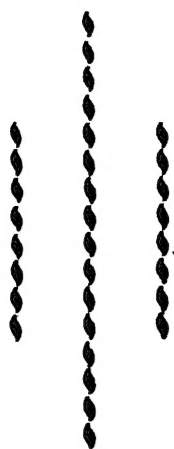

ভাৰতৰ বনৰীয়া জন্তু

ভাৰতৰ বনৰীয়া জন্তু

শ্ৰীফটিক চন্দ্ৰ গগৈ

অসম প্ৰকাশন পৰিষদ

গুৱাহাটী-৭৮১০২১

BHARATAR BANARIA JANTU : An illustrated book on wild mammals of India in Assamese by Phatick Chandra Gogoi, and published by Laxmi Nath Tamuly IAS, Secretary, Publication Board Assam, Guwahati - 781 021, Assam, India.

Third edition December 2003

Price Rs. 170.00

অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ আগতীয়া লিখিত অনুমতি অবিহনে এই গ্ৰন্থ বা ইয়াৰ কোনো অংশ ফটোকপি, স্কেনিং আদিৰ দৰে কোনো ইলেক্ট্ৰনিক বা যান্ত্ৰিক উপায়েৰে অথবা কোনো তথ্য সংগ্ৰহ-পুনৰ ব্যৱহাৰ প্ৰণালীৰে পুনৰ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰিব বা আন কোনো ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিব।

No part or whole of this publication may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without the prior permission in writing from Publication Board Assam.

প্ৰকাশক

লক্ষ্মীনাথ ডামুলী আই এ এছ

সচিব

অসম প্ৰকাশন পৰিষদ

গুৱাহাটী ৭৮১ ০২১

প্ৰথম সংস্কৰণ : ১৯৬৬

দ্বিতীয় সংস্কৰণ : ডিছেম্বৰ ১৯৮৮

তৃতীয় সংস্কৰণ : ডিছেম্বৰ ২০০৩

মূল্য : ১৭০.০০ টকা

মুদ্ৰণ

ভৱানী অফ্‌সেট এণ্ড ইমেইজিং চিটেম্‌ছ প্ৰাঃ লিঃ

ৰাজলক্ষী ৰোড, গুৱাহাটী ৭৮১ ০০৭

ମନ୍ତ୍ରୀ-ଶ୍ରୀମତୀ ଦିବାଗା ମୈତ୍ର-ହାତ-
ଦେଖ

দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ পাতনি

১৯৬৬ চনত গ্ৰন্থখনি প্ৰথম ছপা হোৱাৰ পিছত বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আৰু বিজ্ঞান সন্মত বিচালনা সম্পৰ্কীয় বিষয়বস্তুৰ আয়ত পৰিবৰ্তন ঘটিছে। বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণৰ বাবে বিগ্ন-জোৰা অভিযান আৰম্ভ হৈছে। আমাৰ দেশতো সৰ্বভাৰতীয় ভিত্তিত ১৯৫২ চনত “ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী পৰিষদ” আৰু ৰাজ্যিক পৰ্যায়ত ‘বন্যপ্ৰাণী উপদেষ্টা কমিটি’ আদি গঠিত হ’ল। ইংৰাজী আৰু ভাৰতীয় ভাষাসমূহত বহুতো পুথি-পাঁজি প্ৰকাশিত হ’ল। ইতিমধ্যে বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণৰ বিষয়টোৱে চৰকাৰী ৰেচৰকাৰী পৰ্যায়ত সৰ্বভাৰতীয় মৰ্যাদা লাভ কৰিলে।

চূড়ান্ত পৰ্যায়ত বিগত ১৯৭২ খ্ৰীষ্টাব্দত সৰ্বভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী (সংৰক্ষণ) আইনখন সংসদত গৃহীত হোৱাৰ পিছত অন্যান্য ৰাজ্যৰ লগতে অসমতো ১৯৭৬ চনত আইনখন প্ৰযোজ্য হয়।

এই সকলোবিলাক বিষয়ৰ ওপৰত যথাযোগ্য গুৰুত্ব দি প্ৰথম সংস্কৰণৰ প্ৰতিটো প্ৰৱন্ধকে নতুন ৰূপত লিখি ৰাইজলৈ আগবঢ়োৱা হৈছে। তদুপৰি আগৰ সংস্কৰণত ঠাই নোপোৱা একাধিক প্ৰবন্ধ ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। পৰিশিষ্টত ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান, অভয়াৰণ্য আৰু পক্ষীবিহাৰ বিলাকৰ এখন তালিকা সংযোগ কৰি সেই বিষয়ক কথা একে ঠাইতে থুপাই দিয়া হৈছে। ভাৰতৰ ভৌগোলিক পৰিস্থিতিৰ অন্তৰ্গত বিভিন্ন গোত্ৰ বা পৰিয়ালৰ স্তন্যপায়ী জন্তুৰ জীৱনবৃত্তান্ত বৰ্ণনা কৰোঁতে পাৰিতপকে সন্মত বিষয় বস্তুত আলোকপাত কৰি সামগ্ৰিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে বিষয় সামৰি লোৱাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

দ্বিতীয় সংস্কৰণো প্ৰকাশ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি অহাৰ বাবে অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ ওচৰত আমি কৃতজ্ঞ। পৰিষদৰ সচিব শ্ৰীসতীশ ভট্টাচাৰ্য্যলৈ এই ছেগতে ধন্যবাদ জনালোঁ। পৰিষদৰ সভাপতি তথা অসমৰ শিক্ষামন্ত্ৰী মাননীয় শ্ৰীবৃন্দাবন গোস্বামী দেৱে গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত আগ ভাগ লোৱা বাবে লেখক তেখেতৰ ওচৰত চিৰ-কৃতজ্ঞ।

গ্ৰন্থত ব্যৱহাৰ কৰা আলোক চিত্ৰসমূহ যোগান দিয়া কাৰণে শ্ৰীভূপেন্দ্ৰ কুমাৰ দে (শিলচৰ) শ্ৰীকৃষ্ণ মেচ (দিল্লী), শ্ৰীশিৱ গোস্বামী (গুৱাহাটী) আৰু অসমৰ শ্ৰদ্ধাৰ বন সংৰক্ষক স্বৰ্গীয় হেমকান্ত বৈশ্যৰ ওচৰত লেখক কৃতজ্ঞ। ৰেখাচিত্ৰ আঁকি দি সহায় কৰা বাবে শ্ৰীবীৰেন্দ্ৰলাল ভৌমিকৰোঁ শলাগ ল’লোঁ।

১২৬ পৃষ্ঠাত ছপা হোৱা ‘গড়াল’ৰ বৈজ্ঞানিক নাম ‘বুদবকাচ টেকিকলৰ’ নহৈ ‘নেমবহিৰচ গড়াল’ হ’ব লাগিছিল। তাৰ বাবে বিজ্ঞজনে যেন দায়-দোষ নৰবে।

প্ৰথম সংস্কৰণৰ পাতনি

বনৰীয়া জন্তু বুলিলে যদিও জনপ্ৰিয় ভাষাত উদ্ভিদক বাদ দি হাবিত বাস কৰা সকলো বিলাক প্ৰাণীকেই বুজায় তথাপি বৈজ্ঞানিক ভিত্তিতে শ্ৰেণীভুক্ত কৰি কেৱল স্তন্যপায়ী জন্তুসমূহৰ কথাহে এই কিতাপত উল্লেখ কৰা হৈছে।

প্ৰাণী জগতৰ ভিতৰত স্তন্যপায়ী জন্তুবিলাকৰ বিশেষত্ব এইয়ে যে ইহঁতে গৰ্ভত সন্তান ধাৰণ কৰি পোৱালি জন্মায় আৰু মাতৃ-স্তনৰ গাখীৰ খুৱাই এই পোৱালিবিলাকক ডাঙৰ দীঘল কৰে। ইহঁতৰ শৰীৰ নোমৰ আৱৰণেৰে আচ্ছাদিত। জন্তুভেদে এই নোমবিলাকৰ কপাস্তৰ পৰিলক্ষিত হয়। বনৰী বা কেমেটাই পহৰ গাত বৌমাছৰ দৰে বাকলি আছে, কেঁটেলা পহৰ নোমবিলাক আকৌ কাঁইটৰ দৰে ঠনড়া। জলচৰ, স্থলচৰ, উভয়চৰ আৰু খেচৰ এই চাৰি প্ৰকাৰৰ স্তন্যপায়ী জন্তুৰ অৱস্থান ভিন্ ভিন্ পৰিৱেশত দেখা যায়। তিমিয়াছ, শিহু আদি জলচৰ জন্তু পানীত থাকে। বাঘ, হাতী, শিয়াল, হৰিণ আদি অসংখ্য জন্তুৱে পৃথিবীৰ স্থলভাগৰ বিভিন্ন পৰিৱেশত বাস কৰে। এই স্থলচৰ জন্তুবিলাকৰ ভিতৰৰে নিগনি, কেঁটেলা আদি জন্তুৱে মাটিৰ তলত বঢ়িয়াটেক গাঁত খান্দি উপযুক্ত সুৰক্ষা নিৰ্মাণ কৰি তাৰ ভিতৰতে অলপ আহল-বহল কোঠাৰ ব্যৱস্থা কৰি বাস কৰে। কেৰ্কেটুৱা, বান্দৰ আদি জন্তুৱে আকৌ গছৰ ওপৰৰ ডাল-পাতত বিচৰণ কৰি কেতিয়াবাহে মাটিলৈ নামি আহে। নভচাৰী স্তন্যপায়ী জন্তুৰ একমাত্ৰ প্ৰতিনিধি বাদুলিয়ে চৰাইৰ দৰে শূন্যত উৰি দিক্-দিগন্ত পৰিব্ৰমণ কৰে। জনবায়ুৰ বিভিন্নতাৰ ফালৰ পৰা বিশ্লেষণ কৰি চালে দেখিবলৈ পোৱা যাব যে স্তন্যপায়ী জন্তু-বিলাকৰ বহুতে হিমালয়ৰ বৰফাচ্ছন্ন শৈলমালাৰ শীতমণ্ডলত বাস কৰে আৰু আন আন কিছুমানে মৰুভূমিৰ তপত বালিৰ শুকান ঠাইত বিচৰণ কৰি জীৱন নিৰ্বাহ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। আনহাতে একে প্ৰজাতিৰ বিভিন্ন জন্তুৱে জনবায়ু আৰু মাটি পানীৰ বিভিন্ন পৰিৱেশত কৃতকাৰ্যতাৰে বাস কৰি পাৰিপাশ্ৰিক অৱস্থাৰ লগত অতি সহজে খাপ খুৱাই বাস কৰিব পৰাৰ অদ্ভুত ক্ষমতাৰ পৰিচয় দিয়ে। গৰম তেজ থকা জন্তুৰ এই বিশিষ্ট গুণৰ অধিকাৰী হৈ মানৱ জাতিয়ে পৃথিবীৰ সকলো ঠাইতে বিভিন্ন জনবায়ুৰ লগত খাপ খাই বসতি বিস্তাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

পৰিবেশ আৰু বনৰীয়া জন্তু

পাৰিপাশ্ৰিক অৱস্থাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি জন্তু-জগতৰ পৰিবেশৰ বিভিন্নতাক চাৰিটা প্ৰধান ভাগত ভাগ কৰা যায়। যেনে-দৈহিক পৰিবেশ, (Mechanical environment) ৰসায়নিক পৰিবেশ, (Chemical environment) প্ৰাকৃতিক পৰিবেশ, (Physical environment) আৰু জীৱন্ত পৰিবেশ (Animate environments)

কোনো কোনো প্রজাতির জন্তুৰে নিজৰ দেহৰ বিভিন্ন গঠনৰ সহায়ত সমুদ্ৰৰ গভীৰ তলৰ অতিশয় ভয়াবহ পাবিপাশ্বিক অৱস্থাৰ মাজত বাস কৰি জীৱন ধাৰণ কৰিব পাৰে। এই অৱস্থাক দৈহিক পৰিৱেশ বুলি অভিহিত কৰা হৈছে। খাদ্য সামগ্ৰীৰ প্ৰাচুৰ্য আৰু মাটিৰ বসায়নিক পদাৰ্থৰ দ্বাৰা আকৃষ্ট হৈ বহুতো প্রজাতিৰ জন্তুৰে এনে ধৰণৰ সূচল ঠাই বাসস্থানৰ বাবে বিচাৰি লয়। এই অৱস্থাক বসায়নিক পৰিৱেশ বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি। হাতী, পহু আদি জন্তুৰে এই বসায়নিক পৰিৱেশৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হৈ বহুতো সময়ত নিমখৰ পুং থকা ঠাইবিলাকত গোট খায়হি। পোহৰৰ পৰিমাণ আৰু শীত উষ্ণতাৰ তাৰতম্যৰ দ্বাৰা কিছুমান প্ৰাণী প্ৰভাৱান্বিত হয় বুলিব পাৰি। মানুহৰ সাহচৰ্য আৰু অগাধ্য জন্তুৰ সংস্পৰ্শৰ দ্বাৰা উপকৃত হৈ নিবাসৰ বাবে নিদিষ্ট স্থান নিৰ্বাচন কৰি লোৱা অৱস্থাক জীৱন্ত পৰিৱেশৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হোৱা বুলি ক'ব পাৰি।

খাদ্য সামগ্ৰী আৰু দেহৰ গঠন

খাদ্য-সামগ্ৰীৰ বিভিন্নতা আৰু খাদ্য আহৰণৰ বিভিন্ন নিয়ম প্ৰাণীৰ ভিত্তিত বনৰীয়া জন্তুবিলাকক বেলেগ বেলেগ ভাগত শ্ৰেণীভুক্ত কৰিব পাৰি। যেনে মাংসা-হাৰী জন্তু, পতঙ্গ-ভোজী জন্তু, তৃণ-ভোজী জন্তু, দাঁতৰে কটিকোৱা জন্তু ইত্যাদি। খাদ্যৰ বিভিন্নতা আৰু বাসস্থানৰ নানা পৰিৱেশে ভিন্ ভিন্ জাতীয় জন্তুৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গৰ গঠন আৰু সঞ্চালনক বিশেষভাৱে প্ৰভাৱান্বিত কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অভ্যুদয়ৰ পাছত জীৱ-জগত ক্ৰমোন্নতিৰ পথত আগবাঢ়ি যাওঁতে এই স্তন্যপায়ী জন্তু-বিলাকেই বিকাশৰ চৰম অৱস্থা লাভ কৰিছে। আনহাতে এই স্তন্যপায়ী জন্তুৰ অন্তৰ্ভুক্ত জীৱ মানৱ জাতিয়ে বুদ্ধি-বৃত্তিৰ চৰম পৰিণতি লাভ কৰি শ্ৰেষ্ঠ জীৱ বুলি প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছে। এই শ্ৰেষ্ঠতাৰ গুৰিতেই হ'ল মানুহৰ উৰ্বৰা মস্তিষ্ক, যাৰ দ্বাৰা মানুহ পৃথিৱীৰ একছত্ৰী অধিকাৰী হৈ সৌৰ জগতৰ মহাকাশ পৰ্যন্ত জয় কৰিবলৈও সক্ষম হ'ব পাৰিছে। মানুহৰ পাছতে আন আন জাতিৰ জন্তুবিলাকৰ ভিন্ ভিন্ স্তৰত মস্তিষ্কৰ বিকাশ ঘটিছে। অপৰিপক্ক মগজুৰ অধিকাৰী হাতী, বাঘ, ভালুক আদি জন্তুৰে ভিন্ ভিন্ ধৰণৰ কাৰ্যৰে আত্মপ্ৰকাশ কৰি বিভিন্ন স্তৰত মগজু বিকাশৰ প্ৰমাণ কৰিছে।

বনৰীয়া জন্তু বিশেষৰ কাৰ্যকলাপ আৰু স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰ লগত ইয়াৰ দেহৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গৰ গঠন আৰু উৎকৰ্ষ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত বেলেগ বেলেগ প্রজাতিৰ জন্তুৰ দাঁত বিলাকৰ গঠন আৰু আকাৰৰ তাৰতম্য বিশেষ ভাৱে লক্ষ্য কৰিব লগীয়া। মাংসাহাৰী জন্তুবিলাকৰ দাঁতবিলাক সজবৃত আৰু অলীম শক্তি সম্পন্ন। আগদাঁতৰ দুয়োকাষে থকা দীঘল দাঁত দুটা জোঙা আৰু অতিশয় চোকা। এই শক্তি সম্পন্ন দাঁত দুটাই চিকাৰৰ জন্তুৰ গাত কাঁড়ৰ দৰে বিন্ধ কৰি তাক বধ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। গুৰি-দাঁত কেইটাবোৰ ই মাংসবোৰ টুকুৰা-টুকুৰ কৰি আৰু সৰু সৰু হাড়বিলাক, গুৰি কৰি ভাঙি খাব পাৰে। কেবটাই পহুৰ আকৌ দাঁতেই নাই। সেই কাৰণে ই পোক, পৰুৱা আদি খাদ্য সামগ্ৰী জিভাৰে চেলেকি বুৰৰ ভিতৰলৈ লিৱে। আনহাতে

ভিনি

হাতীৰ আগদাঁত দুটাই অস্বাভাৱিক ভাৱে বাঢ়ি গৈ অতিপাত দীঘল ৰূপ ধাৰণ কৰে। এই দাঁত দুটা হাতীয়ে প্ৰতিবক্ষাৰ সঁজুলি হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰে।

খোজ কঢ়া, গাঁত খন্দা, গছত উঠা, পানীত সাঁতোৰা, শূন্যত উৰি যোৱা আদি ভিন্ ভিন্ কাৰ্যৰ সূচনৰ বাবে জন্তু বিশেষৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ আৰু স্বভাৱৰ লগত সমন্বয় ঘটাই ইহঁতৰ ঠেঙৰ নখ বা খুৰাৰ গঠনে বিভিন্ন গঢ় লয়। কুকুৰ জাতীয় জন্তুৰ নখ দৌলি যোৱা কাৰ্যৰ উপযোগী। বাদুলিৰ ঠেং দুটা আকৌ পাতল ছালৰ দ্বাৰা সংলগ্ন হোৱাত ই চৰাইৰ দৰে শূন্যত ভাহি উৰি যাব পাৰে। আনহাতে বান্দৰৰ হাত-ঠেং বিনাক এনে মৰণেৰে গঠিত যে ই সহজে গছত উঠি বগাই যাব পাৰে।

আত্মৰক্ষাৰ সজুলি

শৰীৰৰ উত্তাপ ৰক্ষা কৰাৰ বাবে প্ৰায়বিলাক বনৰীয়া জন্তুৰ গাত নোমৰ আৱৰণ আছে। অতিশয় শীতল হানী আক্ৰান্ত হোৱা বৰফেখোৰ সৰীপৰাণী স্থানত বাস কৰা জন্তু কিছুমানৰ গাত গজা দীঘল নোমৰ আৱৰণৰ তলত উল সন্ধান কোমল আৰু চুটি নোমৰ আধাৰ থাকে। পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ লগত সমন্বয় ৰক্ষা কৰিবৰ বাবে বহুতো বনৰীয়া জন্তুৰ গাৰ নোমৰ আৱৰণে ভিন্ ভিন্ ৰূপত চিত্ৰ-বিচিত্ৰ আকাৰ ধাৰণ কৰে। এনে সমন্বয় আত্মৰক্ষামূলক হ'ব পাৰে নাইবা চিকাৰ কাৰ্যৰ সূচনৰ বাবে আক্ৰমণসূচকও হ'ব পাৰে। ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘৰ গাত থকা দীঘলীয়া পট্টবিলাকে এই জন্তুটোক চিকাৰৰ জন্তুৰে সহজে চিনিব নোৱাৰাকৈ হাবিত খাপ পাতি জোপ লৈ থাকিবলৈ সুবিধা দিয়ে। জহামাল আদি জন্তুৱে দেহৰ সন্মুখভাগ আৰু মুখৰ চিত্ৰ-বিচিত্ৰ আকৃতিৰ দ্বাৰা ভয়ঙ্কৰ ৰূপ প্ৰদৰ্শন কৰে আৰু শত্ৰুক আঁতৰ কৰাত সক্ষম হয়। মুখৰ ভয়ঙ্কৰ অঙ্গি-ভঙ্গি, অঙ্গ-সঞ্চালন, বিকট শব্দৰ উচ্চাৰণ আদি ভিন্ ভিন্ কাৰ্যৰ দ্বাৰা ভিন্ ভিন্ জন্তুৱে শত্ৰুক আঁতৰ কৰি আত্মৰক্ষাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। জহামাল জাতীয় জন্তুৱে আকৌ একটা গোন্ধৰ জুলীয়া পদাৰ্থ নিঃসৰণ কৰি শত্ৰুৰ পথবিভ্ৰম ঘটায় আৰু এনে সুযোগতে নিজে পলাই পত্ৰং দি আত্মৰক্ষা কৰে।

বৰ্তমান আৰু অতীত

ভাৰত উপমহাদেশত বসবাস কৰা ভিন্ ভিন্ ধৰণৰ বনৰীয়া স্তন্যপায়ী জন্তুৰ জাত-উপজাতৰ সৰ্বমুঠ সংখ্যা পাঁচশৰ কম নহ'ব। এই জন্তুবিলাকৰ বহুভাৱে বসতি বিস্তাৰ ইমান স্তম্ভৰ প্ৰসাৰী যে ভাৰতৰ প্ৰতিবেশী দেশ আফগানিস্তান, পাকিস্তান, বাংলাদেশ, তিব্বত, চীন, নেপাল, ব্ৰহ্মদেশ আৰু শ্ৰীলঙ্কাৰ বাদ দি এই জন্তুবিলাকৰ বাবে কেৱল ভাৰতত আছুতীয়া স্থান নিৰ্ণয় কৰা সম্ভৱপৰ নহয়। বুৰঞ্জীয়ে হুকি নোপোৱা অতি পুৰণিকালত আজিৰ মধ্যভাৰতৰ পৰা কুমাৱিকা অন্তৰীপলৈ বিস্তৃতি লাভ কৰি থকা দাক্ষিণাত্যৰ মালভূমি অঞ্চল এটা স্বতন্ত্ৰ দ্বীপ হৈ থকাৰ কথা জনা যায়। তাতোতকৈয়ো আগতীয়া কালছোৱাত এই দ্বীপটো এসময়ত আফ্ৰিকা মহাদেশৰ লগত লগ লাগি আছিল। পৰবৰ্তী সময়ত এই দ্বীপ আৰু উত্তৰ ভাৰতৰ বিস্তীৰ্ণ ভূভাগ অপভীৰ সমুদ্ৰৰ

খাদ্য সংলগ্ন আছিল। হিমালয় পৰ্বতমালা আৰু ত্ৰিমূৰ্তি মালভূমি ভেতিয়াও গভীৰ সমুদ্ৰৰ গৰ্ভতে লুকাই আছিল। কোটি কোটি বছৰ পাছত যেতিয়া এই ঠাইবিলাক কোনো কাৰণবশতঃ ক্ৰমে বাম হৈ ভূগৰ্ভৰ ওপৰলৈ উঠি সূউচ হিমালয় পৰ্বতমালাৰ সৃষ্টি হ'ল তেতিয়া ভাৰতভূমি আৰু মধ্য-এচিয়াৰ নাজৰ ব্যৱধান লুপ্ত হৈ বিপাট এচিয়া মহাদেশৰ সৃষ্টি হ'ল। এই সংযোগৰ ফলত ভাৰত আৰু এচিয়া-ইউৰোপৰ বন্য-জন্তু-বিলাকৰ যোগাযোগৰ সম্ভাৱনা বাঢ়িল। আজিৰ আধুনিক যুগত ভাৰতীয় উপমহাদেশৰ বিভিন্ন অঞ্চলত যিবিলাক নানা প্ৰকাৰৰ বনৰীয়া জন্তু বাস কৰা দেখা যায় সেইবিলাকে প্ৰাক্ ঐতিহাসিক যুগৰ বিভিন্ন সময়ৰ জন্তুৰ যুগ-যুগান্তৰ সংঘাত অতিক্ৰম কৰি বাচি থকা প্ৰজাতিৰ শেষ চিহ্নহে মাত্ৰ। আনহাতে ভাৰতীয় উপ-মহাদেশত বাচি থকা আটাইবোৰ বন্য-জন্তুৰ পূৰ্ব-পুৰুষবিলাক কেৱল এই অঞ্চলৰে পলুৱা জন্তু নাছিল। পলুৱা জন্তুৰ বাহিৰে ইয়ালৈ অহা মানৱ দেশ, ইণ্ডিপিয়া, ইউৰোপ আদি দেশ মহাদেশৰ বিভিন্ন ঠাইৰ জন্তুৰ ইয়াত সমাবেশ বাট সন্নিৱেশ হৈছে। সেই কাৰণে আজিৰ ভাৰত-ভূমিত বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ জন্তু সনাতন মিলন-ক্ষেত্ৰ হৈ অপূৰ্ব সমাবেশ ঘটিছে।

আধুনিক সংৰক্ষণ ব্যৱস্থা

কোৱা ৰাহিয়া যে বনাঞ্চল আৰু বন্য-জন্তুৰ ভিতৰত ওতঃপ্ৰোত সংক্ৰ জড়িত হৈ আছে। পানী নহ'লে নাচ জীয়াই থাকিব নোৱাৰা নিচিনাকৈ হাবি নহ'লে বহু জাতৰ বনৰীয়া জন্তু বাস কৰিব নোৱাৰে। জনসংখ্যাৰ বৃদ্ধি আৰু জনবসতিৰ বিস্তৃতি হোৱাৰ বাবে এই বন্য জন্তু বিলাকৰ বাসৰ উপযোগী স্থানৰ পৰিমাণ কমি আহিছে। ফলত কেইবাবিধ আপুৰুগীয়া জন্তু পৃথিবীৰ বুকুৰ পৰা ইতিমধ্যে চিৰদিনৰ বাবে বিলুপ্ত হ'ল আৰু আন কিছুমান নিশ্চিহ্ন হ'বৰ আশঙ্কাই দেখা দিছে। সেই কাৰণে ভাৰতবৰ্ষত এই বনৰীয়া জীৱ-জন্তুবিলাকৰ সংৰক্ষণ কৰিবৰ বাবে ব্যৱস্থা হাতত ল'বলৈ আলোচনাৰ বাবে ১৯৩৫ চনতে নাইনিতাল চহৰত এখন উচ্চ পৰ্যায়ৰ সন্মিলন আহ্বান কৰা হৈছিল। পৰবৰ্তী কেই বছৰ মানৰ ভিতৰত উত্তৰ প্ৰদেশত 'হেইলি নেথ্যনেল পাৰ্ক'ৰ প্ৰতিষ্ঠা ভাৰতৰ বনৰীয়া প্ৰাণী সংৰক্ষণ ব্যৱস্থাৰ উল্লেখযোগ্য পদক্ষেপ। এই জাতীয় উদ্যান আজি "কৰবোৰা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান" বুলি প্ৰখ্যাত। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পাছত ৰাষ্ট্ৰ-পুঞ্জৰ তৰফৰ পৰা ভাৰতবৰ্ষলৈ লুপ্ত প্ৰায় জন্তুবিলাকৰ অণুসন্ধান হাতত লবৰ উদ্দেশ্যে এটি আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় খ্যাতিসম্পন্ন বিশেষজ্ঞৰ প্ৰতিনিধি দল প্ৰেৰণ কৰা হয়। এই সময়ৰ পৰাই ভাৰতবৰ্ষত বনৰীয়া প্ৰাণী সংৰক্ষণ বিষয়টোৱে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় মৰ্যাদা লাভ কৰে আৰু এই দেশৰ বনাঞ্চলত বসবাস কৰা আপুৰুগীয়া আৰু লুপ্তপ্ৰায় জন্তুসমূহৰ শেষ সুহৃদলৈকে বাচি থকা জন্তুকেইটাক আটোম্‌টোকাবিকৈ ৰাখি পুনঃস্থাপন কৰিবলৈ সক্ৰিয় ব্যৱস্থা গ্ৰহণৰ বাবে জাতীয় চৰকাৰৰ দৃষ্টি আকৰ্ষিত হয়।

বোম্বাইৰ "প্ৰাকৃতিক বুৰঞ্জী সমাজ" দ্বাৰা প্ৰচাৰিত আৰু প্ৰকাশিত আলোচনীখনত বনৰীয়া জীৱজন্তুৰ সংৰক্ষণ আৰু পৰিচালনাত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়। এই প্ৰাকৃতিক বুৰঞ্জী সমাজকে কেন্দ্ৰ কৰি বনপ্ৰেমী আৰু বন্য-প্ৰাণী প্ৰেমী চিন্তাশীল

ব্যক্তিগণৰ মাজত যি মনোভাৱ গঢ়ি উঠিল গিয়েই দেশত এটা নৱজাগৰণৰ সূত্ৰপাত কৰিলে।

কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰসমূহৰ সমৰ্থন লাভ কৰিবলৈ বেছি সময় নালাগিল। প্ৰকৃতিপ্ৰেমী চিন্তাশীল ব্যক্তিগণে সংৰক্ষণৰ উপযোগী এখন বৃহৎ আৰু সৰ্বাঙ্গ সুন্দৰ আঁচনি প্ৰস্তুতিৰ বাবে উঠি পৰি লাগিল। ১৯৫১ চনত ভাৰত চৰকাৰে বনা-প্ৰাণী সংস্থা গঠন কৰিলে। ১৯৫২ চনত মহীশূৰত বহা সৰ্বভাৰতীয় সন্মিলনত ভাৰতীয় বনা-প্ৰাণী সংস্থা গঠন হ'ল। এই সংস্থাৰ উদ্দেশ্য আৰু লক্ষ্যসমূহ তলত দিয়া ধৰণেৰে প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা হ'ল।

(১) সদনৰ সমৰ্থন লাভৰ বাবে কাৰ্য্যকৰী পন্থা হাতত লৈ ঋতু পৰিৱৰ্ত্তন আৰু ভৌগোলিক অৱস্থান অনুযায়ী বনা-প্ৰাণী বিশেষণ সংৰক্ষণ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কৰা, কোনো কোনো প্ৰজাতিৰ আপুৰুশীয়া জন্তুক স্তবধিত জন্তু বুলি ঘোষণা কৰা আৰু অনাবশ্যকীয় বা বিবেচনাহীন প্ৰাণীহত্যা সমূলকৈ বন্ধ কৰিবৰ বাবে বিহিত ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা।

(২) ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰসাদোদ্যান, অভয়াৰণ্য আৰু চিৰিয়াখানা প্ৰতিষ্ঠা কৰা।

(৩) প্ৰকৃতি আৰু মানুহৰ পাৰিপাশ্ৱিক অৱস্থাৰ লগত খাপ খুৱাই বনা-প্ৰাণী-বিলাকক সংৰক্ষণ কৰি পৰিচালনা কৰাৰ বাবে জনপ্ৰিয়তা অৰ্জনকৰা।

(৪) জীৱিত বনা-প্ৰাণী, জন্তুৰ ছাল, নোম, পাৰি আৰু অন্যান্য বনজাত দ্ৰব্যৰ বণ্টানি সম্পৰ্কে চৰকাৰৰ নীতি নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা।

(৫) দেহত আঘাত কৰি বা বিনা আঘাতত কণায়হ কৰা বনৰীয়া চৰাই আৰু বনা-জন্তুবিলাকৰ প্ৰতি মানুহৰ নিষ্ঠুৰ ব্যৱহাৰ বন্ধ কৰা।

(৬) বনৰীয়া প্ৰাণী সংৰক্ষণৰ লগত জড়িত থকা ওপৰত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ যেই কোনো কাম হাতত লোৱা।

আমাৰ দেশত বনা-জন্তু আৰু বনৰীয়া চৰাই আদিৰ সংৰক্ষণ আৰু নিয়ন্ত্ৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথা যে ইতিমধ্যে বিবেচনা কৰা হোৱা নাছিল এনে নহয়। কিন্তু প্ৰথম অৱস্থাত খাদ্য জাতীয় জন্তু আৰু চৰাইবিলাকক চিকাৰীসকলে অনুমতি পত্ৰ লৈ চিকাৰ কৰি আঁৰ বাবেহে আইন প্ৰণয়ন কৰা হৈছিল। কালক্ৰমত কোনো কোনো আপুৰুশীয়া বনা-জন্তু বা চৰাইৰ সংখ্যা আশাতীত ভাৱে কমি অহাত কঠোৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব লগীয়া হ'ল আৰু আগৰ মৃগয়াৰণ বিলাক বনা-প্ৰাণী সংৰক্ষণৰ আছুতীয়া পৱিত্ৰ স্থানলৈ পৰিৱৰ্ত্তন কৰি "বনা-প্ৰাণীৰ অভয়াৰণ্য" বুলি অভিহিত কৰা হ'ল। এতেকে এই অভয়াৰণ্যবিলাক প্ৰকৃততে মৃগয়াৰণ নহয়। এইবিলাক বনা-প্ৰাণীবিলাকৰ বাবে আছুতীয়াকৈ ৰখা পৱিত্ৰ বনভূমিহে।

প্ৰাপ্তি স্বীকাৰ আৰু কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন

ভাৰতীয় বনৰীয়া জন্তুবিলাকৰ বিশদ বিৱৰণ থকা এখন সচিহ্ন গ্ৰন্থ প্ৰণয়নৰ পৱিত্ৰ ইচ্ছা বহুত দিনৰ পৰাই আছিল। ভাৰতবৰ্ষ আৰু ইয়াৰ ওচৰে পাৰ্শ্বৰে থকা অন্যান্য দেশসমূহৰ ভিন্ ভিন্ পৰিৱেশত বাস কৰা নানা বিধৰ বিচিত্ৰ আকাৰৰ বনৰীয়া

অঙ্কবিলাকক সংৰক্ষণ কৰিবৰ বাবে আৰু বিশেষকৈ ভাৰতীয় সিংহ, গঁড় আদি বিচিত্ৰ ধৰণৰ লুপ্তমুখী জন্তুসমূহক পৃথিৱীৰ বুকুৰ পৰা সমূলকৈ বিলুপ্ত হোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰাৰ উদ্দেশ্যে দেশত যি প্ৰচেষ্টা চলোৱা হৈছে সেই পৱিত্ৰ উদ্দেশ্য আৰু লক্ষ্যৰ প্ৰতি দৃষ্টি ৰাখি আমাৰ দেশৰ হাৰিত ৰাস কৰা বনৰীয়া হস্ত-পায়ী জন্তুবিলাকৰ বিৱৰণ আৰু জীৱন-বুৰঞ্জী থকা এই সচিত্ৰ কিতাপখন ৰাইজলৈ আগ বঢ়োৱা হ'ল। উদ্দেশ্যৰ মহানতাই লিখকৰ অপৈণ হাতত লেখনীক আঁকোৱা কৰিছে। তেওঁলোকে কিতাপখনে ৰাইজৰ একেদি মন পোৱাৰ আশা বুকুত ৰাখিছে। সময়ৰ নাটনি, বিষয়ৰ জটিলতা আৰু অঙ্কবিলাকৰ জীৱন-বুৰঞ্জী অধ্যয়নৰ সুযোগ সুবিধাৰ অনাটন ইত্যাদি এশ এটা প্ৰতিবন্ধকৰ সন্মুখীন হৈ ১৯৫৭ চনতে যেতিয়া এই কিতাপখন লিখাৰ কাম হাতত লৈছিলোঁ তেতিয়া এই দুঃসাহসিক প্ৰচেষ্টা যে এদিন ফলৱতী হ'ব সেই বিষয়ে সন্দেহ না আছিলোঁ। বনৰীয়া জন্তুবিলাকৰ নিৰ্ভুল পৰিচয় আৰু ছবি সংগ্ৰহ কৰোঁতে বিভিন্ন কিতাপ পত্ৰৰ সহায় লোৱাৰ উপৰিও এই বিষয়ত অভিজ্ঞ থকা আৰু অভিজ্ঞতা সম্পন্ন বিশেষজ্ঞ বহুবৰ্গৰ সহায় আৰু উপদেশ লব লগীয়া হৈছিল।

অসমৰ ভূতপূৰ্ব চিনিয়ৰ ৰক্তজাৰডেটৰ এপি, ডি ষ্ট্ৰেচি, অসমৰ মুখ্য বন-সংৰক্ষক শ্ৰীপ্ৰভাকৰ বৰুৱা, বন-সংৰক্ষক শ্ৰীবীৰেন্দ্ৰমোহন দাস, উত্তৰ প্ৰদেশৰ বন সম্ৰাটৰূপে বিষয়া শ্ৰীদেবেন্দ্ৰনাথ মিশ্ৰ, যোৰা ৰেহ প্ৰতিম সতীথ বন্ধু (সকল) শ্ৰীললিতাচন্দ্ৰ দাস, শ্ৰীহেমকান্ত বৈশ্য, শ্ৰীমুগা প্ৰসাদ মেওগ, শ্ৰীমজুম দেৱৰথ, শ্ৰীছিৰাজুল ইচলাম আৰু শ্ৰীএল, বিজ্ঞাৰ সম্বোধিত বুদ্ধি পৰামৰ্শ আৰু উদগনিৰ বাবে তেখেত সকললৈ যোৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনালোঁ। লোক সভাৰ সদস্য শ্ৰীলীলাধৰ কটকী আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য্য-নিৰ্বাহক সমিতিৰ অন্যতম সদস্য বন্ধুবৰ শ্ৰীবীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ৰাজখনিৰ ডাঙৰীয়াই যি উৎসাহ উদগনিৰে মোক এই কাৰ্যত অনুপ্রাণিত কৰিলে তাৰ বাবে তেখেতসকললৈ মোৰ হিয়া ভৰা ধন্য আৰু কৃতজ্ঞতা যাচিলোঁ। কাছাৰৰ বিখ্যাত চিত্ৰশিল্পী শ্ৰীবীৰেন্দ্ৰলাল ভৌমিক আৰু আলোক চিত্ৰ-শিল্পী শ্ৰীগোপেন্দ্ৰ কুমাৰ দেৱ (আলোচায়া) ঐকান্তিক আৰু স্বাৰ্থহীন সাহায্য আৰু উৎসাহ উদগনিৰ বাবে তেওঁলোকৰ ওচৰত লিখক চিৰকৃতজ্ঞ থাকিব। আগ্ৰাৰ "বিশাল ভাৰত"ৰ সম্পাদক শ্ৰীৰাম শৰ্মাই আগ বঢ়োৱা বুদ্ধি পৰামৰ্শ আৰু উদগনিৰ বাবে তেখেতলৈও ধন্যবাদ আগ বঢ়ালোঁ। অসমৰ খ্যাতনামা কবি সাহিত্যিক আৰু প্ৰবীণ দেশনেতা বাগ্মীবৰ শ্ৰীললিতাচন্দ্ৰ ফুকন দেৱে অনুগ্ৰহ কৰি পাতনি লিখি দি কিতাপখনৰ সৌষ্ঠৱ বৃদ্ধি কৰাৰ বাবে তেখেতৰ ওচৰত লিখক কৃতজ্ঞতাৰ পালত আবদ্ধ থাকিল। সৰ্বশেষত অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ সম্পাদক শ্ৰীৰিণুনাৰায়ণ শাস্ত্ৰীদেৱে কিতাপখনৰ নকল চাই প্ৰকাশৰ দায়িত্ব তাৰ গ্ৰহণ কৰি লিখকক কৃতজ্ঞতাৰ বাবে তেখেতলৈ মোৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ জনালোঁ। শ্ৰীমলোৰাম শইকীয়া আৰু শ্ৰীহেম কান্ত বৰাই গোট গোট আখৰেৰে পাণ্ডুলিপিখন লিখি প্ৰেছৰ উপযোগী কৰি দিয়াত তেওঁলোক দুয়োজনৰ শলাগ ল'লোঁ।

এই কিতাপখন সংকলন কৰা কাৰ্যৰ বাবে আৱশ্যকীয় সবল সংগ্ৰহ কৰোঁতে তলত নাম লিখা কিতাপবিলাকৰ পৰা অকুণ্ঠ সহায় গ্ৰহণ কৰা হৈছে। এই সুযোগতে এই

সাঁও

কিতাপবিলাকৰ লিখক সকলকে। যোৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ জনাই প্ৰাপ্তি স্বীকাৰ কৰিলোঁ।

১। দি বুক অৱ ইণ্ডিয়ান এনিমেলচ্

শ্ৰীএচ, এইচ, শ্বেটাৰ ডিবেক্টৰ,, প্ৰাকৃতিক বুৰঞ্জী সমাজ, বোম্বাই।

২। নেচাৰেল হিষ্টৰী

শ্ৰীটানচ্ টাটে ৰীগেন ডিবেক্টৰ, ব্ৰিটিছ প্ৰাকৃতিক বুৰঞ্জী সংগ্ৰহালয়, লণ্ডন।

৩। ভাৰতকে জঙ্গলী জীৱ

শ্ৰীৰাম শৰ্মা, সম্পাদক “বিশাখ ভাৰত”, আশ্ৰা।

৪। মেনেইজমেণ্ট অৱ ওয়াইল্ড লাইফ ইন্ ইণ্ডিয়া

শ্ৰীপি, ডি, ট্ৰেচি, ডিবেক্টৰ অৱ ফৰেষ্ট নাগাভূমি, কোছিম।

৫। ওয়াইল্ড লাইফ অৱ দি ওৱল্ড ----শ্ৰীবাৰটন আৰু অন্যান্য সকল, ইংলণ্ড।

৬। ওয়াইল্ড লাইফ অৱ ইণ্ডিয়া----শ্ৰীই, পি, জী, চিলং।

নগাওঁ, অসম

ফটকচক্স গগৈ

১১ মাৰ্চ, ১৯৬৫ চন

সৃষ্টিপ্ৰব

বিষয়	পৃষ্ঠা
১। ছাতীপোষ্ঠীৰ শ্ৰাবীৰোষ	১
২। এছিন্নাৰ ছাতী	৫
৩। গঁড় জাতীৰ শ্ৰাবীৰিনাক	২২
৪। এটা বৰ্গ-পক্ষ ভাবতীৰ বৃহৎ গঁড়	২৫
৫। ঘোঁৰা, গাধা, জেবু ইত্যাদি	৩০
৬। ভাষতৰ বনবীয়া গাধা	৩৩
৭। গৌড়ৰ, সেঠোন বা বনগৰ	৩৭
৮। চুঁহীৰ গৰু	৪৩
৯। বনবীয়া ব'হ	৪৬
১০। বনবীয়া ছাগলী	৫১
১১। হিমালয়ৰ ধাৰ	৫৪
১২। নীলগিৰি ধাৰ	৫৭
১৩। বাবু-বাবু	৫৯
১৪। আইবেক	৬২
১৫। ডাঙাল বা নীলাভেড়া	৬৫
১৬। উৰিয়াল, চাপু, বা বাঁড়াকী ভেড়া	৬৭
১৭। মৰনা বা ভিক্সতৰ বনবীয়া ভেড়া	৭০
১৮। হৰিণ গোষ্ঠীৰ শ্ৰাবী	৭৪
১৯। খন-পহু	৭৫
২০। বন হৰিণ	৭৯
২১। কুটুকী হৰিণ	৮২
২২। বন-খিঙীয়া হৰিণ বা চাভাই	৮৫
২৩। খিঙীয়া হৰিণ	৯০
২৪। কুৰুৰী পহু	৯৩
২৫। কাম্বীৰি হৰিণ বা হাজুল	৯৬
২৬। নিৰামি হৰিণ	৯৯
২৭। কলুৰী হৰিণ	১০২
২৮। এলেক্সান্দৰ আৰু গেভেল জাতীৰ শ্ৰাবী	১০৫
২৯। কুৰুগাৰ বা ব্লেক-বাহু	১০৭

গুচী-পত্ৰ

বিষয়	পৃষ্ঠা
৩০। চাবিশিষ্টীয়া এণ্টেনলোপ বা চাও চিঙ্গা	১১০
৩১। নীলগাই	১১৩
৩২। চিন্কাৰা বা ভাবতীয়া	১১৬
৩৩। ছাগলী এণ্টেনলোপ ফৈদৰ প্ৰাণীসমূহ	১২০
৩৪। ছেৰাও বা দেও-ছাগলী	১২২
৩৫। গড়াল	১২৬
৩৬। টাকিমা	১২৮
৩৭। গাহৰি ফৈদৰ প্ৰাণী	১৩১
৩৮। নদ-গাহৰি	১৩২
৩৯। বনৰীয়া গাহৰি	১৩৬
৪০। দস্তহীন আৰু জিভাবে চেলেকি খোৱা জন্তু সমূহ	১৩৯
৪১। কেমটাই পহু বা বনৰৌ	১৪০
৪২। বাদুলি বিন্যাস	১৪৩
৪৩। পাতলভোজী প্ৰাণী	১৪৮
৪৪। চিকা	১৫০
৪৫। হেজহগ্ বা কেটেলা গাহৰি	১৫৪
৪৬। উতনুয়া	১৫৫
৪৭। শহা ফৈদৰ প্ৰাণীবিন্যাস	১৫৬
৪৮। শহা পহু	১৫৮
৪৯। দল খৰিয়া বা হিচুপিদ হোয়াৰ	১৬০
৫০। দাঁতেৰে কুটি খোৱা ড'ৰ্ভাবিন্যাস	১৬৩
৫১। কেটেলা পহু	১৬৪
৫২। মাৰ্‌মট্	১৬৮
৫৩। কেৰ্কেটুৱা	১৭০
৫৪। পিঠিত আঁচ থকা কেৰ্কেটুৱা	১৭৩
৫৫। বব কেৰ্কেটুৱা	১৭৫
৫৬। উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা বাৰম্বৰ, বা বাংকেপ	১৭৭
৫৭। গিনিপিন্	১৮০
৫৮। এলুব আৰু নিগনি পোৱাৰ প্ৰাণী সমূহ	১৮৩
৫৯। কামুৰ, কামুৰ বাৰম্বৰ, নিগনি	১৮৬
৬০। কামুৰ, কামুৰ বাৰম্বৰ, কামুৰ	১৮৮
৬১। কামুৰ, কামুৰ	১৮৯
৬২। কামুৰ বা কামুৰ	১৯২
৬৩। কামুৰ	১৯৪

সূচী-পত্র

বিষয়	পৃষ্ঠা
৬৪। মেচেকা বা সৰু জহামাল	১৯৭
৬৫। ডাড়িপোরা জহামাল	১৯৯
৬৬। পাহাৰী জহামাল	২০১
৬৭। ভালুক মেকুৰী বা বিনটুৰং	২০৩
৬৮। ফুটুকী জহামাল	২০৫
৬৯। মেকুৰী জাতীয় প্রাণীবিলাক	২০৮
৭০। ভান্ডতৰ সিংহ	২১১
৭১। ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ	২১৫
৭২। বগা বাঘ	২১৯
৭৩। নাহৰ ফুটুকী বাঘ	২২২
৭৪। ক'লা বাঘ	২২৫
৭৫। গোঁধা-ফুটুকী বাঘ	২২৭
৭৬। চিতা বাঘ	২৩১
৭৭। হিম-বাঘ	২৩৩
৭৮। বন-মেকুৰী বা ছেপা	২৩৭
৭৯। লতা-মাকড়ি	২৪০
৮০। সোণালী মেকুৰী	২৪৩
৮১। মার্ল কেট বা লতাকটুকী মেকুৰী	২৪৫
৮২। মাছুই মেকুৰী	২৪৭
৮৩। কাবাকাল বা চিগোগোচ	২৫০
৮৪। কুকুর গোষ্ঠীর জন্তুবিলাক	২৫২
৮৫। বাং কুকুর	২৫৫
৮৬। কুকুর-নেচীয়া বাঘ	২৬০
৮৭। শিয়াল	২৬৩
৮৮। বাঘ-শিয়াল বা থেক-শিয়াল	২৬৮
৮৯। বঙা-শিয়াল	২৭৩
৯০। হায়েনা	২৭৭
৯১। ভালুক গোষ্ঠীর প্রাণীবিলাক	২৮১
৯২। মাটি-ভালুক সুখ বিষয়	২৮৫
৯৩। হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক	২৮৯
৯৪। হিমালয়ৰ বগা ভালুক	২৯৫
৯৫। মালয় ভালুক	২৯৮
৯৬। পাণ্ডা জাতীয় বিলাক	৩০২
৯৭। বঙা পাণ্ডা	৩০৪

সূচী-পত্র

	বিষয়	পৃষ্ঠা
১৮।	ঐ, উইজেন. গৌবেলা প্রভৃতি দ্রষ্টব্য সমূহ	৩০৭
১৯।	ঐ	৩০৯
১০০।	সম্প্রদায়ীনা উদ্	৩১৫
১০১।	উইজেন	৩১৭
১০২।	হগ্ বেঙ্গল বা গৌবেলা	৩২০
১০৩।	বাটেল বা হনি বেঙ্গল	৩২২
১০৪।	বিচ্ বা হৌন মার্টেন	৩২৬
১০৫।	হালধীয়া ডিঙিয়া মার্টেন	৩২৯
১০৬।	মার্বল বঙ্কন হেপা	৩৩২
১০৭।	নেউন ফৈদন প্রাণীসমূহ	৩৩৪
১০৮।	নেউন	৩৩৬
১০৯।	বান্দর গোষ্ঠীর প্রাণী সমূহ	৩৪০
১১০।	বৃক্ষাবেষ্ট্রী চিকা	৩৪৩
১১১।	মাজুকী বান্দর	৩৪৫
১১২।	মাহি মাজুকী বান্দর	৩৪৯
১১৩।	মাহানথ বান্দর	৩৫২
১১৪।	অসমীয়া বান্দর	৩৫৬
১১৫।	সিংহ নেজীয়া বান্দর	৩৫৮
১১৬।	দক্ষিণ ভারতীয় বান্দর বা টুপী-মুরীয়া বান্দর	৩৬১
১১৭।	খব-নেজীয়া বান্দর	৩৬৩
১১৮।	গাহনি-নেজীয়া বান্দর	৩৬৬
১১৯।	হনুমান বান্দর বা লেঙ্গুর	৩৬৮
১২০।	টুপী-মুরীয়া হনুমান বান্দর	৩৭১
১২১।	সোণোরালী হনুমান বান্দর	৩৭৫
১২২।	নীলগিবি হনুমান	৩৮০
১২৩।	হলৌ বান্দর	৩৮৩
১২৪।	সমুদ্র বাসী স্থানীয় জন্তু সমূহ	৩৮৬
১২৫।	পরিশিষ্ট	৩৯৬

১৯৮৩ খ্রীষ্টাব্দটেক প্রতিষ্ঠিত ভারতের রাষ্ট্রীয় উদ্যান, অভয়াারণ্য বিলাকর বিষয়ে
পুলমুলটেক জাণির লগীয়া কথাবোন ।

১২৬। অগম্য নতুনটেক প্রতিষ্ঠা করা অভয়াারণ্যবিলাকর পরিপূরক তালিকা ।

চিত্র পৰিচয়

১। জলদাপাৰা অভয়াবন্যত চাবকুৰা এটা "একনুৰা" দাতাল হাতী	৪
২। বন্যপ্রাণী সংৰক্ষণ সপ্তাহ পালনৰ সময়ত শোভাযাত্ৰাত অংশ গ্ৰহণ কানৰণে পাছত এডাক বনৰায় হাতী	১০
৩। কাৰ্ণাটকৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত চৰি-কুৰা এটা বনৰায় হাতী	১৯
৪। কাৰ্ণাটকৰ হানিত চৰি-কুৰা এটা পৰ্ণধাৰী বৃহৎ ভাৰতীয় গড়	২৬
৫। এটা ভাৰতীয় বনৰায় গাধা	৩২
৬। গৌড়ৰ বা বনগৰ	৩৮
৭। আদ্ৰবচীয়া মেৰ্চান্টল মাল-পোৱালি	৪১
৮। হিমালয় শৈলমালা নিবাসী চুঁৱৰী-গৰু	৪৪
৯। বনৰায় ছাগলী	৫২
১০। হিমালয়ৰ পান	৫৪
১১। নীলগিৰি পান	৫৭
১২। মানখৰ	৫৯
১৩। আইবেক্স	৬৩
১৪। ভাউল বা নীলা ভেড়া	৬৪
১৫। উৰিয়াল বা চাপু	৬৮
১৬। নয়ন বা তিব্বতৰ বনৰায় ভেড়া	৭০
১৭। শৰ-পহু	৭৬
১৮। দল-হৰিণ	৮০
১৯। ফুটুকী-হৰিণ	৮৩
২০। ধনু-শিঙীয়া হৰিণ বা চাৰাই	৮৫
২১। এটা কম বয়সীয়া খসিয়া হৰিণ	৯১
২২। মুগৰী পহু	৯৪
২৩। কাম্বীৰি হৰিণ বা হাঙ্গল	৯৭
২৪। এটা নিগনি হৰিণে সাৱবানেৰে শঙ্কৰ গতি-বিধি লক্ষ্য কৰিছে	১০০
২৫। কস্তুৰী-হৰিণ	১০৩
২৬। কৃষ্ণাৰ বা ব্লেক্ বাক্	১০৭
২৭। চাৰি শিঙীয়া এন্টেলোপ বা চাণ্ডিচ	১১১
২৮। নীলগাই	১১৪
২৯। চিন্কাৰা বা ভাৰতীয় গেজেল	১১৭
৩০। ছেৰাণ্ড বা পেণ্ড-ছাগলী	১২৩

চিত্র-পৰিচয়

৩১।	গড়াল	১২৭
৩২।	টাকিন	১২৯
৩৩।	নল-গাহৰি	১৩৩
৩৪।	বনলীয়া গাহৰি	১৩৭
৩৫।	কেমটিই পত বা বগবো	১৪১
৩৬।	চুঙা বাদুলি	১৪৫
৩৭।	বৰ বাদুলি	১৪৬
৩৮।	গাতিত বগুয়া চিকা	১৫১
৩৯।	গছত বগাই ফুৰা চিকা	১৫২
৪০।	হেজ্জংগ বা কেটেলা গাহৰি	১৫৪
৪১।	শহা পত	১৫৯
৪২।	দল পাঁচয়া বা ছিচ্-পিচ্ হেয়াৰ	১৬১
৪৩।	কেটেলা	১৬৬
৪৪।	গাৰ্ভ মট্	১৬৯
৪৫।	কেৰ্কেটুয়া	১৭১
৪৬।	পিঠিত আঁঠু থকা কেৰ্কেটুয়া	১৭৪
৪৭।	বৰ কেৰ্কেটুয়া	১৭৬
৪৮।	উৰলীয়া কেৰ্কেটুয়া, বাবশৰ বা বাংকেপ	১৭৮
৪৯।	গিনিপিপ্	১৮১
৫০।	পপাবত বাস কৰা এন্দুৰ	১৮৪
৫১।	মানুহৰ দৰত বাস কৰা নিগনি	১৮৬
৫২।	বাঁহ-বাৰীয়া এন্দুৰ	১৯০
৫৩।	জহামাল	১৯৫
৫৪।	তাড়ি খোজা জহামাল	২০০
৫৫।	পাহাৰী জহামাল	২০২
৫৬।	ভালুক বেকুবী বা ষিষ্টৰং	২০৪
৫৭।	কুটুকী জহামাল	২০৬
৫৮।	ভাৰতৰ সিংহ	২১২
৫৯।	চেকীয়া-পতীয়া বাঘ	২১৬
৬০।	বগা বাঘ	২২০
৬১।	নাহৰ ফুটুকী বাঘ	২২৩
৬২।	ক'লা বাঘ	২২৬
৬৩।	গোখা-কুটুকী বাঘ	২২৮
৬৪।	চিতা বাঘ	২৩১
৬৫।	ছিন্ন বাঘ	২৩৪
৬৬।	বন বেকুবী বা হেপা	২৩৮

৬৭।	নভা মাকৰি	২৪১
৬৮।	গোণালী মেকুৰী	২৪৮
৬৯।	নভা-কুটুকী মেকুৰী	২৪৬
৭০।	মাছুৱৈ মেকুৰী	২৪৮
৭১।	কাৰাকান	২৫০
৭২।	বাং কুকুৰ	২৫৭
৭৩।	কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ	২৬০
৭৪।	শিয়াল	২৬৩
৭৫।	ৰাম-শিয়াল বা খেক-শিয়াল	২৬৮
৭৬।	বঙা-শিয়াল	২৭৩
৭৭।	হায়েনা	২৭৭
৭৮।	মাটি-ভালুক	২৮৫
৭৯।	গছ-ভালুক বা হিমালয়ৰ কদা-ভালুক	২৮৯
৮০।	হিমালয়ৰ মুগা-ভালুক	২৯৫
৮১।	মানয়-ভালুক	২৯৮
৮২।	বঙা-পাণ্ডা	৩০৪
৮৩।	উদ্	৩১০
৮৪।	সৰু-নখীয়া উদ্	৩১৫
৮৫।	উইজেল	৩১৮
৮৬।	হগ্ বেজাৰ বা গেবেলা	৩২১
৮৭।	বাটেল বা হলি বেজাৰ	৩২৩
৮৮।	বিচ্ বা ষ্টোন মাটেল	৩২৭
৮৯।	হালধীয়া ডিঙীয়া মাটেল	৩৩০
৯০।	মাৰ্বল বঙৰ ছেপা	৩৩৩
৯১।	নেউল	৩৩৭
৯২।	নাছকী বান্দৰ	৩৪৬
৯৩।	নাছি নাছকী বান্দৰ	৩৫০
৯৪।	সাধাৰণ বান্দৰ	৩৫৩
৯৫।	অসহীয়া বান্দৰ	৩৫৭
৯৬।	সিংহ নেছীয়া বান্দৰ	৩৫৯
৯৭।	টুপী বুৰীয়া বান্দৰ	৩৬২
৯৮।	খৰা নেছীয়া বান্দৰ	৩৬৪
৯৯।	পাহৰি নেছীয়া বান্দৰ	৩৬৭
১০০।	হনুমান বান্দৰ	৩৬৯
১০১।	টুপী বুৰীয়া হনুমান	৩৭২
১০২।	গোণোৱালী হনুমান বান্দৰ	৩৭৬
১০৩।	নীলগিৰি হনুমান	৩৮১
১০৪।	হলৌ বান্দৰ	৩৮৪
১০৫।	স্মাৰ্ভ হোৱেল	৩৮৮
১০৬।	ব্লু-হোৱেল	৩৯২
১০৭।	জলফিন্	৩৯৪

হাতী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰ

হাতী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰক হৰ্মোচোদিকা নামৰ এটা শ্ৰেণীত ব্যৱহৃত কৰা হৈছে। সন্মুখৰ কান্ধ আৰু মূৰৰ আকৃতিৰে তেওঁৰ নামৰ প্ৰিয়াক্ষৰণৰ পৰিচিহ্ন বৈশিষ্ট্য থকাৰ বাবে এইবিলাক প্ৰাণীৰ বাবে প্ৰযোচ্য হিচাপে নামৰ বিশেষ শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি কৰা হৈছে। বৰ্তমান যুগত গোটেই পৃথিৱীখনত কেৱল দুই প্ৰকাৰৰ হাতী বাস কৰে। এছিয়া মহাদেশখনৰ অন্তৰ্গত ১৩ খন দেশত কম-বেছি পৰিমাণে সিহঁত হাতী বাস কৰে সেই বিধক সংক্ষেপতে এছিয়া মহাদেশীয় হাতী বা এছিয়াৰ হাতী আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশৰ বিভিন্ন ঠাইত বসবাস কৰা হাতীক আফ্ৰিকা মহাদেশীয় হাতী বা আফ্ৰিকাৰ হাতী নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। পৃথিৱীৰ আন কোনো মহাদেশত হাতী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী স্বাভাৱিক পৰিবেশত বাস কৰা দেখা নাযায়। এই দুবিধ হাতী জাতীয় প্ৰাণীক ক্ৰমে এফ্ৰিকাচ মেম্ব্ৰাচ আৰু হৰ্মোচোদিকা আফ্ৰিকানা নামেৰে বিভাজনসম্বন্ধত নামকৰণ কৰা হৈছে। এই দুয়োবিধ হাতীকে একেলগে সামৰি লৈ এলিফেণ্ডিচ নামৰ এটা কুল বা পৰিয়ালত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। এই দুবিধ হাতীৰ বাহিৰে আফ্ৰিকা মহাদেশত আন এবিধ স্তন্য প্ৰসূ আকাৰৰ হাতী বাস কৰাৰ কথা জনা যায়। সেই উপ-প্ৰজাতিৰ হাতীবিলাকক হৰ্মোচোদিকা আফ্ৰিকানা চাইলোটচ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়।

অতীততে এছিয়া মহাদেশৰ হাইথেৰীয়া অঞ্চলত আন এবিধ হাতী গোষ্ঠীৰ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰিছিল। সেই বিধ প্ৰাণীক মেম্ব্ৰ নামেৰে জনা যায়। আজি-কালি বাস কৰা এছিয়া আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশ দুখনৰ হাতীতকৈ এই বিধ হাতী আকাৰত ডাঙৰ আছিল আৰু ইয়াৰ গাত লীখন নোহব আৱৰণ আছিল। এই বিধ হাতী জাতীয় প্ৰাণী আজিকালি পাবলৈ নাইকিয়া হ'ল। আজিৰ পৰা বহুত দিনৰ আগতেই এই বিধ প্ৰাণী পৃথিৱীৰ পৰা লোপ পালে। প্ৰতিটো মহাদেশৰ বাহিৰে ভাৰত দেশত এই বিধ প্ৰাণীৰ অস্তিত্বৰ কথা জনা যায়। এই বিধ হাতীৰ প্ৰাণী আনন্দে পৃথিৱীত বাস কৰি থকাৰ প্ৰমাণ উলিয়াব পাৰিছে। আনন্দে ভাৰতৰ কৰ্ণাটকৰ বাহাৰন নামৰ এবিধ হাতী এখনৰ বাস কৰিছিল। সেই বিধ হাতীৰ ইতিহাস

পৃথিৱীৰ পৰা অন্তৰ্ধান হ'ল। আনৰ হিন্দু শাস্ত্ৰত ঐবাৰত নামৰ আন এবিধ বিচিত্ৰ হাতীৰ নাম উল্লেখ কৰাৰ প্ৰমাণ আছে। এই বিধ প্ৰাণী প্ৰকৃততে পৃথিৱীত বাস কৰিছিল নে নাই সেই বিষয়ে ভালদৰে জনা নাযায়। স্বৰ্গৰ অধিপতি ইন্দ্ৰই ঐবা-
ৰতক বাহন হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰাৰ কথা জনা যায়। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা
বিবেচনা কৰি চালে ঐবাৰত নামৰ হাতীক কাল্পনিক বুলি গণ্য কৰিব পাৰি।

এছিয়াৰ হাতী আৰু আফ্ৰিকাৰ হাতীৰ দেহত প্ৰতিকলিত হোৱা কিছুমান শাৰী-
ৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাগুণত ভিন ভিন ৰূপ বিকশিত হোৱা দেখা যায়। দুয়োবিধ
প্ৰাণীৰ দেহত ফুটি উঠা গুণাগুণৰ পাৰ্থক্যৰ বাবে এবিধৰ পৰা আন বিধৰ বিসদৃশ ক :
সাব্যস্ত কৰিবলৈ সিহঁতৰ জেনেটিক আৰু শ্বেটিকিক নামত ভিন্ন ৰূপ দিবলগীয়া
হৈছে। বিজ্ঞানসন্মতভাৱে আফ্ৰিকাৰ হাতীৰ জেনেটিক নাম লক্সোদন্তা আৰু
এছিয়াৰ হাতীৰ জেনেটিক নাম এলিফাচ দিয়া হৈছে। এছিয়া মহাদেশৰ অন্তৰ্গত
১৩ বন দেশত বিবিধ হাতী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায় সেই একে বিধ
হাতীয়েই ভাৰত উপ-মহাদেশখনৰ বেলেগ বেলেগ ঠাইৰ ভিন ভিন পৰিবেশত বাস কৰি
আহিছে। অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ ৰাজ্য কেইখনতো এই বিধ হাতীয়েই প্ৰতি-
নিবিধ কৰিছে। ইয়াৰ বিচৰণ ভূমি দক্ষিণৰ ফালে থ্ৰীলঙাটলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈছে।
এছিয়া মহাদেশৰ পূব আৰু দক্ষিণ-পূবৰ ফালে থকা দেশসমূহৰ ভিতৰত বাংলা দেশ,
ব্ৰহ্মদেশ, মালয়ালিয়া, ইণ্ডোনেছিয়া, থাইলেণ্ড, চীন, ভূটান, নেপাল আদিৰ নাম
বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বসতি বিস্তাৰ
কৰি থকা হাতীবিলাকক আঞ্চলিক ভিত্তিত তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পৰা যায়।
এই তিনিটা অঞ্চলক ক্ৰমে পূৰ্বাঞ্চল, মধ্যাঞ্চল আৰু দক্ষিণাঞ্চল নামেৰে অভিহিত কৰিব
পাৰি। পশ্চিম বঙ্গ, অসম, অৰুণাচল প্ৰদেশ, মগালেণ্ড, মেঘালয়, মণিপুৰ, ত্ৰিপুৰা
আৰু মিজোৰাম পূৰ্বাঞ্চলৰ হাতী অধ্যুষিত এলেকাত পৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে
চিকিৰত কোনো হাতী বাস কৰাৰ প্ৰমাণ পোৱা নাযায়।

অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ যিকোনো ৰাজ্যত এছিয়া মহাদেশীয় হাতী বাস
কৰে সেই হাতীবিলাকৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাগুণৰ লগত ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য
ঠাইত বাস কৰা হাতীৰ গুণাগুণৰ বিশেষ পাৰ্থক্য আছে বুলি ক'ব নোৱাৰি। অৱশ্যে
অঞ্চল অনুযায়ী বহু হাতীবিলাকৰ ৰাজত থকা দাঁতাল আৰু বৰনা হাতীৰ অনুপাতত
লেখত ল'বলগীয়া পাৰ্থক্য বিকশিত হোৱা দেখা যায়। অসমত আৰু পূৰ্বাঞ্চলৰ আন
আটাইকেইখন ৰাজ্যত বিবিধ হাতী বাস কৰে সিহঁতৰ ৰজাবিলাকৰ শক্তকৰা দ্বাৰ
পৰ্য্যন্ত ভাগ দাঁতাল আৰু বাকী পৰ্য্যন্ত ভাগ বৰনা হোৱা পৰিলক্ষিত হয়। বিহাৰৰ
পানানৌ অভয়াৰণ্যত যিকোনো হাতী থলুৱাভাৱে বাস কৰি আছে সেইবিলাকৰ
ৰাজত কোনো দাঁতাল হাতী থকা দেখা নাযায়। ঠিক সেইদৰে ভালৰা অভয়াৰণ্যত
বাস কৰা হাতীবিলাকৰ ৰাজতে দাঁতাল হাতীৰ সংখ্যা ডেবেই নথকা বুলি প্ৰমাণিত
হৈছে। 'চিৰলি পাল' অভয়াৰণ্য নামৰ ঊৰিষ্যাৰ সংৰক্ষিত বনাঞ্চলখনত বাস কৰা
হাতীবিলাকৰ সবৰতাপেই দাঁতাল বুলি জনা যায়। সকলোবিলাক কেন্দ্ৰতে দেখা যায়

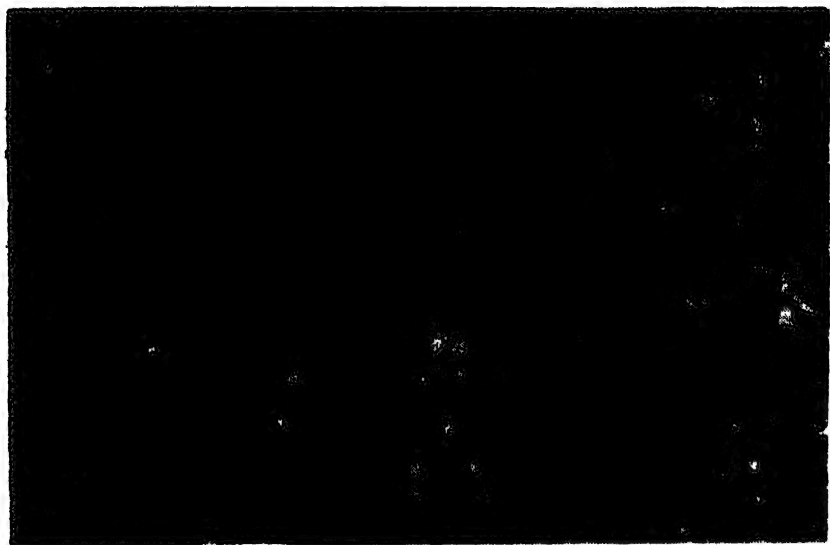
যে নাইকী হাতীৰ কোনো দাঁত নাথাকে। এই সঙ্গৰ্কত দাঁত মানে বাহিৰলৈ ওলাই অহা ডাঙৰ আকাৰৰ দাঁতৰ কথা বুজিব লাগিব। এটা দাঁত থকা হাতীক সাধাৰণতে গণেশ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। মধ্য আৰু দক্ষিণ ভাৰতৰ হাতী অধ্যুষিত অঞ্চলবিলাকত গণেশৰ উৎপত্তি তেনেই সামান্য।

দক্ষিণ ভাৰতৰ কৰ্ণাটক, তামিল নাডু আদি ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত যিমানবিলাক এছিয়া মহাদেশীয় হাতী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায় সেইবিলাকৰ আটাইবোৰ মতা হাতীকে দতাল হোৱা দেখা যায়। আনহাতে শ্ৰীলঙ্কাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা হাতীবিলাকৰ বাহিৰলৈ ওলাই অহা দাঁত নাথাকে। বাংলাদেশৰ দক্ষিণ-পূব অঞ্চলত থকা চিটাং-জিনাত টেক-বাং নামৰ যিটো উপদ্বীপ আছে সেই উপদ্বীপতো এটা বৃহৎ পৰিমাণৰ হাতী বাস কৰা বুলি জানিব পৰা গৈছে। এইবিলাক হাতীৰ ক্ষেত্ৰত মথনা আৰু দঁতাল হাতীৰ পৰিমাণ যোটাটিভাৱে সমান সমান হোৱা দেখা যায়। আঞ্চলিক ভিত্তিত দঁতাল হাতীক মথনা হাতীৰ আনুপাতিক ব্যৱধান থকাৰ বহুত্ব স্পষ্টভাৱে বুজা নাযায়।

আফ্ৰিকাৰ হাতীবিলাকৰ ক্ষেত্ৰত দেখিবলৈ পোৱা যায় যে এই ভাৰত হাতীৰ মতা আৰু নাইকী উভয়েৰে বাহিৰলৈ ওলাই অহা এবোকা এবোকা দাঁত থাকে। এইবিলাক হাতী এছিয়াৰ হাতীবিলাকৰ দৰে নোদোকা আৰু মোটা নহয়। আফ্ৰিকাৰ হাতীৰ গাটো পাতলীয়া হয় আৰু সেই অনুপাতে ইহঁতৰ ঠেং কেইখনো দীঘল চানেকীয়া হোৱা দেখা যায়। প্ৰকাণ্ড কাণ দুখনেৰে সৈতে এই হাতীৰ হাতীক একো একোটা দৈত্যৰ নিচিনা দেখি। এই বিধ হাতীক ভাৰতীয় বা এছিয়াৰ হাতীৰ দৰে শিক্ষা প্ৰদান কৰি কামত নিয়োগ কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ইয়াৰ ঠেং চাৰিখন এছিয়াৰ হাতীৰ ঠেঙৰ দৰে মণ্ডহাল আৰু নিপোতল নহয়। আফ্ৰিকা মহাদেশখনৰ হাবি-বননিত এই বিধ হাতী জাকে জাকে বিচৰণ কৰি বুজা দেখিবলৈ পোৱা যায়। পূব আফ্ৰিকাৰ কানো থকা চেৰেংকোট নেচেনেল পাৰ্কবলৈকে কেন্দ্ৰ কৰি আফ্ৰিকা মহাদেশখনৰ বিভিন্ন অঞ্চলত প্ৰতিষ্ঠিত বনাঞ্চলবিলাকত বহুতো সংখ্যক আফ্ৰিকাৰ হাতীয়ে জাক বাছি বাছি বাস কৰে। সেইখন মহাদেশত বাস কৰা হাতীই লামৰ জন্ম-জাতীয় মানুহ কিছুবানে চিকাৰ কৰি বনৰীয়া হাতী বন কৰে আৰু এই বিধ প্ৰাণীৰ মাংস খাই পৰম তৃপ্তি লাভ কৰে। বৰ্তমান অৱস্থাত আফ্ৰিকা মহাদেশত সৰ্বমুঠ প্ৰায় তিনি লাখ হাতী জীৱিত অৱস্থাত বিচৰণ কৰি ফুৰিছে বুলি বিশেষজ্ঞসকলে অভিমত প্ৰকাশ কৰে।

এছিয়াৰ হাতীৰ কিছুমান মতাৰ কাণৰ তলৰ কোমল অংশৰ পৰা এবিধ জুলীয়া পদাৰ্থ বাহিৰ হয়। এই সময়ত জন্তুটোৱে পুগলাৰ নিচিনা ব্যৱহাৰ কৰি উদগু হৈ পৰে। এই অৱস্থাক আমাৰ অসমীয়া মানুহে ভাটি খোলা বুলি কয়। ভাটি খোলা হাতীৰ অন্যতম লক্ষণ হ'ল যে সেই সময়ত ই নাইকী হাতীৰ সজ বিচাৰি হাবাখুৰি খাই ঘূৰি ফুৰে। বৰচীয়া হাতীৰ গাটলৈ ভাটি খোলাৰ অৱস্থা আহি পালে বাউড, কান্দী আৰু বাঁচিয়ে বিশেষ সতৰ্কতা অৱলম্বন কৰি সময় কটাবলগীয়া হৈ পৰে। বনৰীয়া ভাটি খোলা হাতীয়ে অকলশৰীয়া জীৱন যাপন কৰে। আফ্ৰিকা

মহাদেশীয় হাতীবোৰেও ডাটি খোলাৰ চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰে। আনহাতে দেখা যায় যে বয়স আৰু মতা, বাইকী হাতীৰ কোনো ভেদাভেদ নৰখটকৈয়ে বহুৰ যি কোনো সময়ত আফ্ৰিকাৰ হাতীৰ কুৰ পৰা জুলীয়া পদাৰ্থ নিঃসৰণ হৈ থাকে। এইদৰে কুৰ পৰা ওলাই অহা বসে আফ্ৰিকাৰ হাতীৰ ক্ষেত্ৰত সঙ্গৰ সময় আহি পোৱাৰ ইঙ্গিত দিয়া দেখা নাযায়।

জলপাৰা অভয়াৰণ্যত চৰিকুৰা এটা একনুৰা দাঁতাল হাতী

পৰৱৰ্তী প্ৰবন্ধৰ অধিন্তে এছিয়াৰ হাতীৰ বিষয়ে জানিবলগীয়া বাঙালী কথাতোৰ আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা হৈছে।

এছিয়াৰ হাতী

শ্ৰেণী—স্তুতাপায়ী

বৰ্গ—এৰোচেডিয়া

কুন—এলিফেণ্টিডি

প্ৰজাতি—এলিফাচ মেছিয়াচ

এছিয়া মহাদেশীয় হাতী আৰু আফ্ৰিকাৰ হাতীৰ মাজত যিবোৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক ব্যৱধান আছে সেইবিলাকৰ বিষয়ে ইতিমধ্যে আগৰ প্ৰবন্ধৰ যোগেদি উল্লেখ কৰা হৈছে। ভাৰতবৰ্ষৰ চানিসীমান অন্তৰ্গত যিবিলাক হাতী বৰ্ণীয়া অৱস্থাত বাস কৰি আহিছে সেই আটাইবিলাককে ইণ্ডিয়ান এলিফেণ্ট বা ভাৰতীয় হাতী নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। কিন্তু এই বিধ বিচিত্ৰ বন্যপ্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বাসস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি এছিয়া মহাদেশখনৰ কেইবাখনো দেশতঃ সংপ্ৰসাৰিত হৈছে। তদুপৰি পৃথিৱীৰ অন্য কোনো মহাদেশত এই বিধ হাতী বৰ্ণীয়া অৱস্থাত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। সেইকাৰণে বহল দৃষ্টিভঙ্গীৰ ফালৰ পৰা বিবেচনা কৰি চাই আমাৰ দেশত বাস কৰা হাতীবিলাকক এছিয়ান হাতী নামেৰে নামকৰণ কৰিবলগীয়া হৈছে। ভাৰতবৰ্ষৰ দক্ষিণৰ ফালে অৱস্থিত শ্ৰীলঙ্কাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পূব আৰু দক্ষিণ-পূবৰ ফালে নেপাল, ভূটান, বাংলাদেশ, ব্ৰহ্মদেশ, ইণ্ডোনেছিয়া, মালয়ছিয়া, থাইলেণ্ড, চীনদেশ প্ৰভৃতি বহুতো দেশত এই বিধ হাতীৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান বিয়পি আছে। অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ ৰাজ্যকেইখনত এটা বুজন পৰিমাণৰ হাতীয়ে প্ৰতিনিধিত্ব কৰি আছে। পিয়ল কাৰ্য সম্পাদনৰ জৰিয়তে এই হাতীবিলাকৰ সৰ্বমুঠ সংখ্যা আৰু সিহঁতৰ মাজত থকা মতা, মাইকী আৰু পোৱালিৰ অনুপাত নিৰ্ণয় কৰিবলৈ যত্ন কৰা হৈছে। ভাৰতবৰ্ষৰ অন্তৰ্গত অৱস্থিত বিভিন্ন ৰাজ্যবিলাককে আৰম্ভ কৰি এছিয়া মহাদেশৰ অন্যান্য হাতী অধ্যুষিত দেশবিলাকে পিয়লৰ জৰিয়তে প্ৰকৃত অৱস্থা নিৰ্ণয় কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে। বেংগালৰ দক্ষিণ-পশ্চিম প্ৰান্তত অৱস্থিত বনফাকৰাম নামৰ বিখ্যন ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আছে সেই বনভূমিত যোৱা ১৯৮১ চনতে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে জৰিপ আৰু গণনাৰ জৰিয়তে বৰ্ণীয়া হাতীৰ স্থিতিৱস্থা নিৰ্ণয় কৰিবলৈ যত্ন কৰা হৈছিল। এই পিয়লৰ দ্বাৰা প্ৰমাণিত হ'ল যে প্ৰায় ৫০০ বৰ্গ কিলোমিটাৰ এলেকাহি সামৰি ৰখা বেংগালৰ এই বনভূমিত সৰ্বমুঠ ৮৬০ টা হাতী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে বাস কৰিছে। জনবসতিৰ পৰিমাণ কম হোৱা বাবে এইবিলাক হাতীয়ে বিনাকষ্টই ইয়াত বিচৰণ কৰি কুৱিবলৈ সুবিধা হৈছে। হাবিত নিজে নিজে উৎপত্তি হোৱা খাদ্যোপ-যোগ্য উদ্ভিদবিলাকে ইহঁতৰ বাবে খাদ্য-সামগ্ৰীৰ যোগান ধৰিছে। ইহঁতবোৰৰ মাজত

দৰ্ভাল, বধনা, চাৰিণ আৰু বিভিন্ন বয়সৰ পোৱালি হাতী আছে। বেলেগ বেলেগ বয়সৰ হাতীৰ সংখ্যা, উৎপাদনৰ বয়সৰ শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা নাইকী হাতীৰ পৰিমাণ আৰু কম বয়সীয়া পোৱালি হাতীৰ সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰাটো এই পিয়ল কাৰ্যৰ অন্যতম উদ্দেশ্য আছিল। উৎপাদনৰ ক্ষমতা থকা বয়সৰ অধিক সংখ্যক হাতী থকা অৱস্থাই ভৱিষ্যতৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হোৱাৰ ইঙ্গিত দিয়ে। ঠিক সেইদৰে অধিক সংখ্যক পোৱালি হাতী থকা পৰিস্থিতিয়ে ক্ৰমে সংখ্যা বৃদ্ধি পোৱাৰ সম্ভাৱনা প্ৰকট কৰে। সময় আগবাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে কোনো এবিধ বন্যপ্ৰাণীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হোৱা বা কমি যোৱাটো প্ৰকৃতিৰ চিহ্নস্বৰূপ ৰীতি। নৱা নুটুটাকৈ একে অৱস্থাতে থকা অৱস্থাটোৱে অপৰিৱৰ্তিত সংখ্যাৰ অৱস্থা প্ৰতিপন্ন কৰে। সংখ্যাৰ সঙ্কোচন ঘটোৱা বন্যপ্ৰাণী পৰিচালকসকলৰ বাবে কাণ্য নহয়।

অনুকূল পৰিবেশৰ সন্নিৱিষ্ট এলেকাই কিমান পৰিমাণৰ সৰ্বাধিক জন্তু ধাৰণ কৰিব পাৰিব সেই তথ্য জন্তু অনুযায়ী আগতীয়াকৈ নিৰ্ণয় কৰি ল'ব পাৰিলে পৰিচালনা ব্যৱস্থাত নিখুঁত ৰূপ দিব পাৰি। বন্যপ্ৰাণী পৰিচালনা আৰু নিয়ন্ত্ৰণৰ এই চৰম পৰ্যায়ক ধাৰণ ক্ষমতা বুগি অভিহিত কৰা হয়। অনুকূল পৰিবেশৰ বিভিন্ন অৱস্থাই ধাৰণ ক্ষমতা নিৰ্ণয় কৰা বিষয়ত পোনপটীয়াভাৱে সহায় কৰে। খাদ্য সামগ্ৰীৰ প্ৰচুৰতা, অভাৱশূন্যতা আৰু সমভোজী বিভিন্ন প্ৰাণীৰ মাজত সংঘটিত হোৱা প্ৰতিযোগিতাৰ মাত্ৰাই চূড়ান্তভাৱে ধাৰণ ক্ষমতা নিৰ্ণয় কৰা বিষয়ত সহায় কৰে। আনহাতে সংখ্যা নিৰ্ণয়ৰ পিয়ল কাৰ্য ধাৰাবাহিকভাৱে কিছুদিনৰ অন্তৰে অন্তৰে অনুধাৱন কৰিব নোৱাৰিলে উন্নতি বা অৱনতিৰ স্বৰূপ প্ৰতীক্ষমান হ'ব নোৱাৰে। সেইবাবে মেৰালয়ৰ বন্যকাৰ্য্য নামৰ বনভূমিত সম্পাদিত হোৱা একক পিয়ল কাৰ্যই জন্তু সমাজৰ সৰ্বাঙ্গীন ছবি এখন আনাৰ আগত দাঙি ধৰিব নোৱাৰে। বন্যকাৰ্য্যৰ পিয়ল কাৰ্য্যক পৰিচালনা ব্যৱস্থা নিৰ্ণয়ৰ বাবে কৰিব লগীয়া কামৰ প্ৰথম পদক্ষেপ বুলি ক'ব পাৰি। অন্যান্য ঠাইত সম্পাদন কৰিবলগীয়া বন্যপ্ৰাণী পিয়লৰ মৌলিক ভিত্তিত বন্যকাৰ্য্যৰ কাৰ্য্যসূচীক অনুকৰণীয় আহি ৰূপে গ্ৰহণ কৰিব পাৰি। অৱশ্যে পৰিবেশৰ বিভিন্ন ৰূপে প্ৰভাৱান্বিত কৰা পিয়লৰ সমুদায় কাৰ্য্যসূচীত ভিন্নমুখী নিয়ম প্ৰণালী যো প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা বিধেয় হ'ব পাৰে এই কথা নুই কৰিব নোৱাৰি। সি যিগেই কি নহওক হস্তী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ সৰ্বাঙ্গীন অৱস্থা নিৰ্ণয় কৰিবলৈ মেৰালয়ৰ অৱশিষ্ট হাতী অধ্যয়িত এলেকাকাক সামৰি লৈ পিয়লৰ কাম হাতত লোৱাটো আৱশ্যকীয় বিষয় হৈ পৰিছে বুলি ক'ব লাগিব।

মেৰালয়ত আগতীয়াকৈ অনুষ্ঠিত হোৱা আনুমানিক পিয়ল কাৰ্যই এটা কথা সাব্যস্ত কৰে যে এই গোটেইখন পাৰ্বত্য ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত প্ৰায় ২৫০০ টা হাতী বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন ভিন পৰিবেশত থলুৱাভাৱে বাস কৰি আছে। এই পাৰ্বত্য ভূ-ভাগত ধাৰাবাহিকভাৱে অনুষ্ঠিত হৈ অহা জুম খেতিৰ পৰিবেশত হাতী অধ্যয়িত এলেকাবিলাক যিভাৱে খণ্ড বিখণ্ড হৈ বিকিণ্ড অৱস্থাত পৰিণত হ'ব

আৰু সাধাৰণতে আৰু পাতি বাস কৰা এলেকাবোৰ ফিভাৰে সন্ধানিত হৈ আহিল সেই পৰিস্থিতিত এই আটাইবোৰ হাতীক ধাৰণ কৰিব পৰা কৰমতাও কৰি অহা পৰিলক্ষিত হ'ল। ভূদুগৰি অসম আৰু মেঘালয়ৰ সীমান্বীয়া ঠাইবিলাকত সচৰাচৰ আৰু পাতি বাস কৰা হাতীৰ পালবিলাকে সাময়িকভাৱে স্থান পৰিৱৰ্তন কৰি উত্তৰ ৰাজ্যতে সন্মুখে সন্মুখে হাতীৰ সংখ্যাৰিক্য সংখ্যা অথবা সন্ধানিত অৱস্থাৰ সন্ধান কৰে। সেইকাৰণে উত্তৰ ৰাজ্যৰ এনেবোৰ বনভূমিত সাধাৰণতে বাস কৰা হাতীৰ সংখ্যা সমসাময়িক ভাৱে সমান্তৰালভাৱে নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰিলে প্রকৃত অৱস্থা ঠাৱৰ কৰিব নোৱাৰি। কাৰণ বন্যপ্ৰাণীবিলাকে আন্তৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আন্তৰ্জাতিক সীমাবোৰৰ প্ৰতি সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰিব বুলি কেতিয়াও আশা কৰিব পৰা নাযায়। সি বিয়েই কি নহওক গোটেই মেঘালয়ৰ অন্তৰ্গত বিক্ষিপ্তভাৱে বাস কৰা হাতীৰ সংখ্যা সাময়িক-ভাৱে নিৰ্ণয় কৰিবৰ বাবে পিয়লৰ কাৰ্যসূচী যে বাধাবাহিকভাৱে অনুধাৱন কৰিব লাগিব এই কথা কোনোপধ্যে নুই কৰিব নোৱাৰি।

অসমৰ বেলিকাও বনবিভাগৰ তৰফৰ পৰা এইখন ৰাজ্যৰ হাৰি-বননিবিলাকত সচৰাচৰ বাস কৰা বনবীয়া হাতীবিলাকৰ স্থিতাবস্থা নিৰ্ণয় কৰিবলৈ ব্যৱস্থা হাওত লোৱা হৈছে। কোৱা বাহ্যক যে বনবীয়া হাতীবিলাকে হাৰিৰ মাজত আৰু বান্ধি বান্ধি বাস কৰে। একো একোটা জাকত মতা-মাইকী আৰু বিভিন্ন বয়সৰ পোৱালিবোৰ লগ লাগি একেলগে চৰি ফুৰে। বনবীয়া হাতীবিলাকৰ দ্বাৰা গঠিত হোৱা এই জাক-টোক "চাহন" বুলি কোৱা হয়। এজনী প্ৰাপ্ত বয়সীয়া চাৰিগ বা মাইকী হাতীয়ে চাহনটোক হাৰিৰ মাজত বাট দেখুৱাই লৈ ফুৰে। জাকটোত কেইবাটাও বিভিন্ন বয়সৰ মঁতাল আৰু মথনা হাতী থাকিলেও এটা প্ৰকাণ্ড আকাৰৰ মঁতাল কিবা মথনাই প্ৰভুৰ বিস্তাৰ কৰি থাকে। মতাবিলাকৰ মাজত কেতিয়াবা ধুও যুদ্ধও হয় আৰু এই যুদ্ধত পৰাজয় বৰণ কৰা মতা হাতীয়ে জাকৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি গৈ "একনুৱা" নাম লৈ হাৰিৰ মাজৰ কোনোবা ঠাইত অস্থায়ীভাৱে অকলশৰীয়া জীৱন যাপন কৰিবলগীয়া হয়। জাকৰ মাজৰ পৰা খেদা খাই পলাই যোৱা দুটা হাতীয়ে কেতিয়াবা যোৰা পাতি নিসৰ্জ জীৱন যাপন কৰিবলগীয়া হয়। তেনে ধৰণেৰে যোৰা পাতি বাস কৰা হাতীক "বালবীয়া" নাচৰে অভিহিত কৰা হয়। দুটা হাতীভকৈ বেছি সংখ্যক জন্তু লগ লাগিও কেতিয়াবা "বালবীয়া"ৰ পৰিবেশ সন্ধান কৰে।

কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ অন্তৰ্গত প্ৰায় এহেজাৰটামান বনবীয়া হাতী নিগাজীকৈ বাস কৰি আছে বুলি গণনাৰ দ্বাৰা নিৰ্ণয় কৰা হৈছে। অৰবী প্ৰকৃতিৰ ভগ্নপৰীল জন্তু হোৱাৰ বাবে ইহঁতৰ মাজৰ পৰা কোনো কোনো হাতী কেতিয়াবা বাহিৰলৈ ওচি যায় আৰু কিছুদিনৰ পাছত ইয়ালৈকে পুনৰ ঘূৰি আহে। বানাহ অভয়াৰণ্যত প্ৰায় ১২০০ মান বনবীয়া হাতী আছে বুলি প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। সীমান্বীয়া ঠাইবিলাকত বাস কৰা হাতীবিলাকে পৰিৱৰণ কৰি কৰি অৰুণাচল, মেঘালয় আদি ৰাজ্যৰ বনাঞ্চলতো প্ৰৱেশ কৰে।

মানাহ অভয়াৰণ্য আৰু কাছিয়াজা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত বাস কৰা হাতীবিলাকৰ উপ-বিভাগেই অসমত সংৰক্ষিত হৈ থকা সংৰক্ষিত বনাঞ্চলবিলাকত এছিয়া মহাদেশীয় হাতীৰ পাল কম-বেছি পৰিমাণে বিকল্প-সম্বন্ধেণ্ড বিভাগি লৈ থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। বনৰীয়া হাতীৰ চাহনবিলাকৰ মাজৰ পৰা, ছেমেলি-ভেদেলি হৈ ওলাই অহা হাতীৰ সৰু-সুৰা পাল কেতিয়াবা সচৰাচৰ বাস কৰা অৰণ্যভূমিৰ পৰা বাহিবলৈ ওলাই আহে। এই হাতীবোৰে খেতি-পথাৰ বা চাহ-বাগিচাৰ মাজত প্ৰৱেশ কৰি শস্যক্ষেত্ৰত অশেষ ক্ষতি সাধন কৰে। তদুপৰি মানুহৰ ঘৰ-দুৱাৰ ভাঙি জনসাধাৰণৰ মাজত অৰ্পণীয় সন্তানৰ সৃষ্টি কৰে আৰু বহুতো মানুহৰ প্ৰাণ বিলাশ কৰাৰ উদাহৰণ বিৰল নহয়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা জনপূৰ্ণ নগৰ বা গাঁৱৰ মাজত দুই-এটা বনৰীয়া ওণা হাতীৰ আৱিৰ্ভাৱ হৈ মানুহৰ ধাৱন-শোৱন নাইকিয়া কৰি পেলায়। এনে অস্বাভাৱিক আৰু অশোভনীয় পৰিস্থিতিত যেনা চিকাৰ পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতী ধৰাৰ নিয়ম সম্পূৰ্ণভাৱে উল্লেখ কৰি দিয়াটো উচিত হোৱা নাই বুলি বহুতো মত প্ৰকাশ কৰিছে। বনৰীয়া হাতী ধাৰণ কৰা ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য ৰাজ্যসমূহৰ পৰিস্থিতি সমতুল্য হ'ব মোৱাৰে বুলি অভিমত দাঙি ধৰা হৈছে। তদুপৰি স্বাভাৱিক পৰিবেশবিলাকৰ হাতী ধাৰণ শক্তি সংকোচিত বনভূমিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি যথোচিত পৰিমাণৰ বনৰীয়া হাতী স্বাভাৱিক পৰিবেশত পালন কৰাৰ আপকাঠি নিৰ্ণয় কৰা একান্ত আৱশ্যক হৈ পৰিছে। নিম্নমুখী, উৰ্দ্ধগামী আৰু স্তম্ভিৰ সংখ্যা হাতীৰ ক্ষেত্ৰত থকা ঠাইৰ পৰিসৰ আৰু ধাৰ্য্য সামগ্ৰীৰ প্ৰচুৰতা আৰু অভাৱ গ্ৰন্থতাৰ ভিত্তিত পৰিচালনা ব্যৱস্থা নিৰ্ণয় কৰিব লাগিব।

অৰুণাচল প্ৰদেশৰ অন্তৰ্গত থকা পৰ্বতীয়া স্বাভাৱিক পৰিবেশবিলাকত সাধাৰণতে বাস কৰা হাতীৰ সংখ্যা একেটা ভিত্তিতে নিৰ্ণয় কৰা আৱশ্যক হৈছে। তদুপৰি অসম আৰু অৰুণাচলৰ মাজত যি উমৈহতীয়া আন্তৰাষ্ট্ৰীয় সীমাৰেখা আছে সেই সীমাৰেখাই বনৰীয়া হাতীৰ প্ৰব্ৰজনত বাধা আৰোপ কৰিব পাৰিব বুলি আশা কৰিব নোৱাৰি। সেইবাবে দুয়োখন ৰাজ্যৰ উমৈহতীয়া পৰিস্থিতি বুঢ়ীয়াভাৱে নিৰ্ণয় কৰাটো একান্ত আৱশ্যক বুলি বিবেচনা কৰিব লাগিব। অৰুণাচল প্ৰদেশত বাস কৰা সৰহ সংখ্যক হাতী দক্ষিণ কালৰ নাৰনি অঞ্চলতে পুজীভূত হৈ থাকে বুলি জনা যায় আৰু গোটেই ৰাজ্যখনৰ বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰা হাতীৰ সংখ্যাই অসমৰ সীমামূৰীয়া অৰণ্যভূমিত মাজে-সময়ে প্ৰৱেশ কৰে। ঠিক সেইদৰে অসমৰ সীমামূৰীয়া পৰিবেশত বিচৰণ কৰি কৰা বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যাই অৰুণাচলৰ থলুৱা ঠাইটিতে প্ৰৱেশ কৰে। এই পৰিস্থিতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত দুয়োখন চুবুৰীয়া ৰাজ্যত বাস কৰা বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যাই ঋতু অনুযায়ী নিম্নমুখী আৰু উৰ্দ্ধগামী ৰূপ ধাৰণ কৰা অস্বাভাৱিক বুলি ক'ব নোৱাৰি। বোটাভূমিভাৱে অৰুণাচল প্ৰদেশৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যা চাৰি হাজাৰৰ কম নহ'ব বুলি কোৱা হৈছে। জৰিণ কাৰ্য আৰু পিয়লৰ কবিলতে সামগ্ৰিক পৰিস্থিতি নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰিলে প্ৰকৃত অৱস্থা স্পষ্টভাৱে দাঙি ধৰিব পৰাটো সম্ভৱপৰ হ'ব নোৱাৰে।

বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যা সম্পৰ্কত নগালেণ্ডৰ সাৰথিক পৰিস্থিতি পৃথক দৃষ্টিভঙ্গীৰে নিৰীক্ষণ কৰিব লাগিব। মিজোৰামত বাস কৰা হাতীবিলাকৈও সমধৰ্মী পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হ'ল। নগালেণ্ডত বাস কৰা জনজাতীয় লোকসকলৰ বহুতে হাতী গোষ্ঠীৰ প্ৰাৰ্থক পুষ্টিৰ আহাৰ যোগান ধৰিব পৰা অন্যতম অদ্ভুতপে গণ্য কৰে। মানুহৰ খাদ্য যোগান ধৰিব পৰা অদ্ভুত হিচাপে পৰিগণিত হোৱাৰ বাবে পূৰ্বাঞ্চলৰ এই পাৰ্বত্য এলেকাৰ বনভূমিবিলাকত নিবলে বাস কৰা বনৰীয়া হাতীবিলাকৰ নিৰাপত্তা সোলোক-চোলোক হ'ল। বহুতো বনৰীয়া হাতীয়ে ইতিমধ্যে মানুহৰ কোষ দৃষ্টৰ বলি হৈ জীৱন বিসৰ্জন দিবলগীয়া হ'ল। পলায়নশীল কিছুমান হাতীয়ে অসমৰ অন্তৰ্গত শিৱসাগৰ জিলাৰ বনাঞ্চলবিলাকত আশ্ৰয় ল'লে। পূৰ্বৰ নগা পাহাৰ জিলাৰ অন্তৰ্গত বহুত দিন আগতে প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা ইন্টাৰ্কি অভয়াৰণ্যত গোটাচৰেক বনৰীয়া হাতী এতিয়াও বাচি আছে বুলি জনা যায়। দক্ষিণ ফালৰ গভীৰ অৰণ্যভূমিতো বিক্ষিপ্তভাৱে বাস কৰি থকা বনৰীয়া হাতীৰ সৰু-সুৰা পাল হয়তো বাচি থাকিব পাৰে। আনহাতে মিজোৰামৰ পৰিস্থিতি বনৰীয়া হাতীৰ ক্ষেত্ৰত কম্পনা কৰিব নোৱাৰাকৈ শোকাবহ বুলি গণ্য কৰিব লাগিব। দুৰ্গম পৰ্বতীয়া বনভূমিবিলাকৰ কোনো এখনেও বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যা ধাৰণ কৰি আছে বুলি নিঃসন্দেহে ক'ব নোৱাৰি। সেইকাৰণে বনৰীয়া হাতীৰ ক্ষেত্ৰত মিজোৰামৰ স্থান সম্পূৰ্ণভাৱে নাইকিয়া হৈছে বুলি ক'ব পাৰি।

মণিপুৰ ৰাজ্যত বনৰীয়া হাতী বিক্ষিপ্তভাৱে বাস কৰি আছে বুলি জনা যায় যদিও তাৰ হাতীৰ সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰিবলৈ ব্যৱস্থা হাজত মোৱা নাই এখোন। মিজোৰামৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্য হোৱা বাবে জনজাতীয় মানুহৰ হাজত মণিপুৰৰ বনৰীয়া হাতীবিলাকো লক্ষিত হ'বলগীয়া হৈছে। এছিয়া মহাদেশীয় হাতী বিশেষজ্ঞ দলৰ অন্যতম সক্ৰিয় সদস্য ডঃ এছ. কে. আচাৰ্ছই নগালেণ্ড, মণিপুৰ আৰু মিজোৰামত বাস কৰি থকা বনৰীয়া হাতীবিলাকৰ স্থিতাবস্থা নিৰীক্ষণ আৰু অনুসন্ধান সাপেক্ষে নিৰ্ণয় কৰিবলৈ ভালেখিনি তথ্যপ্ৰাপ্তি সংগ্ৰহ কৰিব পৰিছে। তেওঁ সংগ্ৰহ কৰা সমলৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে নগালেণ্ড, মিজোৰাম আৰু মণিপুৰ ৰাজ্যত বাস কৰি থকা বনৰীয়া হাতীৰ ভৱিষ্যত সিমান উজ্জ্বল নহয়। পশ্চিম বঙ্গৰ উত্তৰ ফালে থকা হিমালয় পৰ্বতমালাৰ নামনি অঞ্চলত যিবিলাক সংৰক্ষিত বনাঞ্চল আছে তিস্তা নদীৰ দুয়োপাৰে অৱস্থিত এই বনাঞ্চলবিলাকৈ বনৰীয়া হাতী নিবাসৰ পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিছে। সেই অঞ্চলত বাস কৰি থকা বনৰীয়া হাতীৰ সৰ্বোচ্চ সংখ্যা দশতকৈ বেছি নহ'ব বুলি জনা যায়। কালিমপাং, কাছিয়াং আৰু বঙ্গা বন সংৰক্ষণ অঞ্চলত থকা বনভূমিয়ে বনৰীয়া হাতীৰ বাবে উপযুক্ত বাতাব্যৱস্থা সৃষ্টি কৰিছে। পশ্চিম বঙ্গৰ উত্তৰ ফালে অৱস্থিত অনুপম পাৰ্বত্য দেশ ভূটানৰ মানি অঞ্চলত থকা বনভূমিত মানুহে খেতি পথাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰাত থও বিথও ৰূপত বৃক্ষ শূন্য হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিছে। ফলশ্ৰুতিত পাৰ্বত্য পৰিবেশত

বাস কৰি থকা বনৰীয়া হাতীবিলাকৈ ভৈয়ামটৈ নাৰি আহিবলৈ বাধা হৈছে। সেই কাৰণে উত্তৰ বঙ্গৰ হাবিতলীয়া ৰাইজে বনৰীয়া হাতীৰ উৎপাতৰ সন্মুখীন হৈছে আৰু সংশ্লিষ্ট বিভাগে কেইবাটাও বনৰীয়া হাতী নিধন কৰিছে।

বিহাৰৰ পালান্দৌ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু ডানমা অভয়াৰণ্যত নিগাজীকৈ বাস কৰা বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যা পিছলৈ জৰিয়তে নিৰ্ণয় কৰা হৈছে। এই দুখন অভয়াৰণ্যত বাস কৰা হাতীৰ সংখ্যা পালান্দৌৰ ক্ষেত্ৰত ৪০ আৰু ডানমাৰ ক্ষেত্ৰত মাত্ৰ ২০ বুলি জনা যায়। উল্লেখযোগ্য যে বিহাৰৰ এই অভয়াৰণ্যবিলাকৈ নিগাজীকৈ বাস কৰা হাতীৰ মাজত দাঁতাল হাতী একেবাৰে নাই বুলি ক'ব পাৰি। বিহাৰৰ চিংড়ম সংৰক্ষিত বনাঞ্চলতো কিছু সংখ্যক বনৰীয়া হাতী স্থানীয়ভাৱে বাস কৰা দেখা যায়। উৰিষ্যাৰ চিম্‌লিপা; অভয়াৰণ্যত গিৰিগাঁও বনৰীয়া হাতীয়ে পান পাতি বাস কৰি আছে সেইবিলাকৈ সৰ্বমুঠ সংখ্যা দুশৰ ওচৰা-ওচৰি হ'ব। উত্তৰ প্ৰদেশৰ

বন্যপ্রাণী সংৰক্ষণ সপ্তাঙ্গ পালনৰ সময়ত শোভাযাত্ৰাত অংশ গ্ৰহণ
কৰিবলৈ সাজু হোৱা এজাক ঘৰচীয়া হাতী

কৰ্ণাটক নেচনেল পাৰ্ক, ৰাজ্যী অভয়াৰণ্য আৰু মতিচুৰ অভয়াৰণ্যত কিছু সংখ্যক বনৰীয়া হাতী আলেও আলেও বাস কৰা দেখা যায়। দাক্ষিণাত্যৰকালে থকা অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ, তামিলনাডু আৰু কৰ্ণাটক ৰাজ্যত ৭৫০০ সংখ্যক বনৰীয়া হাতী বাস কৰা দেখা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত কৰ্ণাটকৰ ৰাম্পিৰ নেচনেল পাৰ্ক, বান্ধাৰঘাটা নেচনেল পাৰ্ক, নাগৰহোল নেচনেল পাৰ্ক আৰু অন্যান্য কেইবাখনো অভয়াৰণ্য, কেৰালাৰ এৰাভি-কুলাৰ নেচনেল পাৰ্ক, পেৰিয়াৰ অভয়াৰণ্য, পৰদিকুলম্ আৰু নেমাৰ অভয়াৰণ্য প্ৰভৃতি অভয়াৰণ্যসমূহৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। তামিলনাডুৰ অন্তৰ্গত অৱস্থিত মধুমালি অভয়াৰণ্য আৰু আন্নামালি অভয়াৰণ্যত বাস কৰা বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যাও

কম বুলি ক'ব নোৱাৰি। দক্ষিণ ফালে মহানুজৰ সিপাৰে অৱস্থিত শ্ৰীলঙ্কাতো জাকে জাকে বনৰীয়া হাতী বাস কৰে।

গোটেই ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ৰাজ্যত আৰু দক্ষিণ ফালে সাগৰৰ মাজত অৱস্থিত শ্ৰীলঙ্কাত যিবিলাক বনৰীয়া হাতী বাস কৰি আছে, সেইবিলাকৰ ভিতৰত থকা দঁতাল আৰু মথনা হাতীৰ অনুপাত সকলো ক্ষেত্ৰতে সমান নহয়। এই ব্যৱধানৰ মাজাই বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰা বনৰীয়া হাতীৰ মাজত নিৰাজ কৰি থকা পৰস্পৰাগত বৈচিত্ৰ্যৰ ইঙ্গিত দিয়ে। অগমক কেন্দ্ৰ কৰি উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলত যিবিলাক বনৰীয়া হাতী বাস কৰে সেইবিলাকৰ মাজত ষোড়শমুঠায়ে শতকৰা ৫০ ভাগ দঁতাল আৰু বাকী ৫০ ভাগ মথনা হোৱা দেখা যায়। বিহাৰৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা বনৰীয়া হাতীবিলাকৰ মাজত দঁতাল হাতীৰ সংখ্যা তেনেই সামান্য। ইয়াত শতকৰা ৯৫ ভাগ হাতী মথনা হোৱা দেখা যায়। উৰিষ্যাৰ চিমলিপাল অভয়াৰণ্য আৰু অন্যান্য ঠাইত যিবিলাক হাতী ব্ৰিগাজীকৈ বাস কৰি আহিছে সেইবিলাকৰ মাজত থকা মতা হাতীৰ শতকৰা ৯০ ভাগকে দঁতাল ৰূপে আৱৰ্ণকৰণ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। দক্ষিণ ভাৰতৰ বিভিন্ন ৰাজ্যত বাস কৰা বনৰীয়া হাতীবিলাকৰ সৰহ ভাগকে দঁতাল হোৱা দেখা যায়। সানহাতে শ্ৰীলঙ্কাৰ অন্তৰ্গত যিবিলাক বনৰীয়া হাতী পাল পাতি জাকে ভাবে বিচৰণ কৰি ফুৰে সেই-বিলাকৰ মাজত দঁতাল হাতী নিচেই কম পৰিমাণে থকা দেখা যায়। ইহঁতৰ মাজত শতকৰা ৯৫ ভাগ মথনা আৰু বাকী ৫ ভাগ দঁতাল হোৱা দেখা যায়। বিভিন্ন ঠাইত কা দঁতাল আৰু ঋণান সাংখ্যিক ব্যৱধাৱে জীব জগতত বিৰাজ কৰা বিস্ময় প্ৰতিপন্ন কৰে।

বন্যপ্ৰাণীৰ সংৰক্ষণ আৰু পৰিচালনাৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে সূক্ষ্মভাৱে বিশ্লেষণ কৰি চাই এছিয়া মহাদেশীয় হাতীৰ বিশেষত্বসকলে ক'ব খুজিছে যে এ বিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ সৰ্বমুঠ সংখ্যা সিমানে সম্ভাৱ্যজনক নহয়। সৰ্বভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী পৰিষদৰ সদস্য-সকলেও তদুপে অভিমত ব্যক্ত কৰিছে। গতাতোকৈ প্ৰেৰিত আৰু আন্তৰ্জাতিক ভিত্তিত বিবেচনা কৰি নাই প্ৰকৃতি আৰু প্ৰাকৃতিক সম্পদ সংৰক্ষণ আন্তৰ্জাতিক সমিতিৰ ফালৰ পৰাও দোহানি দোহাৰি কোৱা হৈছে যে এছিয়া মহাদেশীয় হাতীৰ সংখ্যা বৰ্তমানে বহুত তললৈ নামি আহিছে। সেইবাবে এই বিধ প্ৰাণীক পৃথিৱীৰ বুকুৰ পৰা সম্পূৰ্ণভাৱে বিলুপ্ত হৈ যোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ আঙু ব্যৱস্থা হাতত নোৱাৰাটো নিতান্ত আৱশ্যক হৈ পৰিছে। এই পৰিস্থিতিৰ সমাধান সুত্ৰ এটা উলিয়াবৰ বাবে এছিয়া মহাদেশীয় তথা ভাৰতীয় হাতী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকক বিপন্নপ্ৰস্থ প্ৰাণী বুলি আন্তৰ্জাতিক মহাই ঘোষণা কৰিলে। লগে লগে ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আইনত ভাৰতীয় হাতীক দ্বিতীয়খন তালিকাৰ পৰা প্ৰথমখন তালিকালৈ উন্নীত কৰা হ'ল। অন্য ভাষাত ক'ব পাৰি যে ভাৰতীয় হাতীক নিষিদ্ধ প্ৰাণী ৰূপে পৰিগণিত কৰা হ'ল। ইয়াৰ দ্বাৰা হ'ল এনে বে দুৰ্দান্ত প্ৰকৃতিৰ বনৰীয়া হাতীক আগৰ দৰে অনুমতি প্ৰদৰ্শন কৰিব নোৱাৰিব

তদুপৰি কুনু'কীৰ সহায়ত আগতে অসম, মেঘালয় আৰু অৰুণাচল প্ৰদেশত বেগা চিকাৰী পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতী ধৰাৰ যি প্ৰথা প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা হৈছিল সেই প্ৰথা সম্পূৰ্ণ ৰূপে উচ্ছেদ কৰি দিয়া হয়।

এই সৰ্বাঙ্গীন ব্যৱস্থাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত যে অসমৰ জগসাধাৰণে লাভান্ধ ভূগিবলগীয়া হ'ল এই কথাৰ পুনৰুন্নয়ন নিষ্প্ৰয়োজন। কাৰণ ধাৰণ শক্তিক তুলনাত অসম আৰু মেঘালয়ৰ বনভূমি অঞ্চলত থকা বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যা বেছি পৰিমাণৰ হৈ আছে বুলি অসম আৰু মেঘালয়ৰ সংশ্লিষ্ট বিভাগে বিবেচনা কৰে। তদুপৰি হস্তী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকক সমগ্ৰ দেশতে প্ৰথমখন ভাঙি-কাটৈ উন্নীত কৰাৰ আগতে অসম আৰু মেঘালয়ৰ সংশ্লিষ্ট বিভাগৰ পৰা কোনো মতামত কিম্বা পৰামৰ্শ বিচৰা হোৱা নাছিল। এই ঐতিহাসিক সিদ্ধান্তৰ কলত্ৰপ্ৰতি অসমৰ বহুতো গাঁৱলীয়া ৰাইজে ভয়ানক পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হ'ল। বনৰীয়া হাতীৰ পানবোৰে অৱণাভূমিৰ মাজৰ পৰা ওলাই আহি মানুহক উপহাস কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। মানুহৰ শস্য ক্ষেত্ৰ আৰু চাহ বাগিচাবিলাকৰ মাজত স্ৰবাই বনৰীয়া হাতীয়ে মানুহৰ ক্ষতি সাধন কৰাটো সাধাৰণ ঘটনাত পৰিণত হ'ল। বহুজো বনৰীয়া হাতীয়ে দুখীয়া ৰাইজৰ ঘৰ-দুৱাৰ ভাঙি ঠায়ে ঠায়ে সন্ধানৰ সৃষ্টি কৰিলে। আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা হ'ল এয়ে যে বহুতো নিম্নাখিত মানুহে প্ৰতি বছৰে বনৰীয়া হাতীৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত হৈ প্ৰাণ বিসৰ্জন দিবলগীয়া হ'ল। এই ভয়াবহ পৰিস্থিতিক নিয়ন্ত্ৰণ কৰি বিপদগ্ৰস্ত ৰাইজক সকাহ দিবৰ বাবে বিভাগীয়ভাৱে প্ৰদ্বাৰ্শ সহ বহুদাৰ প্ৰস্তাৱ আগ বঢ়োৱা হ'ল।

১৯৮১ চনৰ ৯ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে দিল্লীত অনুষ্ঠিত হোৱা সৰ্বভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী পৰিষদত অসমৰ ফালৰ পৰা অতিৰিক্ত মুখ্য বন সংৰক্ষক আৰু মুখ্য বন্যপ্ৰাণী তত্ত্বাৱধায়কৰ পদে বহন কৰিবলগীয়া দায়িত্ব লৈ মই যোগদান দিবলগীয়া হৈছিল। সেই সভাত অসমক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিবলৈ মোৰ সৈতে মানাহ ব্যাঘ্ৰ যোজনাৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত বিষয়া শ্ৰীসঞ্জয় কুমাৰ দেৱবৰ্মা গৈছিল। উন্মোখ-যোগ্য যে সৰ্বভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী পৰিষদত উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ ৰাজ্যকেইখনক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা অন্য কোনো ৰেচৰকাৰী সদস্য নাছিল। সেইকাৰণে অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰিস্থিতি সভাত দাঙি ধৰাৰ ভাৰ মোৰ ওপৰতে পৰিছিল। অসমত বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যা যে আশাতীতভাৱে কম নাই আৰু বনৰীয়া হাতীৰ উপহাস যে অসমৰ প্ৰাণাঞ্চলত বাস কৰা ৰাইজৰ বহুতো দুৰ্গতি হৈছে সেই কথা বিভাগীয় বুজাই দিবৰ বাবে চেষ্টা কৰা হ'ল। পৰিতাপৰ বিষয় যে সভাত উপস্থিত থকা পৰিষদৰ সদস্যসকলৰ কোনোও মোৰ যুক্তিত পতিয়ন দাবলৈ আগবাঢ়ি নাছিল। বহুত সৰুৰে ফালৰ পৰা আপত্তিসূচক প্ৰতিবাদ উত্থাপন কৰি অসম চৰকাৰৰ প্ৰস্তাৱটো দাঁড় কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দাঙি ধৰা হ'ল। মই দৃঢ়তাৰে মোৰ বক্তব্যখিনি পুনৰ উত্থাপন কৰি ক'লো যে বন্যপ্ৰাণীৰ সংৰক্ষণ আৰু সুৰক্ষণৰ মাজত নীতি অনুযায়ী প্ৰভেদ থকা

উচিত। স্থানীয় লোকৰ দুখ-দুৰ্গতি আওকাণ কৰি কোনো বন্যপ্ৰাণীৰ সংখ্যাক নিস্কাৰিত অৱস্থালৈ ঠেলি দিয়াটো বাঞ্ছনীয় হ'ব নোৱাৰে। সমাজ কল্যাণৰ বাস্তৱীয় কামৰ্থা পৰিভ্যাগ কৰি সংৰক্ষকস্বামী ব্যক্তিগতকৈ গোৰুৱৰ মুকুট পৰিধান কৰি আন্তৰ্জাতিক খ্যাতি লাভ কৰিবলৈ যোৱা উচিত হ'ব নোৱাৰে।

উল্লেখযোগ্য যে সৰ্বভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ পৰিষদৰ স্থায়ী সভানেত্ৰী প্ৰধান মন্ত্ৰী ইন্দিৰা গান্ধী নিজে। বন্যপ্ৰাণী তথা সকলো প্ৰকাৰৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদ সংৰক্ষণৰ বিষয়ত বিশেষ তৎপৰতাৰে কাম কৰিবলৈ সকলোকে উদগনি দিয়া ৰাজনৈতিক নেত্ৰী হিচাপে তেখেতে আন্তৰ্জাতিক খ্যাতি লাভ কৰিব পাৰিছে। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ ফলৰ পৰা বিবেচনা কৰিবলৈ হ'লে এটা কথা নুই কৰিব পৰা নাযাব যে সমগ্ৰ দেশৰ কৰ্ম-ৰাশি পৰাাকীৰ্ণে বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণৰ বিষয়ত তৎপৰতা অৱলম্বন কৰিব। সি যিগৈ কি লক্ষ্যক প্ৰধান মন্ত্ৰীয়ে সভানেত্ৰীৰ আসনৰ পৰা নুই উত্থাপন কৰা কাৰ্য্যক্ৰম বিবেচনা যোগ্য বুলি গ্ৰাহ্য কৰিলে। তেখেতে ৰায় দিলে যে গোটেই বিষয়টো প্ৰতীকভাৱে অধ্যয়ন কৰিবৰ বাবে এখন উপ-সমিতি গঠন কৰিব লাগে। পৰৱৰ্তী সময়ত সেই উপ-সমিতি গঠন কৰা হ'ল নে নাই সেয়া বৰফল স্পষ্টভাৱে জনা নাযায়। কাৰণ ১৯৮৪ চনৰ এপ্ৰিল-মে'ই পৰ্যন্ত কোনো উপ-সমিতিৰ সদস্য এই বিষয়টো অনুসন্ধান কৰিবৰ বাবে অসমলৈ অহা নাই। অৱশ্যে বিহাৰৰ অৱলম্বিত মুখ্য বন সংৰক্ষক এছ. পি. সাহীৰ নেতৃত্বত এটা দল এই বিষয়টো অনুসন্ধান কৰিবৰ বাবে গুৱাহাটীলৈ অহাৰ কথা জনা যায়।

১৯৮১ খৃষ্টাব্দৰ চেপ্টেম্বৰ মাহৰ ৪ আৰু ৫ তাৰিখে শিলঙত হাতী বিশেষজ্ঞ দলৰ পুৰাকলীয় শাখাৰ এখন বিশেষ সভা অনুষ্ঠিত হৈছিল। পূৰ্ণাকলৰ আটাইকেইখন ব্যক্ত্যন্ত বাস কৰি থকা বনৰীয়া হাতীৰ সৰ্বাঙ্গক পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাটোৱেই এই সভাৰ মুখ্য উদ্দেশ্য আছিল।

শিলঙৰ জৰিয়তে বিভিন্ন ৰাজ্যত বাস কৰি থকা বনৰীয়া হাতীবিলাকৰ সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰা বিষয়ত কোনখন ৰাজ্যই কিমান দূৰ আগ বান্ধি পাৰিছে সেই বিষয়ৰ বাস্তৱীয় তথ্যপাতি সভাত উত্থাপন কৰা হ'ল। ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আইনৰ প্ৰথমখন তালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা এছিয়া মহাদেশীয় হাতীক দ্বিতীয়খন তালিকালৈ পুনৰ সবাই আনিব পৰা যায়নেকি সেই বিষয়ে সভাত বিষয়ভাৱে আলোচনা কৰা হ'ল। সবহ সংখ্যাক সদস্যই এই মতৰ বিৰোধিতা কৰিলে যদিও কেইটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়ত সভাই অনুমোদন জ্ঞাপন কৰিলে। বনৰীয়া হাতীৰ উপভৱৰ পৰা স্থানীয় কাইজক সকাহ দিবৰ বাবে উপভুক্ত এলেকাবিলাকত মাইক্ৰো মেনেইজমেন্ট আৰু ক্ষুদ্ৰতম পৰিচালনা ব্যৱস্থাৰ আৰ্হিত হাতী ধৰিবলৈ অনুমতি দিবৰ বাবে ব্যৱস্থা হাতত লোৱাৰ আৱশ্যকতা প্ৰতিপন্ন হ'ল। ব্যৱসায়ী দৃষ্টিভঙ্গী সমূলকৈ ত্যাগ কৰি বিভাগীয়ভাৱেহে হাতী ধৰিব পৰা যাব বুলি সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ল।

উপভুক্ত এলেকাবিলাকৰ পৰা বনৰীয়া হাতীৰ জাকবোৰক আঁতৰলৈ খেদাই দিবৰ

বাবে শস্যৰক্ষক বাহিনী সৃষ্টি কৰিবলৈ অনুমোদন আগ বঢ়োৱা হ'ল। এনে শস্য-
ৰক্ষক বাহিনী ৰাখিবৰ বাবে যি অৰ্থৰ প্ৰয়োজন হ'ব সেই খৰচ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে বহন
কৰিব লাগিব বুলি সভাই অভিমত লিপিবদ্ধ কৰিলে।

উল্লেখযোগ্য যে শস্যৰক্ষক বাহিনী সৃষ্টি কৰিবলৈ হ'লে বিভাগীয়ভাৱে কুনকীৰ
সহ যাঁয়ৰ ঘৰচীয়া হাতী কিছুমানো বিভাগে ৰাখিব লাগিব। তদুপৰি মাউত, ধাঁহী
আদিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বিভিন্ন জন্তুৰ বন বিষয়া এই কামৰ বাবে নিয়োগ কৰিব
লাগিব। নানা কাৰণত এই দীৰ্ঘ মাদী পৰিকল্পনাই এতিয়ালৈকে ৰাস্তাৰ কপ পোৱা
নায়। সি যিয়েই কি নহওক বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণৰ পটভূমিত ভাৰতীয় হস্তী
গোষ্ঠীৰ আটাইবিলাক প্ৰাণীয়ে বৰ্তমান কালত ৰক্ষাবেষৰ্ণৰ পূৰ্ণ মৰ্যাদা উপভোগ
কৰিছে। এই ব্যৱস্থা কিমান দিন জোৰাকৈ প্ৰৱৰ্তিত হৈ থাকিব লাগিব সেইটো
সদাহতে কোৱা টান। এই বিষয়ত এটা কথা উল্লেখ কৰি থকা পাৰি যে অসমত
অতীজৰ পৰা প্ৰচলিত হৈ থকা মেলা চিকাৰ অনুষ্ঠান নিৰ্মূল হ'লে আমাৰ সামাজিক
ব্যৱস্থাত এটা আঘাত পৰিব। কালৰ কুলি গৰ্ভত নথ পোৱাৰ আগতে দেখা। দিয়া এই
হাতী চিকাৰৰ কাহিনীবোৰ তলত লিপিবদ্ধ কৰা হ'ল।

খেদা চিকাৰ

খেদা চিকাৰ পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতী ধৰাৰ নিয়ম অসমত আগতে প্ৰচলিত আছিল
বুলি জনা নাযায়। এই পদ্ধতিত হাতী ধৰাৰ নিয়ম বাংলাদেশৰ মৈমনচিং জিলাত
প্ৰচলিত আছিল। সেই সময়ত মৈমনচিং জিলাৰ হাতী অধুষিত ঠাইসমূহ যে ভাৰত-
বৰ্ষৰে অধ্বনিগম আছিল এই কথা দোহাৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই। হাৰিৰ মাজত উৎপন্ন
হোৱা দোণৰ পুং আৰু সাধাৰণতে বনৰীয়া হাতীৰ পালবোৰ অহা-যোৱা কৰা
পথবোৰ খেদা চিকাৰ পদ্ধতিত হাতী ধৰিবৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰি লোৱা হয়। এইদৰে
বনাঞ্চলৰ মাজত বনৰীয়া হাতী অহা-যোৱা কৰা পথবিলাকক হাতী-দন্দী বুলি কোৱা
হয়। বনৰীয়া হাতীৰ জাকক বলাই নি কাঠৰ বেৰাৰ ভিতৰত স্তম্ভৰাবৰ বাবে কাঠ
পুলিৰে ঘিৰোৰ পথ হাবিত নিৰ্মাণ কৰা হয় সেই পথবোৰক ক্ৰমে পুংগড় আৰু দন্দী-
গড় বুলি কোৱা হয়। নিমখ মিহলি পানী আৰু মাটি খাবৰ বাবে বনৰীয়া হাতীবোৰ
জাকে জাকে আহি লোণৰ পুঙত গোট খায়হি। এইদৰে গোট ৰোৱা হাতীবোৰকে
হৰাই নি গড়ালৰ ভিতৰত স্তম্ভৰাবৰ বাবে ব্যৱস্থা কৰা হয়। সাঁজ লাগি যোৱাৰ
পাছতে এইদৰে হাবিত বনৰীয়া হাতী ধৰিবৰ বাবে আগতীয়াকৈ ব্যৱস্থা কৰা
হয়। নিমখৰ পুঙৰ ওচৰত থকা গছৰ ওপৰত কাঠ-বাঁহেৰে একোখন চাং সজা হয়।
পুঙৰ ওচৰত থকা গছৰ ওপৰত বনাই ৰখা চাঙক 'পুং-মাচাং' বুলি কোৱা হয়।
সাধাৰণতে নিমখৰ পুঙবোৰৰ প্ৰায় ৫০ মিটাৰ আঁতৰত এজোপা ডালমেলা গছ নিৰ্বাচন
কৰি লৈ তাৰ ওপৰতে এখন মজবুত চাং নিৰ্মাণ কৰা হয়। আৱশ্যক অনুযায়ী পুঙৰ
চাৰিওকাষে থকা কেইবাজোপা গছত একাধিক চাং নিৰ্মাণ কৰা হয়। প্ৰত্যেকখন

চাঙতে দুজন দুজন মানুহ বাঁহ থাকে। হাতীৰ ডালটোতে পুঙলৈ আহি নিমখৰ পানী খাবলৈ বৰোতেই পুং-নাচাঙৰ ওপৰত চুপে-চাপে বহি থকা মানুহকেইজনে তেওঁৰ জ্বলাই থাকে হাই-উৰনি বৰি হাতীজাকক গড়ালৰ ভিতৰত সোমাই থকাৰে খেদি নিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰে। খেদি নিয়া হাতী কে পান তানে সঁপতি নগৈ। তেওঁৰ ভিতৰত সোমাবলৈ যাতে বাধা হয় তাৰ বাবে গা পৰি আঁচি আঁচি সোমাই যোৱা সৰু হৈ যোৱা বিধৰ বেয়া তৈয়াৰ কৰি থকা হয়। বনৰীয়া হাতীৰ ডালটোৱে যাতে বেদা খোৱাৰ পাছত আপোনা-আপুনি গৈ গড়ালটোৰ ভিতৰত সোমাই পৰিবলৈ বাধা হয় তাৰ বাবে বাটত থকা গছ-শাউলি হাবিবোৰে বে গাঁ পৰা নিৰ্মাণ কৰি থকা হয়। এইদৰে কাটি তৈয়াৰ কৰা পটোক চুনিয়া বাট বুজি যোৱা হয়। চুনিয়া বাট অতিক্ৰম কৰি বনৰীয়া হাতীৰ ডালটোৱে চৰেৰেত সোমাই পৰি পৰাই যাব নোৱাৰা হৈ পৰে। পৰাৰ দুয়োকাষে মজোৱা বাটীৰ চাঙৰ ওপৰত বাঁহ থকা মানুহকেইজনেও হাতত জোৰ আদি লৈ হাতীজাকক গড়ালৰ ভিতৰত সোমাই দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰে। অৱশ্যে কুনকী হাতীয়ে বনৰীয়া হাতীজাকক যদি গড়ালৰ ভিতৰত সোমাই পৰিবলৈ বাধা কৰে।

কিছুমান ওপৰ ওখ গছৰ পৰা বে গড়ালত নিৰ্মাণ কৰা হয়। গড়ালৰ সন্মুখতো দুখন চাং দুয়োকাষে নিৰ্মাণ কৰি থকা হয় আৰু এই চাঙৰ ওপৰত দুজন দুজন মানুহ থাপ পাতি বহি থাকে। গড়ালৰ ভিতৰত গোটেইজাক বনৰীয়া হাতী সোমাই পৰাৰ লগে লগে কাঠ-বাঁহেৰে নিৰ্মাণ কৰি থকা দুবাৰখনৰ বচিডাল টানি দি গড়ালটো বন্ধ কৰি দিয়া হয়। গোটেই জাক হাতী গড়ালটোৰ ভিতৰত সোমাই পৰিলে সিহঁত তাৰ পৰা ওলাই যাব নোৱাৰা হৈ পৰে। তেতিয়া কুনকীৰ সহায়ত কম বনৰীয়া হাতীকেইজাক ফাল মাৰি মাৰি গড়ালৰ ভিতৰতে থকাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। দুৰ্দ্দান্ত হাতী গড়ালৰ ভিতৰত সোমাই পৰিলে, তাক শাসন কৰা টান হৈ পৰে। তেনে হাতীক পুনৰ হাবিলৈ যাবলৈ পৰা দিয়া হয়। আৱশ্যক অনুযায়ী এনে হাতীক গুলি কৰি বধ কৰিবলগীয়া হয়। তাৰপৰা সৰু-সুৰা পোৱালি হাতীজাকৰ মাজত গড়ালত সোমাই পৰিলে গছকতে সি গুলি কৰা কৰে। এই পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতী ধৰাৰ নিয়ম বহুত দিন পূৰ্বেই উঠাই দিয়া হৈছিল।

মেনা চিকাৰ

মেনা চিকাৰ পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতী ধৰাৰ নিয়ম অতীজৰে পৰা অসমত চলি আহিছে। ইংৰাজৰ দিনত এই পদ্ধতিত হাতী চিকাৰ কৰিবৰ বাবে আইনসমূহ-ভাৱে নিয়ম প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছিল। স্বামী নোভৰ কালতো এই নিয়ম সিদিনাখনলৈকে অসমত প্ৰচলিত হৈ আছিল। এতিয়া অৱশ্যে মেনা চিকাৰ পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতী ধৰাৰ নিয়ম উঠাই দিয়া হৈছে। মেনা চিকাৰত বনৰীয়া হাতী ধৰিবৰ বাবে কুনকী হাতী নিয়োগ কৰা হয়। কুনকীৰ সহায়ত বনৰীয়া হাতী হাবিৰ পৰা বৰি অনা

হয় আৰু এইদৰে ধৰি অনা হাতী পৌৰালিক পিনৰানাত শিকা দিয়া হয়। শিকা লাভ কৰা বনৰীয়া হাতীয়ে মানুহৰ হাৰু-বচন মানি চলিবলৈ আৰম্ভ কৰে। কাল-ক্ৰমত এইদৰে শিকা লাভ কৰা বনৰীয়া হাতীয়ে ঘৰত প্ৰতিপাল কৰি বধা ঘৰচীয়া জন্তুৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। হাবিত বাস কৰা বনৰীয়া হাতীবিলাকৰ সংখ্যা নিয়ন্ত্ৰণ কৰি প্ৰকৃতিৰ ভাংসাম্যতা ৰক্ষা কৰাটো এই নিয়মত হাতী ধৰিবলৈ অনুমতি দিয়াৰ মূল উদ্দেশ্য আছিল। অৱশ্যে হাবিত বনৰীয়া হাতী ধৰিবলৈ অনুমতি পোৱা মহলদাৰসকল যে এই নিয়মৰ দ্বাৰা আধিকভাৱে যথেষ্ট লাভবান হৈছিল সেই কথা দোছাৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই। সাধাৰণতে চাৰে চাৰি ফুটতকৈ কম উচ্চতাৰ পোৱালি হাতীক ধৰিবলৈ দিয়া নহয়। মাকৰ গাখীৰ খাবলৈ নেবা পোৱালিক নধৰিবৰ বাবে এই নিয়ম প্ৰৱৰ্তন কৰিবলগীয়া হৈছিল।

অসমৰ বনভূমি অঞ্চলত স্বাধীন স্তনেৰে চৰি থকা বনৰীয়া হাতীবিলাকৰ সংখ্যা নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবৰ বাবে আন এটা নিয়ম প্ৰচলিত আছিল। বনাঞ্চলৰ ধাৰণ শক্তিক অতিক্ৰম কৰাৰ ফলত হস্তী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰে যাতে মানৱ জাতিৰ অনিষ্ট সাধন কৰি মহা প্ৰমাণানৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে তাৰ বাবে বৈজ্ঞানিক ভিত্তিত অভিনৱ ব্যৱস্থাসমূহ কেতিয়াবাবে পৰা অসমত প্ৰৱৰ্তন কৰা হয়। যি যিহেই কি নহওক হাতীৰ সংখ্যা নিয়ন্ত্ৰণ কৰি ৰাখিবৰ বাবে তেতিয়া সুদক্ষ চিকাৰীক গুণ্ডা প্ৰকৃতিৰ হাতীক গুলি কৰি বধ কৰিবলৈ অনুমতি পত্ৰ দিয়া হয়। বিনিময়ত দাঁতাল হাতীৰ দাঁতযোৰা চিকাৰীয়ে পুৰস্কাৰ হিচাপে লাভ কৰে। অৱশ্যে দাঁতাল আৰু মথনা হাতীৰ অনুপাত সমভাৱে ৰাখিবৰ বাবে চিকাৰীয়ে ১৮ মাহৰ আগে পিছে এটা মথনা হাতীকো নিধন কৰিবলগীয়া হয়। কালক্ৰমত এই নিয়মত বনৰীয়া হাতী নিধন কৰাৰ মাত্ৰা বৃদ্ধি পোৱাত ৰাজ্যিক চনকাৰে অধিনিয়ম প্ৰয়োগ কৰি বনৰীয়া হাতী বধ কৰাৰ মাত্ৰা কমাই দিয়ে। এতিয়া অৱশ্যে এই নিয়মত হাতী বধ কৰাটো সম্পূৰ্ণভাৱে বন্ধ কৰি দিয়া হৈছে। মানুহক অত্যাচাৰ কৰা গুণ্ডা হাতীক নিধন কৰিবলগীয়া হ'লে চৰকাৰৰ তৰফৰ পৰা ৰাজপত্ৰ আৰু বাতৰি কাকতৰ জৰিয়তে ঘোষণা কৰা হয়। উপযুক্ত চিকাৰীয়ে তেনে উদগু স্বভাৱৰ হাতীকহে বধ কৰিব পাৰে।

বেলা চিকাৰ পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতী ধৰিবৰ বাবে চিকাৰীৰ দল কুনু'কীসহ বনাঞ্চলত প্ৰৱেশ কৰে। বনৰীয়া হাতীৰ চাহনৰ সন্ধানত চিকাৰী দল গভীৰ অৰণ্য-ভূমিৰ ৰাজতলৈ যাবলগীয়া হয়। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত অৱশ্যে অলপ দূৰ হাবিৰ ৰাজত সোমোৱাৰ পাছতেই বনৰীয়া হাতীৰ পানৰ নগত চিকাৰী দলৰ তেটোতেটি হয়। চিকাৰী কুনু'কীয়ে অতকিমে চাহনৰ ৰাজত প্ৰৱেশ কৰি এটা হলখুল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰি দিয়ে। তেতিয়া চাহনৰ ৰাজত থকা বনৰীয়া হাতীবোৰে ছেদেলি-ভেদেলি হৈ চাৰিওফালে পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। মাকৰ ওচৰৰ পৰা ফালবি কাটি জাঁতৰি অহা পোৱালি হাতীৰ ভিত্তিলৈ কানীয়ে তেওঁৰ হাতত থকা মৰাপাটৰ বচিৰ ফাল-পাট দলিয়াই দিয়ে। সেই কাল্পাট ভিত্তিত লৰি পৰিলে হাতী পোৱালিটো পলাব

নোৱাৰাহৈ পৰে। জেতিয়া তাক কুন্ধীৰ সহায়ত পিলবানালৈ বলাই আনি শিকা দিবলৈ আৰম্ভ কৰা হয়। এইদৰে প্ৰায় এবাছ কাল শিকা লাভ কৰাৰ পাছত বনৰীয়া হাতীৰ পোৱালিটো জাতি হৈ পৰে।

বনৰীয়া হাতী বেলা চিকাৰত ধৰিবৰ বাবে প্ৰত্যেকটো বন সংৰঙলৰ অন্তৰ্গত থকা হাতী অধুষিত এলেকাবিলাক বহলৰ আকাৰত ভাগ কৰি নিৰ্দিষ্ট আহ্বান কৰা হয়। নিৰিদ্দাৰ সৰ্বোচ্চ নিৰিখৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি মহলৰ আসনৰোহ যোগ্য ব্যক্তিসকলৰ মাজত ভাগ কৰি দিয়া হয়।

গাঁত খান্দি হাতী ৰখাৰ নিয়ম

দক্ষিণ ভাৰতত বনৰীয়া হাতী অহা-যোৱা কৰা বাটত গাঁত খান্দি ৰাখি জাতী ধৰাৰ এটা নিয়ম প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা হয়। এই পদ্ধতিত হাতী ধৰিবৰ বাবে হাতী অহা-যোনা কৰা পথত চিনিৰ নোৱাৰাকৈ একোটা গাঁত খান্দি ৰখা হয়। দীঘলৈ-বহলৈ প্ৰায় চাৰি মিটাৰ আকাৰৰ একোটা গাঁত খন্দা হয়। ঠিক সেই অনুপাতে গাঁতটোৰ দৰ পৰিমাণো প্ৰায় চাৰি মিটাৰমানত ধাৰ্য কৰা হয়। গাঁতৰ উপৰিভাগত প্ৰায়তলীয়া বিধৰ বাঁহ-কাঠেৰে এখন চাং নিৰ্মাণ কৰা হয়। এই চাঙখনৰ ওপৰত এনে ধৰণেৰে কিছুমান বাঁহ-পাত মেলি ৰখা হয় যে বনৰীয়া হাতীবোৰে তাৰ তলতে এটা গাঁত আছে বুলি ধৰিবই নোৱাৰে। গাঁতটোৰ তলিত কিছুমান খেৰ, বাঁহ আদি ডাঠকৈ পাৰি ৰখা হয়। বনৰীয়া হাতীৰ কোনোবা এটাই নজনাটকৈয়ে গাঁতৰ ওপৰত আগঠেং দুখন পেলাই দিয়াৰ লগে লগে সি গাঁতৰ তললৈ সৰি পৰে। এবাৰ গাঁতৰ ভিতৰত সোমাই পৰিলে থিয় গৰাৰ ওপৰলৈ উঠি ওলাই আহিব নোৱাৰা হৈ পৰে। গাঁতৰ যি কোনো ফালে থকা থিয় গৰাৰ মাটিবোৰ কাটি কাটি জন্তলোক ওপৰলৈ উঠি আহিবৰ বাবে সন্নিধা কৰি দিয়া হয়। লগে লগে তাৰ ভিত্তিত সৰি পৰাকৈ এডাল বচি পেলাই দিয়া হয়। ওপৰলৈ উঠি আহিব পাৰিলেও সি বচিডাল ছিঁতি পৰাই যোৱাৰ উপায় নাথাকে। এই পদ্ধতিত কৰায়ত্ত কৰা বনৰীয়া হাতী পাছত শিকা দি ঘৰটোৱালৈ ৰূপান্তৰ কৰা হয়।

জংগী চিকাৰ

নেপালত জংগী চিকাৰ পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতীক ৰখাজা স্বীকাৰ কৰোৱাৰ এটা অভিনৱ প্ৰথা প্ৰচলিত আছিল। এই প্ৰথাৰে হাতী ধৰাৰ নিয়ম পৃথিৱীৰ অন্য কোনো ঠাইতে নাই। প্ৰকৃততে এই পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতীক বশ ৰনাট ঘনটোৱা কৰা বীভিক ৰাজকীয় সৰ্বস্ব দিয়া হয়। কোনো ঠাইত প্ৰকাণ্ড আকাৰৰ দুৰ্গাত হাতীৰ আৱিৰ্ভাৱ হ'লেই মহাবজাৰ জনাব লাগে। মহাবজাৰ ইচ্ছা অনুযায়ী

সেই দুৰ্গাৰ হাতীক ছলে-বলে-কৌশলে. বন বনাৰ বাবে চিকাৰীৰ দল যথাস্থানলৈ ধেৰণ কৰা হয়। হাবিৰ মাজত বিচৰণ কৰি ফুৰা দুৰ্গাৰ হাতীটোক কেইবাটাও বৰচীয়া দাঁতাল হাতীয়ে বাউতৰ সহায়ত চাৰিওফালৰ পৰা বেৰি ধৰে। সিহঁতৰ মাজত ঋণ যুদ্ধৰ সূত্ৰপাত হয়। বৰচীয়া হাতীকেইটাৰ দাঁতৰ প্ৰচণ্ড আঘাতত বনৰীয়া হাতীটোৱে ত্ৰাহি মধুসূদন দেখিবলগীয়া হয়। অৱশেষত ভাগৰি পৰি সি আত্মসমৰ্পণ কৰিবলৈ বাধ্য হয়।

ঔষধৰ সহায়ত হাতী ধৰাৰ নিয়ম

আধুনিক যুগত বন্দুকৰ ঔলিৰে বনৰীয়া জন্তুৰ গাত ঔষধ প্ৰয়োগ কৰি কিছু সময়ৰ বাবে অচেতন কৰিব পৰাৰ অভিনৱ প্ৰথা আৱিষ্কাৰ কৰি উলিওৱা হৈছে। এই ধৰণৰ বন্দুকক ট্ৰেক্‌লাইজাৰ গান বা অচেতন কৰিব পৰা গুণসম্পন্ন বন্দুক বুলি কোৱা হয়। এই ধৰণৰ বন্দুকেৰে গুলিবিদ্ধ কৰি জন্তু বিশেষৰ গাত যি ঔষধ প্ৰয়োগ কৰা হয় সেই ঔষধে জন্তুটোক অচেতন কৰি পেলায়। বাঘ, সিংহৰ নিচিনা মহা পৰাক্ৰমী চিংসাকুনীয়া জন্তুবো এইদৰে অচেতন কৰি মানুহে হাতেৰে লৰা-চৰা কৰিব পৰা অৱস্থা কৰে। সেই সময়ত জন্তুটোৱে মৃতপ্ৰায় অৱস্থাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয়। তাৰ পাছত নিৰাময়মূলক ঔষধ প্ৰয়োগ কৰিহে জন্তুটোৰ চেতনা ঘূৰাই অনা হয়। বিশেষতঃসকলে অভিমত প্ৰকাশ কৰে যে এই পদ্ধতিত বনৰীয়া হাতী কৰায়ত্ব কৰি স্থানান্তৰ সাপেক্ষে অন্য পৰিবেশত মেলি দিব পৰা যায়।

যিবোৰ ঠাইত বনৰীয়া হাতীৰ সংখ্যা বেছি আৰু য'ত বাস কৰি থকা হাতীৰ উপদ্ৰৱত জনসাধাৰণৰ দুৰ্গতি হয় তেনেবোৰ ঠাইত ট্ৰেক্‌লাইজাৰ গান প্ৰয়োগ কৰি বনৰীয়া হাতীক অচেতন কৰিব পাৰি। তেনেদৰে অচেতন কৰা হাতীক ট্ৰাকত তুলি অন্য ঠাইলৈ নি বেছি পৰিমাণৰ হাতী ধাৰণ কৰিব পৰা বনভূমিত মেলি দিব পাৰি। উল্লেখযোগ্য যে বনৰীয়া হাতীক পুনৰ্স্থাপন কৰাৰ বাবে এই ব্যৱস্থা কাৰ্যকৰী-ভাৱে আজিলৈকে ক'তো প্ৰয়োগ কৰা হোৱা নাই। এই পদ্ধতিত হাতী ধৰা যে ব্যয়বহুল আৰু কষ্টসাধ্য হ'ব সেই কথা নকলেও হ'ব। তদুপৰি দুৰৱৰ পৰিমাণ কম হ'লে মেলি দৈ অহা ঠাইৰ পৰা বনৰীয়া হাতীবোৰ আগৰ ঠাইলৈকে আকৌ ঘূৰি অহাৰ সম্ভাৱনাকো উলাই কৰিব নোৱাৰি।

ওপৰে ওপৰে লক্ষ্য কৰিলে এছিয়াৰ আটাইবোৰ হাতীকে দেখাত একে যেনেই লাগে। এটা হাতীৰ চেহেৰা-পাতিৰ লগত আন এটা হাতীৰ চেহেৰা-পাতিৰ কিবা যে পাৰ্থক্য আছে এই কথা ধৰিবলৈ টান হৈ পৰে। কিন্তু যিবিলাক মানুহে হাতীৰ লগতে লীলা-খেলা কৰি আহিছে সেইবিলাক মানুহে অতি সহজে এই ব্যৱধান ধৰিব পাৰে। সেহেৰ পঠন প্ৰণালীত প্ৰতিফলিত হোৱা ৰূপৰ তাৰতম্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এই হাতীবিলাকক বেলেগ বেলেগ নামৰ দ্বাৰা চিনাক্তকৰণ হয়। যিবিলাক

হাতী সাধাৰণতে বেছি ওখ হয় আৰু বাৰ সন্মুখৰ ডাগু বেহৰ পূছৰ ডাগুটকৈ ডালে-
খিনি ওখ হয় তেনে হাতীক 'মিৰিকা বান্ধ'ৰ হাতী বুলি কোৱা হয়। হাবিৰ বান্ধত
চৰি যুৱা ১২ বান্ধৰ হাতী দূৰৰ পৰা টল্টলকৈ ভিলিকি থাকে আৰু মিৰিকা বান্ধৰ
হাতী দেখোৱা উৱনি হয়। আন কিছুমান হাতীৰ গাটো অলপ খোপোকা হয় আৰু
এনে হাতীৰ দেহৰ আগভাগ আৰু পশ্চাৎৰ উচ্চতাত পাৰ্থক্য থকা দেখা নাযায়।
এই দিগৰ হাতীবিনাকক 'কোমোৰা বান্ধ'ৰ হাতী বুলি অভিহিত কৰা হয়। তৃতীয়
বিধ হাতী চাপৰ আৰু গঁঠীয়া হয় আৰু এনে হাতীক 'গেৰা বান্ধ'ৰ হাতী বুলি কোৱা
হয়। হাতীৰ সাধাৰণতে ১৮ টাকৈ নখ থাকে। এনে হাতীক ১৮ নখীয়া হাতী
বুলি কোৱা হয়। ১৬ নখীয়া হাতীও কেতিয়াবা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ২০ আৰু
২২ নখীয়া হাতী অৱশ্যে অতি বিৰল।

কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত চৰি ফুৰা এটা বনবীয়া হাতী।

মেঘালয়ৰ কোনো কোনো ঠাইত গঁঠীয়া ডাতৰ আন এবিধ হাতী বাস কৰে
বুলি জনা যায়। এই বিধ হাতী তাত আলেঙে আলেঙে বাস কৰি বঁকাৰ সঠিক ধৰণ
এতিয়াও সাব্যস্ত হোৱা নাই। আকাৰত এই বিধ হাতী ইমান সৰু যে সিহঁতক
সাধাৰণ হাতীৰ একো একোটা পোৱালি বেনুহে লাগে। এনে হাতীক পিগৰি
এলিফেণ্ট বা দুৱাৰ্ক এলিফেণ্ট নামেৰে অভিহিত কৰিব পাৰি। সৰু আকাৰৰ এই বিধ
খিচুৱা হাতী আৱিষ্কাৰ কৰি উলিয়াব পাৰিলে বন্যপ্রাণীৰ জগতলৈ এক অভিনৱ অৱ-
দান আহি পৰিব। ব্ৰহ্মদেশত এবিধ গুৰুতৰ হাতী বাস কৰে বুলি জনা যায়। তাৰ
মানুহে এই বগা বনবীয়া হাতীক পৱিত্ৰ জ্ঞান কৰে। বগা হাতীক এটা বেলেগ প্ৰজাতিৰ
জন্তু বুলি গণ্য কৰিব নোৱাৰি। তাত বাস কৰা সাধাৰণ বৰণৰ হাতীৰ পৰাই
কেতিয়াবা বগা হাতীৰ জন্ম হয়।

বনচীয়াটোকে পুহি প্ৰতিশালন কৰা হাতীবিনাক সাধাৰণতে শুভ-ভক্ত হ'লেও কেতিয়াবা কেতিয়াবা সিহঁতৰ দুই-এটাই অস্তিৰ উগ্ৰ ৰূতি ধাৰণ কৰে। তাৰি খোলাৰ সময়তে হাতীয়ে তেনে উগ্ৰ মনোভাৱ প্ৰদৰ্শন কৰে। এনে অৱস্থা প্ৰাপ্ত হাতীক শুভা বুলি কোৱা হয়। কোনো কোনোৱে ইয়াকে পগলা হাতী বুলিও ক'ব খোৱা হয়।

বনচীয়া হাতীৰ দুই-এটাই কেতিয়াবা বেতিয়া পগলাৰ নিচিনা হৈ উগ্ৰ ৰূতি ধাৰণ কৰে তেতিয়া ৰাউত আৰু বাঁহীৰ (বাঁচীৰ) জীৱন বিপদাপন্ন হৈ পৰে। কাৰণ এই অৱস্থাত অকটোৱে ৰাউত-কাঁচৰ ৰাইক-বচন মানিব নোৱাৰে। অবাধ্য প্ৰকৃতিৰ হাতীটোৱে কেতিয়াবা আচৰিত ৰাউত বা বাঁহীক (উচ্চাৰণত বাঁচী বুলি কোৱা হয়) আক্ৰমণ কৰি তৎপুৰত ৰাউতৰ মূৰলৈ ঠেলি দিয়ে। শুনা যায় যে বাঁহীতকৈ ৰাউতলৈহে পগলা হাতীৰ আক্ৰোশ বেছি। সৰহ ভাগ ক্ষেত্ৰত ৰাউতেহে পগলা হাতীৰ বাৰা আক্ৰান্ত হৈ প্ৰাণ বিসৰ্জন দিবলগীয়া হয়। সাধাৰণতে ৰাউতেহে বনচীয়া হাতীক পৰিচালনা কৰি ইফালে-সিফালে লৈ ফুৰে। অন্যথা প্ৰকৃতি প্ৰদৰ্শন কৰা হাতীক কেতিয়াবা এই ৰাউতেই নিৰ্ভয়ভাৱে শাস্তি দিবলগীয়া হয়। আনহাতে দেখা যায় যে বাঁহীয়ে হাতীক খুৱাবৰ বাবে হাবিৰ পৰা বাঁহ-বন আদি সংগ্ৰহ কৰি আনে। সেইকাৰণে বাঁহীৰ প্ৰতি হাতীয়ে অলপ মৰম বা সহানুভূতি থকা যেন লাগে। অৱশ্যে খোৱা বস্তু (যেনে ধান, বটু মাছ ইত্যাদিৰ দৈনিক ৰেচন) সময় নতে দিয়াৰ অলপ হীন-ভেটি হ'লে বাঁচীৰ ওপৰতো কেতিয়াবা ই প্ৰতিশোধ লয়।

বনৰীয়া হাতীৰ চাহনৰ ৰাজভাৱ কেতিয়াবা অকস্মাতে একোটা দুৰ্ভাগ্য হাতীৰ উৎপত্তি হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এজনী ডাঙৰ আকাৰৰ হুই হাতীয়ে একোটা-চাহনক পৰিচালনা কৰি হাবিৰ ৰাজত লৈ ফুৰে। বাকীবোৰ হাতীয়ে তাইকে অনু-সৰণ কৰে। মজা, মাইকী আৰু পোৱালিৰ সমাবেশত একোটা চাহনৰ সৃষ্টি হয়। সাধাৰণতে প্ৰায় ১০।১৫ টা হাতী একোটা চাহনত একেলগে চৰি কুৰা অৱস্থাত দেখা যায়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা কেইবাটাও সৰু চাহন লগ হৈ একো একোটা ডাঙৰ চাহনৰ সৃষ্টি হয়। চাহনৰ ৰাজত থকা যিটো হাতী আটাইতকৈ ডাঙৰ আৰু শক্তিশালী হয় সেইটো হাতীয়ে চাহনৰ ৰাজত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰে। সাধাৰণতে এই প্ৰকাণ্ড হাতীটোৱে চাহনৰ ৰাজত একেলগে চৰি কুৰা। অন্যান্য মজা হাতীবিনাকৰ প্ৰতি কোনো আক্ৰোশৰ ভাব প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা নাযায়। চাহনৰ ৰাজত সিহঁতৰ উপস্থিতিয়ে তাৰ বাবে কোনো প্ৰকাৰৰ সমস্যাৰ সৃষ্টি নকৰে। মাইকী হাতীৰ সন্মুখলৈ আহি পালে সি উদণ্ড হৈ পৰে আৰু চাহনৰ ৰাজত থকা অন্যান্য প্ৰজিৱলী হাতীকেইটাক চাহনৰ ৰাজৰ পৰা বাহিৰ কৰি দিবৰ বাবে সি যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হয়। যুদ্ধত জয় লাভ কৰি সি চাহনৰ ৰাজৰ পৰা বাকী-কেইটা মজা হাতীক বাহিৰ কৰি দিয়ে। এনে ধৰণৰ বিজয়ী হাতীক চাহানীয়া শুভা নামেৰে অভিহিত কৰা হয়।

চাহনৰ ৰাজৰ পৰা খেদা খোৱা হাতীৰ দুই-এটাই অলপ আঁতৰলৈ গৈ অকণ-পৰীয়া জীৱন আৰম্ভ কৰে। তেনে ধৰণৰ শুভা হাতীক "একমুৱা" শুভা বুলি কোৱা

হয়। চাহনৰ মাজত থকা অন্যান্য গুণ্য হাতীক “লক্ষ্য গুণ্য” নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা বুঢ়া বা জুতোৰিক গুণ্য হাতী লগলাগি বিনাক জীৱন যাপন কৰিবলৈ লয়। এনে হাতীক “বালবুৰীয়া” নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। একনুৱা গুণ্য আৰু বালবুৰীয়া হাতীয়ে কেতিয়াবা হাবিৰ মাজৰ পৰা অন্য ক্ষেত্ৰলৈ ওলাই আহি মানুহৰ অভিলাষন কৰেহি।

হাতীৰ দাঁতৰ মজ্জা

(১) দাঁতাল হাতীৰ দাঁতযোৰা যদি তলুকাৰ্ণতীয়া হাতীৰ দাঁতৰ দৰে মোটা নহৈ অলপ পাঁতল চানেকীয়া হয় আৰু সেই দাঁতযোৰা যদি ধেনুভিৰীয়াটক মাটিৰফালে মুখ কৰি থাকে তেতিয়া সেই দাঁত পাঁতালপুৰীয়া দাঁত বুলি অভিহিত কৰা হয়।

(২) যিবিলাক দাঁতাল হাতীৰ মাত্ৰ এটাহে দাঁত থাকে তেনে হাতীক গণেশ বুলি কোৱা হয়।

(৩) যি হাতীৰ দাঁতযোৰা গুঁৰৰ তলতে লুকাই থাকে তেনে হাতীক মথনা বুলি কোৱা হয়।

(৪) কিছুমান মতা হাতীৰ একেবাৰেই বাহিবলৈ ওলাই পৰা দীঘল দাঁতৰ চিন-চাব নাথাকে। তেনে হাতীক মথা বুলি কোৱা হয়।

আমাৰ অসমৰ আচ্যৰত লোকে আগতে ঘৰত হাতী পুহিছিল। সেই সময়ত হাতীক এক প্ৰকাৰ সন্মানৰ নিৰ্মাণ বুলি গণ্য কৰা হৈছিল। অৱশ্যে আজি-কালিও বহুতো সমৰ্থবান লোকে হাতী পোহে আৰু সেই হাতীক নানা ধৰণৰ কামত নিয়োগ কৰি অৰ্প উপাৰ্জনৰ পথ উলিয়ায়। আজিকালি আগৰ দৰে হাতী পোহনীয়া কৰি প্ৰতিপালন কৰিবলৈ ঠাই নাইকিয়া হৈ পৰিল। আগতে যিবোৰ ঠাই ঘৰচীয়া হাতী চৰিবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল এতিয়া সেইবোৰ ঠাইৰ সবহ ভাগ মুকলি পথাৰত পৰিণত হ’ল। জনসংখ্যা বিস্ফোৰণৰ ফলত হাতীক প্ৰতিপালন কৰি ৰখা ঠাই সঙ্কোচিত হৈ আহিল। সেইবাবে হাতী পোহাৰ চৰ আজিকালি আমাৰ মানুহৰ মাজত কমি আহিছে।

এছিয়াৰ হাতীৰ পৰমায়ু ৬০।৭০ বছৰ বুলি জনা যায়। মাইকী হাতীয়ে ১৮ বাহনানৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ২২ বাহ গৰ্ভত সন্তান ধাৰণ কৰে। মাইকী পোৱালিৰ কেৱলত প্ৰায় ১৮ মাহ আৰু মতা পোৱালিৰ বাবে ২১ বা ২২ মাহ সময় পোৱালি জগিবৰ বাবে আৱশ্যক হয় বুলি জনা যায়। প্ৰায় ১৩ বা ১৪ বছৰ বয়লত মাইকী হাতীয়ে প্ৰথম পোৱালি জগায়। প্ৰায় তিনি বছৰমান বয়স পৰ্যন্ত পোৱালিয়ে মাকৰ গাৰীৰ খাই জীৱন ধাৰণ কৰে। তাৰ পাছত সেই পোৱালিয়ে বাঁহত মুখ দিবলৈ আৰম্ভ কৰে। বাঁহ খাবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ পাছতো পোৱালিটোৱে বহুত দিনলৈ মাকৰ লগতে থাকে। জনা যায় যে দ্বিতীয় পোৱালি জন্মাবলৈ মাককালীক প্ৰায় ৮ টামাহ বন্ধৰ ব্যৱধান আৱশ্যক হয়।

গঁড় জাতীয় প্ৰাণীবিলাক

প্ৰাক্ ঐতিহাসিক যুগত যিবিলাক বিভিন্ন জাতৰ বন্যপ্ৰাণী এই পৃথিৱীখনৰ ভিন্ন ভিন্ন ঠাইত বাস কৰিছিল সেইবিলাকৰ ভিতৰত বহুতো প্ৰকাৰৰ বিচিত্ৰ প্ৰাণী ইতিমধ্যে চিনদিনৰ বাবে নোপ পাইছে। জীৱ ভাগতৰ মাজত সংঘটিত হোৱা প্ৰৱহমান ক্ৰম বিকাশে প্ৰাণীজগতত পৰিৱৰ্তনৰ সোঁত বোৱাই আনিলে। যল্লক্ষণে বহুতো জাতৰ প্ৰাণীৰ আওকাণ ঘটিল। আন কিছুমানে নতুন ৰূপত আৱৰ্ণকাশ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। কালৰ কুটিল গঁড়ত নিৰ্ৰাপিত হোৱা প্ৰাণী কিছুমানৰ জীৱাশ্মবিলাক সুক্ষ্মভাৱে পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি জীৱবিদসকলে লুপ্ত হোৱা প্ৰাণীবিলাকৰ বিষয়ে বহুতো তথ্য উদ্ঘাটন কৰিছে। নানা ষাত্ৰ-প্ৰতিষাত্ৰৰ পৰিৱৰ্তনক হেলাৰঙে আওকাণ কৰি যিবিলাক প্ৰাগ্-ঐতিহাসিক যুগৰ বন্যপ্ৰাণীয়ে আজিকোপতি বসতি লভ্য কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে সেই আটাইবিলাকৰ ভিতৰত গঁড় নামেৰে পৰিচিত বিচিত্ৰ প্ৰাণীবিলাকলৈও আঙুলিয়াব পাৰি। তাৰ ভিতৰত যিবিধ গঁড় জাতীয় প্ৰাণীক অসমত বাস কৰা দেখা যায় সেই বিধক গ্ৰেইট্ ইণ্ডিয়ান ওৱান হৰ্ণড্ বাইনোচেৰাচ বা বৃহৎ আকাৰৰ এটা বৰ্গলম্পন্ন ভাবতীয় গঁড় বুলি অভিহিত কৰা হয়। এই বিধ গঁড় জাতীয় প্ৰাণীৰ বাহিৰে এছিয়া আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশ দুখনত আন কেবাবিধৰো গঁড় বাস কৰি থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। উল্লেখযোগ্য যে এছিয়া আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশৰ বাহিৰে পৃথিৱীৰ অন্য কোনো এখন মহাদেশত গঁড় জাতীয় প্ৰাণীক বনৰীয়া অৱস্থাত স্বাভাৱিক পৰিবেশত বাস কৰা দেখা নাযায়। আটাইবিলাক গঁড় জাতীয় প্ৰাণীক একত্ৰ কৰি বাইনোচেৰাচিডি নামৰ এটা কুল বা পৰিয়ালত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ৰখা হৈছে।

তুং আৰু পল্লৱভোজী প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা অন্যতম গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী-বিলাকে গঁড় জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ দেহত কিছুমান স্বতন্ত্ৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণৰ বিকাশ হোৱা দেখা যায়। সৰ্বপ্ৰথমে ক'ব পাৰি যে গঁড় জাতীয় প্ৰাণী-বিলাকক অসুগ্ৰা অংগুলিবিধিত প্ৰাণীৰ বৰ্গত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। সেইকাৰণে সিহঁতক পেৰিচোডেউল বা অকুস অংগুলি থকা প্ৰাণী বুলি কোৱা হয়। উল্লেখ-যোগ্য যে গঁড় জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে ঘোঁৰা, গাধা, জেব্ৰা আদি প্ৰাণীয়েও অসুগ্ৰ চৰিত্ৰৰ আঙুলি ধাৰণ কৰে। গঁড়ৰ ক্ষেত্ৰত দেখিবলৈ পোৱা যায় যে ইহঁতৰ ঠেঙৰ

আগভাগত তিনিটা তিনিটাকৈ খুৰা সদৃশ প্ৰকাণ্ড আকাৰৰ নখৰ উৎপত্তি হয়। যোঁৰা প্ৰভৃতি প্ৰাণীবোৰৰ ঠেঙত মাত্ৰ এটাকৈ খুৰা থাকে।

সকলো ক্ষেত্ৰতে গঁড় জাতীয় প্ৰাণীবোৰৰ শৰীৰটো অভাৱনীয়ভাৱে মোটা হোৱা দেখা যায়। দেহৰ আকাৰৰ তুলনাত ইহঁতৰ ঠেংকেইখনে চুটি ৰূপ ধাৰণ কৰে। ইহঁতৰ গাত উৎপন্ন হোৱা ছালখন অতিপাত ডাঠ হয় আৰু এই ডাঠ ছালখনৰ উপবিভাগত ঠৰঙা বিধৰ সেৰেঙা সেৰেঙা নোম থাকে। ভিত্তি আৰু গৰমৰ মঙহাল হয়। ঠিক সেইদৰে এইবিলাক বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ মূৰৰ আকাৰ ডাঙৰ হোৱা দেখা যায়। ইহঁতৰ মূৰৰ ওপৰিভাগত যি শিঙৰ উৎপত্তি হয় সেই শিঙক আমাৰ ভাষাত শিং বুলি নটকৈ খৰ্গ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। ভাৰতীয় গঁড়ৰ ছালখনে বেকটা-মেকটি ৰূপ ধাৰণ কৰে। আফ্ৰিকা মহাদেশীয় গঁড়ৰ ছালত এই বৈচিত্ৰ্য পৰিলক্ষিত নহয়।

আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে এছিয়া আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশৰ অনুকূল পৰিবেশ কিছুমানে গঁড় জাতীয় প্ৰাণীৰ বসতি স্থানবোৰ অধিতীয়ভাৱে নিৰ্ণয় কৰিছে। বিবিট আকাৰৰ তৃণ-পল্লৱভোজী জন্তু হোৱাৰ বাবে নিবিধে জীয়াই থাকিবলৈ ইহঁতক যথেষ্ট পৰিমাণৰ খাদ্য সামগ্ৰী লাগে। এই প্ৰাণীবিলাকে বাস কৰিবলৈ পোৱা স্বাভাৱিক পৰিবেশবিলাকত যথেষ্ট পৰিমাণৰ পানী থকাটো নিতান্ত আৱশ্যক। যোঁৰা, গাঁধ আদি অগুৰু অংগুলিবিশিষ্ট প্ৰাণীৰ দৰে এই গঁড় গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰক ডাকপাতি বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। কেইবাটাও গঁড় একেডোখৰ ঠাইতে চৰি ফুৰা অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা গ'লেও সিহঁতৰ মাজত পাৰস্পৰিক আকৰ্ষণ আৰু ডাকপাতি থকাৰ মনোভাৱ তীব্ৰ হোৱা দেখা নাযায়। প্ৰকাণ্ড অৱয়ৱৰ ভাৰাকান্ত প্ৰাণী হ'লেও গঁড়বোৰে অতি বেগত দৌৰিব পাৰে। ভাৰতীয় গঁড়ৰ মূৰত মাত্ৰ এটাকৈ খৰ্গৰ উৎপত্তি হয়। আফ্ৰিকা মহাদেশত যি কেইবিধ গঁড় বাস কৰে সেইকেইবিধ গঁড়ৰ কিন্তু দুটা দুটাকৈ খৰ্গ থাকে। এছিয়া মহাদেশৰ দক্ষিণ পূবফালে থকা দেশবিলাকত যি কেইবিধ মজ্জলীয়া আকাৰৰ গঁড় বাস কৰে সিহঁতৰ মাততো দুটা খৰ্গ থকা এবিধ গঁড় বাস কৰা দেখা যায়।

ভাৰতবৰ্ষৰ পূৰ্বাঞ্চলত বাস কৰা ডাঙৰ আকাৰৰ গঁড়ক বাইনোচেৰাছ ইউনিক-গিচ বুলি কোৱা হয়। এই বিধ গঁড়ৰ গৰহ সংখ্যক প্ৰাণীক অসংখ্যে বাস কৰা দেখা যায়। এটা খৰ্গ থকা আন এবিধ সৰু আকাৰৰ গঁড় পূৰ্বতে পূৰ্বাঞ্চলত দেখা গৈছিল।

এটা খৰ্গসম্পন্ন সৰু আকাৰৰ গঁড়ৰ বসতিস্থান পূৰ্বতে পশ্চিম বঙ্গৰ দুলাৰদল বনাঞ্চলৰ পৰা আৰম্ভ কৰি অসমৰ কোনো কোনো অৰণ্যভূমিলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈ আছিল বুলি জনা যায়। বৰ্তমানে ভাৰতবৰ্ষত এই বিধ গঁড়ৰ চিনচাৰ পাখলৈ মাইকিয়া হৈ পৰিল। মালয়ছিয়াৰ অন্তৰ্গত থকা উদজং কুলন অভয়াৰণ্য নামৰ বন্যপ্ৰাণী অধ্যয়িত পৰিত্ৰভূমিত এই বিধ গঁড়ৰ গোটাচেৰেক এতিয়াও বৰ্তি আহিছে বুলি জনা যায়। বৈজ্ঞানিক ভাষাত এই বিধ গঁড়ক বাইনোচেৰাছ চুলাইকাচ বুলি অভিহিত কৰা হয়। এছিয়া মহাদেশৰ কোনো কোনো ঠাইত আন এবিধ দুটা

বনসম্পন্ন সৰু আকাৰৰ গঁড় বাস কৰে বুলি জনা যায়। এই বিধ গঁড়ক ডাইনোব-
নোচেৰাচ্ চুয়াআয়েকিচ্ বুলি কোৱা হয়। এই বিধ গঁড়ো আগতে অসমত
বাস কৰিছিল। এতিয়া বৰি-হাজি নাইকিয়া হ'ল।

আফ্ৰিকা মহাদেশত দুবিধ গঁড় জাতীয় প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা যায়। তাৰে
এবিধক কৃষ্ণবৰ্ণৰ গঁড় বা ক'লা গঁড় আৰু দ্বিতীয় বিধক শুক্লবৰ্ণৰ গঁড় বা বগা
গঁড় নামেৰে জনা যায়। বিজ্ঞানসন্মতভাৱে ইহঁতৰ প্ৰথম বিধক ডাইনোচেৰাচ্ বাইক'নচ্
আৰু দ্বিতীয় বিধক ডাইনোচেৰাচ্ চাইমচ্ বুলি কোৱা হয়। ভাৰতবৰ্ষৰ হিমালয়
শৈলমালাৰ নামনি ভাগত শিৱালিক নামৰ এশাৰী পৰ্বত আছে। এই পৰ্বতমালাৰ
আশে-পাশে থকা ঠাইবোৰত আন দুবিধ গঁড় অতীজতে বাস কৰি আছিল। তাৰে
এবিধক বাইনোচেৰাচ্ চিলভেনচিচ্ আৰু দ্বিতীয় বিধক বাইনোচেৰাচ্ পো'গান্‌স্কিচ্
বুলি অভিহিত কৰা হয়। এই দুয়োবিধ প্ৰাণী এতিয়া নৃপ্ত হৈছে।

২টা ধৰ্গ থকা ভাৰতীয় বৃহৎ গঁড়

শ্ৰেণী—সন্মাপ্তাণী

বৰ্গ—পেৰিচোডেটিকা

কুল—বাইনোচেৰ'টিডি

প্ৰজাতি—সাইন'চেৰাচ ইউনিক'লিচ

যিবিধ গঁড় গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী অসমৰ চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত যুগ-যুগান্তৰৰ পৰা বাস কৰিছে সেই বিধ বিচিত্ৰ জন্তুৰে বন্যপ্ৰাণী জগতত এক প্ৰথম আশ্চৰ্যৰ অভিলেখ স্ৰষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। সৰ্বসাধাৰণৰ ভাষাত এই বিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ আমাৰ মানুহে কেৱল “গঁড়” শব্দটোকে প্ৰয়োগ কৰে। ইংৰাজী ভাষাত এই ভাৰতীয় প্ৰাণী-বোৰক বুজাবলৈও বাইন'চেৰাচ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। অসমত এই ভাৰতীয় ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা বিধ গঁড়ক “গ্ৰেইট ইণ্ডিয়ান বাইন'চেৰাচ” নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। ইংৰাজী ভাষাৰ পদ্যভাষাত ইয়াৰ অভিধা পুৰাই আৰু অন্যান্য ভাষাৰ গঁড়বিলাকৰ লগত ইয়াৰ পাৰ্থক্যক দিওকৈ চানকিতিক গুণাৱলী সাব্যস্ত কৰিবলৈ আমাৰ ইয়াত সচলভাৱে বাইন'চেৰাচ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ভাৰতীয় বৃহৎ গঁড়” নামেৰে নামকৰণ কৰিব পৰা কৰাৰ অৰ্থেই অসমৰ সমগ্ৰত প্ৰচলিত নিয়ম অনুযায়ী কেৱল “গঁড়” শব্দটোকে এই বিধ বিচিত্ৰ জন্তু-বিলাকক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গী আৰু আটাইকেইবিধ বিধৰ সৰ্বজন প্ৰতিপাদ্য কৰা বিষয়ত দীঘলীয়া শব্দভাৰতীৰ সংযোগ অপৰিহাৰ্য্য বুলি বিবেচনা কৰিব লাগিব।

অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ যিবোৰ ঠাইত গঁড় জন্তুৰে প্ৰাণীৰ অস্তিত্ব বিস্তাৰ কৰি আছে সেইবিলাকৰ ভিতৰত কেৱল অসমৰ অনুকূল বাসী প্ৰাণীৰেই এই ভাৱত সৰ্বাধিক সংখ্যক প্ৰাণী ধাৰণ কৰি আছে এই কথা অসমৰ বাসিন্দাসকলে প্ৰতিপাদ্য হৈছে। যাচলতে ভাৰতবৰ্ষৰ ভিতৰত অসমৰ বাহিৰে কোৱাৰ উক্ত বস্তুই পোটা-চেৰেক গঁড় বাস কৰি থকা দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। অসমৰ বাহিৰীয়া যিবোৰ অসম-পাৰা অভয়াধৰ্মাত বাস কৰি থকা গঁড়ৰ সংখ্যা এতিয়া প্ৰায় ৩০ টিমান হৈছে। অসমৰ অনুকূল জনবাহুৰ পৰিবেশে ধাৰণ কৰা এই ভাৰতীয় জন্তুৰ পৰিমাণ সংখ্যা দুই হাজাৰৰ কম নহ'ব। ইয়াৰ ভিতৰত বন্যপ্ৰাণীৰ ধাৰকৈয়া কৰিবলৈ বাহিৰ

উদ্যানতে প্ৰায় এহেজাৰটামান গঁড়ে খলুৱাভাৱে বসতি কৰি আছে। নগাঁও জিলাৰ উত্তৰ অঞ্চলত সংস্থাপিত লাওখোৱা অভয়াৰণ্যখনেও কিছু সংখ্যক গঁড় জাতীয় প্ৰাণী ধাৰণ কৰিছিল। এইখন জিলাৰে পশ্চিমৰ ফালে মায়াং অঞ্চলত প্ৰতিষ্ঠিত পৱিতৰা সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত ভালে কেইটামান গঁড়ে বসতি সাব্যস্ত কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। উত্তৰ পাৰে থকা ওৰাং অভয়াৰণ্যতো গঁড় জাতীয় প্ৰাণীয়ে প্ৰাধান্য লাভ কৰিব পানিছে। এই একেখন জিলাৰ অন্তৰ্গত উপস্থাপিত বৃদ্ধপুত্ৰৰ মাজত থকা বুঢ়াচাপৰি সংৰক্ষিত বনাঞ্চল আৰু কাজিৰঙাৰ উত্তৰ ফালে থকা বৃদ্ধপুত্ৰৰ পাৰৰ পাণপুৰ বনাঞ্চলেও কিছু

কাজিৰঙাৰ হাবিত চৰি ফুৰা এটা গঁড় থকা বৃহৎ ভাৰতীয় গঁড়

সংখ্যক গঁড়ৰ বাবে বসতিস্থান নিৰ্ণয় কৰিছে। তদুপৰি মানাহ অভয়াৰণ্য তথা ব্যাঘ্ৰ যোজনাৰ অন্তৰ্ভুক্ত এলেকাত কিছু সংখ্যক গঁড় স্থানীয়ভাৱে বসতি বিস্তাৰ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। আনহাতে গঁড়ৰ স্বাভাৱিক বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি কেৱল ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা বনভূমিবিলাকতহে সীমিত হৈ আছে সেই কথা সত্য বুলি ক'ব নোৱাৰি। কামৰূপ জিলাৰ কুৰুৱা বনাঞ্চল, শিৱসাগৰ জিলাৰ পানীডিহিং বনাঞ্চল আৰু অন্যান্য চাপৰিবিলাকতো কম-বেছি পৰিমাণে গঁড় জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিতে যেতিয়া কাজিৰঙা সংৰক্ষিত বনাঞ্চল পোন প্ৰথমতে প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল তেতিয়া তাত নল, খাগৰি, ইকৰা আদি ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদেৰে পৰিপূৰ্ণ বালিহঁহীয়া আৰু দ চানেকীয়া ঠাইবোৰত প্ৰায় ১২ টা মানহে গঁড় বাস কৰিছিল। কোৱা বাহুল্য যে এই বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ সংৰক্ষণ ব্যৱস্থা নিকপ্ৰকপীয়া কৰিবলৈকে এই বনাঞ্চলৰ সীমাবেধা নিকপণ কৰিবলৈ তেতিয়া অবিপ কাৰ্য অসমৰ বনবিভাগে হাতত লৈছিল। যিজন উদ্যোগী আৰু কৰ্মনিষ্ঠা বন বিষয়াই অপেক্ষ পৰি-
শ্ৰম কৰি অবিপ কাৰ্য সম্পাদন কৰি কাজিৰঙাৰ মানচিত্ৰত ৰূপদান দিছিল সেইজনৰ নাম স্মৰণযোগ্যভাৱে আদৰণীয় হোৱা আৱশ্যক। সেইজন ক্ষণজন্মা বন বিষয়াৰ নাম আছিল স্বৰ্গীয় মুনী মিৰি। অকাল মৃত্যুৱে এওঁৰ জীৱন অকালতে নিৰাপিত কৰিলে। অসমৰ বনবিভাগে পাহৰণিৰ গৰ্ভত এই গৰাকী কৰ্মচাৰীক বিলীন হ'বলৈ নিদি কাজিৰঙাৰ দক্ষিণ ফালে ৰাষ্ট্ৰৰ পথৰ কাষত থকা এটা টিলাত তেওঁৰ নামত এটা নিৰীক্ষণ স্তম্ভ প্ৰতিষ্ঠা কৰি তেওঁৰ ব্যক্তিগত কৃতজ্ঞতাৰে সোঁৱৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। স্বদীৰ্ঘ কাল কাজিৰঙাৰ সামান্য সংখ্যক গড়ে নিৰাপত্তাৰ ভোগদক্ষ সাব্যস্ত কৰাৰ ফলশ্ৰুতি এতিয়া পৰিস্ফুটভাৱে প্ৰতীকমান হৈছে। কাজিৰঙা বনাঞ্চল এতিয়া কেবল অভয়াৰণ্য হৈয়েই থকা নাই। পূৰ্বাঞ্চলত থকা এই অভয়াৰণ্যখনত এতিয়া ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ পূৰ্ণস্বত্ব আৰোপিত হৈছে। পক্ষান্তৰত কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান তথা সমস্ত অসমে বিশ্ব বন্যপ্ৰাণীৰ মানচিত্ৰত এখন উচ্চমানৰ আসন লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। তদুপৰি গড় জাতীয় জন্তুৰ বাহিৰেও অন্যান্য সকলো জাতৰ বিচিত্ৰ বন্যপ্ৰাণীয়ে ইয়াত থিৰে বস কৰি থকাৰ দ্ৰুতিবা পাইছে।

গোলদৰৰ মাপ-কাঠিৰে জুখি চালে গঁড় জাতীয় প্ৰাণীবোৰক ধুনীয়া বুলি ক'ব নোৱাৰি। বিস্ময়ৰ পাচুৰ্বেদে ভৰপূৰ এই বি। প্ৰ. পীক প্ৰাণ ইতিহাসিক যুগত বাস কৰা জন্তুবিলাকৰ অন্যতম জীৱন্ত সাধন বুলি গণ্য কৰা হয়। কোটি কোটি বছৰৰ পূৰ্বে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ ভিন ভিন পৰিবেশত সিবিলাক বৈচিত্ৰ্যময় প্ৰাণী বাস কৰিছিল অভ্যুৎপানৰ পটভূমিত সেইবিলাক জীৱৰ সৰহভাগ পৃথিৱীৰ পৰা চিৰদিনৰ বাবে বিৰাণ ল'বলগীয়া হ'ল। দৈহিক গঠন প্ৰণালীৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান বিকাশে আন কিছুমানৰ অৱয়ৱলৈ বহুতো পৰিৱৰ্তন কঢ়িয়াই আনিলে। জীৱবিদ বিজ্ঞানীসকলে অভিমত প্ৰকাশ কৰিব খোজে যে গঁড় জাতীয় জন্তুৰ দেহলৈ নানি অহা শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক পৰিৱৰ্তন তেনেই সামান্য। সেইকাৰণে গঁড়বিলাকক প্ৰাচীন কালত পৃথিৱীত বাস কৰা প্ৰাণীবিলাকৰ অন্যতম প্ৰতিনিধি বুলি ক'ব পাৰি।

ভাৰতীয় গঁড়ৰ মাত্ৰ এটাকৈ শিং থাকে। অসমীয়া ভাষাত এই শিঙক খৰ্গ বোলা হয়। ৰূপালৰ ওপৰৰ ফালে নাকৰ বিদ্ধা দুটাৰ উপবিভাগত শিঙৰ ঠাইত এপাট খৰ্গৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখা যায়। খৰ্গৰ গুৰিভাগ জন্তুৰ সন্মুখৰ ডাঠ ছালৰ লগত লিপিত খাই থাকে। আগৰ অংশ ক্ৰমে ওপৰলৈ সৰু হৈ গৈ একেধাৰে আগলৈ অৱলম্বিত হোৱা ৰূপ ধাৰণ কৰে। খৰ্গপাটৰ গুৰিৰ লগত জন্তু-

টোৰ লাওখোলাত বিকশিত হোৱা হাড়ৰ কোনো যোগাযোগ পৰিলক্ষিত নহয়। ইয়াৰ ঔৎপত্তি ছালৰ উপবিভাগৰ পৰা আৰম্ভ হোৱাৰ বাবে হাড়ৰ লগত ইয়াৰ পোন-পটীয়া সম্পৰ্ক থকা দেখা নাযায়। জন্তুবিশেষৰ বয়স বৃদ্ধি হৈ যোৱাৰ লগে লগে এই খৰ্গপাট আকাৰত বাঢ়ি যায় আৰু ইয়াৰ দীৰ্ঘতাই সেই অনুপাতে বিস্তৃত ৰূপ ধাৰণ কৰে। প্ৰতিবেশী আৰু প্ৰতিবন্দী গঁড়ৰ লগত যুঁজ-বাগৰত প্ৰবৃত্ত হ'লে খৰ্গপাটৰ কতিয়ামন বঢ়ে আৰু তাৰ ফলত খৰ্গপাট ভোটা হোৱাকৈ চুটি হৈ পৰে। সময় আগবাঢ়াৰ লগে লগে চুটি হৈ পৰা খৰ্গপাট নাহে নাহে ৰাফিবটৈ ধৰে। আগহাতে গঁড়ৰ খৰ্গক গৰু-ব'হৰ শিঙৰ লগত তুলনা কৰিব পৰা নাযায়। কিয়নো এই প্ৰাণী-বিলাকৰ শিঙৰ দৰে গঁড়ৰ খৰ্গ কোনো এবিধ গোটা পুনৰ্ধৰ দ্বাৰা নিৰ্মিত হোৱা আত্ম-ৰক্ষাৰ সঁজুলি বুলি গণ্য কৰিব নোৱাৰি। কিছুমান চুলি বা নোম গোট মাৰি এই খৰ্গৰ ঔৎপত্তি হয়। শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীক আক্ৰমণ কৰিবৰ বাবে গঁড়ে এই খৰ্গপাট পোনপটীয়াকৈ ব্যৱহাৰ কৰা দেখা নাযায়। শত্ৰুক প্ৰহাৰ কৰি জখম কৰিবলৈ গঁড়ে পোন চাটেই দাঁত আৰু মুখৰ আগভাগ কামত লগোৱা দেখা যায়। ইয়াৰ পাছত শিং বা খৰ্গ পাটেৰে উজাল মাৰি জন্তটোক দূৰলৈ ঠুকাই দিয়ে। গঁড়ৰ প্ৰত্যেক-খন ঠেঙেতে তিনিটা তিনিটাকৈ নখ থাকে। তৰ্জনী, মধ্যমা আৰু অনামিকা আঙুলিৰ আগভাগ কপাতবিত্ত হৈ নখৰ কপত বিকশিত হয়। বৃদ্ধ আৰু কনিষ্ঠ আঙুলি সম্পূৰ্ণ-ভাৱে অদৃশ্য হয়। খুৰাৰ নিচিনা অলপ বহল আকাৰৰ নখ থকা প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে গঁড় জাতীয় জন্তুকো আকোলেট গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। ভাৰতীয় গঁড়ৰ ছালখন ডবপা-ডবপী হয়। গৰুখনৰ ওপৰৰ ফালে থকা ছালৰ চলংখন পিঠিৰ উপবিভাগলৈকে বিয়পি থাকে। পাছ তপিনা আঙুৰি থকা ছালখনৰ উপবিভাগত থকা নিচিনা ওখোৰা-মোখোৰা দাগ থাকে।

গঁড়ৰ ঠেঙকেইখন জন্তটোৰ শৰীৰৰ তুলনাত চুটি বুলি ক'ব পাৰি। নিলগৰপৰা লক্ষ্য কৰিলে ইয়াক একাঙ আকাৰৰ এটা এম্বুৰ বা নিৰ্গনি জাতীয় প্ৰাণীৰ নিচিনা দেখি। দেখাত লেখেপা ধৰণৰ জন্তু হ'লেও ই বোকাখনৰ দৰে চানেকীয়া ঠাই-বোৰত অতি সহজে খোজ কাঢ়ি যাব পাৰে। আৱশ্যক হ'লে পানীৰ তলত ডুব গৈ থকা বোকাখন ঠাইবোৰতো পৌৰি যোৱাৰ নিচিনাকৈ অলপ বেগত পোজ কাঢ়ি বোৱাত ইয়াৰ অকণো অসুবিধা নহয়। দ-চানেকীয়া মুকলি ঠাইত থকা বাহনি পথাৰ-বিলাকত এই বিধ প্ৰাণীক মুকলি মনেৰে চৰি ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা পানীৰ স্নাত্ত বা বোকাখন ঠাইত পৰি থাকে। বিহমেটেকা আদি উদ্ভিদেৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ থকা বিলৰ স্নাত্ত কি এখ এখ বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদ থকা দ পানীত পৰি থাকিও সময়খিনি অতিৰ হিত কৰি থকা অৱস্থাত ইয়াক দেখিবলৈ পোৱা যায়। বিনৰ পাৰৰ বাহনিবোৰত কেতিয়াবা ভালেমান প্ৰাণী ওচৰা-ওচৰিকৈ চৰি ফুৰে। মাক-পোৱালি লগ লাগি চৰি ফুৰা অৱস্থাতো এই বিধ প্ৰাণীক দেখা ভোে আশা কৰিব পাৰি। বয়স ভাটি দিয়া দুই-এটা প্ৰাণীয়ে মাজে-সময়ে অকল-খৰীয়াভাৱেও চৰি ফুৰে। প্ৰতিবন্দী গঁড়ে মাইকী গঁড়ৰ সঙ্গ লাভ কৰিবৰ বাবে ঋণ

যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হয় আৰু এনে যুদ্ধত পৰাজয় স্বৰণ কৰা বুঢ়া গঁড়ে নিলগলৈ আঁতৰি গৈ অকলশৰীয়াটোক জীৱন যাপন কৰিবলগীয়া হয়। এইদৰে নিলগ জীৱন অভিজাহিত কৰিবলৈ বাধ্য হোৱা বুঢ়া গঁড়ৰ দুই-এটাই গাঁৱৰ ওচৰত থকা মুকলি ঠাইলৈ ওলাই আহি নিৰাপত্তাৰ বাবে মানুহৰ আশ্ৰয়ত বাস কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে।

গঁড়ৰ খৰ্গত কিবা বিশেষ গুণ আছে বুলি বহুতো মানুহে বিশ্বাস কৰে। জনগণৰ মাজত এই বিশ্বাস ঘনীভূত হৈ থকাৰ বহুত ভাৱৰে জনা নাযায়। কাৰণ বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিকোণৰ ফালৰ পৰা পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি চোৱাৰ ফলত খৰ্গত কোনোঔষধ সম্ভূত উপকৰণ মিহলি হৈ থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা নাই। গঁড়ে সাধাৰণতে একে-ডোখৰ ঠাইতে মনভ্যাগ কৰে আৰু এইদৰে প্ৰতিদিনে মনভ্যাগ কৰিবৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰি লোৱা ঠাইডোখৰলৈ একেটা পথেৰে গঁড়ে অহা-যোৱা কৰে। বিপ্ৰাণীক ভাৱে কিবা কাৰণত গঁড় ধৰিবলগীয়া হ'লে, গঁড় অহা-যোৱা কৰা পথত গাঁত খান্দি চিনিব নোৱাৰাকৈ তাৰ ওপৰখন বাঁহ-বন আদিৰে ঢাকি ৰখা হয়। কোনো গঁড়ে এই গাঁত চিনিব নোৱাৰি তাৰ ওপৰত ভৰি দিলে নাহেঁকৈ তললৈ সৰি পৰি ওলাব নোৱাৰা হৈ পৰে। তেতিয়া মানুহে এই গাঁতটোৰ একাষৰ পৰা নাহে নাহে মাটিবোৰ কাটি আঁতৰাই দিয়ে আৰু লগে লগে তাৰ মুখত এটা চকা লগোৱা গড়াল বহুৱাই দিয়া হয়। মজবুতকৈ কাঠেৰে নিৰ্মিত গড়ালটোৰ দুৱাৰখন, ওপৰফালে তুলি দিলে পলাই সাৰিবলৈ চেষ্টা কৰোতে গঁড়টো গড়ালত সুমাই পৰে। তেতিয়া হাতীৰ সহায়ত গড়ালেৰে সৈতে সেই গঁড়টো টানি নিয়া হয় আৰু নদীৰ পাৰৰ সুবিধাজনক ঠাইত আগতে নিৰ্মাণ কৰি ৰখা কাঠপুলিৰ মজবুত গড়ান এটাৰ তিতৰত তাক বেলি দিয়া হয়।

প্ৰথম অৱস্থাত হাবিৰ পৰা নতুনকৈ ধৰি অনা গঁড়ে মানুহলৈ ভয় কৰে আৰু শৰীৰৰ সমস্ত শক্তি প্ৰয়োগ কৰি গড়ান ভাঙি পলাবলৈ চেষ্টা কৰে। ওপৰৰ পৰা পেলাই যোগান ধৰা বাঁহ-পাত আদিত নাহে নাহে সি মুখ দিৰলৈ আনন্দ কৰে। মানুহৰ পৰা এইখিনি মৰম পালে সি নাহে নাহে ভয় ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। মৰম লগা মাত্ৰেৰে বাঁহ আদি খাবলৈ বুলি গড়ালৰ একাষৰ পৰা আন কাষলৈ নাতিলে সি বিনা সত্ৰোচে সেইবোৰ খাদ্য বস্তু খাবলৈ আগবাঢ়ি আহে। আধুনিক যুগত টেক্সাইজাৰ গান বা ঔমৰ মিহলুৱা বগলুৰ গুলিৰে বিদ্ধ কৰি বন্যপ্ৰাণীক অস্থায়ীভাৱে অচেতন কৰিব পৰাৰ নিয়ম ওলাইছে। এইদৰে অচেতন কৰা জন্তুক নাহেঁকৈ এটা গড়ালৰ তিতৰত স্তম্ভৰাৱ ব্যৱস্থা কৰা হয়। বহুতৰ পাহৰেই নিৰাময়গুচক ঔষধ প্ৰয়োগ কৰি জন্তুটোৰ গাঁলৈ চেতনা বুৰাই অনা হয়। তেতিয়া তাক যথাস্থানলৈ কঢ়িয়াই নিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। বিশেষজ্ঞসকলে অভিনৱ পদ্ধতি অনুসাৰে প্ৰয়োগ কৰিব পৰা যায়।

মাইকী গঁড়ে এবাৰত মাত্ৰ এটাকৈ পোৱালি জন্মায়। নতুনকৈ জন্ম পোৱালি-টোৱে মাকৰ গাৰীৰ খাবৰ বাবে লগে লগে কৰে। মাকে পোৱালিটোক বাঘজাতীয় হিংস্ৰকীয়া প্ৰাণীৰ আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা কৰি থাকে। মাকৰ গাৰীৰ খাবলৈ এৰা পোৱালিকো বহুত দিনলৈ মাকৰ লগে লগে ঘূৰি ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

ঘোঁৰা, গাধা জেৱা ইত্যাদি

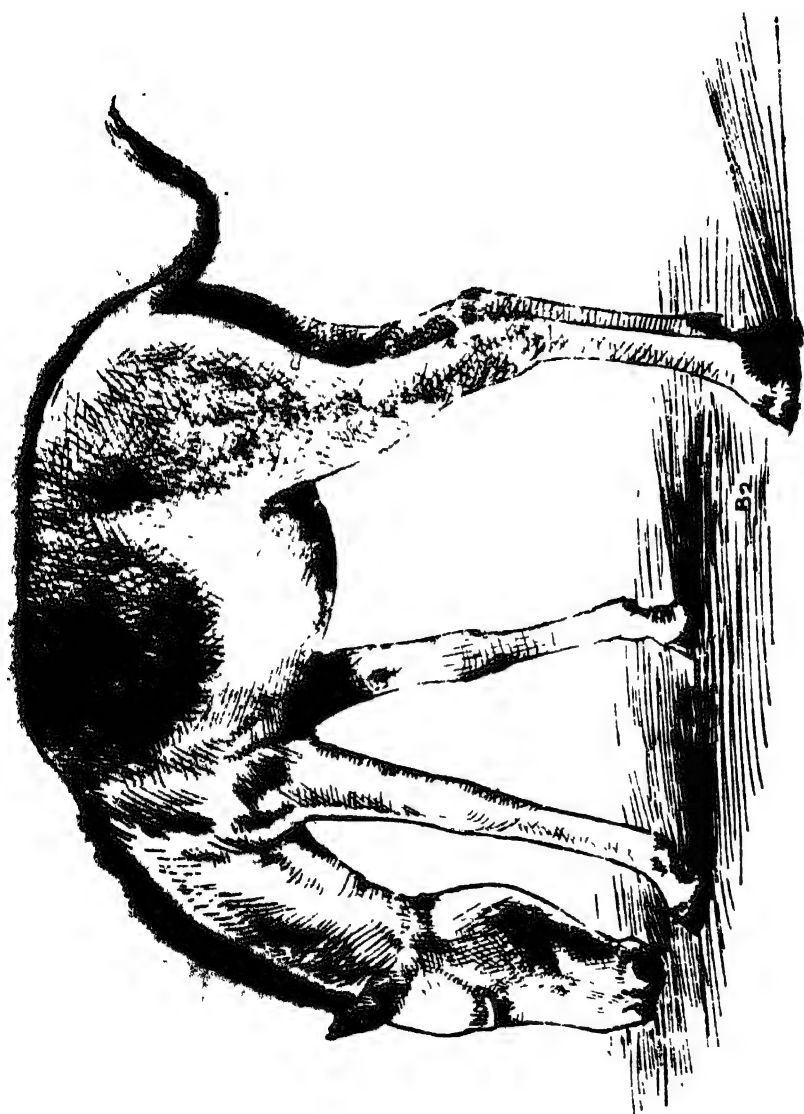
ঘোঁৰা, গাধা আৰু জেৰাবিলাকক একেলগে লগ লগাই ইকুইডি নামৰ এটা কুল বা পৰিয়ালত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে আৰ্জেন্টাইন বা খুৰা-সম্পন্ন পাৰ্ণাৰিলাকক আৰ্জাণ্ডেইক্টিলা আৰু পোণ্টোডেইক্টিলা নামৰ দুটা বৰ্গত ভাগ কৰা হৈছে। ঘোঁৰা, গাধা আৰু জেৰাবিলাকক মাত্ৰ এটাকৈ আঙুলিৰ বিকাশ হয়। এই 'নাঙুলি'ৰ আগভাগৰ এটা অৱস্থাপেৰে চাক খাই থাকে। সেই কালতে এইবিলাক প্ৰাণীক অযুগ্ম অংগুলিসম্পন্ন প্ৰাণী বুলি কোৱা হয়। এই সম্পৰ্কত 'উনুফিয়াই' থ'ন থান যান যে গঁড় জাতীয় প্ৰাণীবিলাককো অযুগ্ম অংগুলি বিশিষ্ট প্ৰাণী বুলি থানা গৈ হয়। অৱশ্যে গঁড়ৰ ক্ষেত্ৰত এটাৰ সলনি তিনিটাকৈ নখ বা খুৰা সম্পন্ন আঙুলি থাকে।

ভাৰতবৰ্ষত বনৰীয়া ঘোঁৰা আৰু জেৱা প্ৰাণীক কোনো প্ৰাণীক মুকলিৰূপীয়াকৈ স্বাভাৱিক পৰিবেশত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। জেৱা আফ্ৰিকা মহাদেশীয় বন্যপ্ৰাণী। সেইখন মহাদেশত জেৱা গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা একাধিক ছাত্ৰৰ প্ৰাণী নাম কৰা দেখা যায়। ক'ৱাগা নামৰ মান এবিধ জেৱা গোষ্ঠীৰ বিচিত্ৰ প্ৰাণী সেইখন মহাদেশত পূৰ্বতে বাস কৰিছিল। এতিয়া সেই বিধ জন্তুৰ বংশধৰ তাত আছে নে নাই সেই বিষয়ে সঠিকভাৱে জনা নাযায়। বহুতো ছাত্ৰৰ বনৰীয়া ঘোঁৰা পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইৰ মানুহে ধৰত পুহি প্ৰতিপালন কৰি আছে আৰু ভাৰবাহী জন্তু হিচাপে সিহঁতক নানা কামত লগায়। প্ৰচণ্ড বেগত একে-লেখাখিমে ভাগৰ নগণাকৈ দৌৰি দৌৰি যাব পৰাৰ ক্ষমতা থকাৰ বাবে মানৱ জাতিৰ জীৱনত ঘোঁৰা জাতীয় প্ৰাণীৰ শৱদান অপৰিহাৰ্যভাৱে আদৰণীয় হৈ আহিছে। উল্লেখযোগ্য যে এছিয়া মহাদেশৰ মঙ্গোলিয়াৰ ফালে থকা বৃক্ষহীন বাঁহনি পথাৰবিলাকত এবিধ বনৰীয়া ঘোঁৰা স্থানীয়ভাৱে নিগাজীকৈ বাস কৰে। সমগ্ৰ পৃথিৱীত এই বিধ বনৰীয়া ঘোঁৰাকে এই জাতীয় একমাত্ৰ বনৰীয়া প্ৰতিনিধি বুলি জনা যায়। জনপ্ৰিয় ভাষাত এই বিধ বনৰীয়া ঘোঁৰা জাতীয় প্ৰাণীক জেভালফ্ৰিৰ ঘোঁৰা বুলি কোৱা হয়। দক্ষিণ আমেৰিকাৰ পাম্পাচ আৰু উত্তৰ আমেৰিকাৰ প্ৰেইৰী ভূমিবিলাকত কিছুমান বনৰীয়া ঘোঁৰাক আৰু পাতি বাস

কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবিলাক ঘোঁৰা জাতীয় প্ৰাণীক কিছু প্ৰকৃ-
ততে বনৰীয়া ঘোঁৰাৰ আখ্যা দিব নোৱাৰি। ঘনচীয়া ঘোঁৰা কিছুমান কেনেবাকৈ
মানুহৰ ঘৰৰ পৰা পলাই গৈ এই নিস্তীৰ্ণ আকালত মুকলিমুৰীয়া ঘাঁহনিবিলাকত বনৰীয়া
ৰূপে থাকিবলৈ ল'লেগৈ। প্ৰাচ্য অসমীয়া ভাষাত এইবিলাক ঘোঁৰাক
বন-ঘৰচীয়াৰ আখ্যা দিব পাৰি। এনেবিলাক ঠাইত তাকে তাকে বিচৰণ কৰি ফুৰা
ঘোঁৰাবোৰ আমেৰিকাৰ মানুহে সংৰক্ষণ কৰি বগাব যাৱতীয় ব্যৱস্থা হাতত লৈছে। সিহঁতৰ
কিছুমানক ঘনচীয়া ঘোঁৰাৰ পিঠিত উঠি যোৱা মানুহে খেদি খেদি আনি বেৰি-কুৰি
ৰখা ঠাইত সোমাবলৈ দি পুনৰ ঘনচীয়া কৰে।

গাধ জাতীয় বন্যপ্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত কেইবিধমান এছিয়া মহাদেশত আৰু
আৰু এবিধক আফ্ৰিকাত বাস কৰা দেখা যায়। এছিয়া মহাদেশত বাস কৰা গাধ-
বিলাকৰ চেহেৰা গাধ ফৈদৰ ঘোঁৰা গোষ্ঠীৰ পৰা বৰ নগত বঢ়ি মিল খকা দেখা
যায়। ভাৰতবৰ্ষত যিবিধ ফৈদৰ গাধ বাস কৰে সেই বিধৰ ব্যতিষ্ঠা বাস্তৱ্যৰ বালি-
অঁহীয়া ঠাই কিছুমানত নিৰ্ভয় হৈছে। ভিতৰত কিয়ং নামেৰে জনাজাত এণ্ডিৰ
বনৰীয়া গাধ বাস কৰে। আকালত এই বিধ গাধ আটাইতকৈ ডাঙৰ বুলি জনা যায়।
তদুপৰি দেখাতো এই বিধ গাধ বেছ বুনীয়া হয়। আফ্ৰিকা মহাদেশত যিবিধ
গোষ্ঠীৰ গাধ বাস কৰে সেই বিধ গাধৰ কণ দুখন তুল্যমূলকভাৱে দীঘল হোৱা
দেখা যায়। এই বিধ গাধৰ ঠেঙত উৎপন্ন হোৱা খুৰাবোৰ আকালত গৰু হয়।

প্ৰৱৰ্তী প্ৰবন্ধৰ শব্দভাণ্ডাৰত ভাৰতবৰ্ষত ভোমোলিৰ চাৰিগামাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা
গাধৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ব।

ଏକ ଭାରତୀୟ ବନବିଜ୍ଞାନ ମାଂସ

ভাৰতৰ বনৰীয়া গাধ

শ্ৰেণী স্তন্যপায়ী

বৰ্গ— পেৰিচোডেটিকা

কূল—ইকুইডি

প্ৰজাতি—ইচ্চ হেমিওনচ্ বোৰ

বোঁৰা, গাধ আৰু জেব্ৰা এই তিনিবিধ প্ৰাণীক বিজ্ঞানসন্মতভাৱে একেটা কূলতে অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। ইহঁতক এইদৰে একেলগে সামৰি বন্ধাৰ কাৰণ কেইবাটাও। পোন প্ৰথমতেই ক'ব পাৰি যে এই কেইবিধ প্ৰাণীৰ প্ৰত্যেকৰে ঠেঙত নখৰ সলনি এটা এটাকৈ খুৰাৰ উৎপত্তি হয়। স্তন্যপায়ী জন্তুবিলাকৰ প্ৰত্যেকৰ ক্ষেত্ৰত পাঁচটা পাঁচটাকৈ আঙুলি থকাটো প্ৰকৃতিৰ সাধাৰণ নিয়ম। আনহাতে আটাইবিলাক প্ৰাণীৰে এই নম পূৰ্ণাঙ্গভাৱে বিকশিত হোৱা দেখা নাযায়। বোঁৰা, গাধ আৰু জেব্ৰাৰ ক্ষেত্ৰত কেৱল মধ্যমা আঙুলিটোৰে পূৰ্ণবিকাশ ঘটে আৰু এই আঙুলিটোকে সামৰি লৈ একোটাকৈ খুৰাৰ উৎপত্তি হয়। তৰ্কনী আৰু মধ্যমা আঙুলি দুটা অদৃশ্য হৈ থাকে আৰু বৃদ্ধ আৰু কনিষ্ঠৰ কোনো চিন চাব থকা দেখা নাযায়। এইবিলাক জন্তুৱেও গৰু-ম'হৰ দৰে গাঁহ পাণ্ডুলি পাণ্ডুলি খাই জীৱন ধাৰণ কৰে। আগপাঁতবোৰৰ উপৰি ভাগ ধহটা আৰু থলা-বমা হোৱাৰ বাবে সেই দাঁত-বাৰৰ সহায়ত ইহঁতে ঘাঁহ আদি ছিঙি আঁজুৰি মুখৰ ভিতৰলৈ নিয়াত অকণো অসুবিধা নহয়।

বনৰীয়া গাধ সোৱাল্লীৰ বাণ অৱ কচ্চ নামৰ বালি-বঁহীয়া ঠাইবিলাকত জাক পাতি পাতি বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াৰ বাহিৰে ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত থকা অন্য কোনো ঠাইতে বাস কৰি থকা দেখা পাবলৈ আশা কৰিব নোৱাৰি। ভাৰত উপ-মহাদেশৰ ভিতৰত বেলুচিস্থানৰ ফালে এই বিধ জন্তুৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি সমগ্ৰসিৰিত হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

আমাৰ দেশৰ ভাটিৰ ফালৰ মানুহবিলাকে গাধ জাতীয় প্ৰাণী ধৰতে পুহি প্ৰতি-পালন কৰে। শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাৱলীত বনৰীয়া গাধ আৰু ঘৰচীয়া গাধৰ মাজত বিশেষ পাৰ্থক্য থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। বোঁৰা আৰু গাধৰ সংশ্লিষ্ট

যিবিধ প্ৰাণীৰ উৎপত্তি হয় সেই বিধ প্ৰাণীক খচ্চৰ বা মিউল নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। এই দুয়ো বিধ প্ৰাণীকে সেই ফালৰ মানুহবিলাকে ভাৰ বাহী জন্তু হিচাপে কামত লগায়। উল্লেখযোগ্য যে খচ্চৰ জাতীয় প্ৰাণীয়ে কোনো পোৱালি নজগায়। মানুহে বন্ধুৱা কামত নিয়োগ কৰা যিবিলাক খচ্চৰ জাতীয় প্ৰাণী আমি সাধাৰণতে দেখিবলৈ পাওঁ সেইবিলাক ঘোঁৰা আৰু গাধৰ সংমিশ্ৰণত উৎপত্তি হয়।

বনৰীয়া গাধৰ গাত হোৱা নোমবিলাকৰ বৰণ সাধাৰণতে মদৰুৱা হয়। এই নোমবোৰৰ উপৰিভাগত বিশেষ কাকৰ্কাৰী বিকশিত হোৱা দেখা নাযায়। গৰু জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে গাধৰ ডিঙিত কোনো গল বিচনী নাথাকে। কিন্তু কপালৰ ওপৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি গলধনৰ ওপৰ ভাগেদি পিঠৰ ফালৰ বাউসিৰ ওপৰলৈকে একোছা চুলি বা দীঘল দীঘল নোম থাকে। বৰণত এই চুলিখিনি ক'লা চানেকীয়া মুগা বঙৰ। পিঠৰ ওপৰেদি এই চুলিখিনি মেহুৰ গুৰিলৈকে বাগৰি পৰা দেখা গ'লেও সেইখিনি ঠাইত এই চুলিবিলাক সিমানে দীঘল হোৱা দেখা নাযায়।

সোৱাদুৰ কচ্ছ অঞ্চলত বাস কৰা গাধবিলাকে নিজৰ কাৰ্য্যৰ বাবে মুকলিমূৰীয়া আৰু বালিঅঁহীয়া ঠাইবোৰ বিচাৰি লয়। মৰুভূমি সদৃশ বৃক্ষহীন বালিয়া ঠাইবোৰৰ মাজে মাজে যিবলক সাৰুৱা ঠাইৰ উৎপন্ন হয় সেইবিলাককে মৰুদ্যানৰ আখ্যা দিব পাৰি। এনেবোৰ ঠাইত স্বাভাৱিকতে গজ দাঁত জাতীয় উদ্ভিদৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি এই বিধ প্ৰাণীয়ে জীৱন নিৰ্বাহ কৰে। বাৰিষা কাল আহি পালে দ-চানেকীয়া ঠাইবোৰ পানীৰে উপচি পৰে। পানী শুকাই যাবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ পোহাবোৰ তাত গজিবলৈ আৰম্ভ কৰে। তেতিয়া তাত থকা গাধবোৰে বাঁহৰ কুমলীয়া পাতবোৰ ছিঙি ছিঙি খাবলৈ বৰ ভাল পায়। দ-চানেকীয়া ঠাইবোৰ পানীৰে ভৰ গৈ থকা সময়ছোৱাত তাত থকা বনৰীয়া গাধবোৰে ওপৰ ঠাই বিচাৰি টলো টলোকে ঘূৰি কুৰিবলগীয়া হয়। তাৰে কিছুমান ঠাইত বহুদূৰ গকলো সময়তে বাঁহ আদি উদ্ভিদৰ উৎপত্তি হয় যদিও পানী শুকাই গ'লে গাধবিলাকে সেইবোৰ ঠাই পৰিত্যাগ কৰি আঁতৰলৈ গুচি যাবলগীয়া হৈ পৰে। সেই কাৰণতে বহুদূৰ সৰহখিনি সময়ত যিবোৰ দ-চানেকীয়া ঠাইত সাধাৰণতে পানী গোট খাই থাকে গাধৰ শাকবোৰে তেনেবোৰ ঠাইত থাকিবলৈ উপযুক্ত পৰিবেশ নিৰ্বাচন কৰি লয়। এনে বিধ ঠাইত কেতিয়াবা বহুত সংখ্যক গাধৰ সমাবেশ পৰিলক্ষিত হয়।

গাধীৰ সন্ময় কাল আহি পালে জাকৰ মাজৰ পৰা লাহেকৈ আঁতৰ হৈ যোৱাৰ প্ৰবৃত্তি প্ৰদৰ্শন কৰে। এটা গাধই প্ৰতিবন্দী গাধবোৰক পৰাভূত কৰি তাইক অনুসৰণ কৰে। আগষ্ট, চেপ্টেম্বৰ আৰু অক্টোবৰ মাহকেইটাত এই অভিনয়ে পূৰ্ণ বিকাশ লাভ কৰে। গৰ্ভধাৰণৰ সময় প্ৰায় ১১ মাহ। গাধীয়ে এবাৰত এটাকৈ পোৱালি জগায়।

গৰু, ম'হ, ছাগলী আৰু ভেড়া জাতীয় যিবিলাক স্তন্যপায়ী বন্যজন্তু ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰি থকা দেখা যায় সেইবিলাকৰ গাইগুটীয়া বিৱৰণ বিতংভাৱে আগ বঢ়োৱাৰ আগতে এই আটাইবিলাক প্ৰাণীৰ সমষ্টিগত বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে থাউকতে আলোচনা কৰা যাবুক। মানৱ দেহৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গবিলাকক যদি আলম স্বৰূপে লোৱা যায় তেন্তিয়া দেখিবলৈ পোৱা যায় যে সকলো গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ ঠেঙত পাঁচোটা পাঁচোটাকৈ আঙুলি আৰু নখৰ উৎকৰ্ষ সাধন হয়। গৰু, ম'হ, ছাগলী আৰু ভেড়াৰ ক্ষেত্ৰত দেখিবলৈ পোৱা যায় যে সিহঁতৰ ঠেঙৰ হাতোৰাত নখৰ সলনি খুৰাৰ উৎপত্তি হয়। মানুহৰ হাত বা ভৰিৰ আঙুলিবোৰৰ দৰে এই স্তম্ভত বৰ্ণনা কৰা হস্তবিলাকৰ আঙুলিয়ে পূৰ্ণাঙ্গভাৱে বিকাশ লাভ কৰা দেখা নাযায়। মানুহ আৰু মানুহৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ প্ৰত্যেকটো আঙুলিয়ে পূৰ্ণবিকাশ লাভ কৰে আৰু এই আঙুলিবোৰৰ আগ ভাগত একো একোটা নখৰ উৎপত্তি হয়। এই আঙুলিবিলাকক ক্ৰমে বৃহৎ, তুৰ্জলী, মধ্যমা, অনামিকা আৰু কনিষ্ঠ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। গৰু, ম'হ, ছাগলী আৰু ভেড়া জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায় যে তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ স্থানত থকা মধ্যমা আৰু অনামিকাৰ নাখৰে বাকী কেইটা আঙুলিয়ে পূৰ্ণাঙ্গভাৱে বিকাশ লাভ কৰিব নোৱাৰে। মধ্যমা আৰু অনামিকা আঙুলিৰ প্ৰত্যেক ঠেঙত একো একো খোৰা খুৰাৰ উৎপন্ন হয়। বাকী কেইটা আঙুলি অদৃশ্য হৈ মাংসৰ তলত লুকাই থাকে। তাৰে এটাই নিচেই সূক্ষ্ম ৰূপত ঠেঙৰ পিছৰ ফালে ওলাই থাকে। এই আটাইবিলাক প্ৰাণীক ফটা-খুৰা থকা প্ৰাণী বুলি কোৱা হয়।

এই প্ৰবন্ধত উল্লেখ কৰা চতুৰ্দশী জন্তু কেইবিধৰ দেহত আন কিছুমান শাৰীৰিক গুণৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই জন্তুবিলাকে ঘাঁহ, খেৰ আদি খাদ্য সামগ্ৰীবোৰ মুখত দিয়েই অলপমান সময়ৰ বাবে চোবাই পেটৰ প্ৰথম কুঠিলটোতৈ প্ৰেৰণ কৰে। অৱসৰ সময়ত এই খাদ্য সামগ্ৰীখিনি পেটৰ প্ৰথম কোঠাৰ পৰা উগাৰি মুখলৈ উলিয়াই আনে আৰু সেইবোৰ পাঙলি পাঙলি চোবাই পুনৰ পেটলৈ পঠিয়াই দিয়ে। সেইকাৰণে ইহঁতক ঘাঁহ পাঙলি খোৱা জন্তু বুলি কোৱা হয়। ইহঁতৰ দেহৰ আন এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে ইহঁত-বিলাক প্ৰাণীৰ মুখত ছিঙি খোৱা আৰু কুটি খোৱাৰ উপযোগী জোঙা দাঁত নাথাকে। ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদ আৰু গছ-গছনিৰ পাতবোৰ আজুৰি খাবৰ বাবে ইহঁতক জোঙা আকাৰৰ দাঁত বা ইন্ চিচাৰ টিথৰ প্ৰয়োজন নহয়। বাঘ, শিয়াল আদি মাংসাহাৰী জন্তুবিলাকে হাড়ত লাগি থকা মাংসবোৰ ছিঙি ছিঙি আনিবলগীয়া হয়। তৃণভোজী আৰু পল্লৱসেৱী প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে গৰু, ম'হ, ছাগলী আদি প্ৰাণীয়ে হাড়ত লাগি থকা মাংসবোৰ দাঁতেৰে ছিঙি আনিবলগীয়া নহয়। সেইবাবে এইবিলাক প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত কেনাইন টিথ বা কুকুৰ দাঁত আৰু ইন্ চিচাৰ টিথ বা ছিঙি খোৱা দাঁতৰ উৎপত্তি সাধন হোৱা দেখা নাযায়। ইহঁতৰ আগদাঁতবোৰ জোঙা নহৈ চেপেটা ধৰণৰ হয় আৰু কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত তলৰ পাৰি দাঁতৰ সলনি অলপ টান বিধৰ আলুৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখা যায়।

এই জন্তুবিলাকৰ পাকস্থলীত এটাৰ ঠাইত দুটাকৈ আহাৰ খাদ্য কৰিব পৰা কুঠলি থাকে। বাঁহ, গছৰ পাত, খেৰ আদি খাদ্য-সামগ্ৰী মুখত দিয়েই এই জন্তুবোনে পাউন্ড নাবৰ প্ৰথম পৰ্যায়ৰ কোঠাটোত নোচোবোৱাকৈ প্ৰেৰণ কৰি দিয়ে। তুলনা-মূলকভাৱে পাকস্থলীৰ প্ৰথম কোঠাটো আকাৰত ডাঙৰ হয় আৰু সেইকাৰণে ইয়াৰ ভিতৰত যথেষ্ট পৰিমাণৰ খোৱা বস্তু সঞ্চিত কৰি ৰাখিবৰ বাবে জেগা থাকে। জিৰণিৰ সময়ত জন্তুটোৱে ডাঙৰ আকাৰৰ কোঠাটোৰ পৰা আহাৰখিনি অলপ অলপকৈ উগাবি মুখৰ ভিতৰলৈ উলিয়াই আনে আৰু সেই সামগ্ৰীখিনি গুৰি দাঁতেৰে চোবাই চোবাই পুনৰ গিলি পেলায়। মুখৰ লালটিৰ লগত মিহলি হৈ গ'লে এই ছিঙা ভঙা খাদ্যখিনি লোপ্‌থুপীয়া হৈ পৰে। তেতিয়া সেইখিনি খাদ্য পাকস্থলীত সহজে হজম হৈ যায়। পেটৰ প্ৰথম কোঠাত গোট খাই থকা গোটেইখিনি কেচা খাদ্য ঝঙ-ঝঙকৈ চোবাই শেষ নকৰা পৰ্যন্ত এই পদ্ধতিৰ পুনৰাবৃত্তি চলি থাকে। দ্বিতীয় পৰ্যায়ত এইদৰে চোবাই চোবাই তৈয়াৰ কৰা খাদ্য সামগ্ৰীখিনি পাকস্থলীৰ দ্বিতীয়টো কোঠালৈ গুচি যায়গৈ। প্ৰথম কোঠাটোৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে ইয়াৰ চাৰিওফালে থকা দ্বাৰবন্ধনৰ কাষত মোচাকৰ দৰে খহটা বাকলি থাকে। এই কোঠাটোক বোটকিউলাম নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। পেটু-নাৰীৰ মাজত এই খাদ্যখিনিয়ে হেঁচা খাই খাই মিহলি হোৱাৰ ফলত দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ পৰিৱৰ্তন ঘটে। লডাৰ দৰে টোপোলা বান্ধি বান্ধি গঢ় লোৱা পদাৰ্থখিনি তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ কোঠালৈ গুচি যায়। হজম হোৱাৰ আচল কামখিনি চতুৰ্থ পৰ্যায়ৰ কোঠাত সম্পাদন হয়গৈ।

দাঁত আৰু নখ কিদৰা খুৰাৰ জৰিয়তে প্ৰতিফলিত হোৱা শাবীৰিক গুণাৱলী আৰু পাকস্থলীৰ বিশিষ্ট আকাৰে প্ৰদৰ্শন কৰা কাকৰ্কাৰৰ বাহিৰেও এই জন্তুবিলাকৰ গাত আন কিছুমান বৈশিষ্ট্যৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখা যায়। এই বিশিষ্ট গুণবিলাক জন্তু বিশেষৰ শিঙৰ গঠন প্ৰাণালীৰ দ্বাৰা প্ৰতিফলিত হয়। এই আটাইবিলাক জন্তুৰ মূৰত যে এঘোৰা এঘোৰাকৈ শিং থাকে এই কথা দোহাবিবৰ প্ৰয়োজন নাই। সাধা-ৰণতে মাইকী জন্তুৰ মূৰত শিঙা নগজে। এই শ্ৰেণীৰ জন্তুৰ শিংবোৰৰ গঠন প্ৰণালী গোটা চানেকীয়া হয় আৰু এই শিঙৰ ডিঙৰখন বাঁহৰ চুঙাৰ দৰে কোপোলা হয়। শিঙৰ বাকলিখনৰ ভিতৰত যিডোখৰ কোপোলা ঠাই থাকে সেই ঠাইডোখৰ বজ্জাৰ দ্বাৰা তৈয়াৰী নলাই অধিকাৰ কৰে।

ভাৰতবৰ্ষত বিবিলাক প্ৰাণীয়ে এই স্তম্ভত উল্লেখ থকা জন্তুবোৰক প্ৰতিনিধিত্ব কৰি যুগ যুগান্তৰৰ সাধৰ বহন কৰি আহিছে সেইবিলাকৰ প্ৰজাতিগত বৰ্ণনা ভলৰ প্ৰবন্ধসমূহৰ যোগেদি প্ৰকাশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ল।

গৌণ, মেঠোন বা বনগৰ

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—আৰ্টিওডেইটলা

উপবৰ্গ—ৰোমিনেণ্টিয়া

কুল—বডিদি

প্ৰজাতি—বাইবচ্ গোবাচ্

গৌণ বা মেঠোন নামেৰে জনাজাত এবিধ বনৰীয়া জন্তুক বনগৰ গোষ্ঠী অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা প্ৰাণীবিলাকৰ একমাত্ৰ ভাৰতীয় প্ৰতিনিধি বুলি গণ্য কৰিব পাৰি ইংৰাজী ভাষাত কোনো কোনোৱে এই বিধ প্ৰাণীক ভাৰতীয় বাইচন বুলি ক'ব খোজে। আনহাতে এই বিধ প্ৰাণীক বাইচন নামেৰে অভিহিত কৰিব নোৱাৰে বুলি বহুতো বন্যপ্ৰাণীবিদে অভিমত প্ৰকাশ কৰা দেখা যায়। ইউৰোপ মহাদেশত যিবিধ বাইচন গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী সেৰেঙা সেৰেঙাকৈ ঠায়ে ঠায়ে বাস কৰে সেই বিধ প্ৰাণীৰ লগত গৌণ নামৰ ভাৰতবৰ্ষীয় বন্যপ্ৰাণীৰ কোনো সাদৃশ্য থকা দেখা নাযায়। ইউৰোপীয় বাইচনবোৰক শান্ত প্ৰকৃতিৰ গৰু জাতীয় বন্যপ্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। সেই বিধ প্ৰাণীৰ কপালত একোছা দীঘল দীঘল কেশৰ সদৃশ চুলি বা নোম থকা দেখা যায়। আমেৰিকাতো বাইচন গোষ্ঠীৰ আন এবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰে। সেই বিধ প্ৰাণীক আমেৰিকাৰ মানুহে আমেৰিকাৰ বাইচন বুলি কয়। কোনো কোনো মানুহে আমেৰিকাত থকা বিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ বকেলো শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰে। ইয়াৰ পৰা দেখা যায় যে আমেৰিকাবাসী বাইজে আমেৰিকাৰ বাইচনক বুজাবলৈ “বাইচন” আৰু “বকেলো” এই দুয়োটা শব্দ ঠাই অনুযায়ী স্থানীয়ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰে। আমেৰিকাৰ প্ৰসিদ্ধ বন্যপ্ৰাণীবিদ দাৰৱাৰ্ড এলেনে আমেৰিকাৰ বাইচনৰ বৰ্ণনা এঠাইত এনেদৰে লিপিবদ্ধ কৰিছে। বহুল দৃষ্টিভঙ্গীৰ ফালৰ পৰা বিচাৰ বিবেচনা কৰি চাই ভাৰতৰ গৌণ বা মেঠোন নামৰ প্ৰাণীক ইণ্ডিয়ান বাইচন বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি। প্ৰেচাৰে লিখা বুক্ অৱ ইণ্ডিয়ান এনিমেলচ্ নামৰ পুথিতো ইণ্ডিয়ান বাইচন শব্দই গৌণ শব্দৰ লগতে স্থান পাইছে।

অৰুণাচল প্ৰদেশ আৰু নগাভূমিৰ লোকসকলৰ কিছুমানে মেঠোন নামৰ এবিধ গৰু জাতীয় প্ৰাণীৰ বৰত পোহে। মৰচীয়া প্ৰাণী হ'লেও এই বিধ মেঠোনক ডেঙলোকে

গোহালিত বান্ধি নাৰাখি হাবিত থেলি দিয়ে। সময় মতে নিজৰ নিজৰ মেঠোন হাৰিৰ মাজৰ পৰা ধৰি আনি ভোজ্য ভাতৰ আয়োজন কৰে। দুখন গাঁৱৰ মাজত বিবাদৰ সত্ৰপাত হ'লে মীমাংসাৰ বাবে এখন গাঁৱৰ মানুহে জৰিয়না স্বৰূপে এটা মেঠোন দিবলগীয়া হয়। কন্যাৰ মূল্য হিচাপেও কেতিয়াবা দৰাঘৰৰ ফালন পৰা কইনা ঘৰলৈ আগ বঢ়াবলগীয়া হয়।

ঘৰচীয়া মেঠোনৰ শিঙযোৱা বনৰীয়া গৌড়ৰ শিঙৰ তুলনাত দীঘল আৰু পাতলীয়া হোৱা দেখা যায়। তদুপৰি ঘৰচীয়া মেঠোনৰ দেহত উৎকৰ্ষ সাধন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণ জন্তু অনুযায়ী বেলেগ শোৱা দেখা যায়। কিছুমান মেঠোন কজনা আৰু আন কিছুমান বিভিন্ন বৰণৰ। জীৱবিদসকলৰ বহুতে অভিমত একাংশ কৰে যে ঘৰচীয়াটক পালন কৰা মেঠোনবিলাক বনৰীয়া গৌড়ৰ পৰাই উৎপত্তি হৈছে।

গৌড় বা বনগৰু

অসমৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত যিবিলাক সংৰক্ষিত বনাঞ্চল প্ৰতিষ্ঠিত হৈ আছে সেই আটাইবিলাকতে কম-বেছি পৰিমাণে গৌড়ৰ নামৰ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সৰহ ভাগ ক্ষেত্ৰতে ইয়াক গাইগুটীয়াভাৱে কিম্বা একাধিক প্ৰাণীৰ বিক্ষিপ্ত সমাবেশত অকস্মাত দেখা পাবলৈ আশা কৰিব পাৰি। হাবি বননিবিলাকত নিৰলে বাস কৰা প্ৰাণীবিলাকৰ দুই-চাৰিটাই কেতিয়াবা বাহিৰৰ ফালে থকা খেতি পথাৰৰ ঠাইবোৰতো ভুকি মাৰেহি। তেনে অৱস্থাত ইহঁতৰ জীৱন বিপন্ন হৈ দুই-এটাই মানুহৰ অত্যাচাৰত প্ৰাণ বিসৰ্জন দিবলগীয়া হয়। আন

হাতে কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু মানাহ অভয়াৰণ্যত যি কেইটা গৌণৰ প্ৰাণী শান্তিপূৰ্ণভাৱে বাস কৰি আছে সেইকেইটা প্ৰাণীৰ জীৱনশৈলী এনে ধৰণৰ বুৰ্গোগ আহি পোৱা দেখা নাযায়। সেইবিলাক ঠাইতো ইহঁতৰ সামাজিক বা পাৰি-বাৰিক জীৱনৰ গাঁথনি গভীৰ হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। এটা এটা পৰিয়াল বা আকৰ অন্তৰ্গত বৰ্ধেট সংখ্যক প্ৰাণী একেলগে বাস কৰিলেও সিহঁতক বিক্ষিপ্ত-ভাৱে বিচৰণ কৰা দেখা যায়। উত্তৰ পাৰে অৱস্থিত দৰং বন সংৰক্ষণৰ অন্তৰ্গত থকা চাৰ দুৱাৰ, ৰালিপাৰা, নদুৱাৰ, বিশ্বনাথ, বিহালি আদি সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত এই জাতীয় প্ৰাণী বিক্ষিপ্তভাৱে বাস কৰা দেখা যায়। দৰং পূব আৰু দৰং পশ্চিম বন-সংৰক্ষণৰ দ্বাৰা অনুশাসিত আৰু পৰিচালিত এই সংৰক্ষিত বনাঞ্চলবিলাকত বাস কৰা গৌণৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ বিচৰণ ভূমি উত্তৰ কালে থকা অৰুণাচল প্ৰদেশৰ হাৰি বননিবোধ-লৈকে বিস্তাৰিত হৈছে।

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ পাৰে অৱস্থিত যি কেইখন বনভূমিত গৌণৰ জাতীয় প্ৰাণী কেতিয়াবা অকস্মাতে দেখা পাবলৈ আশা কৰিব পাৰি সেইবিলাকৰ ভিতৰত লামডিং, ডিফু, ধনশিৰী আৰু লাংটিং যোপা বনাঞ্চলবিলাকৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। উত্তৰ কাছাৰ জিলাৰ পশ্চিমফালে ফ্ৰোংমিং নামৰ যিখন সংৰক্ষিত বনাঞ্চল আছে সেই বনাঞ্চলত এটা বৃজন অংশ কপিলাী ভেলী বিদ্যুৎ প্ৰকল্পই দখল কৰিলে। তাৰ পৰিণতিত এই ভিতৰুৱা বনাঞ্চলখনত নিবলৈ বাস কৰা বন্যপ্ৰাণী জগতত যি প্ৰচণ্ড আঘাত পৰিল সিয়েই ইয়াত থকা গৌণৰ জাতীয় জন্তুৰো যমকাল হ'ল। এইখন বনভূমিৰ অৱশিষ্ট অৱশ্যৰ মাজত এই বিধৰ বন্যপ্ৰাণী এতিয়ালৈকে বাচি আছে নে নাই সেই বিষয়ে স্পষ্টভাৱে জনা নাযায়। নগাভূমিৰ অন্তৰ্গত থকা ইন্টাৰ্ভি অভয়াৰণ্য আৰু পুলি বদ্জে নামৰ অভয়াৰণ্যত কিছু সংখ্যক গৌণৰ জাতীয় বন্যপ্ৰাণী থলুৱাভাৱে বাস কৰি থকাৰ কথা জনা যায়। মেঘালয়ৰ চিচ্ৰ অভয়াৰণ্য আৰু বলফাৰ বাস ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত ডালেমান সংখ্যক গৌণৰ জাতীয় প্ৰাণীয়ে স্থানীয়ভাৱে বসতি বিস্তাৰ কৰি আছে। পশ্চিমবঙ্গৰ উত্তৰ অঞ্চলত অৱস্থিত গৰুমাৰা, জলপাইগুৰি, মহানদী, অভয়াৰণ্য, জলদাপাৰা অভয়াৰণ্য আৰু চাৰামাৰি অভয়াৰণ্যত কিছু সংখ্যক এই বিধ বিচিত্ৰ বন্যপ্ৰাণী বিক্ষিপ্তভাৱে আছে বুলি জনা যায়। অৰুণাচল প্ৰদেশৰ অন্তৰ্গত প্ৰতিষ্ঠিত অভয়াৰণ্য কেইখনৰ ভিতৰত নামদাফা অভয়াৰণ্য, ইটানগৰ অভয়াৰণ্য আৰু পাকুই অভয়াৰণ্যত কম-বেছি পৰিমাণে গৌণৰ জাতীয় বন্যপ্ৰাণী বাস কৰে।

বিহাৰৰ পালামৌ অভয়াৰণ্যতো গৌণৰ জাতীয় বন্যপ্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। উৰিষ্যাৰ চাট্‌কুছিয়া গৰ্জা অভয়াৰণ্য, কুলদিহা অভয়াৰণ্য, কাৰলাপাট অভয়াৰণ্য, শম্ভুসুৰ্য অভয়াৰণ্য, কাপিলনাচ অভয়াৰণ্য, উছাকুঠি অভয়াৰণ্য, চিৰলিপাল অভয়াৰণ্য আৰু কালানুনি অভয়াৰণ্য আদি বনভূমি বিলাকত কম-বেছি পৰিমাণে গৌণৰ বাস কৰা দেখা যায়। মধ্যপ্ৰদেশত স্থাপন কৰা অভয়াৰণ্য কেইবাখনতো গৌণৰ জাতীয় প্ৰাণীয়ে বসতি বিস্তাৰ কৰি থলুৱাভাৱে বাস কৰে। তাৰ ভিতৰত ৰাজ্জৰগড় ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান, ববী অভয়াৰণ্য, কুৱী অভয়াৰণ্য, ডামুৰ পিগ্লা অভয়াৰণ্য,

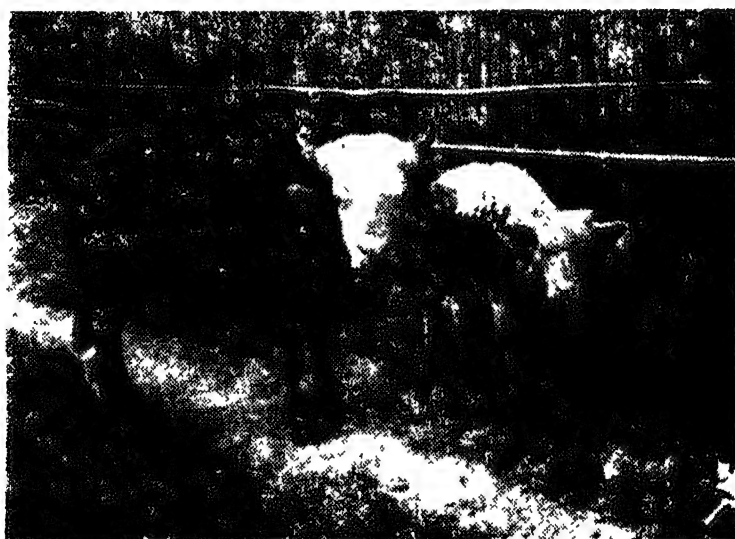
পান্ধা অভয়াৰণ্য, গোমাহাঁ অভয়াৰণ্য, সীতানদী অভয়াৰণ্য আৰু বাগ্‌দাৰা অভয়াৰণ্যৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। ইয়াৰ বাহিৰেও আচানাক্‌বাৰ অভয়াৰণ্য, পাঞ্চ অভয়াৰণ্য আৰু সিদ্ধাৰি অভয়াৰণ্যতো এই বিধ বিচিত্ৰ বন্যপ্ৰাণী ধনুৱাতাৰে বাস কৰে বুলি জনা যায়। মহাবাহুৰ নাৰেঙ্গীও অভয়াৰণ্যত এই জাতীয় গোটাচেৰেক বন্যপ্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। তদুপৰি নাগপুৰৰ পৰা প্ৰায় ১৬০ কিলোমিটাৰ নিমগড় নাছিৰা নাৰৰ বিধন অভয়াৰণ্য আছে তাতো গোঁৱৰ জাতীয় প্ৰাণীয়ে বসতি বিস্তাৰ কৰি স্থানীয়ভাৱে বাস কৰিছে।

দক্ষিণ ভাৰতৰ তামিল নাডু, কেৰেনা, কৰ্ণাটক আৰু অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ বিভিন্ন ঠাইত অনুকূল পৰিবেশবিলাকত গোঁৱৰ জাতীয় বন্যপ্ৰাণীয়ে বসবাস কৰি আছে। ইয়াৰ ভিতৰত কৰ্ণাটকৰ অন্তৰ্গত থকা বাম্পিপুৰ অভয়াৰণ্যৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। এইখন দক্ষিণ ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ ভিতৰত থকা অন্যান্য অভয়াৰণ্যবিলাকৰ কেইবাখনতো গোঁৱৰ জাতীয় প্ৰাণী ধনুৱাতাৰে বাস কৰে। এই অভয়াৰণ্যবিলাকৰ ভিতৰত সোমেশ্বৰ অভয়াৰণ্য, নোগো অভয়াৰণ্য, স্বাৰাৱাগি অভয়াৰণ্য, বিনিগিৰী অভয়াৰণ্য, ভন্ন অভয়াৰণ্য, ছাট্‌থালি অভয়াৰণ্য আৰু ভান্সেনি অভয়াৰণ্যৰ নাম উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। কেৰেনাৰ অন্তৰ্গত থকা এৰাভিকুলম অভয়াৰণ্য, পম্বিকুলাম অভয়াৰণ্য আদি কেইবাখনো অভয়াৰণ্যকে কেন্দ্ৰ কৰি অন্যান্য ঠাইৰ উপযুক্ত পৰিবেশ কিছুমানত এই বিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে নিগাজীকৈ বাস কৰিবলৈ উপযুক্ত পৰিবেশ নিৰ্বাচন কৰি গৈছে। তামিলনাডুৰ অন্তৰ্গত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা আমান্যাই অভয়াৰণ্যখনকে কেন্দ্ৰ কৰি আন কেইবাখনো অভয়াৰণ্য আৰু সংৰক্ষিত বনভূমিত গোঁৱৰ জাতীয় বন্যপ্ৰাণী বাস কৰে। উল্লেখযোগ্য যে আমান্যান নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জতো গোঁৱৰ জাতীয় প্ৰাণীয়ে বসতি বিস্তাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

ওপৰত উল্লেখ কৰা বৰ্ণনাৰ পৰা প্ৰনাথিত হয় যে পশ্চিমফালে অৱস্থিত, গুৱৰাট, ৰাজস্থান আদি ৰাজ্যৰ বাহিৰে ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰায় আটাইবিনাক ৰাজ্যতে গোঁৱৰ জাতীয় বন্যপ্ৰাণী কম বেছি পৰিমাণে বাস কৰে। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ বাহিৰত এই বিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে বুৰ্মদেশৰ মাজেদি থাইলেণ্ড পৰ্যন্ত বিস্তাৰ কৰি বাস কৰিছে।

গোঁৱৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ আগভাগ ওখ আৰু মজবুত হয়। ইয়াৰ গাটোৰ আগছোৱাৰ তুলনাত পাছৰ ছোৱা ক্ৰমে চিৰাঁ হৈ যোৱাৰ নিচিনা দেখি। শৰীৰৰ সৰ্বাঙ্গীন অৱস্থাই এনে ধৰণৰ গঢ় লয় যে ইয়াক এটা অতি শক্তিশালী দেখনিয়াৰ সত্ত্বে বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াৰ মূৰ ভাগত যিযোৰা ধুনীয়া আকৃতিৰ শিঙৰ উৎপত্তি হয় সেই শিঙযোৰাৰ গুৰিভাগ যোটা আৰু আগফালে ক্ৰমে সৰু হৈ যোৱা বিধন হয়। শিঙৰ উপৰিভাগ অতি মিহি আৰু নিমজ হোৱা দেখা যায়। ধনুৰ্ভীয়াৰকৈ ডাঁজ ধাই ক্ৰমে ওপৰমুৱা হৈ নাহেঁকৈ ভিতৰফালে দৌ ধাই থকা শিঙযোৰাটো অনুপৰি সৌন্দৰ্যৰ স্বষ্টি কৰে। কোনো কোনো চৰাল মানুহে এই বিধ বিচিত্ৰ জন্তু

বিতোপন শিঙেযোৰা কাঠ বা বাতু নিৰ্মিত ঠাচত বঢ়িয়াকৈ সজাহ বৈঠকখানাত জেউতি চৰায়। অন্যান্য জাতীয় গৰু-ম'হৰ শিঙেযোৰাৰ দৰে এই বিধ গো-গোষ্ঠীয় প্ৰাণীৰ শিঙাৰ তিতবৰ্ণৰ বাঁহৰ চুঙাৰ দৰে কোপোনা হয়। কোপোলা শিঙাৰ ভিতৰত অৱশ্যে একো-ডাল গজ্জাৰে নিৰ্মিত গোটা আনাৰ নলী থাকে। শিঙাৰ এৰি অৱশ্যে সামান্য ধৰণৰ খাঁজ কটা চিন থাকে। জন্তোটোৰ কপালৰ আগভাগ ঢেঁমুনাৰ নিচিনাকৈ অনুপ উঠা হয়। সৰল স্থিতিৰ অৱস্থাত, উঠা কপাল পান্ধ অনুভূতীয়াকৈ পৰিধান কৰা ধুনীয়া শিঙেযোৰাৰে সৈতে এই বিধ পানী হঠাৎ এবিধ মাজত দেখিবলৈ পালে তাক বলবীৰ্য অনুপম নিৰ্ধৰন হৈ পৰে। সমগ্ৰ শৰীৰৰ উপবিভাগত বিনাজ ক'ল আৰু ঘন মনোৰম পোতা বগুচুৱা বৰণৰ গোবোৰে অস্বাভাৱিক চকুত কপাকৈ দিভো-পন কৰি থাকে। বনত এই গোটা বি মুগা হঠাৎ পৰা হয় কিন্তু তাল উপবিভাগত

আদ-ঘৰচীয়া নেঠোনৰ মাল-পোৱালি

বঙা বহণে বিৰাজ কৰে। এই বিধ গো-গোষ্ঠীয় প্ৰাণীৰ অন্যতম শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে ইয়াৰ গলধনৰ উপৰি ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পিঠিৰ মাজ ভাগলৈকে বিয়পি এটা দীঘলীয়া গঢ়ৰ ধনুভীয়া চুট থাকে। আঁঠুৰ অলপমান তলৰ পৰা আৰম্ভ কৰি খুৰাৰ ওপৰ অঞ্চলত যিখিনি নোমৰ উৎপত্তি হয় সেই গোটেইখিনি নোমে শুক্ল বৰ্ণ ধাৰণ কৰে। ঠেঙকেইখনত এই ধৰণৰ বগা বৰণীয়া নোমবোৰ থকাৰ বাবে জন্তোটোৰে প্ৰত্যেকখন ঠেঙত একোপাতকৈ দীঘল মোড়া পিদ্ধি থকা যেন লাগে। বয়স ভাটি দিলে গোটেইটো গাত গজা নোমবোৰ লাহে লাহে ক'ল হ'বলৈ ধৰে আৰু বুঢ়া বয়সত জন্তোটো সম্পূৰ্ণৰূপে ক'লা হৈ পৰে।

এই বিধ প্ৰাণীৰ চকুৰ মণি দুটা বৰণত মুগা চানেকীয়া হ'ব আৰু এই মুগা বৰণৰ চকুৰ মণিহাল নিলগৰ পৰা টল টলকৈ সিলিকি থকা দেখা যায়। এই মুগা বৰণৰ চকুৰ মণি দুটাত পোনপটীয়াকৈ সূৰ্যৰ পশ্চিম পৰিলে চকু দুটাৰ বৰণ নীলা হৈ পৰা যেন লাগে।

ভাঠ হাবিৰ মাজত থকা নিৰ্জন পৰিবেশত নিৰনে বান কৰি থাকিবলৈ এই বিধ প্ৰাণীয়ে ভাল পায়। সাধাৰণতে মানুহৰ সন্ধানৰ পৰা ইহঁতে আঁতৰি থাকে। খোৱা বস্তুৰ সন্ধানত হাবিৰ মাজত পৰিভ্ৰমণ কৰি খুঁৱি ফুৰোঁতে কেতিয়াবা হাবি বননিৰ কাষত থকা খেতি পথাৰৰ মাজত সোমায়হি। হাবিলৈ যাওঁ পৰা বাটপৰা নিচাৰি ইফাল-সিফাল কৰোঁতে ই প্ৰস্তুত হৈ কেতিয়াবা জনবসতিৰ মাজত থকা সৰু-সৰু হাবিৰ মাজত সোমাই পৰেহি। তেনে অবস্থাত সংশ্লিষ্ট বিতাপে সিহঁতক পেল পেলি কৰি পুনৰ হাবিৰ ভিতৰলৈ পঠাই দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰে।

সাধাৰণতে গাইগুটিয়াভাৱে বিচৰণ কৰি ফুৰা বিধৰ প্ৰাণী হ'লেও পোণত পুং থকা ঠাইবোৰত কেইবাটাও বস্ত্ৰৰ সমাবেশ ঠাই অস্বাভাৱী পৰিলক্ষিত হয়। পান গোৱাৰ সময় আঁহি পাচোঁ বনলবোৰে গাইৰ মন-মুখ কামনা কৰি এবোৰোখন ঠাইলৈ গোট পায়হি। তেনে পৰিস্থিতি বলদহঁতৰ মাজত অবিষাৰ্থ্য ভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। যুঁজ-বাগৰত প্ৰবৃত্ত হৈ সিহঁতে খুনিয়া-খুন্দি কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। যুঁজত পৰাজয়ৰ পৰা বৰা বলদে সাৱধানি যাবলৈ বাধ্য হয়।

গো গোষ্ঠীভুক্ত অন্যান্য প্ৰাণীবিন্যাসৰ দৰেই গোঁড়বিন্যাসকে এবাৰত মাত্ৰ এনাকৈ পোৱালি জন্মায়। পোনেই জগোঁতে পোৱালিৰ ক্ষেত উপায় যোৱা নোম-বোৰৰ বৰণ বঙচুৱা হয়। কালক্ৰমত এই নোমবোৰৰ বৰণ লাহে লাহে সলনি হৈ স্বাভাৱিক বৰণলৈ ৰূপান্তৰ হয়। অসমত কিছু সময়ৰ পাচতে পোৱালিটোৱে ইফাল সিফাল কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। তদুপৰি ডাঙৰ হৈ স্বাধীন হোৱাৰে ঘূৰি ফুৰাৰ উপযুক্ত মোহোৱা পৰ্যন্ত পোৱালিয়ে থাকিব লগা নেৰে।

চুঁৱৰী-গৰু

শ্ৰেণী--- জুন্যপায়ী

বৰ্গ--- আৰুটিওডেকিলা

উপবৰ্গ--- নোমিনেন্টিচ

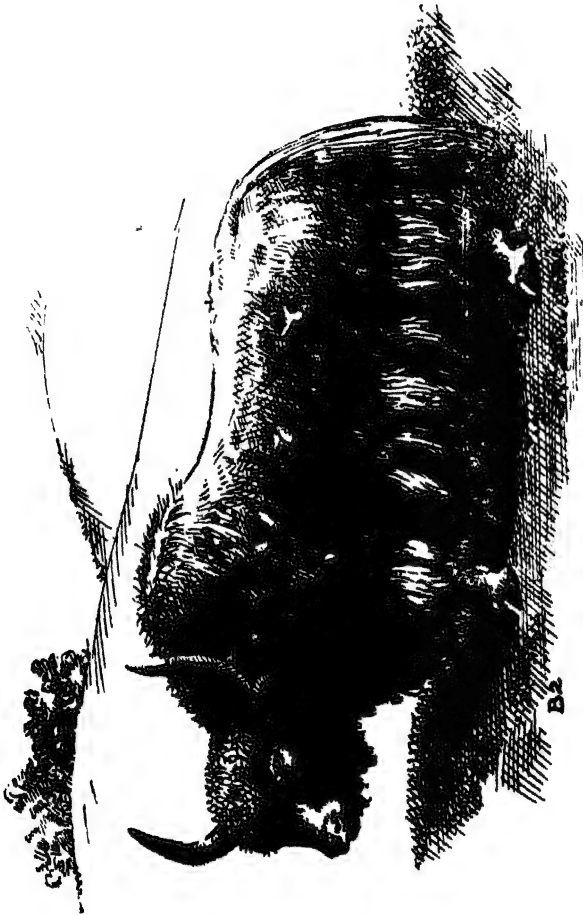
বুল--- নভিদি

প্ৰজাতি---থ্ৰোফেগাছ থ্ৰোনিয়াছ

চুঁৱৰী-গৰু নামৰ এবিধ গৰু জাতীয় বন্যদীয়া জন্তু হিমালয় শৈলমালাৰ বন্যজন্তু ঠাইবিলাকত আনেও আনেও বাস কৰে। এইবিধ বন্যপ্ৰাণীক একতৃপ, কভাণ্ডাৰ খলুৱা এণী বুলি ক'ব নোৱাৰি। তিব্বতৰ মালভূমি অঞ্চলকে সামৰি নেচাৰ দেশৰ পশ্চিমফালে বিস্তৃত পাৰ্ৱত্য এলেকাত চুঁৱৰী-গৰুখ নিখোজাকৈ বাস কৰিবৰ বাবে উপযুক্ত পৰিবেশ। অৱশ্যে কাশ্মীৰ আৰু নাডাখৰ উত্তৰ অঞ্চলৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাকতো এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে যাজে সময়ে ভূমি নাপেহি। এইটো কাৰণৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰি চুঁৱৰী-গৰু নামৰ জন্তুবিশেষক ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণীবিলাকৰ অন্যতম প্ৰতিনিধি বুলি গণ্য কৰিবলগীয়া হৈছে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা চুঁৱৰী-গৰুৰ দুই এটাই শতক্ৰ উপভাৱ পাৰ্ৱত্য ঠাইবোৰতো ভূমুকি মাৰেহি। অৱশ্যে ঘৰচীয়া অৱস্থাত এইবিধ প্ৰাণীক হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওপৰৰ ফালে অৱস্থিত বহুতো অঞ্চলত দেখিবলৈ পোৱা যায়। ভূটান, নেপাল আদি ঠাইৰ বহুতো জনজাতীয় মানুহে এইবিধ প্ৰাণীক ঘৰচীয়া হিচাপে প্ৰতিপালন কৰি ৰাখে আৰু ইয়াক তাৰবাহী জন্তু হিচাপে পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাকত এঠাইৰ পৰা আন ঠাইলৈ বয়বন্ত কঢ়িয়াই নিয়া কাণ্ড নিয়োগ কৰে। ভূটীয়াবিলাকে চুঁৱৰী-গৰুৰ নোৱাল নেজৰ ধোপাবোৰ কোছাকোছে কাটি আনি ভৈয়াৰৰ বজাৰত বিক্ৰী কৰেহি। হিন্দুসকলে চুঁৱৰীৰ নেজৰ ধোপাক পবিত্ৰ জ্ঞান কৰে আৰু পূজা-পাতলন্ত পূজাৰ বেদীৰ ওপৰত তৰি দিয়া চন্দ্ৰতাপত আঁৰি দিয়ে। চুঁৱৰীৰ নেজৰে ইষ্ট দেৱতাক বিচিও দিয়া হয়।

চুঁৱৰী-গৰুৰ অৱয়ৱটো অন্যান্য গৰু জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ দেহৰ তুলনাত দীৰ্ঘ-লীয়া। আনহাতে ঠোঁট চাৰিখন তুলনামূলকভাৱে চুটি হয়। ইয়াৰ গলধনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মূৰৰ আগ ভাগ মাটিৰফালে হাউলি থাকে। এইবিধ প্ৰাণীৰ শিং যোৰা অন্যান্য গৰু জাতীয় জন্তুৰ শিংৰ তুলনাত দীৰ্ঘল আৰু মোটা

মনেকীয়া হয়। গলধনৰ ওপৰত পিঠিবফালে হেলনীয়াটকৈ বৈ পৰা ধৰণৰ একো-
টাকৈ চুট থাকে। পিঠিব ওপৰিভাগত থকা ডাঁজত কোনো
প্ৰকাৰৰ কঁজ থকাৰ আভাস পৰিলক্ষিত নহয়। দুয়োটা শিঙৰ মাজৰ কপালৰ
অংশ উঠেই হৈ জিনিকি থাকে। তদুপৰি তালুৰ পৰা একোছা চুলি
দীঘলীয়া হৈ তলৰফালে ওলমি থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। গাটোৰ দুয়ো কাষৰ
পৰা কিছুমান চুলি বিশৃঙ্খলভাৱে মাটিতৈ ওলমি পৰাকৈ ওলাই আহে। কেতিয়াবা
কেতিয়াবা এই মোমলিলাকৰ দীৰ্ঘতা ইমান বেছি হয় যে সেইবোৰৰ মাটিত চুঁচৰি
যোৱাৰ নিচিনা অৱস্থা হয়গৈ।

হিৰালয় শৈলমালাৰ নিবাসী চুঁবৰী-গৰু

এইবিধ প্ৰাণীয়ে খিয় গৰাৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত তললৈ সৰি পৰাৰ অকণেক
নৰ্থকাকৈ অনাৱাসে খোজ কাঢ়িব পাৰে। জাবকালি আহি পালে এই প্ৰাণীবিন্যাসকে

অতিপাত ঠাণ্ডা ঠাইত অতি কষ্টেৰে দিন অতিবাহিত কৰিবলগীয়াত পৰে। জনৰামুৰ
 প্ৰতিকূল অৱস্থাৰ লগত যুঁজ-বাগৰ কৰি সিহঁতে জানকালি কটাই দিয়ে। বয়সপ্ৰাপ্ত প্ৰাণী-
 বোৰে এই যুদ্ধত জয়লাভ কৰিব পাৰিলেও কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত নতুনকৈ জগা
 পোৱালিৰ দুই-এটাই মৃত্যুবৰণ কৰিবলগীয়া হয়। গাত গজা দীঘল
 দীঘল নোমবোৰে শৰীৰৰ উত্তাপ সমভাৱে বৰাত তালৈখিনি সহায় কৰে।

এইবিধ প্ৰাণীয়ে এবাৰত এটাকৈ পোৱালি জগায়। শৰৎ-হেমন্ত কালত
 বলপ আৰু গাইৰ মাজত সম্প্ৰীতিৰ চাৰ গভীৰ হয় বহাগ-জ্যৈষ্ঠ মাহত পোৱালি
 জগে।

বনৰীয়া ম'হ

শ্ৰেণী--স্তন্যপায়ী

বৰ্গ--আৰাট্টিওডেস্কিলা

উপবৰ্গ--ৰোমিনেণ্টিয়া

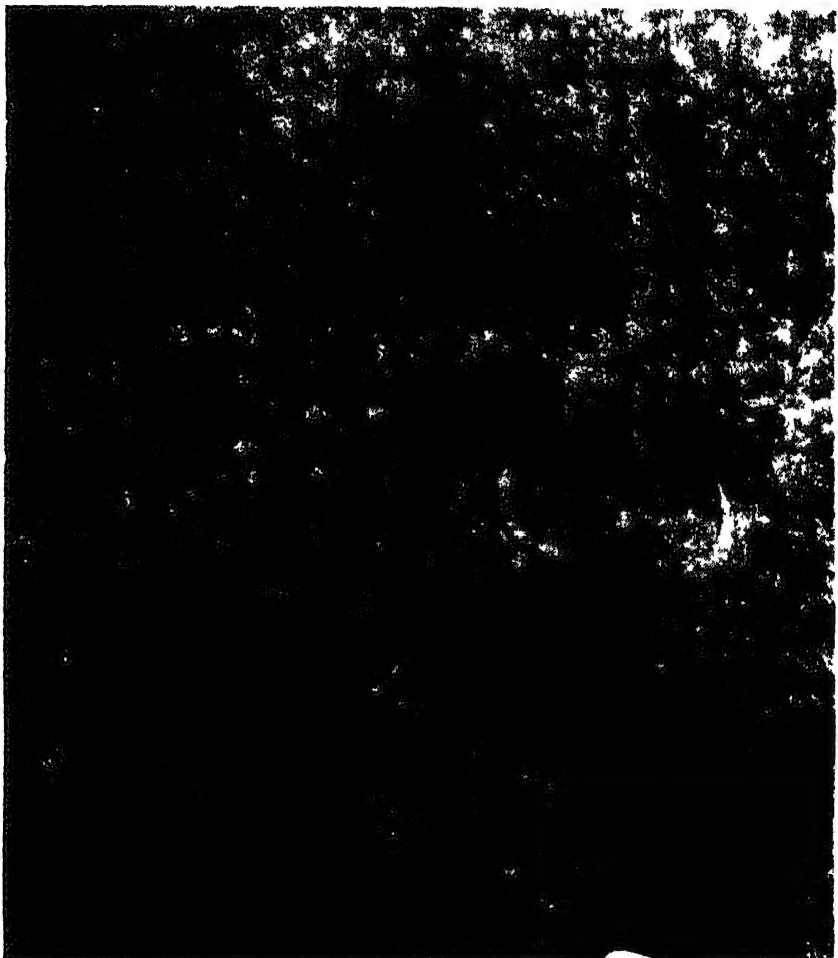
কুল--ৰডিডি

প্ৰজাতি--বুবাৰ্চ বুবাৰ্চিচ্

তানতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইত কিছুমান বনভূমিৰ অনুকূল পৰিবেশত বনৰীয়া ম'হজাতীয় পানী আনেও অ'নেও বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আমাৰ মানুহে যিবিলাক ম'হ দনটোফা হিচাপে প্ৰাপ্তপালন কৰি নানা কামত নিয়োগ কৰে সেইবিলাকক এতিয়ালৈকে হানি-বগনি বিলাকত স্বাধীনচিঠীয়া হৈ বাস কৰা বনৰীয়া ম'হবিলাকৰে বংশধৰ বুলি ক'ব পাৰি। বনৰীয়া ম'হবিলাক সাধাৰণতে চেঙা হয় আৰু গিহঁতে মানুহক কাগ চাপিৰ নোখোজে। অসমৰ কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু মানাহ অভয়া-ৰণ্যত বনৰীয়া ম'হ জাক পাতি থাকে। একোটা জাকত এটা শক্তিশালী মতা আৰু বিভিন্ন বয়সৰ পোৱালিৰে সৈতে কেইবাজনো মাইকী ম'হ চৰি ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। মানুহ অথবা অন্য কোনো শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণী ওচৰ চাপি অহাৰ উমান পালে নতুনকৈ জগা পোৱালিকেইটাক মাজত লৈ গোটেই জাক ম'হে ফেৰ পাতি থকা দেখা যায়। বনৰীয়া ম'হৰ প্ৰকাণ্ড আকাৰৰ শিং যোৰাক আত্ম-ৰক্ষাৰ সজুলি আৰু শত্ৰুক আক্ৰমণ কৰাৰ প্ৰধান অস্ত্ৰ বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। এই শিং যোৰাৰ সহায়ত ম'হে বাঘৰ নিচিনা ম'হা পৰাক্ৰমী আৰু দুৰ্দান্ত প্ৰাণীকো আক্ৰমণ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা নকৰে। সাধাৰণতে বাঘৰ পৰা আঁতৰি থাকিবলৈ এইবিধ প্ৰাণীয়ে যত্ন কৰে আৰু পোৱালিবোৰক ৰক্ষা কৰিবলৈ নানা কৌশল অৱলম্বন কৰে।

কাজিৰঙা আৰু মানাহৰ বাহিৰে দৰং জিলাৰ অন্তৰ্গত ওৰাং অভয়াৰণ্য আৰু নগাঁও জিলাৰ লাওৰোৱা অভয়াৰণ্যতো কিছু সংখ্যক বনৰীয়া ম'হ জুম পাতি বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ওদুপৰি উত্তৰ পাৰৰ অন্যান্য বনভূমিবিলাকৰ কিছুমানতো এইবিধ বন্যপ্ৰাণীয়ে বিক্ষিপ্তভাৱে ভিন ভিন পৰিবেশত বাস কৰে। তাৰ ভিতৰত শোণিতপুৰ জিলাৰ সোণাই-কপাই অভয়াৰণ্য আৰু লক্ষীমপুৰ জিলাৰ পাত অভয়াৰণ্যকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ল'ব পাৰি। সোণাই-কপাই অভয়াৰণ্যৰ এটা বুজন অংশ সৈন্য বাহিনীৰ ছাউনীলৈ কপাতৰিত হোৱাত এই অভয়াৰণ্যত নিবলৈ বসবাস কৰা বন্যপ্ৰাণীবিলাকৰ ওপৰত যি প্ৰচণ্ড আঘাত পৰিল তাত পৰিণতিত সেই এলেকাৰ

বনৰীয়া ম'হকেইটাও নিলগলৈ আঁতৰি গান্ধীন বাধ্য হ'ল। অতীজতে লক্ষীমপুৰ জিলাৰ পাত অভয়াৰণ্যখন খলুৱাতোৱে ২০২ বছৰলৈ লোৱা বনৰীয়া ম'হক নিৰাপদে বাখিবৰ বাবেই প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। সেই সময়ৰ উদ্যোগী বন-বিষয়া মিঃ মিলৰয় চাহাবে এই বন্যায়ক অভয়াৰণ্যলৈ কপোতপিত কৰিবৰ বাবে ব্যৱস্থা হাতত লৈছিল। অৱশেষত তেখেতৰ নাম চিৰস্মৰণীয় কৰাৰ উদ্দেশ্যে এই অভয়াৰণ্যৰ নাম মিলৰয় বকেলো চেঞ্চোৱাৰী নামেৰে অভিহিত কৰা হ'ল। এতিয়া ইয়াত বনৰীয়া ম'হৰ সমাগম অতি সামান্য বুলিয়েই ক'ব লাগিব। ৰিজাৰ্ভৰ চাৰিওফালে মানুহে বসতি বিস্তাৰ কৰি স্বাভাৱিক পৰিবেশৰ মাল-সংগনি ষটোৱাত ম'হ জাতীয়

বনৰীয়া ম'হৰ এটা পাল

প্ৰাণীবোৰৰ থকা ঠাইৰ পৰিমাণ সন্মুখিত হ'ল। পাত্ৰ অৰণ্যৰ পৰা এতিয়া অতীজৰ গোৰেৰে মেলনি মাগিছে।

অসমৰ বাহিৰে ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য কেইবাখনো ৰাজ্যত বনৰীয়া ম'হ জাতীয় প্ৰাণীয়ে পাল পাতি বাস কৰা পৰিলক্ষিত হয়। এই আটাইবোৰ ঠাইতে নিগাজীকৈ বাস কৰা ম'হবিলাকৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাগুণৰ বিকাশত বিশেষ পাৰ্থক্য থকা দেখা নাযায়। পূৰ্বাঞ্চলৰ ৰাজ্যকেইখনৰ ভিতৰত মেঘালয়ৰ পৰ্বতীয়া ঠাইৰ কোনো কোনো পৰিবেশত এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰি থকাটো প্ৰমাণিত হৈছে। ১৯৮১ চনৰ এপ্ৰিল-মে' মাহত গান্ধোপাহাৰ জিলাৰ অন্তৰ্গত বলফাক্‌ৰাম প্ৰস্তাৱিত অভয়াৰণ্যত যি বন্যপ্ৰাণীৰ পিয়ল-কাৰ্য সম্পাদিত হৈছিল সেই পিয়লৰ গণনা অনুযায়ী এই পাৰ্বত্য এলেকাত সৰ্বমুঠ ২৪টা বিভিন্ন বয়সৰ বনৰীয়া ম'হ পোৱা হয়। সং-ৰক্ষণৰ কঠোৰ ব্যৱস্থা প্ৰৱৰ্তন কৰিব পাৰিলে এই অৰণ্যভূমিত নিৰলে বাস কৰা বনৰীয়া ম'হৰ সংখ্যাই উৰ্দ্ধমুখী গতি লাভ কৰিব পাৰিব। উল্লেখযোগ্য যে বলফাক্‌ৰামৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য অতি মনোহৰ। ইয়াতে মহাদেউ গৰ্জা নামৰ যি গভীৰ জলাশয় চিন প্ৰৱাহমান জলৰাশিয়ে নিৰাজ কৰিছে তাৰ লগত পৃথিৱীৰ যি কোনো ঠাইৰ উচ্চ পৰ্যায়ৰ প্ৰাকৃতিক পৰিবেশক মিছাব পাৰি। তদুপৰি বলফাক্‌ৰাম মালভূমিৰ আখ্যা পোৱা ঠাইৰ অনুপম পৰিবেশ আৰু চাৰিওফালৰ পাহাৰবিলাকে পৰিধান কৰা সেউজীয়া গছৰ চো কটা আচ্ছাদনে গোটেই এলেকাটোক স্বৰ্গপুৰী কৰি ৰাখিছে।

উত্তৰ প্ৰদেশৰ প্ৰশস্ত ভূমিখণ্ডকে কেন্দ্ৰ কৰি উত্তৰ ভাৰতৰ যি কেইখন ৰাজ্যৰ মাজেদি পৱিত্ৰ প্ৰাণা গঙ্গানদী প্ৰৱাহমান হৈ আছে সেই ঠাইবোৰৰ নদীকুলীয়া অনু-কূল পৰিবেশেও কিছু সংখ্যক বনৰীয়া ম'হ ধাৰণ কৰিছে। মধ্য প্ৰদেশত ৰায়পুৰ নামৰ যিখন জিলা আছে সেই জিলাৰ অন্তৰ্গত থকা বনভূমিবিলাকৰ উপযুক্ত পৰিবেশবোৰত এইবিধ বন্যপ্ৰাণীয়ে নিগাজীকৈ বাস কৰিবৰ বাবে অনুকূল ঠাই বিচাৰি ল'বলৈ লক্ষ্য হৈছে। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ বাহিৰে যি যি দেশত বনৰীয়া ম'হ স্বাধীনচিন্তীয়াভাৱে বাস কৰি থকাৰ কথা জনা যায় তাৰ ভিতৰত ভাৰতৰ উত্তৰ ফালে হিমালয় শৈলমালাৰ বুকু স্পৰ্শিত কৰি ৰখা পৰম সৌন্দৰ্যময়ী নেপালৰ কথাও উল্লেখ কৰিব পাৰি।

চেহেৰা-পাতি আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাগুণৰ বিকাশত বনৰীয়া ম'হ আৰু ঘৰচীয়া ম'হৰ মাজত বিশেষ পাৰ্থক্য থকা দেখা নাযায়। সাধাৰণতে ঘৰচীয়াবিলাকতকৈ বনৰীয়া ম'হবোৰ অধিক বলবান আৰু দেখনিয়াৰ হয়। সিহঁত সাধাৰণতে নিপোটল আৰু নোদোকা হয়। স্বাধীন মনেৰে হাবিৰ মাজত ঘাঁহ আদি খাই জীৱন ধাৰণ কৰিবলৈ পোৱাৰ বাবেই সিহঁতৰ দেহলৈ অভূতপূৰ্ব শক্তিৰ জোৱাৰ নামি আহে বুলি ক'ব পাৰি। বিচৰণ-ভূমিৰ ব্যাপকতা, খাদ্য-সামগ্ৰীৰ উভৈনদী অৱস্থা আৰু অন্যান্য প্ৰাণীৰ লগত ঘটিবলগীয়া সংঘাতৰ সূক্ষ্ম সম্ভাৱনাই এইবিধ বন্যপ্ৰাণীৰ স্বাস্থ্য অটুট

বৰাত পৰোক্ষভাৱে সহায় কৰে। মানাহ অভয়ান্যৰ বেকী আৰু মানাহ নদীৰ পাৰৰ হাবিত নীয়া ঠাইবোৰত নিৰলে বাস কৰা বনৰীয়া ম'হৰ স্বাস্থ্য কাজিৰঙা সভ্যতাৰ বোকাময় ঠাইত বাস কৰা ম'হতকৈ বেছি উন্নত হোৱাৰ কাৰণ এই গুমৰ খাবা বিশ্লেষণ কৰিব পাৰি। বহুত ক্ষেত্ৰত দেখা যায় যে কাজিৰঙা বাগ্ৰয় উদ্যানৰ দাঁতিকাষৰীয়া গাঁওবিনাকত বাস কৰা ঘৰচীয়া ম'হবোৰে উদ্যানৰ বনৰীয়া ম'হৰ লগত একেলগে চৰি ফুৰে। বনৰীয়া মাইকী ম'হে ঘৰচীয়া মতাৰ লগ লগাৰ ফল স্বৰূপে এই বনৰীয়া ম'হবিলাকৰ স্বাস্থ্য আৰু বলশক্তিৰ অৱনতি হৈছে বুলি কোৱাৰ খন নথকা নহয়। আনহাতে বনৰীয়া মতা ম'হৰ সহযোগত ঘৰচীয়া মাইকী ম'হৰ যি পোৱালি জন্ম হয় সেই পোৱালি অধিক বলবান আৰু নোদোকা হোৱা দেখবলৈ পোৱা যায়। বনৰীয়া মতা ম'হৰ সহায়ত ঘৰচীয়া মাইকী ম'হে জপোৱা পোৱালিবোৰ সাৰাৰণতে চেঙা আৰু উদ্ভূত প্ৰকৃতিৰ হোৱা দেখা যায়। এনে পোৱালিৰ দেহত বৰকাশত হোৱা চাৰিত্ৰিক বৈচিত্ৰ্যৰ প্ৰমাণ কৰে যে সেই পোৱালি বনৰীয়া ম'হৰ সংমিশ্ৰণৰ ফলত উৎপাদিত হৈছে।

বনৰীয়া ম'হৰ সব শৰীৰত গজা নোমবিলাকৰ বৰণ ক'লা হোৱাৰ বাবে গোটেই জন্তুটোৱে ক'লাকাৰ ধাৰণ কৰে। সাধাৰণতে ঘৰচীয়া ম'হবোৰো ঠিক সেইদৰে ক'লা হয়। অৱশ্যে আনাৰ ঘৰচীয়া ম'হবিলাকৰ মাজত কোঁতয়াৰা দুই-এটা বগা বৰণৰ ম'হো দৃষ্টগোচৰ হয়। বনৰীয়া ম'হৰ মাজত এই বৈচিত্ৰ্য পৰিলক্ষিত হোৱাৰ নিদৰ্শন নাই। ইয়াতপূৰ্বে স্থানাঙ্কৰত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে ম'হ জাতীয় প্ৰাণীৰ ঠেঙৰ আগভাগত নখৰ সন্ধান খুৱাৰ উৎপত্তি হয়। এই খুৱাই সো মাজতে দীঘলে দীঘলে দুফাল হৈ অন্ধ চন্দ্ৰাকৃতিৰ কপ ধাৰণ কৰে। খুৱাৰ আৱৰণ বা বাকলি দুখনে তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ স্থানত ওপৰাওঁ হোৱা আঙুলি দুটাৰ ওপৰত লাগি থকা মজ্জা আৰু মাংস ভাগ ঢাক ধাৰে। কান্ঠ আঙুলিকেইটাই চেং কেইখনৰ পাছৰ ফালে আৰু খুৱাৰ ঠিক ওপৰতে সামান্য আকাৰৰ নখৰ কপ লৈ আত্মপ্ৰকাশ কৰে। উল্লেখযোগ্য যে থকা ঠাইৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাই খুৱাৰ গঠন প্ৰণালীত বিশিষ্ট কপ উৎপাদন কৰাত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। আমাৰ অগমৰ ফালে বাস কৰা ম'হবিলাকে দ চানেকীয়া ঠাইবোৰ কামাত বাবে। বাচন কাৰ লয়। বহুত সময়ত ইহতে পানীত নামি নামি যোৱাত লুতুৰ-পুতুৰ হৈ থাকে। পিছৰ মাটত খুৱাৰ সহায়ত ধোপনি পাত পাত হুইতে খোজ কাটি যাবলগীয়া হয়। বাবে বহুতৰ খুৱাৰ অলপ মেলাই কপ ধাৰণ কৰে। মধ্যপ্ৰদেশৰ ফালৰ বনাঞ্চলবিলাকত সচাচৰ বাস কৰি থকা বনৰীয়া ম'হবিলাকে এনে অৱস্থাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া নহয়। সেইকাৰণে সিহঁতৰ খুৱা-বোৰ মেলাই নহৈ চাপ খাই থকাকৈ গোটা হয়।

বনৰীয়া ম'হৰ শিং আৰু আমাৰ অগমৰ ঘৰচীয়া ম'হৰ শিঙৰ আয়তন আৰু আকৃতিত বিশেষ পাৰ্থক্য থকা দেখা নাযায়। অৱশ্যে ভাৰতৰ ফালৰ মানুহে পোহা ঘৰচীয়া ম'হবিলাকৰ শিঙৰ আকৃতি বেলেগ হয়। এইবিলাক ম'হৰ শিংকোৰ আকাৰত ভেদেই সংক্ষিপ্ত হয় আৰু ইহঁতৰ শিঙত বলবীৰ

আৰু দুৰ্ভাগ্য চৰিত্ৰৰ আভাস প্ৰস্ফুটিত হোৱা দেখা নাযায়। বনৰীয়াই হওক কিম্বা ঘৰচীয়া ম'হেই হওক এই শিংযোৰাক আমাৰ ইয়াৰ ম'হবোৰৰ ক্ষেত্ৰত বল, শক্তি আৰু আত্মৰিক চৰিত্ৰৰ নিদৰ্শন বুলি গণ্য কৰিব লাগিব। আত্মবক্ষাৰ বাবে আৰু শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীক আক্ৰমণ কৰিবৰ বাবে এই শিং সাধাৰণতে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। দুটা প্ৰতিদ্বন্দ্বী ম'হে যুঁজ-বাগৰত প্ৰবৃত্ত বহ'লগীয়া হ'লে এই শিংযোৰাক যুঁজৰ অস্ত্ৰ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। গাইকী ম'হৰ সাহচৰ্য্যত একাধিপত্য বিস্তাৰ কৰিবৰ বাবে দুটা গঁৰা ম'হৰ মাজত কেতিয়াবা যুঁজৰ সূত্ৰপাত হয়। বিজয়ী ম'হে মাইকী ম'হ জাকক নিজৰ ফলীয়া কৰি লয় আৰু যুঁজত পৰাজয় বৰণ কৰা ম'হ পলাই যাবলৈ বাধ্য হয়। বলবীৰ্য সম্পন্ন মতা ম'হৰ গাত এই অৰিয়াঅৰি ভাব সঞ্চিত হৈ থকাৰ সুবিধা লৈ আমাৰ মানুহে মাঘ বিহুৰ সময়ত পথাৰত ম'হ যুঁজৰ আয়োজন কৰে আৰু বহুতো বিহুবলীয়া মানুহে সেই যুঁজ চাই আনন্দ উপভোগ কৰে।

ম'হৰ শিঙৰ ভিতৰখন ফোপোলা হয়। সাধাৰণতে সেই শিং সৰি নপৰে। শিঙৰ গুৰিফালৰ উপৰিভাগত অলপ মেকটা-মেকটি বিধৰ পখালি পখালি দাগ অঙ্কিত হৈ থাকে। আগৰ ছোৱা অলপ মিহি হয়। প্ৰকাণ্ড শিং যোৰা মূৰৰ উপৰিভাগত ধনুভীৰীয়াটক ভিতৰৰ ফালে পাক খাই থাকে। কিছুমান বনৰীয়া ম'হৰ শিংবোৰাই মেলাহি কপ ধাৰণ কৰে। একেটা পালৰ ভিতৰতে দুয়ো প্ৰকাৰৰ শিং থকা ম'হ চৰি ফুৰা দেখা যায়।

মাইকী ম'হে এবাৰত এটাকৈ পোৱালি জগায়। নতুনকৈ জগা পোৱালিৰ গাৰ বৰণ অলপ মুগা হয়। বহুত দিনলৈকে পোৱালিয়ে মাকৰ লগ নেৰে। ঘাঁহত মথ দিব পৰা হ'লে ই লাহেকৈ স্বাধীন জীৱন যাপন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে।

বনৰীয়া ছাগলী

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—আৰ্চিওভেক্টা

উপবৰ্গ—ৰোমিনেণ্টিয়া

কুল—ৰভিডি

প্ৰজাতি—কেপ্ৰা হিব্ কাচ্

সসম আৰু অসমৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া ৰাজ্যবোৰেইখনত এবিধ বনৰীয়া ছাগলী বাস কৰে। এইবিধ প্ৰাণীক ছেৰাও বুলি কোৱা হয়। হিমালয় পৰ্বতমালাত আন এবিধ বনৰীয়া ছাগলী বাস কৰে। এই দ্বিতীয় বিধ বন্য প্ৰাণীক বুজাবলৈ গডাল শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই দুয়োবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ আমাৰ মানুহে পাউকতে দেও-ছাগলী শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। জীৱবিদসকলে এই দুয়োবিধ প্ৰাণীক ছাগলী এণ্টেলপ নামৰ এটা বিশেষ গোষ্ঠীত অৱৰ্ত্তিত কৰিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিমফালে থকা হিমালয়ৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলত আন এবিধ ছাগলী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰে। এইবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ কিন্তু বনৰীয়া ছাগলী শব্দ দুটাকৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

আধুনিক যুগৰ ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত এইবিধ বন্যপ্ৰাণী নিম্নজীৱক বাস কৰি ৰাতি আছে নে নাই সেই বিষয়ে সঠিকভাৱে জনা নাযায়। পাকিস্তানৰ সিন্ধুপ্ৰদেশত এইবিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা যায়। বেলুচিস্তানৰ শিলাময় পৰ্বতীয়া ঠাই কিছুদূৰত বনৰীয়া ছাগলী বাস কৰে। এছিয়া মহাদেশৰ পশ্চিম ফালে থকা কোনো কোনো ঠাইত আৰু পাশ্চাত্যৰ ফালে থকা কোনো কোনো ঠাইৰ অনুচল পৰিবেশত আন কেইবাখনো বনৰীয়া ছাগলী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবিলাক ছাগলীক আমাৰ দেশত বাস কৰা বনৰীয়া ছাগলীয়ে উপজাতি হিচাপে চিনাক্তকৰণ কৰা হয়।

দেখাত এইবিধ বনৰীয়া ছাগলীক মানুহৰ ঘৰত পোৱা ছাগলী জাতীয় ঘৰচীয়া জন্তুৰ নিচিনা দেখি। আকান্ধত কিন্তু ই আনি খবত পোৱা ছাগলী-যোৱাতকৈ ভালৈধিনি ডাঙৰ হয়। আমাৰ দেশত ৰাম ছাগলী নামৰ বিবিধ ডাঙৰ আকাৰৰ ঘৰচীয়া ছাগলী আছে বনৰীয়া ছাগলীবিলাক আকান্ধত কম, বেছি পৰিমাণে ঠিক সেই গোষ্ঠীৰ ছাগলীৰ সাদৰ্শ্যেই হ'ল। একো একোটা পূৰ্ণবয়সীয়া বনৰীয়া ছাগলীৰ উচ্চতা প্ৰায় এক মিটাৰৰ ওচৰা-ওচৰি হ'ব। মুঠৰ ওপৰত ঘৰচীয়া

বাম ছাগলীবোৰক বনবীয়া ছাগলী পৰিচিহ্নিত সংৰক্ষণ বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। জীৱবিদসকলে ক'ব খোজে যে ঘৰচীয়া ছাগলীবোৰ আচলতে বনবীয়া ছাগলীৰ বংশধৰ। বনবীয়া নত্না ছাগলীৰ এযোৰা দীঘল চানেকীয়া আৰু দেখনিয়াৰ শিং থাকে। এই শিং যোৰা ধনুভীৰীয়াটক পাছৰ ফালে হেলনীয়া আকাৰত চাল খাই থাকে। শিঙৰ মাজ ভাগমানৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ওপৰ ভাগত খলপা-খলপী দাগ থাকে। গাত গজা নোমবোৰৰ বৰণ মুগা চানেকীয়া হয়। বাৰিষা কালত এই নোমবোৰ উজ্জ্বল হৈ পৰে। বয়স বাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে এই নোমবোৰ নোঁতা হয় আৰু বৃদ্ধ অৱস্থাত জন্তোটো জখলা হৈ পৰে।

বনবীয়া ছাগলী

এহাৰৰ ছাগলী জাতীয় প্ৰাণীৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰত বাৰ্জক্যৰ চিন প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা যায়। সেইকাৰণে এই জাতীয় প্ৰাণীৰ নোমৰ অৱস্থা পৰ্যবেক্ষণ কৰি জন্তোটোৰ আনুমানিক বয়স নিৰ্ণয় কৰিব পাৰি। তদুপৰি পূৰ্ণ বয়সীয়া বনবীয়া ছাগলীৰ পিঠিৰ উপৰি ভাগেদি মেকমঙডানৰ খাজে খাজে নজৰ গুৰিনৈকে এডাল দীঘলীয়া পাটি বিয়পি থকা দেখা দিয়া হয়।

এইবিধ বনৰীয়া ছাগলীয়ে ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক সীমাবেধা অতিক্ৰম কৰি পাকিস্থানৰ সিদ্ধু প্ৰদেশত বাস কৰা দেখিবলৈ পোমা যায় । ইহঁতে জাক বান্ধি একেলগে বাস কৰে । মতা, মাইকী আৰু পোৱালিবোৰক লৈ একোটা জাকত কেতিয়াবা বহুত সংখ্যক প্ৰাণীৰ সমাবেশ হয় । ঠেঙৰ আগভাগত উৎপন্ন হোৱা দুপতীয়া খুৰাৰ সহায়ত এইবিধ প্ৰাণীয়ে দুৰ্গম পৰ্বতীয়া ঠাইত অনায়াসে বগাই ফুৰিব পাৰে । থিয় গৰাৰ ওপৰৰ ফালে থকা নিচেই ঠেক পথবোৰ অনুসৰণ কৰি ইহঁতে দুৰ্গম ঠাইবোৰলৈ নিৰাপদে পৰ্বত বগাই যাব পাৰে । থিয় পৰ্বতৰ উচ্চ শিখৰত উঠি লৈ ইয়াৰ মতাটোৱে শত্ৰুৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰে । শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণীৰ উমান পালে বিপদৰ সন্মুখত দি বাকী ছাগলীক পলাই যাবলৈ উলগনি দিয়ে ।

এইবিধ ছাগলীয়ে বছৰত এবাৰকৈ পোৱালি জগায় । ইহঁতৰ একে বাৰতে তিনিটা-চাৰিটা পোৱালি হয় ।

হিমালয়ৰ খাব

শ্ৰেণী—জ্ঞাপায়ী

বৰ্গ—আৰটিওডে ষ্টীল

কুল—বভিড়ি

প্ৰজাতি—হেমিট্ৰাগাছ জেম্‌লাজিকাছ

ভাৰত-মধ্য উত্তৰখালে থকা হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওখ ওখ শিলাময় পৰিবেশত খাব নামৰ এবিধ বনৰীয়া ছাগলী আনেও আনেও বাস কৰা দেখা যায়। খাব নামেৰে জনাজাত বনৰীয়া ছাগলীবিলাকৰ বিশেষত্ব হ'ল এয়ে যে এইবিলাক ঢাগলীৰ কোনো ভাটি গছ দেখা নাযায় আৰু ইহঁতৰ শিং যোৰা চুটি আৰু পাচৰ ফালে ভাঁজ খোৱা ধৰণৰ হয়। ভাৰতবৰ্ষত খাব ফৈদৰ দুবিধ ছাগলী বাস কৰে। তাৰে ভিতৰত যিবিধ খাব হিমালয় শৈলামালাৰ বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰে সেইবিধক হিমালয়ৰ খাব নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। পৰ্বতৰ ওপৰৰ যিবোৰ শিলাময় দুৰ্গম ঠাইটো অন্যান্য প্ৰাণী যাবলৈ ভয় কৰে সেইবোৰ ঠাইতে খাব নামৰ প্ৰাণীবিলাকে নিবলৈ বাস কৰে। পৰ্বতৰ ওপৰত থিয় গৰাৰে আঙুৰা পাখৰৰ চপৰাবোৰত ঠেঙৰ খুৰা পিছলি নপৰাকৈ এইবিধ প্ৰাণীয়ে অনায়াসে খোজকাঢ়ি অহা-যোৱা কৰিব পাৰে। দুই-এজন চিকাৰ বিলাসী আৰু মাংস লোভী মানুহৰ বাহিৰে অন্য মানুহে সেইবোৰ ঠাইত ভৰি দিব নোখোজে। আনহাতে খাববিলাকে সেই দুৰ্গম ঠাইবোৰকে নিৰাপদ ঠাই বুলি ভাবে আৰু সেইবোৰ ঠাই ওপৰতে আশ্বৰ্য্যকৰ ব্যৱস্থা কৰি লয়। ভীৰ জগতৰ শাৰীৰিক আৰু মানসিক পটত বিকশিত হোৱা এই অতিনৱ ব্যৱস্থা গঁচাকৈয়ে চমকপ্ৰদ বুলি ক'ব লাগিব।

হিমালয়ৰ খাব নামৰ প্ৰাণী বিধক বিতোপন প্ৰাণীৰ আখ্যা দিব নোৱাৰি। আনহাতে এইবিধ বনৰীয়া ছাগলীৰ দেহত কিছুমান নিজস্ব বৈশিষ্ট্য বিকশিত হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। দীঘল চানেকীয়া নোমৰ আৱৰণৰ এইবিধ ছাগলীয়ে নিজস্ব বৈশিষ্ট্যৰ গছীন গছীৰ ৰূপত আত্ম প্ৰকাশ পায়। দীঘল দীঘল নোমেৰে আঙুৰা ছালখনেৰে সৈতে স্বৰূপ লৈবলৈ কৰা এইবিধ প্ৰাণীক নিজস্ব পথাৰে বোদ্ধ ধুনীয়া যেনেই লাগে। গাত গজা দীঘল দীঘল নোমেৰে অৱশ্যে তেনে ধৰণৰ মিহি বা নিমজ্জ হোৱা দেখা নাযায়। ঘৰচীয়াটক পোতা ভেৰা জাতীয় প্ৰাণীৰ গাত বিকশিত হোৱা নোমবোৰ নতুন খাবৰ নোমবোৰ দিশৃংখল হৈ থাকে। জন্তুটোৰ

শৰীৰৰ তুলনাত মূৰটো সৰু হয় আৰু এই মূৰত গজা শিং যোৰাও দিক সেইদৰে আকাৰত সৰু আৰু চুটি হয়। সৰু আকাৰৰ শিং যোৰাই সামান্যভাৱে ওপৰৰ ফালে ডাঁজ লৈ ধনুভিবীখাকৈ পাচৰ ফালে হাউলি থাকে। ইয়াৰ কাণ দুখনো বৰ বেছি ডাঙৰ হোৱা দেখা নাযায়। মুখৰ আগৰ ফালে যিবোৰ নোমৰ উৎপত্তি হয় সেই নোমবোৰক তুলনামূলকভাৱে মিহি আৰু নিমজ বুলি ক'ব পাৰি। গাত গজা নোমবোৰৰ বৰণ বগুচুৱাকৈ মুগা হয়। জন্তুভেদে এই নোমবোৰৰ বৰণৰ গভীৰতাত তাৰতম্য পৰিলক্ষিত হয়।

হিমালয়ৰ গাহৰু

হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওপৰ ফালে থকা কিছুমান মাত্ৰ ডাঙৰ আকাৰৰ গাহৰু গছনি থকা দেখা নাযায়। জেনোবোৰ ঠাইত ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদে প্ৰাধান্য লাভ কৰে। পাৰ নামৰ ঢাওনীবিলাকে পৰ্যাপকত এগেৰিলাক মূলকি ঠাইলৈ ওলাই আহি চাৰি-বতৈ ভাল পায়। আনহাতে এই ধৰণৰ মুকুৰি ঠাইবোৰৰ কামে পালে যিবিলাক কাঠনি বাৰী আছে সেই হালিবোৰৰ নাডতে উঠতে সময়খিনি অতিৰিক্ত কৰিবলৈ ভাল পায়। বৰক বেখাৰ তলৰ ফালে থকা এই হালিবোৰবোৰে অ'ক

পাইন আদি গছৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ থাকে। খাৰবিলাকে সচৰাচৰ বাস কৰিবৰ বাবে, এনে ধৰণৰ হাবিবোৰকে নিৰ্বাচন কৰি লয়। পোৱালিৰে সৈতে মাইকী খাৰৰ দুই চাৰিটা প্ৰাণী মুকলি ঠাইলৈ ওলাই আহি ঘাঁহত মুখ দিয়েহি যদিও ভোবোলা মতাবোৰে সাধাৰণতে মুকলি ঠাইলৈ ওলাই আহিব নোখোজে। ৰাতিপুৱাৰ সময়খিনিত আৰু পাছবেলা মতা খাৰবিলাকে কিছু সময়ৰ বাবে মুকলি ঠাইবিলাকলৈ ওলাই আহিলেও দিন দুপৰাত নিহঁতে বাৰিৰ মাজত আত্মগোপন কৰি থাকিবলৈহে ভাল পায়। ৰাতিপুৱা আৰু ভাৰেদি সময়খিনিত এই মতাবোৰে মুকলি ঠাইলৈ ওলাই আহিবলগীয়া হ'লে সিহঁতে পৰ্বতৰ ওপৰত ফালে থকা ওখ ওখ পাথৰৰ ওপৰলৈ উঠি গৈ শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীৰ আকোচ দেখি নিৰ্ভয় কৰেগৈ। শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীক নিলগতে দেখা পালে চতুৰীৰ দৰে পহৰা দিয়া মতাবোৰে বিপদৰ সন্মুখত পি পলাই গাবলৈ বাকীবোৰ খাবক সতৰ্ক কৰি দিয়ে।

অন্যান্য বিধৰ বগলীয়া চাগলীবোৰৰ দৰেই খাৰবিলাকে সাধাৰণতে জুম পাতি বাস কৰিবলৈ ভাল পায়। মতা-মাইকী আৰু বেলেগ বেলেগ বয়সৰ পোৱালিবোৰক সামৰি লৈ একোটা জুগলৰ সৃষ্টি হয়। পান খোৱাৰ সময় আহি পালে ভোবোলা মতাবোৰৰ মাজত অহিয়া-অহিৰ ভাব সৃষ্টি হয়। মাইকী ছাগলী বা খাৰক নিজৰ ফলীয়া কৰি ল'বৰ বাবে পৈনত বয়সৰ মতাৰ মাজত যুঁজ-বাগৰৰ সৃষ্টি হয়। যুঁজত জয় লাভ কৰা মতা একোটাই মাইকী খাৰবিলাকৰ মাজত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰে। পৰাজয় বৰণ কৰা খাৰে সেই ঠাই ত্যাগ কৰি আঁতৰলৈ গুচি যাবলৈ বাধ্য হয়। যুঁজ-বাগৰত প্ৰবৃত্ত হোৱা দুই-এটা খাৰে কেতিয়াবা ওখ গৰাৰ পৰা গভীৰ তলিত গৰি পৰি প্ৰাণ নিসৰ্জন দিবলগীয়া হয়।

এইবিধ চাগলী জাতীয় বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে সাধাৰণতে বাৰিষা কালত পোৱালি জগায়। পৰ্বতত অঞ্চলত বাস কৰা মানুহবিলাকে নানা কৌশল অৱলম্বন কৰি খাৰ জাতীয় প্ৰাণী কিছুমানক নিৰ্ভাৱে হত্যা কৰে। তেওঁলোকে এইবিধ বগলীয়া চাগলীৰ মাংস ভুতি-বুদ্ধি লগাই পায়। এইবিধ চাগলী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ মাংসবোৰ খাবলৈ নিকা হয় বুলি জনা যায়। তদুপৰি এই মাংসৰ পৰা হেনো এক প্ৰকাৰৰ অকটা গোন্ধ বাহিৰ হয়। মাইকী খাৰ-চাগলীৰ মাংসবোৰ কিন্তু কোমল হয় আৰু তাৰ পৰা কেৱল প্ৰকাৰৰ গোন্ধ নোলায়। সেইকাৰণে সেই ফালৰ মানুহে মাইকী খাৰৰ মাংস খাবলৈ ভাল পায় বুলি জনা যায়।

নীলগিৰি খাৰ

শ্ৰেণী— স্তন্যপায়ী

বৰ্গ— দ্ৰাৱিড়ভাষী

উপবৰ্গ— বোম্বেনেচিয়া

কুল— বডিডি

প্ৰজাতি— হেমিটাগছ হাইল'ক্সিয়াছ

ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত যিবিলাক বনৰীয়া ছাগলী আৰু ছাগলী এণ্টেলপ্ৰ গছবি প্ৰাণী বাস কৰি আছে সেইবিলাকৰ গচবাচৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি হিমালয় শৈলমালাৰ সুউচ্চ পৰ্বতভূভাগ আৰু ইয়াৰ নামনি অঞ্চলতে কেন্দ্ৰীভূত হৈ থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই প্ৰাণীবিলাকৰ বিচৰণ ভূমি দক্ষিণৰ ফালে বিয়পি থকা বিস্তীৰ্ণ ভূ-ভাগলৈ সম্প্ৰসাৰিত হোৱা দেখা নাযায়। ইয়াৰ পৰা এটা সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰি যে হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওল ওল ঠাই আৰু এই পৰ্বতমালাক পৰিবেষ্টিত কঢ়ি থকা নামনি সমভূমি আৰু পৰ্বতীয়া পৰিবেশে এই প্ৰাণীবিলাকৰ বাবে অসুকন বাতাবৰণৰ সৃষ্টি কৰিছে।

আনহাতে দাক্ষিণাত্যৰ ফালে নীলগিৰি নামৰ যি পৰ্বত মানাই বিস্তাৰ লাভ কৰি আছে সেই পৰ্বতমালাৰ ওল-চাপৰ ঠাইবোৰত "নীলগিৰি খাৰ" নামেৰে জনাজাত আন এবিধ বনৰীয়া ছাগলী জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। অকলশৰীয়াভাৱে মাত্ৰ এবিধ বনৰীয়া ছাগলীয়ে দাক্ষিণাত্যত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা কথাটোৱে ভাবতবৰ্জত এই গোষ্ঠীৰ বন্যপ্ৰাণী বিতৰণত এক অভিনৱ অভিলেখৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰিছে। সি যিয়েই কি নহওক এই বিগমত এটা কথা উল্লেখযোগ্য যে গোটেই ভাৰতভূমিত দুই প্ৰজাতিৰ খাৰ নামেৰে জনাজাত বনৰীয়া ছাগলী বাস কৰে। তাৰে এবিধক হিমালয়ৰ খাৰ আৰু আনবিধক নীলগিৰিৰ খাৰ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। হিমালয় পৰ্বত-মালাত বসতি কৰা খাৰ নামৰ প্ৰাণীৰ বিষয়ে ইতিমধ্যে আশোচন্য কৰি অহা হৈছে। হিমালয়ৰ খাৰ দক্ষিণ ভাৰতত বাস কৰা দেখা নাযায়। সেইবিলাক ঠাইত হিমালয়ৰ খাৰক নীলগিৰি খাৰ নামৰ বনৰীয়া ছাগলীয়ে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। এইবিধ বন্য-প্ৰাণীৰ গচবাচৰ বসতিস্থান নীলগিৰি পৰ্বতমালাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পশ্চিমৰাষ্ট্ৰ পৰ্বত-লৈকে সম্প্ৰসাৰিত হৈছে।

বিভিন্ন জাতৰ অন্যান্য বনৰীয়া ছাগলীবোৰৰ দৰেই নীলগিৰি খাৰে দ্ৰাক পাতি বাস কৰিবলৈ ভাল পায়। দিন-দুপৰৰ প্ৰথম ব'দৰ উত্তাপৰ পৰা

হাত সাৰিবলৈ ইহঁতে গছৰলৈ গিচিনা পাখৰৰ তলত আশ্ৰয় লৈ সময় অতিবাহিত কৰে। আবেলি পৰত যেতিয়া বেলিটোৱে পশ্চিম আকাশত মাৰ যাবলৈ আৰম্ভ কৰে তেতিয়া ইহঁতে মুকলিমূৰীয়া ঠাইবোৰলৈ জাক বান্ধি ওলাই আহে আৰু তাত স্বাভাৱিকতে উৎপন্ন হোৱা ঘাঁহ-বনা আদি খাবলৈ আৰম্ভ কৰে। সন্ধিয়াৰ আগে আগে সিহঁত আঁতৰি গৈ স্তম্ভধাজনক ঠাইত পুনৰ আশ্ৰয় নষ্টগৈ। পিছদিনা বাতিপুৱা হাবিৰ মাজৰ পৰা সিহঁত জাক বান্ধি পুনৰ ওলাই আহে আৰু দুপৰীয়া নোহোৱা পৰ্যন্ত মুকলি ঠাইত চৰি ফুৰেহি। মাইনী শব্দ সদা নিচৰা সন্তানবোৰৰ মাজত কেতি-

নীলগিৰি খাৰ

মাৰা খণ্ডযুক্ত আৰম্ভ হ'ব। যুঁজ-বাগলত পৰাজয় বৰণ কৰা পায়ে কেতিয়াবা নিসঙ্গ জীৱন যাপন কৰিবলগীয়া হয়। নীলগিৰি খাৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ সৰ্বমুঠ সংখ্যা গ্ৰহেজ্ঞাশৰ বেছি নহ'ব বুলি অনুমান কৰা হৈছে। সাধাৰণতে এইবিধ প্ৰাণীৰ মাইকী-বোৰে এবাৰত এটাকৈ পোৱালি জগায় যদিও একেবাৰতে দুটাকৈ পোৱালি জগোৱাও দেখিবলৈ পোৱা যায়।

মাৰখৰ

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—আৰাচিওৰ্ডেট্টা

উপবৰ্গ—ৰোমিনেণ্টিয়া

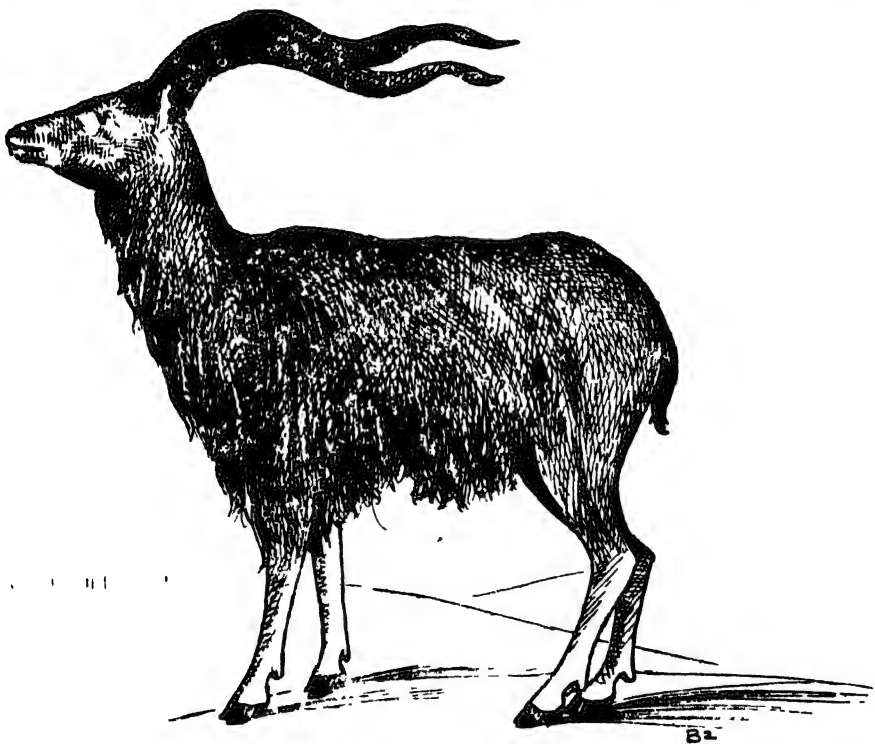
কুল—ৰডিডি

প্ৰজাতি—কেপা ফেলক'গেৰি

ভাৰত উপমহাদেশৰ অন্তৰ্গত চাৰ্কাৰী গোটীৰ যি কেইবিধ বনৰীয়া জন্তু 'মাৰখাচ' বাগ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায় সেই আটাইকেইবিধৰ ভিতৰত মাৰখৰ নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীয়েই দেখাত আটাইতকৈ মনোমোহা বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াৰ দীঘলীয়া শিংবোৰা দেখাত অতি মনোহৰম। অনিয়মিতভাৱে দীঘল আকৃতিৰ শিংবোৰা পছন্দ কৰে বনুভিটীয়াটো ডাঁড় খাই থাকে। প্ৰত্যেকটো শিংৰ ওপৰ ভাগত পথনি পাৰ্শ্বিক আশৰ ফালে খাচ কটাব নিচিনা দাঁগ থাকে। ভিড়ি ভাগত নিখিনি ডাঁড়ৰ নিচিনা দীঘল; দীঘল নোম বা চুলিৰ উৎপত্তি হয় সেই নোমখিনিয়ে আঁঠু ঠেং দুখন। আঁঠু পৰ্যন্ত বিস্তাৰ লাভ কৰি থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। পেটৰ তলৰ ফালে থকা নোমখিনিকেও অলপ দীঘল; কপ ধাৰণ কৰে। সাধাৰণতে জন্তুটোৰ গাৰ নোমখিনিক বৰণ মুগা চানেকীয়া হ'লেও জাৰৰ দিনবোৰ আহি পোৱাৰ লগে লগে এই নোমবোৰে বৰণ সলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। সেই সময়ত নোমবোৰ জঁটৰ নিচিনা হয় আৰু এইবোৰ জঁটগা নোমখিনি বৰণ হোৱা চানেকীয়া হৈ পৰা দেখা যায়। গৰম কালি আহি পালে গাৰ নোমবোৰে আকৌ মিহি ৰূপ ধাৰণ কৰে আৰু তেতিয়া জন্তুটোৰ গাত থকা বগুচুৱা মুগা বৰণখিনি আগৰ দৰে জিলিকিবলৈ আৰম্ভ কৰে। কম বয়সীয়া পোৱালিবোৰৰ গাত গজা নোমখিনি চুটি হৈ থাকে। বয়স যোৱাৰ লগে লগে এই নোমবোৰ লাহে লাহে দীঘল হ'লৈ আৰম্ভ কৰে। পূৰ্ণ বয়সৰ মাৰখৰগাত গজিবলগীয়া আটাইবোৰ নোমৰ উৎপত্তি হৈ জন্তুটোৱে যেতিয়া সম্পূৰ্ণৰূপে প্ৰকাশ কৰে তেতিয়া তাক আমাৰ মানুহে হৰত পোহা এটা ভোবোলা ছাগলী যেন দেখি। বাইকী মাৰখৰখিনিক মতাতকৈ আকাংক্ষিত কৰা হয় আৰু সিহঁতৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমখিনিক বৰণ অলপ ক'লা চানেকীয়া হোৱা দেখা যায়।

থকা ঠাইৰ বিভিন্নতা আৰু জলবায়ুৰ বৈচিত্ৰ্যই প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰাৰ পৰিৱেশিত মাৰখৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ কেইবাটাও উপজাতিক বেলেগ বেলেগ ঠাইত লগ পাবলৈ

আশা কৰিব পাৰি। এই উপজাতিবিলাকৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা জন্তুৰ শাৰীৰিক পাৰ্ধক্য ইমান নগণ্য যে সিহঁতক বেলেগ উপজাতিৰ প্ৰাণী হিচাপে চিনাক্তকৰণ কৰা কাম সহজ বুলি ক'ব নোৱাৰি। বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে পৰীক্ষা নিৰীক্ষা কৰি জীৱবিদ বিজ্ঞানচাৰ্যসকলে ইহঁতৰ মাজত বিকশিত হোৱা পাৰ্ধকাৰ্থিনি বিচাৰি উলিয়াবলৈ সক্ষম হৈছে। মাৰখৰৰ দৰে একাধিক উপজাতিৰ বেষ্ট বিকশিত হোৱা অন্যান্য কেইবাবিধো জন্তু ভাৰত উপমহাদেশৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে মণিপুৰ ৰাজ্যত থলুৱা প্ৰাণী হিচাপে বসবাস কৰা চাক্কাই বা ধনুশিঙীয়া হৰিণ আৰু ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ৰাজ্যৰ বিভিন্ন পৰিবেশত স্থানীয়-ভাৱে বসতি কৰি অহা দল হৰিণ নামৰ প্ৰাণী দুবিধৰ নাম এই সম্পৰ্কত উল্লেখ কৰিব

মাৰখৰ

পাৰি। ধনুশিঙীয়া হৰিণৰ তিনিটা উপজাতি আছে। মণিপুৰত থকা চাক্কাই নামৰ প্ৰাণীবিধেৰে তাৰে এটা উপজাতিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। খামিন নামেৰে জনাজাত আন দুটা উপজাতিৰ ধনুশিঙীয়া হৰিণৰ বসতিস্থান ব্ৰহ্মদেশ আৰু থাইলেণ্ডৰ কালে সম্ভাৰিত হৈছে।

হিন্দীয়া শৈলমালাত কাশ্মীৰৰ কালে যিবোৰ পৰ্বতীয়া ঠাই আছে তাতে সন্মুখ পৃষ্ঠৰ উচ্চতাই নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা অনুকূল পৰিবেশবিলাকত দুটা উপজাতিৰ মাৰখৰ জাতীয়

প্ৰাণী বাস কৰে। নিম্নস্তৰৰ সামুদ্ৰিক উচ্চতাই প্ৰাধান্য লাভ কৰা ঠাইবোৰত সচৰাচৰ বাস কৰা মাৰখৰবিলাকৰ শিংঘোৰাই অলপ মেলাহি ৰূপ ধাৰণ কৰে। ইহঁতৰ বিচৰণ ভূমি আৰু স্বাভাৱিক পৰিবেশ উচ্চ-স্তৰৰ পৰ্বতমালালৈ বিস্তাৰিত হোৱা দেখা নাযায়। এইবিধ মাৰখৰৰ শিংঘোৰাৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে প্ৰত্যেকটো শিঙৰ গঠন প্ৰণালীত নেৰটা-মেৰটি ৰূপ প্ৰতিফলিত হয়। এই পাৰ্বত্য অঞ্চলৰ ওপৰৰ ফালে থকা বৰফ ৰেখাৰ চুবুৰীয়া ঠাইবোৰত মাৰখৰ জাতীয় বনৰীয়া ছাগলীৰ শিংঘোৰা মেলাহি নহৈ তিতৰৰ ফালে চক্ৰ আকাৰত ঘূৰ খোৱা হয়। 'ডুপুৰি' এই উপজাতিৰ প্ৰাণীৰ মূৰত উৎপত্তি হোৱা শিঙত আগৰ ৰিধৰ শিঙৰ দৰে কেইবাটাও তাঁজ থকা দেখা নাযায়। প্ৰত্যেকটো শিঙে মাত্ৰ দুটা দুটা তাঁজত মেৰ খাই আগৰ ফালে হাউলি থাকে। বিজ্ঞানসন্মতভাৱে এই দুই উপ-প্ৰজাতিৰ মাৰখৰক ক্ৰমে কেপ্ৰা ফেলক'নেৰি ফেলক'নেৰি আৰু কেপ্ৰা ফেলক'নেৰি কাম্মীবেনচিচ নামেৰে অভিহিত কৰা হৈছে। আনগোত্ৰে আফগানিস্তানৰ ভোগোলিক সীমাবেধাই যিখিনি পাৰ্বত্য ঠাই অধিকাৰ কৰি আছে সেইখিনি ঠাইত সচৰাচৰ বাস কৰা মাৰখৰ-বিলাকৰ শিঙৰ বেলেগ ৰূপ প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা যায়। নিজস্ব বিচিত্ৰ ৰূপত এই উপ-প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীৰ শিংঘোৰাৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখা যায়। ইহঁতৰ শিংঘোৰে খাঁজ কটা, বিধৰ পকোৱা-পকি ৰূপ ধাৰণ কৰে। বিজ্ঞানসন্মতভাৱে এইবিধ মাৰখৰক কেপ্ৰা ফেলক'নেৰি মেগাচেৰাচ্ নামেৰে অভিহিত কৰা হৈছে। চুলেইমানৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলত খলুৱাভাৱে বসবাস কৰা উপ-প্ৰজাতিৰ মাৰখৰ শিঙত এইমাত্ৰ উল্লেখ কৰি অহা দুবিধ মাৰখৰৰ শিঙৰ বৈচিত্ৰ্য বিকশিত হোৱা দেখা নাযায়। এই পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত সচৰাচৰ বাস কৰিবলৈ উপযুক্ত পৰিবেশ নিৰ্বাচন কৰি লোৱা উপ-প্ৰজাতিৰ মাৰখৰক কেপ্ৰা ফেলক'নেৰি ফাৰদিনি নামেৰে অভিহিত কৰা হৈছে।

মাৰখৰবিলাকৰ গাত অন্যান্য বনৰীয়া ছাগলী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ চাৰিত্ৰিক গুণসমূহ বিকশিত হোৱা দেখা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে ক'ব পাৰি যে অন্যান্য বনৰীয়া ছাগলী জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে মাৰখৰবিলাকেও জাককুৱাভাৱে বাস কৰে। এই বিধ প্ৰাণীয়ে কিন্তু চিৰকাল বৰফৰ তলত পোত খাই থকা পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত বাল কৰিবলৈ ভাল নাপায়। বৰফ-ৰেখাৰ নামনিভাগত অৱস্থিত যিবোৰ পাৰ্বত্য এলেকান্ড গছ-গছনিৰ উৎপত্তি হয় আৰু য'ত বিৰাট বিৰাট পাখৰৰ দ্বাৰা নিগিত খলা-বমা পৰিবেশে প্ৰাধান্য লাভ কৰে তেনেবোৰ ঠাইতে উপযুক্ত স্থান নিৰ্বাচন কৰি লৈ মাৰখৰ-বিলাকে সময় অতিবাহিত কৰে। মতা, মাইকী আৰু বিভিন্ন বয়সৰ পোৱালিবোৰক একেলগে সামৰি লৈ একো একোটা মাৰখৰৰ জুম বা জাকৰ সৃষ্টি হয়। একোটা জাকৰ মাজত সাধাৰণতে বাস কৰি থকা ভোবোলা মতা মাৰখৰবোৰে গৰম কালি জাকৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি আহি গাই-গুটীয়াভাৱে নিসৰ্জ জীৱন যাপন কৰিবলৈ লয়। জাকৰ দিন কাষ চাপি অহাৰ লগে লগে মতা মাৰখৰবোৰে পুনৰ জাকৰ মাজত সোমাবলৈ আৰম্ভ কৰে। এইখিনি সময়তে ভোবোলাহঁতে মাইকী মাৰখৰৰ সজ লৈ সৱৰহিদি অভিযান্ত্ৰিক কৰে। গৰমৰ দিনবোৰ পুনৰ কাষ চাপি আহোৱাত্তে লৈ

আহোঁতেই মাইকী মাৰখৰবোৰে পোৱালি জগাবলৈ আৰম্ভ কৰে। সাধাৰণতে মাইকী মাৰখৰবোৰে এবাৰত দুটাকৈ পোৱালি উৎপাদন কৰে যদিও কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত এবাৰত মাত্ৰ এটা পোৱালি জগোৱাহে দেখিবলৈ পোৱা যায়।

আইবেক্স

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—আৰ্চিওডেণ্ডিলা

উপবৰ্গ—ৰোমিনেণ্টিয়া

কুল—ৰতিডি

প্ৰজাতি—কেপ্ৰা আইবেক্স চাইবিৰিকা

পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত বনৰীয়া অৱস্থাত বাস কৰা ছাগলী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত আইবেক্স নামৰো জনাজাত প্ৰাণীয়ে এখন বিশিষ্ট আসন লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। আইবেক্স শব্দটো পশ্চিমীয়া আৰু সেইবাবে এই শব্দৰ উৎপত্তি ইউৰোপ মহাদেশেই বুলি ক'ব লাগিব। গোটেই পৃথিৱীখনত সৰ্বমুঠ ন নিৰমান আইবেক্স সংপ্ৰদায়ৰ জন্তু এতিয়াও বনৰীয়া অৱস্থাত স্বাধীনচিহ্নীয়াকৈ বাস কৰি থকাৰ কথা জনা যায়। তাৰ ভিতৰত কেইবিবিমান এছিয়া, ইউৰোপ আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশত আৰু এবিধ পশ্চিম গোলার্দ্ধৰ উত্তৰ অঞ্চলত বসতি কৰে বুলি প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। পশ্চিমীয়া হ'লেও আইবেক্স শব্দই আজিকালি পৃথিৱী জোবাকৈ জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিব পাৰিছে। ইয়াৰ ভিতৰত মাত্ৰ এবিধ প্ৰাণী হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওখ ওখ ঠাইবোৰত নিগাজীকৈ বাস কৰে। যিবিধ আইবেক্স হিমালয় শৈলমালাৰ অনুকূল পৰিবেশত বাস কৰে সেইবিধ প্ৰাণীক কাশ্মীৰৰ মানুহে চাকিন আৰু কাইল আৰু উত্তৰ প্ৰদেশত থকা কুল অঞ্চলৰ মানুহবিলাকে টাংৰল নামেৰে অভিহিত কৰে। জনপ্ৰিয় ইংৰাজী ভাষাত ইয়াক হিমালয়ান আইবেক্স বুলি কোৱা হয়। অসমীয়া ভাষাত সংক্ষেপতে ইয়াক আইবেক্স বুলি ক'ব পাৰি।

আইবেক্স পংক্তিত্ত্ব ছাশানীবিলাকৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য হ'ল এনে যে সকলো ক্ষেত্ৰতে ইহঁতৰ শিংযোৰা আকাৰত অস্বাভাৱিকভাৱে দীঘল হয়। এই শিংযোৰা মূৰৰ ওপৰতৈ উঠি গৈ পাছৰ ফালে ধনুৰ্ভীষীকৈ যুৰ খাচ খাৰে। পাছৰ ফালে হাউনি থকা শিংযোৰাই সেনাহি ৰূপ ধাৰণ কৰে আৰু জন্তুটোক নিলগৰ পৰা ভিলিকি থকাকৈ দেখুনিয়াব কৰি বাবে। মতা আইবেক্সবিলাকৰ খুঁতৰিত দীঘল দীঘল ডাঙৰ উৎপত্তি হয়। মাইকীৰ ক্ষেত্ৰত এনে বৰণৰ ডাঙি হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। শিঙৰ আকাৰ পৰ্য্যাপ্তিক ত্ৰিৰোণীয়া হয় আৰু বসন্তৰটো শিঙৰ ওপৰ পৰা আৰম্ভ কৰি আগলৈকে সমান্তৰালভাৱে কটা খলপা ৰূপি খাচ থাকে। সমস্ত শাৰীৰত বিদ্য-

হিমালয়ৰ আইবেক্স

মান হৈ থকা নোননোৰৰ বৰণ মুগা হয় আৰু তাৰ উপৰি ভাগত ক'লা চানেকীয়া ছিটিকনিৰ আভাসে কম-বেছি পৰিমাণে বিৰাজ ৰৰে। তদুপৰি নোমৰ আৱৰণপ্ৰণাত কিছুমান চকুৰে ভালদৰে সন্থি নোৱাৰা চৰণা-চকল দাগ থাকে। গ'মৰ দিনত এই ধৰণৰ বিচিত্ৰ দাগবোৰ বেছিকৈ জ্বিলিকি উঠে। শিতকালত। পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত যেতিয়া অতিপাত ঠাঙা

পৰ ভেতিয়া এই নোমবোৰৰ স্বাভাৱিক বৰণ পৰিৱৰ্তন হয়। মুণা বৰণীয়া নোমবোৰে গোকৰা ৰূপ ধৰণ কৰে। তাৰ ওপৰত সামান্যভাৱে ৰঙচুৱা চামনিৰ উজ্জ্বল চিক মিকনি দেখা যায়। মিহি নোমৰ আৱৰণখন ভেতিয়া অলপ বহুটা আৰু ঠকুৱা হৈ পৰে। এই ঠকুৱা নোমবোৰৰ ভিতৰফালে ছালৰ ওপৰত লাগি থকা এচৰকা কোমল কোমল নোমৰ সৃষ্টি হয়। কপাহৰ নিচিনা এই নোমৰ আচ্ছাদনখনে জন্তুটোৰ শৰীৰৰ উত্তাপৰ তাৰসাম্যতা ৰক্ষা কৰাত সহায় কৰে।

অৰ্ধনৈতিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা বিবেচনা কৰি চালে দেখা যায় যে আইবেক্স নামৰ বন্যপ্ৰাণীয়ে কাশ্মীৰত এক উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। এইবিধ প্ৰাণীৰ গাত উৎপন্ন হোৱা দীঘল নোমবোৰৰ তলৰ ফালে এক প্ৰকাৰৰ কপাহ সদৃশ কোমল কোমল নোমৰ উৎপত্তি হয়। কাশ্মীৰৰ মানুহে এই নোমবোৰৰ পৰা এক উন্নত পৰ্যায়ৰ উল সূতা তৈয়াৰ কৰে। তুপৰি ইয়াৰ পান ছালখন কাষলিয়াই তাৰ পৰা এবিধ উত্তম ধৰণৰ ছামৰা প্ৰস্তুত কৰা হয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ নোমৰ পৰা যি উল বা ঔণসূতা উৎপাদন কৰা হয় সেই উলৰ নানা ধৰণৰ গৰম যোজা, হাত যোজা, চুয়েটাৰ আদি গৰম বস্ত্ৰ তৈয়াৰ কৰা হয়। কতল, চান্দৰ, গজাবান আদি লাগু-ডিয়াল কাপোৰ তৈয়াৰ কৰা কামতো এইবিধ উল ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কতল, চান্দৰ আদি ব্যৱহাৰি কাপোৰৰ ভিতৰফালে আইবেক্সৰ কোমল কোমল নোমবোৰৰ পৰা তৈয়াৰ কৰা এতৰপ চামনি লগাই দি এবিধ উন্নত পৰ্যায়ৰ গৰম কাপোৰ তৈয়াৰ কৰা হয়। এইবিলাক সামগ্ৰীৰ চাহিদা পূৰণ কৰিবৰ বাবে কাশ্মীৰৰ মানুহে বহুতো সংখ্যক আইবেক্স নিধন কৰিবলগীয়া হৈছিল। ইয়াৰ ফলশ্ৰুতিত এইবিধ বিচিত্ৰ জন্তুৰ সংখ্যা স্বাভাৱিক পৰিবেশত আশাতীতভাৱে কমি অহাৰ উপক্ৰম হ'ল। বন্য প্ৰাণীৰ সংৰক্ষণ আৰু সুপৰিচালনাৰ নীতি-নিয়মবিলাক প্ৰৱৰ্তন কৰাৰ পাছৰ পৰা এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে আত্মপ্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

তাড়াল বা নীলাভেড়া

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—আৰাচিওডেণ্ডিলা

উপবৰ্গ—ৰোমিনেণ্টিয়া

কুল—ৰভিডি

প্ৰজাতি—চিউইচ্ নাহাৰ

হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওপৰৰ ফালে থকা দুৰ্গম পৰিবেশত যি কেইবিধ বনৰীয়া ভেড়া কৈদা প্ৰাণী আনেঙে আনেঙে বাস কৰে সেই কেইবিধৰ ভিতৰত তাড়াল বা নীলাভেড়া নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীক অন্যতম বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। শৈলমালাৰ ওপৰ অক্ষাত ঠায়ে ঠায়ে কিছুমান আহল বহল পথাৰ থাকে আৰু সেইবোৰ ঠাইত ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ বাহিৰে ডাঙৰ আকাৰৰ গছ-গছনি থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। নীলা ভেড়া জাতীয় প্ৰাণীয়ে এইবোৰ মুকলি মূৰীয়া ঠাইকে বাস কৰিবৰ বাবে সাধাৰণতে নিৰ্বাচন কৰি লয়। সিহঁতে বৰফৰ সীমাবেখাবোৰ অতিক্ৰম কৰি বৰকাছল উচ্চ শিখৰত উঠিব নোখোজে। মুকলিপথাৰবোৰত লহপহকৈ গজা ঘাঁহবোৰ টানি আজুৰি খাই ইহঁতে জাক পাতি অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰে। চুটি চাপৰ গছৰ কুঁহিপাত, পাখৰ উপৰি ভাগত উৎপন্ন হোৱা শেলুৱৈ গোষ্ঠীৰ উদ্ভিদ আদিয়ে ইহঁতৰ বাবে বিকল্প খাদ্য-সামগ্ৰীৰ যোগান ধৰে। সাধাৰণতে হেলনীয়া ঠাইবোৰত ঘূৰি পকি ফুৰা বিধৰ প্ৰাণী হ'লেও নীলা ভেড়াবিলাকে পাখৰ, শিল আদিয়ে পৰিপূৰ্ণ দুৰ্গম পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত থকা উচ্চ শিখৰত আৰোহণ কৰিবলৈ অকণো ভয় নকৰে। ফটা খুৰাৰ ঠেঙেৰে ধোপনি লৈ ইহঁতে নিৰ্ভয়ে এইবোৰ ভয়াবহ পৰিবেশত খোজ কাঢ়ি ফুৰিব পাৰে। শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীৰ আক্ৰমণৰ পৰা নিজকে ৰচাই ৰাখিবলৈ ইহঁতে উচ্চ শিখৰলৈ আৰোহণ কৰিবলগীয়া হয়। পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত ঘূৰা ঘূৰি কৰি ফুৰা অৱস্থাত ইহঁতে মাজে সময়ে স্তম্ভবিধাৰ্জনক ঠাই বিচাৰি লৈ তাতে শুই ৰহি খন্তেক জিৰণি লয়। কিছু সময় এইদৰে জিৰণি লোৱাৰ পাছত পুনৰ চৰিবৰ বাবে ইফালে সিফালে ঘূৰা-ঘূৰি কৰি ফুৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। ইহঁতৰ গাত উৎপন্ন হোৱা মুগা বৰণীয়া নোমখিনিৰ সৈতে সেই ঠাইত থকা শিলায় পৰিবেশৰ বৰণ এনেভাৱে মিলি যায় যে নিলগৰ পৰা নিৰীক্ষণ কৰিলে সিহঁতক সহজে চিনি উলিওৱা টান হৈ পৰে।

নীলাভেড়াবিলাকক আচলতে দেখাত ছাগলী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী যেন লাগে। ইয়াৰ খৰীবত ভেড়া আৰু ছাগলী —এই দুয়ো বিধ প্ৰাণীৰ শাৰীৰিক লক্ষণ সংমিশ্ৰিত-

ভাৱে বিকাশ হোৱা দেখা যায়। বাহ্যিক দৃষ্টিত অৰিকল ছাগলী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ নিচিনা হ'লেও ইয়াৰ খুঁতৰিত আন আন জাতীয় বত্ৰা ছাগলীবোৰৰ দৰে ভাৰ্য্যৰ নিচিনা দীঘল নোমৰ উৎপত্তি নহয়। তদুপৰি ছাগলী জাতীয় প্ৰাণীবিন্যাসৰ গাৰ পৰা যি গোক্ৰ ওলায় তেনে গোক্ৰ এইবিধ প্ৰাণীৰ গাৰ পৰা ওলোৱা দেখা নাযায়। ভাড়াৰ প্ৰত্যেকখন ঠোঙৰ খুৱাত সংলগ্ন হৈ থকা একো একোটা মাংসগ্ৰহী থাকে। ছাগলী জাতীয় প্ৰাণীবিন্যাসৰ এই গুণ থাকিলেও সি কেৱল আগঠোং দুখনতে গীমাৰু হৈ থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। শাৰীৰিক গুণাগুণত এনে বিসদৃশ লক্ষণ থকালৈ লক্ষ্য ৰাখি এইবিধ প্ৰাণীক মোচা-মুটিভাৱে ভেড়াৰ বশত স্থান দিয়া হৈছে।

ভাড়া বা মীলাভেড়া

ভাড়াৰ শিং যোৰাৰ গঠন প্ৰণালীত ছাগলী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ শিঙৰ গঠন প্ৰণালীৰ লগত মিল হৈ থকা দেখা যায়। ইত্যাদি কাৰণত এইবিধ বন্যপ্ৰাণীৰ দেহত কিছুমান বুৰ্জিব নোৱাৰা গুণাবলীৰ বিকাশ সাধন হৈছে বুলি জীৱবিদসকলে ক'ব খোজে।

উবিয়া, চাপু বা বাজাকী ডেকা

ধেবী—তন্যপাৰী

বৰ্গ—আৰু টিঙেটো টুক

উপবৰ্গ—বোৰিনেটিক

কুল—বতিতি

প্ৰজাতি—অ'ডিচ্ অবিৰেণ্টেচিচ্

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত কেইবাখিনো ডেকা বা বোৰ ছান গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বনৰীয়া অৱস্থাত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। জৰ ভিতৰত পজাৰ আৰু কাশীৰৰ ফালে বাস কৰা উবিয়া নামৰ এবিধ বন্যপ্ৰাণীৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। পজাৰৰ মানুহে ইয়াক উবিয়া বুলি কয় আৰু কাশীৰৰ ফালৰ মানুহবিলাকে এই একেবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ চাপু বুলি কয়। ব্যৱহাৰ কৰে। তদুপৰি এইবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ কোনো কোনো ঠাইৰ মানুহে লাডাকী ডেকা বা লাডাকী ছাগলী বুলি ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। ভাৰত আৰু পাকিস্তানৰ আন্তৰ্জাতিক সীমাৰেখা অতিক্ৰম কৰি এইবিধ প্ৰাণীক পাকিস্তানৰ সিদ্ধু-প্ৰদেশত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। পাকিস্তানৰ নিকালে বেলুচিস্তানৰ পাৰ্শ্বত জু-জানডো লাডাকী ছাগলী বাস কৰে। সিদ্ধুপ্ৰদেশ আৰু বেলুচিস্তানত এইবিধ বন্যপ্ৰাণীক বুজাবলৈ “কাৰ” আৰু “গেদ” বুলি ব্যৱহাৰ কৰে। সাধাৰণতে ডেকাক বুজাবলৈ “কাৰ” আৰু ডেড়ীক বুজাবলৈ “গেদ” বুলি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এইবিধ ডেড়ীৰ সচৰাচৰ বাসস্থান আৰু বিচৰণ ভূমিৰে ভাৰত উপ মহাদেশখনৰ চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি উত্তৰে তিব্বত বালভুনি আৰু উত্তৰ-পশ্চিমৰ ফালে পৰ্বত বিৱৰ্তিত আছে বুলি জনা যায়।

আকাৰত উবিয়ালবিন্যাস অন্যান্য ডেকা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰতকৈ তুলনামূলকভাৱে সৰু হয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ তিনিটা উপ-প্ৰজাতি আছে।

বিভিন্ন জনবায়ু আৰু সমুদ্ৰ পৃষ্ঠৰ পৰা তুলনামূলক উচ্চতায় বাহাই পজাৰ বিস্তাৰ কৰা যি কোনো উন্ন পৰিবেশত এই পোৰীৰ ডেকাবিলাকে কৃতকাৰীভাৱে বাস কৰি জীৱন গিৰাহ কৰিব পাৰে। অৱশ্যে জনবায়ুৰ প্ৰভাৱে ইহঁতৰ দেহত উপপন্ন হোৱা মোহোৰৰ বৰণৰ গভীৰভাৱত হীন-ডেড়ি ঘটায়। পাবীমিক প্ৰাণৰ জটীয়াতা ইহঁতৰ মাজত কিছুমান লেখত ল'বলগীয়া পাৰ্থক্য পৰিস্থিত হয়। পাবীমিক

আৰু চাৰিত্ৰিক গুণত প্ৰতিফলিত হোৱা ভিয়া প্ৰকাশৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা তিনিটা উপ-প্ৰজাতিৰ সৃষ্টি কৰা হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে প্ৰকাশ আকাৰৰ গছ-গছনিৰে পৰিপূৰ্ণ গভীৰ অৰণ্যভূমিত লাডাকী-ভেড়াবিলাকে বাস কৰিবলৈ ভাল নাপায়। লাডাকীৰ ফালে হিমালয় শৈলমালাৰ উচ্চ-তৰৰ পৰ্বতীয়া ঠাইত যিবিলাক বৃক্ষহীন সুকলি ঘাঁহী পথাৰ আছে লাডাকী ভেড়াবিলাকে তেনেবোৰ ঠাইতে থাকিবলৈ অনুকূল পৰিবেশ বিচাৰি লয়।

উৰিয়াল বা চাপু

উৰিয়ালবিলাকক গৰল, নিৰ্জু আৰু ভয়াভূৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। ইহঁতে মানুহৰ ছাটেই সহ্য কৰিব নোৱাৰে। সেইকাৰণে জন বসতিৰ ওচৰৰ ঠাই-বোৰত বাস কৰিবলৈ ইহঁতে ভাল নাপায়। পৰ্বতৰ ওপৰৰ ফালে থকা থিয় গৰাৰ পাহাৰবোৰ বগাই বগাই শিখৰৰ ওচৰৰ ভয়াবহ ঠাইবোৰলৈ ইহঁতে অনায়াসে আৰোহণ কৰিব পাৰে। লাডাখ অঞ্চলত বাস কৰা উৰিয়ালবিলাক তুলনামূলকভাৱে অলপ ভাঙৰ হয়। ইহঁতৰ শিংবোৰা মূৰৰ ওপৰিভাগতে উৎপত্তি হৈ পিছৰ ফালে পাক খাই ধনুৰ আকাৰে ঘূৰি পিঠিৰ ওপৰ ভাগত শেষ হয়গৈ। শিঙৰ ওপৰ ভাগত খাজ কটা দাগ থাকে।

সেই শিংঘোৰাৰ গঠন প্ৰণালী লক্ষ্য কৰিলে এনে ভাৱ মনলৈ আহে যেন কোনোবাই শিং ঘোৰা খঙ খঙক কাটিবৰ বাবে এখন কটাৰীৰে দাগ দি দি ৰাখিছে। বেলেগ বেলেগ স্বাভাৱিক পৰিবেশত বাস কৰা উৰিয়ালৰ শিংও বেলেগ ৰূপ ধাৰণ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আনকি একে ঠাইতে একেলগে জ্বাক বান্ধি চৰি ফুৰা উৰিয়াল জাতীয় ভেড়াৰ শিংও জন্তু ভেদে বেলেগ বেলেগ ৰূপৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। জ্বাকালিৰ দিনবোৰ আহি পালে মতা ভেড়াবিলাকে ডেড়ীহঁতৰ সঙ্গ-স্থল লাভ কৰিবলৈ একে ঠাইতে থুপ ৰাখি। ভেড়ীবোৰে একেবাৰতে কেবাটাও পোৱালি জগায়।

বনৰ বা টিকালে বনৰীয়া ডেড়া

ধেমী—তলাপাৰী

বৰ্গ—আৰু টিকালে

উপবৰ্গ—বোহিনেণ্ডিলা

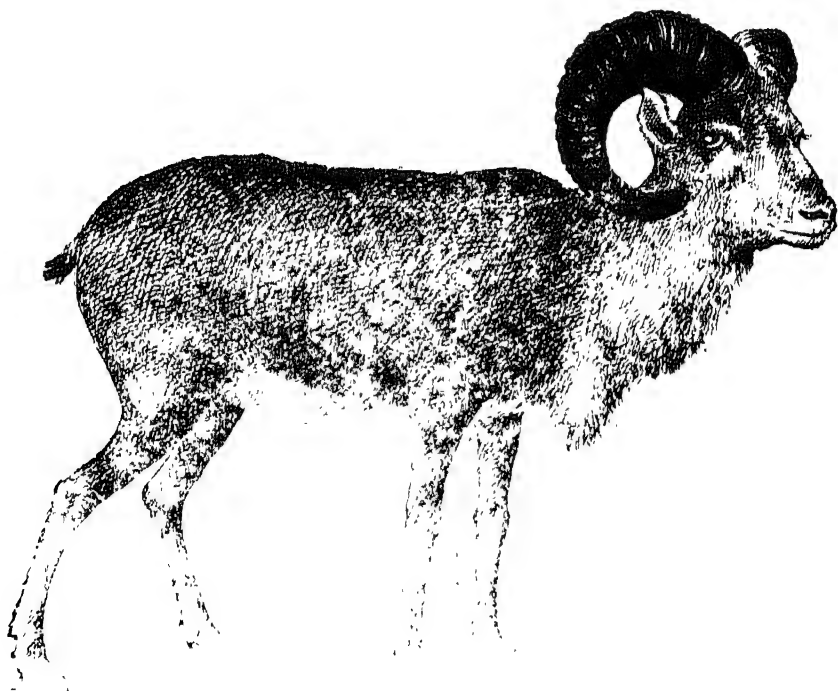
কুল—বভিতি

বৰ্গাতি—অতিৰ্ অৰণ্ হুচনি

বিহানৰ কৈলাসৰ বিজিতা পৰিবেশত বাস কৰা তিন্ তিন্ জাতৰ বনৰীয়া ডেড়া বিলাকৰ ভিতৰত মনন নাহেহে জগজ্জাত ডেড়াক আকাৰত আটাইতকৈ ডাঙৰ বুলি জ্ঞান যায়। এইবিধ বিজিতা প্ৰাণীৰ দেহত কিছুমান নিতম্ৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণ বিকশিত হোৱা দেখা যায়। আচলতে এইবিধ ডেড়া দেখাত তুলনামূলক ভাৱে অন্যসকল ডেড়া জাতীয় প্ৰাণী বিলাকতকৈ ডুৱনি হয় আৰু ইয়াৰ গাঁটোও আন-বিলাক ডেড়াৰ দৰে নেদেখা নহয়। এই বিষয়ত এণ্টেলপ প্ৰাণীৰ প্ৰাণীবোৰৰ লগত মননক তুলনা কৰিব পাৰি। এণ্টেলপ বিলাকৰ দৰে এইবিধ প্ৰাণীৰ গাঁটো লিহ-লিহীয়া হয়। ইয়াৰ শিং মোৰাৰ গুৰিভাগ অভ্যন্তৰীণ ভাৱে মোটা আৰু নিপোতল হয়। মূৰৰ ওপৰ ভাগৰ পৰা মোটা আকাৰৰ শিংবোৰা ওলাই আহি পাছৰ ফালেদি পাক দাৰি দুবি কাপ দুখনৰ তলত লেপ হয়হি। প্ৰকাণ্ড আকাৰৰ শিং মোৰাৰে সৈতে অলংকৃত হৈ থকা জন্তোটক দেখিলে মনত এনে ভাবৰ উদয় হয় যেন ই দুপাত ভৰকাৰীয়া জন্তুৰ পৰিধান কৰি ক'মবালৈ সাজি কাছি যাবলৈ ওলাইছে। এই শিং দুপাতৰ উপবিভাগ বাঁজ বাঁজ কৈ কটা বিধৰ পখালি মুঠা দাগেৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ থাকে। বাঁজ কটা শিং মোৰাৰ গঠন প্ৰণালীয়ে কিছুমান আঙঠি লগলগাই গাঁঠি লোৱা মালাৰ বৰ্ণৰ প্ৰদৰ্শন কৰে।

মজা ডেড়াবিলাকৰ দেহৰ উপবিভাগত উৎপন্ন হোৱা নোমবিলাকে হালধীয়াটক সুকী দা কপিলো কৰণ দানৰ কৰে। জন্তুটোৰ পাৰ্শ্বভাগত বিকশিত হোৱা নোমবোৰে কৃত্ত বৰ্ণৰ ৰূপ প্ৰদৰ্শন কৰে। পেটৰ তলৰ ফালে থকা নোমবোৰৰ বৰণ বগলী পাখিৰ দৰে শুকুমা হয়। ঠিক সেইদৰে পুনৰনৰ আগৰ ফালে থকা ঠাইত যিবোৰ নোমৰ উৎপত্তি হয় সেই মোকবোৰেও শুকুৰ্ণ দানৰ কৰে। পাছ-ভগিনা আৰু নেজডালৰ ওপৰি চানিওকাৰে পুত্ৰীভূত হৈ থকা নোমবোৰৰ বৰণেও ঠিক সেইদৰে বগা ৰূপত আৱৰণ কৰা পৰিসংকীৰ্ত্ত হয়। মজা ডেড়া বিলাকৰ বয়স ভাটি দিবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে শিৰীতম ভিত্তিৰ পৰা ওলাব পৰা কিছুমান জট লগা নোমৰ উৎপত্তি

হয়। এই ধৰণেৰে বিকশিত হোৱা জপৰা নোমৰ আৱৰণখন অৱশ্যে বছৰটোৰ আটাই কেইটা মাহতে জন্তোৰীয়া পাত প্ৰকাশ পোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। জাৰৰ দিনতহে এই জপৰা নোমখোৱা উৎসৰ মান হৈ থাকিব আৰু পৰমৰ দিনৰোৱা ক্ষেত্ৰ আগ বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে এই গোটবোৰ মাটিৰ ফাল পৰি গোটেই জালোৱাৰটোৰ বেহ-কপ ঠিক আগৰ নিচিনা হৈ পৰে। তেতিয়া দেখিত এইখিনি নানানিক বৈচিত্ৰ্যৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখা যায়। সেইবাবে দেখিত এনেবিধৰ ভাঙুজপীয়া নোমৰ উৎপত্তি হ'লেও সেই নোমৰ নিৰ্মাণ একেবাৰে সামান্য হয়। কোনো কোনো ভেড়ীৰ ক্ষেত্ৰত এই ধৰণৰ নোম পোৱা গৱেষণাৰে সন্নিবিষ্ট হোৱা নাযায়।

নয়ন বা শিৱপুৰে বনবীয়া ভেড়া

নয়ন মানুহৰে জন্মতে বনবীয়া ভেড়া প্ৰকৃতিতে হাডেহিমজুৰে ত্ৰিবাৰ মানভূমিৰ পৰ্বতীয়া ঠাইত বাস কৰা এবৰ বন্যপ্ৰাণী বুলি জনা যায়। তিব্বত পাহাৰে পাহাৰি থকা গিৰিৰাজ হিমালয় পৰ্বতমাৰাৰ উচ্চ শিখৰ বিলাকৰ চোপাশে থকা ঠাইনোকলৈও এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ দুই চাৰিটা মাজে সময়ে আঁহি অহাৱী ভাৱে বাস কৰেহি। ভাৰত ভূমিৰ উত্তৰ প্ৰান্তত যি আকাশ চুৱী হিমালয় পৰ্বতমাৰাই দণ্ডায়মান হৈ যুগ-যুগান্তৰৰ বুৰঞ্জী লিপিবদ্ধ কৰি ৰাখিছে সেই পৰ্বতমাৰাই এতিয়া মহাদেশখনক পূৰ্ব-পশ্চিমাকৈ বিভক্ত কৰি ইয়াৰ দুয়োফালে বাস কৰি থকা বন্যপ্ৰাণী বিলাকৰ বাবে দৃশ্যমান প্ৰাচীৰক

(Visible Barrier) সৃষ্টি কৰিছে। সেই বাবে হিমালয়ৰ উত্তৰে বাস কৰা বহুতো জাতৰ স্থলবাসী (Terrestrial) বা ভূচৰ বন্যপ্ৰাণীয়ে প্ৰব্ৰজন (Migration) কৰিব নোৱাৰাকৈ সিপাৰতে চিৰকালৰ বাবে বাস কৰি থাকি যাব লগীয়া হ'ল। ঠিক সেইদৰে ভাৰত ভূমিত থলুৱা ভাৱে বাস কৰা বহুতো জাতৰ ভূচৰ প্ৰাণীয়ে উত্তৰৰ কালে প্ৰব্ৰজন কৰিব নোৱাৰিলে। প্ৰব্ৰজনৰ পথত বাধা প্ৰাপ্ত হোৱা বন্যপ্ৰাণীবিন্যাসকে এইদৰে বিচিত্ৰতাৰ পৰিবেশ গঢ়ি তুলিছে। নয়ন নামেৰে জনাজাত ভেড়া জাতীয় বন্যপ্ৰাণী এই স্বাভাৱিক বিষয়ৰ অন্যতম নিদৰ্শন বুলি আঙুলিয়াব পাৰি। কেতিয়াবা কেতিয়াবা অৱশ্যে নয়ন বা তিব্বতীয় ভেড়া গোটাচেৰেক প্ৰাণীয়ে দৃশ্যমান প্ৰাচীৰৰ বাধা অতিক্ৰম কৰি হিমালয় পৰ্বতমালাৰ উচ্চ শিখৰ বিন্যাসত প্ৰবেশ কৰেহি। হিমালয় পৰ্বতৰ কিছুমান অনুকূল পৰিবেশত এইবিধ ভেড়াৰ কিছু সংখ্যক প্ৰাণীয়ে স্থায়ীভাৱে বাস কৰি থকাৰো উমান পোৱা গৈছে।

পাৰ্বত্য অঞ্চলৰ যিবোৰ ঠাইত ডাঙৰ জাতীয় বিন্যাসগোম গছৰ উৎপাদ হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায় আৰু য'ত মজলীয়া আকাৰৰ গছ আৰু ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদে প্ৰাধান্য লাভ কৰি অনুপান শীতল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে নয়ন বা তিব্বতীয় ভেড়া জাতীয় প্ৰাণীয়ে ফেনেবোৰ ঠাইতে নিগাজীকৈ বাস কৰিবলৈ অনুকূল পৰিবেশ বিচাৰি লয়। জাৰ কালি এইবোৰ পৰ্বতীয়া ঠাইতো মহা বিপদৰ মুহূৰ্ত্তত হয়। তেতিয়া এইবোৰ ঠাইত বৰফ পৰি মাটিৰ উপৰিভাগ বৰফৰ চামনিৰে ঢাকি পেলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। সেই সময়ত এই বিধ জন্তুৱে মহা বিপৰ্যয়ৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হয়। গোটেইটো অঞ্চল বৰফৰ চপাবোৰৰ তলত সোমাই পৰিলে জন্তুবোৰে বুটলি খানটো ঘাঁহ এডাল নাইকিয়া হৈ পৰে। তেতিয়া সিহঁতে নামনিৰ ফালে থকা বৰফহীন ঠাইবোৰলৈ জাক বান্ধি বান্ধি নামি আহিবলৈ বাধ্য হয়। গৰমৰ দিনত তাৰে কিছুমান ঠাইত থকা বৰফৰ চামনিবোৰ লাহে লাহে গলিবলৈ আৰম্ভ কৰে। তাৰ ফলশ্ৰুতিত বৰফৰ চামনিৰ তলত চেপা খাই থকা ঘাঁহবন কিছুমানে মূৰ ডাঙি ওপৰলৈ উঠি আহে। নয়ন জাতীয় ভেড়াই সেইবোৰ টানি আঁজুৰি খাই মহা সঙ্কটৰ দিনবোৰ কোনো বৰফে অতিৰাহিত কৰি জীৱনটো ৰক্ষা কৰে। বৰফৰ চামনিবোৰ সম্পূৰ্ণৰূপে গলিলে যেতিয়া সমস্ত পৰিবেশ বৰফ শূণ্য হৈ পৰে তেতিয়া তাত নানা জাতীয় ঘাঁহবনে সজীৱনী শক্তি লাভ কৰি সেউজীয়া ৰূপ ধাৰণ কৰে। নানাবিধ ঘাঁহ বনৰ বিতোপন কুলে বৰফ জমক পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে। নয়ন গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰে তেতিয়া অপাৰ আনন্দত মতলীয়া হৈ ঘাঁহত মুখ দি দি ইফালে সিকালে ঘূৰি ফুৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। নেপাল আৰু ছিক্কিমৰ মোহময়ী পৰ্বতীয়া পৰিবেশ বিলাকেও এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে।

জাৰকালি যেতিয়া হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওপৰৰ ফালে থকা উচ্চ শিখৰ বিলাক বৰফৰ চামনিৰে ঢাকি পেলায় তেতিয়া নয়নৰ জাকবোৰে একেলগে গোট খাই খাই নামনিৰ বৰফহীন ঠাইবোৰলৈ নামি আহে। বাতিপুৱা ভাগতে জিৰণি লোৱা ঠাইবোৰৰ পৰা সিহঁতে লাহেহেঁচা ওলাই ঘাঁহবনৰ অনুেষণত ইফালে সিকালে অনাই বনাই ঘূৰি

কুৰে। ভৰ দুপৰীয়াৰ সময়খিনিত সিহঁতে জিৰণি লৈ গছৰ তলত কিম্বা তেনে ধৰণৰ আওহতীয়া ঠাইত পৰি থাকে। আবেলি পৰত বেলিটোৱে পশ্চিম আকাশত নাৰ বাবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ সময় নহালৈকে সিহঁতবোৰে আকৌ খাদ্য দ্ৰব্যৰ উৰাদিহ লৈ পৰিভ্ৰমণ কৰে। বৰফৰ চামনি সম্পূৰ্ণভাৱে গলি গৈ শেষ নোহোৱা ঠাইত পৰিভ্ৰমণ কৰিব লগীয়া হ'লে এইবিধ প্ৰাণীয়ে ঠেঙৰ খুৰাৰ সহায়ত শুকানমূৰা ঠাইত থকা বৰফ গলা ঠাইবোৰ খুচৰি বাঁহৰৰ আগবোৰ উলিয়াই লয়। তেনেবোৰ ঠাইতে ইটোৱে সিটোৰ গাতে গা লগাই গোটেই নিশা পৰি থাকে।

বসন্ত কাল আহি পালে মতা ভেড়া বিলাকে মাইকী হাঁতৰ সজ সুখ পৰিত্যাগ কৰি জাকৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি যায়। বৰ্ষাকাল আহি পালেও ইহঁতে নিসঙ্গ জীৱন যাপন কৰি উদাসীন প্ৰবৃত্তি প্ৰদৰ্শন কৰি থাকে। যেতিয়া জাব কালিৰ দিনবোৰ ওচৰ চাপি আহিবলৈ আৰম্ভ কৰে তেতিয়া ভেড়াবোৰে ভেড়ীহাঁতৰ সজ সুখ বিচাৰি উদঙ চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰে। গোৱালি জগাবৰ বাবে ভেড়ীহাঁতে কেইবাটাও মাহ অপেক্ষা কৰিব লগীয়া হয়। পৰ্বতৰ ওপৰৰ ফালে থকা সুবিধা জনক ঠাই বিচাৰি লৈ মাইকী জনীয়ে তাতে পোৱালি জগায়।

হৰিণ গোটীৰ প্ৰাণী

গৰু, ব'হ, ছাগলী আৰু এনেলোপ গোটীৰ প্ৰাণীবোৰৰ লগত হৰিণ গোটীৰ প্ৰাণীৰ বহুতো বিষয়ত মিল থাকে দেখা যায়। এই আটাইবিলাক প্ৰাণীৰ দেহত কিছুমান উনৈহতীয়া শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণৰ বিকাশ সাধন হোৱা পৰিলক্ষিত হয়। বাহ-পাত আদি উদ্ভিদজাত খাদ্য সামগ্ৰী ভোজন কৰি এই আনোৱাৰ বিলাকে জীৱন ধাৰণ কৰে। বাহ আদি পাণ্ডুলি পাণ্ডুলি বাহি হজম কৰাটো এই জন্তুবিলাকৰ আন এটা চাৰিত্ৰিক গুণ বুলি ক'ব পাৰি। এই আটাইবিলাক জন্তুৰে মূবত শিং পড়ে। গৰু, ব'হ আদিৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায় যে সিহঁতৰ শিংবোৰ এখন বাকলি সন্মূৰ আৱৰণৰ দ্বাৰা গঠিত হয়। এই বাকলিৰ ভিতৰত কোমল ধৰণৰ শাহৰ এডাল নলীৰ উপস্থিতি হয়। এইবিলাক শিং কেতিয়াও সৰি নপৰে আৰু জন্তুটো আকাৰত ডাঙৰ হৈ যোৱাৰ লগে লগে এই শিং যোৰা ক্ৰমে ডাঙৰ হৈ গৈ থাকে। হৰিণ গোটীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ মূবত যি শিঙৰ উপস্থিতি হয় সেই শিঙৰ ভিতৰখন গৰু ব'হৰ শিঙৰ ভিতৰৰ দৰে ফোপোনা হোৱা দেখা নাযায়। গোটেইটো শিং গোটা পদাৰ্থৰ দ্বাৰা নিৰ্মিত হয়। এই শিং বিলাকত একাধিক শাখা প্ৰশাখাৰ উপস্থিতি হয়। তদুপৰি হৰিণৰ শিং মাজে সময়ে সৰি পৰে আৰু তাৰ ঠাইত নতুন শিঙৰ উপস্থিতি হয়। নতুন শিঙৰ আগ ভাগ ভেলভেটৰ নিচিনা কোমল নোমৰ দ্বাৰা আবৃত হৈ থাকে। শিং ডাঙৰ হ'বলৈ আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে এই ভেলভেটৰ নোমবোৰ লাহে লাহে সৰি পৰে। তেতিয়া শিংবোৰৰ পূৰ্ণবিকাশ সাধন হয়।

হৰিণ জাতীয় প্ৰাণীবিলাকে সিহঁতৰ শিংবিলাক আৱৰক্ষাৰ কামত ব্যৱহাৰ কৰে। অৱশ্যে গৰু, ব'হ, ছাগলী আদি জন্তুৰ ক্ষেত্ৰতো এই গুণৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। শৰপহ, দহহৰিণ আদি জন্তুৰ শিংবোৰা অতিপাত ডাঙৰ আৰু ডাঙৰেয়া আকৃতিৰ হোৱাৰ বাবে হাবি বননিত ঘূৰি ফুৰোতে এইবিলাক জন্তুৰে বহুতো অসুবিধাৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হয়। শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীয়ে খেদি আহিলে ইহঁতৰ বিৰাট শিংবোৰা গহ লতাত লাগি ধৰে। এনে পৰিস্থিতিত কোনো কোনোটো হৰিণে শত্ৰু হাতত প্ৰাণ বিসৰ্জন দিব লগীয়া হয়। হৰিণীহঁতৰ ওপৰত একাধিপত্য লাভ কৰিবলৈ কেতিয়াবা সময়লগীয়া পুৰঠ হৰিণৰ মাজত খঙ যুদ্ধৰ সূত্ৰপাত হয়। এই খঙযুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হ'বৰ বাবে ইহঁতে বিৰাট আকাৰৰ শিং যোৰা কামত লগাব লগা হয়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা দুটা হৰিণৰ শিঙত ভোতাপুতি লাগি একেদৰে নোৱাৰা হৈ পৰে। অৱশেষত সিহঁতৰ দুয়োটাই এনে অৱস্থাতে কেইবালিনো পৰি থাকি মৃত্যুক ঝাঁকোৱালি লোৱাৰ বাহিৰে অন্য পথ নাইকিয়া হৈ পৰে। ●

শব্দ-পছ

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—আবষ্টিগুডেষ্টিলা

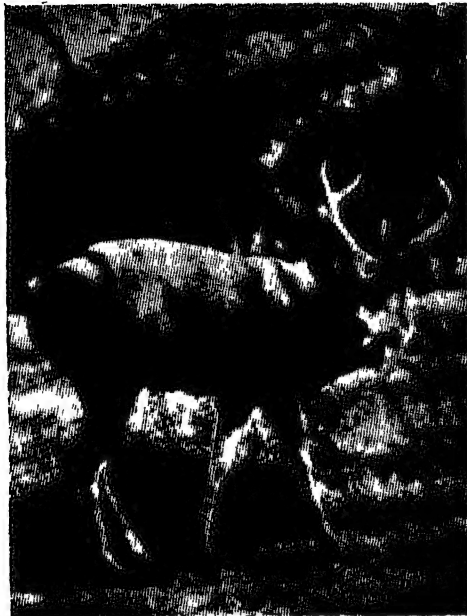
উপবৰ্গ—বোবিনেন্টিয়া

গোত্র—চাবভিডি

প্রজাতি—বোচা ইউনিকলৰ

এচিয়া মহাদেশৰ বিভিন্ন দেশৰ অনুকূল পৰিবেশ বিলাকত বাস কৰি থকা স্তন্যপায়ী স্তন্যবিলাকৰ ভিতৰত শব্দ পছ নামেৰে জনাজাত হৰিণৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। আকাৰত এইবিধ হৰিণক এচিয়া মহাদেশীয় পছৰ ভিতৰত আটাইতকৈ ডাঙৰ বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। অসমৰ বনভূমি বিলাকতো এইবিধ হৰিণ বাস কৰা দেখা যায়। অতীজতে যেতিয়া অসমৰ সৰহ ভাগ ঠাই হাবি বননিৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ আছিল তেতিয়া এইবিধ হৰিণক য'তে ত'তে দেখিবলৈ পোৱা গৈছিল। এতিয়া নানা কাৰণবশতঃ এই বনভূমি বিলাকৰ পৰিসৰ সঙ্কোচিত হোৱাত শব্দপছৰ থকা ঠাইবোৰ লাহে লাহে কমি আহিল। তদুপৰি মাংসলোভী মানুহে যথেষ্ট ইয়াক নিধন কৰিবলৈ ধৰাত জন্তু সংখ্যা আশাভীত ভাৱে কমি আহিল। বৰ্তমানে কাজিৰঙা, বাৰ্হীৰ উপদ্যান, মানাহ অভয়াৰণ্য আদিৰ বাহিৰে বাকীবিলাক ঠাইত এইবিধ হৰিণ দুৰ্ঘাপ্য হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে। তাৰতৰ্ফৰ অন্যান্য বহুতো ঠাইত এইবিধ হৰিণ বাস কৰা দেখা যায়। অ্যান্য ৰাজ্যৰ মানুহবিলাকে ইয়াক চাষাৰ নামেৰে অভিহিত কৰে। ভাৰতৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি এচিয়া মহাদেশৰ আন কেইবাখনো দেশলৈ এইবিধ হৰিণে বণতি বিস্তাৰ কৰিব পাৰিছে। তাৰ ভিতৰত পাকিস্তান, শ্ৰীলঙ্কা, বাংলা দেশ, ব্ৰহ্মদেশ, মালয়েছিয়া আৰু ইন্দোনেছিয়াৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। এইদৰে বিভিন্ন দেশৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত বাস কৰা শব্দ পছৰ শাৰীৰিক গুণাগুণত সামান্য পৰিৱৰ্তন পৰিণামকৃত হয়। এই দৃষ্টিকোণৰ পৰা বিবেচনা কৰি শব্দপছ প্রজাতিৰ হৰিণ বিলাকক কেইবাটাও উপ-প্রজাতিত স্থান দিয়া হৈছে। শ্ৰীলঙ্কাত যি প্রজাতিৰ শব্দ পছ বাস কৰে সেই প্রজাতিৰ শব্দপছক জীৱবিদ বিজ্ঞানী সকলে বোজা ইউনিকলৰ ইউনিকলৰ নামেৰে অভিহিত কৰিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰি সীমাৰ ভিতৰত বাস কৰা বিধ শব্দপছক বিজ্ঞান সম্মত ভাৱে বোজা ইউনিকলৰ নাইট্ৰাচ আৰু মালয়েছিয়াৰ ফালে থকা বিধক বোজা ইউনিকলৰ ইকুইণ্ট নাম দিয়া হৈছে। এই তৃতীয়বিধ শব্দপছক অসমতো বাস কৰা দেখা যায়।

ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ৰাজ্যত যি প্ৰজাতিৰ শৰপহ বাস কৰে সেই প্ৰজাতিৰ শৰপহৰ শাৰীৰিক গুণাগুণতো বিভিন্ন ৰূপ পৰিলক্ষিত হয়। তাৰ ভিতৰত পশ্চিম ভাৰতৰ অৰুণ্ঠত থকা ৰাজ্যসমূহত বিবোৰ শৰপহ বাস কৰে সেইবোৰ শৰপহ দেখাত অতি মনোৰম বুলি কোৱা হয়। দক্ষিণ ভাৰতৰ ফালে বাস কৰা বিধ শৰপহৰ শিংযোৰা আটাইতকৈ ধুনীয়া বুলি কোৱা হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে মালয়েছিয়া আৰু ইন্দো-নেছিয়াৰ ফালে বাস কৰা শৰপহৰ গাত এনে সৌন্দৰ্যৰ বিকাশ হোৱা দেখা নহয়।

শৰপহ

যি যিয়েই কি নহওক শৰপহ জাতীয় হৰিণৰ দেহত নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছে। ইয়াৰ নোমৰিলাক মিহি বা নিমজ হোৱা দেখা নাযায়। এই নোমবোৰ ঠাণ্ডা আৰু খহটা বিধৰ হ'লেও প্ৰকৃত শিং মোহাৰে সৈতে বিৰাট আকাৰৰ জন্তুটো ভাৰত জিলিকা হয়। শৰপহৰ গৰ্ভধনত একোছা দীঘল চানেকীয়া নোমৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখা যায়। এই নোমক শৰপহৰ কেপৰ বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি।

শৰপহৰ দেহত উৎপত্তি হোৱা নোমবোৰৰ বং ধোৱা বৰণীয়া বা বঙচুৱাকৈ মুগা বুলি ক'ব পাৰি। কিন্তু তলপেটৰ ফালে গজা নোমখিনি দেখিব অন্যান্য ঠাইত গজা নোমৰ বৰণৰ তুলনাত অলপ শেঁতা হোৱা দেখা যায়। মাইকী শৰপহক আঁহৰ মানুহে ভেলেঙী বুলি কয় আৰু শৰপহৰ তুলনাত ভেলেঙীৰ গাত গজা নোমবোৰৰ বৰণ পাতলীয়া আৰু শেঁতা হয়। তদুপৰি ভেলেঙীৰ মূৰত কোনো প্ৰকাৰৰ

শিঙৰ উৎপত্তি হোৱা দেখা নাযায়। আনহাতে মতা শব পছৰ শিংযোৰাটি প্ৰকাণ্ড ৰূপ ধাৰণ কৰে। শিংযোৰাত ডাল আৰু শাখা ডালৰ উৎপত্তি হৈ ভৰকাৰুলীয়াটোক আকৰ্ষণীয় হোৱা দেখা যায়। এনে ধৰণেৰে ডাল পাত মেলি বিকশিত হোৱা শিঙৰ ইংৰাজী ভাষাত শিং বা হৰ্ণ বুলি নটক এন্টলাৰ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। অসমীয়া ভাষাত ডালমেল শিং বুলি সংক্ষেপতে কৈ খব পৰা যায়। শিঙৰ শুবিৰ পৰা সন্মুখৰ ফালে ওলাই অলপ দূৰত ওপৰৰ ফালে ধনুভিৰীয়াটোক উঠি যোৱা এডাল শাখা শিঙৰ উৎপত্তি হয়। মূল শিং ডালক “বাণ্টাইন” বুলি কোৱা হয়। প্ৰত্যেক ডাল মূল শিং সামান্য ভাৱে পাছৰ ফালে হাউলি গৈ ওপৰমুৱা হয়। ওপৰ ছোৱাত এই মূল শিংডাল দুটা ডালত বিভক্ত হৈছে।

শব পছৰে দিন দুপৰত গভীৰ অৰণ্য ভূমিত প্ৰবেশ কৰি সময়খিনি অতিবাহিত কৰিবলৈ ডাল পায়। গছৰ চাঁয়াত ইহঁতে চেপেটা মাৰি পৰি থাকে আৰু মতা হৰিণে শত্ৰুৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰি থাকে। আবেলি সময়ত হৰিণ আকৌ লাহেকৈ হাবিৰ মাজৰ পৰা মুকলিমুৰীয়া ঠাইবোৰলৈ ওলাই আহে আৰু কুমলীয়া বাঁহ, কুঁহিপাত আদিত মুখ দি দি চৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। সন্ধিয়াৰ সময়খিনি কাষ চাপি অহাৰ লগে লগে ইহঁতে পুনৰ হাবিৰ মাজত প্ৰবেশ কৰি আত্মগোপন কৰিবলৈ যত্ন কৰে। বাতাব্যতি হাবিৰ মাজতে আশ্ৰয় লৈ থাকে। প্ৰাচ্য সিন্ধু ৰাতিপুৱা বেলেটো ওপৰলৈ উঠিবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে শবপছ বিলাকে আকৌ চৰিবলৈ ওলাই আহে।

এইবিধ হৰিণৰ দৃষ্টি অস্তিত্ব-ভীষ্ণ নহ'লেও শ্ৰাণ আৰু শ্ৰৱণ শক্তি অতিশয় বৃদ্ধল হোৱা দেখা হয়। হৰিণৰ সমাজত অকণো সাক্ষৰ শব্দৰ উৎপত্তি নকৰাটোকে এইবিধ প্ৰাণীয়ে আনেঙে আনেঙে পৰিভ্ৰমণ কৰি ফুৰিব পাৰে। পানীত সাঁতুৰি যোৱা বিষয়তো এইবিধ হৰিণে অতীতপূৰ্ব পানদৰ্শিতা প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰে। পানীত ওপঙি ওপঙি সাঁতুৰি যোৱা সময়ত এইবিলাক হৰিণে মূৰটো পানীৰ ওপৰলৈ উঠাই ৰাখে। মুখখনৰে সৈতে মূৰটো পানীৰ উপৰি ভাগত ওপঙাই বৰাব ফলত প্ৰকাণ্ড শিংযোৰা পানীৰ তলত ডোব যোৱাৰ কোনো ভয় নাথাকে। প্ৰতি বছৰে এই জাতীয় হৰিণৰ শিংযোৰা মাটিত সৰি পৰে আৰু তাৰ ঠাইত নতুন শিঙৰ উৎপত্তি হয়। শিংযোৰ সৰি পৰাৰ পাছত শিঙৰ শুবিৰ কোমল মজ্জাখিনি ওলাই পৰে। নতুনকৈ গজা শিঙৰ উপৰিভাগত ভেলভেটক লিচিনা আলসুৱা নোমৰ উৎপত্তি হয়। এই সময়খিনিত শবপছৰে অতিশয় সজলতা অৱলম্বন কৰি প্ৰাণীৰ লগীয়া হয়।

এইবিলাক হৰিণ কৈমৰ প্ৰাণীয়ে আকৰ্ষণীয় সমাজ পাতি বাস কৰে। এই দৃষ্টিকোণৰ ফালৰ পৰা বিবেচনা কৰি চালে শবপছক সমাজপ্ৰিয় প্ৰাণীৰ আখ্যা দিব পাৰি। ভেলভেটী আৰু স্কিভিয় বয়সৰ পোৱালি লগ লাগি একো একোটা আৰু বা জনৰ সৃষ্টি হয়। একোটা জাকত এটা ডাঙৰ আকাৰৰ মতা হৰিণে প্ৰভৱ বিস্তাৰ

কৰে। সম বয়সৰ অন্যান্য মতা হৰিণে আহি যাতে তাৰ পাৰিবাৰিক জীৱনত আঁলৈ আহুকালৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে তাৰ বাবে সি বিশেষ সতৰ্কতা অৱলম্বন কৰিব লগা হয়। যুঁজ বাগৰত প্ৰবৃত্ত হৈ সি মাইকী হৰিণ আকক নিজৰ ফলীয়া কৰি ল'বলৈ চেষ্টা কৰে। যুঁজত পৰাজয় বৰণ কৰা হৰিণে জুৱৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি গৈ জনপ আঁতৰত নিঃসঙ্গ জীৱন যাপন কৰিবলৈ বাধ্য হয়। কাতি-আঘোন মাহত মতা-মাইকী হৰিণৰ সঙ্গম ঘটে। সঙ্গম কাল আৰু ঋতুৰ অৱস্থান ঘটিলে মতা হৰিণে ভেঙ্গেঙী-হঁতৰ সাধুচৰ্য ত্যাগ কৰি কেৱলীয়া জীৱন যাপন কৰিবলৈ আবদ্ধ কৰে। গৰমৰ দিনত ভেঙ্গেঙীহঁতে পোৱালি জগায়। এবাৰত এজনী হৰিণে এটাক পোৱালি দিয়ে।

দল হৰিণ

শ্ৰেণী---সুন্দৰাপাৰী

বৰ্গ---আৰ্চিওডেউলি

উপবৰ্গ---ৰোবিনেণ্টিয়া

কুল---চাৰ্ভিডি

প্ৰজাতি---ৰোচাবডাচ্ ডেভোচিল

অসমৰ জনবায়ু আৰু প্ৰাকৃতিক পৰিবেশে যি কেইবিধ হৰিণ জাতীয় প্ৰাণীক ধাৰণ কৰিব পাৰিছে সেই কেইবিধৰ ভিতৰত দলহৰিণ অন্যতম। অসমৰ বাহিৰে ভাৰতবৰ্ষৰ আন কেইবাখনো ৰাজ্যত এইবিধ হৰিণে ৰসতি বিস্তাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। তাৰ ভিতৰত মধ্য প্ৰদেশত অৱস্থিত কান্‌হা নেশ্যনেল পাৰ্কখনৰ নাম বিশেষ-ভাৱে উল্লেখযোগ্য। উত্তৰ প্ৰদেশৰ তেৱাহী অঞ্চলত এইবিধ হৰিণে ৰসতি কৰিবলৈ অনুকূল পৰিবেশ নিৰ্ধাৰণ কৰি ল'ব পাৰিছে। পশ্চিমবঙ্গত সুন্দৰবন নামৰ যিখন সাগৰপৰীয়া অভয়াৰণ্য আছে সেই অভয়াৰণ্যখনতো এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে। দেখিবলৈ পোৱা যায়। উল্লেখযোগ্য যে পশ্চিম বঙ্গৰ সুন্দৰবন অভয়াৰণ্য, অসমৰ কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু অন্যান্য দ চানেকীয়া ঠাইবোৰত সচৰাচৰ বাস কৰা দল হৰিণৰ ঠেঙৰ খুৰা বহল হয়। পানীয়ে গৰকা বোকাৰয় পৰিবেশত বাস কৰিবলগীয়া হোৱাৰ বাবে খুৰাৰ আকাৰ এনে হয়। আন হাতে মধ্য প্ৰদেশৰ শুকান আৰু কঠিন মাটিত বাস কৰা দল হৰিণৰ খুৰা গোটা হৈ পৰে।

কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ দ-চানেকীয়া বিলৰ পাৰত এইবিধ হৰিণক জাক বান্ধি কুৰা অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। পিতৃনিৰ পাৰৰ বাঁহনিত ইহঁত জাক বান্ধি চৰি কুৰে। বাঘ আৰু অন্যান্য শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণীৰ উমান পালে ইহঁত সঠক হৈ পৰে আৰু বিপদৰ হাত মাৰিবলৈ দৌৰি পলায়। হাতীৰ পিঠিত উঠি যোৱা দৰ্শন-প্ৰাৰ্থীসকলক ইহঁতে এনেদৰে লগি চায় যেন গোটেই জাকে অতিথিক আদৰণিহে জনাইছে। ইহঁতৰ কাষ চাপিবলৈ গলে হৰিণ জাক লাহেকৈ আঁতৰি যায়। কেতিয়াবা যদি হাতীৰ পিঠিত উঠি দৰ্শন প্ৰাৰ্থীয়ে হৰিণ জাকক অনুসৰণ কৰাৰ উমান পায়

তেতিয়া গোটেই জাহাজটো ওচৰতে থকা ওখ ওখ বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ সাজত আত্মগোপন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ইহঁতে পানীত বুৰ গৈ থকা দ পথাৰতো চৰি ফৰে। এই বিশেষ চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্যৰ কাৰণেই এইবিধ হৰিণক মানুহে দল হৰিণ বুলি কয়। দল পাতি পাতি বাস কৰা প্ৰকৃতি থকাৰ বাবেও হয়টো এইবিধ প্ৰাণী, দল হৰিণ বুলি কোৱা হয়। হিন্দী ভাষাত দল হৰিণক বাব-শিঙা' বোলা হয়।

দল হৰিণৰ বৰ্ণ মুগ চানেকীয়া হয়। শৰপহৰ দৰে ইয়াৰ ডিঙি ভাগতো একোছা দীঘল চুলি বা নোম থাকে। গৰমৰ দিনত গাঁৱ নোমবোৰ শেঁতা পৰে। তেতিয়া জন্তুবিশেষৰ গাঁৱ নোমত সামান্য ভাৱে ফুটুকা-ফুটুকী দাগৰ উৎপত্তি হয়

দল-হৰিণ

নতুনটো জগা পোৱালিৰ গাঁতো তেনে ধৰণৰ ফুটুকা-ফুটুকী দাগৰ উৎপত্তি হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। পোৱালিবোৰ ক্ৰমে ডাঙৰ হৈ অহাৰ লগে লগে এই দাগবোৰ লাহে লাহে নাইকিয়া হ'বলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু অৱশেষত সম্পূৰ্ণভাৱে অদৃশ্য

হয়। মতা হৰিণৰ ভাল বেলা শিং থাকে। মাইকী হৰিণৰ ক্ষেত্ৰত এনে ধৰণক শিঙৰ উৎপত্তি হোৱা দেখা নাযায়। মতা হৰিণে এই শিং বোবা সবৰসীয়া বা বিভিন্ন বয়সৰ প্ৰতিবেশী হৰিণৰ সৈতে যুঁজ-বাগৰ কৰোঁতে আৰু শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণীৰ আক্ৰমণক প্ৰতিহত কৰিবৰ বাবেও ব্যৱহাৰ কৰে। আনহাতে হাৰিৰ মাজত ফুৰোতে দল হৰিণক প্ৰকাণ্ড আকাৰৰ শিংবোৰাই যথেষ্ট আহকালত পেলায়। ডাঠ হাৰিৰ মাজেৰে দৌৰি যাওঁতে গছৰ ডালেপাতে শিঙৰ ঠাল-ঠেঙুলিবোৰ লাগি ধৰিলে ই হাৰি ফালি আঁঠু বাঢ়িৰ নোৱাৰা হৈ পৰে। বাঘ, বাং কুকুৰ আদি শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণীয়ে এট স্ত্ৰবোৰতে জন্তুটোৰ ওপৰত জপিয়াই পৰি তাৰ প্ৰাণবায়ু বাহিৰ কৰি দিয়ে।

আটাইবিলাক দলহৰিণৰ শিঙৰ গঠন-ভঙ্গী একে নহ'লেও সিহঁতৰ মাজত অতি সামান্য পাৰ্থক্য হৈ দেখা যায়। দল হৰিণৰ শিঙক দুটা বিশেষ শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। প্ৰথম শ্ৰেণীৰ শিং মূৰৰ ওপৰত গছাৰ পিছত পাছৰ ফালে ছেল-নীয়াটক তাঁজ লৈ আগৰ ফালে ধনুভিৰীয়াটক আগ বাঢ়ি পুনৰ ওপৰমুখা হয় মাজ ভাগতে মূল শিং ডাল কেইবা ভাগতো ভাগ হৈ শাখা প্ৰশাখাৰ সৃষ্টি হয়। দ্বিতীয় বিধ শিঙৰ বিশেষত্ব এয়ে যে ইয়াৰ মূল ঠাৰি দুডালে মূৰৰ সমতলৰ পৰা সম-কৌণিক ভাৱে থিয় হৈ লাহেহে ধনুভিৰীয়া হৈ বহুতলি ঠাই আঙুৰি থাকে। প্ৰথম প্ৰকাৰৰ শিং বোৰাতকৈ দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ শিংবোৰ দেখনিয়াৰ। সেই কাৰণে বৈঠক গানাত, ঘনৰ বেৰ, খুটা আদিত সুলল ভাৱে সজাই ধৰাৰ বাবে এই বিধ শিং মানুহে পছন্দ কৰে।

শৰ পছৰ দৰে দলহৰিণেও সমাজ পাতি বাস কৰিবলৈ ভাল পায়। মতা মাইকী আৰু বিভিন্ন বয়সৰ পোৱালিবোৰক লৈ একো একোটা জুম বা জাকৰ সৃষ্টি হয়। এটা বৃহৎ আকাৰৰ মতা হৰিণে বহুতো সংখ্যক মাইকী হৰিণক লৈ একো একোখন সংসাৰ পাতি নি মেলে। সাধাৰণতে আটাইবিলাক হৰিণে মিলা প্ৰীতিৰে বাস কৰে যদিও সজমৰ সময় আহি পালে বতাবোৰৰ মাজত কাজিয়া পোচালৰ সৃষ্টি হয়। বিজয়ী হৰিণে হৰিণীহঁতৰ সঙ্গ সুখ ভোগ কৰে আৰু পৰাজয় বৰণ কৰিব লগীয়া হোৱা হৰিণে স্থান ত্যাগ কৰি নিসঙ্গ জীৱন অতিবাহিত কৰে। এইবিধ হৰিণক নিশাচৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব নোৱাৰি। অৱশ্যে বাতিও ইহঁতক চৰি ফুৰা দেখা যায়। বাতিপুৱা আৰু আবেলিৰ শীতল পৰিবেশত ইহঁতে চৰি ফুৰে আৰু দিন-মুপৰত গছৰ ছাঁত জিৰণি লয়। ইহঁতৰ শ্ৰাণশক্তি প্ৰবল। দৃষ্টি আৰু শ্ৰৱণৰ ক্ষেত্ৰত কমলীয়া। বছৰেকত জাহকালি মাইকী হৰিণে এবাৰত এটাকৈ পোৱালি দিয়ে।

কুটুকী হৰিণ

শ্ৰেণী---সুন্দৰপাৰী

বৰ্গ---আবটিওডে ষ্টেলা

উপ-বৰ্গ---ৰোমিনেণ্টিয়া

কুল---চাৰ্ভিডি

প্ৰজাতি---এক্সিচ্ এক্সিচ্

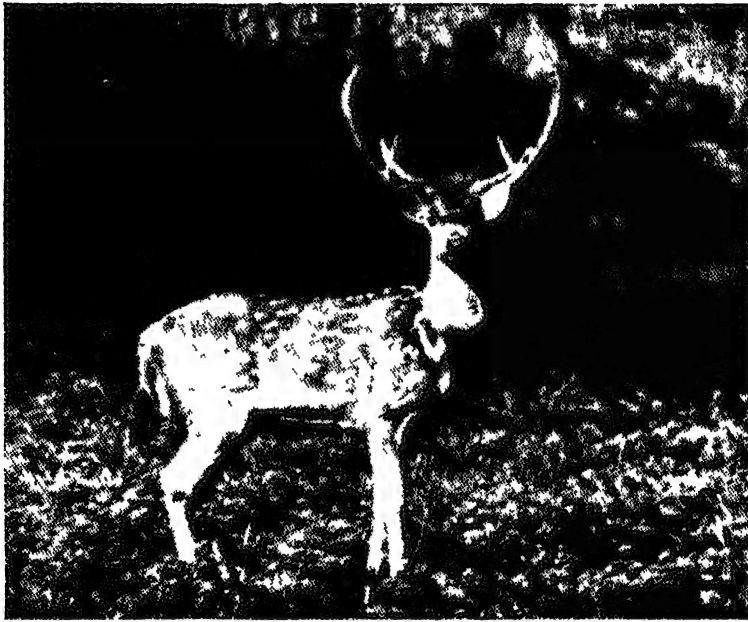
আমৰ দেশৰ হৰিণ গোটীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত কুটুকী হৰিণেই আটাইতকৈ
গুৰু। হিন্দী ভাষাত এইবিধ হৰিণক চিতল আৰু ইংৰাজী ভাষাত 'স্পটেড দিয়ৰ'
নামেৰে জনা যায়। পোটেই গাঁতে কুটুকা-কুটুকী দাগ থকাৰ বাবে অসমীয়া ভাষাত
ইয়াক কুটুকী হৰিণ বোলা হয়। অসমৰ বাহিৰে ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য ঠাইতো এইবিধ
হৰিণ বাস কৰা দেখা যায়। তাৰ ভিতৰত পশ্চিম বঙ্গ, বিহাৰ, উৰিষ্যা, উত্তৰ প্ৰদেশ,
মহাৰাষ্ট্ৰ, ৰাজস্থান, কৰ্ণাটক, কেৰেলা, অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ, তামিল নাডু আৰু গুজৰাটৰ নাম
এই ক্ষেত্ৰত উল্লেখ কৰিব পাৰি। মুঠতে ক'ব পাৰি যে উত্তৰে হিমালয় পৰ্বতমালাৰ
নামনি ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দক্ষিণলৈকে আৰু পূবে অসমৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পশ্চিমৰ
ফালে গুজৰাটলৈকে এইবিধ বিচিত্ৰ পহুৰ বসতিস্থান বিয়পি আছে। অসমৰ চাৰি
সীমাৰ ভিতৰত কুটুকী হৰিণক দেখা যায় যদিও ইয়াৰ বিচৰণ ভূমি নামনি অসমতে
সীমাবদ্ধ বুলি ক'ব লাগিব। উজনি আৰু মধ্য অসমত কুটুকী হৰিণ দেখিবলৈ পোৱা
নযায়। কাছাৰ জিলা আৰু পাৰ্বত্য অঞ্চললৈ ইয়াৰ বসতি সম্প্ৰসাৰিত হোৱা নাই।
গোৱালপাৰা জিলাৰ চিৰাং আৰু মানাহ সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত এইবিধ হৰিণক নিক্ৰান্ত
ভাৱে থকা দেখা যায়। সংখ্যা হিচাপে অসমত কুটুকী হৰিণৰ উৎপত্তি তেনেই
সামান্য বুলি ক'ব লাগিব। ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আইনৰ ধাৰা অনুযায়ী এইবিধ
হৰিণক নিষিদ্ধ জন্তু বুলি গণ্য কৰা হৈছে।

বৰ্গ। কুটুকা-কুটুকী আৰু গোণবৰণীয়া মূগা বৰণৰ এইবিধ হৰিণক অপকণ
সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতীক বেন লাগে। শৰীৰৰ পাৰ্শ্বভাগত শাৰী শাৰীকৈ থকা কুটুকা-কুটুকী
দাগবোৰৰ সাজে সাজে আঁত ছেৰাই যায়। কুটুকী হৰিণৰ শিং যোৰ গুৰিতে দুটা
ভাগত বিভক্ত হয়। মূল শিঙৰ ওপৰি পৰা এডাল শাখা শিং আগৰ ফালে ওলাই আহে।

এই শাখা শিং দুডাল গন্মুখৰ কালে বাঢ়ি গৈ ওপৰমুৱা হয়। ধনুভীৰীয়াতকৈ ওপৰ মূৰা হোৱা শিং দুডাল ঘাই শিঙৰ মাজভাগ মানতে শেষ হয়গৈ। ঘাই শিং বোৰা কেটীয়াতকৈ অলপ পাছৰ কালে বাঢ়ি মেলাহিভাৱে ওপৰমূৰা হয়। এই মূল শিঙৰ আগ ভাগত চুটি আকাৰৰ শাখা শিং একোডালৰ উৎপত্তি হয়। হৰিণীৰ শিং নাথাকে।

ফুটুকী হৰিণে সাধাৰণতে ছাঁয়াযুক্ত হাবিৰ মাজত থাকিবলৈ ভাল পায়। বেছি বাঁহনি থকা ঠাইতে এই হৰিণৰ কসতি ঘন। হাবিৰ মাজত থাকি ভাল পোৱা প্ৰাণী হলেও মাজে সময়ে জাক পাতি পাতি ইহঁতে মুকলি মূৰীয়া বাঁহনি পৰ্য্যাবলিকলৈ

ফুটুকী হৰিণ (মতা)

ওলাই আহে। দুপৰীয়া সময়ত ইহঁতে গছৰ তলত শুই থাকে। আবেলি আৰু বাতিপুৱা ভাগত চৰিবৰ বাবে মুকলি ঠাইটো জাক পাতি ওলাই আহে। কোক্‌ৰাঝাৰ জিলাৰ চিৰাং সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত থকা বানৰাবী নামৰ আঞ্চলিক বন কাৰ্যালয়ৰ নিচেই কাষতে থকা মুকলি ঠাইডোখৰত ফুটুকী হৰিণ জাকে জাকে চৰি ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা গৈছিল। জোনাক নিশা ইহঁতৰ একোটা জাক চৰি ফুৰা দেখা গৈছিল। আজি কালি সেই বিলাক ঠাইত ফুটুকী হৰিণ দেখিবলৈ নোহোৱা হ'ল। নামনি অসমৰ বনভূমি বোৰতো ফুটুকী হৰিণৰ সংখ্যা আশাতীতভাৱে হ্ৰাস পোৱা দেখা গৈছে।

ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য ঠাইত এইবিধ প্ৰাণীক এতিয়াও জাক পাতি ফুৰা অৱস্থাত

ডাক্তাৰ বনৰীয়া জৰ

৷ যায়। একো একোটা জাকত পোন্ধৰ বিশ্ৰুট। লৈকে হৰিণ থকা দেখা
 যায়। জাকত থকা সবছ সংখ্যকেই মাইকী হৰিণ। ডালপাত বেলা শিং
 গেল দেখিয়েই পোৱালি আৰু মাইকী মখাৰ মাজত মতা হৰিণক সহজে চিনি উলিয়াব
 পাৰি। একো একোটা জাকত থকা মতা আৰু মাইকী ফুটুকী হৰিণৰ সংখ্যাৰ অনুপাতৰ
 পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে শৰ পছৰ দৰে এইবিধ হৰিণৰ মতাবোৰৰ মাজতো
 যুঁজ-ব'গ হয়। যুঁজত জয়লাভ কৰা হৰিণেই মাইকী মখাৰ ওপৰত একাধিপত্য
 বিস্তাৰ কৰে আৰু পৰাজয় বৰণ কৰা হৰিণে সেই ঠাই ত্যাগ কৰি অলপ আঁতৰত
 অকলশৰীয়াতক জীৱন কটাব লগীয়া হয়। মানুহে বসতি কৰা গাওঁতুঁইবিলাকৰ আশে-
 পাশে থকা অৰণ্যভূমিত এইবিধ হৰিণক প্ৰায়েই দেখা যায়। বাঘ, আদি
 শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণীৰ পৰা ৰক্ষা পৰিবলৈ এইবিধ হৰিণে এনে ব্যৱস্থা লয় বুলি
 অনুমান হয়। অৱশ্যে বছৰত সময়ত ইহঁতৰ কিছুমানে নিষ্ঠুৰ মানুহৰ হাততো প্ৰাণ
 বিসৰ্জন দিব লগীয়া হয়। অন্যান্য জাতীয় হৰিণ আৰু বান্দৰ আদি প্ৰাণীৰ সহযোগত
 বাস কৰিও এইবিধ প্ৰাণীকে শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা পৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।
 কাৰণ শত্ৰু জাতীয় কোনো প্ৰাণীৰ ওচৰলৈ আহাৰ উমান পালে এই জন্তুবিলাকে
 সত্ৰেট সূচক ধ্বনি কৰি হৰিণবোৰক পলাই সাৰিবলৈ সঁচৰ কৰি দিয়ে।

বছৰৰ বিভিন্ন সময়ত ফুটুকী হৰিণে শিং সলায়। পূৰ্ণ শিং বোৰা মাটিত
 সৰি পৰে আৰু তাৰ ঠাইত নতুন শিং গজি উঠে। নতুনকৈ ওলোৱা শিঙৰ আগ
 ভাগ পাতলীয়া নোমৰ আৱৰণেৰে ঢাক খাই থাকে। এই হৰিণবিলাকে সেই সময়ত
 অতি সাৱধাননেৰে থাকিব লগীয়া হয়। কাৰণ অন্যান্য হৰিণৰ লগত যুঁজ
 ব'গৰত প্ৰবৃত্ত হ'বলগীয়া হ'লে এই কোমল আৱৰণত যা লাগি দুবাৱস্থা হোৱাৰ
 সম্ভাৱনা থাকে। ফুটুকী হৰিণে এবালত দুটা বা তিনিটা পোৱালি জগায়।

ধনু শিঙীয়া হৰিণ বা চাঙ্গাই

শ্ৰেণী---স্তুন্যপায়ী

বৰ্গ---আৰ্ টিওডে ষ্টীলা

উপবৰ্গ---ৰোমিনেষ্টিয়া

কুল---চাৰ্ ভিডি

প্ৰজাতি---চাৰভাচ্ এল্ডি এল্ডি

ভাৰতবৰ্ষৰ পূব প্ৰান্তত অৱস্থিত মণিপুৰ ৰাজ্যত 'ব্ৰাও এণ্টাৰ্ড দিয়েৰ' বা চাঙ্গাই নামেৰে জনাজাত এবিধ বিচিহ্ন হৰিণ বাস কৰে। 'চাঙ্গাই' শব্দটো মণিপুৰী ভাষাৰ পৰা আহিছে। এই শ্ৰেণীৰ হৰিণক আন এটা উপ-প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীক বুজাবলৈ ব্ৰহ্মদেশৰ মানুহে 'থামিন' শব্দ ব্যৱহাৰ কৰে। অসম আৰু পূৰ্বাঞ্চলৰ অন্য কোনো এখন ৰাজ্যতো এইবিধ আপুৰুগীয়া হৰিণক স্বাভাৱিক অৱস্থাত দেখা নাযায়। সমগ্ৰ ভাৰতৰ অন্য কোনো ঠাইতে এই হৰিণৰ অস্তিত্ব প্ৰতিপন্ন হোৱা নাই। সেই বাবে মণিপুৰ ৰাজ্যত চাঙ্গাই হৰিণে এক অদ্বিতীয় অভিলেখৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰিছে বুলি ক'ব লাগিব। অসমীয়া ভাষাত এইবিধ হৰিণক ধনু-শিঙীয়া হৰিণ বোলা হয়। অৱশ্যে চাঙ্গাই নামেৰে এই হৰিণ জনাজাত। ধনুশিঙীয়া হৰিণৰ তিনিটা উপপ্ৰজাতি থকাৰ কথা জনা যায়। মণিপুৰৰ বনাঞ্চলত থকা সেই উপ-প্ৰজাতিক বিজ্ঞান সন্মতভাৱে "চাৰভাচ্ এল্ডি এল্ডি" বুলি কোৱা হয়। ব্ৰহ্মদেশত বাস কৰা উপ-প্ৰজাতিৰ চাঙ্গাইক "চাৰভাচ্ এল্ডি থামিন" আৰু থাইলেণ্ডৰ ফালে সচৰাচৰ বাস কৰা ধনু-শিঙীয়া হৰিণ বা চাঙ্গাই হৰিণক 'চাৰভাচ্ এল্ডি চিয়ামেঞ্চি' বোলা হয়। বৰ্তমান অৱস্থাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত এই তিনিওটা উপ-প্ৰজাতিত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা প্ৰাণীবোৰৰ সংখ্যা হ্ৰাস পাই আহিছে। ফলত ইহঁত দুৰ্লভ জন্তু হৈ পৰিছে।

বিখ্যাত লগুটাক হ্ৰদ মণিপুৰতে অৱস্থিত। এই সৰোবৰলৈ মণিপুৰৰ ৰাজধানী ইম্ফলৰ পৰা যাব পাৰি। চাৰিওফালে কৰ্দ্দৈ-সীৰিয়া পাছাবে পৰিবেষ্টিত এই সৰোবৰৰ প্ৰাকৃতিক দৃশ্য অতি মনোৰম। এই সৰোবৰৰ এটা অংশত ধনুশিঙীয়া হৰিণ যুগ যুগান্তৰৰ সাত প্ৰতিঘাত অতিক্ৰম কৰি নিৰলে বাস কৰি আহিছে। এই ঠাইৰ স্বাভাৱিক পৰিবেশে ধনুশিঙীয়া হৰিণৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছে।

ল টাক সৰোবৰৰ অন্তৰ্গত এডোখৰ অলপ আহল-বহল ঠাইত ধনুশিঙীয়া হৰিণৰ-কেইটামান পাল চৰি কুৰা দেৱিবলৈ পোৱা যায়। এই ডোখৰ বন্য প্ৰাণী প্ৰধান ঠাইক কেইবোল্ লামঝাও' নামেৰে জনা যায়। চাক্কাই জাতীয় হৰিণবোৰক নিৰাপদে প্ৰতিপাল কৰি বাৰি ইয়াৰ জন্তু সংখ্যা বৃদ্ধি কৰিবৰ বাবে এই ডোখৰ পৰিত্ৰ ভূমিক 'কেইবোল্ লামঝাও' ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ মৰ্যাদা দিয়া হৈছে। এই উল্লৰ উদ্যানখনক ওপঙি

ধনুশিঙীয়া হৰিণ

থকা উদ্যান বুলি কোৱা হয়। আগতেই উল্লেখ কৰা অহা হেতে যে কেইবোল্ লামঝাও ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখন ধনুশিঙীয়া সৰোবৰৰ একাংশত প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে। মানোৰখন অৱশিষ্ট অংশৰ দৰে উদ্যানত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা ঠাইবোৰো বছৰে বছৰে ভাগ সময় পানীৰ তলতে ডুৰ গৈ থাকে। উদ্যানৰ মাজ ভাগত দুই এটা ওপ চানেকীয়া

টিলা আছে। বাৰিষা কালত এই টিলা কেইটা পানীৰ ওপৰত জাহি থকা যেন দেখি। ইয়াৰ ভিতৰৰে এটা ডাঙৰ ওখ টিলাত মণিপুৰৰ বনবিভাগে এটা বৰ্ণনোপযোগী নিৰীক্ষণ স্তম্ভ নিৰ্মাণ কৰি ৰাখিছে। এই নিৰীক্ষণ স্তম্ভৰ সোঁ মাজত থিয় হৈ চাৰিও ফালে লক্ষ্য কৰিলে ওপঙা উদ্যানৰ মনোৰম দৃশ্য উপভোগ কৰিব পাৰি। এই বনোবাৰা টিলাটোৱে নারেবেহে যাব পাৰি। হৰাটো ওখ ওখ বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদে বেটু মথাকৈ চাকি বখাৰ বাবে নিৰীক্ষণ নাও চলাই ৰাখি নোৱাৰি। সেইবাবে টিলাটোত থকা নিৰীক্ষণ স্তম্ভলৈ বোৱাত পথটোক সুবিধা দিবৰ বাবে ওপতি থকা বাঁহবোৰ উঠাই ৰাখি এটা পানী পথ নিৰ্মাণ কৰা হৈছে।

খৰালি কালত যেতিয়া হৰদৰ পানী শুকাবলৈ ধৰে তেতিয়া ৰাখ ঠাইবোৰ একেবাৰে শুকাই যায়। চাক্কাই হৰিণৰ পালবোৰে তেতিয়া পছন্দ ভলত আশ্ৰয় লৈ সময় কটায়। বাঁহনিত শুই থুকা অৱস্থাত নিলক্ষ্য পৰা গিহঁতক চিনি পোৱা টান। বাৰিষা কালত ওখ বাঁহবনবোৰ শিপাৰে সৈতে পানীৰ ওপৰলৈ উঠি আহি উপতি থকা উদ্যানত পৰিণত হয়। শিপাৰ কোছাবোৰত শেনুটৈ, মেটেকা আদিৰ ডাঠ চামনি পৰি গোটেই গোপা একেলগে কলগছৰ ডুৰৰ নথৈ উপতি পৰে। শিপাৰ চামনিবোৰ ইমান ডাঠ হয় যে তাৰ উপৰি ভাগত চাক্কাই বিনাকৈ হেলানতে বিচৰণ কৰি ফুৰিব পাৰে। উপতি থকা চামনিখন বতাহত লৰচৰ কৰিবলৈ ধৰিলে অলপ দূৰৈৰ হৰিণবোৰক আলাসতে নাচি থকা যেন লাগে। সেই বাবে ব্ৰাণ্ড এন্টিলার্ড দিয়েৰ বা চাক্কাই নামৰ হৰিণবোৰক নাচনী হৰিণ বুলিও কোৱা হয়। বাঁহৰ শিপাৰ পৰা উৎপত্তি হোৱা ওপঙা আৱৰণ খনক মণিপুৰী ভাষাত কুম্দি বুলি কোৱা হয়।

মণিপুৰ ৰাজ্যৰ স্বাভাৱিক পৰিবেশত থকা চাক্কাই হৰিণৰ পৰিস্থিতি সন্তোষজনক বুলি ক'ব নোৱাৰি। কেইবোলা নামৰাও ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত বাস কৰা চাক্কাই হৰিণৰ সৰ্বমুঠ সংখ্যা এশতকৈ বেছি হয় নে নহয় সন্দেহজনক। পানীত উপতি থকা উদ্যানখনত বাস কৰাৰ বাবে খোজ কাঢ়ি বা নাৱৰ ওপৰত উঠি চাক্কাইৰ সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰি। মণিপুৰ চৰকাৰৰ বৰ্ণিতাগে সেই কাৰণে হেলিকপ্টাৰৰ সহায়ত কেইবোলা নামৰাও ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত থকা চাক্কাইৰ পিয়লকাৰ্য্য সম্পাদন কৰাৰ ব্যৱস্থা ইতিমধ্যে হাতত লৈছে। উদ্যানৰ চাৰিওফালে ধাম খেতিৰ উপযোগী দ মাট খলাত স্থানীয় লোকে উদ্যানৰ ভিতৰত থকা মাটিতো বেদৰ্শন আঁত্ৰ কৰিছে। তদুপৰি খাদ্যৰ উপযোগী নোভনীয়া প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে এইবিধ প্ৰাণীক মনে মনে বধ কৰা দেখা যায়। অনুশাসন আৰু পৰিচালনা ব্যৱস্থা নিয়াবিতক প্ৰবৰ্তন কৰি সংৰক্ষণ কটকটীয়া কৰিব নোৱাৰিলে এইবিধ আপুৰুগীয়া প্ৰাণীয়ে অচিনে পৃথিৱীৰ পৰা ঘেদানি মাগিব মাগিব।

বৃক্ষদেশত এতিয়ালৈকে ৰতি থকা খামিন নামৰ ব্ৰাণ্ড এন্টিলার্ড দিয়েৰ বা বনু-শিঙীয়া হৰিণৰ ভবিষ্যত উজ্জ্বল বুলি ক'ব নোৱাৰি। সেই দেশৰ চৰকাৰে চাক্কাইৰ বংশবৃদ্ধি কৰিবৰ বাবে কি ব্যৱস্থা হাতত লৈছে স্পষ্ট ভাবে জনা নাযায়।

তৃতীয় উপপ্ৰজাতিৰ প্ৰাণীবিলাকৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান দক্ষিণ পূব এচিয়াৰ বিভিন্ন দেশ বুলি জানিব পৰা গৈছে। থাইলেণ্ড, লাওচ আৰু কাছোভিয়াৰ বিভিন্ন ঠাইত এই বিধ প্ৰাণীয়ে পূৰ্বতে বাস কৰিছিল বুলি জনা যায়। সেই কেইখন দেশত থকা পৰ্ণ-নিপাতিহাৰি বননিয়ে এইবিধ প্ৰাণীৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ক্ৰমান্বয়ে হাৰি বননিবোৰ কাটি-ছিঙি এইবিলাক ঠাইত মানুহে খেতি পথাৰ কৰিবলৈ লোৱাত ইহঁতৰ সচৰাচৰ বসতি স্থানৰ সংকোচন ঘটিবলৈ গৈছে। অৱশেষত সৰহ ভাগ ঠাইৰ পৰা এইবিধ প্ৰাণী সম্পূৰ্ণৰূপে বিনষ্ট হ'ব লগীয়া হ'ল। বহুতো হৰিণে চিকাৰীৰ হাতত প্ৰাণ বিসৰ্জন দিব লগীয়া হ'ল।

এই দেশবিলাকত পূৰ্বতে বাস কৰা উপ-প্ৰজাতিৰ ধনু-শিঙীয়া হৰিণৰ বংশবৃদ্ধি কৰিবৰ বাবে ইতিপূৰ্বে থাইলেণ্ড চৰকাৰে কাম হাতত লৈছিল বুলি জনা যায়। ১৯৭৪ খৃষ্টাব্দত থাইলেণ্ডৰ ৰাজকীয় বনবিভাগে এই জাতৰ এজনী মাইকী হৰিণ সংগ্ৰহ কৰি ঘৰচীয়াটক প্ৰতিপালন কৰিছিল। যথত জগোৱা পোৱালিৰে বংশ বৃদ্ধি কৰাৰ আশাপ্ৰদ আঁচনি প্ৰৱৰ্তন কৰি জন্তুবিষেয়ৰ ভবিষ্যত উজ্জ্বল কৰিবলৈ এওঁলোকে যত্ন কৰিছিল। যথত তুলি-তালি ডাঙৰ কৰা হৰিণবোৰ পুনৰ স্বাভাৱিক পৰিবেশনত মেলি দিয়া-টোৱেই এইখন আঁচনিৰ মুখ্য উদ্দেশ্য আছিল। এই আঁচনি সফল কৰিবৰ বাবে তেওঁলোকে মতা পহৰো যোগাৰ কৰিছে। ইয়াৰ ফল স্বৰূপে উৎপাদন হোৱা পোৱালি কেইটা বেছি দিন বাচি নথকাত গোটেই পৰিকল্পনাটোৱেই ওলটু পালটু হৈ পৰিল। অৱশেষত থাইলেণ্ডৰ বনবিভাগে এই আঁচনি বাদ দিবলৈ বাধ্য হ'ল।

পেৰিচৰ চিৰিয়াখানাত এনে ধৰণৰ এটা আঁচনি প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছিল। ১৯৭৮ চনত এই চিৰিয়াখানাত শ্যাম দেশীয় থামিনৰ মাত্ৰ এটা পোৱালি জগিছিল। কিছু দিনৰ পাছত এই পোৱালিটোৰ মৃত্যু হোৱাত সেই চেষ্টাও বিফল হ'ল। থাইলেণ্ডৰ বন্যপ্ৰাণী বিভাগে ৱাচিংটন চিৰিয়াখানাত সংৰক্ষণ কৰি ৰখা এহাল হৰিণ হৰিণী খাও ৰিয়াও অভয়াৰণ্যত বংশ বৃদ্ধিৰ বাবে নেলি দিছিলহি। সিহঁতৰ পোৱালি হৈছিল যদিও কালক্ৰমত সেই পোৱালি কেইটাৰো মৃত্যু হয়। খাও ৰিয়াও অভয়াৰণ্যত প্ৰাকৃতিক শিক্ষা কেন্দ্ৰ নামৰ যিটো অনুষ্ঠান খোলা হৈছে সেই অনুষ্ঠানৰ ভাৱপ্ৰাপ্ত বিষয়া মি: ফাইৰত চাইলাৰ্টপজাৰ ব্যক্তিগত তথ্যৱধানত ১৯৮১ চনৰ ১২ অক্টোবৰ তাৰিখে এজনী হৰিণে এটা পোৱালি জগায়। তেওঁ অনুধাৱন কৰা উচ্চাভিলাসী আঁচনিৰে এতিয়াও পূৰ্ণ বিকাশ লাভ কৰিব পৰা নাই। সি যিয়েই কি নহওক ইতিমধ্যে থাইলেণ্ডৰ ৰাজকীয় চৰকাৰে এইজন অনুৰাগী ব্যক্তিক পুৰস্কৃত কৰি অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছে।

মণিপুৰ-বাসী চাংক্কাই জাতীয় উপ-প্ৰজাতিৰ পহুৱে অৱশ্যে ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা ধৰণৰ বিপৰ্যয়ৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হোৱা নাই। কেইবোলা লাম্বাও ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত এতিয়াও কিছু সংখ্যক চাংক্কাই আছে। তদুপৰি ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন চিৰিয়াখানাত এইবিধ হৰিণক আখ-বেখে প্ৰতিপালন কৰি বংশবৃদ্ধিৰ আঁচনি সফলকাম।

কৰিব পাৰিছে। গতিকে মণিপুৰ নিবাসী ধনুশিঙীয়া হৰিণৰ ভবিষ্যত এতিয়াও অন্ধ-
কাৰ হোৱা নাই বুলি ক'ব পাৰি। অৱশ্যে স্বাভাৱিক পৰিবেশত ইয়াৰ ৰক্ষণাবেক্ষণ
অধিক শক্তিশালী কৰি তোলাটো অতি আৱশ্যকীয় বিষয় হৈ পৰিছে।

ধনুশিঙীয়া হৰিণৰ গাৰ নোমবোৰ ঋহট। আৰু ঠাণ্ডা হোৱা দেখা যায়। এই
নোমবোৰ ৰঙচীয়াতকৈ পীত বৰ্ণ হয়। ধনু ভিৰীয়া শিং যোৰাৰে সৈতে জুড়টো দেখাত
সুন্দৰন। মাইকী হৰিণৰ শিং নাথাকে। মতা পহৰ শিং যোৰাৰ গঠন প্ৰাণালীত
নিজস্ব বৈশিষ্ট্য ফুটি ওলায়। মূল শিং দুভাল গুৰি ভাগতে মেনাহি ৰাই ধনু-ভিৰীয়াতকৈ
ওপৰৰ ফালে চক্ৰাকৰে বাঢ়ি যায়। বছৰৰ যেই কোনো সময়তে এইবিধ হৰিণে
পোৱালি জগায়।

খটীয়া হৰিণ

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---আৰ্ টিওডেস্তেলা

উপবৰ্গ---ৰোমিনেণ্টিয়া

কূল---চাৰ্ ভিডি

প্ৰজাতি---এক্সিচ্ পচিনচ্

এচিয়া মহাদেশৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা হৰিণ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত খটীয়া হৰিণ বা হৰ্গ-দিয়েৰ নামৰ হৰিণ অন্যতম । আকাৰত এইবিধ প্ৰাণী শৰপহু, দলহৰিণ, হাঙ্গুল আদিতকৈ সৰু আৰু স্নগৰী পহতকৈ ভালৈখিনি ডাঙৰ হয় । এইবিধ হৰিণৰ চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য হ'ল, শৰপহু, দলহৰিণ আদিৰ দৰে ইহঁতে হাবি-বননিত জুম পাতি বাস নকৰে । অনুকূল পৰিবেশত দলে দলে বাস কৰা অন্যান্য হৰিণ থকা কাষৰীয়া ঠাইবোৰত এইবিধ হৰিণৰ গোটাচেৰেকক স্বাধীন মনেৰে চৰি ফুৰা দেখা যায় । অন্যান্য হৰিণৰ সাহচৰ্যত প্ৰতিবেশী হিচাপে থকা শ্ৰেণীৰ প্ৰাণী হ'লেও বহুত সময়ত ইয়াক অকলশৰীয়াকৈ চৰি ফুৰা দেখা যায় । জুম পাতি বাস নকৰিলেও ইহঁতক উদাসীন জীৱন যাপন কৰা প্ৰাণী বুলি ক'ব নোৱাৰি । কেতিয়াবা নিচেই ওচৰা-ওচৰিকৈ আৰু কেতিয়াবা অলপ আঁতৰি ইহঁতে আপোন মনেৰে ঘাঁহ আদি খাই ফুৰে । অন্য জাতীয় হৰিণৰ জুমৰ মাজত বিপদ সঙ্কেত দিয়াৰ উমান পালে ওচৰত চৰি থকা খটীয়া-হৰিণ কেইটাও সটম হৈ পলায়ন মুখি পালক লগতে ছিটিকি পলাই আত্মৰক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰে ।

পশ্চিমফালে থকা পঞ্জাব, হাৰিয়ানা আৰু উত্তৰ প্ৰদেশৰ পৰা অসম আৰু অন্যান্য ৰাষ্ট্ৰতলৈ ইয়াৰ বসতিস্থান বিয়পি আছে । ভাৰতৰ বাহিৰে শ্ৰীলঙ্কা, বাংলাদেশ, ব্ৰহ্মদেশ, পাকিস্তান আদিতো ইয়াক কম-বেছি পৰিমাণে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায় । অসমৰ কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু মানাহ ব্যাঘ্ৰে যোজনাৰ অন্তৰ্গত থকা বিস্তৃত এলেকা ওলাং অভয়াৰণ্য আদিত এইবিধ হৰিণক বিক্ষিপ্ত ভাৱে বিচৰণ কৰি ফুৰা দেখা যায় । সাধাৰণতে ওখ-চাপৰ ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদেৰে পৰিপূৰ্ণ মুকলি-মুৰীয়া, ঠাই, সেৰেঙা হাবি আৰু নদীনালা আদিৰ পাৰত থকা আওহতীয়া ঠাইবোৰত খটীয়া-হৰিণে বসবাস কৰে । পশ্চিম বঙ্গৰ উত্তৰ অঞ্চলত থকা জলুদাপাৰা অভয়াৰণ্য, গৰুমৰা জলপাই-

গুৰি অভয়াৰণ্য, মহানদী অভয়াৰণ্য আদিত এইবিধ হৰিণক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। উত্তৰ প্ৰদেশৰ কৰাবট নেচনেল পাৰ্ক, দুধৰা নেচনেল পাৰ্ক আদিকৈ কেন্দ্ৰ কৰি অন্যান্য বহুতো ঠাইলৈকে এইবিধ হৰিণৰ বসতি স্থান বিয়পি আছে। পাকিস্তানত থকা সিন্ধুনদীৰ অৱবাহিকা অঞ্চলত যিবোৰ মুৰলি হাৰি আছে সেইবোৰতো এইবিধ হৰিণৰ বসতিস্থান বিয়পি আছে। ভাৰতবৰ্ষৰ পূবৰ ফালে এই বিধ হৰিণৰ বিচৰণ ভূমি টেনাচিৰি পৰ্যন্ত বিয়পি আছে। দক্ষিণ ভাৰতত এইবিধ হৰিণক দেখা নাযায়। অৱশ্যে শ্ৰীলঙ্কাত ইয়াক বাস কৰা দেখা যায়।

এটা কম-বয়সীয়া খটীয়া হৰিণ

খটীয়া হৰিণৰ গা অলপ দীঘলীয়া আৰু নোদোকা হয়। ঠেং কেইখন তুলনামূলক ভাৱে চুটি হোৱাৰ বাবে জুটোক দেখাত ধোপীয়া যেন লাগে। এই হৰিণৰ গোটেই গাতে নোমৰ বৰণ মুগা-চানেকীয়া হয়। অৱশ্যে বয়স চাৰি দিবলৈ ধৰাৰ লগে লগে হৰিণ আৰু হৰিণীৰ গাৰ নোমবোৰ ক'লা হ'বলৈ ধৰে। নোমৰ আগত বগা আৰু বঙা বঙা জিলিকনি থকা বাবে বদন্ত থকা সময়ত ইয়াৰ গটোত তিব্বতি উঠা দেখা যায়। কাণ দুখনৰ ভিতৰফাল আৰু চুটি নেজডালৰ আগত

ধকা নোমখিনি বগা বৰণৰ হয়। গৰমৰ দিনত সিহঁতৰ গাত গজা নোমবোৰ শেঁতা পৰিবলৈ ধৰে। জাৰ কালি সেই নোমবোৰ আগবদৰে উজ্জ্বল আৰু মিহি হৈ পৰে। তেতিয়া জন্তুটো মৰম লগা হয়। নতুনকৈ জগা পোৱালিবোৰৰ গাত গজা মুগা বৰণীয়া নোমবোৰৰ মাজত বগা বঙৰ ফুটুকা-ফুটুকী দাগ থাকে। তেতিয়া এই পোৱালি হৰিণটোক এটা ফুটুকী হৰিণৰ পোৱালি যেন লাগে। পোৱালিটো অলপ ডাঙৰ হোৱালৈকে তাৰ গাত এই ফুটুকী দাগবোৰ থাকে। জন্তুটো ডাঙৰ হ'লে এই বগা দাগবোৰৰ চিন-চাব একেবাৰে নাইকিয়া হৈ পৰে। অৱশ্যে কেতিয়াবা বয়সীয়া খটীয়া হৰিণৰ গাতো পাতলীয়াতকৈ ফুটুকী-ফুটুকী দাগ দেখা যায়। এই দাগবোৰে কেতিয়াবা কেতিয়াবা এই জাতৰ একোটা হৰিণক চিনাক্ত কৰি উলিওৱাত সহায় কৰে।

খটীয়া হৰিণৰ শিংখোৰা অন্যান্য জাতীয় হৰিণৰ শিঙৰ তুলনাত চুটি আৰু গৰু। ঘাই শিং ডাল হাড়ৰ মাজৰ পৰা ওলাই আহে আৰু এই শিঙৰ গুৰি ভাগ পাতল চানেকীয়া কোমল নোমেৰে ঢাক খাই থাকে। মূল শিঙৰ গুৰি ভাগৰ পৰা এডাল এডাল শাখা শিঙৰ উৎপত্তি হয় আৰু এই চুটি আকাৰৰ শাখা শিং দুডাল ওপৰৰ ফালে মুখ কৰি থাকে। মূল শিং ডাল পাছৰ ফালে ঢাল খাই গৈ আগ ভাগত ওপৰমুৱা হয়। আগ ভাগত এই মূল শিং ডাল দুভাগত বিভক্ত হয়।

খটীয়া হৰিণৰ খোজ-কাটল গাহৰি জাতীয় প্ৰাণীবোৰৰ খোজ-কাটলৰ দৰে। সেই বাবে ইংৰাজী ভাষাত এই বিধ হৰিণক হগ-দিয়েৰ বোলা হয়। গাহৰিৰ দৰে খুচ-খুচাই খুচ-খুচাই এইবিধ হৰিণে ঘাঁহ খাই খাই ইফালে সিফালে ঘূৰি ফুৰে। কিবা কাৰণত দৌৰ দি যাব লগীয়া হ'লে ই তল-মূৰটোঁক যায়। অন্যান্য হৰিণৰ দৰে খটীয়া-হৰিণে দৌৰোতে জপিয়াই নাযায়। আগতেই উল্লেখ কৰা হৈছে যে খটীয়া হৰিণে জুম পাতি বাস নকৰে। গাইগুটীয়া ভাৱে আপোন মনেৰে চৰি ফুৰে। অৱশ্যে একেডোৰৰ ঠাইতে কেইবাটাও হৰিণ চৰি ফুৰে। এইদৰে থাকিয়েই সিহঁতে জাতিগত একতাৰ বান্ধোন প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়।

শিচেই ৰাতিপুৱা বা গধূলি পনত খটীয়া হৰিণ চৰিবৰ বাবে ওলায়। দিন দুপৰতে ইহঁতক চৰি ফুৰা দেখা যায়। এপ্ৰিল মে'ই মাহত সাধাৰণতে খটীয়া হৰিণে পোৱালি জগায়। গৰ্ভধাৰণৰ কাল প্ৰায় আঠ মাহ বুলি জনা যায়।

সুগৰী গছ

শ্ৰেণী---সুত্ৰপায়ী

বৰ্গ---আৰ্টিওডেক্সিলা

উপবৰ্গ---ৰোমিনেনটিয়া

কুল---চাৰ্ভিডি

প্ৰজাতি- মুনানিয়াকচ মন্ট জাক

অগমৰ হাবিত থকা হৰিণ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত সুগৰী গছ আকাৰত আটাইতকৈ সৰু। এই বিধ গছ আমাৰ মানুহৰ বৰ চিনাকি। বাৰণ সুগৰী হৰিণক কম-বেছি পৰিমাণে অগমৰ প্ৰায়বিলাক হাবি বননিত দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই হৰিণ ৫০ চেণ্টিমিটাৰৰ পৰা ৮০ চেণ্টিমিটাৰৰ ভিতৰত ওখ হোৱা দেখা যায়। পিঠিৰ উপৰিভাগ ধনুভিৰীয়া যেন দেখি। মতা সুগৰী গছৰ শিং চুটি আৰু সৰু। মূল শিং ডাঙ ১২ বা ১৩ চেণ্টিমিটাৰতকৈ বেছি দীঘল হোৱা দেখা নাযায়। মাইকী সুগৰী গছৰ শিং নগৰ্জে। মতা গছৰ শিঙত মাত্ৰ এডাল শাখা শিঙৰ উৎপত্তি হয়। এই শাখা শিং দুডাল দুয়োডাল মূল শিঙৰ মাজৰ ফালে সূক্ষ্মকৌণিক ভাৱে ডাঁজ লৈ থাকে। মূল শিঙৰ অৱশিষ্ট অংশতকৈ শাখা শিং ভালোমানখিনি চুটি। মূল শিঙৰ গুৰিত অলপ ওপৰলৈকে পথালিকৈ গোঁলাকাৰত নোমাল ছালৰ আৱৰণ থাকে। চকু-কাণৰ ওপৰৰ ফালে শিঙৰ গুৰি ভাগ দীঘলীয়াতকৈ উঠুতা হৈ থাকে। মূগৰ আগ ফালৰ গঠন প্ৰণালী এনে ধৰণৰ হোৱাৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাত এষ্টবিধ হৰিণক বিব্ৰেচেড্ দিৱেৰ বুলিও কোৱা হয়। অন্যান্য গছৰ শিঙৰ দৰে সুগৰীয়েও বছৰৰ মূদত শিং সলায়। মূৰৰ শিং মাটিত সৰি পৰে আৰু তাৰ ঠাইত নতুন শিং গজে।

সুগৰী গছৰে সাধাৰণতে অলপ ডাঠ ধৰণৰ হাবিত থাকিবলৈ ভাল পায়। ইহঁতে ৰাতি হাবিত লুকাই থাকে আৰু দিনত মাজে সময়ে মুকলি ঠাইলৈ ওলাই আহি ঘাঁহ বন খাই মুকলি মনেৰে চৰি ফুৰেহি। হাবিৰ মাজত চৰি ফুৰোতে সুগৰী গছৰে মাজে মাজে দীঘলীয়া উকি মাৰে আৰু এই উকিৰ ধ্বনি অলপ আঁতৰৰ পৰাই শুনিবলৈ পোৱা যায়। উকিৰ ধ্বনিৰ পৰাই এখন হাবিত সুগৰী হৰিণ থকা নপকাৰ কথা

সহজ জানিব পাৰি। যিবিলাক অৰণ্যত শৰপহ, দল হৰিণ আদি পহু জাকে জাকে চৰি ফুৰে তেনে হাবিত স্তৃগবী পহুৱেও এই জাকবোৰৰ ওচৰা-ওচৰিকৈ অলোঙে আলোঙে চৰি ফুৰে। বাঘ আদি হিংসাকুবীয়া প্ৰাণীয়ে যাতে সিহঁতক সহজে আক্ৰমণ কৰিব নোৱাৰে আৰু কেনেবাকৈ আক্ৰমণ বনিলেও যাতে সিহঁত অকলে বলিৰ পাঠা হ'ব নগীয়া নহয় তাৰ বাবে ইহঁতে এইদৰে অন্যান্য পহুৰ জাকৰ কাষে কাষে থাকিবলৈ বিচাৰে। কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ ভিতৰৰ বিলবিলাকৰ পাৰত আৰু অন্যান্য মুকলি পথাৰত বহুতো স্তৃগবী পহু এইদৰে আন জাতীয় হৰিণৰ সৈতে চৰি ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। গঁড় নানীয়া ম'হ আদি তৃণ পল্লৱভোজী জন্তুৰ সহযোগেতে

স্তৃগবী পহু

ইহঁতৰ কিছুমানে এইদৰে চৰি ফুৰে। ওখ চাপৰ গছ-গছনি থকা মুকলি হাবিত দুই চাৰিটা স্তৃগবী পহুক বিক্ষিপ্ত ভাৱে ঋতীয়া হৰিণৰ সৈতে চৰি ফুৰাও দেখিবলৈ পোৱা যায়। মানাহ আৰু ওবাং অভয়াৰণ্যতো যথেষ্ট পৰিমাণৰ স্তৃগবী পহু অকল-শৰীয়াতকৈ নতুবা জাক পাত্ৰ চৰি ফুৰা দেখা যায়।

ৰাজপুতানাৰ মৰুভূমি অঞ্চল আৰু হিমালয় শৈলমালাৰ বৰফে গৰকা ওখ ওখ ঠাইবোৰক বাদ দি ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰায় সকলোখিলাক হাবিতে কম-বেছি পৰিমাণে স্তৃগবী পহু থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। চিৰকলীয়া ঘৰঘৰেখাৰ নামনি ভাগত

থকা পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰৰ কোনো কোনো ঠাইতো এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে। ভাৰত-বৰ্ষৰ চাৰিসীমাৰ বাহিৰে এই বিধ পহৰ বিচৰণ ভূমি চীন দেশ, জাপান, ফৰ্মুছা আদিতৈ সম্ভাৰিত হৈছে। বাংলাদেশ আৰু পাকিস্থানৰ উপৰি শ্ৰীলঙ্কাতো সুগৰী পহ বাস কৰা দেখা যায়। থকা ঠাইৰ বিভিন্নতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি বাস কৰা তিনিটা উপ-প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীয়ে ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। বিভিন্ন উপপ্ৰজাতিৰ সুগৰী পহক বিজ্ঞানসন্মত ভাৱে পৰিচয় কৰি দিবৰ বাবে জীৱ-বিদ্ বিজ্ঞানী সকলে বেলেগে বেলেগ উপ-প্ৰজাতিৰ নামেৰে ইহঁতক নামকৰণ কৰিছে। সাধাৰণতে দিন-দুপৰত চৰি ফুৰা প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হ'লেও কেতিয়াবা কেতিয়াবা জোনাক নিশা ইহঁতৰ কিছুমানক চৰি ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কেনেবাকৈ ভয় খোৱাৰ আগন্তুক হ'লে এই বিধ হৰিণে উধাতু খাই ছিটিকি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। পলায়ন মুখী সুগৰী পহৰে এক প্ৰকাৰৰ চিঁ চিঁ শব্দ উচ্চাৰণ কৰে। কাজিৰঙা অভয়াৰণ্যৰ মুকলি ঠাইবোৰত চৰি ফুৰা সুগৰী পহ বিলাকে মানুহলৈ সিমানে ভয় নকৰে। হাতীৰ পিঠিত উঠি উদ্যানত প্ৰবেশ কৰা দৰ্শন-প্ৰাৰ্থী সকলে নিচেই ওচৰৰ পৰাই সুগৰী পহ চাব পাৰে।

এইবিধ হৰিণে বছৰৰ সকলো সময়তে পোৱালি জন্মায়। সাধাৰণতে এবাৰত এটাকৈ পোৱালি জগে। নতুনকৈ জগা পোৱালিৰ গাত বগা বগা বৰণৰ দাগ থাকে। প্ৰায় এবছৰৰ ভিতৰতে এই বগা দাগবোৰ নাইকিয়া হয়।

কাশ্মীৰি হৰিণ বা হাঙ্গুল

শ্ৰেণী----স্তন্যপায়ী

বৰ্গ----আৰ্চিওডেক্সিলা

উপবৰ্গ-- -পেমিগেনিটয়া

কুল----চাৰভিডি

প্ৰজাতি - চানডাহ ইলিফাচ্ হাঙ্গুল

কাশ্মীৰত হাঙ্গুল নামৰ এজাতি হৰিণ বাস কৰে । ভাৰতবৰ্ষৰ অন্য কোনো ঠাইতে এইবিধ হৰিণ দেখিবলৈ পোৱা নাযায় । হাঙ্গুলক ইউৰোপ মহাদেশত থকা 'বেড্ দিয়ৰ' নামৰ হৰিণৰ ভাৰতীয় প্ৰতিনিধি বুলি ক'ব পাৰি । ইউৰোপীয় 'বেড্ দিয়ৰ' হৰিণৰ বহুতো উপ-প্ৰজাতি আছে বুলি জনা যায় । এই উপ-প্ৰজাতিবোৰৰ মচাচাৰ বাসস্থান আৰু বিচাৰ ভূমি ইউৰোপ, এচিয়া আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশৰ বিভিন্ন ঠাইলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈছে । আনহাতে দেখা যায় যে আফ্ৰিকা মহাদেশৰ কেৱল উত্তৰ অঞ্চলতহে বেড্ দিয়ৰে বসতি বিস্তাৰ কৰিব পাৰিছে । এচিয়া মহাদেশৰ বেড্ দিয়ৰবিলাকে হিমালয় শৈলমালাৰ দক্ষিণত বসতি কৰিব পৰা নাই । সেই কাৰণে কাশ্মীৰৰ হাঙ্গুলক ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণীৰ আপুৰুগীয়া সম্পদ বুলি ক'ব লাগিব । উল্লেখযোগ্য যে বেড্ দিয়ৰ শ্ৰেণীৰ হৰিণ পশ্চিম গোলার্ধৰ উত্তৰ অঞ্চলতো আছে । এই সম্পৰ্কত ক'ব পাৰি যে ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী জগতলৈ হাঙ্গুল জাতীয় প্ৰাণীয়ে অমূল্য বৰঙনি আগবঢ়াব পাৰিছে । কাশ্মীৰৰ হাঙ্গুলে পশ্চিম সীমান্তত আৰু মণিপুৰৰ চান্দাই হৰিণে পূব সীমান্তত প্ৰহৰীৰ দৰে ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণীৰ সৰ্বদা অক্ষুণ্ণ বাৰিছে ।

হাঙ্গুল হৰিণ আকাৰত আমাৰ অসমৰ দলহৰিণৰ সমান । শাখা প্ৰশাখাৰে সৈতে সৈতে সুশোভিত শিঙৰ গঠনত নিজস্ব বৈশিষ্ট্য প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা যায় । গাৰ নোমবোৰ বৰণত এদনীয়াতকৈ মুগা হয় । বৰ্ষাকালত নোমবোৰ শেঁতা পৰি অলপ বগা বৰণ ধৰে । শীতকালত সেই নোমবোৰ পুনৰ জিলিকি উঠি ধনীয়া হৈ পৰে । নতুনকৈ জগা পোৱালিৰ নোমত ফুটুকা-ফুটুকী দাগ থাকে । বয়স হোৱাৰ লগে লগে দাগবোৰ লাহে লাহে নোহোৱা হয় । পূৰ্ণ বয়সীয়া হৰিণৰ গাত ফুটুকা-ফুটুকী দাগৰ চিন নাথাকে । বয়স ভাটি দিলেও হৰিণৰ গাত বগা চিন দেখা যায় । এইবিধ হৰিণৰ শিঙত পাঁচডাল পাঁচডাল শাখা শিঙৰ উৎপত্তি হয় ।

কাশ্মীৰি হৰিণ

হাঙ্গুলে সাধাৰণতে সেৱেঙা হাবি বননিত চৰি ফুৰে। কেতিয়াবা অকলশৰীয়াটক আৰু কেতিয়াবা জাকপাতি ইহঁতক হাবিৰ মাজত চৰি ফুৰা দেখা যায়। তালৈমান হৰিণ লগ লাগি একোটা পান বা জুমৰ সৃষ্টি হয়। মতা, মাইকী আৰু বিভিন্ন বয়সৰ পোৱালিক একেলগে এটা পানত থকা দেখা যায়। গ্ৰীষ্মকালত হাঙ্গুলে পৰ্বতৰ ওখ ঠাইত অস্থায়ী ভাৱে থাকিবলৈ লয়গৈ। শীতকালত এই ওখ ওখ ঠাইত অতিপাত

ঠাণ্ডা পৰে আৰু বৰফৰ চামনিয়ে সৰহভাগ ঠাই ঢাকি পেলায়। শীতৰ পৰা নিজকে বক্ষা কৰিবৰ বাবে হাঙ্গুলে তলৰ ঠাইলৈ নামি আহে আৰু হাঁহনি পথাৰবিলাকত মুকলি নেনেৰে চৰি ফুৰেহি। অন্যান্য জাতীয় হৰিণৰ দৰেই ইহঁতৰো শিং সৰি পৰে আৰু তাৰ ঠাইত নতুন শিং গজে। শিং সৰি পৰিলে শিঙৰ গুৰিৰ কোমল অংশ ওলাই পৰে আৰু নতুনকৈ গজা শিঙৰ ওপৰত এক প্ৰকাৰৰ কোমল ডেল্‌ডেটৰ সৃষ্টি হয়। এই অৱস্থাত অন্য হৰিণৰ সৈতে কোনো প্ৰকাৰৰ যুঁজ-বাগৰত লিপ্ত নহ'বলৈ জন্তুটোৱে চেষ্টা কৰে। এনে দুৰ্যোগৰ পৰা নিজকে বক্ষা কৰিবৰ বাবে বাবে বয়সীয়া মতা হাঙ্গুলে কেতিয়াবা বৰফাবৃত ওখ শিখৰলৈ উঠি যায়। হৰিণীহঁতৰ ওপৰত এটা মতাই প্ৰভুত্ব বিস্তাৰ কৰিবৰ বাবে পৈনত বয়সৰ মতা হৰিণৰ মাজত খণ্ডযুদ্ধ হয়। শিঙে শিঙে জোঁটাপুটি লাগি সিহঁতৰ ভিতৰত ভীষণ যুঁজ লাগে। যুঁজত জয়লাভ কৰা হৰিণটোৱে হৰিণীহঁতক নিজৰ ফলীয়া কৰি ল'বলৈ সমৰ্থ হয়। পৰাজয় হোৱা হৰিণে আঁতৰি গৈ নিঃসঙ্গ জীৱন যাপন কৰিবলগীয়া হয়। শিঙৰ প্ৰচণ্ড আঘাতত দুই এটা হৰিণে কেতিয়াবা প্ৰাণ বিসৰ্জন দিবলগীয়া হয়।

হাঙ্গুল জাতীয় হৰিণৰ বক্ষণাবেক্ষণ কটকটীয়া কৰিবৰ বাবে কাশ্মীৰৰ ৰাজ্যিক চৰকাৰে ডাচিগাম অভয়াৰণ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। এই বাৰুস্থান প্ৰৱৰ্তনে হাঙ্গুলৰ ভবিষ্যত উজ্জল কৰিছে। সাধাৰণতে বহাগ জেঠ মাহত মাইকী হৰিণে পোৱালি জগায়।

নিগনি হৰিণ

শ্ৰেণী----স্তুন্যপায়ী

বৰ্গ----আৰটিওডেক্সিলা

উপবৰ্গ----ৰোমিনেন্টিয়া

ফৈদ----ট্ৰেগোলিনা

কুল----ট্ৰেণ্ডলিডি

প্ৰজাতি----ট্ৰেণ্ডলাছ মেৰিনা

হৰিণ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ ভিতৰত নিগনি হৰিণ বা মাউচ দিয়ৈৰ আকাৰত সৰা-
তোটকৈ সৰু হয়। এই শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীক 'ছেম্ব্ৰোটেইন' বুলিহে জনা যায়। এই প্ৰাণীৰ
দাঁত আৰু ঠেঙৰ খুৰাত বিশেষ লক্ষণ দেখা যায়। ঠেঙৰ তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ আঙুলি
কেইটাৰ আগভাগত খুৰাৰ উৎপত্তি হয়। এই খুৰা লাগি থকা হাড়ডাল অসমাপ্ত
ভাৱে জোৰা লাগি থাকে। এই বিশেষ শাৰীৰিক গঠনৰ কাৰণে এইবিলাক প্ৰাণী
ঘাঁহ পাণ্ডুলি খোৱা অন্যান্য প্ৰাণীবিলাকতকৈ সামান্য ভাৱে বেলেগ। তৃতীয় আৰু
পঞ্চম আঙুলি থকা হাড় দুডাল লগ লাগি থাকে। তদুপৰি এইবিলাক প্ৰাণীৰ পাক-
স্থলীত গৰু, ম'হ, ছাগলী আদিৰ দৰে তিনিটা কুঠলি থাকে। তিনিটা কুঠলিৰ তৃতীয়
স্থানত থকা কুঠলিৰ স্বৰূপ এই হৰিণৰ ক্ষেত্ৰত সম্পূৰ্ণভাৱে বিকাশ হোৱা দেখা নাযায়।
ইয়াৰ উপৰিও এই প্ৰাণীৰ কোনো শিং নগজে। আগফালে ওপৰ পাৰিত থকা কুকুৰ-দাঁত
বা ছিঙি খোৱা দাঁত দুটাৰ ৰূপ বিশেষ ভাৱে লক্ষ্য কৰিব লগীয়া। হাতীৰ দাঁতৰ
দৰে ওপৰ পাৰিৰ দুটা আগদাঁত বাহিৰলৈ ওলাই আহি তলৰ ফালে ওলমি থকা
দেখিবলৈ পোৱা যায়।

এচিয়া আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশতে ছেম্ব্ৰোটেইন বা নিগনি হৰিণৰ বাসস্থান আৰু
বিচৰণ ভূমি সীমাবদ্ধ। এই বিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী আকাৰত ইমান সৰু হয় যে সিহঁতক
শহাপহু জাতীয় প্ৰাণীৰ লগতহে তুলনা কৰিব পৰা যায়। নিগনি হৰিণৰ দৰেই
কেইবাটাও প্ৰজাতিৰ প্ৰাণী বিভিন্ন ঠাইৰ অৱণ্যত আছে বুলি জনা যায়। এচিয়া আৰু
আফ্ৰিকা মহাদেশৰ গ্ৰীষ্ম মণ্ডলে প্ৰভাৱান্বিত কৰা কিছুমান ঠাইত এইবিলাক প্ৰাণীৰ
বসতিস্থান। দক্ষিণ-পূব এচিয়াৰ অন্তৰ্গত ব্ৰহ্মদেশ, বৰ্ণিও আৰু ফিলিপাইনত তাৰে দুবিধ
মান প্ৰাণী বাস কৰে। জাভা দ্বীপৰ ফালে বাস কৰা নিগনি হৰিণক "নাপু" নামেৰে
জনা যায়। পূব এচিয়াৰ অৱণ্যত থকা নিগনি হৰিণৰ গাঁৱ নোমৰ বৰণ সম্পূৰ্ণভাৱে

মুগা বঙচুৱা হয়। আফ্ৰিকা মহাদেশৰ পশ্চিম অঞ্চলত থকা নিগনি হৰিণৰ গাত বগা বৰণৰ চেলাপতীয়া দাগ দেখা যায়। এই বিধ খাদ্যী সাধাৰণতে পানীৰ কাষৰীয়া ঠাইবোৰত বাস কৰা দেখা যায়। এই বিধ নিগনি হৰিণ পানীত সাঁতুৰিব আৰু বুলি মাৰিব পৰা কামত পাটকল হোৱা দেখা যায়।

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা, যিবিধ নিগনি হৰিণ দেখা যায় সেইবিধৰ ব্যতিহাৰ আৰু বিচল ভূমি দক্ষিণ ভাৰতৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলতে

এটা নিগনি হৰিণে সাৱধানৰে শত্ৰুৰ গাঁতবিধি লক্ষ্য কৰিছে।

সীমাৰক্ষ বুলি প্ৰমাণিত হৈছে। অৱশ্যে ইয়াৰ বসতি খীলফাতলৈ বিয়পি আছে বুলি জনা যায়। নেপালতো এই নিগনি হৰিণ আছে বুলি জীৱবিদসকলে অভিমত প্ৰকাশ কৰিব খোজে। এইবিধ নিগনি হৰিণৰ শিং সামান্য ভাৱেহে পৰিলক্ষিত হয়। এই শিঙাৰ আকাৰ ইয়াক সৰু যে প্ৰকৃত পক্ষে ইহঁতৰ শিং আছে বুলি ক'বলৈ

টান লাগে। ইহঁতৰ ঠেং কেইখন আকাৰত তেনেই সৰু হয়। জন্তুটোৰ পাছৰ অংশ আগ ভাগতকৈ তুলনামূলক ভাৱে ডাঙৰ আৰু মঙহাল হয়। নেজডাল একে-বাৰে চুটি হয়। ইহঁতৰ গাঁৱ নোমৰ বৰণ বঙচুৱাকৈ মুগা হয়। এই বঙচুৱা নোমত দেহৰ দুয়োকাষে পথালি পথালিকৈ অঙ্কন কৰি বখা দীঘলীয়াটক চেলাপতীয়া আঁচ থাকে। নিগনি হৰিণৰ ডিঙিতও তিনিডাল তিনিডালকৈ বগা বৰণৰ দেখাৰ উৎপত্তি হয়। পেটৰ তলৰ ফালে থকা নোম সম্পূৰ্ণ ভাৱে বগা হয়।

এই বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ নোমৰ বৰণ পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ লগত ইমান সুন্দৰ ভাৱে মিলি থাকে যে ওচৰতে চেপেটা খাই পৰি থাকিলেও ইয়াক সহজতে বিচাৰি পোৱা টান হৈ পৰে। শত্ৰু প্ৰাণীৰ আক্ৰমণৰ পৰা নিজকে ৰক্ষা কৰিব পৰাৰ এইটো এটা অভিনৱ প্ৰাকৃতিক কৌশল বুলি ক'ব পাৰি। ঘাঁহ-বনেৰে ঢাকি বখা পৰ্বতীয়া ঠাইত ইহঁতে সাধাৰণতে আশ্ৰয়টলৈ গৈপনে থাকে। ডোকনোকালিতে আৰু গন্ধিয়া ইহঁতে আহাৰৰ বাবে আশ্ৰয় লোৱা ঠাইৰ পৰা লাহেকৈ ওলাই আহে। দিন দুপৰৰ ব'দৰ জ্বলিঙনিত আৰু ৰাতিৰ আন্ধাৰত আত্মগোপন কৰি থাকে। আহাৰ বিচাৰি ঘূৰি ফুৰা সময়ত শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীৰ উমান পালে ইহঁতে বিজুলি বেগেৰে পলাই গৈ গছৰ ধোন্দ বা পাথৰৰ ফাকত লোমাই আত্মৰক্ষা কৰে। এইবিধ নিগনি হৰিণে সাধাৰণতে বছৰত এটাকৈ পোৱালি জগায় বুলি জনা যায়।

কস্তুরী হৰিণ

শ্ৰেণী----স্তন্যপায়ী

বৰ্গ----আৰ্টিওডেট্টিলা

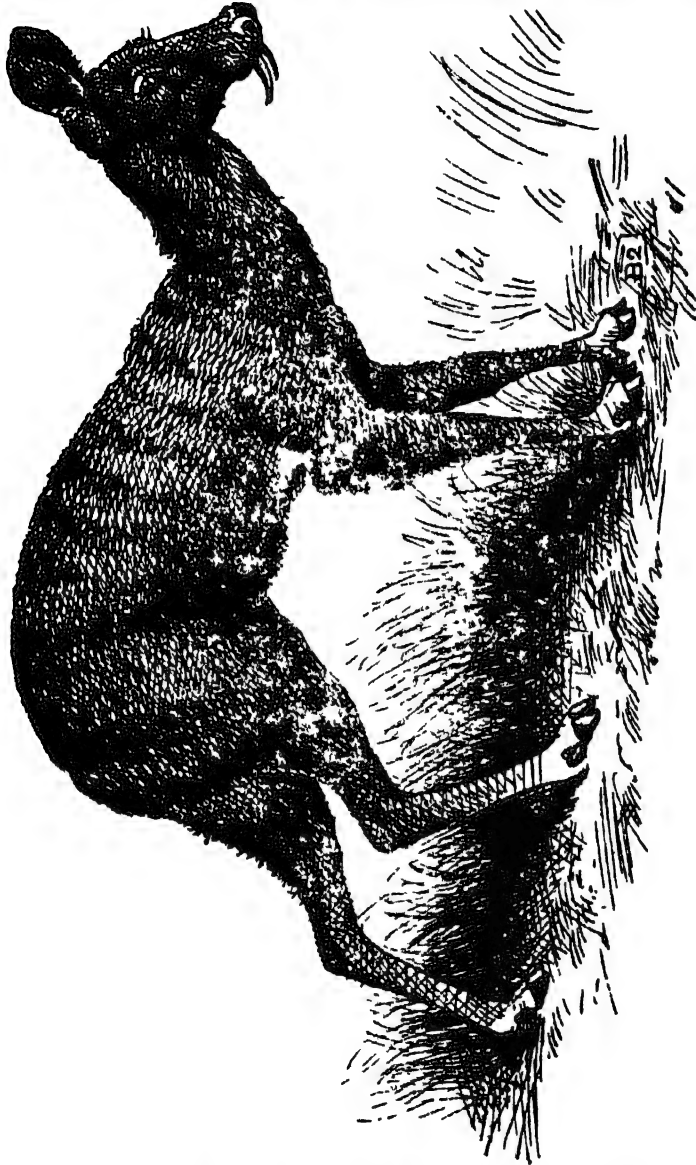
কুল----চাৰ্ভিডি

প্ৰজাতি---মচ্ কচ্ মুচিফেৰচ্

হিমালয় শৈলমালাৰ বুকুত পশ্চিমফালে কাশ্মীৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পূবে নেপালৰ মাজেদি ভূটান আৰু ছিক্কিম্ পৰ্যন্ত যিবিলাক ওখ ওখ পৰ্বতীয়া ঠাই আছে সেইবোৰ ঠাইৰ বিভিন্ন পৰিবেশত কস্তুরী হৰিণ নামৰ এবিধ বিচিদ্ৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। এইবিধ প্ৰাণীৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাগুণত কেইটামান বিশিষ্ট ৰূপ পৰিলক্ষিত হয়। কস্তুরী হৰিণৰ কোনো প্ৰকাৰ শিং গজা দেখা নাযায়। দ্বিতীয়তে অন্যান্য হৰিণ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে এইবিধ হৰিণৰ মুখ মণ্ডলত কোনো প্ৰকাৰৰ মাংসগ্ৰন্থি বা টেমুনা হোৱা দেখা নাযায়। শিঙৰ পৰিবৰ্তে ইয়াৰ ওপৰ পাৰি দাঁতৰ আলুৰ পৰা দুটা দীঘল দাঁত ওলাই আহি তলৰ ফালে ভাঁজ খাই থাকে। এইবিধ প্ৰাণীৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে মতা কস্তুরী হৰিণৰ নাভিদেশত এটুকুৰা নোমেৰে আৱৰা মাংসগ্ৰন্থি থাকে আৰু এই মাংসগ্ৰন্থিকে আমাৰ মানুহে কস্তুরী বুলি কয়। অন্য ভাষাত ইয়াক গান্ধ-কলাই বোলা হয়। নেজৰ তল ভাগতো এনে ধৰণৰ মাংসগ্ৰন্থিৰ উৎপত্তি হোৱা দেখা যায়। কেচা অৱস্থাত এই মাংসগ্ৰন্থিৰ পৰা এক প্ৰকাৰৰ অকটা গোন্ধ বাহিৰ হয়। শুকাই কণকণীয়া মাৰিলে ইয়াৰ পৰা গান্ধ-কলাইৰ নিজস্ব গোন্ধ বাহিৰ হয়। এই গান্ধ-কলাই ঔষধ প্ৰস্তুত কৰা কামত ব্যৱহাৰ কৰা হয় বুলি জনা যায়। ভূটানাসকলে অন্যান্য পণ্য সামগ্ৰীৰ লগতে গান্ধ-কলাই ভূটান পাহাৰৰ পৰা ভৈয়ামলৈ আনে আৰু সীমামূৰীয়া ঠাইত থকা বজাৰবিলাকত বিক্ৰী কৰেহি।

কস্তুরী হৰিণৰ ঠেঙৰ খুৰা কেইটা গোটা হোৱাৰ বাবে পাহাৰীয়া ঠাইত জন্তুটোৱে অনায়াসে খোজ কাঢ়ি যাব পাৰে। হিমালয় শৈলমালাৰ বুকুত সাধাৰণতে যিবি প্ৰকাৰৰ বিশেষ জাতৰ গছ-গছনি গজে সেইবিলাক গছৰ ভিতৰত সৰল বা পাইন জাতীয় গছকে প্ৰথম স্থান দিব পাৰি। হিমালয়ৰ পৰ্বতীয়া ভূ-ভাগত কেবা জাতৰো পাইন জাতীয় গছ-গছনিয়ে অভূতপূৰ্ব প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যৰ সৃষ্টি কৰিছে। সমুদ্ৰৰ পৃষ্ঠৰ পৰা তুলনামূলক

উচ্চতা আৰু মাটিৰ লগত মিহলি হৈ থকা বসায়নিক উপকৰণৰ নিয়মীয়া মাত্ৰাৰ বাবে গছ-গছনিবোৰ ডাঠকৈ গুজি উঠিছে। পৰ্বতৰ নামনিত বহল বহল পাতৰ গছ বেছিকৈ হয়। সেই কাৰণে হিমালয়ৰ মাজ ভাগত নানা ধৰণৰ আপুৰুগীয়া গছ-গছনি

কস্তুরী হৰিণ

গুজি উঠিছে। এহেজাৰ মিটাৰ মান ওখ ঠাইবোৰত ডাঙৰ গছ-গছনি হোৱা দেখা নাযায়। তেনেবোৰ ঠাইত সৰু-সুৰা গছ-গছনি আৰু তৃণ জাতীয় উদ্ভিদেই

বেছি হোৱা দেখা যায়। তাৰ ওপৰত থকা পৰ্বতৰ শিখৰ আৰু কৰ্দৈ-সিৰীয়া পৰ্বতবোৰ বহুৰৰ সৰহখিনি সময় বৰফৰ চামনিৰ তলতে ডুব গৈ থাকে।

হিমালয় পৰ্বতৰ এনে মনোমোহা পৰিবেশত বিভিন্ন জীৱ জন্তুৱে আপোন মনেৰে বিচৰণ কৰে।

সবল জাতীয় গছ-গছনিয়ে প্ৰাধান্য লাভ কৰা ঠাই অতিক্ৰম কৰি যিবোৰ ঠাই বহল পতীয়া গছ-গছনিৰে ভৰি থাকে তেনেবোৰ ঠাইতেই কস্তূৰী হৰিণ থকা দেখা যায়। ইহঁতক কিন্তু জাক বান্ধি থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। সাধাৰণতে ইহঁতে অকণ্ঠৰীয়াটোক হাৰিৰ মাজৰ অনুকূল পৰিবেশত চৰি ফুৰে। দিন-দুপৰত গছ গছনিৰ তলৰ সুবিধাজনক ঠাইত চেপেটা মাতি পৰি থাকি ইহঁতে সময় কটায়। আবেলি সময়ত লাহেটক ওলাই আহে আৰু নানা এবাৰৰ মিষ্টি মিষ্টি আহাৰ দিচাৰি থাবলৈ ধৰে। ঘাঁহ-বন, শেলুৱৈ, কুঁহিপাত আদি উদ্ভিদজাতীয় খাদ্যই কস্তূৰী হৰিণে খায়। বাৰিষা কালতে মাইকী কস্তূৰী হৰিণে এবাৰত এটাকৈ পোৱালি জগায়।

এন্টেলোপ্, আৰু গেজেল জাতীয় প্ৰাণী

এন্টেলোপ্ আৰু গেজেলক গৰু, ম'হ, ছাগলী, পহু আদি জন্তুৰ লগত সাধাৰণে নৈ বভিডি কুলত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। গৰু, ম'হ আদি জন্তুৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণৰ দৰ্শনত গেজেল আৰু এন্টেলোপ্ জাতীয় প্ৰাণীৰ সাদৃশ্য থাকিলেও বহুতো ক্ষেত্ৰত এই দুবিধ প্ৰাণীৰ গাত কিছুমান নিঃসন্দেহ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণ প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা যায়। ইহঁতৰ গাত বিশেষ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণৰ বিকাশ হোৱাতেনে লক্ষ্য ৰাখি জীৱবিদ বিজ্ঞানীসকলে ইহঁতৰ বাবে কেইবাটাও উপ-বিভাগ বা উপ-কুলন সৃষ্টি কৰিবলগীয়া হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে এন্টেলোপ্ আৰু গেজেল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ সবহ ভাগকেই আফ্ৰিকা মহাদেশত পোৱা যায়। সেই মহাদেশত বাস কৰা এই শ্ৰেণীৰ জন্তু বিলাক জাত অনুযায়ী বিভিন্ন ৰূপৰ হয়।

এই শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ বিশেষত্ব হ'ল এয়ে যে ইহঁতৰ শিং যোৰা পহু জাতীয় প্ৰাণীৰ শিঙৰ দৰে ভাল মেলা নহৈ এডলীয়া হয়। তাৰোপৰি এই শিংবিলাক পকোৱা-পকি অথবা ৰূপ-কটা যেন দেখি। কিছুমানৰ শিং কৰ-বেছি পৰিমাণে পোন হয় আৰু আন কিছুমানৰ শিংযোৰাই ধনুভিবীয়াটক পাছৰ কালে হাউলি থাকে। কিছুমান প্ৰাণীৰ এই শিং সন্মুখৰি তলমুৱা হয় আৰু ধনুভিবীয়াটক ওপৰমুৱা হয়। দুই এবিধ প্ৰাণীৰ শিংযোৰাই ম'হৰ শিঙৰ দৰে দুয়ো কালে ৰাঢ়ি গৈ পুনৰ ওপৰ-মুৱা হয়। শিংযোৰ ফোপোনা নহৈ গোটা হয়। কিছুমান প্ৰাণীৰ মতা আৰু মাইকী উভয়েৰে শিং আছে যদিও সবহভাগৰ ক্ষেত্ৰত কেৱল মতাৰহে শিং থকা দেখা যায়।

এন্টেলোপ্ আৰু গেজেল জাতীয় প্ৰাণীবোৰক সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতিভূতি বুলি ক'ব পাৰি। এন্টেলোপক যদি সুলভ বোনা হয় তেন্তেই গেজেল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীক অপূৰ্ণ সুলভৰ মূৰ্ত্তপ্ৰতীক বুলিব লাগিব। দুয়োবিধ প্ৰাণীকে বিভিন্ন আকৃতিৰ জন্তুৰে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। এন্টেলোপ্ জাতীয় প্ৰাণীৰ শিংবিলাক সাধাৰণতে দীঘলীয়া আৰু বুৰলীয়া আকৃতিৰ হয়। জাতি ভেদে শিঙৰ গঠন প্ৰণালীও বেলেগেৰে দেখা যায়। বেছি ভাগৰ ক্ষেত্ৰত এই শিঙৰ গঠন দীঘল-পহীয়াটক পোন বা সামান্যভাৱে ধনুভীয়া হ'লেও জাতিভেদে এই শিঙত সপিনৰূতি দেখা যায়। বেছি ভাগৰ মতা আৰু মাইকী এন্টেলোপৰ শিং থাকিলেও কিছুমানৰ কেৱল মতাৰোৰহে শিং থকা দেখা যায়। তদুপৰি এই শিংবিলাকত পখানিটক কটাৰ দৰে সমান্তৰাল আঙঠি

থাকে। গেজেলৰ মতা আৰু মাইকী উভয়ৰে শিং গজা দেখা যায়। গুৰিবৰপৰা আগলৈকে এই শিংবিলাকত আঙঠিৰ নিচিনাকৈ পথালিয়ে পথালিয়ে কটা দাগ থাকে। গেজেলৰ গাঁৱ নোমৰ বৰণ সাধাৰণতে মুগ। চানেকীয়া হয় আৰু তাত অন্য বৰণ থকা দেখা নাযায়। আনহাতে এন্টেলোপৰ গাঁৱ বিভিন্ন বৰণৰ বং দেখা যায়। এন্টেলোপৰ চকুৰ তল ভাঙুত এক প্ৰকাৰৰ মাংসগ্ৰন্থি হয়। গেজেলৰ এনে মাংসগ্ৰন্থি হোৱা দেখা নাযায়। কিন্তু ইহঁতৰ গাঁৱৰ দুয়ো কাষে বগা বৰণৰ চেলাউৰিৰ দৰে দাগ থাকে।

কুকুৰাৰ বা ব্ৰেক্‌বাৰ্,

শ্ৰেণী---জলপায়ী

বৰ্গ---আৰ্টিওভেটিভা

উপবৰ্গ---নোমিনেটিভা

কুল---এণ্টিলোপিন

প্ৰজাতি---এণ্টিলোপ্‌ ক্ৰাভিকেল

কুকুৰাৰ বা ব্ৰেক্‌বাৰ্ নামৰ বন্যপ্ৰাণী এণ্টেলোপ্‌ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ ভিতৰত পৰে। এইবিধ প্ৰাণীৰ বাহিৰেও ভাৰতবৰ্ষত আন কেবাখিহো এণ্টেলোপ্‌ জাতৰ প্ৰাণী ভিন্ ভিন্ প্ৰাকৃতিক পৰিবেশত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবিধৰ প্ৰাণীৰ ভিতৰত নীলগাঁই আৰু চাৰিখিটীয়া এণ্টেলোপ বা ক্ৰাভিকেল নামৰ দুবিধ প্ৰাণীয়েই বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। এই আটাই কেইবিধ প্ৰাণীৰ ভিতৰত কুকুৰাৰ নামৰ প্ৰাণীবিধেই দেখাত আটাইতকৈ বুনীয়া। আচলতে এণ্টেলোপ্‌ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ দেহত প্ৰকাশ পোৱা চাৰিখিটীয়া জলসূৰ কুকুৰাৰ দৰে সম্পূৰ্ণভাৱে পৰি-স্কুট হোৱা দেখা যায়। এই জাতৰ এণ্টেলোপৰ দেহৰ মোকলোৰৰ বৰণ বহুভাৱক যুগ্ম হয়। চকু কেইটাৰ চাৰিওকাষে এচটা বনাৰবনীয়া চকুৰ চিন দেখা যায়। খুউৰিৰ তলত অংশ আৰু নাকৰ চাৰিওকাষে থকা চুটি চুটি মোকাখোকা বৰা হয়। ইহঁতৰ নেজ চুটি আৰু নেজভাগৰ ওপৰৰ ফালে থকা মোকাখোকা সম্পূৰ্ণ বৰা। ডলপেট আৰু বুকুৰ তলত থকা নোঙ্গ সোপাও বৰা হয় আৰু এই বৰা মোকাখোকা চেনাপতীয়াতকৈ ঠেঙৰ ভিতৰৰ ফালে বিয়পি থাকে। বহুভাৱক আৰু বুনী মোকা জালৰ বাবে অন্ধটোক বৰ ভয়নি দেখি। বাহীকী বুকুৰ পিছৰ ফালে দেখা পাবাৰ। আনহাতে মতা কুকুৰাৰ বুকুত এডালীয়া পিং থাকে। পিং দুডাল পোন মট্ৰ মোকটা-মোকটা ভাৱে ওপৰলৈ থাকি যায়। ডলপি প্ৰত্যেক ডাল পিঙত প্ৰকাটা-পৰি বৰা কিসিকি থকা দেখা যায়।

কুকুৰাৰ সন্মিলিত প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। বহুতো সংখ্যক জন্তু কুকুৰাৰি এডো এডোটা জাক বা জুৰৰ বন্ধি হয়। এইবোৰ একেলগে বাস কৰে। কুকুৰাৰো প্ৰাণীক আৰু পাবিবাৰিক জীৱনৰ প্ৰাণকল্প প্ৰতিষ্ঠা কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা

কেবাটাও জাকৰ কৃষ্ণগাববোৰ একেডোখৰ ঠাইতে লগ লাগি একো একোটা ধকাও জুমৰ সৃষ্টি হয়। দক্ষিণ আৰু পশ্চিম ভাৰতৰ যিবোৰ মুকলি মূৰীয়া বনভূমিত এইবিধ প্ৰাণীৰ উৎপত্তি বেছি হয়, সেইবোৰ ঠাইত কেতিয়াও এশৰ ওচৰাওচৰি জন্তু গোট খাই অভূতপূৰ্ব পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে। কিন্তু এই সমাবেশ দীৰ্ঘস্থায়ী হোৱা দেখা নাযায়। কিছুদিন একেলগে বাস কৰি যুৰি ফুৰাৰ পিছত সিহঁতে পুনৰ ভাগ ভাগ হৈ আঁতৰি যাবলৈ আৰম্ভ কৰে। ভাগ হৈ যোৱাৰ পূৰ্বে ইহঁতে নিজৰ নিজৰ জুমৰ মাজত আগতে অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা মৃগবিলাক কেনেকৈ বাচি বাচি উলিয়াব পাৰে সেই বহুগা ভেদ কৰা সহজ নহয়। অৱশ্যে নানুহে নিজৰ পৰিয়াল বা সমাজৰ সদস্য সকলক চিনি উলিয়াব পৰাৰ দৰে ইহঁতেও হয়তো লগৰ কৃষ্ণগাববোৰক চিনি উলিওৱাত কোনো সমস্যাৰ সৃষ্টি নহয়।

কৃষ্ণগাব

কৃষ্ণগাব জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ সামাজিক আৰু পাৰিবাৰিক জীৱনৰ বিষয়ে কেইটামান জানিবলগীয়া বহুসংখ্যক কথা আছে। যদিও একোটা পৰিয়াল বা জাকৰ মাজত একাধিক মতা কৃষ্ণগাব থাকে তথাপি সিহঁতৰ মাজৰ এটা বলবীৰ্য সম্পন্ন

কৃষ্ণাৰেহে মাইকী কৃষ্ণাৰবোৰৰ ওপৰত একাধিপত্য বিস্তাৰ কৰে। যাকীখিলাকে বণত পৰাজয় বৰণ কৰি নিবলৈ হৈ থাকিবলগীয়া হয়। পাৰিবাৰিক জীৱনৰ পৰা বঞ্চিত হোৱা মতা কৃষ্ণাৰে কেতিয়াবা সমাজ ত্যাগ কৰি কেৱল মতা প্ৰাণীৰে গঠিত হোৱা একোটা উদাসীন পৰিয়ালত একেলগে থাকিব লগীয়া হয়। বনবীয়া জন্তু জগতত এনে প্ৰক্ৰিয়া অৱশ্যে বিৰল নহয়। কিন্তু সৰহ সংখ্যক মতা জন্তু একেলগ হৈ এখন বেলেগ সংসাৰ সৃষ্টি কৰি থকাতো সচাকৈ কৌতুহল জনক।

দক্ষিণ ভাৰতৰ কিছুমান ঠাইৰ মানুহে কৃষ্ণাৰ নিধন কৰি তাৰ মাংস ভক্ষণ কৰে। কৃষ্ণাৰ বধ কৰিবৰ বাবে তেওঁলোকে বন্দুক, ধনু কাঁড় আদি মাৰাত্মক অস্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰে। কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ জাতীয় জন্তুৱে কৃষ্ণাৰক চিকাৰ কৰি বধ কৰে। মুকলি হাবি বননি আৰু গ্ৰামাঞ্চলত বাস কৰা ভগনীয়া কুকুৰ কিছুমানেও ইহঁতক কেতিয়াবা খেদি পেদি মাৰে আৰু তাহাতৰ মাংসবোৰ টাঙি আভুৰি খায়। এনেবোৰ কাৰণতেই এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ সংখ্যা লাহে লাহে কমি অহাৰ উপক্ৰম হৈছিল। বৰ্তমান ইহঁতৰ সংৰক্ষণ ব্যৱস্থা কটকটীয়াকৈ প্ৰৱৰ্তন কৰাত পৰিস্থিতি উন্নত হোৱা দেখা গৈছে।

ৰাজস্থানৰ কোনো কোনো ঠাইত “বিচনই” সম্প্ৰদায়ৰ মানুহ বাস কৰে। এওঁলোকে সাধাৰণতে নিগাজীকৈ বাস কৰা গাঁৱৰ ওচৰে পাজৰে থকা ছাৰি ধনমি বিলাকত কৃষ্ণাৰ জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰে। বিচনই সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলে কৃষ্ণাৰ বিলাকক মৰম আৰু ভক্তিৰে চায়। তেওঁলোকে এইবিধ প্ৰাণীক কেতিয়াও বধ নকৰে। আনকি বাহিৰৰ পৰা অহা চিকাৰীকো কৃষ্ণাৰ মাৰিবলৈ নিদিয়ৈ। এই পৰিস্থিতিৰ স্মৰণ লৈ ৰাজস্থানৰ ৰাজ্যিক চৰকাৰে ২৩ খন “বিচনই” সম্প্ৰদায়ৰ লোক থকা গাঁৱক সামৰি এটা নিষিদ্ধ এলেকাৰ সৃষ্টি কৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে এইটো এলেকাত যথেষ্ট পৰিমাণৰ কৃষ্ণাৰে থলুৱা ভাৱে বাস কৰে। সংৰক্ষণ ব্যৱস্থা প্ৰৱৰ্তন কৰা এলেকাটোক “ডলি নিষিদ্ধ এলেকা” নামেৰে ঘোষণা কৰা হৈছে। এইখন মৰুভূমিয়ে গৰকা ৰাজ্যত “মৰুভূমি অভয়াৰণ্য” আৰু “সীতামাতা অভয়াৰণ্য” নামৰ দুখন অভয়াৰণ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে। সেই দুখা অভয়াৰণ্যত কিছু সংখ্যক কৃষ্ণাৰ আছে। কৃষ্ণাৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ সংৰক্ষণৰ বাবে মধ্য প্ৰদেশত “দেউলগাওঁ শ্ৰেষ্ঠ ৰাক্ চেকোৱাবী” নামৰ এখন অভয়াৰণ্য স্থাপন কৰা হৈছে। এইখন ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত কান্‌হা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু শিৱপুৰী ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত যথেষ্ট সংখ্যক কৃষ্ণাৰ বাস কৰা দেখা যায়। কৰ্ণাটকৰ “তুঙ্গভদ্ৰা অভয়াৰণ্য” আৰু “বালকুট ৰাষ্ট্ৰীয় অভয়াৰণ্যত” যথেষ্ট সংখ্যক কৃষ্ণাৰ আছে। বিহাৰত থকা “বকুল-বন অভয়াৰণ্যতো” কিছু সংখ্যক কৃষ্ণাৰ বাস কৰা দেখা যায়।

কৃষ্ণাৰে বছৰৰ যেই কোনো সময়তে পোৱালি জগায়।

চাৰিবিড়ীয়া এণ্টেন্সোপ, বা চাঙচিমা

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—আৰ্টিওডোৰ্টিলা

উপবৰ্গ—লোৰিনেন্টিদা

কুল—বডিদি

উপকুল—ব'চিলাকিনি

প্রজাতি—টেটুচেবাচ্ কোৱাজি-কৰ্ণিচ্

চাৰিবিড়ীয়া এণ্টেন্সোপ বা চাঙচিমা মানব প্ৰাণী বিশেষকৈ নক্ষিত ভাৰত, মহাপ্ৰদেশ আৰু ৰাজস্থানৰ কালে বাস কৰা দেখা যায়। চাৰিবিড়ীক গুণাগুণত এইবিধ এণ্টেন্সোপ আৰু দীৰ্ঘপাখীৰ ৰাজত্ব-বহুভাষিনি সাদৃশ্য থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেই কাৰণে প্ৰাণবিদসকলে এই দুয়োবিধ ভাৰতবৰ্ষীয় এণ্টেন্সোপ শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীক একেদৰে সাদৰি লৈ ব'চিলাকিনি নামৰ এটা উপকুল বা উপ-পৰিয়ালত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। মহাপ্ৰদেশৰ কান্‌হা নেচনেল পাৰ্ক, ৰাজস্থানৰ নেচনেল পাৰ্ক, নিৰপুৰী নেচনেল পাৰ্ক আৰু কুত্ৰী হাইল্ড ৰকেলে চেফোৱাৰী নামৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু অৱলম্ব্য কেইখনও এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে নিপাতীকৈ বাস কৰিবলৈ বাবে উপযুক্ত পৰিবেশ ৰাতি নৈতে। ৰাজস্থানৰ চাৰিমা অৱলম্ব্যত কিছু সংখ্যক চাৰি-বিড়ীয়া এণ্টেন্সোপ বা চাঙচিমা বাস কৰা দেখা যায়। গুজৰাটৰ গীৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানখনৰ ভিতৰতো এইবিধ এণ্টেন্সোপৰ কিছুমান জন্তু বাস কৰে। কৰ্ণাটকত বাল্লিপুৰ জিলাত এইবিধ জন্তুৰে অসংখ্যকৈ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আছে সেই উদ্যান বন্য জন্তুসকলৰ চাঙচিমা জন্তু। ইয়াৰ পাৰ্শ্বকৈও কৰ্ণাটকৰ “হান্সাৰাণ্ড উপত্যকা-অৱলম্ব্যত” চাঙচিমা জাতীয় এণ্টেন্সোপ থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অন্ধ্ৰ প্ৰদেশৰ “পানীকলা অৱলম্ব্যত” চাঙচিমা থকা দেখা যায়। উল্লেখযোগ্য যে পূব ভাৰতৰ কোনো এখন ৰাজ্যতো এইবিধ প্ৰাণীক বৰ্ণীয়া অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা নাযায়।

চাৰিবিড়ীয়া এণ্টেন্সোপ নামটোৰ পৰাই সহজে অনুমান কৰিব পাৰি যে ইহঁতৰ এখোৰণ চাইত দুয়োদাঁক শিঙৰ উৎপত্তি হয়। সন্মুখ কালে হোৱা প্ৰথম বোবা শিং আকাৰত ডেমেই-সৰ্ক হয়। সেই কাৰণে আঁতৰৰ পৰা অৱলম্ব্যক বিৱৰ্তন কৰিব পৰা হ'লে এই পৰ্ব আকাৰৰ শিং বোৱা ভালকৈ ৰখিব নোৱাৰি। মূৰৰ অঙ্গৰ উপৰি কানে কান মুখৰ ঠিক তল ডাঙতে বি বোৱা শিং হয় সেই বোৱা দিক্‌কো

আকাবন্ত দীঘল আৰু ডাঙৰ বুলি ক'ব নোৱাৰি। পাছৰ কালে অৱস্থিত এই শিং
 ঘোৰাৰ দীৰ্ঘতা ১০ চেণ্টিমিটাৰতকৈ বেছি হোৱা দেখা নাযায়। আগৰ কালে থকা
 নক শিং ঘোৰা ইয়ান নগণ্য যে প্ৰায় এক দুই চেণ্টিমিটাৰ মানহে মূৰৰ বাহিৰলৈ
 ওলাই থকা দেখা যায়। চাওচিঙ্গা নামৰ এণ্টেলোপৰ আন এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল ইহঁতৰ

শিঙৰ উপবিভাগ পাৰ কটা বা আঙঠি পহীয়া নহৈ সমান বা নিহি ধৰণত হয়।
 মীলগাইৰ শিঙৰ ক্ষেত্ৰতো এনে সাদৃশ্য দেখা যায়। অন্যান্য জাতীয় এণ্টেলোপৰ
 ক্ষেত্ৰত কিন্তু শিঙৰ উপবিভাগ পথালি পথালিকৈ সাজ কটা থাকে। এই ঙ্গৰ ব্যতিক্ৰমে
 মীলগাই আৰু চাৰিশিঙীয়া এণ্টেলোপ্ নামৰ প্ৰাণী দুবিধক পৃথক ভাৱে পৰিচয়
 কৰিবলৈ যোৱা যোগাইছে। চাওচিঙ্গাৰ আন এটা শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে

যে ইয়াৰ পাছ ঠেং দুৰ্গমৰ খুৰাৰ ওপৰত এবোকা এবোকা বাংসৱন্ধিৰ উৎপত্তি হয়। এনে ধৰণৰ বাংসৱন্ধিৰ বিকাশ সাধন হোৱা অন্য কোনো সমগোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। বাইকী চাওচিলাৰ কোনো শিং নাথাকে।

চাৰিশিঙীয়া এণ্টেলোপ্ বিলাকে সাধাৰণতে সৰুসুৰা পাহাৰ আৰু টিলা আদিৰে পৰিপূৰ্ণ মুকলি বিশ্ব হাৰিৰ মাৰুত সোমাই থাকিবলৈ ভাল পায়। এনে বাতাবৰণত বিহিলাক বাঁহ-বাঁ ডাঙীয়া উদ্ভিদৰ উৎপত্তি হয় আৰু ব'ত চুটি চাপৰ গছ আৰু লতা আদিয়ে প্ৰাধান্য লাভ কৰে। ভেনেৰোৰ ঠাইতে এইবিধ প্ৰাণীয়ে মুকলি মনেৰে চৰি কুৰে। আমাৰ এই ফালৰ ঠাইবোৰত বাস কৰা সুগৰী পহুৰ লৰে এইবিধ প্ৰাণী-দ্বৈও এক ধৰণৰ সুহৃদৰ নিচিনা শব্দ উচ্চাৰণ কৰি লগৰী বিলাকক ওচৰলৈ মাতি আনিবলৈ চেষ্টা কৰে। এই জাতীয় এণ্টেলোপে সাধাৰণতে গাই-গুটীয়া ভাৱে আৰু কেতিয়াবা কেইবাটাও জন্তু ওচৰাওচৰিকৈ থাকি আপোন মানুহে চৰি কুৰিবলৈ ভাল পায়। বাৰিষাৰ সময়খিনি আহি পালে মতা আৰু গাইকী এণ্টেলোপ্ বিলাকৰ মাজত ক্ষতীৰ সম্পৰ্ক গঢ়ি উঠে। এইবিধ প্ৰাণীয়ে সাধাৰণতে এবাৰত এটাকৈ আৰু কেতিয়াবা অকস্মাতে দুটাকৈ পোৱালি জগায়।

নীলগাই

শ্ৰেণী---স্তম্ভপায়ী

বৰ্গ---আৰ্ টিওডে ষ্টিল

উপবৰ্গ---ৰোমিগেন্টিয়া

কুল---বডিডি

উপকুল---ব'চিলেকিনি

প্ৰজাতি---ব'চিলাফচ্ ট্ৰেগোকেনেলচ্

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাহিলীয়াৰ অন্তৰ্গত যি কেইবিধ এণ্টেলোপ্ গোটীৰ প্ৰাণী বাস কৰে সেই আটাই কেইবিধৰ ভিতৰত নীলগাই নামেৰে জনাজাত প্ৰাণী-বিধেই আকাৰত আটাইতকৈ ডাঙৰ হয়। এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বসতি স্থান হিমালয় পৰ্বতমালাৰ নামনি ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দক্ষিণাত্যৰ ৰাজ্যসমূহলৈ বিয়পি আছে। এণ্টেলোপ্ গোটীৰ প্ৰাণী হ'লেও হিন্দু সকলে এই প্ৰাণীক গৰু সন্মূৰ্ণ পৰিৱৰ্ত্তিত জ্ঞান কৰি কেতিয়াও বধ নকৰে। সেই বাবে ভাৰতবৰ্ষত এইবিধ প্ৰাণীৰ ৰক্ষণাবেক্ষণ অতি পুৰণি কালৰে পৰা স্বতঃসিদ্ধ ভাৱে প্ৰৱৰ্তিত হৈ আহিছে। পশ্চিম বঙ্গৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ ৰাজ্য সমূহত এইবিধ প্ৰাণীক সাধাৰণতে বনৰীয়া অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। বিহাৰৰ হাজাৰিবাগ অভয়াৰণ্য, কাইমূৰ অভয়াৰণ্য আদি আছুতীয়াতকৈ সুৰক্ষিত কৰি ৰখা বন্যপ্ৰাণীৰ পৰিৱৰ্ত্তিত বনভূমি বিলাকত এইবিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। উৰিষ্যাৰ চাট্‌কছিয়া গৰ্জ অভয়াৰণ্যতো কিছু সংখ্যক নীলগাই গোটীৰ প্ৰাণী বাস কৰে। উত্তৰ প্ৰদেশৰ কৰবেট্‌ ৰাষ্ট্ৰীয়-উদ্যান, দুধৰা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান, ৰাজাজী অভয়াৰণ্য, মতিচুৰ অভয়াৰণ্য, কিচান পুৰ অভয়াৰণ্য, চম্ৰপ্ৰভা অভয়াৰণ্য, বীৰ গতিবাগ অভয়াৰণ্য, বীৰ ভোঁনাৰ হেনী অভয়াৰণ্য আৰু বহুতো ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু অভয়াৰণ্যত এইবিধ প্ৰাণীক স্বাধীন-চিহ্নিত ভাৱে বিচৰণ কৰি ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। মহ্যপ্ৰদেশৰ কান্‌হা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু শিৱপুৰী ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানকে কেন্দ্ৰ কৰি অগণ্য বহুতো বনভূমিত এইবিধ বন্যপ্ৰাণীক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। মহাৰাষ্ট্ৰ, ৰাজস্থান, কেৰেলা, কৰ্ণাটক আদি ৰাজ্যসমূহৰ অনুকূল পৰিৱেশত নীলগাই বাস কৰা দেখা যায়। গুজৰাটৰ অন্তৰ্গত ভাৰতীয় সিংহ সংৰক্ষণৰ বাবে গাঁৱ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান নামৰ যিখন বনভূমি আছুতীয়াতকৈ ৰখা হৈছে তাতো নীলগাই বাস কৰে।

নীলগাই দেখাত গৰু জাতীয় প্ৰাণীৰ দৰে হ'লেও ইয়াৰ মূৰ আৰু মূৰবগল ঘোঁৰা জাতীয় প্ৰাণীৰ মূৰৰ লগত হৈ মিল হৈ থকা দেখা যায়। মতা নীলগাইৰ মূৰত শিং বা শিংবোৰা এডালীয়া হোৱা দেখা যায়। মাইকী নীলগাইৰ শিং থকা দেখা নাযায়। মতাৰোৰৰ গালৰ দুয়োকাষে এচটা এচটা দীঘল চানেকীয়া বগা দাগ থাকে আৰু ইহঁতৰ গল-ধনতো আঙঠিৰ নিচিনা বগা দাগ দেখা যায়। তদুপৰি ইহঁতৰ নেজৰ ভিতৰ ফাল, ওঠৰ চাৰিও কাষ আৰু খুতৰিত গজা নোমবোৰো বগা হোৱা দেখা যায়। মতা আৰু মাইকী উভয়ৰ ডিঙিত আৰু গলধনৰ উপৰি

নীলগাই

ভাগত ঘোঁৰাৰ নিচিনাকৈ চেলাপতীয়া নোম থাকে। মতাৰোৰৰ ডিঙিত একোডাল ক'লা বৰনীয়া নোম হয়। মতা নীলগাইৰ শিঙৰ ওপৰি ভাগ ত্ৰিকোণীয়া হয়। ব্ৰহ্ম বিশেষৰ বয়স আৰু আকাৰ অনুযায়ী শিং বোৰা ১৫ চেন্টিমিটাৰ মানলৈ পৰা ২০ চেন্টিমিটাৰলৈ দীঘল হয়। মতা নীলগাইৰ কাণৰ ভিতৰৰ ফালে গজা নোম-খিনিও বগা হয়। শিং বোৰাৰ উপৰি ভাগ মিহি আৰু সমান হয়। ইয়াত অপালি পখালিকৈ কটা কোনো দাগ নাথাকে। শিং বোৰা পাছফালে ধনুভৰীয়া হৈ থাকে।

নীলগাই জাতীয় প্রাণীবিলাকে সাধাবণতে ডাঠ ছাৰিৰ মাজত থাকিবলৈ ভাল নাপায়। সেৰেঙা ছাৰিবিলাকত থাকিবলৈ উপযুক্ত ঠাই বাচি লয়। সৰুসুৰা টিলাৰে ভৰি থকা পাহাৰী ঠাই আৰু সমভূমিৰ জোপোহা ছাৰি থকা পাভলীয়া বনভূমিয়ে ইহঁতৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে। বাতিপুৰা খেলি ওলাই অহাৰ সময়তে ইহঁতে জিৰণি লোৱা ঠাইৰ পৰা লাহকৈ ওলাই আহে আৰু মুকলি সুৰীয়াটক ছাৰি বনগিত চৰি ফুৰে। ব'দ বৰষুণক আগুকাণ কৰি ইহঁতে আপোন মনেৰে ইকালে গিকালে ঘূৰি ফুৰে। হাঁহ জাতীয় উদ্ভিদ আৰু পাত, লতা আদি খাই জীৱন নিৰ্বাহ কৰে। ভালেশাং নিশালৈকে ইহঁতে চৰণীয়া ঠাইবোৰত নিশ্চিন্ত মনেৰে চৰি ফুৰে। ছাবিত উৎপন্ন হোৱা বগৰ্ণা জাতীয় গছৰ ফলবোৰ ইহঁতে ছিঙি ছিঙি খায়। আনকি মাটিত সৰি পৰা বগৰ্ণাবোৰো ইহঁতে বুটলি খায়। ইহঁতে একে লেঠাবিৱে বহুত দিন পানী নোখোৱাকৈ থাকিব পাৰে।

শত্ৰু জাতীয় প্রাণীয়ে আক্ৰমণ কৰিবলৈ অহাৰ আগতকৈ দেখিলে নীলগাই নিলাকে ছিটিকি পলাই সাৰিবলৈ যত্ন কৰে। দৌৰি পলাই বোৱা সময়ত ইহঁতে এক প্রকাৰৰ শব্দ উচ্চাৰণ কৰে। ইহঁতে দ্ৰুত গতিত দৌৰিব পাৰে। মল ত্যাগ কৰিলে লগীয়া হ'লে গুড় জাতীয় প্রাণীৰ দৰে নীলগাই বিলাকেও প্ৰতিদিনে একে ডোখৰ ঠাইলৈকে যায়। এইদৰে একে ঠাইতে বহুতদিন ধৰি মলত্যাগ কৰাৰ ফলত কোনো কোনো ঠাইত একোটা দৰৰ সৃষ্টি হোৱা দেখা যায়।

নীলগাইক সমাজপ্ৰিয় প্রাণী বুলি ক'ব পাৰি। কাৰণ ইহঁতে গাইওঁচীয়া ভাৱে চৰি নুফুৰি ভাককুৱা হৈ চৰণীয়া ঠাইত একান্ত মনেৰে চৰি ফুৰে। মতা, মাইকী আৰু বিভিন্ন বয়সৰ গোৱালিৰাৰ লগ লাগি একোটা জাক বা জুৰৰ সৃষ্টি হয়।

বছৰৰ যেই কোনো সময়তে নীলগায়ে এবাৰত এটালৈ পোৱালি জন্মায়।

চিন্কাৰা বা ভাৰতীয় গেজেল

শ্ৰেণী----স্তুন্যপায়ী

বৰ্গ----আৰ্ টিওডে ঙ্কিলা

উপবৰ্গ----ৰোমিনেন্টিয়া

কুল----ৰডিডি

প্ৰজাতি----গেজেলা বেনোটি

ভাৰতবৰ্ষত গেজেল শ্ৰেণীৰ মাত্ৰ এবিধ প্ৰাণীহে থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াক চিন্কাৰা বা ভাৰতীয় গেজেল বোলা হয়। ইয়াৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান পশ্চিম ভাৰত আৰু মধ্যভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত থকা দেখা যায়। দক্ষিণ ভাৰতৰ ফালে চিন্কাৰাৰ বসতি স্থান থকা দেখা নাযায়। অৱশ্যে কৰ্ণাটকৰ কোনো কোনো ঠাইত এইবিধ প্ৰাণীয়ে বাস কৰি আছে। পূব আৰু উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ ক'তো বনৰীয়া চিন্কাৰা দেখা নাযায়। সেইবাবে অসমৰ মানুহে এইবিধ প্ৰাণীৰ ছাঁটোকো বনৰীয়া অৱস্থাত দেখিবলৈ নাপায়।

মধ্য প্ৰদেশৰ বান্ধৱগড় আৰু শিৱপুৰী নামৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান দুখনত চিন্কাৰা নামৰ গেজেল বাস কৰা দেখা যায়। ইয়াৰ উপৰিও নবী অভয়াৰণ্য, নৰদেহী অভয়াৰণ্য, গান্ধিপুৰ অভয়াৰণ্য আদি যিবিলাক পৱিত্ৰ ভূমি বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণৰ বাবে উদ্ভূত কৰি ৰখা হৈছে সেইবিলাক ঠাইতো এইবিধ প্ৰাণীক মিনালে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। গুজৰাটৰ গীৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত অন্যান্য জাতীয় তৃণভোজী বন্যপ্ৰাণীৰ সহযোগত চিন্কাৰাই নিগাজীকৈ বাস কৰিবলৈ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি লৈছে। ৰাজস্থানৰ মৰভূমিয়ে গৰকা মুকলি-মূৰীয়া মৰন্দানখিলাকতো সেৱেঙাকৈ এইবিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা যায়। তদুপৰি ৰাজস্থানৰ চাৰিদ্ৰা ব্যাঘ্ৰ যোৰনা এলেকা, জয়চামণ্ড অভয়াৰণ্য, জৱাহৰ সাগৰ অভয়াৰণ্য, ডলি নিষেধ এলেকা, সীতা-মাতা অভয়াৰণ্য আৰু মৰভূমি অভয়াৰণ্য আদিয়ে সামৰি ৰখা বিভিন্ন অঞ্চলত এইবিধ বন্যপ্ৰাণীক মিনালে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। মহাৰাষ্ট্ৰৰ পাক ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান, ইয়াৰান অভয়াৰণ্য আৰু কিন্ ৱাটী অভয়াৰণ্যতো চিন্কাৰা নামৰ গেজেল থকা দেখা যায়।

চিন্কাৰাৰ শাৰীৰিক গঠন প্ৰণালী সম্পৰ্কে ক'বলৈ গ'লে এইবিধ প্ৰাণীৰ গাতো

অন্যান্য ভাৰতীয় হৰিণ আৰু এণ্টেলোপৰ তুলনাত একেধাৰে পাতল হয়। দেহৰ ওপৰৰ নোমৰ বৰণ বঙচুৱাকৈ বগা হয়। পাৰ্শ্বভাগত গছা নোমবোৰ অলপ বেছি বঙা হয়। পাছ-ঠেঙৰ তপিনাৰ নোমবোৰো বঙচুৱা হোৱা দেখা যায়। মুখ বঙলৰ দুয়োকাষে বগা বৰণৰ দাগ থাকে দেখা যায়। উল্লেখযোগ্য যে আফ্ৰিকা মহাদেশত

চিন্কাৰা

বাস কৰা অন্যান্য জাতৰ গেঞ্জেলৰ মুখৰ আগভাগতো এনে ধৰণৰ বগা দাগ হয়। নাকৰ বিজা দুটাৰ ওপৰৰ ফালে এডোখৰ ধোঁৱা বৰণীয়া দাগ থাকে। সন্মুখৰ ফালৰ পৰা জন্তটোক পোনপটীয়াকৈ নিৰীক্ষণ কৰিলে তাৰ শিং দুটাত কোনো গ্ৰন্থিৰ জাঁজ নাই বেন অনুমান হয়।

কাৰণপৰা কেটীয়াটক লক্ষ্য কৰিলেহে ধৰিব পাৰি যে জন্তুটোৰ শিং দুটা বাঁহ গছৰ পাৰ এটাৰ দৰে চিৰাচিৰি পোন নহয়। ইংৰাজী ভাষাৰ এছ (S) আৰু টোৰ দৰে চিন্কাৰা জাতীয় বৃগৰ শিং বোৰাও হাকোটাৰ দৰে দেখা যায়। চিন্কাৰাৰ প্ৰত্যেক ডাল শিঙৰ ওৰি ভাগত আঙঠিৰ নিচিনা কিছুমান বাঁহ কটা দাগ থাকে। বাইকী চিন্কাৰাৰ মুখত সাধাৰণতে শিং দেখা নাযায়। তাৰে ভিতৰত দুই চাৰিজনী বাইকী চিন্কাৰাৰ সাধাৰণ আকাৰৰ শিং গছা দেখা যায়।

বুলি বুৰীয়া হাবি বননি বিনাককই চিন্কাৰা জাতীয় প্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বাসস্থান বুলি ক'ব পাৰি। গভীৰ অৰণ্যত ইহঁতে থাকিলে ভাল নাপায়। বৰুভূমিয়ে গৰকা বালি-বৰীয়া ঠাইত ডাঠ হাবি নহয়। বাজ-পুতনা বৰুভূমিৰ আশে পাশে থকা পাত-নীয়া হাবি-বনলি কিছুমানত এইবিধ প্ৰাণী দেখা যায়। তাত তৰু-বা-কদম জাতীয় এবিধ ছিৰিলি-পতীয়া গছৰ উৎপত্তি হয়। সিজু, নাগকণা, শণ, আকণ আদি কোমল জাতীয় উদ্ভিদ এইবোৰ ঠাইত হোৱা দেখা যায়। গ্ৰেইট ইণ্ডিয়ান বাটাৰ্ড বা গোদাবন নামৰ এবিধ উলুৰ বা (ক্লেবিকাণ) জাতীয় ডাঙৰ পক্ষী এইবোৰ ঠাইত নিগাজীটক থাকে। এনেবোৰ ঠাইতে চিন্কাৰাকো আনেতে আনেতে চৰি ফুৰা দেখা যায়। দক্ষিণবৰ্গলৈ ফুৰা আৰু কাভেৰী নদীৰ পাৰ পৰ্বত এইবিধ প্ৰাণীয়ে বসতি বিস্তাৰ কৰি আছে। উত্তৰ ভাৰতৰ কোনো কোনো বনাঞ্চলত এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতি বৰ পাটলীয়া দেখা যায়।

সমুদ্ৰ উপৰি ভাগৰ তুলনাত যিবোৰ পৰ্বতীয়া ঠাইৰ উচ্চতা বেছি নহয় আৰু ব'ত গভীৰ অৰণ্যৰ কাষেৰে জোন-বেলিৰ পোহৰ ডাললৰে নপৰে তেনেকুৱা ঠায়ে চিন্কাৰাৰ বাবে অৱকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে। উত্তৰ ভাৰতৰ কালে এনেকুৱা ঠাই আছে। গাওঁ-ভূইৰ আশ-পাশৰ বৰু-সুখা হাবি-বনলিত থকা চিনকাৰা জাতীয় প্ৰাণীয়ে মানুহৰ উপস্থিতিত আতঙ্কিত কৰি খেতি-পথাৰত সোৱাই নস্যৰ ক্ষতি সাধন কৰে।

চিন্কাৰাৰ লৰাজ ব্যৱস্থা আৰু সাংসাৰিক জীৱনৰ বিষয়ে জানিব লগীয়া কথা-খিনিৰ এতিয়া অলপ আলোচনা কৰা যাওক। কৃষ্ণসৰ (Black-buck) দৰে ইহঁতে আৰু পাতি বাস নকৰে। দিনৰ ভাগত ইহঁতে অকলশৰীয়াটক নাইবা কেইটা-মান জন্তুৰে ধোপোহা বা বৰ্জীয়া আকাৰৰ ছিৰিলি-পতীয়া গছৰ তলত শুই বহি কটায়। আবেলি পৰত আন্ধাৰ লোৱা ঠাইৰ পৰা নাহেটক ওলাই আহি বাঁহ বন বিচাৰি অ-নাই বনাই খুৰি ফুৰে। বাতিপুৱাৰ শীতল পৰিবেশতো ইহঁতে এনেদৰেই খুৰি ফুৰে। ইহঁতক চেঙা আৰু ডোৱাজুৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব লাগিব। বৰু-জাতীয় প্ৰাণী বা মানুহৰ উমান পালেই ইহঁতে উচাপু খাই চাৰিও কালে ছিটিকি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। কিছুদূৰ দৌৰি পলাই যোৱাৰ পিছত চিন্কাৰা জাতীয় প্ৰাণীয়ে এঠাইত থকক লাগি বৈ উভটি চাৰিগৈ। ভয় বোৱাৰ আচল কাৰণটো উপলব্ধি কৰিলেই ইহঁতে সেই সময়ত এনেকৈ বৰপে। এইবিধ প্ৰাণীৰ প্ৰৱণ-শক্তি অতিশয় প্ৰবল হোৱা দেখা যায়। কাৰণ বৰু পক্ষৰ পৰা বি-নন্দই কাণত নপৰক

লগে লগে জন্তুৰোৰে চাৰিও ফালে ছিটিকি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। এইবিধ প্ৰাণীৰ দৃষ্টি শক্তিও তদনুযায়ী তীক্ষ্ণ হোৱা বেন অনুমান হয়। দূৰৈৰ শত্ৰুজাতীৰ প্ৰাণী দৃষ্টি-পোচৰ হোৱাৰ লগে লগে ইহঁতে পলাই পত্ৰং দি নিৰাপদ ঠাইত আশ্ৰয় লয়গৈ। পোন্ধ-ভাপৰ উমান লৈ ইহঁতে শত্ৰু ওচৰ চাপি অহা নহাৰ কথাটো সহজে নিৰ্ণয় কৰিব পাৰে। এইবিধ প্ৰাণীৰ শ্ৰৱণ আৰু দৃষ্টি শক্তিৰ দৰে শ্ৰাণ শক্তিও উল্ল বুলি অনুমান হয়।

চিন্কাবা বিলাকে ঘাঁহবন, গছৰ কুমলীয়া পাত আৰু ফল-মূল আদি খাই জীৱন ধাৰণ কৰে। পানী নোখোৱাকৈয়ে ইহঁতে একে নেঠাৰিয়ে বহুত দিন ধাৰি পাবে। বৰফুৰি অকলৰ খাতিত বা ঘাঁহবনৰ ওপৰত কুঁৱলি পৰি পৰি গোট খোৱা নিয়মৰ চৌপালৰোৰ চিন্কাবাবিলাকে ডিডাবে চেলেকি চেলেকি খাব লগীয়া হয়। কৃষ্ণ-লাবৰ দৰে মাইকী মৃগৰ সঙ্গস্থ কামনা কৰি মতা চিন্কাবাৰ মাজত কোনো অবিয়া-অৰি ভাৱৰ স্ফুট হোৱা দেখা নাযায়। এইবোৰ কাৰণতে চিন্কাবা বিলাকক সবল, শান্ত আৰু নিৰ্জু প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি।

মাইকী চিন্কাবাই এবাৰত সাধাৰণতে এটাক পোৱালি জগায়। কেতিয়াবা অৱশ্যে একে বাৰতে একাধিক পোৱালিও জন্ম দিয়া দেখা যায়।

ছাগলী-এণ্টেলোপ্, কৈদৰ প্ৰাণী-সমূহ

সেউৰ আগ ভাগত খটা আকৃতিৰ খুৰা থকা প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত গৰু, বাঁহ, টাগলী, ভেড়া, পহু, এণ্টেলোপ্ আৰু গেজেল জাতীয় প্ৰাণীবিলাকক অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। এই তৃণ-পল্লৱ-ভোজী প্ৰাণীবিলাকে খাদ্য সামগ্ৰী পাণ্ডুলি পাণ্ডুলি খাই হজম কৰে। সেই কাৰণে ইহঁতক বোমিনেণ্ট বা হাঁহ পাণ্ডুলি খোৱা জন্তু বোলা হয়। এইবিলাক প্ৰাণীৰ আন এটা শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য হ'ল ইহঁতৰ সেউজ নখৰ গননি খুৰাৰ উপস্থিতি হয়। সেই কাৰণে ইহঁতক 'আংগোনেট' বা খুৰাবিশিষ্ট প্ৰাণী বুলি কোৱা হয়। এই আটাইবোৰ প্ৰাণীৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক লক্ষণ জাত অনুযায়ী ইতিপূৰ্বে বৰ্ণনাত বৰ্ণনা কৰা হৈছে। ছাগলী আৰু এণ্টেলোপ্ নামৰ যি দুবিধ প্ৰাণী আছে সিহঁতৰ গাতো কিছুমান শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য দেখা যায়। কিছুমান কান্ধাৰীৰ দেহত আংশিক ভাৱে ছাগলী আৰু আংশিক ভাৱে এণ্টেলোপ্ জাতীয় প্ৰাণীৰ স্তম্ভাশ্ৰু দেখা যায়। জীৱবিদ সকলে এনে ধৰণৰ প্ৰাণীক ছাগলী-এণ্টেলোপ্ কৈদৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব খোজে।

ভাৰতবৰ্ষৰ অন্তৰ্গত তিনি জাতৰ ছাগলী-এণ্টেলোপ্ বুলি কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সিহঁতক ক্ৰমে ছেৰাও, গড়াল আৰু টাকিন বুলি কোৱা হয়। অসমৰ মানুহে প্ৰথমতে উল্লেখ কৰা দুবিধ প্ৰাণীক 'দেও ছাগলী' বুলি কয়। ততীয়বিধ প্ৰাণীক কেৱল অসমীয়া ভাষাত কোনো নাম ব্যৱহাৰ হোৱা নাই।

টাকিন জাতীয় প্ৰাণীও হিমালয় শৈলমালাৰ পাহাৰৰ বাবে অসমীয়া ভাষাত এইবিধ প্ৰাণীৰ নাম ল'খকাটো কোনো আভিধানকৰ নাই।

পৃথিৱীৰ অন্যান্য ঠাইত ছাগলী-এণ্টেলোপ্ নামৰ কেইবাবোৰো প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। তাৰ ভিতৰত ইউৰোপ মহাদেশত বাস কৰা চান্‌ইচ নামৰ এবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। এতিয়া বহুদেশৰ উত্তৰৰ কালে থকা পাৰ্বত্য অঞ্চলত আৰু উত্তৰ আমেৰিকাৰ চান্‌ইচ নামৰ প্ৰাণীবিধক বাস কৰা দেখা যায়। উত্তৰ আমেৰিকাৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলত বাস কৰা বৰি মাউণ্টেন গ'ট নামৰ আন এবিধ বিশেষ জন্তুক ছাগলী-এণ্টেলোপ্ জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ প্ৰাণীৰ বুলি ধৰিব পাৰি। কথা প্ৰসঙ্গত ক'ব পাৰি যে বৰি মাউণ্টেন গ'ট বা শিয়াময় পৰ্বতবাসী

ছাগলীৰ পাৰ গোটেই নোমবোৰ বগা হয়। গ্ৰীষ্মলগত মাঙ্ক্--অঙ্ক্ নামৰ আন এবিধ ছাগলী-এণ্টেলোপ্ জাতিৰ প্ৰাণী বাস কৰে।

ছাগলী এণ্টেলোপ শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীবোৰৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য হ'ল মতা মাইকী নিৰিশেষে এইবিলাক প্ৰাণীৰ মূৰত এযোৰা এযোৰাকৈ শিং হয়। পৃথিৱীৰ অন্য ছাগলী বা এণ্টেলোপ্ জাতীয় প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত এই বৈশিষ্ট্য দেখা নাযায়। গুৰি ভাগত আঙঠিৰ নিচিনা কিছুমান দাগ থকাৰ বাহিৰে এই শিংবোৰত অন্য কোনো দাগ বা চিন নাথাকে। ইহঁতৰ ওলাই অহা শিং যোৰা ওপৰ-মূৱা হৈ পিছৰ ফালে ধনুৰীয়াটকি ভাঁজ খাই থাকে। চামুইচৰ শিং আগৰ ফালে ভাঁজ খাই হাকোটাৰ দৰে দেখা যায়। ওপৰে ওপৰে লক্ষ্য কৰিলে এই আটাইবিলাক বিচিত্ৰ প্ৰাণীক ছাগলী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বেন লাগে। ইহঁতৰ দাঁতবোৰৰ গঠন প্ৰাণীত কিন্তু স্বকীয় বৈশিষ্ট্য দেখা যায়। ইহঁতৰ নেজবোৰ ছাগলী জাতীয় প্ৰাণীৰ নেজৰ দৰে চুটি হয়। আটাইবিলাক প্ৰাণীয়েই পৰ্বতৰ ওপৰৰ শিলাময় পৰিবেশত থাকিবলৈ ভাল পায়। চামুইচৰ মূৰৰ ওপৰ ভাগত একোটাকৈ বসযুক্ত মাংসগ্ৰন্থি থকা দেখা যায় আৰু পাল খোৱাৰ সময়ত এই মাংসগ্ৰন্থি ওখহি ডাঙৰ হয়। ছেৰাও আৰু গড়াল জাতীয় প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত এনে বিশেষত্ব দেখা নাযায়। মূৰৰ মাংসগ্ৰন্থিৰ পৰিবৰ্তে সিহঁতৰ ঠোঁটত এক প্ৰকাৰৰ বসাল মোনাৰ উৎপত্তি হয়।

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰি সীমাৰ অন্তৰ্গত আৰু বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰা ছেৰাও, গড়াল আৰু টাৰ্ণ নামৰ তিনি বিধ ছাগলী-এণ্টেলোপ্ জাতীয় প্ৰাণীৰ জীৱন বুৰঞ্জী সুকীয়া সুকীয়া ভাৱে তলত উল্লেখ কৰাৰ বাবে চেষ্টা কৰা হ'ল।

ছেবাও বা দেওছাগলী

শ্ৰেণী---স্তুন্যপায়ী

বৰ্গ---আৰ্টিওডে ক্লে।

উপবৰ্গ---ৰোমিনেন্টিয়া

কুল---বতিদি

উপকুল---ৰোপ্ৰকৈপ্ৰিনি

প্ৰজাতি---কেপ্ৰিকণিচ চ্‌মাত্ৰায়েন্‌ চিচ্‌

ছেবাও বা দেও-ছাগলী নামৰ এবিধ বনৰীয়া জন্তুক ছাগলী-এন্টেলোপ জাতি প্ৰাণীৰ অন্যতম প্ৰতিনিধি বুলি কোৱা হয়। অসমৰ কিছুমান পাৰ্বত্য অঞ্চলত এইবিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা যায়। তাৰ ভিতৰত কাৰ্বি-আংলং জিলাৰ অন্তৰ্গত মিকিৰ পাহাৰ সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই পৰ্বতীয়া জিলাখনৰ অন্যান্য বনভূমি অঞ্চলতো এইবিধ প্ৰাণীয়ে অ'ত ত'ত বাস কৰে বুলি জনা যায়। উত্তৰ কাছাৰ জিলাৰ সংৰক্ষিত বনাঞ্চলতো এইবিধ প্ৰাণীৰ বাসৰ বাবে উপযুক্ত পৰিবেশ আছে। কিন্তু দেও ছাগলীৰ সংখ্যা ইমান নগণ্য যে বিভিন্ন বনাঞ্চলৰ অনুকূল পৰিবেশত নিবলে বাস কৰা দেওছাগলীক সহজে বিচাৰি পোৱা নাযায়। তৃণ-পল্লবভোজী এইবিধ বন্য প্ৰাণীক মাংসাহাৰী জন্তুৱে পালেই ভক্ষণ কৰে। তদুপৰি মানুহে পালেও ইয়াক সতকাই এৰি নিদিয়ে আৰু নানা কৌশলেৰে বধ কৰি মাংসৰ জুতি লয়। জনসংখ্যাৰ বৃদ্ধিৰ কাৰণে জুম খেতিৰ অন্তৰালত হাবি বগনিবোৰ মুকলি হ'বলৈ ধৰাত এইবিধ প্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি বোৰ পাতল হৈ পৰিছে।

অসমৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ বাহিৰেও পূৰ্বাঞ্চলৰ অন্যান্য ৰাজ্য কেইখাতো ঠাই অনুযায়ী দেওছাগলী অ'ত এটা ত'ত এটাকৈ থকা দেখা যায়। অন্য আৰু যোৰা-লয়ৰ সীমামুৰীয়া বনাঞ্চলত কেতিয়াবা অকস্মাতে দুই চাৰিটা দেওছাগলী দেখা যায়। নেৰালয় ৰাজ্যখনত সংৰক্ষিত বনভূমি নিচেই কম। এতিয়ালৈ মুঠ মাটি কালিৰ প্ৰায় ৩.৬ শতাংশ সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছে। বাকী বনাঞ্চল জিলা পৰিষদে পৰিচালনা কৰে। খাচিয়া পাহাৰ জিলাৰ অন্তৰ্গত বনভূমি অঞ্চলৰ মালিকীস্বত্ব চিহ্নসমূহ লিংডো প্ৰভৃতি সমাজৰ মুনস্বীগকন। আন কিছুমান বনভূমি জনসাধাৰণে বাইজৰ

উন্নততীয়া সম্পত্তিকপে সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিছে। গাৰো পাহাৰ জিলাত থকা অসংখ্য বনাঞ্চল সমূহৰ মালিকীস্বত্ব নক্সা মুৰব্বী সকলৰ। এই বিলাক ঠাইত জনজাতীয় ৰাইজ জুম খেতি কৰে। জনসংখ্যা বৃদ্ধি হোৱাৰ ফলত এই বনাঞ্চলবিলাকৰ পৰিণত কমি আহিছে আৰু হাবি-বননিবোৰ খণ্ড খণ্ড হোৱাত বনাঞ্চল জীৱ-জন্তুৰ স্বাভাৱিক বসতি স্থান আৰু বিচৰণ ভূমি নোহোৱা হৈছে। এই সংসৰুখী পৰিবেশৰ কাৰণে থলুৱাকৈ ঠায়ে ঠায়ে বাস কৰা বিভিন্ন জাতৰ বন্যপ্ৰাণী বিলাকৰ নাঅল-নাথল অৱস্থা হৈছে। দেওছাগলীৰ নিচিনা নিম্নাধীন বন্যপ্ৰাণীৰ অৱস্থাও শোক লগা। এই পৰিস্থিতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত মেঘালয়ৰ বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰা দেওছাগলীৰ সংখ্যা এতিয়া বহু পৰিমাণে কমি আহিছে।

দেওছাগলী

মেঘালয়ৰ গাৰো পাহাৰ জিলা পুখুৰি অঞ্চলত বনফান্‌বাং নামৰ এখন অসুৰ ক্ষুদ্ৰ বনাঞ্চল আছে। এই অঞ্চলত বহুতো প্ৰকাৰৰ আপুৰুস্বৰ্গীয় বন্যপ্ৰাণী আৰু আৰু নানান শ্ৰেণীৰ দুৰ্লভ উদ্ভিদ আছে। সংৰক্ষিত বনাঞ্চল নহ'লেও এই পৰিৱেশ অঞ্চলত কিছু উদ্ভিদ প্ৰকাৰ বন্যপ্ৰাণী আৰু উদ্ভিদে বহুত দিনৰ আগতে পৰা সংৰক্ষণ মূলক নৰ্যাস লাভ কৰিছে। ইয়াৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত বনৰিহৰ বসতি তেওঁহি পাতলীল। সেই কাৰণে অন্যান্য ঠাইৰ দৰে ইয়াত বন্যপ্ৰাণী আৰু উদ্ভিদৰ স্বল কাৰ্যও হোৱা দেখা নাযায়। এই অঞ্চলত বনৰিহৰ নামৰ বনফান্‌বাং নামৰ বনাঞ্চলত বহুত প্ৰকাৰৰ উদ্ভিদ আছে। জনজাতীয় লোকসকলে পৰিৱেশ জ্ঞান কৰে। গাৰো জনজাতীয় লোকসকলে বহুতে বিশ্বাস কৰে যে কোনো বনাঞ্চল

মুখ্য হ'লে ভূতত্ত্ব আতাই পোশ প্রদত্তে বলকাঙ্খান নামৰ ঠাই ডোখৰলৈ বিচাৰৰ বাবে যায়। ভূতত্ত্ব আতাই সৰ্বত্ৰ এটা প্ৰকৃতিৰ লৈ বাৰ লাগে। বলকাঙ্খানত এখন ভূত পিৰাচৰ বৰান আছে আৰু এই বৰানখনক “বেবাং আতৈ” (পিৰাচৰ বৰান) বোলা হয়। ভূতত্ত্ব আতাই প্ৰকৃতিৰ এজন্য নাক্ষি শাল বা ডে গছত পৰা এডালৰে বৰি পিৰাচৰ বৰানখনত দুখা ধৰি কৰে। ভূতত্ত্বাই চিলাৰক (কলীয়া পানীৰ কালিকা) পুৰী) নামৰ পুৰীত নাম কৰি বেবাং নক্ কান্টেত (পিৰাচৰ ডেকাচাং) কিছু গৰবৰ গাঁয়ে জিৰি পিৰাচৰ আদালত (পিৰাচৰ আদালত) আগত হাজিৰ হ'ব লাগে। বিৰি আদালতত ভূতত্ত্বৰ বিচাৰ আৰম্ভ হয়। পৰিৱে আৰু পিৰাচৰ আদালতক পোনে পোনে কৰি লৈ যাবলৈ অনুমতি দিয়া হয়। পাপী আতাই পৰিৱে কালৰ কৰ্মফল অনুযায়ী পুৰিৰ জন্ম ল'বলৈ পুৰিৰীলৈ উভতি যাব লগা হয়। মহা পাপী বিলাকে ইতৰ প্ৰাণী হিচাপে পুৰিৰীত পুৰিৰ জন্ম ল'ব লাগে।

বলকাঙ্খান নামৰ ভূমিৰ লিকালে এডোখৰ অটল গভীৰ ঠাই আছে। চাৰিওফালে থিৰ থিৰ পানীৰে পৰিৱেষ্টিত হৈ থকা এই আহল বহল গছৰব পানত থিয় হৈ তলৰ ফালে দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিলে তলত পোত খাই থকা ক'লা বৰণীয়া পানী একোডোঙাব বাহিৰে অন্য কোনো বস্তু নথিত্যৰে চকুত নপৰে। থিৰ গৰা কেইটাক নানা বিধৰ বৃক্ষ সজাই আৱৰি মাখিছে। প্ৰকৃতিৰ এই অনুপম দৃশ্য দেখিলে সনত এনে ভাৱৰ উত্থাপন হয় যেন ভূতত্ত্বৰে প্ৰকৃতিৰ সকলো সৌন্দৰ্য ইয়াতে ধূপ খুৱাই ৰাখিছে। সেই কাৰণে বলকাঙ্খান প্ৰকৃতিৰ পুৰিৰীৰ শ্ৰেষ্ঠ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যৰ অন্যতম নিদৰ্শন বুলি ক'ব পাৰি। এই অটল গভীৰ পুৰিৰীটোক মহাদেউ গৰ্জ বোলা হয়। এনে পুৰিৰীত পৰিৱেশৰ কাৰণে বলকাঙ্খান এলেকাত বলুৱা ভাৱে বাস কৰা বন্য প্ৰাণীৰ সংখ্যা অটুট হৈ আছে। পিৰলত প্ৰবাসিত হৈছে যে বলকাঙ্খানত থকা বিভিন্ন বন্যপ্ৰাণীৰ ভিতৰত প্ৰায় একবি দাল বিভিন্ন বন্য আৰু আকাৰৰ দেও-ছাগলীও আছে। এই পৰিৱে ভূমিৰ এতিয়া বাস্তৱ উল্লেখ্য পৰ্যায়লৈ কৰ্মান্তৰ কৰা হৈছে।

হোৱাও দাল দেও-ছাগলীৰ পোহনীয়া ছাগলীৰোহতকৈ বহুত পৰিমাণে ডাঙৰ হোৱা দেখা যায়। দেখাত এইবিধ প্ৰাণী জৱনী মহৰ। ইহঁতৰ দেহত কিছুমান স্বতন্ত্ৰ গুণ দেখা যায়। হোৱাওৰ দেহৰ বৰণ বৃদ্ধা আৰু অলপ ঠাণ্ডা। এই প্ৰাণীৰ নেজ ডাল কৰীয়া হ'বলৈয়ে দেহৰ দৰেই একেধাৰে চুটি। সিং দুটা পাছৰ ফালে ডাঁজ ৰাই অলপ বৃদ্ধাৱস্থা হয়। সিং হোৱাওৰ গুৰি ডাঙৰ পখালি পখালিকৈ আঙুঠিৰ নিচিনা ডাঁজ থাকে আৰু এই আঙুঠিৰো গুৰিৰ পৰা শিঙৰ আধালৈকে বিয়পি থকা দেখা যায়। দ্বিত্তি আৰু গলধৰ গুৰিৰ ডাঙৰ মহাল আৰু শৰত হয়। গলধৰৰ গৰা আৰম্ভ কৰি অৰ্দ্ধচন্দ্ৰ আৰম্ভ হ'লে বাচি কালে হাউলি থকা দেখা যায়। সাধাৰণতে পৰ্বতীয়া ঠাইৰ পৰা পৰিৱেশ নোহোৱা পিৰাচৰ পৰিৱেশেই ইহঁতৰ বাসৰ উপযোগী। কেতিয়াবা কেতিয়াবা পিৰাচৰ ঠাইৰ পাছৰ ফাল আৰু পৰিৱেশ দৰে পুৰিৰীৰোহত এইবিধ প্ৰাণীৰে আৱৰ লৈ থাকে। নিচেই বাতিপুৰা ডাঙৰে আৱৰৰ সন্ধানত এইবিধ প্ৰাণীৰে জিৰি পোতা ঠাইৰ পৰা গুৰি আছে। আৱৰিৰ পৰতো ইহঁতে আহাৰ বিচাৰি

কুৰে। দুপৰীয়াৰ প্ৰথম ব'দৰ উত্থাপ ইহঁতে সহ্য কৰিব নোৱাৰে। সেই কাৰে এই সময়তে ইহঁতে আশ্ৰয় উপবোধী ঠাই বোৰত লোৱাই থাকে।

দেও-ছাগলীক সাধাৰণতে আক বাহি বকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ইহঁতে অকলশৰীয়াটোক চৰি কুৰে। অৱশ্যে কেতিয়াবা ওচৰা-ওচৰিকৈ আগোন কৰে কেবাটাও দেও ছাগলীক চৰি কুৰা দেখা যায়। বড় আৰু বাহীকী উভয়েই খিৎ কৰে। সেই কাৰে হাবিত চৰি কুৰা অৱস্থাত বড় আৰু বাহীকী দেও-ছাগলীক বাচি উলিওৱা টান। হাবিৰ মাজত বা শিলাবৰ পৰ্বতীয়া ঠাইত অতি সহজে ইহঁতে দৌৰি দৌৰি ঘূৰি ফুৰিব পাৰে। শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণী কিম্বা মানুহৰ উদ্ভাৱ পালে ইহঁতে টলকতে পিঠিটি পলাই নিৰাপদ ঠাইত আশ্ৰয় লবলৈ বহু কৰে।

বাহীকী দেও-ছাগলীয়ে এবাৰত মাত্ৰ এটাক পোৱাৰি অৱশ্যে। অৱশ্যে কেতিয়াবা কেতিয়াবা এই ক্ষেত্ৰত ব্যতিক্ৰম দেখা যায়।

গড়াল

শ্ৰেণী---জ্ঞানপায়ী

বৰ্গ---আৰ্টিওডে ক্লা

উপবৰ্গ---বোম্বেন্টিফা

কুল---বডি

উপকুল---বোম্বেন্টিফা

প্ৰজাতি---বৃন্দকাচ, বৈজ্ঞানিক

গড়াল নামৰ এবিধ ছাগলী-এণ্টেলোপ গোষ্ঠীৰ বন্যপ্ৰাণী হিমালয় পৰ্বত প্ৰাণৰ পূৰ্ণ প্ৰাপ্ত বাস কৰে। ছেবাও আৰু গড়ালক আগৰ ভাষাত 'দেও ছাগলী' বোলা হয়। অসমৰ ভৈয়াম অঞ্চলত গড়াল নামৰ প্ৰাণীবিধ বাস কৰাৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ নাই। পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰ্বতীয়া ৰাজ্য কেইখনত এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে নে নকৰে সেই বিষয়ে সঠিকভাৱে জ্ঞান নাথায়। হিমালয় শৈলমালাৰ বিভিন্ন পৰ্বতীয়া পৰিবেশত গড়ালৰ বসতিস্থান সীমিত হৈ থকাৰ কথা জ্ঞান যায়। পশ্চিমৰ ফালে কাশ্মীৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পূবৰ ফালে থকা অৰুণাচল প্ৰদেশ পৰ্যন্ত গড়ালৰ বসতিস্থান বিক্ষিপ্ত হৈ আছে বুলি প্ৰমাণ পোৱা যায়।

এই ছাগলী-এণ্টেলোপ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰক দুটা উপ প্ৰজাতিত বিভক্ত কৰা হৈছে। গোটেই দেহৰ নোমৰ বৰণৰ বাবে দুয়ো উপ-প্ৰজাতিৰ মাজত আংশিক ভাৱে পাৰ্থক্য তাৰতম্য লক্ষ্য কৰা যায়। কাশ্মীৰৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলত বাস কৰা গড়ালৰ নোমৰ বৰণ সীয়াটক হালধীয়া হয়। মধ্য আৰু পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত সাধাৰণতে বাস কৰা গড়ালবিলাকতকৈ তুলনামূলক ভাৱে আকাৰতো এইবিধ প্ৰাণী সৰু হয়। মধ্য আৰু পূৰ্বাঞ্চলৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা গড়ালৰ নোমবোৰৰ বৰণ মুগা হোৱা দেখা যায়। দুয়োটা উপ-প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীক পৃথকভাৱে বৈজ্ঞানিক নামেৰে নামকৰণ কৰা হৈছে। কাশ্মীৰৰ পৰ্বতাঞ্চলত বাস কৰা গড়ালক "নোমৰ হেডচ্ গড়াল, গড়াল" বোলা হয়। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ বিভিন্ন ঠাই বাস কৰা নিম্ন গড়ালৰ বৈজ্ঞানিক নাম "নোমৰহেডচ্ গড়াল হড্‌চনি।"

কাশ্মীৰৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলক কেন্দ্ৰ কৰি হিমালয় শৈলমালাৰ পশ্চিমাংশত যিবিলাক গড়াল বাস কৰে সিহঁতৰ নোমৰ বৰণ হালধীয়া হয়। এই নোমৰ ওপৰত চিহ্নিকনিৰ

দেবে এক প্ৰকাৰ ক'লা বৰণীয়া দাগ দেখা যায়। জন্তু ভেদে এই নোমৰ বৰণত তাৰতম্য থাকে। শূভৰি আৰু গালৰ নোমবোৰ বগা হোৱা দেখা যায়। দ্বিতীয় বিধ গড়ালৰ নোমত ক'লা বগৰ ছিটিকনি থকা দেখা নাযায়। ইহঁতৰ পিঠিৰ ওপৰেদি ৰাজহাড় ডালৰ তাঁছে তাঁছে নেজৰ গুৰিলৈকে বিয়পি এডাল দীঘল চানেকীয়া পট্ট থাকে।

গড়ালৰ সচৰাচৰ বসতি স্থানে ভাৰতৰ ভৌগোলিক চাবিশীমা অতিক্ৰম কৰি পূবৰ ফালে ব্ৰহ্মদেশৰ কিছুমান ঠাইলৈকে বিয়পি পৰিছে। ব্ৰহ্মদেশত গাধাবণতে বাগ কৰা গড়ালবিনাকৰ নেজডাল অলপ দীঘল হয়। হিমালয় পৰ্বতৰ শিলাময় ঠাইতো গড়ালে বাস কৰিবৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশ বিচাৰি পায়। এনেবোৰ শিলাময় ঠাইত গছ-গছনি বৰ পাতল। পাখৰৰ ফাঁকে ফাঁকে থকা মাটিবোৰৰ পৰা যিবোৰ গছ ওপৰলৈ

ওলাই আছে সেইবোৰ গছৰ ছায়াই ঠাইডোখৰ শীতল কৰি ৰাখে। কিছুমান ঠাইত পাখৰৰ চটাবোৰ হেলনীয়াটক বাহিৰৰ ফালে ওলাই থকা অৱস্থাত দেখা যায়। এনেবোৰ ঠাইতে আশ্ৰয় লৈ জিহণিৰ সময়খিনি নিৰলৈ অতিবাহিত কৰে। বাতিপুৱা বেলি ওলোৱাৰ লগে লগেই ইহঁতে আশ্ৰয় লৈ থকা ঠাইৰ পৰা লাহেহেঁচা ওলাই আহি ঘাঁহ-বন বিচাৰি ইফালে-সিফালে ঘূৰি ফুৰে। ডৰ দুপৰীয়া ইহঁতে জিহণি ল'বৰ বাবে সুবিধাজনক ঠাই বিচাৰি লয়। আবেলি পশ্চিম আকাশত বেলি নাৰ যোৱাৰ আগে আগে গড়ালবোৰে আকৌ চৰিবলৈ ওলাই আহে। সন্ধিয়াৰ আগে আগে পুনৰ নিজৰ ঠাইত জিহণি লয়গৈ। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ইহঁতৰ দুই এটাক অকলশৰীয়াটক ঘূৰি ফুৰা দেখা যায়। কেতিয়াবা কেইবাটাও গড়াল লগ লাগি একোটা দল বা জাকৰ সৃষ্টি হয়।

এইবিধ প্ৰাণীৰ মাইকীজনীয়ে এবাৰত মাত্ৰ এটাক পোৱালি জন্মায়। কেতিয়াবা অৱশ্যে এই নিয়মৰ ব্যতিক্ৰম হোৱা পৰিলক্ষিত হয়।

টাকিন

শ্ৰেণী----স্তন্যপায়ী

বৰ্গ----আৰ্ টিওডেণ্টিনা

উপাবৰ্গ----বেমিনেণ্টিয়া

কুল----বডিদি

উপকুল----ৰোথ্ৰিকেষ্প্ৰি:

প্ৰজাতি----ৰুদৰকাচ্ টেক্জকলৰ

টাকিন নামৰ এবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী ভাৰতবৰ্ষৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ ফালে থকা হিমালয় প্ৰিবিয়ালৰ পৰ্বতীয়া ঠাইত বাস কৰে। ঠাই অনুযায়ী ইয়াৰ কেবাটাও উপ-জাতি বাস কৰাৰ কথা জনা যায়। তাৰ ভিতৰত অৰুণাচল প্ৰদেশৰ মিছিমি পাহাৰ অঞ্চলত বাস কৰা উপ-প্ৰজাতিক “মিছিমি টাকিন” বোলা হয়। দেখাত গৰুৰ নিচিনা হ’লেও এইবিধ প্ৰাণীক ছাগলী--এণ্টেলোপ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বুলি কোৱা হয়। ভাৰতবৰ্ষত ছেৰাও আৰু আৰু গড়ালক লৈ টাকিনৰে সৈতে সৰ্ববৃষ্ঠ তিনিবিধ ছাগলী--এণ্টেলোপ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰে। ছাগলী--এণ্টেলোপৰ দেহৰ গঠন প্ৰাণীৰ সম্পৰ্কে ইতিমধ্যে আলোচনা কৰি অহা হৈছে। আমেৰিকাৰ উত্তৰ অঞ্চলৰ বৰকে গৰুকা ঠাইবোৰত “মাক্স অক্স” নামৰ এবিধ সনগোষ্ঠীৰ বন্যপ্ৰাণী বাস কৰে। সেই প্ৰাণীৰ লগত টাকিনৰ বহুতথিনি সাম-জস্য থকা দেখা যায়। আফ্ৰিকা মহাদেশৰ মুকলি মূৰীয়া হাবি খননি বিলাকত নু বা ৱাইল্ড বিষ্ট নামৰ যিবিধ প্ৰাণী বাস কৰে সেইবিধ প্ৰাণীৰ লগতো টাকিনৰ বহুতথিনি সামুখ্য থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অৱশ্যে “নু” নামৰ প্ৰাণী বিধ এণ্টেলোপ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বুলিহে গণ্য কৰা হয়। দেও-ছাগলী, টাকিন আৰু মাক্স অক্সক ছাগলী--এণ্টেলোপ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বুলি ধৰা হয়।

টাকিন জাতীয় প্ৰাণীৰ দেখাত শুৱনী এই বিচিত্ৰ আকাৰৰ প্ৰাণীবীলাকৰ বৈশিষ্ট্য এইবিধ প্ৰাণীৰ দেহত বিকশিত হোৱা গুণাৱলীয়ে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছে। মিপোতল পৰীৰ আৰু চুটি-চাপৰ ঠোঁট চাৰিখনৰে সৈতে ইয়াক এটা শক্তিয়ান জন্তু বুলি ক’ব পাৰি। ইয়াৰ ডিঙি আৰু গনধন অস্বাভাৱিকভাৱে মোটা আৰু বঙহাল হয়। মূৰৰ অৰ্দ্ধাংশ আৰু কপালখনৰ গঢ় গৰুৰ নিচিনা জন্তুৰ গঢ়ৰ সৈতে অধিকল মিল দেখা যায়। ইয়াৰ শিং বোৰা এক প্ৰকাৰৰ বদুস্তিৰীয়া হয়। মূৰৰ ওপৰত থকা শিং বোৰাই দুয়ো-ফালে কেনে ঠাইলৈ সৰুকোণী ভাৱে ওপৰ মূৰা হৈ জনপ পাহাৰ ফালে দাল ৰাই

থাকে। অস্ত্রচৌর নাক মুগ্ধ চাৰিওফালে থকা নোমহীন ঠাই ভোখবৰ বাহিৰে শৰীৰৰ অন্যান্য ঠাইত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বং ডাঠ বৰণীয়া হোৱা দেখা যায়। আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে টাকিনৰ কেইবাটাও উপপ্রজাতি আছে। তাৰ ভিতৰত মিছিমি টাকিন নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি ভূটান আৰু চিন্তিনৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিনানৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পূবে অৰুণাচল প্ৰদেশৰ অন্তৰ্গত থকা মিছিমি পাহাৰলৈ বিয়পি আছে। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিওফালে অতিক্ৰম কৰি এইবিধ টাকিনৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি পূবে ব্ৰহ্মদেশৰ কোনো কোনো বনভূমিৰ মাথোঁটাকে সম্প্ৰসাৰিত হৈছে।

টাকিন গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকে সাধাৰণতে থিয় পৰাৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিনাকত আপোন মনেৰে বিচৰণ কৰি কুৰিৰলৈ ভাল পায়। শিৰোৰ পৰ্বতীয়া ঠাইত নানা ধৰণৰ গছ-গছনিৰ উৎপত্তি হয় আৰু য'ত মানুহৰ সন্মুখৰ নিচেই কম ভেনেবোৰ ঠাইকে নিগাজী-টক বাস কৰিবৰ বাবে টাকিনবিলাকে নিৰ্বাচন কৰি লয়। হিমাচল পৈলমালাৰ বৰক বেৰাৰ নামনি ভাগত থকা পৰ্বতীয়া ঠাই কিছুমানত বৰ ডাঙৰ আকাৰৰ গছ থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ভেনেবোৰ পৰ্বতীয়া ঠাইত বোভোভেনন প্ৰভৃতি বৰ্জলীয়া আকাৰৰ অচিনাকি গছ কিছুমানৰ উৎপত্তি হয়। নিৰ্ভল লেবেকা বতাহে এনেবোৰ পৰ্বতীয়া

ঠাই চিৰকাল শীতল কৰি ৰাখে। টাকিন জাতীয় কিছুমান জানোৱাৰে এনেবোৰ ঠাইটো আৰোহণ কৰি গৰমৰ দিনবোৰ অতিবাহিত কৰে। এইবিধ প্ৰাণীকো জাক পাতি সমূহীয়াটোক ৰাস কৰা দেখা যায়। গৰমৰ দিনত সৰু সৰু জাকবোৰত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা প্ৰাণীবিলাকে এনেবোৰ আওহতীয়া ঠাইতে গোটপিট খাই একো একোটা প্ৰকাণ্ড জাক বা জুনৰ ফুটি কৰে। জাৰ কালি আহি পালে ইহঁতে পুনৰ সৰু সৰু জাকত বিভক্ত হৈ স্বাধীন মনেৰে বিচৰণ কৰি ফুৰে। ডাঙৰ জাক একোটাৰ মাজত চিনিব নোৱাৰাটোক মিহলি হৈ পৰিলেও খুদ্ৰ জাকৰ প্ৰাণীবোৰে পুনৰ লগ হৈ জাকটোৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি অহাত অকণো অসুবিধা নহয়।

চ'ত বহাগ মাহত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ মাইকীৰেবে এবাৰত এটাকৈ পোৱালি জগোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

গাহৰি ফৈদৰ প্ৰাণী

গাহৰি আৰু পিকাৰি নামেৰে জনাজাত দুবিধ গম্ভীৰী প্ৰাণীক জীৱ জগতত এখন সচীয়া আসাদিয়া দেখুওৱা হয়। এই দুই কৃষ্ণৰ কাৰণে স্থাননিৰ্ণয় কৰা পৰিয়ালটোক 'চুইদি' বোলা হয়। পিকাৰি নিদ্ৰুমান বিশেষ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণ ভিন্নৰূপে প্ৰকাশ পোৱাত ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য আছে। পিকাৰি নামৰ এটা উপ-পৰিয়ালৰ সৃষ্টি কৰা হৈছে। গাহৰিৰ ঠেঙৰ আগ ভাগত নখৰ পৰিবেৰ্তে খুৰা থাকে আৰু গৰু, মহ, ছাগলী, ভেড়া আদি পৰিভোজ্য দৰে ইহঁতৰ খাদ্যসমূহ। ঠেঙত দুটাকৈ খুৰা থাকে। এইবিলাক প্ৰাণীয়ে অৱশ্যে বাদ্য গাম্ভীৰী পোষণ নকৰে। সেইবাবে সিহঁতৰ পাণ্ডুলি খোৱা প্ৰাণী বোলা নহয়।

গাহৰিৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে আঁঠু আৰু বিভিন্ন জাতিৰ বনৰীয়া গাহৰিক এচিয়া ইউৰোপ আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশৰ বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আনহাতে পিকাৰি গোষ্ঠীৰ আটাইবোৰ প্ৰাণীয়েই পশ্চিম গোলার্ধত পোৱা যায়। সকলো গাহৰিৰ নখৰ দৰে ঠেঙৰ পাছফালে আঁঠুতেও থাকে। খুৰাৰ পূৰ্ণবিকাশ নহয়। গাহৰিৰ ওপৰ পাবিত দুটাকৈ দীঘল দাঁত থাকে। এই দাঁত দুটাই হাতীৰ দাঁতৰ দৰে বিশিষ্ট ৰূপ ধৰিণ কৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা বনৰীয়া গাহৰিৰ শাৰীৰিক গুণৰ ভিন্নতাৰ বাবে কেইবাটাও প্ৰজাতিত ভাগ কৰা হৈছে। ভাৰতবৰ্ষ আৰু শ্ৰীলঙ্কাৰ গাহৰিক ইউৰোপ মহাদেশৰ গাহৰিৰ উপ-প্ৰজাতি বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইত থকা গাহৰিক একেটা প্ৰজাতিতে অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি। কিন্তু আন্দামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জত থকা দুবিধ গাহৰিক বেলেগ বেলেগ বৈজ্ঞানিক নামেৰে নামাকৰণ কৰা হৈছে। ঠিক সেইদৰে শ্ৰীলঙ্কাৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা গাহৰি জাতীয় প্ৰাণীবোৰক এটা বেলেগ বৈজ্ঞানিক নামেৰে নামাকৰণ কৰা হৈছে। ইয়াৰ বাহিৰে পিগ্মি হগ বা নলগাহৰি নামেৰে এবিধ সৰু আকাৰৰ গাহৰি জাতীয় প্ৰাণী অসমৰ পূৰ্বাঞ্চলত দেখা যায়। আফ্ৰিকা মহাদেশৰ গাহৰি জাতীয় বনৰীয়া প্ৰাণী কেইবিধৰ ভিতৰত 'বাৰ্চ হগ' নামেৰে জনাজাত গাহৰি বিধ দেখাত গুৱনি নহয়। ইয়াৰ বাহিৰে চাহাবী মক্কাভূমিৰ দক্ষিণ অঞ্চলত আন তিনিবিধ বনৰীয়া গাহৰি বাস কৰে। এই তিনিবিধ গাহৰিক ক্ৰমে বুচ-পিগ, বিভাৰ হগ আৰু ফৰেষ্ট হগ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়।

আমেৰিকা মহাদেশত পিকাৰি শ্ৰেণীৰ কেইবিধমান প্ৰাণীয়ে গাহৰি জাতীয় প্ৰাণী-বোৰৰ স্থান অধিকাৰ কৰিছে।

নল-গাহৰি

নল---গাহৰি

শ্ৰেণী---সুতাপায়ী

বৰ্গ---আৰাটীও ডেটিল

কুল---চুইদি

প্ৰজাতি---

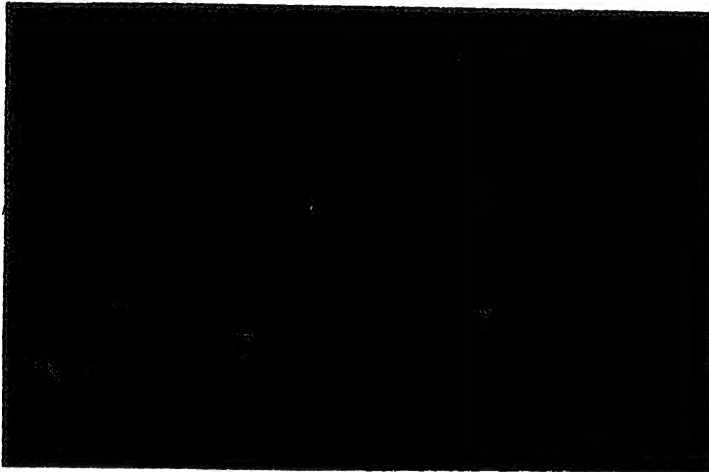
(১)- পৰকুল। চালডানিয়াচ

(২) চাছ চালডানিয়াচ

বৃক্ষপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰৰ কিছুমান বনভূমিত নল-গাহৰি নামৰ এবিধ সৰু আকাৰৰ গাহৰি আলেঙে আলেঙে বাগ কৰা দেখা যায়। পৃথিৱীত আজিকোপতি জীৱিত অৱস্থাত থকা গাহৰি জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত নল-গাহৰি বা পিগ্মি হগ নামৰ প্ৰাণীবিধেই আকাৰত আটাইতকৈ সৰু বুলি জনা গৈছে। আকাৰত এইবিধ গাহৰি ইমান সৰু হয় যে প্ৰকৃতপক্ষে ইয়াক বনৰীয়া গাহৰিৰ এটা ক্ষুদ্ৰ সংক্ৰমণ বুলি ক'ব পাৰি। হাৰিৰ মাজত হুৰি ফুৰা নল-গাহৰি কেইটামান দেখা পালে সেই কেইটা প্ৰাণীক বনৰীয়া গাহৰিৰ পোৱালি যেন লাগে। ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ এইবিধ গাহৰিক পিগ্মি হগ বোলাটো সৰীচীন হৈছে। তাকে আমাৰ অসমীয়া ভাষাত বাওনা গাহৰি অথবা গঁঠীয়া গাহৰি নামেৰে নামকৰণ কৰিব পৰা গ'লহেঁতেন। ইতিমধ্যে নল-গাহৰি শব্দটোৱে স্বামীভাৱে জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰাত তাকে আমাৰ ভাষাত গহপোপৰোদ্ধী বুলি বিবেচনা কৰা হ'ল। জন্তুটোৰ অঙ্গপ্ৰত্যঙ্গৰ আকৃতি-প্ৰকৃতিত নল-গাহৰিৰ কিছুমান নিজস্ব গুণ প্ৰকাশ পোৱা দেখা যায়।

নল-গাহৰিৰ দেহৰ সন্মুখৰ ভাগ পাছৰ ভাগতকৈ তুলনামূলকভাৱে অলপ কীণ। সেই অনুপাতে জন্তুটোৰ পাছফালৰ অংশ অলপ বেছি শকত যেন লাগে। আমাৰ এই ফালৰ ছান্দি-বননিবিলাকত থকা বনৰীয়া গাহৰিৰ দেহৰ গঠনত এইবোৰ গাহৰিৰ সাদৃশ্য দেখা নাযায়। বনৰীয়া গাহৰিৰ দেহৰ আগ ভাগ বেছি বড়হাল বাবে শকত দেখি। নল-গাহৰিৰ আন এটা শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য হ'ল বনৰীয়া গাহৰিৰ যুৰৰ তুলনাত অলপ-গাহৰিৰ যুৰটো অলপ চুটি; আৰু আঁৰফালে জুৰে সৰু হৈ যোৱা বাবে বীঘৰীয়া দেখি। অনুপৰি ভাঙৰ আঁতৰ বনৰীয়া গাহৰিৰ দেহডালৰ তুলনাত নল গাহৰিৰ দেহডাল চুটি।

আচলতে নল-গাহবিব নেজডাল ইমান চুটি যে পোন ছাটেই ইমান নেজব চিনচাব আছেন নাই ঠান্ডব কথা টান। তদুপৰি নল-গাহবিব মাজে তিনি বোবাকৈ পিয়াহ থাকে। সাধাৰণ জাতৰ বনবীয়া গাহবিব বুকুত কিন্তু চাৰি বোবাকৈ পিয়াহ থকা দেখা যায়। এইখিনি শাৰীৰিক গুণৰ বৈষম্যটো লক্ষ্য ৰাখি কোনো কোনো জীৱবিদে মত প্ৰকাশ কৰে যে নল-গাহবিব এটা জাতিগত নামেৰে বৈজ্ঞানিকভাৱে পৰিচয় কৰা আবশ্যিক। সেই কাৰণে যদিও পূৰ্বতে এই জন্তুবিধক পৰকোলা চালভানিয়াচ' নামেৰে নামাকৰণ কৰা হৈছিল, আধুনিক যুগৰ জীৱবিদসকলৰ বহুতে ইয়াক চাচ্ চালভানিয়াচ্' নামেৰে নামাকৰণ কৰাৰ পৰামৰ্শ আগ বঢ়াইছে। দুয়োকুল বন্ধা কৰাৰ অভিপ্ৰায়েৰে কোনো কোনো জীৱবিদে এইবিধ জন্তুৰ বুজাবলৈ চাচ্ (পৰকোলা) চালভানিয়া নামটো ব্যৱহাৰ কৰা উচিত হ'ব বুলি বিবেচনা কৰা পৰিলক্ষিত হৈছে।

নল-গাহবি

জন্তুটোৰ সন্মুখ ভাগৰ ওপৰ অংশত থকা নোৰ বোব অলপ বিঠা বৰণী-মাকৈ বুলি হয়। তদুপৰি শৰীৰৰ সন্মুখৰ ফালে থকা নোৰবোৰ তলনামূলকভাৱে চুটি হোৱা দেখা যায়। জন্তুটোৰ গলধন আৰু ডিঙিৰ ওপৰ অংশত সাধাৰণ বনবীয়া গাহবিব দৰে দীঘল নোৰ বা কেশবৰ দৰে ফান থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। শাৰীৰিক গুণত এইখিনি ভাবভাৱ থকাৰ বাবে নল গাহবি জাতীয় শ্ৰাণীৰ চিনাক্তকৰণ সহজসাধ্য হৈছে। কঁকাল আৰু বুকুৰ মাজ ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি শৰীৰৰ পাছৰ অংশত গজা নোৰ অলপ দীঘলীয়া হোৱা দেখা যায়। কাছৰ পাছৰ অংশত থকা নোৰবোৰ আটাইতকৈ দীঘলীয়া আৰু অসংখ্য বন্ধে ঠুবঙা হোৱা দেখা যায়। মুখৰঙালৰ ঠিক পাছৰ ফালে গজা নোৰ বোব অলপ ক'লা হয়। জন্তুটোৰ লম্বা দেহৰ আটাইবোৰ নোৰ নেজৰ ফালে দি

খাই থকা দেখা যায়। এই জাত গাহৰিৰ চুটি নেজডালত নিচেই পাতলটক চুটি চুটি নোম থকা দেখা যায়। নেজডাল ইয়ান চুটি যে মিলগৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে জন্তুটোৰ কটি দেশত যে এডাল নেজ আছে সেই কথা ঠাৱৰ কৰা টান হৈ পৰে। কাণদুখনৰ ওলত আৰু তাৰ দিক পাছৰফালে থকা সামান্য অংশত নোম গজা দেখা নাযায়।

নল-গাহৰিক ঘৰচীয়া জন্তুৰূপে ৰখা দেখা নাযায়। দুই এটা প্ৰাণীৰ সৰুতে জন্তুৰ পৰা ধনি আৰু মৰগেনে বালন পাবন কৰিলে সি যে পোহ মনাব মনোবুদ্দি প্ৰদৰ্শন কৰে সেই কথাৰ অৱশ্যে প্ৰমাণ পোৱা যায়। সন্তৰ দৰ্শকৰ শেষ ভাগমান ন মানাহ ব্যাঘ্ৰ যোজনান সঞ্চালক এীসজয় কুমান দেৱ বয়ে বৰপেটা ৰোডত থকা তেওঁৰ বাস-ভৱনত অতি মৰমেৰে এটা নল-গাহৰি প্ৰতিপাল কৰি ৰাখিছিল। জন্তুটোৰ গাও পোহনীয়া জন্তুৰ আটাইখিনি গুণ দেখা গৈছিল। তেওঁ এই প্ৰাণীটোক কোনো গডাল বা সজাৰ ভিতৰত আৱদ্ধ কৰি নবখাটকয়ে মুকলি যৱস্থাত ঘৰত প্ৰতিপাল কৰি ৰাখিছিল। জন্তুটোৱে গিৰিহঁতৰ বাইক-বচন মানি চলাব প্ৰবৃত্তি প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। আনকি গিৰিহঁতে ওচৰলৈ মাতিবলৈ সি মৰম পোৱাৰ আশাত কাঁচাপি আহিছিল আৰু ঘৰচীয়া কুকুৰ-মেকুৰীৰ দৰে গাতে গা লগাই ৰহিছিল।

মানৱ জাতিয়ে অতি পুৰণি কালৰে পৰা নানা জাতিৰ বনৰীয়া জন্তুক ঘৰচীয়া কৰি পুহিবৰ বাবে চেষ্টা কৰি আহিছে। এই চেষ্টা এতিয়ালৈকে অব্যাহতভাৱে চলি আছে বুলি ক'ব পাৰি। নল-গাহৰিনো কিয় ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম হ'বলগীয়া হ'ল সেই বিষয়ে স্পষ্টভাৱে জনা নাযায়। এইবিধ প্ৰাণীৰ স্বাভাৱিক বাসস্থান আৰু বিচৰণ ভূমিৰ অন্তৰ্গত বাস কৰি থকা কোনো থলুৱা লোকে এইবিধ প্ৰাণীক ঘৰচীয়াকৈ পোহাব এৰে। প্ৰমাণ পোৱা নাযায়। জন্তুবিলাক ক্ৰমে দুপ্ৰাপ্য হ'বলৈ ধৰাত আৰু লাহে লাহে ইহঁত পৃথিৱীৰ বুকুৰ পৰা সম্পূৰ্ণভাৱে বিলুপ্ত হৈ যোৱাৰ সম্ভাৱনা দেখাত ইয়াক ঘৰচীয়া কৰা কপাটো ক্ষীণ হৈ আহিবলৈ উপক্ৰম কৰিলে। এই সম্পৰ্কত গাহৰি আৰু পিকানি

পোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত প্ৰাণীৰ বিশেষজ্ঞ দলৰ সদস্য উইলিয়ামচন অলিভাৰৰ মন্তব্য মন কৰিবলগীয়া। তেওঁ সংকলন কৰা 'পিগমি হগ' নামৰ পুস্তিকাত উল্লেখ কৰিছে যে ১৯১৪-১৫ খ্ৰীষ্টাব্দত বালিনৰ চিৰিয়াখানাত মাত্ৰ এটা সৰু আকাৰৰ গাহৰি শ্ৰেণীৰ প্ৰাণী প্ৰতিপালন কৰি ৰখা হৈছিল। চিৰিয়াখানাৰ কৰ্তৃপক্ষই এই মাইকী গাহৰিজনীক পিগমি হগৰ আদিবাসী প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰাৰ মনোভাৱ পোষণ কৰিছিল। পূৰ্ব এতিয়াৰ কালৰ কোনো কোনো মানুহে ঘৰত পোহ। এবিধ গাহৰি এই পিগমি হগৰ পৰাই উৎপত্তি হৈছে বুলি তেওঁলোক প্ৰত্যয় গৈছিল। কালক্ৰমত এই ধাৰণা সম্পূৰ্ণৰূপে ভিত্তিহীন বুলি প্ৰমাণিত হ'ল। কিয়নো নল গাহৰিৰ প্ৰাৰম্ভিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাবলী এই গাহৰি জাতিৰ দেহত প্ৰতিফলিত হোৱাৰ পোনপটীয়া প্ৰমাণ পোৱা নগ'ল।

লণ্ডনত থকা বৃটিছ প্ৰাকৃতিক বুৰঞ্জী সংগ্ৰহালয়ৰ ভূতপূৰ্ব সঞ্চালক চাৰ্লচ টানে বিগেনে সংকলন কৰা আৰু পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে ১৯৩৬ চনতে প্ৰকাশ পোৱা প্ৰাকৃতিক বুৰঞ্জীৰ বৃহৎ গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰিছে যে নল গাহৰিৰ সচৰাচৰ বসতি স্থান আৰু বিচৰণ ভূমি নেপাল আৰু ভুটানৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলত বুলি ক'ব পাৰি। পৰমৰ্থী কালত এইবিধ

প্ৰাণীৰ বসতিস্থান উত্তৰ বঙ্গ আৰু অসমৰ পশ্চিমাংশলৈ বিস্তাৰিত হৈ থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। খেতি পথাৰৰ বাবে পৰ্বতৰ কাষৰ হাৰি-বননিৰোৰ এফালৰ পৰা কাটি কাটি যোৱাৰ বাবেই যে এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক বিপদা সংস্থানলৈ ঠেলি দিয়া হ'ল সেই কথা দোহাবিবৰ প্ৰয়োজন নাই। অসমৰ পশ্চিমাংশত থকা শালনি হাৰিবোৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দৰং জিলাৰ বৰনদী সংৰক্ষিত বনাঞ্চল পৰ্যন্ত থকা বনভূমিবিলাকৰ কিছুমান নল-গাহৰি থকাৰ কাৰণে উপযুক্ত ঠাই। নল, খাগৰি, হকৰা আদি ওখবিধৰ গাঁহ-জাতীয় উদ্ভিদে প্ৰাধান্য লাভ কৰা সন্নিৱিষ্ট এইবিধ প্ৰাণীয়ে বাস থকা দেখা যায়। মানাহ অভয়াৰণ্যৰ অন্তৰ্গত ইবৰাণি আৰু বনতানিৰোৰত নলগাহৰি থকাৰ অপৰ্যাপ্ত প্ৰমাণ স্থানীয় বনকৰ্মচাৰীসকলে সাব্যস্ত কৰিছে।

১৯৭১ খ্ৰীষ্টাব্দত দৰং জিলাৰ বৰনদী সংৰক্ষিত বনাঞ্চলৰ গাঁতে গা ভাগি থকা আখাৰিখেট চাহ-বাগিচাত গোটাচেৰেক নল গাহৰি জীৱিত অৱস্থাত কৰায়ত্ত কৰা হৈ বন্যপ্ৰাণীৰ প্ৰতি অনুৰাগী ব্যক্তিসকলে গম পালে যে এইবিধ প্ৰাণী দেখোন এতিয়াও নাইকিয়া হোৱা নাই। গুৱাহাটীৰ চিৰিয়াখানাত আটোমটোকাৰিতকৈ এটা আবেষ্টনী নিৰ্মাণ কৰি তাত এইবিধ আপুৰুগীয়া প্ৰাণীৰ বংশবৃদ্ধিৰ আঁচনি লোৱা হ'ল। সেই আঁচনি ফলৱতী হোৱাৰ পোনপটীয়া প্ৰমাণ এতিয়ালৈকে সাব্যস্ত হোৱা নাই। ইংলণ্ডৰ জাচি বন্যপ্ৰাণী ন্যাস সমিতিৰ তফাৰ পৰাও চুইডাৰলেণ্ডৰ জুৰিক চিৰিয়াখানাত তদনুকূপ ব্যৱস্থা হাতত ল'লে। আৱ্যাকীয়া মাইকী নল-গাহৰিৰ অভাৱত সেই আঁচনিও ফলৱতী হোৱা নাই। অসম উপত্যকা বন্যপ্ৰাণী সমিতিয়ে গুৱাং অভয়াৰণ্যত প্ৰতিষ্ঠা দৰা আহল বহল প্ৰাকৃতিক আবেষ্টনীত কেইটামান নল গাহৰি মেলি দি বংশ বৃদ্ধিৰ বাবে যি আঁচনি প্ৰবৰ্তন কৰিছিল সিও ফলৱতী হোৱা নাই এপোন।

বৰনদী সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত কিমান সংখ্যক নল-গাহৰি আছে সেইটো ভালদৰে জনা নাযায়। অৱশ্যে ইতিমধ্যে এই বনভূমিক অভয়াৰণ্যলৈ ৰূপান্তৰিত কৰি নল-গাহৰিৰ সংৰক্ষণ ব্যৱস্থা কটকটীয়া কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। মানাহ অভয়াৰণ্যত প্ৰায় চাৰিশতান নলগাহৰি আছে বুলি কোৱা হৈছে। এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ ভবিষ্যত উদ্ধাৰ হ'লে বন্যপ্ৰাণী জগতত এক নতুন অভিলেখৰ সৃষ্টি হ'ব বুলি আশা কৰিব পাৰি।

বনবীয়া গাহবি

শ্ৰেণী—তৃতীয়

বৰ্গ—আটাইতকৈ সৰু

গোত্র—চুইবি

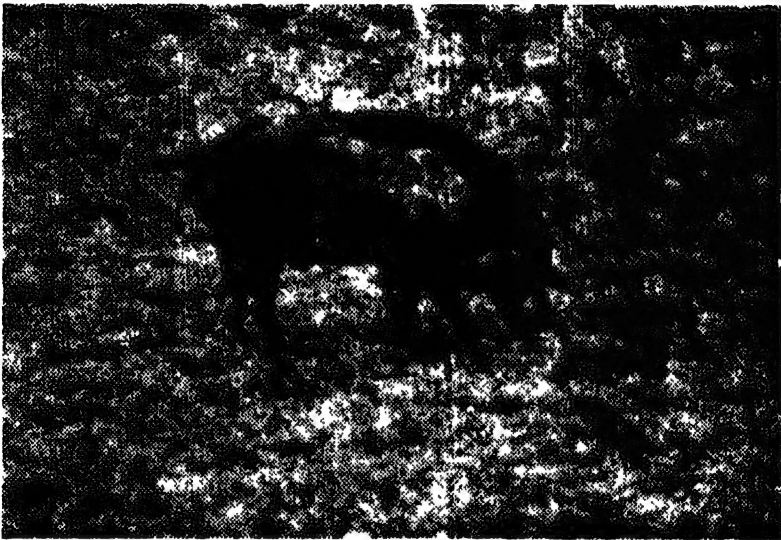
প্ৰজাতি—চাচ্ স্ক্ৰফা ক্ৰ'ষ্টাচ্

অসমৰ জাহি-বুনিনিবিলাকৰ কোনো কোনো ঠাইত এবিধ বনবীয়া গাহবি বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আমাৰ কিছুমান মানুহে পোহা গাহবি বিধৰ লগত হাৰিত থকা গাহবি বিধৰ বিশেষ পাৰ্থক্য নাই। অৱশ্যে আকাৰত প্ৰায় সমান হ'লেও বনবীয়া গাহবিৰ দেহত কিছুমান স্বতন্ত্ৰ শাৰীৰিক গুণ দেখা যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ দ চানেকীয়া আৰু ঘাঁহ-বন জাতীয় উদ্ভিদে প্ৰধান। লাভ কৰা পৰিবেশত এইবিধ প্ৰাণী পোৱা যায়। দিন-ৰাতিৰ কোনো ভেদাভেদ নৰখাটক এইবিধ প্ৰাণীয়ে আহাৰৰ অন্তৰ্ভুক্ত ইফালে-সিফালে ঘূৰি ফুৰে। সাধাৰণতে শান্তিপুৰা আৰু আবেলি সময়ত ইহঁতে মুকলি মূৰীয়া ঠাইলৈ ওলাই আহে। সন্ধিয়া আৰু ৰাতিপুৰাৰ ডোকমোকালিৰ সময়ত ইহঁতে শস্য ক্ষেত্ৰত সোমাই শস্যৰ ছানি-বিধিনি ঘটায়। খেতিয়কসকলে বনবীয়া গাহবিৰ পৰা শস্য বৰ্ণা কবিবৰ বাবে গছৰ ওপৰত টিঙা কৰা সাজি দিনে-নিশাই গাহবি খেদাৰ বাতৰু কৰে। সপ্তৰত্নলত্ৰ বন্দুককেৰে গুলিবিদ্ধ কৰিও অভিজ্ঞ চিকাৰীয়ে গাহবি বধ কৰে। এইদৰে বৰা গাহবিৰ মাংস সকলোৱে বিনিজুলি খায়।

বনবীয়া গাহবি জাতীয় প্ৰাণীৰ শৰীৰত গছা সৰু নোমবোৰ ঠাণ্ডা হয়। এই নোমবোৰ ইমান পাতল যে ক'লা বনবীয়া ছালখনৰ ওপৰত এই নোমৰ অস্তিত্ব স্বীকাৰ কৰা কঠিন হৈ পৰে। তদুপৰি ছালখনৰ বৰণ ক'লা হোৱাৰ বাবে নোমৰে সোঁত গোটেইটো প্ৰাণী একপ্ৰকাৰৰ বগা-ক'লা বনবীয়া হয়। মূৰৰ সন্মুখ ভাগৰ পৰা বাজ-হাড়ৰ ওপৰলৈ দেখা যায় বগা ভাগলৈ বিন্দি একোছা নোমৰ উৎপত্তি হয়। গলখনৰ ওপৰত গছা এই ঠাণ্ডা নোমৰ বাবেই জন্তোটক সহজে চিনিব পাৰি। অৱশ্যে অলপ নিলগৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে দেখা যাব পাৰিব যে এই নোমৰ বৰণৰ নোম থকা সৰুকাটো ভাল-দুৰৰ বৰিষ নোহোৱা। কম বয়সীয়া গাহবিৰ গাৰু থকা নোমৰ বগা বৰৰ সানাল্য চিটি-কমি দেখা যায়। বয়স হোৱাৰ লগে লগে গোটেই গাৰ নোমবোৰ ক'লা হোৱা দেখা

যায়। নতুনকৈ জগা পোৱালি গাহৰিৰ নোমৰোৰ সুগা বৰণীয়া হয়। এই নোমৰ উপৰি ভাগত একপ্ৰকাৰৰ দীঘল পহীয়া পাৰি থকা দেখা যায়। ক্ৰমে ক্ৰমে এই পট্টবোৰ গাইকিয়া হৈ হৈ অৱশেষত সম্পূৰ্ণৰূপে অদৃশ্য হয়। য'ত গাহৰিৰ এয়েনটিক-হাতীৰ দাঁতৰ নিচিনা বাহিৰলৈ ওলাই অহা দাঁত থাকে। এই দাঁতবোৰে চাৰি গিৰী-মাকে চেপেটা ৰূপ ধাৰণ কৰে। অনজাতীয় ত্ৰিভাতা বিছুমানত এই দাঁত অত্যন্ত ৰূপে ডিঙিত পৰিধান কৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন অঞ্চলত সচৰাচৰ থকা বনৰীয়া গাহৰিক ইউৰোপ মহাদেশীয় বনৰীয়া গাহৰিৰ অন্যতম প্ৰতিভু বুলি ক'ব পাৰি। আমাৰ মানুহে যদ্যত পোহা গাহৰিৰ জাতৰ গাহৰি এই বনৰীয়া গাহৰিৰ বংশধৰ বুলি বিশেষজ্ঞসকলে ক'ব খোজে। ভাৰতৰ

বনৰীয়া গাহৰি

ভৌগোলিক সীমাবেধা অতিক্ৰম কৰি ভাৰতৰ বনৰীয়া গাহৰিৰ বাসস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি এচিয়া মহাদেশৰ অন্যান্য কেবাখনো দেশলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈছে। তাৰ ভিতৰত ব্ৰহ্মদেশ, থাইলেণ্ড, মালয়চিয়া আদি দেশৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। তদুপৰি বাংলাদেশ আৰু শ্ৰীলঙ্কাতো এইবিধ গাহৰি দেখিবলৈ পোৱা যায়।

ঠাই অনুযায়ী বাস ক'ৱা বনৰীয়া গাহৰিৰ গাত কিছুমান নিজস্ব শাৰীৰিক গুণ দেখা যায়। জীৱবৈজ্ঞানিকসকলে এই ধৰণেৰে বিকাশপ্ৰাপ্ত অন্তৰ্জাতিক আঞ্চলিক ভেটিত কেইবাটাও উপজাতিত ভাগ কৰিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন অঞ্চল আৰু শ্ৰীলঙ্কাত নিগ্ৰাহকৈ থকা গাহৰিৰ 'চাচ্' শব্দৰ 'ক্ৰিষ্টেটচ্' নামৰ এটা উপ-প্ৰজাতিত স্থান দিয়া হৈছে। আন্দামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপ-পুঞ্জৰ বনৰীয়া গাহৰি দুবিধক ক্ৰমে 'চাচ্ ক্ৰিষ্টেটচ্' আৰু 'চাচ্ ক্ৰিষ্টেটচ্ নিকোবাৰিকচ্' নামেৰে নামকৰণ কৰা হৈছে।

ধৰচীয়া গাহৰিয়ে বহুতো পৰিসাৰণৰ খাদ্য হজম কৰিব পাৰে। এই বিষয়ত বনৰীয়া গাহৰিও অৱশ্যে পিছ পৰা ধিখ নহয়। খান, বাহ, আল, কচু আদিৰ বাহিৰেও নানা বিধৰ উদ্ভিদ জাতীয় খাদ্যও ই সমানে খাব পাৰে। তদুপৰি কেঁচু, কুমটি, কীট-পতঙ্গ আদি আমিষ খাদ্যতো মুখ দিবলৈ ইহঁতে অকণো সঙ্কোচ বোধ নকৰে। মুখৰ আগ্ৰাগ নেতুসেতুকৈ চকলীয়া ছোৱা দেখা যায়। লৰাৰ চৰাৰ পৰা ওঁঠ দুচটাৰ সহায়ত জন্তোটোৱে অতি সহজে খোৱা বস্তুবোৰ মুখৰ ভিতৰলৈ নিব পাৰে। দাঁতৰে খাদ্যখিনি ততাতৈয়াকৈ চোবাই পেটলৈ পঠিয়াই দিয়ে।

কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ কাষৰে পাঁজৰে ওখ-চাপৰ ঘাঁহ-বনেৰে ঢাক খাই থকা মুকলি ঠাইত কেইটামান এনে গাহৰি দেখা যায়। বিলৰ পাৰৰ কুমলীয়া ঘাঁহেৰে ভৰা ঠাইতো হৰিণ জাতীয় প্ৰাণীৰ লগত একেলগে এইবিধ প্ৰাণীৰ দুই-চাৰিটাক একান্ত মনেৰে চৰি ফুৰা প্ৰায়ে দেখা যায়। বাঘ আদি মহাপৰাক্ৰমী হিংসাকুৰীয়া প্ৰাণী পৰা আত্মৰক্ষা কৰিবলৈ বনৰীয়া গাহৰিয়ে অন্যান্য তৃণভোজী প্ৰাণীৰ ওচৰে-পাঁজৰে চৰি থাকে।

বনৰীয়া গাহৰিয়ে আঁকপাতি একেলগে থাকে। সাধাৰণতে মাক পোৱালিৰ একোটা সৰু পৰিয়ালক বয়লীয়া আন কেইটামান গাহৰিয়ে অনুসৰণ কৰি ওচৰে-পাঁজৰে একান্ত মনেৰে চৰি ফুৰা দেখা যায়। সিহঁত মখাই তলমূৰ কৰি খুচুখুচাই খুচুখুচাই খোৱা বস্তুৰ অনুসন্ধানত আগ বাঢ়ি গৈ থাকে। শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণী ওচৰ চাপি অহাৰ উমান পালে গোটেই মখাই ছিটিকি পলাই জোপোহা, ঘাঁহ-বন, নল-খাগৰি, ধৰতা আদিৰে ভৰ-পূৰ হৈ থকা গছ-গছনিৰ আঁৰত লুকাই আত্মৰক্ষা কৰে।

ওখ ঘাঁহ আৰু জোপোহা গছৰ তলতে নান। ধৰণৰ জেং-জাবৰ গোটাই লৈ ইহঁতে পোৱালি জগাবৰ বাবে খোৰোং একোটা বনাই লয়। একোবাবত এজনী গাহৰিয়ে চাৰি-পাঁচটা পৰ্যন্ত পোৱালি জগায়। পোনেই জগা পোৱালিৰ দেহত নোম নগজে।

দন্তহীন আৰু জিভাৰে চেপ্তাকৈ খোৱা প্ৰাণীসমূহ

পৃথিৱীৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত থকা কিছুমান স্তন্যপায়ী জন্তুৰ মূখত কোনো দাঁত গণনা দেখা নাযায়। এনেবিলাক বিচিত্ৰ প্ৰাণীক একেলগে লগাই জীৱ-বিজ্ঞানীসকলে দন্তহীন প্ৰাণী নামৰ এটা শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। তাৰে দুই এবিধ প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত গুৰি দাঁতৰ আভাস সামান্যভাৱে পৰিলক্ষিত হ'লেও সবহভাগ প্ৰাণীৰ কোনো প্ৰকাৰৰ দাঁত নাথাকে। ইহঁতৰ কোনো এবিধৰ ক্ষেত্ৰতো আগদাঁত গণনা দেখা নাযায়। সুখ, এন্ট-ইটাৰ আৰু আৰ্মাডিলো নামেৰে জনাজাত তিনি শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীক এই বৰ্গত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। সুখ নামৰ প্ৰাণীবিধক দক্ষিণ আমেৰিকাৰ ব্ৰাজিলত দেখিবলৈ পোৱা যায়। আৰ্মাডিলো নামৰ প্ৰাণীবিলাককো দক্ষিণ আমেৰিকাৰ ব্ৰাজিল, আৰ্জেণ্টিনা, বুয়েন আয়াৰ্স আদি ঠাইত বাস কৰা দেখা যায়। এইবিলাক প্ৰাণী আনাৰ দেশৰ কেমটাই পহুৰা বনবোৰ লগত সাদৃশ্য দেখা যায়। দক্ষিণ আমেৰিকাত এন্ট-ইটাৰ গোষ্ঠীৰ কেবা-বিধো প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। তাৰ ভিতৰত জায়েন্ট এন্ট-ইটাৰ নামৰ প্ৰাণীকেই প্ৰথমতে উল্লেখ কৰিব পাৰি। এইবিলাক প্ৰাণীৰ দেহত কেমটাই পহুৰা দৰে থাকিলে থকা দেখা নাযায়। কেমটাই পহুৰা ফলিদ'তা নামৰ এটা ৰেলগ গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। কেমটাই পহুৰা বনবোৰ বিষয়ে ইয়াৰ পাছৰ প্ৰবন্ধত আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা হৈছে।

কেমটাই পহ বা বনৰো

শ্ৰেণী---সুত্ৰপায়ী

বৰ্গ---ফলিত;

প্ৰজাতি---মানিছ ক্ৰেচিক'দেতা

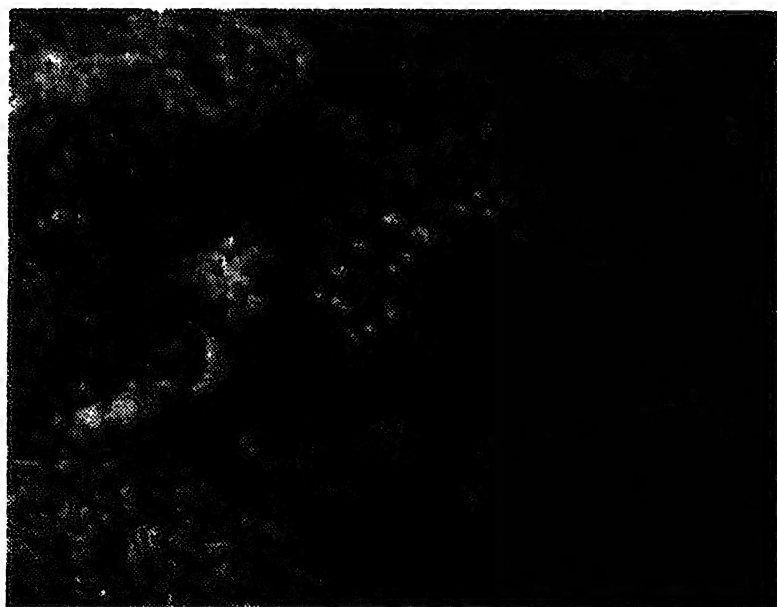
কেমটাই পহ নামৰ আকাৰত লক্ষ এবিধ আপুৰ গীয়া জন্তুক কেতিয়াবা অকস্মাতে আমাৰ ছাৰ্ভি-বননিবিলাকত দেখিবলৈ পোৱা যায়। কিন্তু এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ উৎপত্তি ইমান সামান্য যে অন্যান্য বনৰীয়া প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে ইয়াক য'তে ত'তে দেখা পোৱা নাযায়। ইয়াক একেবাৰে সৰল, নিৰ্ভু আৰু নিৰাশ্ৰিত প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। পোক-পৰুৱা আৰু চেলেংকি-চেলেংকি খাই নিবৰে লাহে লাহে ঘূৰি কুৰিয়েই কেমটাই পহৰে বৰ ভাল পায়। ইয়াৰ শাৰীৰিক বিশেষত্ব হ'ল এয়ে যে জন্তুটোৰ গোটেই গাতে বোমাছৰ বাকলিৰ নিচিনা আৱৰণ থাকে। এই বাকলিবোৰ নেজৰ আঁঠুতকৈ পৰা আৱৰণ কৰি সমস্ত দেহত পৰিপাটিক লজাৱা থাকে। পৃথিৱীৰ অন্য কোনো সুত্ৰপায়ী জন্তুৰে এনে ধৰণৰ বিচিত্ৰ বাকলি দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। আজকি দক্ষিণ আমেৰিকাৰ 'আৰ্ছাদিলো' নামৰ প্ৰাণীৰ দেহতো বোমাছৰ বাকলি সদৃশ আৱৰণ দেখা নাযায়। সেই জন্তুবিলাকৰ দেহৰ বাকলিৰ আৱৰণ তবপা-তবপী হোৱা দেখা যায়।

বোমাছৰ বাকলিৰ নিচিনা চকলীয়া আৱৰণ থকা বাবে কেমটাই পহক আমাৰ দেশৰ মানুহে বনৰো বুলিও কয়। ইয়াৰ হাতোৰাৰ আগভাগত দীঘল চানেকীয়া নখ থাকে। এই নখ থকা আঙুলিবোৰৰ সহায়ত এইবিধ জন্তুৱে মাটিত গাঁত খান্দিব পাৰে। এইদৰে ৰান্দি নোৱা গাঁতৰ ভিতৰতে এইবিধ প্ৰাণীয়ে সাধাৰণতে বাস কৰে। গাঁতৰ ভিতৰৰ মাটিখিনি উজাৰি উজাৰি দিয়াৰ ফলত যেতিয়া গাঁতৰ ভিতৰখন শুৰি মাটিৰে ভৰি পৰে তেতিয়া সেইবোৰ শুৰি মাটি আৰু অন্যান্য জাৰৰ জন্তুটোৱে বাহিৰৰ ফালে দলিয়াই পোলোৱা কামত লাগি যায়। মাটিত খোজ কাঢ়ি যাওঁতে এইবিধ প্ৰাণীৰ আঁঠুঠেঙৰ আঙুলি কেইটা লুটি খাই থাকে। পাছ ঠেঙৰ আঙুলি এনে হোৱা দেখা নাযায়। ইহঁতে শাবুকীয়া ধৰিত খোজ কাঢ়ে। এইদৰে মাটিত খোজ কাঢ়ি যাওঁতে তাৰ ঠোঁটো ওপৰ মূৰটোক কুঁজা কৰি লয়। শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণী ওচৰলৈ অহা গৰ পালে ই মূৰটো পেটৰ তলত গুজি নেজ ডালেৰে বেৰিয়াই লৈ এটা বলৰ ৰূপ ধাৰণ কৰে।

খোজ কাঢ়ি গৈ থাকোতে কিবা কোনোবা ঠাইত একেবিষেবে বৈ থাকোতে অলপ দুটোৰ বস্তু চাবলৈ ই কেতিয়াবা পাছঠেং দৃখনৰ ওপৰত থিয় দি ইকালে সিকালে লক্ষ্য কৰে ।

কেমটাই পহৰ স্থলবাসী বা মুক্তিৰাশী জন্তুৰ আখ্যা দিব পাৰি । মাটিত বগাই ফুৰা প্ৰাণী হ'লেও ইহঁতে গছৰ ওপৰতো অনায়াসে উঠিব পাৰে । গছৰ ডালত বগাই ফুৰোঁতে ইহঁতে সোণৰ হাতোৰা কেইখনেৰে গছৰ ডালত খামোচ মাৰি ধৰি আঁহবাঢ়ি যায় । মাটিত বগাই ফুৰোতে ইহঁতে পোক-পৰুৱা আদি প্ৰাণী চেলেকি চেলেকি খায় ।

কেমটাই পহৰ দাঁত নাথাকে । সাপৰ জিভাৰ নিচিনা দীঘল চানেকীয়া জিভাখনৰ আগ ভাগ বাহিবলৈ উলিয়াই দি এইবিধ প্ৰাণীয়ে পৰুৱা, উঁইপোক আদি চেলেকি

বনবৌ

চেলেকি খায় । জিভাত আঠাৰ নিচিনা পদাৰ্থ থকাৰ বাবে ই অতি সহজে পোক-পৰুৱা আদি সৰু সৰু প্ৰাণী মুখৰ ভিতৰলৈ নিব পাৰে । সেই কাৰণে কেমটাই পহৰে কোনো প্ৰকাৰৰ পোটা বস্তু খাব নোৱাৰে । নখেৰে উঁই হালুবিলাক ভাঙি তাৰ ভিতৰত থকা উঁই পোক আৰু কণীবোৰ ইহঁতে চেলেকি চেলেকি খায় । উঁই হালুবিৰ ভিতৰৰ ফালে থকা স্নকণ্ডাৰোৰত মূৰটো স্তমুৱাই দি কেমটাই পহৰে উঁই পৰুৱা আৰু কণীবোৰ জিভাৰ আগেয়ে উলিয়াই উলিয়াই খায় । ইহঁতে এক প্ৰকাৰৰ হিচঁ হিচঁ শব্দ উচ্চাৰণ কৰে ।

ভাবভূমিতে কেবটাই পছন্দ জাতীয় প্রাণীর দুটো প্রজাতি ঠাই অনুযায়ী বাল করে বুলি জনা যায়। তাহে এটা প্রজাতিক 'হানিচ্ ফ্রেটিক'দেতা' আৰু-আলটোক 'হানিচ পেন্টাডেট্টা' নামেৰে জনা যায়। সাধাৰণতে প্রথম বিশ্বক চীনা কেবটাই পছন্দ আৰু দ্বিতীয় বিশ্বক ভাৰতীয় কেবটাই পছন্দ হোলা হয়। আচলতে অলপত প্রথম বিশ্ব কেবটাই পছন্দে দেখা যায়।

কেবটাই পছন্দ পাৰিবাৰিক জীৱনৰ বিষয়ে লঠিক ভাবে জনা নাযায়। বছৰৰ যেই কোনো সময়তে বাইকী জনীয়ে পোৱালি জগায়। শাকজনীয়ে হেনো নেজ ডালৰ ওপৰতে কেভিয়াৰ। পোৱালিটো উঠাই লৈ যুবে।

বাদুলি বিলাক

শ্ৰেণী----স্তন্যপায়ী

বৰ্গ----চিৰপ্ৰটো

উপবৰ্গ---- (১) মাইক্ৰোচিৰপ্ৰটো

(২) মেগাচিৰপ্ৰটো

স্তন্যপায়ী জন্তুবিলাকৰ ভিতৰত বাদুলি গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ এখন স্বকীয়া স্থান আছে। এই বিচিত্ৰ প্ৰাণী বিধৰ বাহিৰে অন্য কোনো জাতৰ স্তন্যপায়ী প্ৰাণীয়ে আৰম্ভত উৰি ফুৰিব নোৱাৰে। বামশৰ বা বাংকেপ নামৰ উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱাই অৱশ্যে উৰি ফুৰা দেখা যায়। এই প্ৰাণীবিলাকে কিন্তু চৰাইৰ দৰে বহুত দূৰলৈ উৰি যাব নোৱাৰে। পাখিৰ দৰে থকা ছাল দুখনৰ সহায়ত সিহঁতে ওখ গছৰ ডালৰ পৰা হেলনীয়াটো তলৰ গছৰ ডাললৈ নামি আহিব পাৰে। এইদৰে ভাহি অসহ্য ছালখন পাৰাচুটৰ দৰে জন্তুটোক সহায় কৰে। তলৰ ফালে অলপ হেলনীয়াটো ভাহি ভাহি অহাৰ পিছত জন্তুটোৱে গছ এজোপাৰ ডালত লাহেকৈ বহি পৰে। বাদুলি জাতীয় প্ৰাণীয়ে আকাশত চৰাইৰ দৰে উৰিব পাৰিলেও ইহঁতৰ চৰাইৰ দৰে ডেউকা আৰু পাখি নাই। এইবিলাক প্ৰাণীক এখন পাতলীয়া ধৰণৰ ছালে আকাশত উৰি যোৱাত সহায় কৰে। এই পাতলীয়া ছাল দুখনে জন্তুটোৰ আগঠেং আৰু পাছ ঠেং দুখনক লগে লগেই ৰাখে। জন্তুটোৱে ইচ্ছা অনুযায়ী পাখি সদৃশ ছাল দুখন পাৰাচুটৰ দৰে মেৰিব আৰু জপাব পাৰে। চৰাইৰ পাখিৰদৰে কোবাই কোবাই জন্তুটোৱে আকাশত উৰি উৰি গৈ পাকে।

বাদুলিৰ আনঠেং দুখনক মানুহৰ হাত দুখনৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি। আগ-ঠেং দুখো হাতৰ বাউলি আৰু হাতখনৰ আগ ভাগত থকা দুই খণ্ডহাড়ৰ দ্বাৰা গঠিত হয়। আগভাগত দুডাল হাড়ৰ উৎপন্ন হয়। দুই খণ্ডহাড়ৰ ভিতৰত আগৰ খণ্ডৰ ওপৰত থকা অংশতকৈ ডালখিনি দীঘল হয়। হাতৰ ঠাৰিৰ আগ ভাগত যিটো গাঁঠিৰ উৎপত্তি হয় সেই গাঁঠিৰ পৰা চাৰিটা চাৰিটাকৈ দীঘল চানেকীয়া আঙুলিৰ উৎপত্তি হয়। পাতলীয়া ছালখন হাতৰ ঠাৰি আৰু আঙুলি কেইটাৰ লগত সংলগ্ন হৈ থাকে। জন্তুটোৱে ইচ্ছানুযায়ী আঙুলি কেইটা আৰু হাতৰ ঠাৰি কেইখণ্ড জপোৱা মেলা কৰিব পাৰে। পাতলীয়া ছালখন পাছ ঠেং দুখন ঠাৰিৰ সৈতে সংযুক্ত হৈ থাকে। পাছ ঠেং

দুখনৰ পৰা আগবাঢ়ি গৈ ছালখন নেজডালৰ সৈতে লম্বনানি থাকে। বুঢ়া আঙুলিটোৰ লগত পাণ্ডলীয়া ছালখনৰ কোনো সংযোগ থকা দেখা নাযায়। ছাতিৰ ঠানীৰ দৰে জন্তুটোৱে বেতিয়া হাত দুখনৰ সৈতে হাতৰ আগত থকা আঙুলি কেইটা মেল খোৱাই দিয়ে তেতিয়া গোটেই ছালখন মেল খাই পেৰাচুতৰ দৰে কাম কৰে। মেল খোৱা ছালখনে জন্তুটোক আকাশেশি উৰি যোৱাত সহায় কৰে। আঙুলি কেইটা অপোৱা আৰু মেলাৰ ফলত সালসলনি ঘটাই জন্তুটোৱে ইচ্ছানুযায়ী যেই কোনো ফালে গতিৰ দিশ নিৰ্ণয় কৰি অনায়াসে উৰিব পাৰে। আকাশেশি উৰি যাওঁতে নেজডাল ইফাল সিফাল কৰিও জন্তুটোৱে গতিৰ দিশ পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰে।

ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা বৰ্ণনাৰ পৰা জনা যায় যে আকাশ পথত উৰি ফুৰিবৰ বাবে বাদুলি শ্ৰেণীৰ পানীবিলাকে হাত দুখনকে চৰাইৰ পাখিৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে। সেইবাবে বাদুলি গোষ্ঠীৰ আটাইবোৰ প্ৰাণীক লগ লগাই চিৰপ্টেৰা নামৰ এটা বৰ্গৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে গ্ৰীক ভাষাত চিৰচ্ শব্দই হাত আৰু “টেৰেণ” শব্দই পাখিক বুজায়। এই চিৰচ্ আৰু “টেৰেণ” শব্দৰ সংযোগ ঘটি চিৰপ্টেৰা” শব্দৰ উৎপত্তি হৈছে।

জাত অনুযায়ী কিছুমান বাদুলিয়ে গছৰ ফলমূল খাই জীৱন ধাৰণ কৰে। আন কিছুমানে কীট-পতঙ্গ-বিলাক খৰি খায়। ভেম্‌পায়াৰ নামৰ কিছুমান বাদুলি পৃথিৱীৰ অন্যান্য দেশত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ভেম্‌পায়াৰবিলাকৰ বৈশিষ্ট্য হ’ল, ইহঁতে চোফা দাঁতৰ সহায়ত অস্থৰ পাত ফুটা এটা কৰি লয়। ছিভাখনেৰে সিহঁতে এই ফুটাৰ পৰা জন্তুটোৰ জীয়াভেজ ওহি খায়। উল্লেখযোগ্য যে এই জাতৰ সকলো প্ৰাণীয়ে জন্তুৰ তেজ ওহি নাখায়। সৰহ ভাগই নিৰামিষ ভোজী প্ৰাণীৰ দৰেই গছৰ ফল-মূল খায়। ভেম্‌পায়াৰবিলাকৰ সচৰাচৰ বসতি স্থান পশ্চিম গোলার্ধতে সীমাবদ্ধ বুলি জনা যায়। যিবিধ ভেম্‌পায়াৰে প্ৰকৃতিতে জন্তুৰ তেজ ওহি খাই জীৱন ধাৰণ কৰে সেইবিধ ভেম্‌পায়াৰক তেজ ওহি খোৱা ভেম্‌পায়াৰ বোলা হয়। এই শ্ৰেণীৰ ‘ভেম্‌পায়াৰ আমেৰিকা মহাদেশৰ ব্যঞ্জিত পোৱা যায়। দিনৰ দিনটো ইহঁতে ওহা গছৰৰ আদিত সোমাই থাকে। শক্তি চিকাৰলৈ ওলায় আৰু সাধাৰণতে ওহি থকা জন্তুৰ পাত পৰি তেজ ওহি খায়।

ফলমূল খাই জীৱন ধাৰণ কৰা বাদুলিবিলাকক খেগাচিৰপ্টেৰা নামৰ এটা উপ-বৰ্গত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। এইবিলাক বাদুলি সাধাৰণতে আকাৰত আন কিছুমান বাদুলিতকৈ ডাঙৰ হয়। আনহাতে যিবিলাক বাদুলিয়ে কীট-পতঙ্গ আদি খাই জীয়াই থাকে সেইবিলাক বাদুলিক মাইক্ৰোচিৰপ্টেৰা নামৰ আন এটা উপবৰ্গত স্থান দিয়া হয়। গছৰ ফলমূল খাই জীৱন ধাৰণ কৰা বাদুলিক খবুৱা প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী বুলি ক’ব পাৰি। যিজোপা গছত এই জাতৰ বাদুলি পালে সেই জোপা গছৰ ফলবোৰ খাই খাই এইবিলাক বাদুলিয়ে শেষ কৰি পেলায়। মানুহৰ বাৰীৰ লেচু, বগৰী আদি নানাবিধৰ ফল ধৰা গছত বাদুলিবোৰ পৰি পুৰুষ হৈ পকিবলৈ নী পাওঁতেই বাতিটোৰ ভিতৰতে ফলবোৰ খাই শেষ কৰি দিয়ে। গছৰ উত্তম ফলবোৰ বাদুলিৰ পৰা বন্ধা কৰিবলৈ গিৰিহঁতে নান।

উপায় অৱলম্বন কৰিবলগীয়া হয়। প্ৰকৃতপক্ষে এই বাদুলিবিলাকে বিমান ফল খায় তাতকৈ বহুতৰিনি ছিঙি ভাঙি মাটিতৈ পেলাই দিয়ে। পাকি থকা ফলৰ বসখিনি শুহি খাই সিটাপিনি মাটিতৈ পেলাই দিয়ে। গুহত লাগি থকা ফলবোৰ দাঁতেৰে কাৰুৰি ছিঙি-য়েই নগে নগে তললৈ পেলাই দিয়ে। কীট-পতঙ্গ খাই জীৱন ধাৰণ কৰা বাদুলিবিলাকে আকাশত উৰি ফুৰা কীট-পতঙ্গবোৰ ওপৰতে ধৰি ধৰি খায়। গুৰুৱাৰ নিচিনা ডাঠ পাখি থকা পোক ধৰিব লগীয়া হ'লে ডাঠ পাখি কেইখন ছিঙি ভাঙি মাটিতৈ পেলাই দিয়ে আৰু কোমলখিনি নগে নগে খাই পেলায়।

চুঙা-বাদুলি

আমাৰ অসমত সাধাৰণতে দুটা জাতৰ বাদুলি আছে। তাৰে এবিধক চুঙা বাদুলি আৰু আনবিধক বৰ-বাদুলি বুলি কোৱা হয়। আকাশত চুঙা-বাদুলিবিলাক সৰু হয় আৰু এইবিলাক সাধাৰণতে মানুহৰ ঘৰৰ কান্ধাৰ ভিতৰত সোমাই থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ঘৰৰ চিলিঙৰ ওপৰত বা পকীঘৰৰ বা চিলিং আদিৰ ফাকৰ মাজত সোমাই এইবিধ বাদুলিয়ে মানুহৰ আশ্ৰয়ত বাস কৰা দেখা যায়। সকলো সময়তে মানুহ নথকা ডাক-বঙলা আদি ঘৰৰ চিলিঙৰ ওপৰত এইবিধ বাদুলিক জাকে জাকে বাস কৰা দেখা যায়। ইহঁতৰ লাদৰ দুৰ্গন্ধত বঙলাৰ ভিতৰত মানুহ থাকিব নোৱাৰা অৱস্থা হৈ পৰে। দিনৰ দিনতো ইহঁতে ঘৰৰ চাল আৰু চিলিঙৰ মাজত থকা কাঠ-বাঁহৰ ফাকৰ ভিতৰত

নুৰা ঝাকি সোমাই থাকে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা এক প্ৰকাৰৰ চিঁ চিঁ শব্দ উচ্চাৰণ কৰি খেঁদা খেঁদি কৰে। পানী-পাছৰ ফালে ওলাই থকা বৰুৱাৰ চুঙাৰ ভিতৰতো বাদুলিবোৰ নোমাই থাকে। গধূলি হোৱাৰ লগে লগে ইহঁতে এটা এটাকৈ থকা ঠাইৰ পৰা ওলাই আহি চাৰিওফালে উৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। কিছু সময় উৰাউৰি কৰি আকোঁ চুঙাৰ ভিতৰত কিম্বা চিলিঙৰ ওপৰত ঠাইবোৰত প্ৰৱেশ কৰেহি। কীট-পতঙ্গ আদি

বৰ বাদুলি

নানাবিধৰ ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ প্ৰাণীয়ে গধূলিৰ সময়খিনিতে উৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। উই-চিৰিঙা, চগা, ফৰিং, ত্ৰিয়াঁ, পখিলা, গুবৰুৱা প্ৰভৃতি পতঙ্গবোৰে গধূলি পৰত আকাশৰ ওপৰলৈ উৰিবলৈ ধৰে। চুঙা বাদুলিবিলাকে সেই পতঙ্গবোৰ বায়ুমণ্ডলত উৰি ফুৰা অৱস্থাতে খেদি খেদি ধৰে। গুবৰুৱা গোষ্ঠীৰ পতঙ্গৰ ডাঠ পাখিখন গুচাই লবৰ বাবে সিহঁতে তললৈ নামি আহে।

আমাৰ এই ফালৰ ঠাইবিলাকত সাধাৰণতে দেখিবলৈ পোৱা দ্বিতীয় বিধ বাদুলিক আমাৰ মানুহে বৰবাদুলি বুলি কয়। এইবিধ বাদুলি আকাৰত ডাঙৰ হয় আৰু ইংৰাজীত ইয়াক ফ্লাইং ফক্স বোলা হয়। ইহঁতক গছৰ ওপৰত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

পাছ তেওঁৰ আঙুলি আৰু নখৰ সহায়ত গছৰ ডালত ধাৰোচ মাৰি ধৰি এইবিধ বাদুলি-
লিনে মূৰটো তললৈ দি ওলমি থাকে। যিজোপা গছত ওলোমো-বাদুলি দি থাকিব
নাবে বাদুলিয়ে অনুকূল পৰিবেশ বাচি লয় সেই একে জোপা গছটোকে ইহঁত প্ৰতিদিনে
আহে। জনপূৰ্ণ নগৰৰ মাজত থকা কোনো কোনো গছতো এইবিধ বাদুলি থাকি পাতি
ডালে ডালে ওলমি থকা দেখা যায়। গুৱাহাটী মহানগৰীৰ অজ্জফিন্ডৰ কাষত থকা
এজোপা প্ৰকাণ্ড আঁহত গছৰ ডালত সোপা সোপে বৰ বাদুলি ওলমি থকা দেখা যায়।
বুৰুীৰ চাকিট হাউচৰ নিচেই কাষতে প্ৰতিষ্ঠিত গুৰুৱাৰ চৌহদৰ ভিতৰত থকা
এজোপা গছতো এইবিধ বাদুলি ওলমি থকা অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা গৈছিল। শিল
চৰৰ উপায়ুক্তৰ বঙলাৰ কাষত থকা কেইজোপা মান গছৰ ডালৰাৰতো বহু সংখ্যক
বৰবাদুলিয়ে ডালে পাতে ওলমি থকাৰ বাবে কুৰিধাজনক পৰিবেশ বিচাৰি লৰ পাৰি
ছিল। এই গছবিলাকত ওলমি থাকিবলৈ লোৱা বাদুলিবিলাকে সেইবোৰ ঠাইত কিমান
দিনৰ পৰা আছে বা ভৰিহাতে সিহঁতে তাত কিমান দিন থাকিব তাক জনা নাযায়।

গোটেই দিনটো নানা ধৰণৰ শব্দ উচ্চাৰণ কৰি এইবিধ বাদুলিয়ে গছৰ ডালত
ওলমি থাকে। মাজে সময়ে থকা ঠাইৰ বাবে সিহঁতৰ মাজত কাজিয়া পোচাল হোৱাও
দেখা যায়। গধূলি আন্ধাৰ হোৱাৰ লগে লগে ইহঁত নাহকৈ গছৰ ডাল এৰি এটা
এটাকৈ উৰি যাবলৈ ধৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা আৰ্বেলি পৰতে এই যাত্ৰা আৰম্ভ হয়।
গোটেই নিশা গুটি ধৰা গছ বিচাৰি ঘূৰি ফুৰে। পকা ফল ধৰা গছ বিচাৰি উলিয়াও
পাৰিলে তাতে গোটেই আৰু বাদুলি পৰে। বগনী, লিচু আদি গছৰ পকা পকা ফল-
বোৰ ছিঙি ছিঙি খাই গৃহস্থৰ ক্ষতি সাধন কৰে। বসখিনি শুহি শুহি ৰায় আৰু বাৰু-
নিৰে সৈতে সিটাখিনি উকলিয়াই উকলিয়াই মাটিলৈ পেলাই দিয়ে। বাদুলিৰ আক্ৰমণৰ
পৰা লিচুবাৰীৰ লিচু আৰু অন্যান্য গছৰ পকা-কেচা ফলবোৰ ৰক্ষা কৰিবৰ বাবে গিৰি-
ইতে বহুতো কৌশল অৱলম্বন কৰিবলগীয়া হয়।

ওপৰত উল্লেখ কৰা বাদুলিৰ বাহিৰেও কেইবা জাতৰো বাদুলি ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন
ঠাইৰ ভিন্ন ভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰা দেখা যায়।

পতঙ্গভোজী প্ৰাণী

পৃথিবীৰ উপবিভাগত বাস কৰা কিছুমান বন্যপ্ৰাণীয়ে কেৱল কীট-পতঙ্গ আদি ভক্ষণ কৰিয়েই জীৱন ধাৰণ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এনে প্ৰাণীবিলাকক খাউকতে পতঙ্গভোজী প্ৰাণী বোলা হয়। এই শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত মানুহৰ স্বৰূপ ভিতৰতে আলেঙে আলেঙে থকা চিকা, ভেকুদী নামৰ প্ৰাণী বিলাকে পৰে। পতঙ্গভোজী প্ৰাণী বিলাকৰ বিশেষত্ব হ'ল এই শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা বিভিন্ন গোট আৰু প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীবিলাকে ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত বাস কৰে। জীৱ জগতৰ জনবৰ্দ্ধমান উন্নতি আৰু শাৰীৰিক বিকাশত ইহঁতে বিশেষ আগুৱাব পৰা নাই। সেই বাবে আত্মৰক্ষাৰ সজুলি হিচাপে ইহঁতৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাৱলীত বিভিন্ন ৰূপৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কিছুমানৰ দেহত বিধাক্ত পদাৰ্থ ধাৰণ কৰা মাংসগ্ৰহী অথবা এক প্ৰকাৰৰ মোনা বা জোনোঙাৰ উদ্ভৱ হয়। আন কিছুমানৰ নোমৰ সলনি গাত কাঁইটৰ নিচিনা জোঙা জোঙা ত্বক থাকে। কোনো কোনো প্ৰাণীয়ে গছৰ ডাল-পাত বগোৱাত পাকৈত। শত্ৰুৰে আক্ৰমণ কৰিবলৈ খেদি আহিলে ইহঁতে গছ গছনিৰ উপৰি ভাগলৈ চকুৰ পাতাবোৰে বগাই গৈ আত্মৰক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰে। কিছুমানে বাটিত গাঁত ৰাখে আৰু গাঁতৰ ভিতৰতে আহল বহল ঠাই তৈয়াৰ কৰি লৈ শত্ৰুৰ আক্ৰমণক প্ৰতিৰোধ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰিবলৈ লোৱা প্ৰাণীবিলাকৰ দেহতো ভিন্ ভিন্ শাৰীৰিক গুণে আত্মপ্ৰকাশ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

পতঙ্গ ভোজী প্ৰাণীবিলাকৰ আন এটা লেখত লব লগীয়া লক্ষণ হ'ল এয়ে যে ইহঁতৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা আটাইবিলাক প্ৰাণীয়েই আকাৰত সৰু। চিকা সদৃশ একে ক্ষুদ্ৰ আৰু হেজ হগৰ (কেটেলা গাহৰি) নিচিনা প্ৰাণীয়ে এই গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী-বিলাকক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। ইহঁতৰ মুখ বগলৰ আগ ভাগ দীঘলীয়া। সেই বাবে এই কেইবিধ প্ৰাণীয়ে অতি সহজে পোক-পৰুৱা আদি ধৰি খাব পাৰে। কিছুমান প্ৰাণীৰ মুখৰ আগ ভাগে এনে গঢ় লয় যে ইহঁতৰ ওঁঠ কেইটাক ঠোটৰ লগতহে তুলনা কৰিব পাৰি।

জীৱবিদসকলৰ মাপ কাঠিত পতঙ্গভোজী প্ৰাণীবিলাকক দুটা উপবৰ্গ বা শাখাত বিভক্ত কৰা হৈছে। প্ৰথম উপবৰ্গত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা প্ৰাণীবিলাকক লিপোচাইকা আৰু

দ্বিতীয় উপবৰ্গত স্থান দিয়া প্ৰাণীবিলাকক মেনোচাইকা উপবৰ্গৰ প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰা হয়। মগজু বিকাশৰ ক্ৰমোন্নতিৰ পৰ্যায় আৰু অঙ্গ দাত্যকৰ গঠন ভেদীয়াৰ উপবৰ্গত বাইকে ভিত্তি কৰি এই দুটা উপবৰ্গৰ সৃষ্টি কৰা হৈছে। গোল্ডেন মণ্ডল, অ'চাৰ শ্ৰো টেন্বেক্ প্ৰভৃতি প্ৰাণীক প্ৰথম উপবৰ্গত স্থান দিয়া হৈছে। প্লোমেডন মণ্ডলবিলাকক কেবাটাও প্ৰজাতি উপ প্ৰজাতিয়ে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।

ভাৰতবৰ্ষত চিকা, উতনুৰা আৰু কেটেলা গাহৰি নামৰ প্ৰাণীয়ে পতঙ্গভোজী জন্তুক প্ৰতিনিধি কৰিছে। এই কেইবিধ প্ৰাণীৰ গাইঙটীয়া বিবৰণ তলত দিপিৰক্ত কৰা হৈছে।

চিকা

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---পতঙ্গভোজী

গোত্র---চৰিচিদি

প্ৰজাতি---চানকাচি চিৰবনমাচি

আমাৰ অগম্যত থকা যিবিধ সৰু আকাৰৰ প্ৰাণীক আমি চিকা বুলি কওঁ সেই বিধ প্ৰাণীক নেদেখা মানুহ প্ৰায় নাই বুলি ক'ব পাৰি। বন্যপ্ৰাণীৰ শ্ৰেণীত পৰা প্ৰাণী হ'লেও চিকা মানুহৰ ঘৰৰ ভিতৰতহে সাধাৰণতে থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আনহাতে মানুহৰ বশৰতী নোহোৱাকৈয়ে বানীয়াভাৱে এইবিধ প্ৰাণীয়ে মানুহৰ ঘৰতে বাস কৰে। দিনা দুপৰত বৰ বোঁছকৈ ইয়াক দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। দিনৰ ভাগত ই মাটিৰ তলৰ স্তুৰিধা জনক ঠাইত আৰু জাবৰ আদিৰ তলত নিচিল মাৰি পৰি থাকে। সন্ধিয়াৰ সময়ত ওলাই আহে আৰু চিক্ চিক্ শব্দ কৰি ঘৰৰ মজিয়াত ইফালে সিফালে বগাই ফুৰে। কিবা কাৰণত তেও খালেও ই চিক্ চিক্ শব্দ কৰে। কেতিয়াবা ঘৰৰ চোতালত, ঘৰৰ চৌহদৰ ভিতৰৰ ঘাঁহনিত আৰু কেতিয়াবা আলি পদুৰিও ওপৰতে এইবিধ প্ৰাণীক বগাই ফুৰা দেখা যায়। একো একোটা নিগনিৰ সমান সৰু আৰু সাধাৰণতে ৰাতিৰ আন্ধাৰত পোক পৰুৱা বিচাৰি ফুৰা প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে বহুত সময় ই চিক্ চিক্ কৰা শব্দহে শুনিবলৈ পোৱা যায়। জন্তুটো চকুত মতকাই ধৰাই নাপৰে।

চিকা আৰু নিগনি এই দুবিধ ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ প্ৰাণীৰ আকৃতি আৰু প্ৰকৃতিত লেখত লবলগীয়া পাৰ্থক্য আছে যেন নালগে। সাধাৰণতে মানুহৰ ঘৰৰ ভিতৰত থকা এন্দুৰ আৰু নিগনিৰে চিকা জাতীয় প্ৰাণীবোৰৰ লগতে ইফালে সিফালে দৌৰি ফুৰে। মাটিৰ ওপৰেদি বগুৱা ৰাই দৌৰি ফুৰোতে নিগনিৰে সাধাৰণতে কোনো প্ৰকাৰৰ শব্দ নকৰে। চিকাই কিন্তু চিক চিক শব্দ নকৰাকৈ থকা দেখা নাযায়। মানুহৰ ঘৰত বা অন্যান্য স্তুৰিধাজনক ঠাইবোৰত মাটিত বগাই ফুৰা চিকা জাতীয় প্ৰাণীক ইংৰাজী ভাষাত গ্ৰাউণ্ড জো" বা "মাটিত বগুৱা চিকা" বোলা হয়। গছত হুগাই ফুৰা চিকাৰ বিষয়ে স্থানান্তৰত বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

ঘৰত পোহা সেকুৰীয়ে নিগনি ধৰাৰ দৰে খেদি খেদি চিকা ধৰিব নোখোজে। চিকাৰ চিক্ চিক্ শব্দ কাণত পৰিলে সিহঁতে খেলা-খেদি কৰিও তাক কামোৰ মাৰি

নধৰাটকয়ে নাহেটক আঁতৰি দিয়ে। কুকুৰে কেতিয়াবা চিকাৰ শব্দ শুনিবলৈ পালে তাক খেদি খেদি শনঠেকত পেলাই কামোৰ মাৰি জীৱ বাহিৰ কৰি দিয়ে। কোনো কোনো নেকুৱীয়েও কেতিয়াবা এইদৰে চিকাৰে। কিন্তু গাৰুৱা অকটা গোন্ধ ওলোৱাত ঘৰচীয়া প্ৰাণীৰ কোনো এবিধেও চিকাৰ মাংস নাখায়।

মাটিত বগুৱা চিকা

চিকাৰ প্ৰতি মানুহৰ কোনো গদ্ভাৱ নাই। এইবিধ প্ৰাণীয়ে পোক পৰা আদি খাই মানুহৰ উপকাৰ কৰিছে, সেই বিষয়ে সন্দেহ আৰোপ কৰা অৱস্থা

লক্ষ্য নহয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ দেহৰ দুয়ো কাষে কস্তূৰী হৰিণন নাতিস্থলত থকা কস্তূৰীৰ দৰে এক প্ৰকাৰৰ মাংসগ্ৰন্থিৰ উৎপত্তি হয়। এই মাংসগ্ৰন্থিৰ পূৰ্বা এক প্ৰকাৰ গোলক বাহিৰ হয়। সেই কাৰণে চিকাই স্পৰ্শ কৰা খাদ্য সামগ্ৰীৰপৰা অকটা গোলক ওলায়। মাংস গ্ৰন্থিৰ পৰা ওলোৱা পদাৰ্থত বিষাক্ত ৰস আছে বুলি ধাৰণা হয়। সেই কাৰণে চিকা দেখিলেই মানুহে তাক মাৰি পেলাবলৈ চেষ্টা কৰে।

গছত বগাই থকা চিকা;

চিকাৰ সুবন্ধন অতিপাত ছোঙা আৰু লেতু-লেতু হৈ থকা যেন লাগে। ওপৰ ঊঠৰ আগ ভাগ দীঘলৱীয়া আৰু তলৰ ঊঠ তাৰ মাজ ভাগতে শেষ হৈ অদৃশ্য হয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ কাণ দুখন তেনেই সৰু আৰু আকাৰত সুবন্ধীয়া হয়। কাণৰ ভিতৰত বেকটাবেকটি ডাঁড়ৰ উৎপত্তি হয়। চকু দুটা সৰু আৰু আকৃতিত গোল হোৱা দেখা যায়। নেজডাল গোটা বগুৱাল আৰু দীঘলীয়া হয়। নেজত সেৰেঙা সেৰেঙাকৈ দীঘল চানেকীয়া নোন হয়। সৰ্বশৰীৰৰ গোমৰ ৰবণ ধোৱাৰ নিচিনা হয়। গোমৰোৰ কোমল

আৰু ঘন হয়। অন্তৰ্গত আকাৰৰ তুলনাত তেঁও কেইখন সৰু হয়। সেই কাৰণে দৌৰ দি পলাওতে নিগনি আৰু এন্দুৰ আতীৰ প্ৰাণীৰ মাজত ইয়াক সহজে চিনি উলিওৱাত অনুবিধা নহয়।

পাৰিবাৰিক অথচ সামাজিক জীৱনত এইবিধ প্ৰাণীয়ে সাধাৰণতে মানুহৰ ঘৰত থকা নিগনি আতীৰ প্ৰাণীৰ দৰেই থকা দেখা যায়। শুকান খেৰ কুটা বাঁহ আদি গোটাই লৈ এইবিধ প্ৰাণীয়ে পোৱালি জগাবলৈ বাৰে বাহ সাঙে। বাহলৈ ভিতৰতে মাইকীজনীয়ে একেবাৰতে ২৩ টাৰ পৰা ৬৭টা পৰ্যন্ত পোৱালি জগায়। ঘৰৰ ভিতৰৰ কোনোবা ঠাইত পেলনীয়া বিধৰ ফটা কানি, ফটা আগৰ আদি বিচাৰি পালে নিগনিৰ দৰে চিকায়ো তাতে বাহ সাঙে। কাপোৰ, কাগজ আদি নাগতিয়াল বস্তু কুটি নষ্ট কৰাৰ ফলত গৃহস্থই কেতিয়াবা অপুৰণীয় ক্ষতি স্বীকাৰ কৰিবলগীয়া হয়।

ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰায় সকলো ঠাইতে চিকা আতীৰ প্ৰাণীৰ ব্যতি সিম্ভৰি হৈ থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। পৰ্বতীয়া ঠাইৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ভৈয়ামৰ ঠাইলৈ ইয়াৰ বসতি সম্ভাৱিত হৈ আছে। তদুপৰি এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী এচিয়া, ইউৰোপ, আফ্ৰিকা মহাদেশ কেইখনলৈ বিয়পি আছে। উত্তৰ আমেৰিকাৰ অন্তৰ্গতো চিকা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। পৃথিৱীৰ গ্ৰীষ্ম মণ্ডল আৰু শীতোষ্ণ মণ্ডলত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা ঠাইবিশাকৈ চিকাৰ বসতিস্থানবোৰ নিৰ্ণয় কৰিছে। হাজাৰ অনন্ত অনাদৰক হেলাৰেও অতিক্ৰম কৰি চিকাৰোৰে নিজকে দূৰভাৱে প্ৰতিষ্ঠা কৰি ল'বলৈ সক্ষম হ'ব পাৰিছে বুলি ক'ব লাগিব। সেইবাবে এইবিধ প্ৰাণীৰ মৰণ নাই।

হেজ্জহ বা কেটেলা মাংস

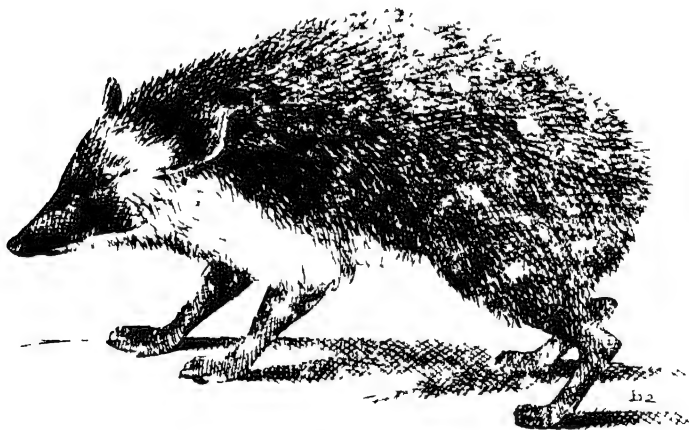
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नमो - - - - - देव उपासक

• ଗୋଟିଏ -- ଡିଞ୍ଚି- ଗାମ୍ଭିରି

পড়াতি---(১) হেগিচিঃ১৬ ১২/১১

হেজ হগ বা বেটোনা গাছৰি গমদ প্ৰাণীজনক অসমৰ হাৰি বননিও থকা দেখা গায়ায়। কেৱল অস-তেই নহয় উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চল কোমো এখন ৰাজ্যতো এই শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীক বাগ কৰা দেখা গায়ায়। পশ্চিম ভাৰতৰ মল্লভূমিক আশ-পাশে থকা ঠাইবিনাকত বেটোনা গাছৰ বস বহে। পাকিস্তানৰ সীমামূৰীয়া ঠাইত থকা বালিজহীয়া মান্দিৰ যুগ। মূৰীয়া ঠাইবি নাকৈই এই প্ৰাণীবিন্যাসৰ বাবে অনুকৰণ পৰি-বেশৰ সৃষ্টি কৰাটে। পাকিস্তানৰ অন্তৰ্গত সিন্ধু দেশ-ৰাি মূৰীয়া ঠাইবোৰতো এইবিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখিবলৈ পোনা যায়। ইহঁতৰ বগাও উত্তৰ পশ্চিমৰ ফালে

কেটোনা গাছবি

থকা আফগানিস্থানটিকে সংপ্রদানিত হৈ কান নগা জনা যায়। আর্থানক ভিত্তিত
থকা ঠাইর বিভিন্নতা আৰু পৰিকেশন বৈচিত্ৰ্যৰ ওপৰত নিউনশীল হোৱা কেইবাটাও
উপ প্রজাতিৰ প্ৰাণী হেতুগৰন ক্ষেত্ৰত বিকাশ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়।
এইবিলাক প্ৰাণীৰ মুখৰ আকৃতি গাহৰি জাতীয় প্ৰাণীৰ মুখৰ নগতহে কিছু সাদৃশ্য দেখা
যায়। সেই বাবেই এই পানীবিলাক হেতু হগ অথবা কেটো গাহৰি বোলা হৈছে

জন্তোটোৰ শৰীৰৰ গঠন গোটা আৰু শকত। আকাৰত কাণ দুখন অস্বাভাৱিত ডাঙৰ হোৱা যেন দেখি। চকু যোৰা পখালি পখালিকৈ উপস্থাপিত হৈ থকা অংশৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মুখৰ আগ ভাগটো আগবাঢ়ি থকা অংশ জোঙনি মূৰটোক ক্ৰমশঃ সৰু হৈ যোৱা দেখা যায়। দেখাত জন্তোটো গাহৰিৰ নিচিনা হলেও ঠেঙৰ আগ ভাগত খুৰা দেখা নাযায়। প্ৰত্যেকটো আঙুলিৰ মূৰত নখ গাজে আৰু ঠেঙৰ পাঠাৰ তলুৱা কুকুৰ জাতীয় জন্তুৰ তলুৱাৰ পাত দৰে। দেহৰ ওপৰ আৰু পাৰ্শ্বভাগত উৎপত্তি হোৱা নোম-বোৰে কেটেলা পছৰ দৰে কাঁইনিৰূপ ধাৰণ কৰে। কিন্তু এই কাঁইনিবোৰ কেটেলা পছৰ কাঁইনিৰ দৰে দীঘল আৰু শকত হোৱা দেখা নাযায়। এই কাঁইনিবোৰ চুটি চুটি হন আৰু দুটোৰ পৰা - ইটোবোৰ পোমৰ দৰে মিহি যেন দেখি। আকাৰত চুটি চুটি হলেও এই কাঁইনিয়া আৱৰণখন থকাৰ বাবে যেই সেই শক্ত জাতীয় প্ৰাণীয়ে ইয়াক হঠাতে আক্ৰমণ কৰিলেই সাহস নকৰে।

কেটেলা গাহৰিৰ নিশাচৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। সাধাৰণতে এই গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰক দিন দুপৰতে গছৰ তলৰ মাটিত গাত খান্দি লৈ তাতে থাকে। গধূলিৰ আন্ধাৰ হোৱাৰ লগে লগে ইহঁত বাহিৰলৈ ওলাই আহে আৰু গোটেই নিশা ধোৱা বস্তু বিচাৰি ঘূৰি কুৰে। পোক-পৰুৱাৰ বাহিৰেও এইবিধ প্ৰাণীয়ে মিগা-জিহি আদি সৰু সৰু প্ৰাণীও ধৰি ধৰি খায়।

উতনুৱা

শ্ৰেণী----স্বন্যপায়ী

বৰ্গ----পতঙ্গভোজী

গোত্ৰ----টাল পিদি

প্ৰজাতি----টাল্‌পা মাইক্ৰোৰা

সদাহতে এই প্ৰৱন্ধত উতনুৱা নামেৰে জনাজাত এবিধ ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ স্বন্যপায়ী জন্তুৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ মোৱা হৈছে। দেখাত এটা নিগনিৰ নিচিনা হলেও উতনুৱাৰ গাত কিছুমান বিশেষ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য দেখা যায়। এইবিধ প্ৰাণীয়ে গাত খান্দি মাটিৰ তলত থাকে। মাটিৰ তলত গাত খান্দি থকা প্ৰাণীৰ ভিতৰত উতনুৱাবোৰক বিশেষ পান্দৰশিতা প্ৰদৰ্শন কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সুবন্ধত সোমাই থকাৰ বিষয়ত এইবিধ প্ৰাণীক আন কোনো প্ৰাণীয়ে চেন পেনাৰ মোৱাদে বুলি জনা যায়। আগ ঠেং দুখনৰ ফাঁহাত থকা নগৰে ইহঁতে মাটি খান্দি খান্দি একো একোটা গাত খান্দি লয়। ইহঁতৰ গাতৰ মুখত ওৰি-মাটিৰ একো একোটা চিপ থাকে। ওৰি-মাটিৰ এই চিপটোক মল-হিল (Mole-hill) বুলি কোৱা হয়। মাটিত থকা কেচু আৰু নানাবিধৰ পোক-পৰুৱাৰ পোৱালি ইহঁতৰ উপভুক্ত খাদ্য। ইহঁতৰ গাটোৱে দীঘলীয়াটোক গোল আকাৰ ধাৰণ কৰে আৰু গাত গজা নোমবোৰ কোমল হয়। অসমতো এইবিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

শহাপত্ৰ ফৈদৰ প্ৰাণীবিলাক

শহাপত্ৰ গোষ্ঠীত প্ৰাণীবোৰক একেলগে গামৰি লৈ জীৱবিদসকলে “নাগ’মৰ্কা” নামৰ এটা বৰ্গত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। পূৰ্বতে জীৱবিদ বিজ্ঞানীসকলে শহাপত্ৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীক কেৰ্কেটুৱা, নিগনি প্ৰভৃতি প্ৰাণীৰ লগত গামৰি লৈ দাঁতেৰে কুটি কুটি আহাৰ খোৱা প্ৰাণীবিলাকৰ লগত একেলগে স্থান দিছিল। এই দুয়োবিধ প্ৰাণীৰ দাঁতবিলাক ভাল দৰে পৰীক্ষা নিৰীক্ষা কৰাৰ ফলত সিহঁতৰ মাজত কেইটামান বিশেষ ব্যৱধান পৰিলক্ষিত হ’ল। বোভেনটৰ ওপৰ পাৰি দাঁতত মাত্ৰ এযোৰাকৈ কুটি খোৱা দাঁত গজে। এই দাঁত সিহঁতে কটাৰীৰ গিচিগাটক ব্যৱহাৰ কৰি যেই কোনো বস্তু কুটি কিয়া ছিঙি খোৱা কামত ব্যৱহাৰ কৰে। নাগ’মৰ্কাৰ ওপৰ পাৰিত দুয়োৰাকৈ কুটি খোৱা দাঁত গজা দেখা যায়। এই দুয়ো বোৰা দাঁতেৰে সিহঁতে বস্তুবিলাক চিঙি ছিঙি ৰায়। শহাপত্ৰ বৰ্গৰ প্ৰাণীবিলাকৰ আন এটা বৈশিষ্ট্য হ’ল এযে যে সিহঁতে দুয়োপাৰি দাঁত ঘনি খোৱাই খোৱা বস্তুদেখি গুনি কৰে।

ইংৰাজী ভাষাত শহাপত্ৰ জাতীয় প্ৰাণীক বুজাবলৈ ‘হেৰান’ আৰু ‘বেবিট’ শব্দ দুটা এক অনুযায়ী ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সাধাৰণতে যিবিলাক শহাপত্ৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে খেৰ আৰু আদি গোটাই লৈ ওখ ওখ বাহ জাতীয় উদ্ভিদৰ মাজত কিবা জোপোহা গছৰ তলত বাহ সাজি থাকিবলৈ লয় সেইবিলাকক ‘হেৰান’ কোৱা হয়। উল্লেখযোগ্য যে হেৰানবিলাকে এইদৰে সাজি লোৱা বাহবোৰতে পোৱালি জগাই ডাঙৰ দীঘল কৰে। এই জাতীয় শহাপত্ৰৰ নতুনকৈ জগা পোৱালিৰ চকু দুটা মেল খাই থাকে। তদুপৰি নতুনকৈ জগা শহা পোৱালিৰ গাতো পাতলীয়াকৈ নোম খৰা দেখা যায়। বেবিট নামৰ শহাপত্ৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে কিন্তু এনেকৈ মাটিৰ ওপৰত বাহ সাজিব নাজানে। সিহঁতে মাটিৰ তলত গাঁত খান্দি লৈ সেই গাঁতৰ ভিতৰত চেপেটা মাৰি সোমাই থাকে। থাকে। গাঁতৰ ভিতৰতে সিহঁতে পোৱালিও জগায়। পোনেনই জগোৱা এই পোৱালি-বোৰৰ চকু কেইটা মুদ খাই থাকে। তদুপৰি নতুনকৈ জগা পোৱালিৰ গাত নোমৰ কোনো চিন্‌চাব নাথাকে। দুয়োবিধ প্ৰাণীৰে পাছৰ ঠেং দুখন আগৰ ঠেঙতকৈ তুলনা মূলক ভাৱে দীঘল হোৱা দেখা যায়। অৱশ্যে হেৰানৰ পাছ ঠেং দুখন বেবিটৰ পাছ ঠেং দুখনতকৈ অলপ বেছি দীঘল হয়।

সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা শহাপত্ৰ জাতীয় প্ৰাণীবিলাকক জীৱবিদ-সকলে দুটা গোত্ৰ বা পৰিয়ালত ভাগ কৰিছে। তাৰ ভিতৰত হেৰান আৰু বেবিটক যিটো পৰিয়ালত স্থান দিয়া হৈছে সেই পৰিয়ালটোক নেপ’ৰিদি বোলা হয়। দ্বিতীয়টো

পৰিয়ালত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা শহা প্ৰাণীবিলাকক পিকা বুলি কোৱা হয়। যিটো গোত্ৰত পিকা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰক অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে সেই পৰিয়ালটোক অ'কটানিদি বোলা হয়। ইহঁতক নিগনি শহা বুলিও কোৱা হয়। নিগনি শহাবিলাকে একেলগে জাক বান্ধি বাস কৰে। শিলৰ ফাকৰ মাজত আৰু মাটিৰ তলৰ গাতত থাকি ইহঁতে জিৰণি সময়খিনি কটায়। পূব গোলান্ধৰ মধ্য এচিয়া আৰু পশ্চিম গোলান্ধৰ উত্তৰ আমেৰিকাত এই গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা যায়। ত্ৰিমালয় পৰ্বতমালাতো এজাতি নিগনি শহা বাস কৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত কেবাবিধৰো শহাপছ জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। জলবায়ু অনুযায়ী অঞ্চলিক ভিত্তিত কেইবাটাও উষ্ণ-প্ৰজাতিৰ উদ্ভৱ হোৱা দেখা যায়। আমাৰ অসমত সাধাৰণতে যিবিলাক শহা পছ জাতীয় প্ৰাণী আমি দেখিবলৈ পোৱা সেই প্ৰাণীবিলাকক খাউকতে শহা পছ বোলা হয়। কিছুমান ঠাইত আলেঙে আলেঙে বাস কৰা আন এবিধ বিশিষ্ট শহা জাতীয় প্ৰাণীৰ পৰা ইয়াক পৃথক ভাবে চিনাকি কৰি দিব বগীয়া হলে এইবিধ শহাপছক সাধাৰণ শহাপছ বুলি কব পাৰি। অসমত দল খৰিয়া (হিচপিদ হেয়াৰ বা অগম খেৰিট) নামেৰে জনাজাত আন এবিধ মুহুৰ্গাপ্য প্ৰাণী বাস কৰে।

বৰ্ষাকালৰ মৰুমুঠিয়ে পৰকা ঠাইবোৰত যিহিধ শহা পছ বাস কৰে সেই বিধক মৰুমুঠিৰ শহাপছ বুলি কয়। কাম্বীৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পাকিস্থানৰ কোনো কোনো ঠাইলৈকে বিয়পি থকা বিস্তীৰ্ণ ভূ-ভাগত কেপ হেয়াৰ নামৰ আন এবিধ শহা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়।

শহাপত্ৰ

শেখী---স্তন্যপায়ী

বৰ্ণা---লাগমৰ্ফা

গোত্ৰ---লেপ'ৰিডি

প্ৰজাতি---নেপচু নাইগ্ৰিক'লিচ

অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত শহাপত্ৰ নাম ক'লা দেখিবলৈ পোৱা যায়। গভীৰ অৰণ্য ভূমিত সাধাৰণতে বাস কৰা নিশৰ প্ৰাণী বুলি ইয়াক ক'ব নোৱাৰি। মানুহে খেতি পথাৰ কঢ়ি মুকলি কৰিবলৈ ধৰা ঠাইনিলাকৰ কাষে পাজৰে থকা পাতলীয়া হাবিত এইনিলাক প্ৰাণীয়ে বিচৰণ কৰি ফুৰিবলৈ ভাল পায়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা শহাপত্ৰক দেখি পথাৰৰ মাঙত মোকাই ইফালে সিফালে ঘূৰি ফুৰা অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। দিন এতিয় ভেদাভেদ নৰপাকৈ সকলো সময়তে ইহঁতে আহাৰৰ সন্ধানত ইফালে সিফালে ঘূৰি ফুৰে। কুমলীয়া ঘাঁহ নিচাৰি বিচাৰি কেতিয়াবা ইহঁতে বাটৰ কাষলৈ ওলাই আহে। ৰাতি গম্ভীৰীয়া টাইপ মাজেদি যোৱা পথৰ ওপৰেদি জীপ বা মটৰ গাড়ী চাই যাওঁতে শহাপত্ৰ জাতীয় প্ৰাণীক ৰাস্তাৰ কাষত বৈ থকা প্ৰায়েই লগ পোৱা যায়। গভীৰ নাইটৰ পোছৰ গাত পৰিলে ই দোৰোৱা-দোৰোৱাত এৰি আগে আগে দৌৰি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। এইদৰে কিছু দূৰ দৌৰি দৌৰি যোৱাৰ পাছতহে লাহেকৈ পথাৰ কাষত থকা হাবিৰ মাজত সোমাবলৈ যত্ন কৰে। দিন দুপৰত এইবিধ প্ৰাণীক য'তে ত'তে দেখা নাযায়। ওখ ওখ ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ মাজত থকা ওকান খাঁহবনবোৰ ঠেঙৰ নখেৰে টিক-ঠাক কৰি লৈ তাৰ ওপৰতে তন্তুটোৱে নিবলৈ জিৰণি লৈ থাকে। ঘাঁহনিৰ মাজত এনে বৰণেৰে সজিবাঙনক ঠাই তৈয়াৰ কৰি লৈ মাইকী শহাপত্ৰে তাতে পোৱালি জগায়।

শহাপত্ৰ আকাৰত সৰু হয়। একোটা মেকুৰী জাতীয় প্ৰাণীতকৈ ইয়াক ডাঙৰ বুলি ক'ব নোৱাৰি। মেকুৰীৰ দৰেই জন্তুটোৰ গোটেই গাটো কোমল মোসেৰে ভৰা। এই মোসেৰেৰ বৰ মৌৱা বৰণীয়া হোৱা দেখা যায়। দেহৰ উপৰ ভাগত সিৰিনাক নোম হয় সেউ মোমবিলাকৰ বৰণ ক'লা চানেকীয়াতকৈ মুগা হোৱা দেখা যায়। তল পেটত গজা মোমবিলাকৰ বৰণ বগা হয়। নেজ ডালৰ ওপৰ ফালে গজা মোম-মোৰে। অন্তৰ মুগা বৰণীয়া হয়। শহাপত্ৰৰ নেজডাল তেনেই চুটি হয় আৰু ইয়াৰ কাণ দুখন ওপৰ ফালে থিয় হৈ থাকে। অৱশ্যে ইচ্ছানুযায়ী জন্তুটোৱে এই কাণ দুখন লৰাৰ দৰাৰ দৰে। এইবিধ প্ৰাণীৰ আৱৰুদ্ধাৰ বাবে শিং কিম্বা দাঁত আদি গজা দেখা

নাযায়। পাছ ঠেং দুখন আগ ঠেং দুখনতকৈ দীঘল হয়। এই ঠেং কেইখনৰ হাতোবাত আঙুলি আৰু নখৰ উৎপত্তি হয়। কোনো এঠাইত বহি থাকিবলগীয়া হলে জন্তুটোৱে পাছ ঠেং দুখন কিনাকুৰীতে ভাঁজ কৰি লয়। মাটিত হাঁহ খাই চৰি ফুৰোঁতে এইবিধ প্ৰাণীয়ে চাৰিওখন ঠেং ব্যৱহাৰ কৰে। দৌৰি পলাই যাবলগীয়া হ'লে ই অপিয়াই অপিয়াই আগবাঢ়ি যায়। দেহৰ গঠন প্ৰাণী নোহক। ধৰণৰ হোৱাৰ বাবে এনেদৰে আগবাঢ়ি যাওঁতে ইহঁতে কোনো অন্তৰিখাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া নহয়।

শহাপহু জাতীয় প্ৰাণী ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰায় সকলো ঠাইতে কম বেছি পৰিমাণে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। গাঁৱ নোমৰ বৰণৰ বিভিন্নতা আৰু বঙৰ গভীৰতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত নিগাজীকৈ বাস কৰা শহাপহুবিলাকক কেইবাটাও উপ-প্ৰজাতিত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ৰখা হৈছে। অসমৰ ভৈৰাম অঞ্চলবিলাকক কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ বিভিন্ন ঠাইত থকা শহাপহু জাতীয় প্ৰাণীৰ নেজৰ নোমবোৰ অলপ বঙছোৱাকৈ মুগা হয়। সেইবাবে এইবিধ শহাপহুক মুগা নেজীয়া শহা হিচাপে বৈজ্ঞানিক ভাৱে শ্ৰেণীবদ্ধ কৰা হয়। দক্ষিণাত্যৰ ফালে সাধাৰণতে যিবিধ শহাপহুক দেখা যায় সেইবিধ শহাৰ গলখনৰ ওপৰ ভাগত অলপমান ক'লা বৰণীয়া নোমৰ উৎপত্তি হোৱা দেখা যায়। সেই কাৰণে এইবিধ শহাপহুক জীৱবিদগকলে ক'লা-ডিঙীয়া শহা বুলি কয়। ৰাজপতনাৰ মকড়ুৰি অঞ্চলত এবিধ বেলেগ উপপ্ৰজাতিৰ শহাপহুৱে থলুৱা ভাৱে নিগাজীকৈ বাস কৰিবলৈ লৈছে। এইবিধ শহা পহুৰ নোমৰ বৰণ অলপ হালধীয়া। এইবিলাক শহা পহুক মকলিবাগী শহা বা ডেজাট হোৱাৰ বোলা হয়। ইয়াৰ উপৰিও বধ্য আৰু পশ্চিম ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত স্থানীয়ভাৱে বিগাজীকৈ বাস কৰা কেইবাটাও উপপ্ৰজাতিৰ প্ৰাণীয়ে ভাৰতীয় শহাপহুক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। ●

দলখৰিয়া বা হিচুপিদ হেয়াৰ

শ্ৰেণী—স্তুন্যপাখী

বৰ্গ—জাগৰ্জৰ

গোত্ৰ—লেপ’ৰিদি

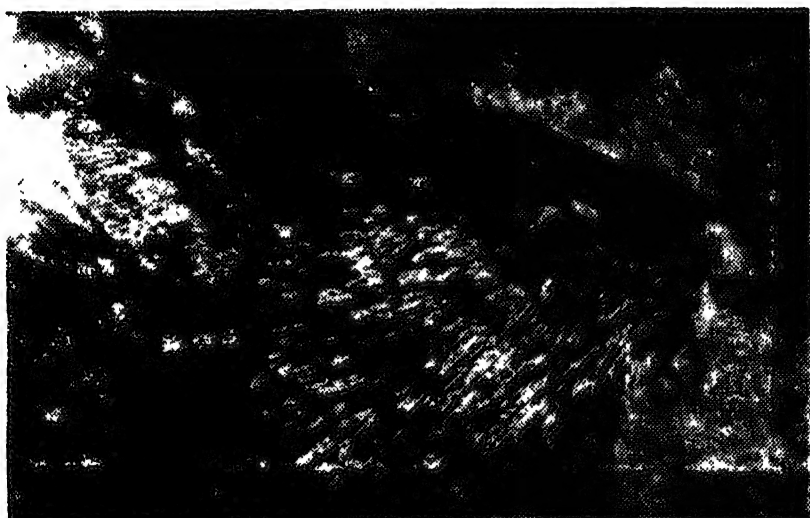
প্ৰজাতি—হেটোলাগছ হিচুপিচ

অসমত দলখৰিয়া নামৰ এজাতি শহাপহ আছে। এইবিধ প্ৰাণীক ইংৰাজী ভাষাত ‘হিচুপিদ হেয়াৰ’ বা ‘আচাম বেৰিট’ (ওসম বেৰিট) বোলা হয়। গ্ৰীষ্মকালত ইহঁতে তেঁতে দেখা শহাপহৰ দৰে এই শহাপহক দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। সেই কাৰণে এইবিধ শহাপহক দুঃপ্ৰাপ্য প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰা হৈছে। যিবিলাক ওখ ওখ বাহ জাতীয় উদ্ভিদ থকা মুকলি মূৰীয়া হাবিত ‘নন গাহৰি’ বাগ কৰে তেনেবোৰ হাবিতেই দলখৰিয়া নামৰ শহাপহকো বাগ কৰা দেখা যায়। এইবিধ শহাপহ আৰু সাধাৰণ বিষৰ শহাপহৰ মাজত থকা শাৰীৰিক আৰু চান্দ্ৰিক গুণৰ পাৰ্থক্য তেনেই সামান্য। হাবিতলীয়া ঠাইত এইবিধ শহাপহক দেখা পালে বেলেগ জাতৰ শহাপহ বুলি হঠাতে কোৱা টান। জন্তু বিশেষজ্ঞ আৰু বন্য প্ৰাণীৰ বিষয়ত বিশেষ অভিজ্ঞ থকা ব্যক্তিসকলৰ মতে এইবিধ প্ৰাণীৰ জন্তুসংখ্যা তেনেই কম। সেই কাৰণে এইবিধ প্ৰাণীক ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আইনৰ প্ৰথম তালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা কটকটীয়া কৰা হৈছে।

উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত থকা অসমৰ যিবিলাক ঠাই হিমালয় শৈলমালাৰ নামনি ভাগবিলাকত প্ৰতিষ্ঠিত হৈ আছে আৰু তাৰে যিবোৰ এলেকাত বাহ জাতীয় উদ্ভিদে প্ৰাধান্য লাভ কৰি আছে তেনেবোৰ স্বাভাৱিক পৰিবেশতে এইবিধ প্ৰাণীয়ে নিগাজীকৈ বাস কৰিবৰ বাবে ঠাই নিৰ্বাচন কৰি লৈছে। এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতি স্থান আৰু সচৰাচৰ বিচৰণ ভূমি পশ্চিমৰ ফালে উত্তৰ প্ৰদেশত থকা হিমালয়ৰ নামনি অঞ্চললৈকে বিয়পি আছে। দলখৰিয়াৰ নেজডাল তুলনামূলক ভাবে সাধাৰণ শহাপহক চুটি হোৱা দেখা যায়। তদুপৰি এইবিধ শহাপহৰ গাৰ নোমবিলাক অলপ ঠাণ্ডা হয়। সেই কাৰণেই ইয়াক “হিচুপিদ” হেয়াৰ বোলা হয়। ইয়াৰ পিঠিৰ আৰু দেহৰ দুয়ো কাষৰ নোমবিলাক ক’লা আৰু বগাটকৈ শেতা হোৱাৰ বাবে বৰণত ইয়াক সাধাৰণ শহাপহক ক’লা দেখি। ইয়াৰ কাণ আৰু নেজৰ নোমৰ বৰণ মুগা চানেকীয়া হয়। পেটৰ তলৰ ফালৰ নোমবোৰ বগা চানেকীয়া আৰু বুকুৰ তলৰ নোমবিলাক অলপ ক’লা কৰণীয়া হয়।

দুঃপ্ৰাপ্য প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে দলখৰিয়া বা হিচুপিচ হেয়াৰৰ বিষয়ে জানিব লগা কথাবোৰ সঠিক ভাৱে জনা নাযায়। মানাহ অভয়াৰণ্য আৰু ইয়াৰ কাষে পাৰ্শ্বৰে থকা কিছুমান ঠাইত অৱশ্যে এইবিধ প্ৰাণীক বিচাৰি পোৱা গৈছে। মানাহ অভয়াৰণ্য তথা

বাদ যোজনাৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত বিষয়া শ্ৰীসঞ্জয় কুমাৰ দেৱ বয়ে (বৰ্ত্তমানে অসমৰ মুখ্য বন সংৰক্ষক) এই বিধ প্ৰাণীৰ দ্বাৰাত অগাভেটা হোৱাৰ প্ৰমাণ আছে। এবাৰ এটা দল-খৰিয়া শহা পহক তেখেতে শত্ৰুৰ দৰলৰ পনা উদ্ধাৰ কৰি আনি আটোম-টোকাৰিকৈ প্ৰতিপালন কৰি ৰাখিছিলহি। ইয়াৰ বাবে তেখেতে এটা বিশেষ ধৰণৰ গড়ালো নিৰ্মাণ কৰি লৈছিল। জন্তোটোৱে ক্ষান্তে স্বাভাৱিক পৰিবেশত মুকলি মনেৰে যুৱান দৰে গড়ালৰ ভিতৰতে ঘূৰি ফুৰিব পাৰে তাৰ বাবে তেখেতে গড়ালটোৰ ভিতৰত কিছুমান ওখ বাঁহ কই দিছিল। ইনান ভয়াৱধান নোৱাৰা সত্বেও তেখেতে জন্তুক আবেষ্টনীৰ মাজত বেছি দিন বচাই ৰাখিব নোৱাৰিলে। ইয়াৰ দ্বাৰা প্ৰমাণিত হৈছে যে এইবিধ কোমল মতীয়া প্ৰাণী তেনেই অলপ ধতুৱা আঁক মানুহৰ চাট ই সহ্য কৰিব নোৱাৰে।

দলখৰিয়া বা হিচ্পিদ হেয়াৰ

দৰং জিলাৰ অন্তৰ্গত বৰনদী সংৰক্ষিত বনাঞ্চল আৰু এই বনাঞ্চলৰ কাষে পাছৰে থকা পেননিৰোনি মাজতো এই জাতীয় শহাপহু থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। এই বনাঞ্চলৰ গতে গাগি থকাটো কেইবাখনো চাহ বাগিচা আছে। তাৰে ভিতৰত আখাৰি-খেট নামৰ চাহ বাগিচাখনক অন্যতম বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। এই চাহ বাগিচাখনৰ কাষত বসতি থকা কিছুমান বনুৱাই মাজে সময়ে হিচ্পিদ হেয়াৰ আৰু পিগুনি হগু (নল গাহৰি) নামৰ প্ৰাণীবোৰ জাল পেলাই ধৰিছিল। এইদৰে ধৰি অনা বন্যপ্ৰাণীবোৰক দুই চাৰিটা সিহঁতে জীয়াই জীয়াই বজাবত বিক্ৰি কৰিছিল। নলগাহৰিৰ লগতে এটা দলখৰিয়াকো বাগানৰ নেনেজাৰে বনুৱাৰ হাতৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি আনি আলফুলকৈ পালন কৰিছিলহি। এইটো দল খৰিয়াও বৰ বেছি দিন ৰাচি নাগাকিল।

১৯৭৫ চনত নানাহ অভয়াৰণ্যত চাৰি-পাঁচটা মান এই বিধৰ শহাপত্ৰ ধৰা পৰিছিল। এই কেইটা শহাপত্ৰ প্ৰতিপালন কৰি দাখিৰৰ বাবে গুৱাহাটীৰ চিনিয়াখানালৈ পঠাই দিয়া হৈছিল। কিন্তু সিহঁতৰ নাটতে মৃত্যু হ'ল। ১৯৭৬ চনত নানাহ অভয়াৰণ্যৰ ভাৰপ্রাপ্ত বিষয়া শ্ৰীপৰমানন্দ লাহনে বাঁহবাৰী নামৰ ঠাইত দুটা দলখৰিয়া উদ্ধাৰ কৰিছিল। সিহঁত দুটাৰ এটাই অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে মৃত্যু বৰণ কৰিলে। থাকী লোক পুনৰ হাবিত মেলি দিয়া হ'ল।

হিচাপিছ হেয়াৰ বা দলখৰিয়াৰ বিষয়ে জানিব লগীয়া বহুতো তথ্য এতিয়াও নান ঠাইত গিচৰতি হৈ পৰিয়েই আছে বুলি ক'ব পাৰি।

দাঁতেৰে কুটিখোৱা জন্তুবিলাক

পোৱা বস্তুবোৰ দাঁতেৰে কুটি বুলি ৰাই জীৱন ধাৰণ কৰা প্ৰাণীবিলাকক সংক্ষেপতে “ৰোডেণ্ট” বোলা হয়। এই প্ৰাণীবিলাকৰ বিশেষত্ব হ’ল, ইহঁত আটাইবিলাকে আগদাঁত কেইটাৰ সহায়ত খোৱা বস্তুবোৰ টুকুৰা টুকুৰ কৰি খায় আৰু হজম কৰে। আগদাঁত দুটাৰে ইহঁত পচন ফলমূলবোৰ কামুৰি টুকুৰা টুকুৰকৈ বাৰনিবোৰ একতাই নানিলৈ পেগাই দিয়ে। পাছত ফলমূলৰ ভিতৰত থকা বোমন শাহখিনি দাঁতেৰে ছিঙি আনি খায়। এই কুটি খোৱা দাঁতৰ আকাৰ ধাৰ থকা বটালিৰ নিচিনা। সেই বাবে এনে ধৰণৰ দাঁতৰ সহায়ত ইহঁতে যেনে কোনো বস্তু অতি সহজে ভাঙিব পাৰে। কুটি খোৱা প্ৰাণীবিলাকৰ ওপৰ থাক তল পাৰিৰ আলুত এমোৰ এমোৰকৈ দুয়োৰ দাঁতৰ উৎপত্তি হয়। এই দাঁত দুয়োৰ আলুৰ ভিতৰলৈ সোমাই যোৱা। সেই বাবে কোনো টান বস্তু কুটি খালে এই দাঁত দুয়োৰাক গুৰিৰ আলুৰ একো ক্ষতি নহয়। এইবিলাক প্ৰাণীৰ মুখত কুকুৰ দাঁতৰ উৎপত্তি হোৱা দেখা নাযায়।

গিগনি, কেৰ্কেটুৱা, কেটেলা পত্ৰ, মাৰমট্ আদি বহুতো বিধৰ প্ৰাণীক এই “ৰোডেণ্টিয়া” বৰ্গত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে।

কেটেলা পহু

শ্ৰেণী—স্তুত্যাপায়ী

বৰ্গ—বোডেন্টিয়া

গোত্ৰ—হিট্টিচিদি

প্ৰজাতি—হিট্টিস ইল্‌পিকা

কেটেলা পহু নামৰ এবিধ সৰু আকাৰৰ বিচিত্ৰ প্ৰাণী অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত কম বেছি পৰিমাণে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। নিশাচৰ হোৱা বাবে ইয়াক দিনৰ ভাগত য'তে ত'তে দেখা পোৱা নাযায়। ই খাকিবৰ বাবে খান্দি লোৱা গাঁতৰ সন্মুখত জমা হৈ থকা গুৰি মাটিখিনিৰ পৰাই এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰি থকাৰ বিষয়ে অনুমান কৰিব পাৰি। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ অগুৰুত উচ্চ ঠাইৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দক্ষিণাত্যৰ কুমাৱিকা অন্তৰীপলৈ প্ৰায় সকলো ঠাইতে এইবিধ প্ৰাণীক দেখিবলৈ পোৱা যায়।

দাঁতেৰে কুটি কুটি খোৱা প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত কেটেলা পহু এক বৈশিষ্ট্য থকা প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াৰ দেহত নোমৰ পৰিবৰ্তে এক প্ৰকাৰ কাঁইট বা ছলৰ উৎপত্তি হয়। সাধাৰণতে পিঠিৰ ওপৰৰ নোমবিলাক ডাঠ আৰু দীঘল হোৱা দেখা যায়। দেহৰ দুয়ো কাষৰ কাঁইটবিলাক ওপৰৰ পৰা পেটৰ তলৰ ভাগলৈ ক্ৰমে চুটি আৰু সৰু হৈ যোৱা দেখা যায়। পেট আৰু বুকুৰ তলত কোনো কাঁইট নাথাকে। কাঁইট বিলাকৰ দীৰ্ঘতা, বৰণ আদিৰ বৈচিত্ৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি কেটেলা পহুবোৰক কেবাটাও প্ৰজাতিত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়।

কেটেলা পহুৰ কাঁইটৰ শলাবোৰক একে একোডাল খোৰোচা মাৰিৰ লগত ৰিজাব পাৰি। প্ৰত্যেকডাল কাঁইটৰ গুৰি ভাগ ছালৰ তলৰ মঙহত পোত খাই থাকে। পোত খাই থকা অংশ শুকুৱা বা মাখন ৰঙৰ হয়। বাকী অংশত বগা আৰু ক'লা বৰণৰ খলপা-খলপী দাগ আঙঠিৰ নিচিনাকৈ থাকে। কাঁইটবোৰ আকৃতিত গোলাকাৰ, মাজ ডোৰৰ শকত আৰু দুয়ো মূৰ ক্ৰমে জোড়া হয়। সাধাৰণতে কাঁইটবোৰ গাত লিপিত খাই পৰি থাকে। কিবা কাৰণত জন্তোটো উভেজিত হলে কাঁইটবোৰ থিয় হৈ পৰে আৰু জন্তোটোৱে ভয়ঙ্কৰ ৰূপ ধাৰণ কৰে। আশ্চৰ্য্যকৰ সজুলি হিচাপে জন্তোটোৱে এই কাঁইটবোৰ ব্যৱহাৰ কৰে। শত্ৰুক আক্ৰমণ কৰিবলগীয়া হলেও জন্তোটোৱে কাঁইটবিলাকৰ সহায় লবলগীয়া হয়। এই কাঁইটবোৰৰ দুই এডাল কেতিয়াবা মাটিত সৰি পৰে। কেতিয়াবা বহুতো কাঁইট মাৰিৰ দ্বাৰাত ওচৰা ওচৰিকৈ পৰি থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। যি ঠাইত

কেটেলা পহুৱে গাঁত খালি থাকিবলৈ লয় তেনেবোৰ ঠাইতো কেটেলাৰ কাঁইট পৰি থকা দেখা যায়। এই পৰি থকা কাঁইটৰ পৰাই এনেবোৰ ঠাইত কেটেলা পহু থকাৰ বিষয়ে নিশ্চিত হব পাৰি। কোনো কোনো মানুহে মাটিবোৰ খালি গাঁতৰ ভিতৰত পৰা কেটেলা পহু উলিয়ায়। এইদৰে পোৱা পহু বধ কৰি এওঁলোকে তাৰ মাংসও খায়। কিছুমান জনজাতীয় তিৰোতা মানুহে কেটেলা পহুৰ কাঁইট অলংকাৰ ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰে।

শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ পৰা নিজক ৰক্ষা কৰিবৰ বাবে কেটেলা পছৰিলাকে অভিনৱ কৌশল অৱলম্বন কৰা দেখা যায়। জন্তুটোৰ সন্মুখৰ ফালে আক্ৰমণ কৰিবপৰা কাঁইট দেখা নাযায়। তাৰ গাটোৰ পাছৰ ফালে থকা কাঁইটবোৰে আক্ৰমণ কৰে। কোনো শত্ৰুৱে ফেৰ মাৰি ধৰি তাক আক্ৰমণ কৰিবলৈ উদ্যত হ'লে সি নিজকে ৰক্ষা কৰিব লগীয়া হয়। সেউবাবে পাছ হোঁহকি গৈ কাঁইটবোৰ ঠৰঙা কৰি লৈ সি শত্ৰুৰ গাত জোৰেৰে বিন্ধি দিয়ে। তাৰ প্ৰচণ্ড আক্ৰমণত তিষ্ঠিব নোৱাৰি শত্ৰু পলাই সৰিষ-লগীয়া হয়। গাব মঙহ আৰু বুকুত কাঁইট লাগি ধৰাৰ ফলত দুই এটা প্ৰাণীয়ে ততালিকে মৃত্যু বৰণো কৰিবলগীয়া হয়।

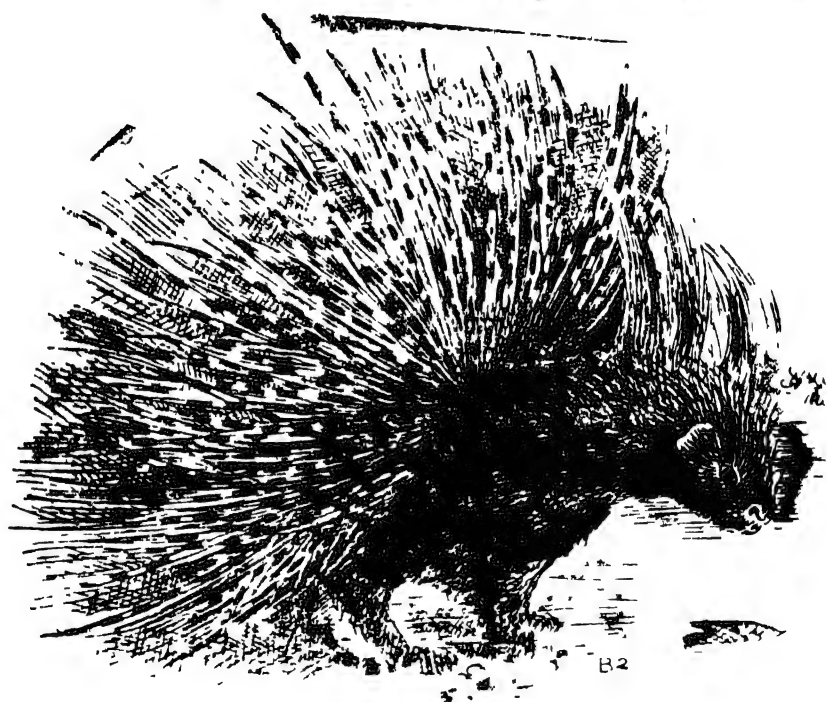
কেটেলা পহুৱে মানুহৰ শস্যৰও ক্ষতি কৰে। নতুনকৈ লগাই দিয়া আলু তাতীয়া গছৰ শিপা সি উঠাই আনি কোমল শাহখিনি খায়। ফলত শিপাৰ পৰা ওলাই অহা পোখা আৰু পুলিটোও মৰহি যায়। এইবিধ প্ৰাণী সাধাৰণতে মাটিৰ তলত থাকে। মাটিৰ তলত নিৰাপদে থাকিবৰ বাবে ই একোটা গাঁত খালি লয় আৰু গাঁতৰ ভিতৰত অখালি পখালিকৈ কেইটামান সুৰঙ্গ কৰি লয়। গাঁত খালিবৰ বাবে জন্তুটোৱে ফচ্ ফচীয়া মাটি বিচাৰি লয়।

গাঁত খালিবৰ বাবে জন্তুটোৱে আগঠেং দুখনৰ আঙুলি আৰু নখেৰে মাটিখিনি উজাৰি উজাৰি বাহিৰলৈ উলিয়াই দিয়ে। ইয়াৰ ফলত গাঁতৰ মুখৰ চাৰিওফালে মাটিৰ সৰু সৰু টুকুৰা আৰু গুৰিবোৰ গোট খাই একোটা হাঁফলুৰ সৃষ্টি হয়। গাঁতৰ ভিতৰৰ ফালে যি কেইটা সুৰঙ্গ কৰে তাৰে এঠাইত এডোখৰ আহল বহল কুঠলি তৈয়াৰ কৰি লয়। এই ডোখৰ ঠাইতে জন্তু কেইটাই চেপেটা মাৰি পৰি থাকে। মাইকী কেটেলা পহুৱে সেই ডোখৰ ঠাইতে সময় বুজি পোৱালি জগায়। বাহিৰৰ পৰা কঢ়িয়াই অনা খোৱা বস্তুবোৰ মাৰু-ৰাপেকে গাঁতৰ ভিতৰত সুমুৱাই পোৱালি কেইটাক খুৱাইগৈ। এনেদৰেই পোৱালি কেইটা লাহে লাহে গাঁতৰ ভিতৰত ডাঙৰ হ'বলৈ ধৰে। খোজ কাঢ়িব পৰা হলে সিহঁত দুৱাৰ মুখেদি বহি গৈ ওলাই আহি পৃথিৱীখনৰ লগত চিনাকি হবলৈ যত্ন কৰে।

গাঁতৰ ভিতৰত পৰা বহি গৈ ওলোৱা সোমোৱা কৰিবৰ বাবে কেটেলা পহুৱে একেটা প্ৰবেশ পথৰ ওপৰতে সম্পূৰ্ণভাৱে নিৰ্ভৰ নকৰে। গাঁতৰ ভিতৰত থকা আহল বহল ঠাই ডোখৰৰ লগত যোগাযোগ ৰাখি ইহঁতে আন কেবাটাও পথ বনাই ৰাখে যিহে দুৱাৰ খনৰ প্ৰবেশ পথেদি শত্ৰু গাঁতৰ ভিতৰলৈ সোমাই অহা গম পালে ইহঁতে

তাৰে এটা নিৰ্গম পথেদি ওলাই কৰবালৈ গুচি যায়গৈ। এনে নিৰ্গম পথক যক্ষৰা ভাষাত পাছ দূৱাৰ বুলি কোৱা হয়। আচলতে এই নিৰ্গম পথৰোৰে জৰ্মী কালীন দূৱাৰ কাম কৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন অঞ্চলত বাস কৰা মানুহবিলাকে এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক বেলেগ বেলেগ নামেৰে নামকৰণ কৰিছে। অসমীয়া মানুহে ইয়াক কেটেলা পহ বোলে যদিও পহ শব্দটো সাধাৰণতে ছবিৰ জাতীয় প্ৰাণীক বুজাবলৈকে অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই একেটা শব্দকে কেইগাবিধমান প্ৰাণীক পৰিচয় কৰি দিবৰ বাবে বিশেষণৰ ৰূপত আমাৰ ভাষাত উল্লেখ্যতীয়া ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সাধাৰণতে যি-বিলাক জন্তুৰ মাংস মানুহে খায় তেনে কিছুমান জন্তুক বুজাবলৈ পহ শব্দটো বিশেষণৰ

কেটেলা পহ

ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে শনপহ, সুগনী পহ, শহাপহ, কেমটাই পহ, কেটেলা পহ আদি প্ৰাণীৰ নাম উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। বঙালী ভাষাত কেটেলা পহক “ছেদা” বুলি কোৱা হয়। হিন্দী ভাষাত এইবিধ প্ৰাণীক ‘গায়াল’ আৰু ‘সাহি’ বোলা হয়। দক্ষিণ ভাৰতৰ মানুহে ভাষা অনুযায়ী এইবিধ প্ৰাণীক বেলেগ বেলেগ শব্দৰে নামকৰণ কৰে। কেটেলা পহক কানাডা ভাষাত “ভেদ” বা মূলবান্ধি, তেলেগু ভাষাত “ভেদ” ফিৰাদি আৰু মালয়ালম ভাষাত “নোৱাম পুনি” বোলা হয়। পোৰ্টেই দেশৰ মানুহে বিভিন্ন নামেৰে নামকৰণ কৰাটো চাই বাৰণা হয় যে এইবিধ প্ৰাণী ভাৰতৰ

সকলো ঠাইতে কম-বেছি পৰিমাণে বাস কৰে।

কেটেলা পহু জাতীয় প্ৰাণীৰ কেইবাটাও উপপ্ৰজাতি ভাৰত উপমহাদেশৰ ভিতৰতে বাস কৰাৰ কথা জনা যায়। অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ ৰাজ্য কেইখনত নিগাৰ্জীকৈ বাস কৰে। কেটেলা পহুৰ নেজডাল অলপ বেছি জোপোহা ধৰণৰ। সেই বাবে এই বিধ কেটেলা পহুক “ব্ৰাচ টেইলড পৰকোপাইন” বা জোপোহা নেজীয়া কেটেলা পহু কোৱা হয়। দক্ষিণ ভাৰতৰ ফালে থকা এবিধ কেটেলা পহুৰ কাঁইটত বঙা বৰণৰ বাঁজ থকাৰ বাবে সেইবিধ প্ৰাণীক বঙা কেটেলা বোলা হয়। পৃথিৱীৰ অন্যান্য বহুতো দেশত কেটেলা পহু থকা দেখা যায়। উত্তৰ আফ্ৰিকাত এবিধ ক্ৰেচ টেইলড পৰকোপাইন বা কিৰিটি পিদ্ধা কেটেলা পহু বাস কৰে। আমেৰিকাৰ ব্ৰাজিলৰ ফালৰ কোনো কোনো ঠাইত গছৰ ডালত বঙুৱা বাই ফুৰিব পৰা এবিধ কেটেলা পহু বাস কৰে। এইবিধ কেটেলা পহুৰ গাৰ কাঁইটবিলাকত শঁকা সাপৰ দিবে খলপা-খলপী দাগ থকা দেখা নাযায়।

কেটেলা পহুৱে মুখেৰে সামান্য হচ্ হচ্ শব্দ কৰাৰ বাহিৰে অন্য শব্দ কৰা ন। মাত মতা দেখা নাযায়। কিন্তু ইয়াৰ কাঁইটবোৰৰ পৰা এক প্ৰকাৰৰ কণুক জুনুক শব্দ হয়। কেটেলা পহুৱে এবাৰত এটাৰ পৰা চাৰিটা পৰ্যন্ত পোৱালি জন্মায়। পোনেই জগা পোৱালিৰ চকু মেল খাই থাকে। মাকৰ সহায় নোলোৱাকৈয়ে নতুনকৈ জন্মা পোৱালি, ইফালে সিফালে ফুৰিব পৰা হৈ পৰে।

মাৰমট্

শ্ৰেণী—স্তুৰপায়ী

বৰ্গ—ৰোডেন্টিয়া

গোত্ৰ—স্কুৰিডি

প্ৰজাতি—(১) মাৰ্‌মটা কডেটা

(২) মাৰ্‌মটা হিমালয়না

মাৰমট্ নামৰ প্ৰাণী বিশ্বক পৰ্বতীয়া এন্দুৰ বোলা হয়। হিমালয় শৈলমালাৰ ওখ ওখ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰিত মাৰমট্ জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰে। দেখাত নিগৰ্ণি বা এন্দুৰৰ নিচিনা হলেও আকাৰত এইবিধ প্ৰাণী যথেষ্ট ডাঙৰ হয়। হিমালয় পৰ্বতত সাধাৰণতে বাস কৰা মাৰমটৰ বসতিস্থান পশ্চিমৰ ফালে লাডাক আৰু কাশ্মীৰৰ অন্তৰ্গত ওখ ওখ পৰ্বত সমূহৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পূবৰ ফালে নেপাল আৰু ছিক্কিমলৈকে বিয়পি থকাৰ কথা জনা যায়। এইবিধ মাৰমটক হিমালয়ান মাৰমট্ বা হিমালয়ৰ মাৰমট্ বোলা হয়। দ্বিতীয় বিধ মাৰমটক দীঘল নেজীয়া মাৰমট্ নামেৰে জনা যায়। ইহঁতৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান লাডাক আৰু কাশ্মীৰতে সীমাবদ্ধ হৈ আছে। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি এইবিধ মাৰমটৰ বিচৰণ ভূমি এচিয়া মহাদেশৰ মধ্যাঞ্চলত থকা পৰ্বতীয়া ঠাই কিছুমানলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈছে।

মাৰমট্ বিলাকে একে ডোখৰ ঠাইতে লগ লাগি বাস কৰে। পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত ইহঁতে গাঁত খান্দি সুবন্ধ কৰি লয়। আৰু একেটা সুবন্ধৰ ভিতৰতে বহুতো মাৰমট্ জাক পাতি সোমাই থাকে। জ্বৰকালি বহুতো প্ৰাণী এনেদৰে থাকি নোবোৱা নোবোৱাকৈ গাঁতৰ ভিতৰতে বহুত দিন কটায়। বসন্ত কাল আহি যেতিয়া গোটেইবোৰ ঠাই ঘাঁহ, কুঁহিপাত ফলমূল আদিৰে ভৰি পৰে তেতিয়া সেইবোৰ খাবলৈ ইহঁত জাকে গাঁতৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাই আহে। শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণী অহাৰ উমান পালে ইহঁতে ইফালে সিফালে ছিটিকি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। বিপদৰ ইঙ্গিত পালে জম্বৰোৰে এক প্ৰকাৰৰ শব্দ উচ্চাৰণ কৰি আটাইবোৰ লগৰীয়াৰ পলাই সাৰিবৰ বাবে গতৰ্ক কৰি দিয়ে। ভেতিয়া গোটেই জাক প্ৰাণীয়ে আকৌ গাঁতৰ ভিতৰত সোমাই নিজক বন্ধা কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰে।

মাৰমট্ শ্ৰেণীৰ আন কেইবিধমান প্ৰাণী ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি পৃথিৱীৰ অন্যান্য ঠাইত বাস কৰা দেখা যায়। এইবিলাকৰ ভিতৰত ইউৰোপ

মহাদেশত বাস কৰা জাল্‌পাইন হাববট্ আৰু উত্তৰ আমেৰিকাত থকা উদচক্ নামৰ দুবিধ প্ৰাণীৰ দৰে বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। তদুপৰি পশ্চিম গোলার্ধৰ উত্তৰ আমেৰিকাত ‘গ্ৰেইবী’ নামেৰে যিবিলাক বিস্তৰ্ণ ভূগভূমি আছে সেই পথাৰ-বিলাকত হাববটৰ নিচিনা আন এবিধ প্ৰাণী আকৈ আকৈ বাস কৰে। এইবিধ প্ৰাণীক

হাবট্

“গ্ৰেইবী দগ” বা “গ্ৰেইবী হাববট” বোলা হয়। ইহঁতে বাস কৰা ‘গ্ৰেইবী’ অঞ্চলৰ একোটা বিস্তৰ্ণ এলেকা ইহঁতে অধিকাৰ কৰি লয়। বিবোৰ ঠাইত ‘গ্ৰেইবী’ দগবোৰে খন্দা পাত থাকে সেই ঠাইক গ্ৰেইবী নগৰ বোলা হয়। গ্ৰেইবী দগক আমেৰিকা মহাদেশৰ অন্যতম উল্লেখযোগ্য বন্য-প্ৰাণী ৰূপে গণ্য কৰা হয়।

হাববট গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকে একেৰাৰতে তিনি চাৰিটা পৰ্বত পোহালি জগায়।

কেৰ্কেটুৱা

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---ৰোডেণ্টা

গোত্ৰ---চিউৰিডি

প্ৰজাতি---(১) কেৰোচিওচাচ পাইগামিট্ৰাচ্

(২) ড্ৰেমোমিচ্ প্ৰক্ৰিয়া

দাঁতেৰে কুটি খোৱা প্ৰাণীৰ ভিতৰত কেৰ্কেটুৱা অন্যতম। ভাৰতবৰ্ষত কেৰ্কেটুৱা গোষ্ঠীৰ কেইবা বিধে প্ৰাণী বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰা দেখা যায়। ভৌগোলিক অৱস্থান আৰু পাৰিপাশ্ৰিক অৱস্থাৰ গুণাগুণৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হৈ এইদৰে বেলেগ বেলেগ ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত বাস কৰা কেৰ্কেটুৱাৰ বিভিন্ন শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণ দেখা যায়। আমাৰ অসমত সাধাৰণতে য'তে-ত'তে দেখা বিধ প্ৰাণীক খাউকতে কেৰ্কেটুৱা শব্দদৰে সন্মান হয়। বিশ্বৰ বিভিন্ন অঞ্চলত থকা কেৰ্কেটুৱা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ পৰা আমাৰ ইয়াৰ কেৰ্কেটুৱাক পৃথক ভাৱে পৰিচয় দিবলৈ হিমালয়ান স্কইৰেল বা ইমানয়ৰ কেৰ্কেটুৱা শব্দ প্ৰয়োগ কৰা হয়। অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত দেখা কেৰ্কেটুৱাৰ বিচৰণ ভূমি পূৰ্বাঞ্চলৰ কেইবাখনো পৰ্বতীয়া আৰু ভৈয়মীয়া ৰাজ্যলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈ আছে। তাৰ ভিতৰত পশ্চিম বঙ্গ, নেপাল, ভূটান, চিকিম, অৰুণাচল প্ৰদেশ, অসম, নগালেণ্ড, মেঘালয়, মণিপুৰ, ত্ৰিপুৰা আদিৰ নাম অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি।

এইবিধ কেৰ্কেটুৱাৰ গাৰ নোমৰ বৰণ মুগা বা হোঁৱা চানেকীয়া হয়। এই নোমৰ আৱৰণখন বিভিন্ন বঙৰ হোৱা দেখা নাযায়। দীঘল নেজডালত গজা নোমবোৰ অলপ দীঘল হোৱাৰ বাবে নেজ ডালত আকৃতি জোপোহা যেন দেখি। উদ্ভিদ আৰু মধ্য ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা কেৰ্কেটুৱা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে এইবিধ কেৰ্কেটুৱাৰ পিঠিত কোনো ধৰণৰ আঁচ বা পট্ট দেখা নাযায়।

এইবিধ কেৰ্কেটুৱা সাধাৰণতে গছৰ ওপৰত বগাই ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কেইবাটাও কেৰ্কেটুৱা ওচৰা-ওচৰিতকৈ ইফালে সিফালে গছৰ ডালত বগাই ফুৰা অৱস্থাত ইহঁতে মাজে সময়ে এক প্ৰকাৰৰ মাত মাতে। এইদৰে একে লেঠাৰিয়ে কৰা শব্দবোৰৰ প্ৰতিবনি বহুত নিলগৰ পৰা মাজে সময়ে শুনিবলৈ পোৱা যায়। “কেৰ্কেট” “কেৰ্কেট” কৰি মাত মাতেতো মতা আৰু মাইকীয়ে একেলগে এই কামত অংশ গ্ৰহণ কৰে। মানুহ কিম্বা অন্য কোনো শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণীৰ উমান পালে ইহঁতে খন্তেকৰ বাবে মাত

এটা বন্ধ কৰি শব্দ হ্ৰস্ব গতিবিধিৰ লক্ষ্য কৰি ঠাইতে টৈ যায়। শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ পৰা নিতকে বক্ষা পাবলৈ বাবে এনে এনে ব্যৱস্থা কৰি আৱৰণীয়ক হলে লাহেকৈ সৰি যাব লাগিব। গঠন ওচৰ যাবলৈ। শত্ৰুৰ অনুগামী বৰা যেন নোদেখিলে ইহঁতে বুন মাও নকৰিব। আশংক্য বৰে। এই তদ কেকেটুৱাই মানুহৰ বাৰীৰ ভিতৰত বান্ধা গছ কলমেৰে গছৰ গাটো কাটাই কামু খুৰুগাবোৰে মাটিলৈ পেলাই দিয়ে। সাত বাৰ নিদৰাৰ পাছত ডাঙি তললৈ পেলাই দিয়াৰ পাছত ভিতৰত থকা কোমল শাহ-খিৰি গাই গাছ বন্ধা বাৰিচ, দলিয়া, গাই সাপাৰা আদি লৈ পেলাই দিয়ে। তাৰোপৰি

কেকেটুৱা

কেকেটুৱাই বাৰীৰ তামোল গছৰ ডামোল খাই বহুত ক্ষতি কৰে। গছত লাগি থকা কুমলীয়া তামোলত কামোল মাৰি ভিতৰত শাহবোৰ খান্দি। এতে তামোলবোৰে মাটিলৈ সৰি পৰে। কেঁচা তামোল মাটিত সৰি পৰোতে খেৰোতে বিচুমান গছৰ তামোল একে-বাৰে নাইকিয়া হৈ পৰে। গিৰিহঁতে নানা কৌশলেৰে কেকেটুৱাই অগিষ্ট কৰাৰ পৰা

গছৰ কুমলীয়া তামোলবোৰ বন্ধা কৰিবলৈ যত্ন কৰে। তেওঁলোকে বাটলংগী, বেটেপা, বনুকাঁড় আদিৰ সহায়ত কেৰ্কেটুৱা দেখে।

কেৰ্কেটুৱাক বৰ চালাক চতুৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। যিবোৰ হাবিতলীয়া ঠাইত ইহঁতে মানুহৰ ঘৰা আক্ৰান্ত নোহোৱাকৈ মুকলি মনেদে ফুৰিব পাৰে সেইবোৰ ঠাইৰ কেৰ্কেটুৱা বিলাকে নিৰলে বাস কৰিব পাৰে। মানুহৰ বাৰী আৰু বাগানত সোমাই ফলমূল অনিষ্ট কৰা কেৰ্কেটুৱাবোৰক মানুহে সুবিধা পালেই কৌশলেৰে মাৰিবলৈ যত্ন কৰে। সেই কাৰণে সিহঁতে বগাই ফুৰা গছগছনিৰ তললৈ মানুহ অহাৰ উমান পালে গছৰ ওপৰতে খন্তেকৰ বাবে টলকা মাৰি বৈ যায়। পাছত গছৰ তলৰ পৰা মানুহ আঁতৰি যোৱা গম পালেই গছৰ ওপৰে ওপৰে বগুৱা বাই আৰু ডালে পাতে বগাই নিৰাপদ ঠাইলৈ গুচি যায়।

জং-জাবৰ, শুকান খেঁৰ আদি গোটাই লৈ কেৰ্কেটুৱাবিলাকে গছৰ ধোন্দ বা ফেৰেঙনিত বাহ সাজি থাকিবলৈ লয়। হাবিৰ মাজত সাজি লোৱা বাহত ইহঁতে নিগাজীকৈ থাকিবলৈ লয়। সাধাৰণতে মানুহ বাস নকৰা ঘৰতো ইহঁতে সুবিধা পালে চালৰ তলত বা চিলিঙৰ ওপৰতে বাঁহ সাজে। মাইকী কেৰ্কেটুৱাই এনেবোৰ বাহতে পোৱালি জগায় আৰু বাহিৰৰ পৰা খোৱা বস্তুবোৰ ষোঁটাই আনি সিহঁতক খুৱায়হি।

পিঠিত আঁচ থকা কেৰ্কেটুৱা

শ্ৰেণী—সুদূৰাণী

বৰ্গ—ৰোডেণ্টিয়া

গোত্ৰ—কুৰিডি

প্ৰজাতি—(১) ফানাশুলচ্ পেনাণ্টি

(২) ফানাশুলচ্ পাৰাথাম

হিমালয় শৈলমালাৰ নামনি অঞ্চলৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দক্ষিণাত্যালৈকে বিয়পি থকা এই বিস্তীৰ্ণ ভূ-ভাগত দুয়োবিধ কেৰ্কেটুৱা থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই দুয়োজোডিৰ কেৰ্কেটুৱা আকাৰত তেনেই সৰু হয়। সিহঁতৰ পিঠিত দীঘল দীঘল আঁচ থাকে। এই আঁচ কেইডাল ডিঙিৰ ওপৰ ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি নেজৰ গুৰিলৈকে পিঠিৰ ওপৰেদি বিয়পি থাকে। তাৰে ভিতৰত এবিধৰ পিঠিত পাঁচ ডালকৈ আঁচ থাকে। দ্বিতীয় বিধৰ পিঠিত মাত্ৰ তিনি ডালহে আঁচ থকা দেখা যায়। পাঁচডালকৈ আঁচ থকা কেৰ্কেটুৱা বিধ উত্তৰ ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত বেছিভে দেখা যায়। আনহাতে দক্ষিণ ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত তিনিডালকৈ আঁচ থকা কেৰ্কেটুৱা বিধ দেখিবলৈ পোৱা যায়। কেতিয়াবা দুয়ো বিধ কেৰ্কেটুৱাকে একে ঠাইতেও দেখা যায়।

পাঁচডালকৈ আঁচ থকা কেৰ্কেটুৱাই মানুহৰ সহযোগত থাকিবলৈ ভাল পায়। উত্তৰ ভাৰতত লক্ষ্ণৌ, দিল্লী, জয়পুৰ আদি মহানগৰী বিনাকৰ মানুহৰ বাৰীৰ চৌহদ আৰু ঘৰৰ কাষত থকা গছ গছনিবিলাকত এইবিধ কেৰ্কেটুৱা বগুৱা বাই ফুৰি ফুৰা দেখা যায়। মাজে মাজে ইহঁতে মাটিটলৈ নামি আহে আৰু বাঁহবন থকা পথাৰ অথবা ততা মাটিৰ ওপৰত বগুৱা বাই খুৰি ফুৰে। মানুহৰ ঘৰ আৰু বাৰীত সাধাৰণতে থকা এলুৱ, নিগনি প্ৰভৃতি প্ৰাণীৰ দৰে এইবিধ কেৰ্কেটুৱাই মানুহৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি থাকিবলৈ ভাল পায়। মাটিত, পকীঘৰ আদিৰ বেৰ চালৰ ওপৰত বগাই ফুৰা এই সৰু আকাৰৰ কেৰ্কেটুৱাবোৰৰ আলখলৈখ চাই ভাল লাগে। সাধাৰণতে বগুৱা বাই খুৰি পকি ফুৰা আৰু মাজে-সময়ে জাপ মাৰি মাৰি ইফাল সিফাল কৰা এই অকণমানি প্ৰাণী-বোৰে সময়ে সময়ে এক প্ৰকাৰৰ চিঁচিঁ শব্দ কৰে।

পিঠিৰ ওপৰত তিনিডালকৈ আঁচ থকা দ্বিতীয় বিধ কেৰ্কেটুৱা জনবসতি অঞ্চলত থকা দেখা নাযায়। গছ গছনিৰে পৰিপূৰ্ণ হাবি বনাৰিবিলাকতহে এইবিধ কেৰ্কেটুৱা সাধাৰণতে দেখিবলৈ পোৱা যায়। গছৰ ডালে পাতে বগাই ফুৰোতে এইবিধ কেৰ্কেটুৱাই এক প্ৰকাৰৰ শব্দ কৰে। এইদৰে মাত মাত খুৰি ফুৰা সময়ত ই জোপোছা নেজডাল ডাঙি ডাঙি চাটুৱাই থাকে। হাবিত বাস কৰা বাবে এইবিধ কেৰ্কেটুৱাই গছত লগা নানাবিধৰ ফল, বাকলি থকা প্ৰাণী, কুমলীয়া কুঁহিপাত, আৰু গছৰ বাকলি আদি খাই জীৱন ধাৰণ কৰে।

পিঠিত আঁচ থকা তৃতীয় শ্ৰেণীৰ আন এবিধ কেৰ্কেটুৱা দক্ষিণ ভাৰতৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত থকাৰ কথা জনা যায়। এইবিধ কেৰ্কেটুৱাৰ নোমৰ বৰণ ক'লা। বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি দক্ষিণৰ ফালে শ্ৰীলঙ্কালৈকে সংপ্ৰসাৰিত হৈ আছে। ইয়াৰে আকৌ কেইবাটাও উপজাতিৰ প্ৰাণী মাই অনশাণী স্থানীয় ভাৱে বাস কৰে। তাৰে এবিধ পাঁচ

পিঠিত আঁচ থকা কেৰ্কেটুৱা

অঁচীয়া কেৰ্কেটুৱাৰ শাবীৰিৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল ইহঁতৰ গান নোমৰ বৰণ একেবাৰে ক'লা নহৈ অলপ সেউজীয়াটো মদকলা হয়। পিঠিত চাৰিডালকৈ দীঘল দীঘল ক'লা আঁচ থাকে। তাৰ মাজে মাজে প্ৰতিগড়ান আৰু ডুপনীয়া আঁচ দীঘলীয়াটোৰ ভিত্তিক থাকে। গছৰ ওপৰৰ ডাল পাতৰ মাজত আনেতে আনেতে লুকাই থকা প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে ইহঁতক সহজে দেখা নাযায়।

পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত এবিধ সৰু আকাৰৰ আঁচ থকা কেৰ্কেটুৱা বাস কৰে। এইবিধ কেৰ্কেটুৱাইও মানুহ চাট সহ্য কৰিব নোৱাৰে। পৰ্বতীয়া ঠাইত থকা গভীৰ অৰণ্যত সানাবণ্যে এইবিধ কেৰ্কেটুৱাক দেখা যায়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা হিন্দাৰ পৰ্বতৰ নামনি অঞ্চলত এইবিধ কেৰ্কেটুৱা দেখা যায়। ●

বৰ কেৰ্কেটুৱা

শ্ৰেণী—সুত্ৰপায়ী

বৰ্গ—বোডেন্টিয়া

গোত্ৰ—স্কুবিডি

প্ৰজাতি—বাটোয়া বাটকলৰ

অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা কেৰ্কেটুৱাক আকৃতি সাধাৰণতে মজলীয়া হয়। মানুহৰ বাৰীৰ গছ গছনি আৰু মুকলি বুলীয়া ঠাইত ইহঁতে বাস কৰে। গভীৰ অৰণ্যত ইহঁতক দেখা পোৱা নাযায়। ডাঠ হাবিৰ ওখ ওখ গছত আন এবিধ ডাঙৰ আকাৰৰ কেৰ্কেটুৱা বাস কৰে। এইবিধ কেৰ্কেটুৱাক “জায়েন্ট স্কুইবেল” বোলা হয়। এই শব্দৰ অৰ্থ বুজাই অসমীয়া ভাষালৈ তৰ্জমা কৰিলে এইবিধ কেৰ্কেটুৱাক আমাৰ ভাষাত দৈত্যাকায় কেৰ্কেটুৱা বুলি ক’ব লাগিব। সংক্ষেপতে এইবিধ কেৰ্কেটুৱাক বুজাবলৈ “বৰ কেৰ্কেটুৱা” নামটোকে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। গভীৰ অৰণ্যৰ ওখ ডাঙৰ গছবোৰত এই জাতৰ কেৰ্কেটুৱা দেখা যায়। ওখ ওখ গছবোৰৰ ঠিকনি আগত থকা ডালত বাস কৰা প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে ইহঁতক সাধাৰণতে য’তে ত’তে দেখা নাযায়। কিন্তু এই জাতৰ কেৰ্কেটুৱাৰ এটা লেখত লবলগীয়া চাৰিত্ৰিক গুণ দ্বাৰা সময়ে ইহঁতে কেৰ্কেটুৱাৰ দৰে মাত মাতে আৰু এই মাত গছ জোপাৰ তলত বা অলপ আঁতৰত থকা মানুহে স্পষ্টকৈ শুনিবলৈ পায়। কেতিয়া ডালৰ ডাল পাতত এই জন্তুটোৰ অস্তিত্ব উপলব্ধি কৰিব পাৰি।

গছৰ তলেদি মানুহৰ পাৰ হৈ যোৱাৰ উমান পালে এইবিধৰ কেৰ্কেটুৱাই গছ জোপাৰ ডাল এটাতে অলৰ-অচৰ হৈ চেপেটা মাৰি পৰি থাকে। মানুহ আঁতৰি যোৱাৰ গম পালেই লাহেকৈ সেই ঠাই এৰি গছজোপাৰ আন এটা ডাল পায়গৈ। কেতিয়াবা কেৰ্কেটুৱাই এনেভাৱে একেখনে থাকে যে যি একে ডোখৰ ঠাইতে বৈ আছেনে নাই তাক ধৰা টান হৈ পৰে। তাৰ দীঘলীয়া স্তব্ধ মাত শুনিবলৈ অনুমান কৰিব পাৰি যে কেৰ্কেটুৱাটো একেডোখৰ ঠাইতে টলকা মাৰি বৈ আছে। পিচত তাৰ স্তব্ধ অনুসাৰে ওচৰতে থকা গছৰ ডালবোৰলৈ জাপ মাৰি মাৰি গুচি যায়গৈ। পলৰীয়া প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে গাৰ বৰণ উজল হলেও হাবৰ মাজত ইহঁতক সহজে দেখা পোৱা নাযায়। কিবা কাৰণত কেতিয়াবা মাটিলৈ নামি আহিবলগীয়া হলেও ইহঁতে তৎক্ষণাত পুনৰ গছৰ ওপৰ পায়গৈ।

সমগ্ৰ দেশতে সৰ্বমুঠ তিনি শ্ৰেণীৰ বৰ কেৰ্কেটুৱা বা জায়েন্ট স্কুইবেল বাস কৰে বুলি জনা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত যিবিধ বৰ কেৰ্কেটুৱাক দক্ষিণাত্যৰ ফালে বাস কৰে দেখা যায় সেইবিধ বৰ কেৰ্কেটুৱাক ভাৰতীয় বৰ কেৰ্কেটুৱা বা ইণ্ডিয়ান জায়েন্ট

ছুইবেল বোলা হয়। দ্বিতীয় বিধ বব কের্কেটুৱাক বালয়ৰ বন কের্কেটুৱা আৰু তৃতীয় বিধ বব-কের্কেটুৱাক গ্ৰিঞ্জল্ড আয়েণ্ট ছুইবেল বোলা হয়। ইহঁতৰ বহুতো উপ-প্রজাতি ঠাই অনুযায়ী বাস কৰে। অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি পূব ভাৰতৰ ৰাজ্য সমূহত বিবিধ বব কের্কেটুৱা দেখিবলৈ পোৱা যায় সেইবিধৰ গাঁৱ নোমৰ বৰণ বঙচীয়াটক উজল আৰু বিচিত্ৰ হয়। ভূটান, ছিক্কিম আৰু অৰুণাচল প্ৰদেশত এইবিধ বব কের্কেটুৱা দেখা যায়। ভাৰতৰ বাহিৰে এইবিধ বব কের্কেটুৱাৰ বসতিস্থান মূৰ্ঘৰ প্ৰাচ্যৰ কেইবাখনো দেশলৈ বিস্তাৰিত হৈ আছে বুলি জনা যায়। তাৰ ভিতৰত ব্ৰহ্মদেশ আৰু মালয়ান্দিয়াৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰি পাৰি।

বব কের্কেটুৱা

দিন দুপৰত এইবিধ প্ৰাণী ওখ ওখ গছবোৰৰ ওপৰৰ ডাল পাতৰ মাজত নিবলৈ সোমাই থাকে। আবেলি পৰত জিৰণি মোৱা ঠাইৰ পৰা লাহেহেঁকে ওলাই আহি গছৰ ডাল পাতৰ ওপৰত বগুৱা বাই কৰে। বনবীয়া গছবিলাকত নমালেনে লাগি থকা নানা ধাঁড়োপযোগী ফল আৰু গুটিবোৰ তাৰ চোকা দাঁতৰে কাৰুৰি কাৰুৰি ভাঙি খাবলৈ আৰম্ভ কৰে। ফলৰ ওপৰৰ আঁহবোৰ দাঁতৰে ছিঙি বাকলিৰে সৈতে তললৈ পেলাই দিয়ে। তেতিয়া ফলৰ ভিতৰৰ কালে থকা কোমল শাহৰিনি খাই থয়। নিশা এইবিধ প্ৰাণীয়ে গছৰ ওপৰৰ সুবিধাজনক ঠাইত জিৰণি লয়। নিচেই ৰাতিপুৱা সিহঁতে জিৰণি মোৱা ঠাইৰ পৰা লাহেহেঁকে ওলাই আহে। তৰ দুপৰীয়ালৈকে আগ-বেলা ইহঁতে আহাৰ বিচাৰি কৰে। দুপৰীয়া সৰহত গছৰ ওপৰৰ কোনোবা এঠাইত আকৌ চেপেটা বাৰি পৰি থাকে। আবেলি পুনৰ বাধ্য বিচাৰি ওলায়। কেতিয়াবা গাইগুচীয়াটক আৰু কেতিয়াবা লগেৰে ইহঁতক গছৰ ওপৰত দেখিবলৈ পান্ধা যায়।

ওখ ওখ গছৰ ঠাঁই ঠেঙুলিৰ মাজত আৰু ডালৰ কেৰেঙনিত ইহঁতে বাহ সাজে। বাঁহ পাতৰেৰে আদি গোটাই লৈ বাহ সাজে। সেই বাহতে মাইকী কের্কেটুৱাই পোৱালি জপায়।

উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা, বায়শৰ বা বাংকেপ

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---ৰোডেণ্টিয়া

গোত্ৰ---পেতোৰিষ্টাডি

প্ৰজাতি--(১) পেতোৰিষ্টা ৰেগ্নিনিকচ্

(২) হাইলোপেটিচ্ এলবোনিগাৰ

(৩) বিনোমিচ্ পিয়েৰচনি

স্তন্যপায়ী জন্তুবিলাকৰ ভিতৰত কেৱল বাদুলিয়ে চৰাইৰ দৰে উৰিব পাৰে। কেৰ্কেটুৱা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত কিছুমানে আংশিক ভাবে উৰিব পাৰে। ঠিক সেইদৰে ইন্দোনেচিয়া আৰু মালয়ছিয়াৰ ছাবি বনানিত আন দুজাতিৰ উৰিব পৰা বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰে। এই দুবিধ প্ৰাণীয়ে প্ৰতিনিধিত্ব কৰা জন্তু কেইবিধক সাধাৰণতে কলোগাছ অথবা ফাইং লেম্বৰ (উৰণীয়া লেম্বৰ) বোলা হয়। এইবিজাক স্তন্যপায়ী প্ৰাণীৰ বাহিৰে অষ্ট্ৰেলিয়া মহাদেশত ফালাঙ্গাৰ নামেৰে জনাজাত কেইবিধমান প্ৰাণী আছে। ফালাঙ্গাৰ শ্ৰেণীৰ কেইবিধমান প্ৰাণীয়ে উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা আৰু উৰণীয়া লেম্বৰ দৰে আংশিক ভাবে উৰা দেখা যায়। ফালাঙ্গাৰবিলাক মাৰচোপিয়ানা বৰ্গৰ প্ৰাণী আৰু ক্যাছাৰ গোষ্ঠীৰ এই প্ৰাণীবিলাকৰ কোনো এবিধকে ভাৰতৰ চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা দেখা নাযায়। মাছ, সাপ, নাইপিয়া আদি প্ৰাণীৰ ভিতৰতো কিছুমানে আংশিক ভাবে উৰণ শক্তি আয়ত্ব কৰি লব পাৰিছে। আটাইবিলাক প্ৰাণীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাটো এই প্ৰবন্ধৰ মুখ্য উদ্দেশ্য নহয়। সেই বাবে ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইৰ নানা পৰিবেশত নিগা-জীৱক বাস কৰা উৰিব পৰা কেৰ্কেটুৱা বিলাকৰ বিষয়ে সদ্যহতে আলোচনা কৰা হ'ব। কেৰ্কেটুৱা শ্ৰেণীৰ যিবিলাক প্ৰাণীয়ে আংশিক ভাবে উৰণ শক্তি আয়ত্ব কৰি ল'বলৈ সৰ্থ হ'ব পাৰিছে সেইবিলাকেও প্ৰকৃত পক্ষে চৰাইৰ দৰে পাখি কোবাই উৰিব নোৱাৰে। উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা বা বায়শৰ নামৰ প্ৰাণীৰ আগঠেং দুখনক সংলগ্ন কৰি দুখন ছালৰ উৎপত্তি হোৱা দেখা যায়। এই ছাল দুখন চৰাইৰ পাখিৰ দৰে মেলি দি জন্তু-দুটোৱে বায়ুমণ্ডলত কিছু দূৰ উৰি যাব পাৰে। অৱশ্যে এই দুখন ছালৰ সহায়ত সিঙতে চৰাইৰ দৰে একেলৈঠাৰিয়ে উৰি যাব নোৱাৰে। ওখ গছৰ ডাল এটাৰ পৰা অলপ তলৰ ফালে থকা ডাল এটালৈ ফেলনীয়া ভাৱে ভাহি ভাহি নাৰি আহোতে এই ছালখনে

প্ৰাণীটোক সহায় কৰে। ছাল দুচটাই এক প্ৰকাৰ পেৰাচুটৰ নিচিনা কাম কৰে আৰু জন্তুটোৱে আকাশতে ভাহি আহি এভোপা গছৰ ডালত পৰিবলৈ সুবিধা হৈ পৰে। এইদৰে উৰিব পৰাৰ বাবে এইবিধ কেৰ্কেটুৱাক ইংৰাজী ভাষাত 'ফ্লাইং স্কুইবেল' বোলা হয়। এই নামৰ লগত বজ্জিতা খুৱাই আমাৰ ভাষাত এইবিধ প্ৰাণীক 'উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা' বোলা হয়। অসমীয়া মানুহে এই বিধ প্ৰাণীক 'বামশৰ' বুলি কয়। তদুপৰি বাংকেপ্ নামৰ আন এটা খাচ্ অসমীয়া শব্দ এইবিধ প্ৰাণীক বুজাবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সেই বাবে বামশৰ আৰু বাংকেপ এই দুয়োটা শব্দ আমি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁ। কেৰ্কেটুৱা গোষ্ঠীৰ বিশেষ প্ৰাণী হ'লি এই বিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা নামটোকে। সাময়িক ভাৱে বহুহাৰ কৰা হৈছে।

উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা, বামশৰ বা বাংকেপ

গভীৰ অৰণ্যভূমিৰ ওখ গছৰ ওপৰত থকা বাবে উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা বা বামশৰক য'তে ত'তে দেখা নাযায়। গছৰ ওপৰত সবহুখিনি সময় অভিবাহিত কৰাৰ বাবে এইবিধ প্ৰাণীক বৃক্ষবাসী প্ৰাণীৰ আখ্যাও দিব পৰা যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পনিবেশত মাত্ৰ তিনিটা প্ৰজাতিৰ বামশৰ বাস কৰিলেও আচলতে সিহঁতৰ কেইবাটাও উপ প্ৰজাতি থকাৰ কথা জনা যায়। চাৰিত্ৰিক গুণত ইহঁতবোৰৰ মাজত লেখত লৰলগীয়া ব্যৱধান আছে বুলি ক'ব নোৱাৰি। কিন্তু সিহঁত প্ৰত্যেক বিধৰ নোমৰ বৰণ আৰু আকৃতিত প্ৰভেদ থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কিছুমান জাতৰ উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা বা বামশৰ বিলাক আকাৰত ডাঙৰ হয়। আন কিছুমানক তুলনা মূলক ভাৱে আকাৰত সৰু হোৱা দেখা যায়। অলম আৰু অশমৰ ওচৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্য কেইখনৰ অন্তৰ্গত একাধিক জাতৰ উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱাক থলুৱা ভাৱে বাস কৰা দেখা যায়। কাশ্মীৰৰ ফালে থকা উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱাক কাশ্মীৰী উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা বুলি কোৱা হয়। ইহঁতৰ নোমৰ বৰণ বগুচুৱাকৈ মুগা হয় আৰু এই নোমবোৰ উলসূতাৰ দৰে কোমল হয়। হিমালয় পৰ্বতমাৰ বিভিন্ন অঞ্চলত আন কেবা বিধৰো বামশৰ পোৱা যায়। বিভিন্ন ৰঙৰ নোমৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ইহঁতক কেইবাটাও প্ৰজাতি আৰু উপ প্ৰজাতিত ভগোৱা হয়। বিভিন্ন ধৰণৰ আৰু আকাৰৰ হীনডেচি অনুযায়ী বিভিন্ন ৰূপত ইহঁতক দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেই অনুপাতে বৈজ্ঞানিক ভাৱে সিহঁতক বেলেগ বেলেগ নামেৰে নামকৰণ কৰা হৈছে। দক্ষিণ ভাৰতৰ অৰণ্যভূমিত থকা উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱাবিলাকৰ প্ৰত্যেক বিধক বেলেগ বেলেগ বৈজ্ঞানিক নামেৰে নামকৰণ কৰাৰ ব্যৱস্থা হাতত লোৱা হৈছে। জীৱবিদ সকলৰ মতে সমগ্ৰ দেশত নিচেই কমো তিনি বিধমান বিভিন্ন জাতি উপজাতিৰ এনে ধৰণৰ প্ৰাণী আছে।

নানাবিধ ফলমূল খাই উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱা বা বামশৰবিলাকে জীৱন ধাৰণ কৰে। কীট-পতঙ্গ আদিও ইহঁতৰ খোৱা আহাৰৰ ভিতৰত পৰে। সখল জাতীয় উদ্ভিদৰ বেটুপাত থকা ফল কিছুমান উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱাই কুটি কুটি খোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। নিশাচৰ প্ৰাণীৰ দৰেই ইহঁতৰ চৰিত্ৰ। গোটেই নিশা আহাৰৰ সন্ধানত ইফালে সিফালে ঘূৰি ফুৰে আৰু লোক মোকালিতে সাধাৰণতে জিৰণিলোৱা ঠাইবোৰলৈ গুচি যায়গৈ। শুবৰ সময়ত উৰণীয়া কেৰ্কেটুৱাই মূৰটো পেটৰ ওচৰত গোঁজ মাৰি এটা বলৰ ৰূপ লৈ সেই অৱস্থাতে টোপনি যায়।

গিনিপিগ

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---ৰোডেণ্টিয়া

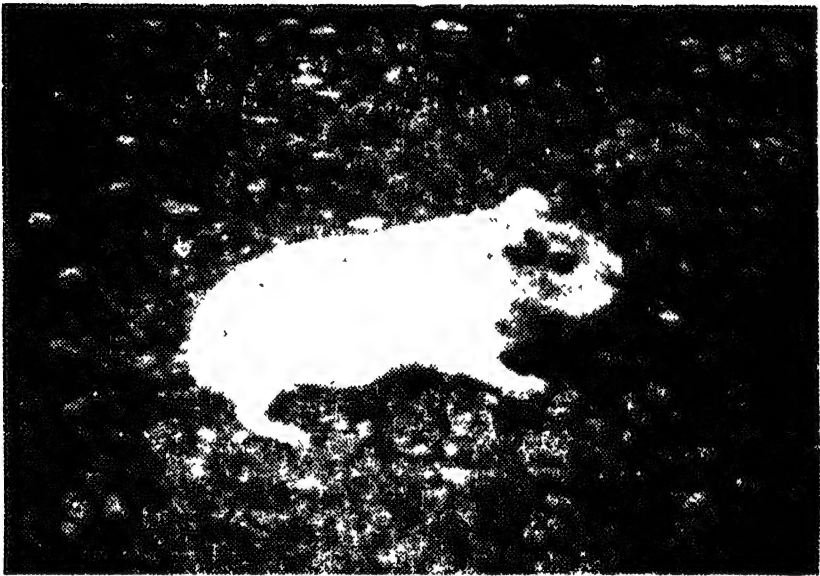
গোত্ৰ---কেভিডি

‘গিনিপিগ’ নামৰ সৰু আকাৰৰ প্ৰাণীবিধক বন্যভাঙ বুলি আখ্যা দিব নোৱাৰি। কাৰণ এইবিধ প্ৰাণীক বনৰীয়া অৱস্থাত দেখা নাযায়। অথচ আমাৰ মাজৰ বহুতো মানুহৰ ঘৰত গিনিপিগ জাতীয় প্ৰাণী পোহা দেখা যায়। বগা বৰঙণা বনখৰ নোমৰ গছা পছৰ নিচিনা গিনিপিগবিলাক দেখিবলৈ নতুন লাগে। পোহৰীয়া প্ৰাণী হ’লেও ইয়াক সাধাৰণতে এটা বাকচ বা গডালৰ ভিতৰত সন্মুৱাই বাধি আলফুটেক পালন কৰা হয়। আকৃতিত সৰু আৰু দেখাত মৰম বগা বানে, কুকুৰ মেকুৰী আদি ঘৰচীয়া প্ৰাণীয়ে অত্যাচাৰ কৰাৰ ভয়ত গিনিপিগ জাতীয় প্ৰাণীক মানুহে সাধাৰণতে মুকলি মূৰীয়াতকৈ ফুৰিবলৈ বাহিৰত এৰি দি দিয়ে। পশু চিকিৎসানায় আৰু পশু চিকিৎসা বিষয়ৰ গৱেষণাগাৰত এইবিধ প্ৰাণীৰ দেহত ঔষধ প্ৰয়োগ কৰি চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ গৱেষণা চলোৱা হয়। তাৰ বাহিৰে গিনিপিগক অ’কাৰামত লগোৱা দেখা নাযায়।

দেখাত আৰু স্বভাৱত গিনিপিগবোৰ নিৰ্গান আৰু এন্দুৰৰ দৰেই মিল খকা দেখা যায়। গিনিপিগ আৰু এন্দুৰৰ দৰে গিনিপিগেও খোঁৱা বস্তুবোৰ আগ দাঁতেৰে কুট কুটি খায়। এইবিধ প্ৰাণীৰো মুখৰ আগ ভাগত এযোনা এযোনাটক কুটি খোৱাৰ উপযোগী দাঁত থাকে।

গিনিপিগৰ উৎপত্তি ভাৰতবৰ্ষত কেতিয়া হ’ল সেই বিষয়ে বৰ ভালদৰে জনা নাযায়। অনুমান হয় যে ইংৰাজসকল ভাৰতবৰ্ষলৈ অহাৰ পৰৱৰ্তী কালছোৱাতে ভাৰতবৰ্ষত এই জাতীয় প্ৰাণীৰ প্ৰাদুৰ্ভাৱ হ’ল। তেওঁলোকৰ কোনো কোনোৱে ইহঁতৰ গাঁচ ভাৰতবৰ্ষলৈ আনি মৰমেৰে ঘৰত প্ৰতিপালন কৰি ৰাখিছিল। কালক্ৰমত ইহঁতৰ বংশ বৃদ্ধি হৈ বিভিন্ন ঠাইত ঘৰচীয়া ভাৱে পোহ মানিবলৈ ধৰিলে। তদুপৰি আপু-ৰঙ্গীয়া আৰু দেখাত শুৱনি বাবে চিৰিয়াখানাতো এইবিধ প্ৰাণীয়ে স্থান পালে। আমেৰিকাৰ ফালে আগুটি, পাকা, কেভি আৰু কেপিৰাৰা নামৰ চাৰিবিধ প্ৰাণী দেখিবলৈ পোৱা যায়। আমাৰ ভাৰতবৰ্ষত ঘৰচীয়াতকৈ প্ৰতিপালন কৰি ৰখা গিনিপিগবিলাকক আমেৰিকাত থকা এই চাৰিবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি। আগুটি নামৰ প্ৰাণীবিধ দক্ষিণ আমেৰিকাৰ ব্ৰাজিলত পোৱা যায়। আগুটিৰ দেহৰ পাছ ফালে গজ

নোমবোৰ অলপ ঠাণ্ডা হোৱাৰ বাবে জন্তুটোৰ পিছ ফাল অলপ অধৰা ধৰণৰ নোমেৰে আবৃত হৈ থকা যেন দেখি। এইবিধ প্ৰাণীক দিন দুপৰতে বাহিৰত ঘূৰি ফুৰা দেখা নাযায়। দিনৰ দিনটোত ডাঙৰ গছৰ গুৰিত ফেৰ গেলি থকা শিপাৰ কঁক বা ভেনে ধৰণৰ অন্যান্য সুবিধাজনক ঠাইত এইবিধ প্ৰাণীয়ে আশ্ৰয় লৈ লুকাই থাকে। ৰাতি হোৱাৰ লগে লগে ইহঁতে চৰিবলৈ ওলাই বাবে এইবিধ প্ৰাণীক নিশাচৰ জন্তু বুলিও ক'ব পাৰি। পাকা আৰু কেদি নামৰ প্ৰাণী দুবিধক সমগোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বুলিব পাৰি। পান্টাগনিয়াৰ ফালে বাস কৰা কেৰি বিলাকৰ ঠেং কেইখন অঁচাচিত ভাৱে দীঘল হোৱা দেখা যায়। গিনিপিগৰ সমগোষ্ঠীত অস্তিত্ব হৈ থকা আটাইতকৈ আৰু

গিনিপিগ

ঘনীয়া প্ৰাণীবিধক পান্টাপুণ্টো বা কেপিবাৰা বোলা হয়। এইবিধ প্ৰাণীয়ে উদৰ দৰে পানীত থাকিবলৈহে ভাল পায়। ইউৰোপ আমেৰিকা আদি উন্নত দেশৰ চৰিয়াখানা-বিলাকতো এইবিধ প্ৰাণীয়ে ঠাই পাইছে। দৰ্শকে চাব পৰাকৈ চৰিয়াখানা-বিলাকত বিশেষ ব্যৱস্থা কৰা হয়। সোত বৰি থকা নিজনি পানীত এই বিধ প্ৰাণীক নেলি দিয়া হয়। কিছু সময়ৰ বাবে নামত বগাই ফুৰি জন্তুটোৱে আকৌ পানীলৈ নাৰি যাব আৰু নিজনি পানীৰ তল ভাগেদি সাতুনিবলৈ ধৰে। দৰ্শকসকলে বাঘৰ পৰা পানীৰ ওলত সাতুৰি সাতুৰি ফুৰি ফুৰা প্ৰাণীবোৰৰ আলোখ-লেখ চাই আমোদ পায়।

ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা আটাই কেইবিধ প্ৰাণীৰ কোনো এবিধৰো দীঘল নেজ নহয়। দুবিধ মানৰ নেজৰ কোনো চিন্তাৰেই নাই। আমাৰ দেশত পোহনীয়া গিনি-

পিগ দেখা যায়। বহুতৰ মতে গিনিপিগ শব্দটো গিয়ানা পিগ শব্দৰ অপভ্রংশ ৰূপে উৎপত্তি হৈছে। পোহনীয়া গিনিপিগৰ গাঁৱ নোমবোৰ নানা বৰণীয়া হয়। সাধাৰণতে বগা গিনিপিগহে দেখা যায়। বগা, ক'লা, কজলা আৰু মূগা বৰণৰ নোম জন্তুবোৰৰ গাত দেখা যায়। দক্ষিণ আমেৰিকাত গিনিপিগৰ দৰে কিছুমান প্ৰাণী এতিয়াও বনৰীয়া অৱস্থাত থকা দেখা যায়। ইহঁতৰ গাঁৱ নোমবিলাক একে ৰঙৰ হোৱা দেখা যায়। সেউজীয়া আৰু মূগা বৰণ হ'বলৈ যেনে দেখি এই প্ৰাণীবিলাকৰ গাত তেনে ৰং ফুটি উঠা দেখা যায়। এদ পৰিলে এই নোমবিলাক অতি উজ্জল দেখা যায়। এনে ধৰণৰ কিছুমান প্ৰাণীক গিয়ানাৰ ফালে থকা হাৰি বননিৰ পৰা ধৰি আনি ইউৰোপ মহাদেশৰ কোনো কোনো ঠাইত ঘৰচীয়াকৈ পালন কৰিবলৈ লোৱা হৈছিল। পাছত নানা ধৰণৰ জন্তুৰ ৰূপত আঁহ প্ৰকাশ কৰিলে আৰম্ভ কৰিলে।

গিনিপিগ বিলাকে ঘাঁহ জাতীয় গছ-পাত খাই ভীয়াই থাকে। মাইকী গিনিপিগে একেধাৰতে কেবাটাও পোৱালি দিয়ে।

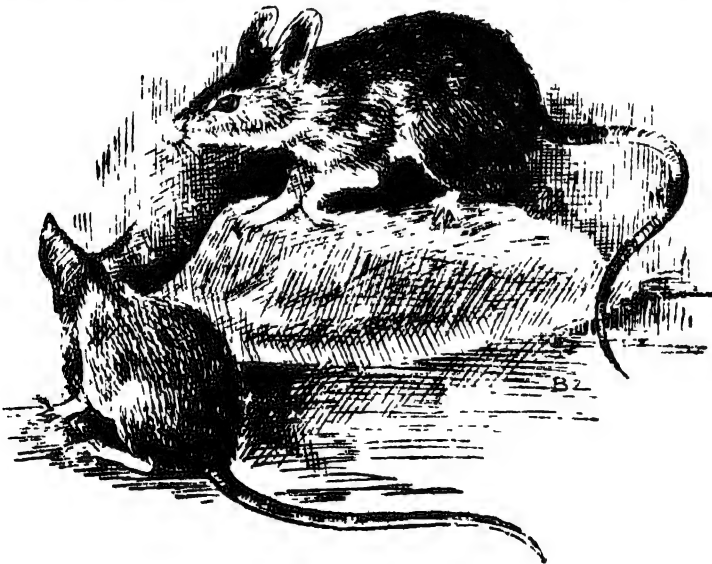
এন্দুৰ আৰু নিগনি গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীসমূহ

এন্দুৰ আৰু নিগনি শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীবিলাকক “বোডেণ্ট” বা দাঁতেৰে কুটি আহাৰ খোৱা প্ৰাণীৰ বৰ্গত স্থান দিয়া হৈছে। এন্দুৰ আৰু নিগনিৰ মাজত বিশেষ পাৰ্থক্য দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। যিবিলাক নিগনি আকাৰত ডাঙৰ হয় সেইবিলাককে এন্দুৰ বোলা হয়। আকাৰত সৰু এন্দুৰ বা নিগনি শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীবিলাকক নিগনি বোলা হয়। ঘৰৰ ওচৰে পাজৰে মাটিত আৰু মাটিৰ তলত গাঁত খান্দি থকা ডাঙৰ ধিৰ এন্দুৰক আমাৰ মানুহে ডাল শলীয়া বুলি কয়। এন্দুৰেই হওক বা নিগনিয়েই হওক এইবিলাক প্ৰাণী সাধাৰণতে আমাৰ চকুত পৰি থাকে। কাৰণ এই প্ৰাণীবিলাকক আমি প্ৰায়েই ঘৰৰ ভিতৰত কিম্বা বাৰী বা চৌহদৰ ভিতৰত দেখিবলৈ পোওঁ। কেতিয়াবা ইহঁতৰ উপস্থিতিয়ে আমাক ইমান অতিষ্ঠ কৰি তোলে যে সিহঁতৰ অত্যাচাৰৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ আমি নানা কৌশল অৱলম্বন কৰিব লগীয়া হয়। নিগনি আৰু এন্দুৰ ধৰিবৰ বাবে মানুহে ঘৰত মেকুৰী পোহে। ফাল্গ পাতিও নিগনি ধৰা হয়। ফাল্গত বিষাক্ত পদাৰ্থ মিহলি কৰি নিগনিয়ে খাবৰ বাবে আহাৰ ৰখাৰ ব্যৱস্থাও কৰা হয়। এই কৌশলেৰে বহুত নিগনি আৰু এন্দুৰ জাতীয় প্ৰাণীলিখন কৰা হয়। অৰ্থনৈতিক আৰু স্বাস্থ্যজনিত দৃষ্টিকোণৰ ফালৰ পৰা চালে এন্দুৰ আৰু নিগনি জাতীয় প্ৰাণীবোৰত কোনো প্ৰকাৰৰ মূল্য আৰোপ কৰিব নোৱাৰি। অথচ ইহঁতে জীৱ জগতত এখন স্বতন্ত্ৰ আগম অধিকাৰ কৰি ল’বলৈ সক্ষম হৈছে। তদুপৰি বন্যপ্ৰাণী ভংগতৰ অন্যতম প্ৰতিনিধি ৰূপে এই গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিব পাৰিছে।

থকা ঠাইৰ বিভিন্নতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এন্দুৰ আৰু নিগনি গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকক তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। মানুহৰ ঘৰত থকা এন্দুৰ আৰু নিগনি গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকে ঘৰৰ ভিতৰতে আশ্ৰয় লৈ স্বাধীন চিতীয়া ভাৱে থকা দেখা যায়। ঘৰৰ চিলিঙৰ ওপৰত, ধানৰ ভঁৰালত, ধানখেৰ আদি আৱৰ্জনাৰ মাজত আৰু কিতাপ-পত্ৰ বা কাপোৰ-কানিৰ আলমৰিৰ ভিতৰত থাকিবৰ বাবে ইহঁতে বাহ সাজি লয়। কাগজ-পত্ৰ আৰু কাপোৰ-কানিৰ মাজত বাহ সাজি লবৰ বাবে ইহঁতে বাহিবৰ পৰা কোনো উপকৰণ সংগ্ৰহ কৰি আনিব লগীয়া নহয়। আলমৰি আদিৰ ভিতৰত গিৰিহঁতে ৰাখি থোৱা কিতাপ-পত্ৰ আৰু কাপোৰ-কানিবোৰকে ইহঁতৰ

চোকা পাঁতবোৰেৰে কুটি কুটি বাহ সজাব সামগ্ৰী ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰে। এনে ধৰণে সজা বাহৰ ভিতৰত মাইকী নিগনি বা এন্দুৰে পোৱালি জগায়। বাহিৰৰ পৰা খোৱা বস্তু আনি পোৱালিবোৰক খুৱাইহি। ঘৰৰ ভিতৰতে আলোঙে আলোঙে ঘূৰি ফুৰে বাবে গিৰিহঁতৰ খাদ্য দ্ৰব্য বিচাৰি উলিয়াবলৈ ইহঁতৰ বেছি পৰ নানাগে। কিবা কাৰণত আলমাৰি আদি খুলি তাৰ ভিতৰত ৰখা বয়ৰঙাবিনাক ইকাটি সিকাটি কৰিবলগীয়া হলেহে গিৰিহঁতে গম পায় যে তাৰ ভিতৰতে এন্দুৰ বা নিগনিৰে বাহ সাজি পোৱালি জগাইছে। সেই অৱস্থাত মাক বাপেক হাল দৌৰ দি পলায় যায়। পোৱালি মগাই মৃত্যুক আকো-
ৱালি লব লগীয়া হয়।

মানুহৰ ঘৰত থকা নিগনি জাতীয় প্ৰাণীবিলাকক মূলতঃ দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। আকাৰত তুলনামূলক ভাৱে ডাঙৰ হোৱা প্ৰাণীবিধক এন্দুৰ আৰু সৰু আকাৰৰ প্ৰাণীবোৰক নিগনি বোলা হয়। চাৰিত্ৰিক গুণত দুয়ো শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীৰ মাজত বিশেষ পাৰ্থক্য দেখা নাযায়। ইহঁতৰ ঘৰত থকা এন্দুৰ আৰু নিগনি বুলি কোৱা হয়। ডাঙৰ নিধ এন্দুৰক আমাৰ মানুহে শলিয়া বা ডালশলিয়া বুলিও কয়। এবিধ ডাল শলিয়াই মানুহৰ ঘৰতে থাকি লৈ সুবিধা মতে ঠাই বিচাৰি লয়। এনে ধৰণৰ এন্দুৰ কাৰবাৰ ঘৰত থাকিব লগীয়া হ'লে নাতি বিয়লি ঘৰৰ চিলিঙৰ ওপৰত খেদা খেদি কৰি হল-
স্থল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে। আমি কেতিয়াবা তেনে বিধৰ ডাঙৰ এন্দুৰ দেখিবলৈ পালে এটা “বস্তু এন্দুৰ” ওলাইছে বুলি কওঁ। আন দুবিধ মান শলিয়া বা ডালশলিয়া এন্দুৰক সাধাৰণতে মানুহৰ ঘৰৰ ভিতৰত থকা দেখা নাযায়। আন হাতে দেখা যায় যে জীৱন ধাৰণৰ বাবে সিহঁতেও মানৱ জাতিৰ ওপৰতে সম্পূৰ্ণ ভাৱে ভাৰসা কৰি চলে।

বৰুৱাণিৰ দাঁতি কাষৰে থকা খাল, নলা আদিত ওচৰে ওচৰে সিহঁতে বাস কৰাৰ অনু-
কূল পৰিবেশ বিচাৰি লয়। মাটিৰ তললৈ গাত খান্দি সুৰঙ্গ নিৰ্মাণ কৰে। পকীঘৰ বা
দেৱালৰ ইটাৰ ভিতৰলৈ সোমাই যাৰ পৰা গাঁত খান্দি সিহঁতে ঘৰৰ গিৰিহঁতৰ অনিষ্ট
সাধন কৰে।

কিছুমান জাতৰ এন্দুৰ আৰু নিগনিয়ে মানুহৰ ঘৰৰ বাৰীৰ চুকে-কাণে গাঁত বা
সুৰঙ্গ নিৰ্মাণ কৰি থকা দেখা যায়। এনেবিলাক প্ৰাণীক পথৰুৱা মাটিত গাঁত খান্দি
সুৰঙ্গৰ ভিতৰত সোমাই থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। খাউকতে এইবিলাক এন্দুৰক
পথাৰবাগী এন্দুৰ বোলা হয়। আন কিছুমান এন্দুৰক গছ গছনিৰ ওপৰত বাহ সাজি
বাস কৰা দেখা যায়। এইবিলাক এন্দুৰ বা নিগনিক গছত বাস কৰা এন্দুৰ বুলি কোৱা
হয়। বিকল্পৰূপে সিহঁতক বৃক্ষবাগী এন্দুৰৰ আখ্যা দিব পাৰি।

ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত বাস কৰা সকলো জাতীয় এন্দুৰ
আৰু নিগনিৰ প্ৰজাতিগত বৰ্ণনা গাইঙটোৱা ভাৱে আগবঢ়োৱা সহজ নহয়। শাৰীৰিক
আৰু চাৰিত্ৰিক গুণত সিহঁত আটাইবোৰৰ নাজাত কিছুমান উমৈহতীয়া গুণৰ বিকাশ
সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা কেইবিধ মান
প্ৰাণীৰ বৰ্ণনা সমূহীয়াভাৱে উপাপন কৰিবলৈ ইয়াৰ পাছত উদ্ধৃত কৰা প্ৰবন্ধ গোটা-
চেৰেক আগবঢ়োৱা হৈছে।

মানুহৰ ঘৰত বাস কৰা নিগান

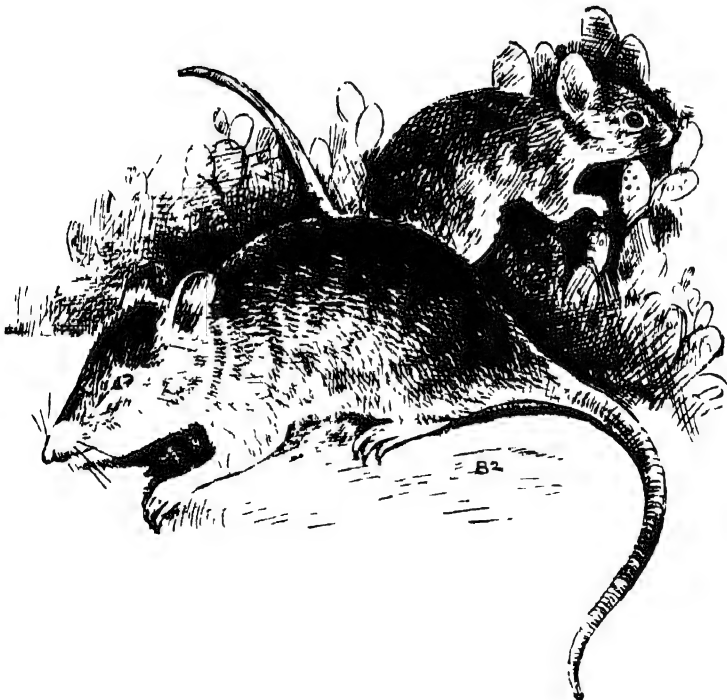
শ্ৰেণী---স্বন্যপায়ী

বৰ্গ---ৰোডোণ্টা

গোত্ৰ---মিউৰিডি

প্ৰজাতি---মাছ মাচকিউনাছ

নিগনি জাতৰ কিছুমান প্ৰাণীয়ে মানুহৰ ঘৰৰ ভিতৰতে চিৰদিন থকা দেখা যায়। আকাৰত এইবিধ নিগনি তেনেই গৰু। ই অতি বেগত ঘৰৰ ভিতৰতে দৌৰা দৌৰি কৰি ফুৰি ফুৰি পাৰে। এইবিধ নিগনি দীঘলে দীঘলে প্ৰায় ৫ চেণ্টিমিটাৰ মানৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ৮ চেণ্টিমিটাৰৰ ভিতৰত হব। নোজ ডালৰ দীৰ্ঘতা প্ৰাণীটোৰ শৰীৰৰ দীৰ্ঘতাৰ লগত

ছেৰেৰেৰে ধকা যেন নালাগে। ইয়াৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণ মুগা চানেকীয়াতকৈ ক'লা হয়। ঘৰৰ মজিয়াত বগাই বগাই দৌৰি ফুৰাৰ দৰেই ইহঁতে বেৰ, চতি, মাৰ্চলি, কঢ়া আদিৰ ওপৰতো সমানে বগাই ফুৰিব পাৰে। পকী ঘৰৰ বাতাস আদিৰ ওপৰত ইহঁতক বগাই ফুৰা দেখা যায়। সাধাৰণতে ঘুৰা ঘুৰি কৰিবৰ বাবে এইবিধ প্ৰাণীয়ে মানুহৰ ঘৰৰ ভিতৰত একোটা ঠাণ্ডা গিৰিচান কৰি লয় আৰু পুৱা-গধূলি সেইটো পৰ্দেদিয়েই অহা যোৱা কৰি কৰি সময় অতিবাহিত কৰে। ধান, চাউল, ভাত, তৰকাৰীৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মাছ মাংসলৈকে সকলো বিশ্বৰ খাদ্যই ইহঁতে খায়। মানুহৰ ঘৰৰ ভিতৰত অনবৰত থকাৰ বাবে এনেধৰণৰ বস্তু বিচাৰি উলিওৱাত এই নিগনিবোৰৰ কোনো অসুবিধা নহয়। কিতাপ বখাৰ আলিঙ্গা, কাপোৰ কাগজ বখাৰ আলমাৰি আৰু ষটখাটৰ তলৰ আছুতীয়া ঠাইত এইবিধ নিগনিয়ে বাহ সাজি তাতে মাইকী জনীয়ে পোৱালি জগায়। নিগনিয়ে কেইবাবাৰো পোৱালি জগায় আৰু প্ৰত্যেক বাৰতে এজনী মাইকী নিগনিয়ে ৭।৮ টা পৰ্যন্ত পোৱালি দিয়ে।

মানুহৰ ঘৰত বাসকৰা এন্দুৰ

শ্ৰেণী---সুত্ৰপায়ী

বৰ্গ---বোডেণ্টিয়া

গোত্ৰ---শিষ্টাৰিডি

প্ৰজাতি বাচ্চি বাচ্চি

মানুহৰ ঘৰত ভিতৰত যিবিলাক নিগনি আৰু এন্দুৰ থাকে সেইবিলাকৰ ভিতৰত কিছুমান আকাৰত সৰু আৰু কিছুমান ডাঙৰ হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই গোষ্ঠীৰ ডাঙৰ আকাৰৰ যিবিলাক প্ৰাণী সাধাৰণতে মানুহৰ ঘৰত ভিতৰত বাস কৰে সেইবিলাকে ঘৰত বাস কৰা এন্দুৰ বোলা হয়। এই এন্দুৰবিলাকেও নিগনিবোৰৰ দৰেই মজ্জিত বগাই ফুৰে। মানুহৰ খোৱা বস্তুবিলাকত মুখ দিয়ে আৰু সেইবোৰত-লাদ পেলাই এই এন্দুৰবোৰে মানুহক বন উপদ্ৰৱ কৰা দেখা যায়। তদুপৰি কিতাপ কাগজৰ আলমৰি, খানৰ ভাৰি, কাপোৰ কাগিৰ আলনা আদিত বাহ মাতি লৈ ইহঁতে তাতে পোৱালি জগায় আৰু মূল্যবান বস্তুবোৰ দাঁতেৰে কুটি গিৰিহঁতৰ বহুতো ক্ষতি সাধন কৰে। আমাৰ মানুহে এনে প্ৰাণীৰ উপদ্ৰৱৰ পৰা বক্ষা পাবলৈ ঘৰত মেকুৰী পোহে। তদুপৰি বজাৰৰ পৰা বিৰাজি ঔষধ কিনি আনি খোৱা বস্তুৰ লগত মিহলি কৰি এন্দুৰে খাবলৈ বাতি ক'ৰবাত থৈ দিয়ে। খোৱা বস্তুৰ লগত এনে ঔষধ মিহলি হৈ মানুহৰ যাতে কোনো অসুখ নহয় তাৰ বাবে গতৰ্কতা অৱলম্বন কৰা অতি প্ৰয়োজনীয়। ঘৰত ভিতৰত বা বাহীত কেতিয়াবা অতি ডাঙৰ আকাৰৰ এন্দুৰ দেখা যায়। এনে এন্দুৰ আমাৰ মানুহে ডাৰ শলিয়া বোলে। আচলতে এনে ডাঙৰ আকাৰৰ এন্দুৰক বান্ধিকট প্ৰজাতিৰ এন্দুৰ বুলি জনা যায়।

বাহ্যাবীয়া এন্দুৰ

শ্ৰেণী---সুন্দৰাপাণী

বৰ্গ---ৰোডেন্টিয়া

গোত্ৰ---নাইজোমিডি

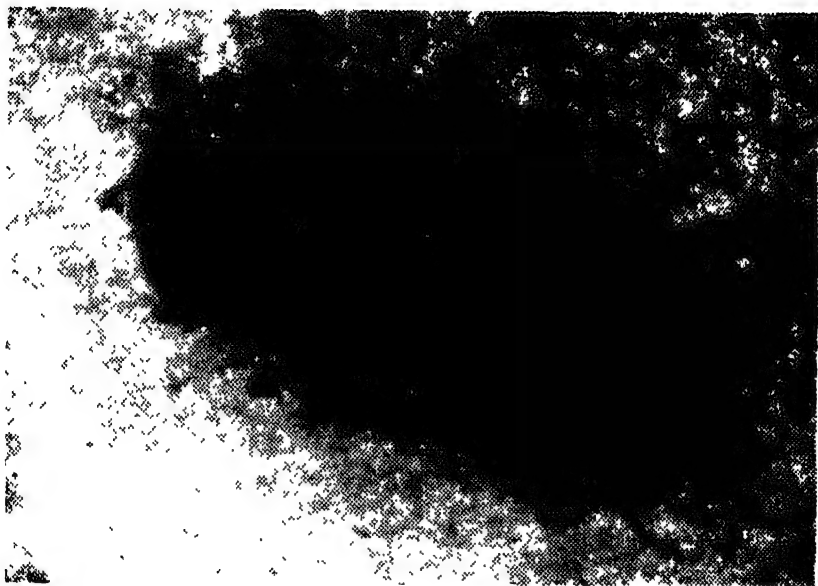
প্ৰজাতি---(১) নাইজোমিচ থোনিয়াছ

(২) কেগোমিচ বডিয়াছ

এই প্ৰজাত বৰ্ণনা কৰিবলৈ লোৱা প্ৰাণী এটাক দেখিলে সিয়ে এন্দুৰ আৰু নিগাণি গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী এই কথা বিগ্ৰাস কৰিবলৈ চান লাগে। আকাৰত এইবিধ প্ৰাণী একোটা সৰু আকাৰৰ গিনিপিগ জাতীয় প্ৰাণীৰ সমানেই হ'ব। ইয়াৰ গাৰ নোমবিলাকৰ বৰণ ধোৱাৰ নিচিনা হয়। এই নোমবিলাক বৰ কোমল বাবে জন্তোটোক হাতেৰে স্পৰ্শ কৰিলে উলৰ নিচিনা লাগে। জন্তোটোক নেজডাল নিচেই চুটি হয় আৰু নোমৰ তলত লুকাই থকা নেজডাল চকুৰে মনিব নোৱাৰি। গাঁতৰ ভিতৰত বাস কৰা প্ৰাণী বাবে বাঁহবাৰীয়া এন্দুৰক য'তে ত'তে দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ পূব অঞ্চলত পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰ এইবিলাক এন্দুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ বাবে অনুকূল ঠাই। পশ্চিমৰ ফালে নেপালৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ভুটান, চিকিমৰ মাজেদি অৰুণাচল প্ৰদেশ পৰ্যন্ত এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমিয়ে বিস্তৃতি লাভ কৰি আছে। তদুপৰি মেঘালয়, নগালেণ্ড আদি পূৰ্বাঞ্চলৰ পাছৰী ৰাজ্য কেইখনৰ অন্তৰ্গতো এই প্ৰাণীবিলাকে থলুৱাভাৱে বাস কৰা দেখা যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰি সীমাৰ বাহিৰে এইবিলাক প্ৰাণীৰ বসতিস্থান থাইলেণ্ডৰ মাজেদি গৈ চীন দেশ পৰ্যন্ত সংপ্ৰসাৰিত হৈ আছে। ইয়াৰ দুটা প্ৰজাতি আছে। নেঘালয়ৰ খাচিয়া পাহাৰত তাৰে এটা প্ৰজাতিৰ প্ৰাণী এটাক হাবিৰ পৰা ধৰি আনি ১৯৮১ চনত নেডি হাইদৰী পাৰ্কৰ ভিতৰত স্থাপন কৰা ক্ষুদ্ৰ চিৰিয়াখানাত সংৰক্ষণ কৰি ৰখা হৈছিল।

এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ ডিঙি, গা আৰু কান্ধৰ মাজত কোনো ধৰণৰ পাৰ্শ্বকা থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ডিঙি ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পিঠিয়েদি ককাললৈকে গোটোৰ গোটোই ছোৱা আকাৰত সমান ছোৱাৰ বাবে জন্তোটো দেখাত এটা কোমোৱাৰ নিচিনা লাগে। ইয়াৰ ঠেং কেইখন তেনেই চুটি চুটি হয় আৰু সেই কাৰণে মাটিৰ ওপৰত খোজ কঢ়োতে এই ঠেং কেইখন চকুত নগৰে। আগ ঠেং দৰ্শনৰ মাজত স্ত-

টোৱে মূৰটো সুমুৱাই লৈ জিৰণি লৈ থকা সময়ত জন্তুটোৰ কোন ফালে মূৰটো আৰু কোন ফালে নেজডাল আছে ধৰা টান হৈ পৰে। এন্দুৰ আৰু নিগনি গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে কুটি খোৱা দাঁতৰ সহায়ত খোৱা বস্তুবিলাক কুটি কুটি খায়। বাঁহবাৰীয়া এন্দুৰৰো এই ধৰণৰ দাঁতৰ গজে। এই দাঁতৰ সহায়ত এইবিধ এন্দুৰে কুমলীয়া বাঁহ, কঁহিপাত আদি কুটি কুটি পান আৰু মাটিৰ তলত উৎপন্ন হোৱা শিপা, আলু আদি ছিঙি খায়।

বাঁহবাৰীয়া এন্দুৰ

দুটা প্ৰজাতিৰ বাঁহবাৰীয়া এন্দুৰ বাস কৰাৰ কথা জনা যায়। তাৰে এবিধ আনবিশতকৈ আকাৰত তুলনামূলক ভাৱে সৰু হোৱা দেখা যায়। হাবিৰ মাজত এই প্ৰাণীবিলাকে ইহঁতৰ ঠেঙৰ আগ ভাগত হোৱা দীঘল দীঘল নগ আৰু আগদাঁতৰ সহায়ত মাটিত গাঁত খান্দি লৈ তাৰ ভিতৰতে সোমাই থাকে। নদী নলাৰ পাৰত থকা ধিয় গৰা বিলাকত এই প্ৰাণীবোৰে গাঁত খান্দি দীঘলীয়া দীঘলীয়াকৈ সুৰঙ্গ কৰি লয়। গাঁতৰ মুখত বহুত পৰিমাণৰ গুৰি মাটি ভৰা হৈ থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। নদী নলাৰ পাৰত গছৰ শিপাবোৰ ওলাই থাকিলে সেইবোৰ ঠাইত গাঁত খান্দিবলৈ ইহঁতে আকৰ্ষণ কৰে। বাঁহ বনেৰে ঢাক খুৱাই ৰখা নিজজাল ঠাইবোৰো গাঁত খান্দিবৰ বাবে ইহঁতে নিৰ্বাচন কৰি লয়। মাটিৰ উপৰি ভাগৰ পৰা আকৰ্ষণ কৰি যিটো গাঁত খন্দা হয় সেই গাঁতটো

পোনে পোনে মাটিৰ তলৰ ফালে নঠেগ সমান্তৰাল বা কৌণিক গতিত পখালি মুহুৰ্দ্ধাক আগ বাঢ়ি যায়। গাঁতৰ ভিতৰতে চেপেটা মাৰি সোমাই থাকিবৰ বাবে সুৰঙ্গৰ এডোখৰ ঠাই আহল বহলকৈ খান্দি এটা কোঠালি তৈয়াৰ কৰা হয়। বাহিবৰ লগত সংযোগ ৰাখিবৰ বাবে এই কোঠালিৰ পৰা এটা নিৰ্গম পথ তৈয়াৰ কৰি ৰখা হয়। মুখ-খনেদি প্ৰবেশ কৰি কোনো শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণীয়ে তাক আক্ৰমণ কৰাৰ অভিশ্ৰায়েৰে ভিতৰলৈ সোমাই যোৱাৰ গম পালে সি নিৰ্গম পথেদি বাহিবলৈ ওলাই আহি বন্ধাৰ ব্যৱস্থা কৰে। বাহিবলৈ জৰুৰী অৱস্থাত ওলাৰ পৰা এই পথটোক জৰুৰী কালীন নিৰ্গম পথ বুলিব পাৰি। কোঠাটোৰ ভিতৰত ওই পৰিবৰ্তে আশ্ৰয় কৰাৰ আগতে জন্তুটোৱে মাটিৰ সোপা দি প্ৰবেশ পথটো চিনিব নোৱাৰকৈ বন্ধ কৰি লয়।

এইবিধ এলুৰ জাতীয় প্ৰাণীয়ে একো একোৰাৰত কেবাটাও পোৱালি জগায়। পোনেই জগোতে পোৱালিবোৰৰ গাত নোমৰ কোনো চিন চাব নাথাকে। সেই সময়ত পোৱালি জাকৰ চকুবোৰো মুদ ৰাই থাকে।

জহামাল বা চিভেট্, কেট্, ফৈদৰ গুলীসমূহ

জহামাল গোত্ৰৰ প্ৰাণীবিলাকে অস্ত্ৰ জগতত এখন সুৰীয়া আসন অধিকাৰ কৰি লব পাৰিছে। অসমীয়া ভাষাত জহামাল শব্দটোৱে চিভেট্ মেন' গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী নিদিষ্ট প্ৰাণীকহে বুজায় হয়। সেইবিধ প্ৰাণীক ইংৰাজী ভাষাত 'মাৰ্জ ইন্দিয়ান চিভেট' বুলি কোৱা হয়। অসমৰ ভৈয়াম আৰু পাৰ্বত্য অঞ্চলত আন এবিধ সৰু আকাৰৰ চিভেট কেট জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। সেইবিধ চিভেটক 'অসমীয়া ভাষাত মেচেকা বুলি কোৱা হয়। ইংৰাজী ভাষাত মেচেকাক বুজাবলৈ 'স্মল ইন্দিয়ান চিভেট' শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা বহুত বিধৰ প্ৰাণীয়ে চিভেট কেট বা জহামাল জাতীয় প্ৰাণীক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। এই সম্পৰ্কত বৰ বেছি দুইটা নগৈ কেৱল অসম আৰু পূৰ্বাঞ্চলত থকা অন্যান্য পৰ্বতীয়া ৰাজ্য কেইখনৰ কথা কৈ ধৰি লব পাৰি। অসমৰ বনাঞ্চল কিছুমানত বাস কৰা বৃক্ষবাসী পান্ চিভেটক বাদ দিলেও দেখিবলৈ পোৱা যায় যে হিমালয় পৰ্বতমালাৰ মধ্যমীয়া আৰু উচ্চ স্তৰৰ ঠাই-বিলাকত হিমালয়ৰ পৰা চিভেট, টাইগাৰ চিভেট আদি বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে জহামালক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব পাৰিছে।

চিভেট কেট গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকে প্ৰজাতি ভেদে খোৱা বিষয়ত আৰু থকা ঠাইৰ নিৰ্বাচনত ভিন্ন মুখী চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰে। ইহঁতৰ কিছুমানে জনবসতিৰ আশে পাশে থকা মুকলিমূৰীয়া হাৰি বননিবোৰত নিগাজীকৈ বাস কৰে। সৰু-সুৰা আকাৰৰ নানা-বিধ স্তন্যপায়ী প্ৰাণী, নাইপিয়া, জেঠি, কীট-পতঙ্গ আদি ইহঁতে ধৰি ধৰি পায়। কিছুমানে নিৰামিষ খাদ্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। কেইবিধমান জহামালে হাঁহ-কুকুৰা আদি পোহনীয়া পক্ষী ধৰি পায়। ঘৰচীয়া প্ৰাণীক সহজে বিচাৰি খাবৰ বাবে কোনো কোনো জাতীয় জহামালে মানুহৰ বসতিস্থানৰ আশে পাশে জোপোহা গছৰ হাৰি বননিত বাস কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। চিভেট কেট্ জাতীয় কেইবিধ মান প্ৰাণীয়ে কুকুৰ মেকুৰীৰ দৰে ঘূৰি ফুৰা দেখা যায়। এনে ধৰণৰ জহামালবিলাকক ভূমি বিগালী বা মৃত্তিকাৰাসী প্ৰাণীৰ শাৰীত স্থান দিব পাৰি। আন কিছুমানে গছৰ ওপৰত বগুৱা বাই ফুৰে। এনেবিলাক জহামাল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীক বৃক্ষবাসী জহামাল বুলি কব পাৰি। মালয়াছিয়াৰ ফালে পানীত নাগুৰি সাতুৰি ফুৰিবলৈ ভাল পোৱা আন এবিধ জহামাল আছে বুলি জনা যায়। এইবিধ প্ৰাণীক উদ জহামাল বোলা হয়। নানা বিধৰ জলচৰ প্ৰাণী ধৰি বাই ইহঁতে জীৱন ধাৰণ কৰে।

চিভেট কেট্ বিলাকৰ দেহত উৎপত্তি হোৱা কিছুমান বৈশিষ্ট্য দেখা যায়। ইহঁতৰ কটি দেশত এবিধ গোন্ধোৱা পদাৰ্থৰে ভৰা যোনা সদৃশ নাংগ্ৰছি আছে। শৰ্ক

পক্ষৰ প্ৰাণী ওচৰ চাপি অহাৰ উমান পালে ভক্তটোৱে এইদৰে গোট খাই থকা জুলীয়া পদাৰ্থ নিঃসৰণ কৰি দিয়ে। শত্ৰুক পঞ্চমষ্ট কৰি নিজে সেই স্বেযোগতে নিৰাপদ ঠাইলৈ আঁতৰি যোৱাৰ এইটো এটা উত্তম উপায় বুলি ক'ব পাৰি। কোনো কোনো দেশৰ মানুহে চিভেট কেট জাতীয় প্ৰাণীয়ে ধাৰণ কৰা এই সুগন্ধি বস আহৰণ কৰি তাৰপৰা এক প্ৰকাৰৰ আতৰ তৈয়াৰ কৰে। আন্তৰ্জাতিক বজাৰত এইবিধ সুগন্ধি তেল বা আতৰৰ মূল্য অত্যন্ত বেছি বুলি জনা যায়।

আত্মৰক্ষাৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা আন এবিধ বিষাক্ত পদাৰ্থ জহামাল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ দেহত সংকীৰ্ত হৈ থকা দেখা যায়। ইহঁতৰ কাঁচ দেশত এটুকুৰা কোমল নাংগ গ্ৰন্থিৰ নিচিনা জোলোণাৰ ভিতৰত ধোঁৱাৰ দৰে উঠি যাব পৰা এবিধ পদাৰ্থ সংকীৰ্ত হৈ থাকে। শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীয়ে তাক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আহিলে ভক্তটোৱে নাংগগ্ৰন্থিৰ ভিতৰৰ পৰা বিষাক্ত গেচীয় পদাৰ্থ নিঃসৰণ কৰি দিয়ে। শত্ৰু পক্ষীৰ ভক্তৰ চকুত এই ধোঁৱা লাগিলে তাৰ চকুত জাল মাৰি মৰে। তেনে অৱস্থাত আক্ৰমণকাৰী ভক্তৰে নিজেই পলাই যাব লগীয়া হয়। এনে ধৰণৰ গেচীয় পদাৰ্থ ধাৰণ কৰা জোলোণাতোক 'বন্ধ-কোষ' বুলি কোৱা হয়।

বিকট মূৰ্তি ধাৰণ কৰি শত্ৰুপক্ষীৰ ভক্তক ভীতি প্ৰদৰ্শন কৰিবৰ বাবে জহামাল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী কেইবিধমানো অঁকা-ধিকা ৰূপ ধাৰণ কৰা দেখা যায়। সিহঁতৰ ভিতৰৰে দুই এবিধ প্ৰাণীয়ে পানিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ লগত চিনিব নোৱাৰাকৈ মিহলি হৈ থাকি গোপন ভাৱে আত্মৰক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰাও দেখা যায়। আমাৰ এই ফালৰ ঠাইবিলাকত আটাইতকৈ ডাঙৰ আকাৰৰ যিবিধ জহামাল দেখা যায় সেই বিধ জহামালৰ মুখৰ নোমবিলাক অঁকা বিকা হয়। দেহ আৰু মেৰুডালৰ নোমবোৰ চিত্ৰ-বিচিত্ৰ হোৱা দেখা যায়। অন্যান্য জাতৰ নাংগোণী বন্যপ্ৰাণীয়ে জহামাল ভয়ঙ্কৰ ৰূপ দেখি তাক জোকাই ল'বলৈ সাহস নকৰে। সেই বাবে প্ৰাণবিলাক বন্যপ্ৰাণীয়ে তাক অনাহকতে আক্ৰমণ নকৰে। জহামাল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ আন এটা শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। ইহঁতৰ সন্মুখ ভাগত এক প্ৰাচীন দীঘল চানেকীয়া শলাৰ নিচিনা গাঁফৰ উৎপত্তি হয়। এই গাঁফ ইহঁতে ইচ্ছানুযায়ী ল'বাব চৰাব পাৰে। মাটিত পৰি থকা যেই কোনো প্ৰাদ্যোপযোগী বস্তুৰ যোগ্যতা নিৰ্ণয় কৰিবলৈ ইহঁতে এই গাঁফ কোছা কামত লগায়।

সমগ্ৰ পৃথিৱীত চিভেট কেট গোষ্ঠীৰ ভালেমান বিধ প্ৰাণীয়ে ঠাই অনুযায়ী বাস কৰিবলৈ লোৱা দেখা যায়। এচিয়া আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশ দুখনতে এই বিচিত্ৰ প্ৰাণী-বিলাকৰ উৎপত্তি দেখা যায়।

জহামাল

শ্ৰেণী---স্বন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---ভাইভেৰিডি

প্ৰজাতি---ভাইভেৰা জাইবেথা

ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰি সীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা চিভেট্ কেট্ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত জহামাল নামৰ প্ৰাণীয়েই আকানত আটাইতকৈ ডাঙৰ । ইয়াৰ সচৰাচৰ বসতি স্থান নেপাল আৰু ভূটানৰ পাৰ্বত্য ভূ ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি অৰুণাচল প্ৰদেশেদি পূৰ্বাঞ্চলৰ ৰাজ্য কেইখনলৈ বিয়পি আছে । পশ্চিম বঙ্গৰ উত্তৰ অঞ্চলতো এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায় । ভাৰতৰ বাহিৰে বাংলাদেশ আৰু ব্ৰহ্মদেশৰ মাজেদি দক্ষিণ পূব এচিয়ান কেইবাখনো দেশলৈ ইয়াৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণভূমি সম্প্ৰসাৰিত হৈ আছে । তাৰ ভিতৰত থাইলেণ্ড, ইন্দোনেচিয়া, থাইলেণ্ড আৰু চীনদেশৰ দক্ষিণৰ ফালে থকা ঠাইবিলাকৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি । কোনো কোনো অসমীয়া মানুহে এইবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ “হাগেৰ গেল্লা” শব্দ ব্যৱহাৰ কৰে । বঙালী ভাষাত ‘মাচ ভল্লৰ’ ‘বাগদ’ আৰু ‘পুদো গাওলা’ শব্দ কেইটা ঠাই অনুসন্ধানী ব্যৱহাৰ কৰা হয় ।

জহামালৰ দেহৰ গঠন দীঘলীয়া আৰু গোটা হয় । শৰীৰখন সন্মুখ ভাগতকৈ পিছৰ ভোৱা বেছি মঙহাল হয় । গোটেই গাঁতে চেনেকৈ চুবুৰা আঁচৰ দাগবোৰ পিঠিৰ পৰা তলপেটলৈকে বিয়পি থাকে । ঠেং কেইখন সমান । অন্যান্য জন্তুৰ ঠেঙৰ তুলনাত চুটি আৰু মঙহাল হয় । পিঠিৰ উপৰি ভাগেদি ৰাজহাড় ডালৰ ওপৰে ওপৰে ক’লা চানেকীয়া এটা দীঘল পাৰিৰ উৎপত্তি হয় আৰু এই পাৰি ডাল মুৰৰ ওপৰ ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি নেজৰ গুৰি ভাগলৈকে থাকে । জোপোহা ধৰণৰ নেজডাল গুৰিৰ পৰা আগলৈ ক্ৰমে সৰু হৈ যোৱাৰ নিচিনা দেখি । এই নেজডালত পথালি পথালিকৈ বগা আৰু কলা দাগ দেখা যায় । জন্তুটোৰ ডিঙি ভাগতো অখালি পথালিকৈ কিছুমান বগা বৰণৰ দাগ থাকে ।

জহামালক প্ৰকৃততে নিশাচৰ প্ৰাণীৰ আখ্যা দিব পাৰি । অৱশ্যে বাৰিষা বতৰত ইহঁতে দিন-দুপৰতো আহাৰ বিচাৰি ইফালে সিফালে ঘূৰি ফুৰে । সাধাৰণতে দিনৰ পোহৰত ইহঁতে বাহিৰলৈ ওলাবলৈ ভাল নাপায় । জোপোহা গছৰ তল বা নল, খাগৰি

আদি ওখ ওখ বাঁহ আতীয় উত্তিৰ তলত ধোবোং একোটা বনাই লৈ তাৰ ভিতৰতে চেপেটা মাৰি পৰি থাকে । জোপোহা উদ্ভিদে ইহঁতৰ বাবে উৎকৃষ্ট পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে । গধূলি হ'বলৈ আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে ইহঁতে দিনত আশ্রয় লৈ থকা ঠাইবোৰৰ পৰা নাহেটক ওলাই আহে

জহান্নাল

আক আহাৰ বিচাৰি ইকালে লিকালে মূৰি ফুৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে । নিচেই পুৱাতে পিছদিনা ইহঁতে পুনৰ ঘাৰিত সোমাই আশ্রয়ৰ উপযোগী ঠাই বিচাৰি লয় । ভেকুলী, বেং, নাইপিয়া, কেচু, কুমটি আদি ইহঁতে ধৰি ধৰি খায় । কেতিয়াবা কেতিয়াবা

ধৰচীয়া হাঁহ কুকুৰাও ইহঁতে ধৰি মানি পেলায়। কেতিয়াবা অকলশৰীয়া ভায়ে বৃষি বৃষি ফুলা অৱস্থাত লগ পালেও প্ৰকৃত পক্ষে দুটা বা তিনিটা জন্তু ওচৰা ওচৰিকৈ থকা দেখা যায়।

চাৰিত্ৰীয়া পথেদি বাঢ়ি জীপ গাড়ী অদিত যোৱা মানুহে জহামাল জাতীয় দুই এটা প্ৰাণীক কেতিয়াবা অকস্মাতে দেখা পায়। আমিষ ভেঙী প্ৰাণী হলেও হানি বননিত নিবলে বাস কৰি থকা জহামালবিলাকে মানৱ জাতিৰ অপকাৰ কৰা দেখা নাযায়। সেই কাৰণে এইবিধ বনবাসী বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে আভিকোপাত হাঙাৰ বিপদ-বিঘিনি অত-এম কৰি ৰাতি থাকিবলৈ সক্ষম হৈছে।

গাউ-ভুইব সমীপৱৰ্তী মুকলি মূৰীয়া শাৰি বনবিলাকত বাস কৰা জহামালবিলাক অৱশ্যে প্ৰায়েই মানুহৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত হবলগীয়া হয়। ধৰচীয়া কুকুৰবিলাকেও সিহঁতৰ দুই এটাক লগ পালে সুদাই বেৰে। কাটি দেশত উৎপন্ন হোৱা মাংসগ্ৰহিণ পদা বিয়াস্ত গোট বিকিনণ কৰি ই আক্ৰমণকাৰী জন্তুক পঞ্চদষ্ট বৰিবলৈ চেষ্টা কৰে আৰু বহুতো ক্ষেত্ৰত এই কামত জন্তুটোৱে কৃতকাৰিতাও লাভ কৰে। মেজৰ গুৰি ভাগত উৎপন্ন হোৱা আন এবিধ জোলাজাত সন্ধিত হৈ থকা পদাৰ্থৰ পদা জহা চাউৰ নিচিনা যি গোন্ধ ওলায় খেদি গিয়া কুকুৰে সেই গোন্ধ অনুসৰণ কৰি ইফালে সিফালে কৰোতেই জহামালে পলাই পত্ৰ দিয়ে।

জহামালৰ পাৰিবাৰিক জীৱনৰ বিষয়ে বিতং ভাৱে জনা নাযায়। বহাগ-জেঠ মাহতে মাইকী জহামালে একেবাৰে তিৰি চাৰিটা পৰ্যন্ত পোৱালি জগায় বুলি জনা যায়।

মেচেকা বা সৰু জহামাল

শ্ৰেণী---সুদূৰপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---ভাইভেৰিডি

প্ৰজাতি - ভাইভেৰিকিউলা

ইন্দিকা

ইয়াক আগৰ প্ৰৱৰ্ত্ত বৰ্ণনা কৰি অহা জহামাল নামৰ প্ৰাণীৰ বাহিৰে আৰু আনৰ নাম আকাৰৰ চিত্ৰেট কেইটো অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ হাবি বনাংবোৰত থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবিধ জহামালক আমাৰ মানুহে মেচেকা বুলি কয়। ইংৰাজী ভাষাত ইয়াকেনে মনো ইন্দিয়ান চিভেট বোলা হয়। ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইত এইবিধ জহামালৰ কেইবাটাও উপজাতি আছে বুলি ভবা যায়। মেচেকা আকাৰত জহামালতকৈ ভালমান সৰু হয় আৰু ইয়াৰ গাৰ নোমবোৰৰ বৰণ মোটামুটিভাৱে নগুচুৱালৈ ধোৱা বগাৰীয়া হোৱা দেখা যায়। গাত থকা ক'লা বগৰ ফুটুকা-ফুটুকি দাগবোৰ শৰীৰৰ দুয়ো পাৰে সজাই থোৱা যেন লাগে। পেটৰ তল ভাগত এই দাগবোৰ লাহে লাহে নাইকিয়া হৈ পৰে। বুকুতো ফুটুকা-ফুটুকি দাগ। জহামালৰ মেজৰ নিচিনাকৈ এইবিধ প্ৰাণীৰ মেজো অলপ জোপোহা হয় আৰু এই মেজত ক'লা আৰু বগা বৰণৰ আঙঠিৰ দৰে দাগ দেখা যায়। ডিঙি ভাগতো ওপৰৰ পৰা তললৈ দীঘলীয়াকৈ আঁকি দিয়া বগা আৰু ক'লা বৰণৰ আঙঠিৰ নিচিনা পট্ট থাকে। ইয়াৰ পিঠিত দীঘল নোম দেখা নাযায়।

পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰায় আটাই কেইখন ৰাজ্যতে মেচেকা নামৰ চিত্ৰেট কেইটাৰ প্ৰাণী দেখিবলৈ পোৱা যায়। হিমালয় পৰ্বতৰ নামনি ভাগৰ প্ৰায়বোৰ ঠাইতে এইবিধ প্ৰাণীক দেখিবলৈ পোৱা যায়। পাকিস্থানৰ কোনো কোনো ঠাইত ইয়াক কমবেছি পৰিমাণে দেখা যায়। ইয়াৰ কেবাটাও উপজাতি আছে আৰু দক্ষিণ ভাৰতৰ ফালে থকা ঠাইবোৰত এনে বৰণৰ দুই এবিধ উপ-প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীয়ে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। দক্ষিণৰ ফালে ইয়াৰ বসতিস্থান শ্ৰীলংকা পৰ্যন্ত বিস্তৃত হৈ থকা দেখা যায়। পূৰ্বৰ কালেও ভাৰত-বৰ্ষৰ ভৌগোলিক সীমাবন্ধা অতিক্ৰম কৰি মেচেকা নামৰ প্ৰাণীবিলাকে ব্ৰহ্মদেশৰ মাজেৰে নাংগোচাং আৰু ইন্দোনেচিয়ালৈ বসতি সম্প্ৰসাৰণ কৰি নিগাজীকৈ বাস কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

জহাৰাল আৰু মেচেকাৰ চাৰিত্ৰিক গুণত বিশেষ পাৰ্থক্য দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। জহাৰালৰ দৰে এইবিধ প্ৰাণীও নিশাচৰ। পাতলীয়া হাৰি আৰু ওখ ওখ হাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ মাজত সোমাই সোমাই থাকিবলৈ ইহঁতে ভাল পায়। গছৰ ধোন্দ আৰু শিলেৰে আগুৰি থকা ঠাইবোৰত কেতিয়াবা এইবিধ প্ৰাণীয়ে দিনৰ দিনটো আশ্ৰয়লৈ থাকে। প্ৰভুল সময়ত চিকাৰ কৰিবৰ বাবে নাহেটক বাহিৰলৈ ওলাই আহে আৰু নিগনি, জেঠি আদি প্ৰাণীবোৰ ধৰি ধৰি খায়। কীট-পতঙ্গ পোক আদিও ইয়াৰ সচৰাচৰ আহাৰৰ ভিতৰত পৰে।

হাঁহ-কুকুৰা আদি ঘৰচীয়া প্ৰাণী ধৰি ধোৱাত এইবিধ প্ৰাণী পটেকত। মাজ নিশা ঘৰৰ সকলো শুই নিঃপালি দিয়াৰ পিছত দুই এটা মেচেকা জাতীয় প্ৰাণীয়ে গড়ালৰ ভিতৰত সোমাই হাঁহ-কুকুৰাবোৰৰ ভিত্তিত কামোৰ মাৰি ধৰি এটা এটাক সিহঁতৰ নেলু-বোৰ ছিঙি পেলায়। পাৰ্থক্যে সিহঁতৰ জীয়া তেজৰিনি শুহি শুহি খায়। যিমান দূৰ পাৰে সিহঁতৰ মাসে ধোৱা কামতো লাগি যায়। পৰাখিনি খাই শেষ কৰে আৰু নোৱাৰা খিনি গড়ালতে পেলাই থয়। যাবৰ সময়ত এটা হাঁহ বা কুকুৰাৰ ভিত্তিত কামোৰ মাৰি ধৰি গড়ালৰ ভিতৰৰ পৰা বাহিৰলৈ টানি আঁজুৰি উলিয়াই আনে। এইদৰে কামোৰ মাৰি ধৰি অনা হাঁহ বা কুকুৰাটোক পোৱালিক ধুৱাবলৈ বুলি লৈ যায়। গিৰিহীত গিৰি-হীতনীয়ে পাছ দিনা ৰাতিপুৱা গড়ালটোৰ দুৱাৰ খুলিহে গম পায় যে ৰাতিৰ ভিতৰতে মেচেকাই সকলো শেষ কৰি গৈছে। ঘৰত ঢোকা কুকুৰ থাকিলে মেচেকাই তুৰমুৰি কৰিব নোৱাৰে। কুকুৰে খেদি খেদি মেচেকাক ক'বাত ধৈ আহেগৈ। এটা কুকুৰে কোনো এটা মেচেকা খেদি খেদি লৈ যোৱা সময়খিনিতে আন এটা মেচেকাই গড়ালত সোমাই হাঁহ বা কুকুৰাৰ নেলুত কামোৰ মাৰি ধৰি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে।

মেচেকাই বছৰৰ যেই কোনো মাহতে পোৱালি জগায়। ওখ ওখ হাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ মাজত খেৰ যাঁহেৰে ধোৱাং একোটা সাজি পোৱালি জগায়। মাকজনীয়ে ধোৱা বস্ত্ৰ গোটাই আনি পোৱালি কেইটাক খুৱাইহি। এই দৰে সংগ্ৰহ কৰা খাদ্যৰ ভিতৰত কেতিয়াবা ঘৰচীয়া হাঁহ কুকুৰাও পৰে। এজনী মেচেকাই এবাৰত দুটাৰ পৰা চাৰি পাঁচটালৈকে পোৱালি জগোৱা দেখা যায়।

তাড়িখোৰা জহামাল

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---ভাইডেৰিডি

প্ৰজাতি----পাৰাডক্‌চাৰচ্

হাৰমাফ্‌ডাইটাচ্

এইবিধ জহামাল সাধাৰণতে গছৰ ওপৰতহে থাকে। গছ গছনিৰে ভৰা হাবি জঙ্গলবিলাকত এই জাতীয় জহামালক দেখিবলৈ পোৱা যায়। ওখ ওখ গছৰ ডালৰ ফেৰেঙনি আৰু ধোন্দৰ ভিতৰত সোমাই থাকি ইহঁতে অৱসৰৰ সময়খিনি কটায়। কেতিয়াবা দিন দুপৰাত আৰু কেতিয়াবা সন্ধিত ইহঁতে আশ্ৰয় লৈ থকা ঠাইৰ পৰা লাহেকৈ ওলাই আহি সৰু-সুৰা আকাৰৰ নানাবিধ প্ৰাণী ধৰি খায়। কেতিয়াবা ইহঁতে মাটিলৈকে নামি আহে আৰু নিগনি, ভেকুৰা, প্ৰভৃতি নানাবিধ প্ৰাণী চিকাৰ কৰি খায়। ডাঠ ছাৰিত থকা প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হলেও ইহঁতৰ কিছুমানে গাঁও আৰু নগৰৰ আশে-পাশে নিগা-জীকৈ থাকিবলৈ উপযুক্ত ঠাই বাচি লয়। কিছুমানে মানুহ নথকা পুনৰি ঘৰ আৰু হাবিৰ মাজত থকা ডাক বঙলাৰ চিলিঙৰ ওপৰত আলোঙে আলোঙে থকাও কেতিয়াবা দেখিবলৈ পোৱা যায়। মানুহৰ ঘৰৰ ওচৰত থাকিবলৈ লোৱা প্ৰাণীবিলাকে ঘৰচীয়া হাঁহ কুকুৰালৈও হাত মেলে। খেজুৰ গছৰ ওপৰত ওলোমাই বখা মাটিৰ টেকেলিৰ ভিতৰৰ পৰা তাড়িখিনি উলিয়াই উলিয়াই খায়। সেই বাবে ইয়াক তাড়ি খোৱা জহামাল বা টাডি কৈ বোলা হয়। বাৰীৰ কাষে পাৰ্শ্বত থকা পান ডোঙ আদিত ইহঁতে কেতিয়াবা চেপোটা মাৰি পাবি থাকে আৰু ওচৰত মানুহ নথকাৰ উমান পালেই লাহেকৈ ওলাই আহি মানুহে পেলাই দিয়া বস্ত্ৰবোৰ বুটলি খায়। খোৱা বস্তু খৰিবৰ বাবেই কিছুমান প্ৰাণীয়ে নিগাজীকৈ এনে ঠাইবোৰতে থাকে। মানুহৰ চকুত পৰিলে ইহঁতক মাৰি পেলায়। গছৰ ওপৰত থকা এগেজাতীয় প্ৰাণীয়ে মানুহলৈ ভয় বুলি গছৰ ওপৰত বঙৰা বাই বাই ঘূৰি ফুৰোঁতে ইহঁতৰ দুই এটাক নাইকৈ সময়তে দেখিবলৈ পোৱা যায়। তাড়ি খোৱা জহামাল গছৰ ফল মূল খোৱাতো পাটকৈ।

তাড়ি খোৱা জহামালৰ গাটো মোৰৰিলাক অলপ দীঘল চানেকীয়াটক জোঙ্গোছা হয়। নোনিৰ বৰণ ক'লা হয় যদিও তাত মুগা বৰণৰ ছিলিকনি থকা যেন লাগে।

জাৰন দিনত নোমবোৰ বেছি জোপোহা হয় আৰু নোমৰ ভিতৰৰ ফালে উলৰ দৰে কোমল নোম গজে। ঠেং কেইখনৰ আগৰ ফালৰ নোমবোৰ ক'লা হয়। সন্মুখৰ নোমবোৰৰ বৰণ ক'লা যদিও চকুৰ ওপৰ আৰু গালৰ দুয়োকাষে থকা নোমবোৰ বগা হয়।

এইবিধ চিহ্নটো কেটৰ বসতি স্থান ক্ষুদ্ৰ বিয়পা বুলি জনা যায়। হিমালয় পৰ্বত-মালাৰ পশ্চিমৰ ফালে থকা কাশ্মীৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি অৰুণাচল প্ৰদেশলৈকে এইবিধ

তাড়িখোৱা জহামাল

জহামালৰ বসতিস্থান বিৰূপ আছে বুলি প্ৰমাণিত হৈছে। তদুপৰি পূৰ্বাৱৰ্ত্ত পৰা অসম আৰু অগ্ন্যা চুবুৰীয়া ষাডং কেইখনৰ বাহিৰে দক্ষিণাত্যৰ ফালেও এই বিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা যায়। সেই ফালে থকা হাবি বনবিৰূপাত এইবিধ প্ৰাণীক আন এটা প্ৰজাতিয়ে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।

তাড়ি খোৱা জহামালে গছৰ বোন্দত কিম্বা পাখৰ আদিৰ ফাঁকত থকা পখৰ বস্ত্ৰ গোটাই লৈ বাহ সাজে আৰু মাইকী জনীয়ে তেনেবোৰ ঠাইতে পোৱালি জগায়। এজনী মাইকী তাড়িখোৱা জহামালে এবাৰত এফাঁপক পোৱালি জগোৱা দেখা যায়।

পাহাৰী জাহাজ

শ্ৰেণী---তৃতীয়

বৰ্গ---নাংসাহাবী

গোত্র---ভাইভেৰিডি

প্ৰজাতি---পান্‌গোমা ফ্ৰাণ্ডা

অসমৰ ভৈয়াম অঞ্চলৰ বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰা দুবিধ জাহাজৰ মাজত ইহঁত-
মাত্ৰ আনোচনা বৰি অহা হৈছে। তাৰে এবিধক অসমীয়াত 'জাহাজ' আৰু 'জাহাজ'ৰ
'মেচকা' বোলা হয়। আকবত নাৰ্জ হিমালয় চিভেট বা জাহাজ নামেৰে জনাজাত
প্ৰাণবিধেই চিভেট কেট্ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত আটাইতকৈ ডাঙৰ। তেওঁ
উপ মহাদেশৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাকত বি কেইবিধ চিভেট কেট্ বাস কৰে সেই কেইবিধৰ
ভিতৰত পাম চিভেট বা তাড়িখোৱা জাহাজৰ বিষয়ে ইতিমধ্যে আনোচনা বৰি অহা
হৈছে। এই অধ্যায়ত হিমালয়ৰ পাম চিভেট বা পাহাৰী জাহাজ নামৰ আন এবিধ
বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ বিষয়ে আনোচনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে। এইবিধ জাহাজৰ বসতিস্থান
হিমালয় শৈলমালাৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাক। এইবিধ প্ৰাণীক হিমালয়ৰ নাগান
ভাগৰ অনধ্যাতো দেখা যায়। এইবিধ চিভেট কেটক ভাৰতৰ পাশ্চিম ভাগত থকা কাশ্মীৰ
উপত্যকাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি গিৰিৰাজ হিমালয়ৰ মাঝেদি অৰুণাচললৈকে বিয়পি থকা
পাৰ্বত্য ভূমিত বাস কৰা লক্ষ্যবলৈ পোৱা যায়। ভাৰতৰ ভৌগোলিক সীমাবদ্ধা অতিক্ৰম
কৰি পাহাৰী জাহাজৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমিয়ে ব্ৰহ্মদেশেদি মানমোচমা, ইন্দো-
নেচিয়া পৰ্যন্ত বিয়পি আছে। ভাৰত মহাসাগৰৰ অশান্ত ঢলবালিৰ মাজত অৱস্থিত
আন্দামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জতো এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে।

অন্যান্য চিভেট কেট্ জাতীয় প্ৰাণীৰ দৰেই পাহাৰী জাহাজৰ গাটো দীঘল আৰু
সেই অনুপাতে ইয়াৰ ঠেং কেইখনো চুটি। ঠেঙৰ পাতাত থকা দাঁতৰ সহায়ত এইবিধ
প্ৰাণীয়ে গছত বগোৱা চিভেট কেটৰ দৰে গছৰ ডালে পাতে সহজে বগাই ফুৰিব পাৰে।
ইহঁতৰ নোমবিলাকৰ বৰণ মুগা চানেকীয়া হয় আৰু পেটৰ তলৰ নোমবোৰ বগা হয়।
ভিড়িত বগা বৰণৰ এচটা পট্ট নোম খাই থাকে। নেজ ডাল দীঘল আৰু এই নেজৰ
আগৰ নোমবোৰ ক'লা চানেকীয়া। চকুৰ ওপৰৰ ফালে আৰু তলত বগা বৰণীয়া
নোমৰ উৎপত্তি হয়।

এইবৰ চিভেট কেটেও দিনত শচন বোৱা কিম্বা য়েৰেছনি আদিত আঁহ নৈ থাকে আৰু গধূলি পলত নাহেই। ওলাই আহি চিকান অনুসন্ধান কৰে। নানা খৰণৰ গৰু-মূৰা প্ৰাণী আৰু চনাই আদি খাবি বৰি খাই ই ভীৰু ধাৰণ কৰে। 'চন ফলমূল আদি খাবলৈও এই এণীৰ চিভেট কেটে ভাল পায়। এই বিন ১৮/২০ কটক নাকি

পাচাবী ডহা।।

দেশতে হানবীয়া বস বন। মাংসপৰি পাক। ইয়া পাত এক বন। পোহ ওলায়। বছৰৰ মই কোনো সময়তে ইহাতে। হাৰি ডগায় আৰু একেবাৰতে তিনি চাৰিটা যিস্ত পাৰালি দিয়ে।

ভালুক-মেকুৰী বা বিণ্টুৰং

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---ভাইৰোৰ্ড

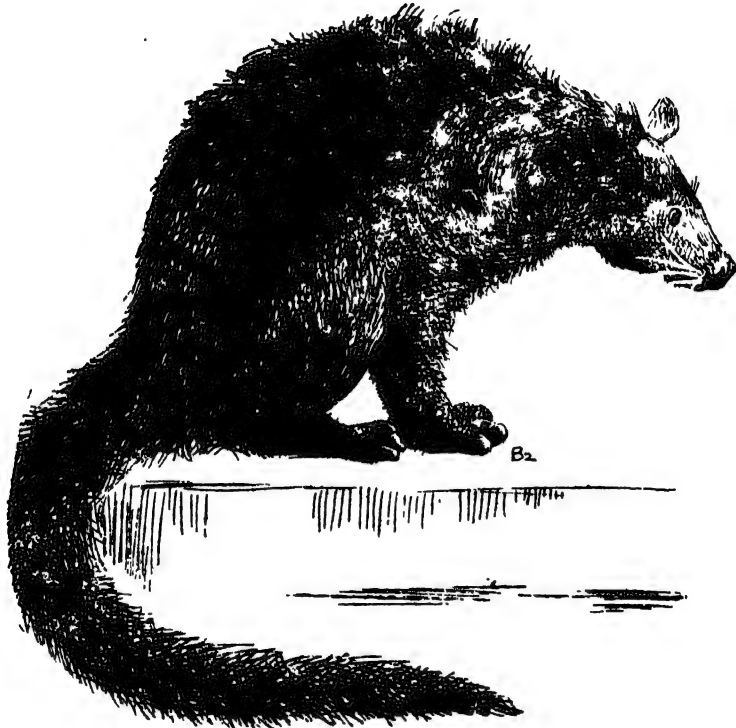
প্ৰজাতি---আৰ্ণিচিছ বিণ্টুৰং

আৰ্ণিচিছ বা ভালুক-মেকুৰী নামৰ এবিধ চিভেট্ কেট পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাকত থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। দীঘল দীঘল নোমেৰে এই জন্তুটো দেখাত ভালুকৰ দৰে। দেখাত ভালুকৰ মিচিংগ হোৱাও ইয়াক গাত চিভেট কেটৰ ওপৰে দেখা যায়। সেই বাবে ইয়াক ভালুক-মেকুৰী বোলা হয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বসতি স্থান আৰু বিচৰণ ভূমি পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰ।। নেপাল, ভূটান আৰু ছিক্কিমৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ইয়াক বসতি স্থান অৰুণাচলৰ মাজেদি পূব ভাৰতত থকা বিভিন্ন ৰাজ্যৰ পৰ্বতীয়া ঠাইৰ বনভূমিবিলাকলৈ সংসাৰিত হৈছে। পাহাৰৰ নামনিৰ ছাৰি বননি-বিলাকৰ মাজতো এইবিধ প্ৰাণীক দেখা যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ উপৰিও দক্ষিণ পূব এচিয়াৰ নেইৰাখন দেশটো এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতি স্থান। তাৰ ভিতৰত ব্ৰহ্মদেশ, মালয়েচিয়া আৰু ইন্দোনেচিয়া প্ৰভৃতি দেশৰ নাম উল্লেখ কৰিব পৰা যায়।

এইবিধ জন্তু সাধাৰণতে গছৰ ওপৰত থাকে। ব'লা বৰণৰ দীঘল দীঘল নোমেৰে আৰু জন্তুটোৰ দুয়োখন কাণৰ ওপৰত একোছাটক দীঘল নোম হয়। দীঘল নেজডালৰ নোমবিলাক দীঘল হোৱাৰ বাবে নেজডাল জোপোছা যেন লাগে। নেজডালৰ আন এটা বিশিষ্ট গুণ হ'ল আৱশ্যক অনুযায়ী জন্তুটোৱে গছৰ ডালত নেজেৰে মেৰিয়াই লৈ গছৰ ওপৰত বগাই ফুৰিব পাৰে। ভালুক-মেকুৰীৰ নোমবিলাক অতিপাত দীঘল হোৱাৰ বাবে চুটি ঠেং কেইখনো নোমসোপাৰ তলতে নাক খাই থাকে। সেই কাৰণে গছৰ ডালত বগাই ফুৰোতে জন্তুটোৰ ঠেং কেইখন ভালদৰে চমুত নপৰে। সেই বাবে ইয়াক পেট চোঁচৰাই চোঁচৰাই শোৱা প্ৰাণী যেনহে লাগে। ইহঁতৰ দীঘল নোমবোৰ ঠবঙা আৰু এই নোমৰ মাজত গজা বগা বৰণীয়া নোমবোৰ জিলিকি থাকিলেও জন্তুটোক ক'লাহে দেখা যায়।

দিনৰ ভাগত জন্তুটোৱে শুই থকাৰ সময়ত দীঘল নেজডাল বগুভিৰীয়াটক মূৰৰ ওপৰৰ পৰা ঘূৰাই আনি তাৰ মাজতে মূৰটো গোঁজ মাৰি লৈ চেপেটা হৈ থাকে। এই

অবস্থাতে জটিলেবে গভীর নিদ্রিত পদা দেখিবলৈ পোরা যায় । ডাঠ হাষির গাছ-গছনির ওপৰত থকা আৰু বিশেষকৈ নিশাচৰ ধৰ্ম্মি: প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে ইয়াক সহজে দেখা নাযায় । পাৰ্চ লাইটৰ সহায়ত নিশাচৰ কেতিয়াবা অত্যন্ত গভীৰ নিদ্রিত থকা গাছ গছনিৰ ওপৰত গাই ফুৰা অবস্থাত ইয়াক দুই এটা প্ৰাণীক কেতিয়াবা এবাৰে টেক দেখা যায় ।

ভালুক-মেকুবী বা বিন্টুং

চিৰিয়াখানাবিনাকত প্ৰতিপালন কৰি নাথিৰৰ বাবে এইবিধ প্ৰাণীক কেতিয়াবা কেতিয়াবা হাৰিব মাজৰ পৰা ধৰি অনাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয় । স্বাধীনচিঠীয়া ভাৱে গভীৰ অৱণ্যভূমিৰ মাজত বাস কৰা বিধৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে ই বাঘোৱাত থাকিবলৈ ইচ্ছা নকৰে আৰু সকলো সময়তে পলাই যাবলৈ চেষ্টা কৰে । ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আইন অনুযায়ী এই বিধ দুৰ্লভ প্ৰাণীক নিষিদ্ধ প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰা হৈছে ।

মেকুৰী জাতীয় প্ৰাণীবিলাক

মেকুৰী আৰু বাঘ জাতীয় প্ৰাণীবিলাকক এটা বেলেগ শ্ৰেণী বা গোত্ৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। এই জন্তুবিলাকে অন্যান্য জন্তুৰ মাংস খাই জীৱন ধাৰণ কৰে। সেই কাৰণে ইহঁতক মাংসাহাৰী জন্তু বুলি কোৱা হয়। এইবিলাক জন্তুৰ বাহিৰেও বিভিন্ন প্ৰাণীয়ে জীৱন ধাৰণৰ বাবে তেওঁলোকৰ মাংসৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। তেনে শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীকে মাংসাহাৰী জন্তু বোলা হয়। বাঘ, চিতুৰ, ভালুক, সিভেট্ ফেট্ আদি প্ৰাণীৰ নাম এই সম্পৰ্কত উল্লেখ কৰিব পাৰা যায়। উল্লেখযোগ্য যে চিকাৰ গৰি খাবৰ বাবে মাংসাহাৰী জন্তুৰ চোকা দাঁত, নখ আদি গুণ দেখা যায়। আটাইবিলাক মাংসাহাৰী জন্তুৰ ভিতৰত মেকুৰী আৰু বাঘ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ কিছুমান অভাৱনীয় গুণ দেখা যায়। সৰু সৰু আকাৰৰ মেকুৰীয়েই হওক বা কিবা আকাৰৰ বাঘ অথবা সিংহই হওক এইবিলাক জন্তুৰ দেহত থকা কিছুমান বৈশিষ্ট্য অন্য কোনো মাংসাহাৰী জন্তুৰ গাত দেখা দেখা নাযায়। মাংসাহাৰী তথা চিকাৰ বিলাগী প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত এই প্ৰাণীবোৰে সৰ্বোচ্চ স্থান লাভ কৰিব পাৰিছে।

এইবিলাক জন্তুৰ এবৰ আৰু দৃষ্টিশক্তি প্ৰবল। ইহঁতৰ কাষেদি যোৱা যেই কোনো জন্তুৰ শব্দ ইহঁতৰ কাণত পৰিলে ততাতীয়া সজাগ হৈ জন্তুটো ধৰিবৰ বাবে সাজু হয়। দৃষ্টিশক্তিৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায় যে এই প্ৰাণীবিলাকে চিকাৰ গৰা লক্ষ্য কৰিয়েই চিকাৰৰ ওপৰত সহজে দৃষ্টি নিৰ্দ্ধেশ্য কৰিব পাৰে। চিকাৰৰ জন্তু এবাৰ চকুত পৰিলেই ইহঁতে নানা কৌশলেৰে কাষ চাপি আচমিতে জন্তুটোৰ ওপৰত জপিয়াই পৰি আক্ৰমণ কৰে। এই প্ৰাণীবিলাকৰ মুখৰ আগভাগত কেইডালমান ঠৰঙা গৌফ গজে। এই গৌফ কেইডালৰ সহায়ত জন্তুটোৱে যেই কোনো বস্তু স্পৰ্শ কৰি তাৰ গুণাগুণ নিৰ্ণয় কৰিব পাৰে। তদুপৰি ইহঁতৰ আগ ঠেং দুখন আঙুলিৰ মাজত হোৱা অনন্য দীঘল নোমখিনিয়ো স্পৰ্শৰ দ্বাৰা বস্তুৰ গুণাগুণ নিৰ্ণয় কৰাত এই প্ৰাণীবোৰক সহায় কৰে।

মেকুৰী তথা বাঘ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে ঠেঙৰ আগ ভাগেৰে মাটিত খোজ কাঢ়ে।

গোবোহা কেইটা মাটিত নগৰাটক আঙ্গাৰতে ডাং খাই পাত্ৰে বাবে মানুহৰ দৰে ভৰিৰ পতাৰ তলুৱা কোমল মাটিত নপৰে। তলুৱাৰ আঙুলিৰে পোজ কঢ়াবৰ বাবে এই প্ৰাণীবিলাকক ডিঅক্সিগ্ৰেট শ্ৰেণীৰ প্ৰাণী বোলা হয়। মেকুৰী গোষ্ঠীৰ জন্তুৰ নখৰ বৈশিষ্ট্য এয়ে যে জন্তুটোৰ নখবোৰ সাধাৰণতে আঙুলিৰ আগ ভাগত ওলাই নাথাকে, আঙুলিৰ মাজত এটা ধাপৰ ভিতৰতহে সোমাই থাকে। নখটো এইদৰে ধাপৰ ভিতৰত সোমাই থকাৰ কাৰণে মাটিত খোজ কাঢ়োতে ধঁহনি খাই ক্ষয় নাযায়। সেই

দৰে এইবিধ জন্তৰ কামিদ্বেশত কোনো না সন্ধানি থকা দেখা যায়। সেই কাৰণে এইবিধ প্ৰাণীৰ গাঁৱপৰা কোনো সন্ধানৰ গাঁৱ নোলায়।

ফুটুকী-জহামাল বা স্পটেড লিনচাং

ফুটুকী জহামালো গছৰ ওপৰত বগাই ফুৰা সৰু-সুৰা প্ৰাণী ধৰি খাই জীৱন ধাৰণ কৰে। গছৰ ডালত পৰা চৰায়ে দুই চাৰিটা কেতিয়াবা এইবিধ প্ৰাণীয়ে ধৰি পায়। গছৰ ওপৰত বাহ সাজি প্ৰাণী পৰা চৰাইয়েও এইবিধ জহামালৰ উৎপাতত থাকিব নোৱাৰে। গছৰ ওপৰত বাহ সজা চৰাইবোৰে সেই কাৰণে চাই চিতিহে বাহ সাজিবৰ বাবে ঠাই বাচি লয়। হুনাত্ৰা, ভাভা দাঁপপুণ্ডত বাস কৰা স্পটেড লিনচাং বা ফুটুকী জহামালৰ

গাত দীঘলীয়া আঁচৰ উৎপাদিত হোৱা দেখা যায়। এইবিধ মহানাদে সাধাৰণতে গছৰ ওপৰত বাস কৰে আৰু নানা বিধৰ সৰু সৰু আকাৰৰ প্ৰাণীবোৰ খৰি খৰি খাই জীৱন বান্ধি কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ইহঁত মাটিটলৈকে নাগি আহি মাটিত বগাই ফুৰা প্ৰাণীবোৰ খৰি খৰি খায়। ইয়াৰ বাহিৰে আফ্ৰিকা মহাদেশৰ অঞ্চলত এই শ্ৰেণীৰ আন এবিধ পানী বাস কৰে। ইহঁতৰ গাৰ দাৰ্গানাক দেখাত নিচেই সৰু।

বুটুৰী মহানাদে বটত দুৰাবলৈ পোৱালি জগায়। গছৰ বোন্দ বা তেনে ধৰণৰ সুবিধা অনেক ঠাইত নৈদ পাই সোমাই থাকে। মাইকী জনায়ে তেনেবোৰ ঠাইতে পোৱালি জগায়। ভাৰততে এই সাধাৰণতে দুটাকৈ পোৱালি জগায়।

কুটুকী জহামাল

শ্ৰেণী---জন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---ভাইভেৰিডি

প্ৰজাতি---পিতৃদত্ত

পাণ্ডিকৰণ

ইতিমধ্যে আলোচনা কৰি অহা চিভেট্ কট্ বা জহামাল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিজ্ঞানৰ বাহিৰেও আন এবিধ আটকশূন্যীয়া প্ৰাণী গভীৰ অধ্যয়ত আলোচ্য আলোচ্য বস্তু দেখা যায়। এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতিস্থান পূৰ্ব ভাৰতৰ পাৰ্বত্য অঞ্চল বিনাকৈই বুলি প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। ইয়াক স্পটেড লিনচাং বা টাইগাৰ চিভেট বোলা হয়। অসমীয়া ভাষাত এইবিধ প্ৰাণীক 'কুটুকী জহামাল' বোলা হয়। অসমৰ ভৈয়াম অঞ্চলত থকা মেচেকাৰ লগত এইবিধ প্ৰাণীৰ সাদৃশ্য দেখা যায়। গতিকে পৰ্বতীয়া মেচেকা বুলিও ক'ব পৰা যায়। অসমত এই বিধ চিভেট্ বিনল বাবে আৰু মেচেকাৰ লগত ইয়াৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাগুণৰ মিল থকা বাবে অসমীয়া ভাষাত ইয়াৰ বেলেগ নাম থকাৰ কথা ভাৱা নাযায়। ইয়াৰ বসতিস্থান নেপাল আৰু তুটান পৰ্যন্ত সম্প্ৰসাৰিত হৈ থকাৰ কথা ভাৱা যায়। দক্ষিণ পূব এচিয়াৰ বঙ্গদেশ আৰু অন্যান্য দেশতো এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে। তুটীয়া বিনাকৈ ইয়াক 'জিৰ-চোম' বোলে আৰু লেপচা সম্প্ৰদায়ৰ মানুহে এইবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ চুইলিও বা চিলিও শব্দ দুটা উই অনুবাদী ব্যৱহাৰ কৰে। ইয়াৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে কুটুকী জহামালৰ সচাচৰ বসতিস্থান হিমালয় শৈলমালাৰ নামনিৰ পৰ্বতীয়া অঞ্চলত। অসমৰ অন্তৰ্গত সীমা মূৰীয়া হাৰি বংশি বিনাকৈ এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতিস্থান।

কুটুকী জহামালৰ সংখ্যক ভাগৰে তেওঁ দীঘল চানেকীয়া দেখাটে। অতিপাত দাঁত হোৱা দেখা যায়। দুটা বৰ্ণীয়া গাত কুটুকী কুটুকী দাগৰ উৎপত্তি হয়। গিঠিৰ ওপৰৰ দাগবোৰ ভৰকা-কুলীয়া হয় আৰু দেহৰ তলৰ ফালে থকা দাগবোৰ ক্ৰমে সৰু হয়। দেহৰ আগ ভাগৰপৰা তপিনাটলৈকে থকা এই দাগবোৰ শাবী শাবীকৈ সজাই থোৱা যেনহে লাগে। ঠেং কেইখনৰ কুটুকী দাগবোৰ দেহৰ পৰা ঠেঙৰ আগভাগলৈ সজোৱা থাকে। কুটুকী জহামালৰ নেখডাল গাটোতকৈ কম দীঘল নহয়। তদুপৰি নেখডালত আঙঠিৰ নিচিনাকৈ ক'লা বৰণৰ খাপ কটা দাগ দেখা যায়। জন্তুটোৰ আকাৰৰ তুলনাত ঠেং কেইখন চুটি হোৱা দেখা যায়। জহামাল গোষ্ঠীৰ অন্য প্ৰাণীৰ

কাৰণে নথ কেইটা সকলো সময়তে খুবৰ দৰে চোকা হৈ থাকে। কোনো চিকাৰৰ জন্তুক খপিয়াই ধৰিবলগীয়া হলে জন্তুটোৱে নথ কেইটা নিজৰ ইচ্ছানুযায়ী খাপৰ মাজৰ পৰা বাহিৰ কৰি লয়। চিকাৰৰ জন্তুৰ গাত তলুৱা খনেৰে খাপ মাৰি ধৰাৰ লগে লগে চোকা নথবোৰ জন্তুটোৰ গাত সোমাই পৰে আৰু সি লৰচৰ কৰিব নোৱাৰা হৈ পৰে। মেকুবী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ নাসিৰে অন্য কোনো মাংসাহাৰী জন্তুৰ নথত এনে বৈশিষ্ট্য দেখা নাযায়।

মেকুবী তথা বাঘ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ দাঁতৰ গঠন অলপ বিশেষ ধৰণৰ। এই শ্ৰেণীৰ প্ৰাণীয়ে দাঁতৰ সহায়ত চিকাৰৰ জন্তু সহজে কামোৰ মাৰি ধৰি কুচা কৰিব পাৰে। গাৰ পৰা মাংস ছিঙি আনি গুৰি দাঁতেৰে চোবাই টুকুৰা টুকুৰ কৰাত এই প্ৰাণীবোৰৰ অকণো অসুবিধা নহয়। যি কেইটা আগ দাঁতেৰে চিকাৰৰ জন্তুৰ মাংস কামোৰ মাৰি ছিঙি আনে সেই কেইটা দাঁতক কুকুৰদাঁত বোলা হয়।

এই প্ৰাণীৰ ওঠৰ তলতে দুটা সৰু সৰু দাঁতৰ উৎপত্তি হয়। হাড়ৰ পৰা মাংস একেটাই অগত সুবিধা হয় বাবে এই দুটা দাঁতক ছিঙি খোৱা দাঁত বোলা হয়। ইহঁতৰ গুৰি দাঁতৰ ওপৰ ভাগ এনে ধৰণে খাঁজ কটাকৈ থাকে যে সেই দাঁতৰ সহায়ত ইহঁতে সহজে হাড় মাংসবোৰ ভাঙি টুকুৰা কৰিব পাৰে। এই দাঁতবোৰ হাড়ৰ মাজত পোত ৰাই থাকে বাবে জন্তু এটাক কামোৰ মাৰি থকেচা থকেচি কৰিবলৈও সিহঁতৰ খাঁজ নলৰে। কুকুৰদাঁত আৰু গুৰি দাঁতৰ মাজৰ অন্তৰ কোনো দাঁতৰ উৎপত্তি হোৱা দেখা নাযায়। কুকুৰদাঁতৰ সহায়ত ছিঙি অনা মাংসখিনি চোবাই গুৰি কৰাৰ আগতে মুখৰ ভিতৰত লৰণ বাবে সুবিধা হৈ পৰে। গুৰি দাঁত বোৰক ক্ৰমে “ম’লাৰ” আৰু “প্ৰিম’লাৰ” বোলা হয়। মাংস আৰু হাড়বোৰ ভাঙি ছিঙি গুৰি কৰিবলৈ এইবিলাক দাঁত অপৰিহাৰ্য্য। ওপৰ আৰু তল পাৰি দাঁত লাগি থকা হাড় দুডাল লাওখোলাত উৎপত্তি হয় আৰু সেই দুডাল হাড়তে এই দাঁতবোৰ নিখুট ভাবে লগা থাকে। এই শক্তি সম্পন্ন হাড় দুডালে মাংস, হাড় আদি অতি সহজে ছিঙি ভাঙি গুৰি কৰে। এই মাংসাহাৰী বিধ প্ৰাণীৰ দাঁতৰ বৈশিষ্ট্য মন কৰিব লগীয়া।

মেকুবী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ জিভাৰ উপবিভাগ খহটা। খোৱা বস্তুৰ সোৱাদ সোৱাতকৈও তৎক্ষণাত পেটল ভিতৰলৈ আহাৰ ঠেলি পঠোৱাতহে এই জিভাখনে বেছি সহায় কৰে। তদুপৰি মৰা জন্তুৰ হাড় বা ছালত লাগি থকা মাংসবোৰ এই খহটা জিভাখনে একেটাই অগত সহায় কৰে। হাবিবনৰ মাজত নিজকে পাপ খুৱাই ৰাখি চিকাৰী বা অন্য জন্তুৰ আক্ৰমণৰ পৰা হাত সাৰি থাকিবৰ সুবিধাৰ বাবে এই বিধ জন্তুৰ ছালৰ বং বিশেষ ধৰণৰ হয়। ঢেকীয়াপতীয়া বাঘৰ ছালত দীঘল দীঘল পট্ট থকা বাবে পানিপাশ্বিক অৱস্থায় লগত চিনিৰ নোৱাৰাকৈ গিলি থাকে। গোধা-কুটুকী বাঘ, নাহন-কুটুকী বাঘ আৰু তেনে ধৰণৰ অন্যান্য মেকুবী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ গাৰ মোৰৰ বৰণ আৰু গঠনৰ আকৃতিয়ে হাবিত নিজক চিনিৰ নোৱাৰাকৈ লুকাই থকাত ইহঁতক সহায় কৰে।

ওপৰত উল্লেখ কৰা কথাৰ পৰা সহজে অনুমান হয় যে মাংসাশাৰী জন্তু হিচাপে মেকুৰী গোষ্ঠীৰ জন্তুৰ দেহত কিছুমান শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাগুণে চৰম পৰিণতি লাভ কৰিছে।

ভাৰত উপ-মহাদেশৰ অন্তৰ্গত থকা এই গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ গাইণ্ডীয়া বিৱৰণ তলত উদ্ধৃত কৰা প্ৰৱন্ধ গ্ৰন্থৰ মাধ্যমেৰে প্ৰতিফলিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে

ভাৰতৰ সিংহ

শ্ৰেণী—জ্ঞানপায়ী

বৰ্গ—বাংলাহাবী

গোত্ৰ—কেনিডি

প্ৰজাতি—পাখিৰা জিঙপাৰ্চিকা

সিংহক পশুৰ ৰজা বোলা হয়। এই বাংলাহাবী মহা-পৰাক্ৰমী অস্ত্ৰ বিশেষকৈ শক্তিৰ প্ৰতীক বুলি ক'ব পাৰি। ঢেকীয়াপতীয়া বাঘৰ বাহিৰে অন্য কোনো বেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে সিংহৰ লগত সন্মানে সন্মানে থকা মাৰিব নোৱাৰে। শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক দিশত এইবিধ প্ৰাণীৰ দেহত কিছুমান বৈশিষ্ট্য দেখা যায়। সিংহৰ গলবলত উৎপত্তি হোৱা দীঘল দীঘল নোৰ বা চুলি অন্য কোনো বেকুৰী জাতীয় প্ৰাণীৰ দেহত দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ডিঙিত উৎপত্তি হোৱা এই চুলিবোৰক কেপৰ বোলা হয়। সিংহৰ নেজৰ আগভাগতো একোছা দীঘল চানেকীয়া চুলিৰ খোপা থাকে। সিংহৰ ককালটো বাঘ আৰু বেকুৰী গোষ্ঠীৰ অস্ত্ৰবোৰৰ ককালৰ তুলনাত চিৰা হয়। সেই বাবে এইবিধ বাংলাহাবী অস্ত্ৰৰ মহা পৰাক্ৰমী ৰূপ দেখা যায়। বাওঁ বাওঁ মুণ্ডিৰ চকু বোৰাৰে সৈতে অস্ত্ৰটোক দেখিলে ভয়ত গাব নোৱ ডালি ডালি হ'ব খোজে। আঁঠুৰ আগৰ ফালে থকা নোমখিনিও অসুপ দীঘল হোৱা দেখা যায়। দেহৰ অন্যান্য ঠাইৰ নোমল নৰণ বগচীয়াটক সুগা হয়। দোৰৰ ওপৰত কোনো বিশিষ্ট বস্ত্ৰ সন্মৰ্শণ ঘাটা দেখা নাযায়। উল্লেখযোগ্য যে সিংহিনীৰ দেহত কোনো কেপৰ উৎপত্তি নহয়।

বৰ্তমান ভাৰতবৰ্ষৰ কেৱল ওজৰাটতহে স্বাভাৱিক পৰিবেশত স্বাধীন চিতীয়া ভাৱে ভাৰতীয় সিংহ বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইখন ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত কাৰিঘাৰ উপৰীপৰ গাঁৱ নামৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত এতিয়া প্ৰায় ৪০০ মান বনবীয়া সিংহ আছে বুলি জনা যায়। অতীততে ভাৰতীয় সিংহৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ জুৰি উত্তৰ ভাৰতৰ বহুতো ঠাইলৈ বিয়পি আছিল। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক সীমাৰেখা অতিক্ৰম কৰি এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতিস্থান পশ্চিমৰ কানে ইৰাক আৰু ইৰাণ পৰ্যন্ত সংগ্ৰাসিত হৈ আছিল। এতিয়া এই দুখন দেশৰ অৰণ্যত সিংহ দেখা নাযায়। আফ্ৰিকা মহাদেশৰ আৰু ভাৰতীয় সিংহৰ চেহেৰা পাকিস্তান সামান্য প্ৰভেদ পৰিলক্ষিত হয়। 'ভাৰতীয়

সিংহৰ বাহিৰে অন্য কোনো জাতীয় সিংহ এচিয়া মহাদেশত নোহোৱাৰ বাবে এইবিধ সিংহক এচিয়া মহাদেশীয় সিংহৰ আখ্যা দিব পাৰি। আফ্ৰিকাৰ সিংহৰ তুলনাত এচিয়াৰ সিংহৰ গলধন আৰু ডিঙিত উৎপন্ন হোৱা কেশৰত কম পৰিমাণৰ চুলি হোৱা দেখা যায়। ইয়াৰ নেজৰ আগভাগৰ নোমৰ দীৰ্ঘতা আফ্ৰিকাৰ সিংহৰ নেজৰ নোমতকৈ বেছি হয়। তদুপৰি নেজৰ আগত থকা চুলিৰ পৰিমাণো তুলনামূলক ভাৱে বেছি হোৱা দেখা যায়। ওপৰে ওপৰে লক্ষ্য কৰিলে দুয়োবিধ সিংহৰ মাজত যে কিবা ব্যৱধান আছে এই কথা ঠাৱৰ কৰা টান হৈ পৰে।

ভাৰতীয় সিংহ

সিংহক গভীৰ অধ্যয়নিত বাস কৰা প্ৰকৃতিৰ শালী বুলি ক'ব নোৱাৰি। গাঁৱ কাষীয় উদ্যানত থকা পাউলীয়া হাবি আৰু ডকুৱা কদম জাতীয় গছ-পুখুৰা গছ আৰু মজলীয়া আকাবৰ ছিৰিলিপতীয়া গছ থকা পৰিৱেশতে ভাৰতীয় সিংহ বাস কৰা দেখা

যায়। ঢেকীয়াপতীয়া বাঘৰ নিচিনাকৈ সিংহক অকলশৰীয়াটক বিচৰণ কৰি কুৰা দেখা নাযায়। সিহঁতে সাধাৰণতে জাক বান্ধি বাস কৰে। সেই বাবেই সিহঁতক সমাজ-প্ৰিয় প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। মাক-পোৱালিৰ সমাবেশত একোটা মৰু সুৰা জাকৰ সৃষ্টি হয়। সিংহিনীহঁতৰ দগ লাগি মতা সিংহবিলাকে কেতিয়াবা একোটা একোটা ডাঙৰ জাকৰ সৃষ্টি কৰে। একেদৰে জাক পাতি থকা সিংহবিলাকৰ মাজত কাজিয়া-পেচালৰ সূত্ৰপাত পৰিলক্ষিত নহয়। আনকি সিহঁতৰ মাজনে কোনো এটা সিংহই চিকাৰ কৰি কোনো ভ্ৰত মানি আনিলে গোটেইমুখাই চাৰিওফালৰ পৰা বেদিকুৰি ভঙটোৰ মাংসবোৰ টানি-আজুনি খোৱাত লাগি যায়। ঢেকীয়াপতীয়া বাঘৰ এনে সামাজিক গুণ দেখা নাযায়। বাঘে চিকাৰৰ জন্তু মানি হাবিৰ মাজলৈ টানি নি অকলশৰীয়াটক খাবলৈহে ভান পায়। গীৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ অন্তৰ্গত নীলগাই, ফটুকীহৰিণ, চাৰি শিঙীয়া এণ্টেলোপ্, চিচ্কাৰা প্ৰভৃতি নানাবিধ তৃণভোজী প্ৰাণী বাস কৰে। ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত বাস কৰা সিংহবিলাকে সুবিধা বৃদ্ধি তৃণভোজী প্ৰাণীৰ দুই-এটাক ধৰি ধৰি পায়।

এই তৃণভোজী প্ৰাণীবিলাকৰ বাহিৰে গীৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত আন কেৰাবিধো মাংসা-হাৰী জন্তু বাস কৰে। ইহঁতৰ ভিতৰত নাহৰ-ফটুকী বাঘৰ নাম বিশেষ ভাবে উল্লেখ কৰিব পাৰি। গীৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত নাহৰ-ফটুকী বাঘৰ সংখ্যা এতিয়া আশাতীতভাৱে বৃদ্ধি পোৱা দেখা গৈছে। উল্লেখযোগ্য যে সিংহৰ দৰে এই নাহৰ-ফটুকী বাঘেও খাদ্যৰ বাবে উদ্যানত বাস কৰা তৃণভোজী প্ৰাণীবোৰৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰি থাকিব লগীয়া হয়। এই বিষয়ত এই দুয়ো প্ৰকাৰ প্ৰাণীৰ মাজত প্ৰতিযোগিতাৰ সৃষ্টি হোৱা দেখা গৈছে। অৱশ্যে মহা পৰাক্ৰমী সিংহৰ দগত হেতা-ওপৰা কৰিবলৈ সিহঁতে সাহস নকৰে। সেই বাবে উদ্যানৰ আশে পাশে থকা গাওঁদেৱালত প্ৰবেশ কৰি এই নাহৰ-ফটুকী বাঘবিলাকে ঘনচীয়া জন্তু চিকাৰ কৰি খাবলৈ আনন্দ কৰিছে। ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ পৰিচালকসকলে কিছুমান নাহৰ-ফটুকী বাঘক কৰাঘৰ কৰি স্থানান্তৰ কৰহুৱা হাতে লবলগীয়া হৈছে।

সিংহৰ গোলমণিত মানুহৰ কাণ ফাটো বুলি এঘাৰ কথা অসমীয়া সমাজত প্ৰচলিত। ইয়াক দ্বাৰা এটা কথা অনুমান কৰিব পাৰি যে সিংহবিলাকে প্ৰকাণ্ড শব্দ কৰি আকাশ-পাতাল কপোৱাৰ অৱস্থা সৃষ্টি কৰিব পাৰে। সিংহনাদৰ ভয়াবহ শব্দই ওচৰৰ ঠাইত বাস কৰা মানুহৰ মাজত আতঙ্কৰ সৃষ্টি কৰে। সিংহই সাধাৰণতে ডোক-মোকালি পৰন্ত গোজৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। দোভাগ নিশা আৰু ভৰ-দুপৰতো কেতিয়াবা সিংহৰ আৰ্ত্তনাদ শুনা যায়। গীৰ ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ কাষে পাৰে থকা মানুহে কেতিয়াবা এই অৱস্থাৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হয়। উল্লেখযোগ্য যে গুৱাহাটীৰ চিৰিয়াখানাত লাহন-পালন কৰি থকা সিংহ কেইটাল ভয়াবহ গে জৰণি প্ৰায়েই শুনিবলৈ পোৱা যায়।

ইতিপূৰ্বে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে গীৰ অভয়াৰণ্য তথা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ বাহিৰে ভাবতবৰ্ষৰ অন্য কোনো ঠাইত সিংহ জাতীয় প্ৰাণীক স্বাভাৱিক পৰিবেশত স্বাধীনচিন্তীয়া ভাৱে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। অৱশ্যে মহাৰাষ্ট্ৰৰ বৰিভুলি ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু উদ্যানৰ নন্দন কানন উদ্যানত সিংহক মুকলি স্থানীয়া ভাৱে আহল বহল পৰিবেশত

যেদি কি চাকৰি দাবৰ আকৰ্ষণীয় অনুষ্ঠান পঢ়ি তোলা হৈছে। এই চাকৰিৰ ভিতৰলৈ উল্লেখ্য পৰিচালকসকলে ব্যৱস্থা কৰি যথা নিৰাপদজনক যন্ত্ৰচালিত বাহনত আবোহণ কৰি পৰ্য্যকসকলে সিংহবোৰৰ নিচেই কাষলৈকে যাব পাৰে। ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য স্বাভাৱিক পৰিবেশত যাতে সিংহ প্ৰতিপালন কৰি বিকল্প আবাস ভূমিৰ সৃষ্টি কৰিব পৰা যায় তাৰ বাবে সংশ্লিষ্ট কৰ্তৃপক্ষই ইতিমধ্যে ব্যৱস্থা হাতত লৈছে। অৱশ্যে এই আঁচনি এতিয়ালৈকে কুতকাৰ্য্যতাবে সম্পাদন কৰিব পৰাৰ লক্ষণ দৃষ্টিভূত হোৱা নাই।

সিংহ জাতীয় প্ৰাণীয়ে বছৰৰ যেই কোনো সময়তে পোৱালি জগায় বুলি প্ৰমাণিত হৈছে। প্ৰায় বাৰ্ষিক উল্লেখ্যত বাস কৰা সিংহ-সিংহিনীবোৰৰ মাজত শীতকালত মিলা বীৰি ভাৱ দেখা যায়। বাৰ-কাণ্ডপ বাহত সিংহিনীহঁতে পোৱালি জগায় আৰু এবাৰত এটাতকৈ বেছি পোৱালি জগায়। গৰ্ভ ধাৰণৰ সময় ১২৬ দিন বুলি জনা যায় যন্ত্ৰ মাইকী উভয়ে মিলি পোৱালিবোৰক প্ৰতিপালন কৰি ড'ৱৈ দীহল বৰে।

ঢেকীয়াপতীয়া বাঘ

শ্ৰেণী----জন্যপায়ী

বৰ্গ----মাংসাহাৰী

গোত্র----ফেলিডি

প্ৰজাতি----পাছেদা টাইগ্ৰিছ

সেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ ভিতৰত ঢেকীয়াপতীয়া বাঘেই আকাৰত আটাইতকৈ ডাঙৰ হয়। মহা পৰাক্ৰমী সিংহৰ বাহিৰে বাঘৰ লগত ফেৰ নাহিব পৰা দ্বিতীয় বিধ সেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী থকাৰ কথা জনা নাযায়। এই দুবিধ প্ৰাণীয়ে কেতিয়াবা যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হলে অৱশেষত কোনে কাক লগবাই ফেলিব পাৰিব তাক আগতীয়াটক কোৱা টান। ঢেকীয়াপতীয়া বাঘৰ নোমৰ বৰণ হালধীয়া হোৱা দেখা যায়। গোটেই গাতে শুক্লবৰ্ণৰ দীঘল-পহীয়া দাগ বা আঁচ থাকে। ঢেকীয়া গছৰ পাতৰ দৰে এই আঁচবোৰ জন্তুটোৰ দেহত দিনপি থকাৰ বাবে এইবিধ প্ৰাণীক আমাৰ ভাষাত ঢেকীয়াপতীয়া বাঘ বুলি কোৱা হয়। জন্তুটোৰ মুখমণ্ডলত অঁকা-বিকা দাগৰ উৎপত্তি হয়। ঠেং কেইখনত হোৱা বগা বৰণৰ আঁচবোৰ পথালি পথালিকৈ গছাই ৰখা যেন লাগে। মতা বাঘৰ তুলনাত বাঘিনীৰ গাটো পাতলীয়া হোৱা দেখা যায়। অঁকা-বিকা লাগেৰে ঢেকীয়া পতীয়া বাঘ দেখাত সুৱনী হয়। চিকাৰ-বিনাশী আৰু মাংসাহাৰী প্ৰাণী হলেও বাঘ যিকোনো সময়তে জন্তু নিধন কৰা দেখা নাযায়। পেটৰ ক্ষুধা নিৰাৱণৰ বাবে সি চিকাবোপযোগী এটা জন্তু বিচালি লয়। সেইটো জন্তুক বধ কৰি খাব অত্যাৱশ্যক কৰিলে সি অন্য জন্তুৰ মাজত অৱাৱতে গম্ভীৰ সৃষ্টি নকৰে। সেই কাৰণে বাঘক উদাৰ প্ৰাকৃতিৰ উচ্চমনা প্ৰাণী বোলা হয়।

সাধাৰণতে ঢেকীয়াপতীয়া বাঘে গভীৰ অৱণ্যত বাস কৰিবলৈ ভাল পায়। উলু বৰতা, ইকৰা, পাগৰি গুড়তি ওখ ওখ ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদেৰে ভৰপূৰ হৈ থকা আৰু, সেৰেঙা সেৰেঙা গছ গছনি থকা হাবি বননিয়ে এইবিধ প্ৰাণীৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। ভিন্ ভিন্ জৰায়ুয়ে প্ৰাধান্য লাভ কৰা নানা প্ৰকাৰৰ বাতাব্যমত ইহঁতে কৃতকাৰ্যতাৰে জীৱন নিৰ্বাহ কৰিব পাৰে। আচৰ্য্যতে বিৰাৱৰ ইপ্-যোগী জন্তু যথেষ্ট পৰিমাণে থকা বা নথকাৰ অৱস্থাই ইহঁতৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশ সৃষ্টি কৰা বা নকৰাত পোনপটীয়া অধিগণা যোগায়। বনৰীয়া জন্তুৰ অভাৱ হলে ঢেকীয়াপতীয়া বাঘে মাছে সময়ে পাৱৰ ভিতৰলৈ সোমাই গৰু, ছাগলী আদি ঘৰচীয়া

জন্তুকো আক্ৰমণ কৰে। বাঘে সাধাৰণতে মানুহলৈ ভয় কৰে আৰু থকা ঠাইৰ ওচৰেও মানুহ অহা যোৱা কৰাৰ গম পালে ই নাহেঁকৈ হাবিৰ মাজলৈ সোমাই যায়। কেনে-বাকৈ মানুহৰ ঘাৰা আক্ৰান্ত হ'লে কিম্বা ভোকত আতুৰ হোৱাৰ সময়ত চিকাৰৰ উপযোগী প্ৰাণী বিচাৰি নাপালে কেতিয়াবা ই মানুহকো আক্ৰমণ কৰিবলৈ কুঠাবোধ নকৰে। এবাৰ মানুহৰ তেজৰ সোৱাদ পালে ই নাপাহৰে। তেনে বাঘে মানুহৰ পাছ লয় আৰু আচৰিত্তে আক্ৰমণ কৰে। কালক্ৰমত সি মানুহ খোৱা বাঘত পৰিণত হয়। নৰ খাদকৰ উপদ্ৰৱত কেতিয়াবা বহুতো মানুহে প্ৰাণ বিসৰ্জন দিব লগীয়া হয়। তেনে বাঘক গুলিবিদ্ধ কৰি বধ কৰিব লগীয়া হয়। উত্তৰ পানৰ মাজৰাট নামেৰে ঠাইত বাস কৰা জিয়াউৰ বহমান নামৰ এজন অভিজ্ঞ লোকে কেবাটাও নদখাদক ফাল পাতি জীয়াই জীয়াই ধৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। এইদৰে মানুহ খোৱা বাঘ কদাচিৎ কিনি তেওঁ বহুতো মানুহক বাঘৰ ঘাৰা আক্ৰান্ত হৈ মৃত্যুবৰণ কৰাৰ পৰা বক্ষা দিবলৈ সক্ষম হৈছে।

চেকীয়াপতীয়া বাঘ

চেকীয়াপতীয়া বাঘৰ উৎপত্তি স্থান ছাইবেৰিয়াৰ বিস্তীৰ্ণ বনভূমিবিলাকে নিদ্ধাৰণ কৰিছে বুলি জনা যায়। ছাইবেৰিয়াৰ ফালে বস কৰা চেকীয়াপতীয়া বাঘবিলাকক উচুৰি বাঘ বুলি কোৱা হয়। এই চেকীয়াপতীয়া বাঘৰ গোমৰিলাক অগপ দীঘলীয়া হোৱাৰ বাবে ইহঁতক আকাবত ডাঙৰ যেন লাগে। আৰু দেখৰ তাপমান নিয়ন্ত্ৰণ কৰাওঁত সহায় কৰে। কালক্ৰমত কিছুমান উচুৰি বাঘে দক্ষিণ আৰু দক্ষিণ-পূবৰ ফালে প্ৰসুৰ্জন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। জলবায়ু আৰু মাটি পানীৰ প্ৰভাৱৰ অনুপাতে বাঘ বিশাৰু আকাৰত ভিন্ন ৰূপ দেখা যায়। ইয়াৰ কিছুমান বাঘে ঠাই সলনি কৰি আহি

ভাবতব অৰণ্যভূমিত সোমাইছি বুলি জনা যায়। বাছস্থানৰ স্বৰূপনিৰ্ণয়ে গৰকা নিষ্ঠাৰ ভূ-ভাগৰ বাহিৰে সমগ্ৰ দেশতে ঢেকীয়াপতীয়া বাঘৰ আধিপত্য দেখা যায়। হিন্দালয় শৈলমালাৰ নানানি ভাগত থকা বাঘবিলাক আক্ৰান্ত অন্যান্য ঠাইৰ বাহতকৈ অলপ ডাঙৰ যেন লাগে। অসম আৰু অসমৰ ওচৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্য কেইখনত ঢেকীয়াপতীয়া বাঘ দেখা যায়। ছাইবেৰিয়াৰ ফালৰ কিছুমান উচুৰি বাঘৰ বংশধৰে সুন্দৰ প্ৰাচ্যৰ ফালেও বসতি বিস্তাৰ কৰা দেখা যায়। এইদৰে স্থান সলনি কৰা বাঘে দক্ষিণ পূব এচিয়াৰ অন্তৰ্গত বিভিন্ন দেশত বাস কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। এইবিলাক দেশৰ ভিতৰত চীন দেশ, সুমাত্ৰা, জাপান, ব্ৰহ্মদেশ প্ৰভৃতি দেশৰ নাম নিশ্চয়ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। আন কিছুমান ঢেকীয়াপতীয়া বাঘে দক্ষিণ-পশ্চিম ফালে চোং-সলাই ৰ কাঙ্গিয়ানি ইদৰ চাৰিও কাষে থকা কিছুমান অৰণ্যত থাকিবলৈ ল'লেগৈ। বিভিন্ন অঞ্চলত এইদৰে থাকিবলৈ লোৱা বাঘবিলাক স্থানীয় জনবায়ুৰ দ্বাৰা ভয়ৰ বিষয়ে শুনা হ'ল। পৰিৱেশ অনুযায়ী বাঘবিলাকৰ দেহত কিছুমান নিৰ্ভৰশীল বৈশিষ্ট্য ফুটি উঠিল। জঙ সৰুইৰ দেহত পৰিস্ফুট হৈ উঠা আক্ৰান্ত আকৃতিৰ সামান্য ব্যৱধান আৰু গাঁৱ নোৱৰ বৰণৰ গভীৰতাৰ ইণ্ডিগোচি অনুগতি ঢেকীয়াপতীয়া বাঘক ৭টা প্ৰকাৰত ভাগ কৰা হৈছে।

অসমৰ অসমত প্ৰতিষ্ঠিত বহুতো ঢেকীয়াপতীয়া বাঘ আছিল বুলি জনা যায়। বাঘ নিধন কৰিব পৰা সাহসী লোক সকল সকলোৰে প্ৰশংসাৰ পাত্ৰ হৈছিল। ইংৰাজ সকল অসমলৈ অহাৰ আগতে পুৰাকালৰ ৰাজ্যবিলাক অৰণ্যভূমিৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ আছিল। বহুতো মানুহে বাঘৰ আক্ৰমণত প্ৰাণ বিৰাজন দিব লগীয়া হৈছিল। অসমৰ মাজেদি খেল আইন প্ৰতিষ্ঠাকৰাৰ পাছত ঠায়ে ঠায়ে হাবি জঙ্গলবোৰ কাটি-ছিঙি চাহ বাগিচা-বোৰ স্থাপন কৰা হ'ল। ফল স্বৰূপে বাঘজাতীয় প্ৰাণীবোৰে নিৰলে বাস কৰা বনভূমি অঞ্চলৰ সংকোচন ঘটিল। বাঘবোৰে চোং সলাই সলাই বিভিন্ন ঠাইত গোপনে বাস কৰাৰ পথ বিচাৰিলে। চিকাৰী সকলৰ হাতত বহুতো বাঘে মৃত্যুবৰণ কৰিব লগীয়া হ'ল। ভাৱতবৰ্ষৰ অন্যান্য ঠাইত বাস কৰা ঢেকীয়াপতীয়া বাঘক বধ কৰিব বাবে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা হ'ল। অভিজ্ঞ চিকাৰ বিলাসী লোকসকলে গাইঙটীয়াভাৱে আৰু সমূহীয়াকৈ নিধন কাৰ্যত আত্মনিয়োগ কৰা পৰিলক্ষিত হ'ল। হিংসাকুৰীয়া মাংসাছাৰী জন্তু হোৱাৰ বাবে সৰ্বসাধাৰণে নিধন যন্ত্ৰত সাধ্যানুসাৰে যোগদান দিলে। অভিজ্ঞ চিকাৰী সকলে বাইজৰ পৰা উৎসাহ উদগনি পোৱাৰ উপৰিও কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত চৰকাৰৰ তৰফৰ পৰা পুৰস্কৃত হ'ল। দেশ বিদেশৰ পৰা অহা অভিজ্ঞ চিকাৰীৰ দলবিলাকক ছাবি বৰ্গনিৰ কাষত শিবিৰ পাতি লৈ নানাবিধৰ বিচিত্ৰ বন্যপ্ৰাণী বধ কৰিবলৈ চৰকাৰে অনুমতি প্ৰদান কৰিছিল। এই চিকাৰী দলবোৰৰ হাতত প্ৰতি বছৰে একাধিক বাঘে প্ৰাণ বিৰাজন দিব লগীয়া হৈছিল।

ধাৰাবাহিক ভাৱে নিধন কাৰ্য চলি থকা বাবে অন্যান্য গোষ্ঠীৰ বন্যপ্ৰাণীৰ দৰে দেশত বাঘৰ সংখ্যাও ক্ৰমে কমি আহিল। কোনো কোনো বন্যপ্ৰাণী অধ্যয়িত এলেকা সম্পূৰ্ণভাৱে বন্যপ্ৰাণী শূণ্য হৈ পৰিল। বনাঞ্চল জনাঞ্চলত পৰিণত হ'ল। চৰকাৰে বাঘ সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা হাতত ল'লে। ইয়াৰ ফলশ্ৰুতিত ব্যাঘ্ৰ যোজনা কিছুমান দেশৰ বিভিন্ন অঞ্চলত প্ৰতিষ্ঠা কৰি এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ সংৰক্ষণ আৰু বংশ বৃদ্ধিৰ বাবে যাবতীয় ব্যৱস্থা চৰকাৰে হাতত ললে। ঢেকীয়াপতীয়া বাঘ দুৰ্ভাগ্যবশত শ্ৰেণীৰ অন্যতম বন্যপ্ৰাণী বুলি পৰিগণিত হ'ল। বাঘৰ নিধন যন্ত্ৰ আইন বিৰোধী বুলি ঘোষিত হ'ল। ইয়াৰ ফলত সমগ্ৰ দেশত বাঘৰ সংখ্যা লাহে লাহে বৃদ্ধি পাবলৈ ধৰিলে।

বৰ্তমান অৱস্থাত ঢেকীয়াপতীয়া বাঘৰ ভবিষ্যত উজ্জ্বল হৈছে বুলি প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। অৱশ্যে কালক্ৰমত এই অৱস্থাৰ পৰিবৰ্তন হোৱাতো স্বাভাৱিক। ঠায়ে ঠায়ে এইবিধ হিংসাকুৰীয়া বন্যপ্ৰাণীৰ সংখ্যা আশাভীতভাৱে বৃদ্ধি পোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে। পৰিস্থিতিয়ে বিকট ৰূপ ধাৰণ কৰাৰ আগতে যে জন্তু সংখ্যাৰ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব লাগিব সেইটো ধুৰূপ। পাৰি-পাশ্বিক অৱস্থাৰ লগত খাপ খোৱাকৈ ঠাই অনুযায়ী ধাৰণ শক্তি নিৰূপণ কৰিব লাগিব। ধাৰণ ক্ষমতাক আওকাণ কৰি বাঘৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হ'বলৈ দিলে এদিন গোঁজেই গজালি হৈ জংগনৰ মাজত সত্ৰাসৰ সৃষ্টি কৰিব।

ঢেকীয়াপতীয়া বাঘে যোৱা পাতি বাস কৰেনে কিম্বা পালেৰে জীৱন যাপন কৰে এই কথা স্পষ্ট ভাৱে জনা নাযায়। সময় অনুযায়ী বাঘ আৰু বাঘিনীৰ মাজত সদভাৱৰ সৃষ্টি হ'লেও সেই মিলন চিৰস্থায়ী হোৱা দেখা নাযায়। বাঘিনীয়ে এবাৰত তিনি-চাৰিটা পৰ্যন্ত পোৱালি জগায়। তাই অকলে পোৱালি কেইটাক প্ৰতিপালন কৰি ডাঙৰ দীঘল কৰিব লগীয়া হয়। আনকি বাঘটোৰ মুখৰ পৰাও তাই পোৱালি কেইটাক ৰক্ষা কৰিব লগীয়া হয়। সি যাতে পোৱালি কেইটাৰ কোনো হানিবিঘিনি ঘটাব নোৱাৰে তাৰ বাবে বেচেত্ৰীয়ে পোৱালি কেইটাক পলুৱাই পলুৱাই লৈ ফুৰিব লগীয়া হয়। বাঘৰ জীৱন কাল প্ৰায় ১০ বছৰৰ ওচৰা-ওচৰি হ'ব বুলি জনা যায়।

বগা বাঘ

শ্ৰেণী---সুখ্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---ফেৰ্নানডি

প্ৰজাতি---পাহেৰা টাইগ্ৰিছ

ভাৰতবৰ্ষত বগা বাঘ নামৰ আন এবিধ ঢেকীয়াপতীয়া বাঘ বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কিন্তু বৰ্তমানে এইবিধ বিৰাট্ৰ প্ৰাণী লুপ্তপ্ৰায় হৈছেগৈ। এইবিধ ঢেকীয়াপতীয়া বাঘৰ বিশেষত্ব হ'ল সাধাৰণ বৰণৰ বাঘৰ দৰে ইয়াৰ গাৰ নোমবিলাকৰ বৰণ হালধীয়া নহৈ বগা হোৱা দেখা যায়। অন্যান্য বাঘৰ দৰে ইয়াৰ গাতো ঢেকীয়া গছৰ পাতৰ দৰে দীঘল দীঘল আঁচ বা পট্ট থাকে আৰু এই পট্টবোৰে জন্তোটোক আটক খুঁতীয়া কৰি সজাই নাখে। ইয়াৰ ঠেঙত পখালিকৈহে আঁচ থকা দেখা যায়। ইয়াৰ নখ আৰু দাঁতৰ গঠন প্ৰণালীত কোনো বৈশিষ্ট্য দেখা নাযায়। সাধাৰণ বৰণৰ বাঘ আৰু এইবিধ বাঘৰ মাজত এই বিষয়ত কোনো প্ৰকাৰৰ পাৰ্থক্য নাথাকে। তাৰোপৰি মুখ মণ্ডলত অঁকাৰিকা দাগৰ সাঁচ থকা দেখা যায়। ওপৰ উঠত মোটা ধৰণৰ গৌঁফ হয়। জন্তোটো সাধাৰণ বৰণৰ ঢেকীয়াপতীয়া বাঘৰ তুলনাত অলপ লাহি হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবিধ বাঘৰ বৰণ আৰু গঠন প্ৰাণালীয়ে জন্তোটোক সৌন্দৰ্য দৃগুণ বৃদ্ধি কৰে। সাধাৰণতে এইবিধ বগা বাঘ দুৰ্লভ হোৱাৰ বাবে ইহঁতক বিস্ময়ৰ অন্যান্যত্ম প্ৰতীক বুলি গণ্য কৰিব লাগিব।

∴ বগা বাঘৰ উৎপত্তিস্থান মধ্যপ্ৰদেশ বুলি ক'ব পাৰি। বৃটিছৰ দিনত ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইত বহুতো সৰু-ডাঙৰ মিত্ৰৰাজ্য আছিল। ইংৰাজ অনুশাসনৰ ছত্ৰ-চাঁয়াত এই মিত্ৰ ৰাজ্যবিলাকৰ ৰজা মহাৰজাসকলে নিজ নিজ ৰাজ্যৰ শাসন স্বত্ব পৰিপূৰ্ণাৱৰ্ত্তন কৰিছিল। চিকাৰ বিলাসী ৰজা-মহাৰজাসকলে নিজ নিজ ৰাজ্যত একে একোভোখণ্ড অৰণ্যভূমি চিকাৰ অভিযানৰ বাবে আছুতীয়াকৈ সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিছিল। বছৰৰ এটা নিদিষ্ট সময়ত এওঁলোকে দলে বলে চিকাৰৰ বাবে এই দৰে সংৰক্ষণ কৰি ৰখা মুগয়াবন বিলাকত প্ৰবেশ কৰিছিল। হৰিণ, কুকুসাৰ আদি জন্তু ৰখ কৰি কৰি তেওঁলোকে মনোৰঞ্জনৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। মধ্য প্ৰদেশৰ অন্তৰ্গত বেতা নামৰ যিখন সৰু মিত্ৰৰাজ্য আছিল সেই মিত্ৰ ৰাজ্যৰ মহাৰজাৰ তেনে এখন মুগয়াবন আছিল। তাৰ মহাৰজাই নাহে সময়ে সেই মুগয়াবনখনলৈ দলে বলে চিকাৰ অভিযানত গৈছিল।

চিকাৰত বধ কৰা প্ৰাণীবিলাকৰ বাহিৰে মহানভাই দুই চাৰিটা আকৰ্ষণীয় প্ৰাণী জীয়াই ধৰি আনি ৰাজপ্ৰাসাদৰ চৌহদত আটোমটোকাবিকৈ ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। এবাৰ তেওঁ গুণাৰনত কেইটামান বগা বৰণীয়া বাঘৰ পোৱালি ধৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। সেই বগা বাঘ কেইটা তেওঁ ৰাজ-প্ৰাসাদৰ এটা অংশ আৰু চৌহদৰ ভিতৰত ৰাখি ঘৰচীয়াকৈ প্ৰতিপালন কৰিবলৈ আয়োজন কৰিলে। কালক্ৰমত এইদৰে ৰাজপ্ৰাসাদত বগা বগা বাঘ কেইটাই বন্যপ্ৰাণী বিশেষজ্ঞ সকলৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ল। দেশৰ বিভিন্ন ঠাইত প্ৰতিষ্ঠিত চিৰিয়াখানাবিলাকত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে স্থান পালে। ভাৰতবৰ্ষৰ বন্যপ্ৰাণী জগতটো এটা নতুন সংযোজনাৰ সূত্ৰপাত হ'ল।

বগাবাঘ

বিজ্ঞান সম্মতভাৱে বগা বাঘক বেলেগে প্ৰজাতিৰ জন্তু বুলি কোৱা নহয়। সাধাৰণ বৰণৰ টেকীয়াপতীয়া বাঘৰ পৰাই এইবিধ আপুৰুগীয়া প্ৰাণীৰ উৎপত্তি হৈছে বুলি জনা যায়। মিয়মট কি নহওক এইবিধ প্ৰাণীৰ অভ্যুদয়ে জন্তু জগতত এক বিস্ময়ৰ সৃষ্টি

কৰিছে। কিয়নো সকলো ঠাইতে বাঘ কৰা ঢেঁকীয়াপতীয়া বাঘৰ পোৱালিৰ মাজত বগা বৰণীয়া বাঘৰ উৎপত্তি হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। উল্লেখযোগ্য কথা যে প্ৰত্যেক বিধ বন্যপ্ৰাণীয়ে নোমৰ বা পাখিৰ নিৰ্দিষ্ট বৰণ আৰু গঠন প্ৰণালীৰ দ্বাৰাহে আত্মপ্ৰকাশ কৰে। জীৱ জগতৰ বৰণ আৰু গঠন প্ৰণালী আদিত জলবায়ু, সমুদ্ৰ পৃষ্ঠৰ পৰা উচ্চতা ভৌগোলিক অৱস্থান আদিৰ প্ৰভাৱো আংশিকভাবে পৰিলক্ষিত হয়। এই প্ৰভাৱৰ বলত বিভিন্ন পৰিবেশত নিগাৰ্জীকৈ বাস কৰা একে প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীৰ গাৰ বৰণৰ হীনভেদ দেখা যায়। এনেবিলাক ভিন্নৰূপী একে প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীক উপ-প্ৰজাতিৰ আখ্যা দিয়া হয়। ঢেঁকীয়াপতীয়া বাঘৰ ক্ষেত্ৰতো এনে ধৰণৰ ভিন্নৰূপ দেখা লয়। গ্ৰীষ্ম প্ৰধান বা অৰ্প বৃষ্টি হোৱা এলেকাবিলাকত থকা কিছুমান বন্যপ্ৰাণীৰ মাজত কেতিয়াবা দুই এটা বগা জন্তু বা চৰাই উদ্ভৱ হয়। এনেবিলাক জন্তুক “এল বিনো” বোনা হয়। কাউৰী, বান্দৰ, ভালুক আদিৰ মাজত “এলবিনো”ৰ উৎপত্তি হোৱা কেতিয়াবা দেখিবলৈ পোৱা যায়। বস্ত্ৰৰ লগত মিহলি হৈ থকা এলবিনিৰ নামৰ পদাৰ্থৰ প্ৰাধান্যই এই ধৰণৰ বিৰূপ বৰ্ণ সৃষ্টি কৰাত অবিহণা যোগায় বুলি কোৱা হয়।

ওপৰত বৰ্ণনা কৰি অহা প্ৰতিপাদাই বগা বাঘৰ শুভ বৰ্ণক আংশিক ভাৱে বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিলেও জীৱ জগতত এইবিধ প্ৰাণীয়ে এক অভূতপূৰ্ব কিম্বদন্তি সৃষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে বুলি ক’ব লাগিব। কিয়নো বগা বাঘৰ উৎপত্তি বিচৰণভূমিৰ সকলো ঠাইতে বিয়পি থকা দেখা নাযায়। অন্যন্য তথাকথিত শুভবৰণীয়া প্ৰাণীৰ দৰে এই ঘটনাক আকস্মিক ব্যতিক্ৰম বুলি বিশ্লেষণ কৰিব নোৱাৰি। শুনা যায় যে বগা বৰণীয়া বাঘ বা বাঘিনীৰ মাজত যি পোৱালিৰ উদ্ভৱ হয় সেই পোৱালিৰ আটাই কেইটাই বগা বা হালধীয়া ৰং ধাৰণ কৰি জন্ম লোৱা দেখা নাযায়। এইবিলাক বিষয়ত গবেষণা তথা অধ্যয়নৰ জৰিয়তে নিৰ্ণয় কৰাৰ উপযোগী বহুতো তথ্য উদ্ঘাটন কৰিবলৈ এতিয়াও বাকী আছে বুলি জনা লয়। সি যিয়েই কি নহওক জন্তু জগতত শুভবৰ্ণৰ বাঘ কেইটাই এক বিস্ময়ৰাজিত পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। তাৰতত্ত্বমিত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ অভ্যুদয়ে বন্যপ্ৰাণী জগতত দেশৰ মৰ্যাদা উন্নত পৰ্যায়ত সংস্থাপিত কৰিবলৈ যে সক্ষম হৈছে সেই কথা বিনা দ্বিধাৰে স্বীকাৰ কৰিব লাগিব।

নাহৰ-ফুটুকী বাঘ

শ্ৰেণী----স্তন্যপায়ী

বৰ্গ----মাংসাহাৰী

গোত্ৰ----ফেলিডি

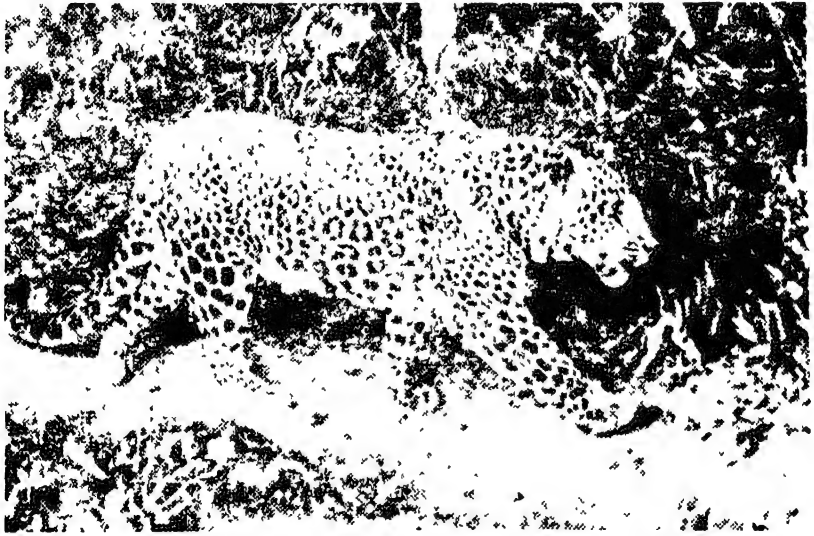
প্ৰজাতি---পাহেৰা পাৰ্ছছ

নাহৰ-ফুটুকী বাঘ ঢেঁকীয়াপতীয়া বাঘৰ তুলনাত সৰু। ইহঁতৰ দেহত ঢেঁকীয়া পতীয়া বাঘৰ দৰে দীঘল পহীয়া আঁচ দেখা নাযায়। কিন্তু গাৰ নোমবোৰ বগুচুৱাকৈ হালধীয়া হয়। তলপেট আৰু কৰঙনৰ ভিতৰৰ অংশৰ নোমবোৰ বগা। গোটেই গাতে ক'লা ফুলামপহীয়া দাগৰ উৎপত্তি হয়। ৰাজহাড় ডালৰ ওপৰত আৰু এই ৰাজহাড় ডালৰ দুয়ো কাষে থকা ফুলামপহীয়া দাগৰ কিছুমান দীঘল চানেকীয়া আৰু আন কিছুমান চক্ৰাকাৰ বা বহুকোণীয়া হয়। কিছুমান দাগৰ মাজত জন্তোটোৰ গাৰ ৰঙৰ লগত মিলাকৈ হালধীয়া চকৰ দেখা যায়। মুখৰ আগত, ডিঙিত আৰু মূৰৰ ওপৰ ভাগত তলনুৰূপ ফুটুকী-ফুটুকী দাগ দেখা যায়। মুখৰ আগ ভাগ আৰু ডিঙিৰ দুয়ো কাষৰ চকৰবিলাক আকাৰত তুলনামূলক ভাৱে সৰু হয় আৰু এই চকৰ বিলাকৰ মাজত হালধীয়া ফুলৰ নিচিনাকৈ ৰূপ বহা নাগাকে। আকৃতি আৰু গঠন প্ৰণালীত দাঁত আৰু নখবোৰ সেকুৱী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ দৰেই হয়। দেহৰ বৰণৰ তাৰতম্য আৰু ফুলাম পাহিবোৰৰ আকাৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি নাহৰ-ফুটুকী বাঘক কেবাটাও উপ-প্ৰজাতিত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিবলগীয়া হৈছে।

ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰায় সকলোবিলাক ঠাইতে কমবেছি পৰিমাণে নাহৰ-ফুটুকী বাঘ দেখিবলৈ পোৱা যায়। ভাৰতৰ ভৌগোলিক চাবিসীমাৰ বাহিৰে ইয়াৰ বসতিস্থান পশ্চিমৰ ফালে পাকিস্তানলৈ সন্নিৱিষ্ট হৈছে। পূবৰ ফালে বাংলাদেশ আৰু ব্ৰহ্মদেশতো এই বিধ প্ৰাণী দেখা যায়। তদুপৰি ভূটান আৰু নেপালৰ পৰ্বতীয়া পৰিবেশত আৰু দক্ষিণৰ ফালে শ্ৰীলঙ্কাত এইবিধ প্ৰাণীৰ অৱস্থান দেখা যায়। নাহৰ-ফুটুকী বাঘক সাধাৰণতে গভীৰ অৰণ্যত দেখা নাযায়। পাতলীয়া হাবি বনৰি পিনাকত ইহঁতে পাবিবলৈ ভাল পায় আৰু এনে বৰণৰ পৰিবেশত পকা নানা বৰণৰ ঘ্ৰাণী চিকাৰ কৰি খায়েই এইবিধ প্ৰাণীয়ে জীৱন নিৰ্বাহ কৰে। চিকাৰৰ বাবে ঘাইকৈ নিৰ্দিষ্ট জাতীয় জন্তু বিচাৰি পোৱা বা গোপোৱাৰ ওপৰতে নাহৰ-ফুটুকী বাঘে নিৰ্ভৰ কৰি বাগীয়া হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ বিভিন্ন ৰাজ্যৰ ভিতৰত যি কেইটা নাহৰ-

ফুটুকী বাঘে নিগাজীকৈ থকাৰ বাবে অনুকূল ঠাই বাচি লৈছে সিহঁতে চিকাৰৰ বাবে সেই ঠাইত থকা সুগন্ধী পহু, শহু, গাহৰি আদি বন্যপ্ৰাণীবোৰৰ ওপৰতে ভাৰসা কৰিব লগীয়া হয়। ঘৰচীয়া জন্তুৰ ভিতৰত গৰু, ছাগলী, ভেড়া আদি প্ৰাণীকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি। নিগোন, কেৰ্কেটুৱা আৰু কেৰ্কাঁৰা গোষ্ঠীৰ নিম্মখাপৰ প্ৰাণীকো এইবিধ মাংসাহাৰী প্ৰাণীয়ে আহাৰৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ দক্ষিণ আৰু পাশ্চিমৰ ৰাজ্য কেইখনে বিভিন্ন পৰিবেশত বাস কৰা নাহৰ-ফুটুকী বাঘ বিলাকে সেইবোৰ ঠাইত গঢ়াঢ়া বাস কৰা তৃণ-পল্লবভোজী বন্য প্ৰাণী আৰু ঘৰচীয়া জীৱ-জন্তুৰ ওপৰতে ঘাইকৈ নিৰ্ভৰ কৰিব লগীয়া হয়। সেইবিলাক ঠাইৰ তৃণভোজী বন্যপ্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত চাৰিশিঙীয়া এণ্টেলোপ, কৃষ্ণাৰ, চিন্-কাৰা আদিয়েই প্ৰধান। গাওঁ-ভূইবিলাকৰ কাষৰ পাৰ্শ্বৰ হাবিবোৰত থকা নাহৰ-ফুটুকী বাঘে ভেড়া, ছাগলী আদি ঘৰচীয়া জন্তুৰ ওপৰতো চকু দিযে। আনকি ঘোঁৰা, গাধ, প্ৰচুৰ পততি জন্তুকো সিহঁতে আক্ৰমণ কৰে। মানুহৰ নগতি অঞ্চলত পাকি জীৱন গঢ়িবলৈ প্ৰকৃতিৰ মাংসাহাৰী প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে বহুতো গদগদীয়া লৰাই ইহঁতৰ দ্বাৰা

আক্ৰান্ত হৈ প্ৰাণ বিসৰ্জনা দিব লগীয়া হয়। হাবিত থকা লুবিবলৈ যোৱা মানুহেও কেতিয়াবা মৃত্যু বৰণ কৰিব লগীয়া হয়। উত্তৰ প্ৰদেশৰ হিমালয়ৰ নামনি ভাগত বাস কৰা হাবিতলীয়া বহুতো মানুহে নাহৰ-ফুটুকী বাঘৰ হাতত মৃত্যুক আকোৱালি লব লগীয়া হৈছিল। তাহানি দিনৰ বিখ্যাত চিকাৰী তথা বন্যপ্ৰাণীবিদ্ কৰ্মক্ষেত্ৰে বহুতো মানুহৰ দ্বাৰা নাহৰ-ফুটুকী বাঘ নিধন কৰি সেই হাবিতলীয়া ঠাইবোৰত বাস কৰা জনজাতীয় নাইগ্ৰব জীৱনটো শান্তিৰ নিজৰা বোৱাই আনিছিল। জীম্ কৰ্বেটৰ অমৰ লেখনীত

নাহৰ-কুটুকী বাঘৰ জত্যাচাৰৰ কাহিনীবোৰ পঢ়িলে এতিয়াও গাঁৱ নোমবোৰ শিয়ৰি উঠে।

জীম কৰবেটে বৰ্ণনা কৰা অসংখ্য লোমহৰ্ষক কাহিনী আছে। তাৰে ভিতৰত মাত্ৰ এটা কাহিনী তলত উদ্ধৃত কৰি দিয়া হ'ল। ঘটনাটো ঘটিছিল উত্তৰ প্ৰদেশৰ কুমাও অঞ্চলত থকা এডোখৰ পৰ্বতীয়া অৰণ্যভূমিত। হাবিৰ মাজে মাজে মানুহবিলাকে গ. ৩ পাতি বাস কৰিবলৈ লৈছিল। এবাৰ এখন গাঁৱৰ এজনী মাইকী মানুহে ঘাঁহ কাটিবৰ বাবে হাবিলৈ গৈছিল। ঘাঁহ কাটি থকা অৱস্থাতে তাইক এটা নাহৰ-কুটুকী বাঘে ধাপ মাৰি ধৰি মাৰি পেলালে। বাঘটোৱে মানুহজনীৰ মাংসখিনি কামুৰি কামুৰি খাই শেষ কৰি পেলালে। ভিত্তিত কামোৰ মাৰি ধৰি হাবিৰ যি যি ফালেদি বাঘটোৱে মানুহজনীক টানি লৈ গৈছিল সেই ছোৱা ঠাইত তাই পিন্ধা কাপোৰ কানিখিনি ছিৰা-ছিৰ হৈ বাটে-বাটে পৰি গ'ল। কাপোৰ কানিৰ চিন পায়ো গাঁৱৰ মানুহে মানুহজনীক বিচাৰি হাবিৰ মাজত সোমাবলৈ সাহস নকৰিলে। সেই সময়তে জীম কৰবেটে ওচৰৰে আন এখন গাঁৱত বাঘ চিকাৰৰ বাবে শিবিৰ পাতি আছিলহি। গাঁৱৰ ৰাইজে এই মানুহজনৰ কাষ চাপিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। যথা সময়ত সদলবলে তেওঁৰ কাষ চাপি গাঁৱৰ মানুহখিনিয়ে সকলোবিলাক কথা ফুঁহিয়াই কলেগৈ। যি ঠাইত নাহৰ-কুটুকী বাঘটোৱে ঘাঁহ কাটি থকা মানুহজনীক আক্ৰমণ কৰিছিল কৰবেট চাহাবে সেই ডোখৰ ঠাইলৈ যাবলৈ স্থিৰ কৰিলে। সেই ডোখৰ ঠাইলৈ গৈ পোৱাৰ পিছত তেওঁ সেই মানুহজনীক বাঘে টানি লৈ যোৱা পথ অনুসৰণ কৰি হাবিৰ মাজত সোমাল। গাঁৱৰ মানুহ দুজন মানে তেওঁক পথ দেখুৱাই লৈ গ'ল। মৰা তেজৰ টোপাবোৰ ঠায়ে ঠায়ে পৰি গোট মাৰি থকাৰ বাবে পথ অনুসৰণ কৰাত কৰবেটৰ বিশেষ অসুবিধা নহ'ল। কিছুদূৰ এইদৰে জোপোহা হাবি আৰু ওপৰ এখ ঘাঁহ ভাতীয় উদ্ভিদৰ মাজে মাজে আগ বাঢ়ি যোৱাৰ পিছত তেওঁলোকে ফটাছিটা কাপোৰৰ চিনচাব আবিষ্কাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ল। অলপ সময়ৰ পাছতে তেওঁলোকে মৰা মানুহ জনীৰ লাওখোলাটো চুলি কোছাৰে সৈতে দেখা পালে। ততাতৈয়াকৈ চাহাবে ওচৰতে থকা এজোপা গছৰ ডালত এখন চাং সজাৰ ব্যৱস্থা কৰি পেলালে। চাহাব চাঙাৰ ওপৰত উঠিল আৰু ওচৰতে থকা অন্যান্য গছৰ ওপৰত লগত যোৱা গাঁৱৰ মানুহ কেইজনক বহুৱাই ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। শৰ সন্ধানত বাতি বাঘ আছি যথা স্থানত উপস্থিত হ'লহি। মানুহজনীৰ মাংসখিনি টানিবলৈ লওঁতে নোলওঁতেই চাহাবে দুজাই গুলি মাৰি দিলে। নাহৰ-কুটুকী বাঘটো ঠাইতে ঠেৰেঙা লাগি পৰি গ'ল। ঋন্তেক পাছতেই ধবফৰাই ধবফৰাই তাৰ প্ৰাণৰায় উৰি গ'ল। তেতিয়াৰ পৰাই গাঁৱৰ মানুহখিনিয়ে চাহাবক ঈশ্বৰ যেন দেখা হ'ল। জীম কৰবেটৰ লেখনীত এনে ধৰণৰ বহুতো লোমহৰ্ষক কাহিনীয়ে স্থান পাইছে।

নাহৰ-কুটুকী বাঘিনীয়ে বহুৰৰ বেই কোনো সময়তে পোৱালি জগায়। তাই এবাৰত তিনি চাৰিটা পৰ্যন্ত পোৱালি দিয়ে বুলি জনা যায়।

ক'লা বাঘ

শ্ৰেণী---সুখ্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

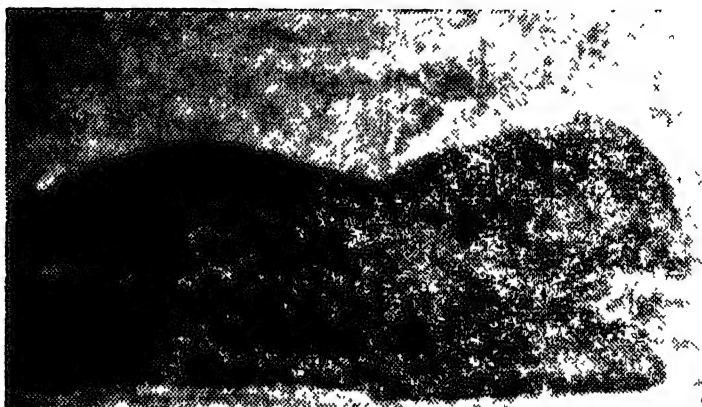
গোত্র---ফেলিডি

প্ৰজাতি---পাছো পাৰ্ভু

অসমৰ বনাভূমি বিনাকৰ কোনো কোনো ঠাইত এবিধ ক'লা বৰণৰ বাঘ গোটীয়া প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই বিশেষ প্ৰাণীবিধ আকাৰত ইয়াৰ অংগন প্ৰবন্ধত বৰ্ণনা কৰি অহা নাহৰ-ফুটুকী বাঘৰ সমানেই হ'ব। এইবিধ প্ৰাণীৰ গৰ্ভাৱস্থাৰ নোমবিলাকৰ বৰণ কাউৰীৰ দৰে ক'লা হয়। আগৰ বানুহে ইয়াকে ক'লা বাঘ বা ষোং বোলে। বিজ্ঞান সন্মতভাৱে এইবিধ প্ৰাণীক নাহৰ-ফুটুকী বাঘৰে অন্য কপ বুলি কোৱা হয়। আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে নাহৰফুটুকী বাঘক পাব নোমৰ বৰণৰ তাৰতম্য আৰু অন্যান্য শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্যৰ কাৰণত কেইবাটাও উপ-প্ৰজাতিত ভাগ কৰা হৈছে। সেই অনুপাতে ষোং বা ক'লা বাঘক এটা উপ-প্ৰজাতিৰ নাহৰফুটুকী বাঘ বুলিয়েই ধৰিব পাৰি। যিয়েই কি নহওক সাধাৰণ নাহৰফুটুকী বাঘৰ তুলনাত এইবিধ প্ৰাণীক অধিক খঙাল প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াৰ গাত সাধাৰণ নাহৰ-ফুটুকী বাঘৰ দৰে ফুলায় পাহি নাথাকে। গোটেইটো প্ৰাণী কিচ্ কিচ্ কৰে ক'লা হোৱাৰ বাবে ই ওচৰতে থাকিলেও সহজে চকুত ধৰা নপৰে। অলপ নিলগৰ পৰা চকুহাল টল্ টল্ কৈ অলি থকা দেখিবলৈ পালেহে গন পোৱা যায় যে সেই ফালেদি কিবা এটা প্ৰাণী পাৰ হৈ গৈছে। এইবিধ প্ৰাণীৰ দাঁত-নখ আদিও অন্যান্য মেকুৰী বা বাঘ জাতীয় প্ৰাণীৰ দৰেই হয়।

চিৰিয়াখানাবিলাকত সংৰক্ষণ আৰু প্ৰতিপালন কৰি থকা সাধাৰণ নাহৰফুটুকী বাঘ আৰু ষোং বা ক'লা বাঘৰ আচৰণৰ পৰা প্ৰমাণ পোৱা যায় যে ক'লা বাঘ আৰু নাহৰফুটুকী বাঘৰ মিলনত উদ্ভৱ হোৱা গতি সম্ভৱতাৰ মাজত দূৰো বৰ্ণৰ প্ৰাণীৰ প্ৰাদুৰ্ভাৱ হয়। গতিকে বংশ প্ৰসৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াত ক'লা জাতীয় বাঘৰ উৎপত্তি স্বতঃসিদ্ধ বুলি ধৰিব গোৱাৰি। বগা বাঘৰ বৰ্ণনা কৰোঁতে ইতিপূৰ্বে এটা কথা উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে বন্যপ্ৰাণীৰ তেজত এলবিনি' নামৰ এবিধ পদাৰ্থৰ উৎপত্তি হয়। এই পদাৰ্থই প্ৰাণীৰ লাভ কৰা পোৱালি সম্পূৰ্ণভাৱে বগা হয়। খ্ৰীষ্ণ-প্ৰধান দেখৰ অল্প বৃদ্ধিৰে গৰক ঠাইত বাস কৰা অল্প বিশেষৰ ক্ষেত্ৰত কেতিয়াবা এনে ধৰণৰ বিস্ময়

দেখা যায়। জীৱ-জন্তুৰ তেজত মিহলি হৈ থকা আন এবিধ মুখ্য পদাৰ্থৰ নাম হ'ল "মেলানিন"। মেলানিন-প্ৰধান বস্তুই ক'লা বৰণৰ জন্তুৰ উৎপত্তি কৰাত অৰিহণা যোগায়। ষোং বা ক'লা বাঘ নামৰ যিবিধ প্ৰাণী অকস্মাতে জন্ম হয় সেই বিধ প্ৰাণীৰ দেহত "মেলানিন" নামৰ পদাৰ্থই প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। গ্ৰীষ্ম মণ্ডলৰ বৃষ্টিপ্ৰধান জলবায়ুতে

ষোং বা ক'লা-বাঘ

অধিক পৰিমাণৰ "মেলানিন" উৎপাদন কৰাত জন্তু বিশেষকৈ সহায় কৰে বুলি কোৱা হয়।
 বিয়েই কি নহওক এই সম্পৰ্কত দোহাৰিব পাৰি যে ষোং বা ক'লা বাঘক এটা বেলেগ প্ৰজাতিৰ জন্তু বুলি ধৰিব নোৱাৰি। মুঠতে ক'লা বাঘ বা ষোং, নাহদ-মুটুৰী বাঘেৰে অন্যতম ৰূপ।

প্রজাতি---নিঅ'ফেলিছ নেবোল'ছা

নেপাল আৰু ভূটানৰ অন্তৰ্গত পৰ্বতীয়া অঞ্চল আৰু কাৰ অকণাচল
 প্ৰদেশলৈকে গোখা-ফুটুকী বাঘৰ বসতিস্থান আছে। ইয়াৰ অতি কম
 আছে। নাগালেণ্ড, মেঘালয় প্ৰভৃতি পাহাৰীয়া অঞ্চলত ইয়াৰ প্ৰাণীয়ে
 খিতাপি লৈছে। পাহাৰৰ মাজলৈকে অসমৰ পাহাৰীয়া অঞ্চলত এইবিধ
 প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াৰ অতি কম
 কৰি গোখা-ফুটুকী বাঘৰ বসতি স্থান আছে। ইয়াৰ অতি কম
 এই দেশবিলাকৰ ভিতৰত বাংলাদেশ, ব্ৰহ্মদেশ, মালয়ভূমি, ইণ্ডোচীনা আদি দেশৰ নাথ
 বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি।

गोवा-मछली काट

হাবিৰ মাজৰ গছ-গছনিত উঠি এইবিধ প্ৰাণীয়ে দিনটো কটায়। কেতিয়াবা, গা-গছৰ ধোন্দ আদিতো আলেঙে আলেঙে কেতিয়াবা সোমাই থাকে। সেই বাবে ইহঁতক নুৰ-বাসী প্ৰাণী বুলিও ক'ব পাৰি। গছৰ ওপৰত বগাই ফুৰা নানাবিধ সৰু-সুৰা প্ৰাণী ইহঁতে ধৰি ধৰি খায়। বাতিহে এইবিধ প্ৰাণীয়ে চিকাৰৰ সন্ধানত ওলায়। কেতিয়াবা ইহঁতে মাটিতৈ নামি আহি মাটিত বগাই ফুৰা নানাবিধ প্ৰাণী ধৰি ধৰি খায়। হিমালয়ৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলৰ বনভূমিৰ কাষত থকা কিছুমান গাঁৱত প্ৰবেশ কৰি এইবিধ প্ৰাণীয়ে বনচীৰা জীৱ-জন্তুৰো হানি বিধিনি ঘটায়।

এইবিধ মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে গছৰ ধোন্দৰ ভিতৰত পোৱালি জন্মায়। এবাৰত সাধাৰণতে দুটাকৈ পোৱালি দিয়া দেখা যায়।

চিতা-বাঘ

শ্ৰেণী----স্তুন্যপায়ী

বৰ্গ----মাংসাহাৰী

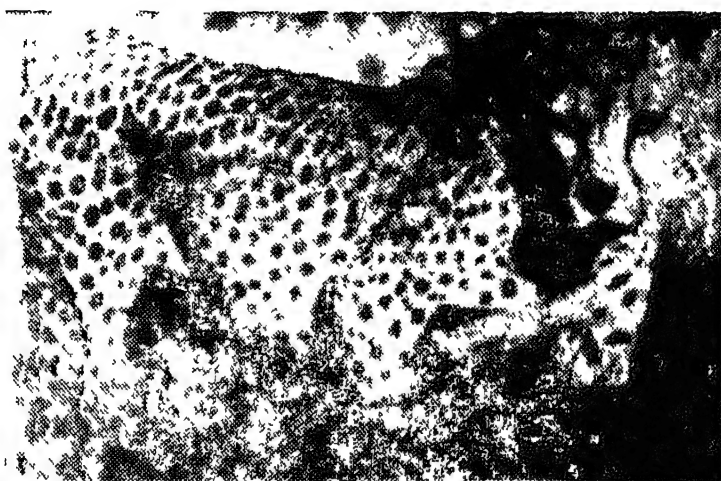
গোত্ৰ----ফেলিডি

প্ৰজাতি----এচিনোনিষ্টা জুবোচ্

চিতাবাঘ নামৰ এবিধ মেকুৰী তথা বাঘ গোষ্ঠীৰ বিচিত্ৰ প্ৰাণী এসময়ত ভাৰত-বৰ্ষৰ কোনো কোনো ঠাইত দেখা গৈছিল। বৰ্তমান এইবিধ প্ৰাণী ভাৰতৰ চান্দীসীমাৰ পৰা সমুদ্ৰকৈ লোপ পালে। পূৰ্বতে এইবিধ প্ৰাণী মধ্য ভাৰত আৰু দক্ষিণাত্যৰ বিভিন্ন পৰিবেশত থকাৰ কথা জনা যায়। কালক্ৰমত ইয়াৰ সংখ্যা ভাৰতবৰ্ষত লাহে লাহে কমি আহিল আৰু বৰ্তমান যুগত ইয়াৰ চিন্-মোকাম্ একেবাৰেই নাইকিয়া হ'লগৈ। অতীততে ভাৰতত এইবিধ প্ৰাণীক চিকাৰৰ সানখি হিচাপে কিছুমান মানুহে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এই কাম সম্পন্ন কৰিবৰ বাবে চকুত এখন ফটাকানি বান্ধি জন্তটোক হাবিলৈ লৈ যোৱা হয়। হাবিৰ অলপ নিলগত চিকাৰৰ উপযোগী কিবা জন্তু চকুত পৰিলে জন্তটোৰ চকুত বন্ধা কাপোৰখন খুলি মেলি দিয়া হয়। প্ৰবল বেগত খেদি খেদি সি বনৰীয়া জন্তটোক অতিক্ৰম কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। তাৰ ভ্ৰতগতিত জন্তটোৱে তন্ত্ৰিৰ নোৱাৰা হৈ পৰে। চিতাবাঘটোৱে তেতিয়া জন্তটোৰ ডিঙিত কামোৰ মাৰি ধৰি আনি গৰাকীৰ ওচৰত পেলাই দিয়েহি। এটা জন্তু এইদৰে ধৰা হৈ গ'লে দ্বিতীয়টো জন্তু ধৰি আনিবৰ বাবে চিতাবাঘক পুনৰ মেলি দিয়া হয়। এই পদ্ধতিৰে কেইবাটাও জন্তু চিকাৰত ধৰি মালিকে ঘৰ পোৱায়হি। চিতাবাঘৰ বংশ উচ্ছেদ হোৱাত আজি কালি এই ব্যৱসায় লোপ পালে।

বৰ্তমান যুগত চিতাবাঘ জাতীয় প্ৰাণী কেৱল আফ্ৰিকা মহাদেশতহে দেখিবলৈ পোৱা যায়। কক্কাৰ বাহিৰে অন্যান্য প্ৰায় সকলোবিলাক ঠাইতে এইবিধ প্ৰাণী কম-বেছি পৰিমাণে দেখা যায়। প্ৰাচীন কালত যেতিয়া ভাৰতবৰ্ষ আৰু এচিয়া মহাদেশৰ অন্যান্য ঠাই কিছুমান আফ্ৰিকা মহাদেশখনৰ সৈতে লগ লাগি আছিল সেই সময়তে আফ্ৰিকাৰ সিংহৰ দৰে চিতাবাঘ জাতীয় প্ৰাণী কিছুমানে এচিয়া মহাদেশ তথা ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিমাঞ্চললৈ প্ৰব্ৰজন কৰিছিল। কালক্ৰমত এচিয়া মহাদেশত থকা এইবিধৰ প্ৰাণী-বোৰ লাহে লাহে নাইকিয়া হ'ল। শেষান্তৰত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী ভাৰতভূমি তথা এচিয়া মহাদেশৰ পৰা চিৰদিনৰ বাবে লোপ পালে।

আকাৰত চিতাৰাঘক নাহৰ-কুটুকী বাঘৰ নিচিনাই লাগে। নাহৰ-কুটুকী বাঘৰ দৰেই ইয়াৰ গোটেই শৰীৰত ফুলাম-পহীয়া দাগ হয়। আনহাতে চিতাৰাঘৰ গাটো তুলনামূলকভাৱে দীঘল আৰু চিয়া হয়। ইয়াৰ মূৰটো গোল আৰু ঠেং কেইখন দীঘল। এইবিধ মেকুবী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ মূৰটোৰ আকৃতি দেখাত গুৱনি। নাকৰ ওপৰভাগৰ পৰা তালুটলৈকে থকা মূৰৰ অংশটোক দেহৰ একাধৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে উবুৰি খোৱাই বখা কাঁহ-পিডলৰ বাটি এটা যেন লাগে। দীঘল দীঘল ঠেং চাৰিখনৰে সৈতে গোটেই জন্তুটো দেখাত বজ্জা হয়। মূৰটোক মন্দিৰৰ কলটি বা মছজিদৰ গম্বুজৰ নিচিনা দেখি।

চিতাৰাঘ

চিতাৰাঘৰ শাৰীৰিক বোধ্য হ'ল এইবিধ প্ৰাণীৰ হাতোৱাৰ আঙুলিৰ নখৰোৰ কুবল অৰ্থাৎ প্ৰাণীৰ আঙুলিৰ নখৰ নিচিনা হয়। মেকুবী গোষ্ঠীৰ অন্য জন্তুৰ দৰে এইবিধ জন্তুৱে ইচ্ছানুযায়ী নখৰোৰ জপাৰ মেলিব নোৱাৰে। সেই কাৰণে চিতাৰাঘ প্ৰাণীক পানোচ মাৰি ধৰিবৰ বাবে জন্তুটোৱে হাতোৱাখনৰে সৈতে আঙুলিৰ নখ ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। এই ঠেং কেইখন কুকুৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ ঠেঙৰ গৰু বগত মিনি গোবাব দাঁৰ জন্তুদেগত দৌৰিব পাৰে। জনা যায় যে কুত বেগৰে দৌৱাৰ বিষয়ত আমেৰিকাৰ গ্ৰে-হাউণ্ড নামৰ কুকুৰেও এইবিধ প্ৰাণীক চেৰ পেলাব নোৱাৰে। তেওঁৰ পতা কেইখন অলপ বহল হোৱা বাবে এই পতাৰ সহায়ত জন্তুটোৱে অতি প্ৰবণ বেগেৰে দৌৰিবলৈ সক্ষম হয়। দৌৱাৰ সময়ত দীঘল নেজডালৰ কথাও উঠাই কৰিব নোৱাৰি। কাৰণ জন্তুটোৱে দৌৰি থকাৰ সময়ত এই নেজডালে দেহৰ ভাৰসাম্যতা বৰ্ধা কৰাত সহায় কৰে।

চিতাৰাঘৰ পদ্ধতিতে এইবিধ প্ৰাণীৰ চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য দেখা যায়। মেকুবী ওখা

যাৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ লবে এইবিধ বাৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে জোপ লৈ চিকাৰৰ জন্ত
 ওপৰত অকস্মাতে অপ্সৰাই নপৰে। বহুত নিলগৰ পৰাই ই নিজৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰি লয়।
 জন্তটোৰ অলপ ওচৰ চাপিবৰ বাবে পেট চোঁচবাই চোঁচবাই আগ বাঢ়ি যোৱাৰ
 শিক্ত ই অলপ থিয় হৈ লক্ষ্য পুনৰ স্থিৰ কৰি লয়। তাৰ পাছত দেখা দিবকৈ জন্ত-
 টোক খেদিবলৈ আৰম্ভ কৰে। পলাই সাৰিবলৈ চেষ্টা কৰা জন্তটোক খেদি খেদি ই
 লেৰাজান কৰি দিয়ে। ধৰা পৰা জন্তটোৰ ডিঙিত ই চোকা দাঁতেৰে কামোৰ মাৰি ধৰি
 ডিঙিৰ মেলু ছিঙি পেলায়। পোন প্ৰথমতে ডিঙিৰ পৰা ওলাই অহা তেজখিনি জন্তটোৱে
 হেপাহ পলোৱাই চুহি চুহি খায়। পাছত অৱশৰ সময়ত মাংসৰ জুতি লোৱা কামত লাগি
 যায়।

হিমবাহ

এণী---স্তুণ্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাবী

গোত্র---ফেলিডি

প্রজাতি---পাইছৰা আন মিয়া

হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওখ ঠাইবিলাকত হিমবাহ নামৰ এবিধ মেকুৰী তথা বাঘ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰে। দেখাত এইবিধ প্ৰাণী নাহব-ফুটুকী বাঘৰ নিচিনা। ইয়াৰ দেহৰ নোমবোৰ নাহব-ফুটুকী বাঘৰ নোমৰ দৰে বগুচুৱাকৈ ছালৰীয়া নহয়। এই নোমৰ বং মাখন বৰণীয়া আৰু পেটৰ তলৰ নোমবোৰ বগা হোৱা দেখা যায়। নোমবোৰৰ ওপৰত নাহব-ফুটুকী বাঘৰ দেহেই ভয়ক-কুলীয়া দাগ হয়। দাগবিলাকৰ কপা ভিন্ ভিন্ ধৰণৰ। আকৃতিত কিছুমান দীঘলীয়া, কিছুমান ঠাঁহ কলীৰ নিচিনা আৰু আন কিছুমান বহুকোণীয়া হোৱা দেখা যায়। কিছুমান হিমবাহ বৰণত সম্পূৰ্ণভাৱে ক'লা হয়। আন কিছুমানৰ দাগৰ মাজ ভাগত কুলৰ কলিৰ নিচিনা দাগ থাকে। মেজডালতো আঙঠিৰ দৰে ক'লা দাগ দেখা যায়। দাঁত আৰু নখৰ গঠন মেকুৰী তথা বাঘ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ দৰেই।

বৰক বেখাৰ নিচেই ওচৰৰ ঠাইত সচৰাচৰ বাস কৰা প্ৰকৃতিৰ হিমবাহ জাতীয় প্ৰাণীক সহজে দেখা নাযায়। পৰ্বতৰ ওপৰৰ দুৰ্গম ঠাইবিলাকলৈ সাধাৰণতে ভৈয়ামৰ মানুহ অহা যোৱা নকৰে। আগতে কিছুমান চিকাৰ-বিনাসী লোকে হিমবাহ আৰু অন্যান্য আপুৰ গীয়া জন্তুৰ চিকাৰ অভিযানত গৈ গৈ এই দুৰ্গম ঠাইবিলাক পাইছিল গৈ। ভাৰতৰ বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আইন অনুযায়ী হিমবাহ নিষিদ্ধ প্ৰাণী বুলি ঘোষিত হোৱাত এই ব্যৱসায়ৰ এতিয়া মূঢ়া বাঁহে। সেইবিলাক পৰ্বতীয়া ঠাইত চিৰস্থায়ীভাৱে বাস কৰা কিছুমান জনজাতীয় লোকে এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক আগতে বধ কৰিছিল। মানুহ বিলাকৰ পোহনীয়া জন্তুবিলাকৰ ওপৰত হিমবাহ জাতীয় প্ৰাণীয়ে মাজে সৰয়ে অত্যাচাৰ কৰে। বৰলীয়া ডুগডোজী জন্তুবিলাক হিমবাহে কোপলৈ-লৈ ধৰে আৰু তেনে জন্তুৰ মাসে খাই জীৱন ধাৰণ কৰে। গৰুৰ দিন্ত হিমালয় পৰ্বত মালাৰ অলপ নিম্ন ভাগত অৱস্থিত ঠাইৰ বৰকষোৰ গলি যায়। বৰক গলি গলি নাইকিয়া হোৱা মাটি বোৰত কোৱল ঘাঁহবিলাক গজিবলৈ আৰম্ভ কৰে। খৰচীয়া ছাগলী, ভেড়া আদি প্ৰাণী-

বোৰে সেইবোৰ ঘাঁহনি পথাৰত চৰিবলৈ ওলাই যায়। হিমৰাঘবোৰে চল বুজি এই ঘৰচীয়া জন্তুবোৰৰ দুই এটাক খাপ মাৰি ধৰি থায়।

হিমৰাঘ

হিমালয় পৰ্বত শালাৰ বাহিৰেও হিমৰাঘৰ বসতি স্থান আৰু বিচৰণ ভূমি এচিয়া আৰু ইউৰোপ মহাদেশৰ বহুতো ঠাইলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈ আছে। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ পশ্চিমত অৱস্থিত কাশ্মীৰ আৰু নাডাকৰ শৈল-বাশিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি

পূৰ্বাঞ্চলত থকা ভূতান পৰ্যন্ত এই পাৰ্বত্য এলেকাত হিমবাহ জাতীয় প্ৰাণীয়ে ঠায়ে ঠায়ে উপযুক্ত পৰিৱেশ বাচি লোৱা দেখা গৈছে।

উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত ছোভিয়েত ৰাছিয়াৰ অন্তৰ্গত কিছুমান ঠাইত হিমবাহৰ বাবে উপ-যোগী পৰিৱেশ আছে। কিন্তু বিভিন্ন কাৰণত ৰাছিয়াত বাস কৰা হিমবাহবিলাকৰ সংখ্যা বৰ্তমানে বহুতো কমি আহিল। দেখাত অতিশয় মোহনীয় হোৱাৰ বাবে এইবিধ বন্যপ্ৰাণীৰ ছালখনৰ চাহিদা অত্যন্ত বেছি। তদুপৰি চিকাৰপ্ৰিয় মানুহ কিছুমানে এইবিধ প্ৰাণীক গুলিবিদ্ধ কৰিবৰ কৰাটো এসময়ত সাধাৰণ কথাহে আছিল। তেওঁলোকে মৃত্যুৰ মুখলৈ ঠেলি দিয়া হিমবাহৰ ধুনীয়া ছালখনৰ উপৰিও গোটেই মূৰ ভাগ কাটি নি বিশেষজ্ঞৰ সহায়ত সেই মূৰ ওপৰৰ ছালখন বৰলিয়াই তাত বসায়নিক পদাৰ্থ ৰাঁহ সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। কাঠৰ ফ্ৰেমত এই মূৰ ভাগ জীৱন্ত প্ৰাণীৰ মূৰৰ দৰে ধুনীয়াটক সজাই ড্ৰয়িং ৰুমৰ শোভাবৰ্দ্ধন কৰিছিলগৈ। এনে বিলাক আপুৰুগীয়া তথা আকৰ্ষণীয় সামগ্ৰী অতিৰিক্ত দামত বিক্ৰি কৰি লাভবান হোৱাৰ পথ মুকলি কৰিছিল। কালক্ৰমত আন্তৰ্জাতিক ভিত্তিত এইবিধ প্ৰাণী দুৰ্লভ শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাত ছোভিয়েত চৰকাৰেও ইয়াৰ সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা হাতত ললে। ফলস্বৰূপে এইবিধ প্ৰাণীৰ জন্তু সংখ্যা (Population) সেইখন দেশত ক্ৰমে বৃদ্ধি হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিছে। চীন দেশৰ পৰ্বত্য অঞ্চলতো হিমবাহ থকা বুলি জানিব পৰা গৈছে। ইউৰোপ মহাদেশৰ অন্তৰ্গত উন্নত দেশবিলাকৰ চিৰিয়াখানাবিলাকত প্ৰতিপালন কৰি ৰাখিবৰ বাবে আগতে ছোভিয়েত ৰাছিয়াৰ পৰা এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ আমদানি হৈছিল। বৰ্তমান সময়ত অৱশ্যে সেই ব্যৱসায়ৰ ওৰ পৰিছে।

“ৰেড দাটা বুকত” উল্লেখ কৰা হৈছে যে মঙ্গোলীয়াৰ বিভিন্ন ঠাইত থকা হিমবাহৰ সৰ্বমুঠ সংখ্যা ৩০০ মান হ'ব। চীন দেশত কিমান পৰিমাণৰ হিমবাহ বাস কৰি আছে সেই বিষয়ে ভালদৰে জনা নাযায়। চিয়াং-কিয়াং পৰ্বতমালাৰ আশে-পাশে টিয়েন চান, পাৰ্মাৰ মালভূমি আৰু আচ্‌টিন্‌ টাগ নামৰ যিবিলাক পৰ্বতীয়া ঠাই আছে সেইবিলাক ঠাইত কিছু সংখ্যক হিমবাহ আছে বুলি প্ৰমাণ পোৱা যায়। তদুপৰি তিব্বত মালভূমিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি চিন্‌জাই আৰু কান্‌চু প্ৰদেশ পৰ্যন্ত যি পাৰ্বত্য ভূ-ভাগ আছে সেই ভূ-ভাগতো হিমবাহ কিছুমান নিগাজীকৈ বাস কৰি আছে। এইবোৰ ঠাইৰ পৰা পৃথিৱীৰ উন্নত দেশসমূহত প্ৰতিষ্ঠিত চিৰিয়াখানা বিলাকলৈ কিছু সংখ্যক হিমবাহ আগতে ৰপ্তানি কৰা হৈছিল। বৰ্তমান অৱস্থাত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক সংৰক্ষণ কৰিবৰ বাবে চীন দেশৰ চৰকাৰে সমৰোচিত ব্যৱস্থা হাতত লোৱাৰ বাবে ইয়াৰ ৰপ্তানি বন্ধ হৈছে।

নেপালৰ অন্তৰ্গত হিমালয়ৰ পৰ্বতীয়া পৰিৱেশত এটা বৃদ্ধ পৰিমাণৰ হিমবাহ জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰিছে বুলি জনা যায়। ১৯৭৭-৭৮ চনত মিঃ ৰুদ্‌নি জেকচন নামৰ এজন উদ্যোগী প্ৰাণীবিদে এইবিধ প্ৰাণীৰ স্থিতিৱস্থা নিৰ্ণয় কৰিবৰ বাবে নেপাললৈ আহিছিল। তেখেতে একে লেঠাৰিয়ে এবছৰ এই দেশৰ বিভিন্ন ঠাই পৰিদৰ্শন কৰি হিমবাহৰ গণনা কাৰ্য সম্পাদন কৰিছিল আৰু নানা আঁঠে-আঁঠুকালৰ মাধ্যমে পৰিস্থিতি

অধ্যয়ন কৰিছিল। তেওঁ সংগ্ৰহ কৰা তথ্যপাতি বিলাকৰ পৰা জনা যায় যে নেপালত প্ৰায় ৩০০শ মান হিমবাঘ জীয়াই আছে। পাকিস্তানতো কিছু পৰিমাণৰ হিমবাঘ আছে। এই দেশৰ অন্তৰ্গত চিত্ৰাল, গিলগিট, বাল্টিস্তান আদি পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাকৰ উপৰিও আজাদ কাশ্মীৰত হিমবাঘৰ অৱস্থিতি পৰিলক্ষিত হৈছে। স্কেলৰ নামৰ এজন বিশেষজ্ঞই উল্লেখ কৰা মতে পাকিস্তানত বাস কৰি থকা হিমবাঘৰ সৰ্বমুঠ সংখ্যা এশতকৈ বেছি নহ'ব। অৱশ্যে “বেড দাতা বুকৰ” তথ্য অনুযায়ী পাকিস্তানত ২৫০টা মান হিমবাঘ আছে।

হিমবাঘক নিশাচৰ প্ৰাণী বোলা হয়। দিননুপৰত ইহঁতে পাখৰৰ ফাকত অথবা তেনে ধৰণৰ স্ন-পৰিবেশত নুৰা পাতি পাতি সোমাই থাকে। গৰুলি আন্ধাৰ হোৱাৰ উমান পালেই ইহঁতে লাহেকৈ থকা ঠাইবোৰৰ পৰা ওলাই আহে আৰু গোটেই নিশা আহাৰ বিচাৰি ঘূৰি ফুৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা দিনৰ ভাগতো হিমবাঘক ঘূৰি ফুৰা অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ উচ্চ শিখৰত প্ৰতিস্থিত নন্দা-দেবী নামৰ অভয়াৰণ্যত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক দেখিবলৈ আশা কৰিব পাৰি।

ওপৰত উল্লেখ কৰা তথ্যপাতি বিলাকৰ পৰা দেখা যায় যে সমস্ত পৃথিৱীত হিমবাঘৰ পৰিস্থিতি সিমান বেয়া নহয়। এইবিধ সৰ্বাঙ্গসুন্দৰ প্ৰাণীক বচাই ৰখাটো সংগ্ৰহীত দেশ তথা-গোটেই বিশ্ববাসীৰ বাবে উন্মোহনীয় কৰ্তব্য হৈ পৰিছে।

বছৰৰ যেই কোনো সময়তে হিমবাঘে পোৱালি জগায়। প্ৰতিবাৰতে দুটাৰ পৰা চাৰিটা পৰ্যন্ত পোৱালি জগে।

বন-মেকুৰী বা হেপা

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—মাংসাহাৰী

গোত্ৰ—ফেলিডি

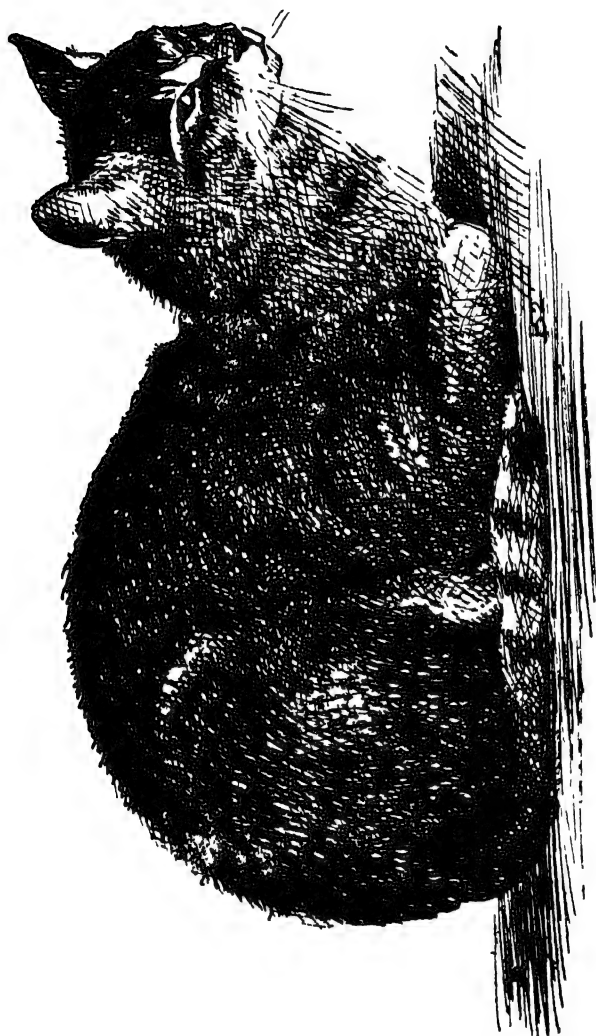
প্ৰজাতি—ফেলিচ চাৰছ্

বন-মেকুৰী বা হেপা নামৰ বনৰীয়া প্ৰাণীবিধক অসমৰ গাঁৱে-ভূঞা, নগৰে-চহৰে প্ৰায় সকলো বিলাক ঠাইতে কমবেছি পৰিমাণে দেখা যায়। গভীৰ অৰণ্যৰ মাজত বাস কৰাতকৈ এইবিধ বনৰীয়া মেকুৰীয়ে পাতলীয়া হাবি বননিবোৰত থাকিবলৈহে ভাল পায়। এনেবোৰ ঠাইত ইহঁতে নানা বিধৰ সৰু আকাৰৰ বনৰীয়া জন্তু ধৰি ধৰি খায়। এইদৰে চিকাৰত ধৰি খোৱা প্ৰাণী বিলাকৰ ভিতৰত নিগনি, এলুৰ, চৰাই আদি নানা বিধৰ ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ প্ৰাণীও পৰে। পাতলীয়া হাবি বননিত থাকিবলৈ লোৱা মেকুৰী বা হেপাই মানুহৰ পোহনীয়া হাঁহ কুকুৰালৈকে খেদা লয়। নিশাচৰ প্ৰাণী হলেও এইবিধ মেকুৰীক দিনৰ সময়তো ঘূৰি ফুৰা দেখা যায়। দোকমোকালি আৰু গধূলিৰ মূনিচুনি বেলিকা ইহঁতে দিনত আশ্ৰয় লৈ থকা ঠাইবোৰৰ পৰা নাহকৈ ওলাই আহে আৰু চিকাৰ বিচাৰি ইফালে সিফালে ঘূৰি ফুৰে। সুবিধা পালে গড়ালৰ ভিতৰৰ পৰা হাঁহ কুকুৰা ধৰি নিয়ে। কেতিয়াহো কেতিয়াবা ঘৰৰ ওপৰৰ চিলিঙৰ পৰা ই পাৰ চৰাইৰ পোতাৰলিও ধৰি লৈ যায়। বতৰ ডাৱৰীয়া হ'লে দিন দুপৰতে থকা ঠাইৰ পৰা ওলাই আহি ই পথাৰত চৰি ফুৰা হাঁহ-কুকুৰা ধৰি নিয়ে।

আকাৰত বনমেকুৰী ঘৰচীয়া মেকুৰীতকৈ ডাঙৰ হয়। ইয়াৰ ঠেং কেইখন দীঘল আৰু সেই অনুপাতে নেজডাল তুলনামূলক ভাৱে চুটি হোৱা দেখা যায়। গাৰ নোমবোৰৰ বৰণ হালধীয়া চানেকীয়াটক মুগা হোৱা দেখা লয়। গাৰ ওপৰত কোনো বিচিত্ৰ-ৰূপ দেখা নাযায়। নেজৰ আগত পখালি পখালিকৈ আগুঠিৰ দৰে ক'লা বৰণীয়া দাগ থাকে। নেজৰ আগ ভাগতো ক'লা নোম দেখা যায়। কাণৰ নোমবোৰ বগুচুৱা হয় আৰু কাণৰ আগ ভাগত কেইডালমান ক'লা বৰণৰ দীঘল নোম থকা দেখা যায়।

বঙালী ভাষাত এইবিধ প্ৰাণীক “বন বিলাই” বোলা হয়। আমাৰ মানুহৰ কোনো কোনোৱে ইয়াক বনবোম্বাৰ আখ্যা দিয়ে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ঘৰচীয়া মেকুৰীৰ দুই এটা মডাই ঘৰৰ পৰা পলাই গৈ হাবিত থাকিবলৈ লয়গৈ। বহুত দিন হাবিত

খাৰ্জি ই নিজেই বনৰীয়া হৈ পৰে আৰু ঘৰলৈ ঘূৰি অহাৰ কথা একেবাৰে পাহৰি যায়। গধূলি পৰত বা দোক-মোকালিৰ সময়ত এই বিধ প্ৰাণীয়ে “আয়াও আয়াএ” কৈ

বন-চোৰণী বা ছোপা

চিঞৰি কুৰে। এই শব্দ ইমান হয় যে অকণপৰীয়া ভাৱে হাবি তলীয়া বাগতাই দি গৈ থাকোতে এই শব্দ কাণত পৰিলে প্ৰাৰ নোমবোৰ ডাল ডাল হয়। আয়াৰ গাওঁ

বিলাকৰ কিছুমান মানুহৰ এটা ধাৰণা যে এইবিধ বন মেকুৰীৰ মাতত সুখ-দুখৰ বতৰা পোৱা যায়। সাধাৰণতে এইবিধ বন্যপ্ৰাণীনে “আয়াও আয়াও” শব্দ উচ্চাৰণ কৰাৰ পাছতে অলপ দম লয় আৰু তাৰ আগ পাছতে এটা দীঘল সুবৰ মাত মাতে। এই মাতত “সুখ” বা “দুখ” শব্দ আদোপ কৰিব পৰা ধাৰণা প্ৰতিফলিত হয় বুলি বিশ্বাস কৰা হয়।

বন মেকুৰীয়ে বছৰত দুবাৰকৈ পোৱালি জগায় বুলি জনা যায়। একে বাৰতে দুটা বা তিনিটা পৰ্যন্ত পোৱালি দিয়ে।

লতা-মাকৰি

শ্ৰেণী—জ্ঞানাপায়ী

বৰ্গ—মাঃসাহাৰী

গোত্ৰ—ফেলিডি

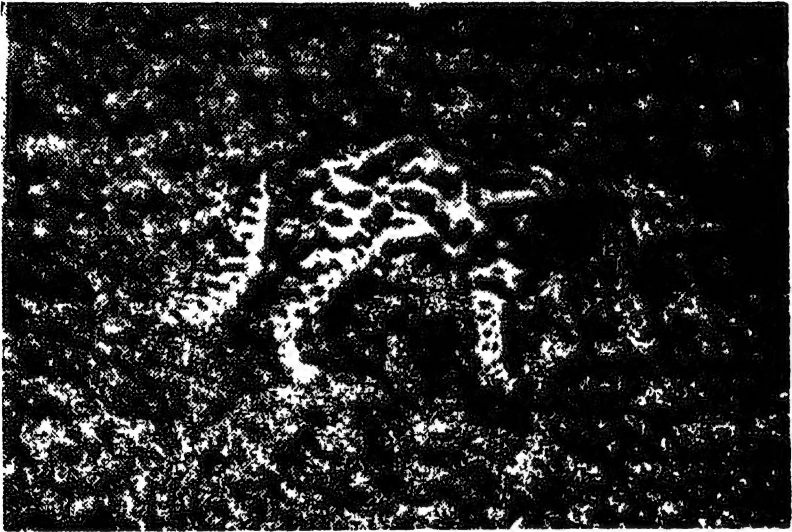
প্ৰজাতি—ফেলিচ্ বেঞ্জলেন্সিচ্

লতা মাকৰি নামৰ এইবিধ মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা দেখা যায়। অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি উত্তৰ পূব ভাৰতৰ প্ৰায় আটাই কেইখন ৰাজ্যতে এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ বসতিস্থান বিয়পি আছে। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি কুমাৰিকা অন্তৰীপলৈকে সকলোবিলাক ৰাজ্যতে কমবেছি পৰিমাণে এইবিধ জন্তু বাস কৰা দেখা যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি লতা-মাকৰিৰ বসতি স্থান দক্ষিণ-পূব এচিয়াৰ কেবাখনো দেশলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈ আছে বুলি জনা যায়। গোটেই গাতে নাহৰ-কুটুকী মাখবদৰে কুটুকা-কুটুকী দাগ থকাৰ বাবে ইংৰাজী ভাষাত ইয়াক লিওপাৰ্ড কেট বোলা হয়। সেই অনুপাতে অসমীয়াত ইয়াক নাহৰ-কুটুকী মেকুৰী বুলি ক'ব পৰা গ'লহেঁতেন। ইতিমধ্যে লতা-মাকৰি নামেৰেই এইবিধ প্ৰাণী জনাজাত হোৱাৰ বাবে এইনামটোকে এইবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হ'ল।

লতা-মাকৰি আকাৰত বৰচীয়া মেকুৰীৰ সমানেই হ'ব। অৱশ্যে ইয়াৰ ঠোঁ কেইখন তুলনামূলক ভাবে দীঘল হোৱা দেখা যায়। গান নোমবিলাকৰ বৰণ অলপ ৰঙচুৱাকৈ হালধীয়া হয়। গোটেই গাতে ক'লা বৰণৰ কুটুকা-কুটুকী দাগ থাকে। দাগবোৰ কিছুমান দীঘলীয়া, কিছুমান চুটি আৰু আন কিছুমান ঘূৰণীয়া আৰু চুকীয়া-চুকি। দীঘলীয়া বা চকলা-পহীয়া দাগবোৰ দেহৰ দুয়ো কাষে প্ৰধানিকৈ বা অলপ কোণীয়াকৈ শাৰী শাৰী হৈ থকা দেখা যায়। এই শাৰীবোৰত অৱশ্যে বিশেষ ধাৰাবাহিকতা নাই। শাৰীবোৰ ঠায়ে ঠায়ে বিচ্ছিন্ন হৈ বেকা-বেঁকি ভাৱে নতুন শাৰীত পৰিণত হয়। দীঘল নেজডাল কুটুকা-কুটুকী হয় আৰু নেজৰ আগৰ দাগবোৰ আধা আঙঠিৰ নিচিনা। কপালৰ ওপৰত নাকৰ দুয়ো কাষৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ওপৰলৈ বৈ পৰাটক চাৰি চটামান ক'লা বঙৰ পটিৰ উৎপত্তি হয়। গালৰ দুয়ো কাষে দুচটা দুচটা আঁচ দেখিবলৈ পোৱা যায়। ভিত্তি ভাগত এচটা ক'লা বৰণৰ পটি প্ৰধানিকৈ সজোৱা থাকে আৰু গানত থকা আঁচ দুডালৰ ভিতৰত তলৰ কালে থকা ডালৰ আগৰ ভাগ আৰু এই পটি ডালক স্পৰ্শ

কৰেহি। তপিনাৰ আগ ভাগত দুচটা কলা আঁচ পখালিতকৈ সৰাস্বৰাল ভাষে থাকে। এই বিধ প্ৰাণীয়ে মেকুবীৰ দৰে “মেও নেও” কৈ মতাও শুনা যায়। এনেদৰে বহু মাতবোৰ ইমান অস্পষ্ট যে দুটোৰ পৰা ইয়াৰ মাত নুশুনি।

এইবিধ বন মেকুবীক নিশাচন প্ৰাণী বুলিও ক’ব পাৰি। দিনৰ দিনটো ইহঁতে গছৰ ধোন্দত কিম্বা তেনে ধৰণৰ সুবিধা জনক ঠাইত আশ্ৰয় লৈ থাকি আত্মগোপন কৰে। গধূলি পৰত চিকাৰ বিচাৰি ই আশ্ৰয় লৈ থকা ঠাইৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই আহে। মাটিত বা গছৰ ডালত বগাই ফুৰা সৰু-সুৰা প্ৰাণী বা চৰাই ধৰি ধৰি খায়। হাতোৰাৰ আঙুলিৰ নখবোৰ সাধাৰণ অৱস্থাত খাপৰ মাজে মাজে সোমাই থাকে। চিকাৰৰ প্ৰাণী ধৰিবৰ সময়ত মেকুবীয়ে এই নখ খাপৰ মাজৰ পৰা ইচ্ছানুযায়ী

লতা--মাকৰি

উলিয়াই ন’ব পাৰে। এই নখন সহায়ত ই চিকাৰৰ জন্ত বা চৰাই খাপ মাৰি ধৰে। দীঘলকৈ ওলাই অহা আগ--দাঁত কেইটাৰে জন্তটোক কেৰেং মেৰেং কৰিব নোৱাৰাকৈ কামোৰ মাৰি ধৰি মাৰি পেলায়। আমাৰ এই ফালৰ লতা--মাকৰি জাতীয় প্ৰাণীবিন্যাসকৈ ঘৰচীয়া হাঁহ কুকুৰা ধৰি মানুহৰ হানি বিধিনি ঘটোৱাৰ দৃষ্টান্ত বৰ বেছি নহয়। কিন্তু দক্ষিণাভাৰ ফালে বাস কৰা এই উপজাতিৰ প্ৰাণীবোৰে ঘৰচীয়া হাঁহ কুকুৰা আদি ধৰি ধৰি গোৱা বিষয়ত পাৰ্গত বুলি জনা যায়।

লতা মাকৰিক পোহ মনাৰ পাৰি যদিও এইবিধ প্ৰাণীক কিশাণ কৰা টান। এই বিষয়ত হয়তো বহুতো নোকে অভিজ্ঞতা লাভ কৰিছে। মোৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ এটা অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিলোঁ। বাছাৰ ভিনাভ কাট লিছা নামৰ গাওঁ এখনৰ এখন মানুহে এবাৰ এটা লতা--মাকৰি জাতীয় প্ৰাণী কেনেদৰাকৈ হাবিৰ মাজৰ পৰা ধৰি আনি ঘৰতে প্ৰতিপালন কৰি থাকিছিল।

চেহেৰা-পাতি নাহৰ-ফুটুকী বাঘৰ লগত অধিকল মিলি যোৱাৰ বাবে সেই মানুহ ঘৰে এই জন্তুকো এটা নাহৰ-ফুটুকী বাঘৰ পোৱালি বুলি ভাবিছিল আৰু মাংস আদিৰ যোগান ধৰি এটা কাঠৰ বাকচত ভৰাই ৰাখিছিল। কালক্ৰমত জন্তুকো ডাঙৰ হলে প্ৰতিদিনে বহুতো পৰিমাণৰ মাংসৰ যোগান ধৰিব লগীয়া হ'ব বুলি ভাবি তাক ঘৰত পালন কৰা সম্ভৱ নহ'ব বুলি ভাবিছিল। মাটিজুৰিৰ বেজ অফিচাৰ জনে জন্তুকো নিজ চকুৰে দেখি আহি মোক জনালেহি। এইটো ১৯৬০ চনৰ কথা। সেই সময়ত মই কাছাৰ বন সং-বণ্ডলৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত বিষয়া হিচাপে শিলচৰত আছিলোঁ। মই বেজ অফিচাৰ জনক এই জন্তুকো মানুহ জনৰ হাতৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি মোৰ কাৰ্যালয়লৈ আনিবৰ বাবে অনুৰোধ জনালোঁ। মানুহ ঘৰে জন্তুকো হস্তান্তৰ কৰিবলৈ পাই বিপদৰ পৰা উদ্ধাৰ পোৱা যেন ভাবিলে। জন্তুকো শিলচৰলৈ অনাৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। তাক মোৰ বাস-ভৱনতে ৰাখিলোঁ। লাহে লাহে তাৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ ঘৰচীয়া মেকুৰীৰ দৰে দেখা গ'ল। তাক কাঠৰ বাকচটোৰ পৰা উলিয়াই আনি ঘৰৰ ডিঙৰঙে প্ৰথমে মেলি দি তাৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰিলোঁ। ঘৰচীয়া মেকুৰীৰ দৰে সি মাতিমে ওচৰলৈ অহা হ'ল আৰু ইকালে গিফালে কৰি বিষয়া গৰম আকলুৱাৰ দৰে মোৰ নিচেই ওচৰতে বহি থকা হ'ল। লাহে লাহে তাক বেছি সময়ৰ বাবে মুকলি কৰি ৰাখিবলৈ ধৰিলোঁ। মেকুৰীৰ দৰে “মেও মেও” কবিলেও ভগা মাতৰ দৰে শুনিবলৈ অস্পষ্ট হৈছিল। লাহে লাহে তাক ঘৰচীয়া মেকুৰীৰ দৰে ৰাখিবলৈ ধৰিলোঁ। এমাহ মান এইদৰে থকাৰ পিছত সি এদিন হঠাতে অন্তৰ্ধান হ'ল। ভেঙিয়াহে বুজিলোঁ যে সি হাৰিলে পলাই যাবৰ বাবেহে এই ধৰণৰ ডাঙ ৰাখিছিল। এই অভিজ্ঞতাৰ পৰাই প্ৰমাণ হ'ল যে লতা-মাকৰি নামৰ বনৰেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীক ঘৰচীয়া মেকুৰীৰ দৰে লালন পালন কৰি পোহ মনোৱ নোৱাৰি। স্বাধীন-চিহ্নীয়া ভাৱে হাবিৰ মাজত জীৱন যাপন কৰিয়েই ইহঁতে ভাল পায়।

ভাৰতবৰ্ষত লতা-মাকৰিৰ কেবাটাও উপজাতি থকাৰ কথা জনা যায়। দেহৰ নোবৰ বৰণৰ গভীৰতা আৰু গঠন প্ৰণালীৰ তাৰতম্য অনুসৰি এই উপ-প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীবিলাকক বিজ্ঞান সন্মতভাৱে পৰিচয় কৰা হয়। পোৱালি জগোৱা আৰু লালন-পালন কৰাৰ বিষয়ত এই বিধ বন-মেকুৰীৰ প্ৰকৃতি অন্য মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ দৰেই। বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে চালে এই প্ৰাণীবিধ সংৰক্ষণৰ বাবে উপযোগী। ভাৰতৰ বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আইন অনুযায়ী লতা-মাকৰিয়ে প্ৰথম তালিকাত স্থান লাভ কৰিছে। সেই বাবে এইবিধ প্ৰাণীক বিনা কাৰণত বধ কৰিলে আইনতঃ দণ্ডনীয় হ'ব লাগিব। ধুনীয়া-আকৃতিৰ প্ৰাণী হিচাপে ই সকলোৰে সমাদৰ লাভ কৰা স্বাভাৱিক।

সোণালী মেকুৰী

শ্ৰেণী---স্বন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---ফেলিডি

প্ৰজাতি---ফেলিচ টেসিফি

ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন পৰিবেশত থকা নানাজাতৰ বনৰীয়া মেকুৰীৰ ভিতৰত সোণালী মেকুৰী নামৰ এবিধ মেকুৰীয়েই সৰ্বাতোকৈ ডাঙৰ আৰু দেখাতো ধুনীয়া। বনাঞ্চলত অৰণ্যভূমিবিলাকতেই এইবিধ প্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান। নেপালৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলত পৰা আৰম্ভ কৰি ভূটান ছিতিমৰ মাজেদি অৰুণাচল, অসম আৰু অন্যান্য পাৰ্বত্য ৰাজ্য-বিলাকলৈ ইয়াৰ বিচৰণ ভূমি বিস্তাৰিত হৈ আছে। জাভে-পাতে মেকুৰী হ'লেও ইয়াক পশ্চিম গোলাৰ্দ্ধত বাস কৰা এটা সৰু আকাৰৰ “বান্টনেট লায়ন” বা গিট্ৰা যেনেহে লাগে। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি এইবিধ মেকুৰীৰ বসতি স্থান পূবৰ ফালে ব্ৰহ্মদেশৰ মাজেদি আন কেইবাখনো দেশৰ বনভূমিবিলাকলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈছে।

সোণালী মেকুৰীৰ গাৰ নোমবোৰৰ বৰণ সাধাৰণতে বঙটকীয়াকৈ নুগা হোৱা দেখা যায়। জন্তু ভেদে নোমবোৰৰ বৰণত গভীৰতাৰ তাৰতম্য পৰিলক্ষিত হয়। কিছুমান মেকুৰীৰ বৰণ ক'লা হোৱাও দেখিবলৈ পোৱা যায়। সাধাৰণতে নোমৰ আৱৰণত কোনো ধৰণৰ বিচিত্ৰতা দেখা নাযায়। গৰমৰ দিনত কিছুমান মেকুৰীৰ পিছৰ ফালে সামান্য ধৰণৰ দাগ হোৱা দেখা যায়। গালৰ দুয়ো কাষে দুটা বগা বন্ধৰ দাগৰ উৎপত্তি হয়। চকুৰ ভিতৰ ফাল সামান্য বগা যেন দেখা যায়। মূৰৰ ওপৰৰ ফালে এটা ধোৱাবননীয়া আঁচ থাকে।

অসমৰ বনাঞ্চলত থকা সোণালী মেকুৰীক সহজতে হাবিৰ মাজত দেখা নাযায়। গভীৰ অৰণ্যত থকা প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে এইবিধ জীৱ সহজতে চকুত নপৰে। পৰ্বতীয়া অৰণ্য ভূমি আৰু পৰ্বতৰ নাৰনি বোৰত থকা বনভূমি বিলাকতহে এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে সচৰাচৰ বিচৰণ কৰা দেখা যায়। বগালেঙ, মিজোৱাৰ, মেঘালয় আদি ৰাষ্ট্ৰৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰেই এইবিধ প্ৰাণীৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছে। অৱশ্যে জনসংখ্যাৰ বৃদ্ধি আৰু জুমখেতিৰ প্ৰসাৰতাহে ফলত সোণালী মেকুৰীৰ বাসস্থান ক্ৰমে সঙ্কোচিত হবলৈ ধৰিছে। সেই কাৰণে বৰ্তমান অৱস্থাত বিভিন্ন ঠাইৰ সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত

অন্যান্য জনশূন্য পৰিবেশ বিলাকতে এইবিধ প্ৰাণীয়ে আশ্ৰয় স্থান বিচাৰি ল'বলগীয়া হৈছে। বেকালত বন্যজীৱ অন্বেষণ আৰু মহাদেউ গৰ্জ নামৰ আঙ-হতীয়া ঠাইত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ গোটো চোৰেকক বিচাৰি পোৱা গৈছে। সহজতে বিচাৰি নোপোৱা এইবিধ প্ৰাণী দুৰ্গত প্ৰাণী বুলি পৰিগণিত হৈছে। ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আইনত এইবিধ প্ৰাণীয়ে প্ৰথমৰ পৰা তালিকাত স্থান পাইছে। সেই কাৰণে সোণালী বেকুৰী বন কৰা কান-আইন বিবোৰী।

বেকুৰী জাতীয় প্ৰাণীক বন কবিত লাপাৰ বুলি আমাৰ মানুহৰ মাজত এটা বিশ্বাস প্ৰচলিত হৈ আহিছে। বেকুৰী বন কৰিলে সেইদৰে বন কৰা বেকুৰীৰ সন্তান লিপুৰীত পৈ হেনো এটা সোণৰ বেকুৰী বন বজাৰ গটাই দিবলৈ লাগিব। এই ধাৰণা ক'ব পৰা উৎপত্তি হ'ল ভাৰতৰে জমা মাৰাৰ। পিছে আমাৰ হাৰি বননিবিলাকত সোণালী বেকুৰী নামৰ এবিধ দুৰ্গত প্ৰাণী আগতে আনতে বাগ কৰালৈ চাই এইবিধ

সোণালী বেকুৰী

বেকুৰীকে আমাৰ মানুহে সোণৰ বেকুৰীৰ আখ্যা দিছিল বুলি ভাবিবৰো খল নথকা নহয়। কিয়নো কি নথক বেকুৰী জাতীয় প্ৰাণী বন কৰা উচিত নহয় বুলি আমাৰ বহুতো মানুহে বে বিশ্বাস কৰে এই কথা ধুকপ।

সোণালী বেকুৰীয়ে গছৰ বোপত বা তেনে ধৰণৰ সুচল ঠাইত আশ্ৰয় লৈ পোৱালি জগায়। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত পাণৰ কাৰু মাজত সোমাই থাকিও ইহঁতৰ মাইকী বোবে পোৱালি জগায়। অন্যান্য জাতৰ বেকুৰীৰ দৰেই সোণালী বেকুৰীয়ে একে কামতে একাধিক পোৱালি জগায়।

মাছবৈষ্ণেকুবী

শ্রেণী—স্তন্যপায়ী

বর্গ—মাংসাছাৰী

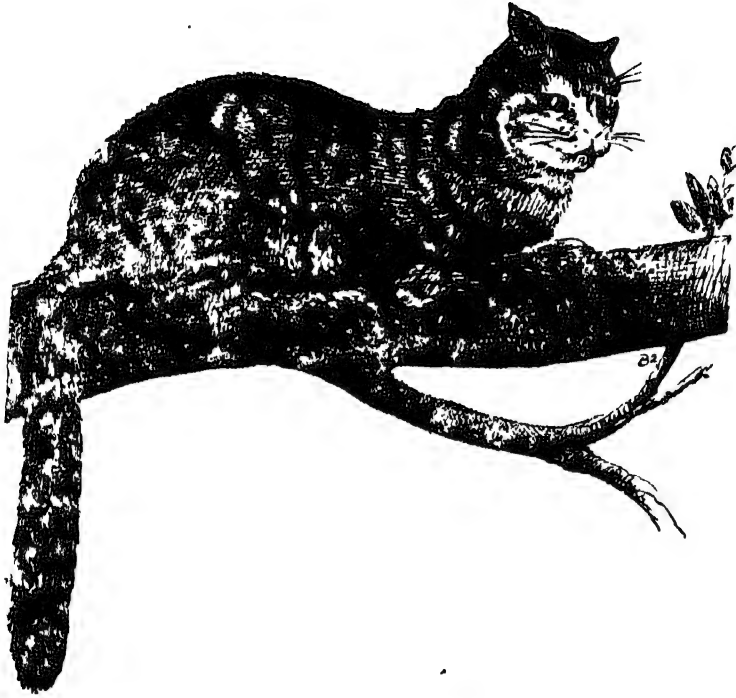
গোত্র—কেনিডি

প্রজাতি—কেনিচ্ ডাইডেৰিণ

ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত কেইবাবিধো মেকুবী গোষ্ঠীৰ বনৰীয়া জন্তু বাস কৰা দেখা যায়। জাতি অনুযায়ী কেবাবিধ বনৰীয়া মেকুবীৰ বিষয়ে ইতিমধ্যে আলোচনা কৰা হৈ গৈছে। সদ্যহতে বিবিধ বনৰীয়া মেকুবীৰ জীৱনশৈলী বৰ্ণনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে সেইবিধ মেকুবীক মাছটৈ মেকুবী নামেৰেহে জনা যায়। সমগ্র দেশৰ অনুকূল পৰিবেশত এইবিধ মেকুবী জাতীয় বন্যপ্রাণী বিক্ষিপ্ত ভাৱে বাস কৰে। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ নীমনি ভাগত থকা ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদেৰে পৰিপূৰ্ণ ৰ ঠাই আৰু মুকলি হাবিৰ মাজেদি বৈ যোৱা নলা নদীৰ আশে পাশে এইবিধ মেকুবীয়ে নিবলৈ থাকিবলৈ সূচন ঠাই বিচাৰি লয়। দক্ষিণৰ ফালে সাগৰৰ পাৰত থকা নদীৰ অৱসায়িকা অঞ্চল সমূহতো এইবিধ মেকুবীক বাস কৰা দেখা যায়। যুটতে জলাশয় থকা ঠাই বিলাকতেই এইবিধ মেকুবী জাতীয় প্রাণীৰ বাসস্থান হোৱা দেখা যায়। উত্তৰ প্ৰদেশ, পশ্চিম বংগ, বিহাৰ, উৰিষ্যা আদিৰ অন্তৰ্গত কিছুমান ঠাইত ইয়াৰ বিচৰণ ভূমি থিয়পি আছে। দক্ষিণাত্যৰ ফালে ইয়াৰ উপস্থিতি কম বুলি জনা যায়। দক্ষিণ-পশ্চিম ফালে থকা উপকূল বৰ্তী স্থানবিলাকতো এইবিধ মেকুবী সেবেঙাকৈ বাস কৰা পৰিলক্ষিত হয়। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক সীমৰেখা অতিক্ৰম কৰি মাছটৈ মেকুবীয়ে পাকিস্তান, শ্ৰীলঙ্কা, বাংলাদেশ, ইন্দোনেচিয়া আৰু মালয়ছিয়াৰ বহুতো ঠাইত বিস্তৃতি লাভ কৰিব পাৰিছে।

ঘৰচীয়া মেকুবীবিলাকৰ সবহভাগেই যে মাছ খাবলৈ ভাল পায় এই কথা সকলোৱেই জানে। ভজা বা পোৰা মাছৰ গোন্ধ পালে ইহঁতৰ গাত উৰণি নাইকিয়া হয়। “মেও মেও” কৈ চিঞৰি ঘৰৰ চাৰিওফালে ঘূৰাঘূৰি কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। চোৰ বা চুৰী প্ৰকৃতিৰ মেকুবীৰ ঘৰত থাকিলে গিৰিহঁতৰ বৰ অপত্তি হয়। বাতিচোৰ ভিতৰতে গাঁঠি খোৱা মাছখিনি খাই শেষ কৰি থৈ দিয়ে। চৌ কলহৰ জীৱনীয়া মাছেও এনে মেকুবীৰ প্ৰতাপত বন্ধা নাপায়। বনৰীয়া মেকুবীৰ ক্ষেত্ৰত পানীৰ মাছ ধৰি খোৱা প্ৰবৃত্তি প্ৰচল হোৱা দেখা নাযায়। এই প্ৰৱৰ্ত্তৰ জৰিয়তে আলোচনা কৰা বনৰীয়া মেকুবীক হাতে-হিমজুৱে মাছ খোৱা মেকুবীৰ আখ্যা দিব লাগিব। ইংৰাজী ভাষাত এইবিধ মেকুবীক-

ডালত উঠি ইফালে সিকালে বগাই ফুৰিব পাৰে। ইয়াৰ পিঠিৰ উপৰি ভাগৰ মেৰুপু ডালৰ হেৰে হেৰে এডাল দীঘল পট্ট দেখা যায়। জন্তুটোৰ ঠোঁট আৰু নেজডালৰ ওপৰত এক প্ৰকাৰৰ ক'লা নোম হোৱা দেখা যায়। মূখৰ আগ ভাগ আৰু ডিঙিত অঁকা-বঁকা দাগ হয়।

লতা-ফটুকী মেকুৰী

লতাফটুকী মেকুৰীৰ পাৰিবাৰিক জীৱনৰ বিষয়ে স্পষ্টভাৱে জনা নাযায়। বছৰৰ কোনো নিদিষ্ট সময়ত এইবিধ বন-মেকুৰীয়ে পোৱালি জগায়নে কিম্বা বছৰৰ যেই কোনো মাহতে ইহঁতে পোৱালি জগায় সেই কথা জনা নাযায়। গছৰ ওপৰত বগাই ফুৰা নিশাচৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে এইবিলাক তথ্য সংগ্ৰহ কৰাৰ উপায় নাই বুলি ক'ব লাগিব।

মাৰ্বল কেট্, বা লতা-ফুটুকী মেকুৰী

শ্ৰেণী---স্তুন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---ফেলিডি

প্ৰজাতি---পাৰড'কেলিচ্ মাৰব'ৰাট

মাৰ্বল কেট্ নামৰ এবিধ আপু কপীয়া শ্ৰাণী পুৰ ভাৰতৰ কেইবাখনো ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত থকা অৰণ্যভূমি বিলাকত আনেঙে আনেঙে বাস কৰা দেখা যায়। জনবসতিৰ পৰা আঁতৰি হাবিত থাকে বাবে ইয়াক য'তে ত'তে সহজতে দেখা নাযায়। এইবিধ শ্ৰাণীয়ে সবহভাগ সময় গছ--গছনিৰ ডালে পাতে বগুৱা বাই কুৰিয়েই কটায় আৰু কাটিং ক'ৰ-বাতহে মাটিতৈ নামি আহে বুলি জনা যায়। গছৰ ডালত বগাই ফুৰা কেৰ্কেটুৱা আৰু নিগনি জাতিৰ শ্ৰাণীবিলাক ধৰি ধৰি খাই ইহঁতে জীৱন ধাৰণ কৰে। গছৰ ডালত পৰি জিৰণি লোৱা চৰায়ে। কেতিয়াবা ইয়াৰ পৰা সাৰি যাব নোৱাৰে। সেই কাৰণে এইবিধ মেকুৰী থকা গছবিলাকত কোনো জাতীয় চৰায়ে বাহ সাজি কণী পাৰিবলৈ সাহস নকৰে।

লতা-ফুটুকী মেকুৰীৰ মূৰটোৰ আকাৰ গোল আৰু সেই অনুপাতে মুখশুলৰ আকৃতিও ঘূৰণীয়া। ইয়াৰ গাৰ নোমবোৰ মদকুৱা বৰণৰ হয় আৰু নোমত কুলাম পাহিৰ দৰে চিন থাকে। গোধা-ফুটুকী বাঘৰ দেহত যি ধৰণৰ অঁকাবিকা দাগ থাকে, লতা-ফুটুকী মেকুৰীৰ দেহতো তেনে দাগেই দেখা যায়। অৱশ্যে আকাৰত লতা-ফুটুকী মেকুৰী গোধা-ফুটুকী বাঘতকৈ বহুতো সৰু হয় আৰু ইয়াৰ নোমত থকা পাহিবিলাকো তেনে ধৰণৰ উজ্জ্বল নহয়। কিন্তু গোধা-ফুটুকী বাঘৰ পোৱালি আৰু পুৰুষ বয়সৰ লতা-ফুটুকী মেকুৰীৰ দেহৰ মাজৰ পাৰ্থক্যৰ মাত্ৰা অতি সামান্য বুলি ক'ব পাৰি।

নেপালৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলত থকা বনাঞ্চলবিলাকৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ভূটান আৰু ছিন্টিমৰ মাজেদি অৰুণাচল প্ৰদেশলৈকে বিয়পি থকা সমস্ত ভূ-ভাগত লতা-ফুটুকী মেকুৰীৰ বসতিস্থান বিক্ষিপ্ত ভাৱে বিয়পি আছে বুলি জনা যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক সীমা-ৰেখা অতিক্ৰম কৰি পূবৰ ফালে ব্ৰহ্মদেশ পৰ্যন্ত ইয়াৰ বিচৰণ ভূমি লক্ষ্যসাধিত হৈছে। অসমৰ বনভূমিবিলাককে কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ ওচৰ চুবুৰীয়া আটাই কেইখন ৰাজ্যলৈ ইয়াৰ বসতি স্থান বিয়পি আছে। জন্তোটোৱে নশ্বুজ হাতোৰাৰ লহাৱত গছৰ ওপৰৰ

বীৰু কিছু কিছু বুলি কোৱা হয়। আমাৰ এই ফালৰ ঠাইবোৰত সাধাৰণতে এইবিধ বনৰেকুৰী দেখা নাযায়। সেই কাৰণে ইংৰাজী নামৰ লগত খাপ খুৱাই এইবিধ বনৰেকুৰীক মাছটো বেকুৰী বোলা হয়। মাছটো বেকুৰীয়ে উদৰ দৰে পানীৰ মাছ ধৰি

মাছটো বেকুৰী

নাযায়। কিন্তু পানীটো নানি নোবোৱাকৈ সিহঁতে মাছ ধৰা কানত পাটকত। পানীৰ কাষৰ খিয় গৰা আৰু পানীৰ উপৰি ভাগত কেটীয়াটো হাউলি গৰা গছৰ ডালত জোপ

লৈ ই বহি থাকে। পানীৰ ওপৰত কমাই ফুৰা মাছ চকুত পৰিলে সি হাতোবাবে খাপ মাৰি ধৰি মুখত দিয়ে।

মাছুৱৈ মেকুৰীৰ গাৰ গঠন অন্যান্য জাতীয় বন-মেকুৰী বিলাকৰ তুলনাত অলপ খোপোৰা হয়। ইয়াৰ ঠেং কেইখন গাৰ তুলনাত চুটি। তদুপৰি ইয়াৰ নেজডালো সেই অনুপাতে চুটি হয়। গাৰ নোমখিলাকৰ বৰণ মটীয়া হয় আৰু তাৰ মাজত মুগা বৰণীয়া নোমৰ আভাস দেখা যায়। এই নোমবোৰত দীঘল দীঘল আৰু অলপ খোপোৰা দাগৰ উৎপত্তি হয়। এই জন্তুটোৰ পাছ ফালে, আৰু পিঠিৰ ওপৰৰ দাগবোৰ দীঘলীয়াতকৈ সজোৱা থাকে। সন্মুখৰ ফালে মূৰৰ ওপৰলৈকে দীঘলীয়া দীঘলীয়াতকৈ সমান্তৰাল ভাৱে বৈ পৰা কেইবা ডালো পট্টা থকা দেখা যায়। গালৰ নোমবোৰ বগা বা মাখন বৰণীয়া হয়। গালৰ দুয়ো কাষত পখালিতকৈ কেইডাল মান পট্টা দেখা যায়। পিঠিৰ উপৰি ভাগৰ নোমবোৰ ক'লা হোৱা দেখা যায়। গাৰ তলৰ ফালে ফুটুকা-ফুটুকী দাগ থাকে। আগ ঠেং দুখনৰ ভিতৰ ফালে ক'লা বৰণৰ আঁচ থাকে। চুটি নেজ ডালত আগুঠিৰ নিচিনাকৈ পখালি পখালিতকৈ চকৰ থাকে।

মাছ ধৰি ধৰি ধোৱাৰ উপৰিও এইবিধ মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে নানাবিধ সৰু-সুৰা প্ৰাণী ধৰি খায়। নখ আৰু দাঁতৰ গঠন মেকুৰী তথা বাঘ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ সৈতে একে দেখা যায়।

কাৰাকাল্ বা চিয়েগোচ্

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাছাৰী

গোষ্ঠ---কেচিডি

বাস---বন, পাহাৰ, প্ৰান্তৰ

ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিম আৰু উত্তৰ পাশ্চাত্য় অঞ্চলত এৰিৰ নানা প্ৰকাৰৰ বন্যপ্ৰাণী দেখা যায়। এইবৰ মেকুৰীৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল ইয়াৰ গাৰ মেৰুৰ আৰু শিঙীত এই দুয়োবিধ প্ৰাণীৰ শাৰাবিৰ মিল দেখা যায়। বন্যচ্চ প্ৰাণীৰ প্ৰাণৰ দৰে ইয়াৰ দেহৰ সন্মুখ ভাগ পাছৰ ভাগতকৈ ওখ হ'ব। এইবিধ প্ৰাণীৰ নেজডাল বন্যচ্চ নেজৰ দৰে চুটি নহয়। সাধাৰণ মেকুৰীৰ দৰে নেজডাল দীঘল হ'ব। তদুপৰি শিঙীৰ দৰে ইয়াৰ গলধনৰ দুয়ো কাষে ডাঠৰ দৰে দুকোছা নোমো দেখা নাযায়। ইউৰোপ, আমেৰিকা আদি মহাদেশত বিভিন্ন নামেৰে পৰিচিত শিকচ্ জাতীয় যিবিলাক প্ৰাণী বাস কৰে সেই আটাই বিলাকৰে নেজডাল গুৰিতে কাটি বগাব। নিচিনাকৈ চাটি হয়। তদুপৰি গাৰ দুয়ো কাষে গাৰ দীঘল নোমবিশিষ্ট এই প্ৰাণীৰ দেহত ফুটি উঠা বিচিত্ৰ ৰূপৰ পৰিচয় দিয়ে। কাৰাকাল্ নামৰ প্ৰাণীৰ আন এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে ইয়াৰ কাণ দুখনৰ ওপৰ ভাগত কেইডালমান দীঘল দীঘল নোম গজে। অসম আৰু পূৰ্বাঞ্চলৰ অন্যান্য ৰাজ্য কেইখনত সাধাৰণতে থকা বন-মেকুৰী বা হোপাৰ কাণৰ আগ ভাগত এনে নোম থকা দেখা যায়।

কাৰাকাল্ৰ বসতিস্থান পঞ্জাব, ৰাজস্থান, উত্তৰ প্ৰদেশ আদিবৰ্ষাৰ আৱন্ত কৰি মধ্য প্ৰদেশৰ বিভিন্ন ঠাইলৈ বিচ্ছিন্ন ভাৱে বিৰপি আছে। পাৰ্শ্বস্থানৰ সিন্ধুপ্ৰদেশ আৰু আৰু কচ্ছৰ বালি-সঁহীয়া ঠাইবিলাকতো এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰাৰ কথা জনা যায়। এচিয়া মহাদেশৰ অন্যান্য কেইবাখনো দেশলৈ এইবিধ মেকুৰী পোষ্টাৰ প্ৰাণীৰ বসতিস্থান বিস্তাৰিত হৈ আছে। পশ্চিমৰ কালে অৱস্থিত ইৰাক, ইৰাণ আৰু আৱৰৰ নাম এই সম্পৰ্কত উল্লেখ কৰিব পাৰি। এই একোৰধ প্ৰাণীকে আফ্ৰিকা মহাদেশতো বাস কৰাৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। ভাৰতৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা কাৰাকাল্ৰবোৰে মুকলি মূৰীয়া হাবি বননিত বাস কৰিবলৈ ঠাই নিৰ্বাচন কৰি লোৱা দেখা যায়। মৰুভূমি অঞ্চলৰ আশে পাশে থকা পাতলীয়া হাবি বোৰতো ইহঁতে বাস কৰে। লুকাই থকা স্বভাৱৰ কাৰণে ৰ'তে ত'তে ইহঁতক দেখা পোৱা নাযায়। এইবিধ প্ৰাণীয়ে নানা বিধৰ তৃণভোজী বনৰীয়া

প্ৰাণী ধৰি ধৰি খায়। এই বনৰীয়া প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত এন্দুৰ, নিগনি, এণ্টেলোপ্, আদিৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। চিতা নামেৰে জনাজাত নাহৰ ফুটুকী বাঘৰ দৰে এইবিধ প্ৰাণীয়েও খেদা খেদি কৰি বনৰীয়া জন্তুৰ ওপৰত জপিয়াই পৰে। চাৰি-ঠেঙীয়া

কাৰাকাল বা চিয়েগোচ্

প্ৰাণীৰ বাহিৰেও ম'ৰা চৰাই, কপৌ, কৰ্চন প্ৰভৃতি চৰাইবোৰ ধৰি ধোৱাত এই বিধ মেৰুৰ।

কুকুৰ গোষ্ঠীৰ জন্তুবিলাক

কুকুৰ পৰিয়ালৰ প্ৰাণীবিলাকৰ বাবে জন্তু জগতত এখন সুকীয়া আসনৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। ঘৰচীয়াই হওক কিম্বা বনৰীয়াই হওক এই পৰিয়ালত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা আনোৱাবৰ চেহেৰা পাতি আৰু শৰীৰৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গৰ গঠন প্ৰণালীত এনে সামঞ্জস্য আছে যে সিহঁতৰ ভিতৰত কিবা লেখক ল'ব লগীয়া ব্যৱধান আছে বুলি ভাবিবলৈ টান লাগে। আমাৰ ঘৰে ঘৰে পোহা বিভিন্ন জাতৰ কুকুৰবোৰলৈ লক্ষ্য কৰিলেই এই কথাৰ সত্যতা উপলব্ধি কৰিব পাৰি। বিলাতী, দেশী আদি নানা ধৰণৰ কুকুৰক নানা ৰূপত দেখিবলৈ পোৱা যায়। দেখাত বেলেগ বেলেগ আকৃতিৰে সিহঁতক দেখিবলৈ পোৱা গ'লেও সিহঁতৰ গঠন প্ৰাণালীত বিশেষ পাৰ্থক্য পৰিলক্ষিত নহয়। ঘৰচীয়া কুকুৰবিলাকৰ ভিতৰত বহুতো জাতৰ কুকুৰৰ নোমবিলাক আশাতীত ভাৱে দীঘল হয়। জোপোহা নোম থকা কুকুৰবোৰ দেখিবলৈও ভাল লাগে। আকাৰত কিছুমান ডাঙৰ আৰু আন কিছুমান তেনেই সৰু হয়। কিছুমানৰ ঠেং কেইখন দীঘল আৰু পেটটো চিয়া হয়। এনে কুকুৰে অতি বেগত দৌৰ দি যাব পাৰে। আন কিছুমান আকাৰত তেনেই সৰু আৰু দেখাত মৰম লগা হয়। কিছুমানৰ কাণ দুখন তললৈ ওলমি পৰা হয়। আন কিছুমানৰ কাণ থিয় হয়। বনৰীয়াতকৈ হাবিয়ে বননিয়ে স্বাধীনচিতিয়া ভাৱে বাস কৰা কুকুৰবোৰৰ মাজত এনে বৈচিত্ৰ্য নাই। কুকুৰ পৰিয়ালৰ বনৰীয়া প্ৰাণীবোৰৰ অন্তৰ্গত কুকুৰ—নেচীয়া বাঘ, শিয়াল, ৰাম—শিয়াল বা খেক—শিয়াল, বঙা শিয়াল, ৰাং কুকুৰ, হান্টিং দগ, কায়তা, ডিক্সো আদি নানাবিধ প্ৰাণী আছে। কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰক কেনিডি নামৰ গোত্ৰ বা পৰিয়ালত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে।

কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ মুখ মণ্ডল আৰু মূৰ ভাগ আগৰ ফালে ক্ৰমে জোঙা আৰু দীঘলীয়া হয়। বনৰীয়াতকৈ হাবিয়ে বননিয়ে স্বাধীনচিতিয়া ভাৱে বাস কৰা কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰৰ কাণ দুখন ওপৰৰ ফালে থিয়, গাটো দীঘলীয়া আৰু নেজডাল দীঘল আৰু অলপ জোপোহা হোৱা দেখা যায়। মেকুৰী তথা বাঘ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰৰ দৰে কুকুৰ জাতীয় প্ৰাণীবোৰেও ঠেঙৰ তলুৱাৰ আগ ভাগেৰে খোজ কাঢ়ে। সেইবাবে এই গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰকো ডিজিটিগ্ৰেট বা আঙুলিৰ আগেৰে খোজ কঢ়া প্ৰাণী বুলি কোৱা হয়। এই জন্তুবিলাকৰ ক্ষেত্ৰত দেখিবলৈ পোৱা যায় যে ইহঁতৰ প্ৰত্যেকৰ আগঠেং দুখনত পাঁচোটা পাঁচোটাকৈ আঙুলি আৰু প্ৰত্যেক আঙুলিৰ আগ

ভাগত একো একোটা জোঙা বিষৰ হাকোটা নথ থাকে। পাছ তেঁ দখনত সাধাৰণতে মাত্ৰ চাৰিটাকৈহে আঙুলি আৰু নথৰ উৎপত্তি হয়। অৱশ্যে জন্তু ভেদে ইয়াৰ সামান্য ব্যতিক্ৰম পৰিলক্ষিত হয়। বনৰীয়া কুকুৰবিলাকৰ ক্ষেত্ৰত দেখিবলৈ পোৱা যায় যে প্ৰত্যেক প্ৰজাতিৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰা জন্তুবোৰে একো একো বিধ নিৰ্দিষ্ট বৰণ আৰু আকৃতিৰ নোমৰ আৱৰণ পৰিধান কৰে। ঘৰচীয়া কুকুৰ বিলাকৰ দৰে জন্তুভেদে বিচিত্ৰ বঙৰ নোম ইহঁতে পৰিধান নকৰে। আফ্ৰিকা মহাদেশখনত বাস কৰা হান্টিং দগ্ বা চিকাৰী কুকুৰ নামৰ বাং কুকুৰ সদৃশ প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত অৱশ্যে এই নিয়মৰ ব্যতিক্ৰম হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবিলাক প্ৰাণীৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণ কজলা হয়। ইহঁতৰ দেহ চিত্ৰ-বিচিত্ৰ কজলা নোমৰ আৱৰণেৰে ঢকা থাকে। আকৃতিত জন্তু ভেদে বিচিত্ৰ ৰূপ ধাৰণ কৰে। পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত থকা নানা প্ৰকাৰৰ স্বাভাৱিক পৰিবেশবোৰত যিবোৰ কুকুৰ ফৈদৰ প্ৰাণী বাস কৰে সিহঁতৰ কোনো এবিধেও হান্টিং দগৰ বৈচিত্ৰ্য প্ৰদৰ্শন নকৰে। সেই কাৰণে হান্টিং দগক এই বিচিত্ৰতাৰ অলপ্ত প্ৰাকৃতিক নিদৰ্শন বুলি আঙুলিয়াব পাৰি।

বনৰীয়া কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰ যে ঘৰচীয়া কুকুৰৰ দৰে মাংসাহাৰী জানোৱাৰ হ'ব এই কথাৰ পুনৰুল্লেখ নিম্নপ্ৰয়োজন। অৱশ্যে নিৰামিষ খাদ্যত যে ইহঁতৰ অভিকৰ্ষি নাই এই কথা ক'ব নোৱাৰি। দুৰ্গন্ধময় গেলাপচা মাছ-মাংস তক্ষণ কৰিও ইহঁতৰ কিছুমানে হজম কৰিব পাৰে। কেচু-কুমাটি, কীট-পতঙ্গ আদি নিম্ন খাপৰ জীৱ ইহঁত কিছুমানৰ আহাৰৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা দেখা যায়।

কুকুৰ জাতীয় জন্তুবিলাকে অতি দ্ৰুত গতিত দৌৰ দি দি যাব পাৰে। অকল সেয়েই নহয়। ইহঁতৰ কিছুমানে বহুত দূৰ এইদৰে দৌৰি দৌৰি যাব লগীয়া হ'লেও ভাগৰি নপৰে। ইহঁতবোৰ এনে বিচিত্ৰ গুণৰ অধিকাৰী হ'ব পৰাৰ কাৰণ দুটা। প্ৰথমতে দেখা যায় যে ইহঁতে আঙুলি আৰু নথ বোৰ মেকুৰী গোষ্ঠী প্ৰাণীৰ বোৰৰ দৰে ইচ্ছানুযায়ী মেলিব আৰু জপাব নোৱাৰে। ঋমোচ মাৰি চিকাৰৰ জন্তু ধৰিবৰ বাবে আৰু নখেৰে জন্তুটোক জখম কৰিবৰ কাৰণে এই নথবোৰ উপযোগী নহয়। ততা মাটিত অতি প্ৰবল বেগেৰে দৌৰ দি দি যোৱা কামৰ বাবে এই আঙুলি আৰু নখেৰে সৈতে ঠেঙৰ তলুৱা ভাগ অতি উপযোগী হয়। একেৰাহে ভাগৰ নলগাকৈ দৌৰ দি দি যাব পৰাৰ আনটো কাৰণ হ'ল অতিবিজ্ঞ বায়ু ধাৰণ কৰিব পৰা হাওঁফাওঁৰ অদ্ভুত ক্ষমতা। ডাঙৰ আকাৰৰ হাওঁফাওঁ আৰু কলিজা ধাৰণ কৰিবৰ বাবে কুকুৰ জাতীয় প্ৰাণীবোৰৰ বুকুখনো তুলনামূলক ভাৱে আহল-বহল হয়। অতি বেগত দৌৰ দি দি যোৱা সময়খিনিত বুকুখনে অধিক পৰিমাণৰ বায়ু ধাৰণ কৰিব পৰা অৱস্থাত থাকে। সেই কাৰণে এই বিপৰ্যয়ৰ সময় ছোৱাত বায়ু সেৱন আৰু নিঃসৰণ নিয়ন্ত্ৰিত আৰু নিয়ন্ত্ৰিত ভাৱে বহুত পৰলৈকে চলি থাকিব পাৰে।

কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰৰ চিকাৰ পদ্ধতিতো নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছে। মেকুৰী বা বাঘৰ দৰে ইহঁতে জোপ লৈ চিকাৰৰ প্ৰাণী নধৰে। চিকাৰ কৰি মাৰিব লগীয়া জন্তুটোক ইহঁতে পাছ ফালৰ পৰা খেদি খেদি নিবলৈ আৰম্ভ কৰে। চিকাৰৰ জন্তুটোৱে

তেতিয়া নিজৰ প্ৰাণ বচাবৰ বাবে উধাতু খাই পাৰেমানে দৌৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। কুকুৰ জাতীয় প্ৰাণীয়ে তেতিয়া তাক পাছে পাছে খেদি নিয়ে। জন্তুটোৰ গতিবেগ অতিক্ৰম কৰি তাক আগ ভেটি ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। ঠেঙে মূৰে কামুৰি কামুৰি তাক লেবাজান কৰি পেলায়। সেই অৱস্থাত জন্তুটোৰ গাৰ পৰা টোপাটোপে তেজ পৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। সুবিধা বুজি কুকুৰে তাৰ চোকা দাঁত কেইটাবোৰ চিকাৰৰ জন্তুটোৰ ডিঙিতে কামোৰ মাৰি ধৰে। আচাৰ মাৰি মাৰি তাক মাটিত বগুৱাই পেলায় আৰু মাটিতে ঠেকেচি ঠেকেচি তাৰ প্ৰাণ বায়ু বাহিৰ কৰি দিয়ে।

কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ৪২ টাকৈ দাঁত থাকে। প্ৰসঙ্গক্ৰমে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ গড় হিচাপে ৩০ টা আৰু জহামাল জাতীয় প্ৰাণীৰ ৫৬ টাকৈ দাঁত থাকে। কুকুৰ জাতীয় প্ৰাণীবোৰৰ কেইটামান আগ দাঁত আগবোৰ দাঁততকৈ দীঘল হোৱা দেখা যায়। সেই অনুপাতে এই দীঘল আকাৰৰ দাঁত কেইটা অলপ বেছি দীঘল হয়। এই দীঘল দীঘল দাঁত কেইটা ইহঁতে চিকাৰৰ জন্তুক কামোৰ মাৰি ধৰা কামত ব্যৱহাৰ কৰে। চুটি দাঁত কেইটাবোৰে হাড় আৰু ছালত লাগি থকা মাংসবোৰ টানি টানি একত্ৰায়। এই দাঁতবোৰৰ ভিতৰত কেইটামানে জোঙা ৰূপ ধাৰণ কৰে। আগবোৰ দাঁতৰ উপবিভাগ অলপ খলা বম্বা হয়। জোঙা দাঁতবোৰে কেচিৰ দৰে মাংসবোৰ কাটে।

বাং কুকুৰ

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোষ্ঠী---কেগিডি

প্ৰজাতি---কুৰন্ আল্ পাইনচ্

বাং কুকুৰ এবিধ কুকুৰ জাতীয় বনৰীয়া জন্তু। তাৰতৰ্ঘৰ বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত এইবিধ জন্তু বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অৱস্থিত অসম আৰু অন্যান্য ওচৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্য কেইখনত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আৰু মানাহ অভয়াৰণ্য খনকে কেন্দ্ৰ কৰি অসমৰ অন্যান্য কেইবাখনো সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত এইবিধ প্ৰাণী থলুৱা ভাৱে বাস কৰি থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। কাৰ্বি আংলং আৰু উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্বত্য জিলা দুখনতো এইবিধ প্ৰাণীয়ে বসতি বিস্তাৰ কৰি আছে। মেঘালয়ত বল্ফাক্ৰাম নামৰ যিখন ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আছে আৰু এই উদ্যানৰ ভিতৰত মহাদেউ গৰ্জা নামৰ যিখন অনিশ্চয় স্তম্ভৰ প্ৰাকৃতিক পৰিবেশ আছে সেই ঠাইতো বাং কুকুৰ থলুৱা ভাৱে বাস কৰা দেখা যায়। এই ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানত ১৯৮১ খ্ৰীষ্টাব্দত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে যি বন্য প্ৰাণীৰ পিয়ল কাৰ্য্য অনুষ্ঠিত হৈছিল সেই পিয়লৰ গণনা মতে এইবোৰ ঠাইত কেইবাটাও বাং কুকুৰ পৰিয়াল দেখিবলৈ পোৱা গৈছিল। উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত অৱস্থিত এই ঠাইবিলাকৰ বাহিৰে ভাটীৰ ফালৰ অন্যান্য কেইবাখনো ৰাজ্যৰ অৰণ্যভূমিত এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে। হিন্দী ভাষাভাষী মানুহবিলাকে এইবিধ প্ৰাণীক জঙ্গলী-কুতা বা বন-কুতা বুলি কয়। তাৰতৰ্ঘৰ অন্যান্য ভাষাভাষী মানুহৰ মাজত ইয়াক বেলেগ বেলেগ স্থানীয় নামেৰে জনা যায়। ইয়াৰ দ্বাৰা এই কথা প্ৰমাণিত হয় যে গোটেইখন দেশৰ বহুতো ঠাইত থকা বনাঞ্চল কিছুমানে এইবিধ প্ৰাণী ধাৰণ কৰি আহিছে।

বিভিন্ন অঞ্চলৰ বেলেগ বেলেগ স্বাভাৱিক পৰিবেশত বাস কৰা এই প্ৰাণীবিলাকৰ গাৰ নোমবোৰৰ বৰণৰ গভীৰতাত সামান্য ভাৱৰ তাৰতম্য পৰিলক্ষিত হয়। এনে ধৰণৰ বাহ্যিক তাৰতম্য থাকিলেও বৈজ্ঞানিক ভাৱে এই আটাইবোৰ প্ৰাণীয়ে একেটা গোত্ৰ বা পৰিয়ালত একেলগে স্থান পাইছে আৰু একেটা বৈজ্ঞানিক নামৰ দ্বাৰা জন-সমাজত পৰিচিত হৈছে। আমাৰ উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত সচৰাচৰ বাস কৰা বাং কুকুৰ বিলাকৰ

গাৰ নোমৰ বৰণ সাধাৰণতে বঙচুৱাকৈ মুগা হোৱা দেখা যায়। জনা যায় যে হিমাচল শৈলমালাৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত বাস কৰা এই জাতীয় জন্তুবিলাকৰ গাৰ নোমৰ বৰণ চকুত লগাকৈ বঙা হয়। এই ধৰণৰ উজ্জ্বল বঙা বৰণৰ নোম পৰিধান কৰাৰ বাবেই এইবিধ প্ৰাণীক পূৰ্বতে আমাৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে বাং কুকুৰ নামৰ আখ্যা দিছিল বুলি অনুমান হয়। অৱশ্যে অতিপাত বঙা বৰণৰ নোমেৰে আবৃত বাং কুকুৰৰ সৰ্বাধিক জন্তু সংখ্যা কিমান হ'ব পাৰে এই কথা সঠিক ভাৱে জনা নাযায়।

দক্ষিণাত্যৰ কোনো কোনো বনাঞ্চলত যিবিলাক বাং কুকুৰ বাস কৰে সেইবিলাক বাং কুকুৰৰ গাত গজা নোমবোৰৰ বৰণ বঙচুৱাকৈ গেকুৱা হয়।

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰি সীমাৰ বাহিৰত থকা এচিয়া আৰু ইউৰোপ মহাদেশৰ আন্টাই পৰ্বতমালাৰ মাজেদি গাফুৰিয়ালৈকে এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতি স্থান বিয়পি আছে।

এই ঠিনিতে বাং কুকুৰ আৰু অন্যান্য জাতীয় ৱাইল্ড দগ্ বা বনৰীয়া কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বিলাকৰ স্মিয়ে খাউকতে আলোচনা কৰা যাওক। আচলতে ৱাইল্ড দগ্ বুলি কলেহাৰি বননিত স্বাধীনচিতিয়া ভাবে বাস কৰা আটাইবিলাক কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ কথাই বুজিব লাগিব। উল্ফ বা কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ নামেৰে জনাজাত যি বিধ বনৰীয়া জন্তু আমাৰ ভাৰতবৰ্ষৰ কোনো কোনো ঠাইত বাস কৰে সেই বোৰ প্ৰাণী ৱাইল্ড দগ্ বা বনৰীয়া কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰে অন্যতম প্ৰতিনিধি বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা বাবে এইবিধ উল্ফ বা কুকুৰ-নেচীয়া বাঘক ভাৰতীয় কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ বা ইণ্ডিয়ান উল্ফ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়।

ভাৰতবৰ্ষৰ বাহিৰে এচিয়া ইউৰোপ, আফ্ৰিকা আৰু আমেৰিকা মহাদেশ কেইখনৰ কোনো কোনো পৰিবেশত কেইবাটাও উল্ফ নামৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। তাৰ ভিতৰত আমেৰিকাৰ টিৱাৰ উল্ফ, হোৱাইট্ উল্ফ আদি প্ৰাণীৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। আচলতে কল্প, জেকল আদি প্ৰাণীকো বনৰীয়া কুকুৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ শাৰীতে স্থান দিব পৰা যায়। আগি এইবোৰ প্ৰাণীক খাউকতে শিয়াল বুলি কৈ থব পাৰে। আফ্ৰিকা মহাদেশত বাস কৰা হাণ্টিং দগ্ নামৰ প্ৰাণী বিধো কুকুৰ জাতীয় জন্তুৰে অন্যতম্ প্ৰতিনিধি। এই ক্ষেত্ৰত আমেৰিকাত বাস কৰা কায়তা নামৰ প্ৰাণী বিধৰ চেহেৰা পাতিলে মনত পৰে। আফ্ৰিকাৰ হাণ্টিং দগ্ আৰু আমেৰিকাৰ কায়তা নামৰ প্ৰাণী দুবিধৰ গাত আমাৰ বাং কুকুৰবিলাকৰ চৰিত্ৰ প্ৰতিফলিত হোৱা পৰিলক্ষিত হয়। আকৰৱা ভাৱে মিলি-জুলি চিকাৰৰ জন্তুক লেৰাজান কৰাত ইহঁতে বাং কুকুৰৰ অসীম পাৰদৰ্শিতা প্ৰদৰ্শন কৰে। এই স্মৰণতে অষ্ট্ৰেলিয়া মহাদেশখনত বাস কৰা ডিকো নামৰ বনৰীয়া কুকুৰ বিলাকৰ কথা উল্লেখ নকৰি নোৱাৰি। ডিকো জাতীয় জন্তুবোৰ দেখাত আমাৰ দেশৰ দেশী কুকুৰৰ দৰেই লাগে। হাবি-বননিত বাস কৰা প্ৰাণী হলেও ব্যৱহাৰ পাতিলে ইহঁতে দেশী কুকুৰৰ চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়।

পোষালিৰে সৈতে এজনী বাং-কুৰ

এতিয়া বাং কুৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ বিষয়ে অলপ বহল ভাৱে আলোচনা কৰা যাওক। আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে আঞ্চলিক ভিত্তিত বাংকুৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ গাঁৱ নোমৰ বৰণৰ গভীৰতাত তাৰতম্য থকা দেখা যায়। গভীৰ অৱণ্যভূমি বিলাকত বাল কৰ। বাংকুৰবোৰে নাভে সন্মুখে মুকলি মূৰীয়া ঠাইবোৰলৈ ওলাই আহি চিকাৰৰ উদ্-

উপযোগী জঙ্ঘৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰেহি। সিহঁততকৈ বনবান হিংসাকুৰীয়া প্ৰাণীয়ে কিম্বা নানুহে যাতে সিহঁতৰ কোনো হানিবিধিনিষট্টাৰ নোৱাৰে তাৰ বাবে সিহঁত সকলো সময়তে সতৰ্ক হৈ থাকে। হাবি-বননি বিলাকত পৰিয়াল অনুযায়ী একেলগে বাস কৰি ইহঁতে চিকাৰ কৰিবলগীয়া তৃণভোজী প্ৰাণীৰ সন্ধানত অগাই বনাই ঘূৰি ফুৰে। এনেবোৰ অনুকূল পৰিবেশত থাকিলে ইহঁতৰ মৰণ নাই। অটব্য হাবিৰ ওখ চাপৰ গছ গছনিবোৰে জন্তুবোৰক প্ৰখৰ ব'দৰ উদ্ভাপৰ পৰা ৰক্ষা কৰে। নদীনলা বিলাকত গোট খাই থকা পানী খাই ইহঁতে পিয়াহ নিবাৰণ কৰে। চিকাৰৰ জন্তুক আক্ৰমণ কৰিবৰ বাবে একো একোটা পৰিয়ালৰ কেবাটাও জন্তু ঠায়ে ঠায়ে পেট পেলাই পৰি থাকে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা একাধিক পৰিয়ালৰ ভালেমান কেইটা জন্তু লগ লাগি একো একোটা চিকাৰীৰ দল গঠিত হয়। বাং কুকুৰৰ চিকাৰ পদ্ধতি অতি চমকুপ্ৰদ।

বাঘৰ নিচিনাকৈ গাইগুটীয়া ভাৱে ইহঁতে চিকাৰ নকৰে। একোটা পৰিয়ালত অভ্যুজ্জ্বল হৈ থকা কেইবাটাও জন্তু লগ লাগি ইহঁতে চিকাৰ আভ্যমানত আগ বাঢ়ে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা একাধিক পৰিয়ালৰ জন্তু লগ লাগিও একো একোটা চিকাৰী দলৰ সৃষ্টি হয়। হৰিণ আদি অলপ ডাঙৰ আকাৰৰ জন্তু চিকাৰ কৰিব লগীয়া হ'লে ইহঁত গোটেই জাকে একগোট বান্ধি কামত আগ বাঢ়ে। এই চাৰিত্ৰিক গুণৰ অধিকাৰী হোৱাৰ বাবে এইবিধ হিংসাকুৰীয়া বন্য-প্ৰাণীক সমাজ সচেতন প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰিব লাগিব। একো একো ভোখৰ ঠাইত একেলগে কেইবাটাও জন্তু গোট খাই ইহঁতে চিকাৰৰ প্ৰাণীক আক্ৰমণ কৰিবৰ বাবে খাপ পাতি বৈ থাকে। কোনো এটা হৰিণ বা হৰিণৰ জাক ওচৰেদি যোৱাৰ উমান পালেই ইহঁতে পাছ লয়। জন্তু কেইটাই তেতিয়া ভাগ ভাগ হৈ তাৰে এটা হৰিণক লক্ষ্য কৰি আক্ৰমণৰ বাবে সাজু হয়। কেইটামান বাং কুকুৰে জন্তটোক পাছ ফালৰ পৰা আক্ৰমণ কৰে। আন কেইটামানে অলপ আগলৈ গৈ খাপ পাতি বয়গৈ। পাছত থকা বাং কুকুৰ কেইটাই তাক আক্ৰমণ কৰি পাছ ফালৰ পৰা কামুৰিবলৈ ধৰে। আগত খাপ পাতি বৈ থকা কুকুৰ কেইটাই দৌৰ দি পলাব খোজা জন্তটোক আগ ফালৰ পৰা আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰে। এইদৰে অগাপিছাকৈ খেদি নিয়া জন্তটো পাছত অৱশ্যে হৈ দৌৰিব নোৱাৰা হৈ পৰে। তেতিয়া গোটেই জাক বাং কুকুৰে তাৰ ওপৰত জপিয়াই পৰি কামুৰি তাৰ প্ৰাণৰায় বাহিৰ কৰি দিয়ে।

চিকাৰ কৰি মৰা জন্তটোক বাং কুকুৰ কেইটাই সিহঁতৰ চোকা দাঁতৰে কামুৰি কামুৰি খাই শেষ কৰি পেলায়। আমোদজনক হ'লেও বাং কুকুৰে কামুৰি কামুৰি চিকাৰৰ জন্তটো নিৰ্মম ভাৱে মাৰি পেলোৱা কাহিনী অতি মৰ্মস্পৰ্শক বুলি ক'ব লাগিব। প্ৰাণী জগতত এনে কাহিনী অন্যান্য জন্তুৰ ক্ষেত্ৰত দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। আফ্ৰিকা মহাদেশৰ বনাঞ্চল বিলাকত বাস কৰা হান্টিং দগ নামৰ কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বিলাকেও চিকাৰ কৰাৰ সময়ত ঠিক এনে ধৰণৰ আচৰণ প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়। তদুপৰি আমে-ৰিকা মহাদেশৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা “কায়তা” নামৰ কুকুৰ ফৈদৰ বন্যপ্ৰাণী এবিধেও এনে পদ্ধতিত চিকাৰৰ জন্তুবোৰ মাৰি মাৰি খায়।

আকাৰত আমাৰ দেশত বাস কৰা বাং কুকুৰ বিনাকক ডাঙৰ আকাৰৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব নোৱাৰি। শিয়ান বিনাকতকৈ ই আকাৰত অলপ সৰু। কাশ্মীৰৰ ফালে বাস কৰা বাং কুকুৰ বিনাকে আমাৰ এই ফালৰ বাং কুকুৰবোৰৰ দৰে হৰিণ জাতীয় প্ৰাণী গৰি খাবলৈ বিচাৰি নাপায়। সেই বাবে সেইবোৰ ঠাইত বাস কৰা বাং কুকুৰ বিনাকে এণ্টেলোপ, বনৰীয়া ছাগলী, হিমালয়ৰ খাব, আইবেক্স আদি প্ৰাণীক চিকাৰ কৰি কৰি খাই পেট পূৰ্ত্তাৰ লগীয়া হয়। ঠাই অনুযায়ী বনৰীয়া ম'হ, গৌণ বা মেঠোন আদি ডাঙৰ আকাৰৰ বলবান জালোৱাৰ দুই এটাৰ ওপৰত জপিয়াই পৰিবলৈও বাং কুকুৰবিনাকে পাছ নোহোঁহকে। এনে জন্তুক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ইহঁতৰ জাকটোত যথেষ্ট সংখ্যক বাং কুকুৰ থাকিব লাগিব। অগতাই নিজেই বিপদ চপাই লৈ দুই এটা বাং কুকুৰে আঘাত প্ৰাপ্ত হৈ প্ৰাণ ত্যাগ কৰিব লগীয়া হয়। এনে ক্ষেত্ৰত জাকৰ মাজত মোমাই মাকৰ লগত চৰি ফুৰা পোৱালিবোৰৰ ওপৰত বাং কুকুৰৰ পানচোৱে চকু বাধে। পোৱালি দুই এটাৰ জুমন মাজৰ পৰা আঁতৰাই আনিব পাৰিলেই সকলো কথান নেঠা মৰে। পিছে এই কাম সিমান সহজ বুলি ক'ব নোৱাৰি। কাৰণ ক্ষক বাপেকবোৰে সকলো সময়ত নিদ্ৰণ পোৱালিবোৰক শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা কৰি ৰাখিবৰ বাবে সজাগ হৈ থাকে। চতুৰ বাং কুকুৰৰ জাকটোৱে কায়দা কৰি বনৰীয়া ম'হৰ পালৰ মাজৰ পৰা কেতিয়াবা দুই এটা পোৱালিক আঁতৰাই নিয়াত কৃতকাৰ্য্য হয়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা মহা পৰাক্ৰমী বনৰজা বাঘ, গাহৰ-ফুটুকী বাঘ, ভালুক আদি প্ৰাণীকো বাং কুকুৰে খেদা-খেদি কৰিবলৈ উদ্যত হয়। অৱশ্যে বেমাৰী কিম্বা বুঢ়া বয়সীয়া প্ৰাণী নহ'লে এনে জাতৰ স্বাস্থ্যবান প্ৰাণীক আক্ৰমণ কৰি বাং কুকুৰে নিজৰ বিপদ নিজেই চপাই নলস।

বাং কুকুৰৰ পাৰিবাৰিক জীৱন অন্যান্য বনৰীয়া কুকুৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিনাকৰ পাৰিবাৰিক জীৱনতকৈ পৃথক হোৱা দেখা নাযায়। পোৱালি কেইটামানৰে সৈতে এহাল মতা মাইকী বাং কুকুৰে একোখন সংসাৰৰ পাতিনি মেলে। পিছে মতা আৰু মাইকী বাং কুকুৰ হালে চিৰ জীৱনৰ লগৰী একেবাৰতে বাচি লয়নে কিম্বা ইহঁতৰ ভিতৰত এৰা এৰি হৈ প্ৰত্যেকে পৰৱৰ্তী বছৰত নতুন সংসাৰ পাতিব লগীয়া হয় তাক স্পষ্ট ভাৱে জনা নাযায়। সি যিয়েইকি নহওক এটা কথা সত্য যে একোজনী মাইকী বাং কুকুৰে এবাৰত কেবাটাও পোৱালি জগায়। দ চানেকীয়া ঠাই বা গাঁওৰ ভিতৰত তাই পোৱালি জগায়। পোনেই জগোতে পোৱালিবোৰৰ চকু কেইটা মুদ খাই থাকে। মাকৰ পিয়াহৰ গাখীৰ খাই অলপ টনকিয়াল হ'লে ইহঁতে ইফালে সিফালে ফুৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। পাছত ডাঙৰ হ'লে সিহঁতে মাক বাপেকৰ লগত চিকাৰ অভিযানত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে।

শিয়াল

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাখাৰী

গোত্ৰ---কেনিডি

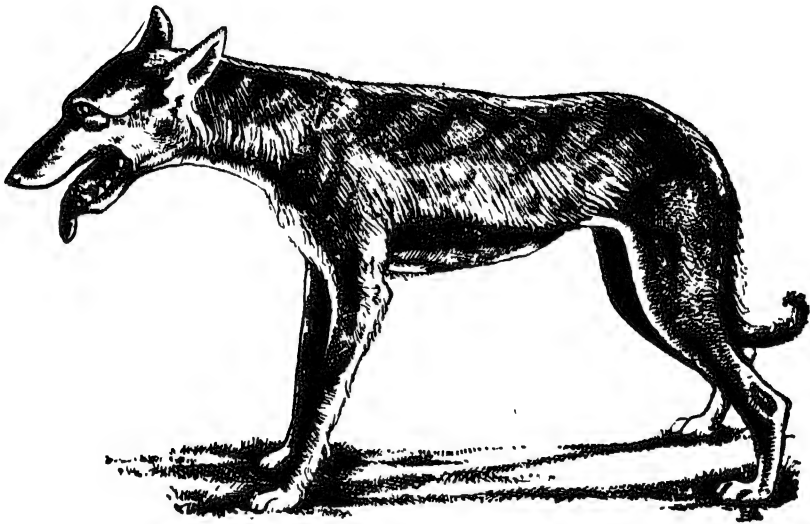
প্ৰজাতি---কেনিচ্ আওৰাচ্

আমাৰ গাঁৱে-ভূঞা আৰু নগৰ চহৰৰ কাষে পাজৰে বাগি দি বাগি দি অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰা শিয়াল নামৰ বন্যপ্ৰাণীৰ লগত আমাৰ মানুহক নতুনকৈ পৰিচয় কৰি দিয়াৰ প্ৰয়োজন নাই। এইবিশ্ব প্ৰাণীয়ে প্ৰদৰ্শন কৰা দুষ্ট প্ৰকৃতিৰ কাৰ্যকলাপৰ লগতো আমাৰ কাকো চিনাকি কৰি দিব নালাগে। গমূলিৰ মূনি-চুনি বেলিকা, গভীৰ নিশাৰ কোনোবা এটা নিৰ্জন মুহূৰ্তত অথবা ৰাতি পুৱাৰ ডোকমোকালিৰ সময়খিনিত এটা শিয়ালে কোনোবা এঠাইত ওপৰলৈ মুখখন কৰি চিঞৰা “হোৱা” “হোৱা” শব্দ কোৱোৱা ঠহৰ ঠহৰকৈ আমাৰ কাণত বাজেহি। লগে লগে ওচৰে পাজৰে বিচৰণ কৰি ফুৰা আনবোৰ শিয়ালে একে লগে “হোৱা” “হোৱা” শব্দ কৰি কোৱাল লগায়। ঘৰচীয়া কুকুৰ বিলাকেও একেলগে সিহঁতৰ লগতে পাৰে মানে ডুকিবলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু এইদৰে বাওচালি লগাই এক ছলস্থল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে।

এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ চাৰিত্ৰিক গুণাৱলীত বহুতো আনন্দজনক কথা লুকাই আছে। খাওঁতে ফুৰোঁতে দিনে-নিশাই লগ পোৱা বিধব বন্য-প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে ইয়াৰ আলৌকিক কাৰ্যকলাপৰ প্ৰতি আমি অকণো লক্ষ্য নাৰাখো। ইয়াক গভীৰভাৱে জানিবলৈও চেষ্টা নকৰো। আমাৰ হাঁহ কুকুৰাবোৰ ধৰি মহা পয়মানৰ সৃষ্টি কৰা প্ৰকৃতিৰ এবিধ অলাগতিয়াল প্ৰাণী বুলি ইয়াক আমি সকলো সময়তে অৱজ্ঞা কৰোঁ। কুকুৰ লগাই দি তাক দূৰত খেদি টিগি আহোঁগৈ। পিছে ইয়াকো কম বিধৰ প্ৰাণী বুলি ক’ব নোৱাৰি। খেদি নিয়া কুকুৰ আৰু মানুহৰ চকুত বালি মাৰি ই ঠাইতে ঘূৰি জোপোহা গছৰ আঁতৰ লুকাই থাকেগৈ আৰু শত্ৰু আঁতৰি গ’লে পুনৰ সেই ঠাইৰ পৰা ওলাই আহেগৈ ঠাইতে পোনোকা মাৰি অতৃপ্ত হয়। তাৰ এই প্ৰবন্ধনা মূলক জিন্মা কৌশল সচাটকৈ চম্ভৱ। এইবিধ প্ৰাণীৰ গাত এনে ধৰণৰ চালাক চতুৰ গুণ বিকশিত হোৱালৈ লক্ষ্য ৰাখি আমাৰ মানুহে পশু বিলাকৰ মাজত ইয়াক ধূৰ্ত বুলি কয়।

ইউৰোপ মহাদেশৰ তুঙ্গা অঞ্চল আৰু আমেৰিকাৰ উত্তৰে থকা বৰফাচ্ছন্ন ঠাইবোৰত যিবিধ “উল্ফ” জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰে সেই বিধ জ্ঞানোৱাৰৰ গাৰ নোমবোৰৰ বৰণ বগলী পাখিৰ দৰে চো চোটকৈ বগা হয়। সিহঁতক “হোৱাইট উল্ফ” বা বগা কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ বোলে। তাৰে কিছুমান প্ৰাণীৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণ মুগা হয়। সেই মুগা বৰণৰ নোমৰ মাজে মাজে ক’লা চানেকীয়া নোমৰ আৱিৰ্ভাৱ হয়। এই জন্তুবিলাকক সমূহীয়া ভাৱে “টিয়াৰ উল্ফ” নামেৰে অভিহিত কৰা হয়।

যিবিলাক কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী উত্তৰ মেৰুৰ বৰফাচ্ছন্ন ঠাইবোৰত বাস কৰে সেইবিলাকৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবিলাক দীঘল হয়। সিহঁতৰ নেজডাল জোপোহা হয়। এই শাৰীৰিক গুণ “টিয়াৰ উল্ফ” জাতীয় প্ৰাণীবোৰৰ গাতো বিকশিত হোৱা দেখা যায়। ইউৰোপ মহাদেশখনৰ উত্তৰৰ ফালে থকা অঞ্চলবিলাকত বাস কৰা কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ বা “উল্ফ” বিলাকক “ইউৰোপীয়ান উল্ফ” অৰ্থাৎ ইউৰোপীয় কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ বুলি কোৱা হয়। ছাইবেৰীয়াৰ ফালে বাস কৰা কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ বিলাকক “টুঙ্গা উল্ফ” নামেৰে জনা যায়।

কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ

ভাৰত উপমহাদেশখনত যিবিলাক কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ বাস কৰে সিহঁত আটাই-বোৰকে ধাউকতে “ইণ্ডিয়ান উল্ফ” বা ভাৰতবৰ্ষীয় কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ বুলি কোৱা হয়। ইয়াৰে এটা উপ-প্ৰজাতিৰ প্ৰাণী উত্তৰ ভাৰতৰ সমভূমি অঞ্চল বিলাকত বাস কৰে। এইবিধ প্ৰাণীক “পেইল কুচেড্ উল্ফ” নামেৰে জনা যায়। ইয়াৰ ঠেঙত গজা নোমবোৰৰ

নবৰণ অলপ শেঁতা ধৰণৰ হোৱাৰ বাবে এইবিধ কুকুৰ--নেচীয়া বাঘক “পেইল ফুটেড উলফ” বোলা হয়। আমেৰিকাত “গ্ৰেইবী উলফ” নামেৰে এবিধ প্ৰাণী আছে। এইবিধ প্ৰাণীকে কামত বুলিও কোৱা হয়। অষ্ট্ৰেলিয়া মহাদেশত বাস কৰা ডিফ্ৰো মামৰ কুকুৰ পোষ্টাইদ বন্যপ্ৰাণী নিধকো কোনো কোনো পণ্ডিতে উলফৰে অন্যতম জাত বুলি ক’ব খোজে।

মাংসাহাৰী প্ৰাণী হিচাপে চিকাৰৰ জালোৱাৰবোৰ ধৰি ধোৱা বিষয়ত এই প্ৰাণী বিলাকে বন-পেট পৰিমাণে একে প্ৰকৃতিৰ আচৰণ প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়। অষ্ট্ৰেলিয়াত থকা ডিফ্ৰোবিলাকৰে নেতিয়াৰা ঘৰচীয়া কুকুৰৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে। ইহঁতে কেতিয়াবা অগ্ন্যৰ্শিত ঠাইবোৰত ওলাই আহি মানুহ পেলনীয়া বস্তুবোৰতো মুখ দিয়েহি। ভাৰতবৰ্ষত থকা কুকুৰ-নেচীয়া বাঘবোৰে চিকাৰৰ উপযোগী বৃক্ষ পল্লৱভোজী প্ৰাণীৰ সন্ধানত অগ্নি বনাই ধুবি ফুৰে। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ ফলত পৰা ইহঁতক ভ্ৰমণশীল অগ্নী প্ৰাণী বুলি ক’ব পাৰি। দিন দুপৰত আৰু ৰাতি ভাগত ইহঁতে গছৰ ছাঁ কিম্বা পাহাৰৰ পাৰত সন্নিবি--জংগ ঠাইত চেপেটা মানি পৰি থাকি জিহণি লয়। ওখ ওখ বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ স্তম্ভত পৰি পৰি থাকিও ইহঁতে জিহণিৰ সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। মৰুভূমি অঞ্চলত বাস কৰা এই জাতীয় প্ৰাণী কিছুমান শুকান বালিৰ দৰৰ কাষত পৰি থাকি ব’দৰ প্ৰকাৰ উত্তাপ নিৰাধৰণ কৰিবলৈ যত্ন কৰে। বালি গোট খাই খাই উৎপন্ন হোৱা মিলাবোৰৰ কাষত সামান্যভাৱে গাঁত খান্দি তাতে পেট পেলাই পৰি থাকে।

চিকাৰ আভাষাত যোৱা বিষয়ত ইহঁতে দিন ৰাতিৰ ভেদাভেদ মানি চলা দেখা নাযায়। যেই কোনো প্ৰহৰতে ইহঁতে চিকাৰৰ জন্তু বিচাৰি অগ্নি বনাই ধুবি ফুৰে। চকুৰ আগত অগ্নি অগ্নি যেই কোনো প্ৰাণীকে আক্ৰমণ কৰি বধ কৰে আৰু বখলিয়াই খাই ফুৰা নিৰাধৰণ কৰে। গাৱঁৰ ওচৰে পাজৰে বাস কৰা কুকুৰ-নেচীয়া বাঘে ঘৰচীয়া জন্তু বিলাককো আক্ৰমণ কৰে। সন্নিবি পালে মানুহৰ পাছ লয় আৰু অকলশৰীয়াটক হাৰিতলীয়া পথেদি অহা যোৱা কৰা মানুহৰ প্ৰাণ বিনাশ কৰিবলৈ কুণ্ঠিত নহয়। হানিতলীয়া ঠাইবোৰত বাস কৰা কুকুৰ-নেচীয়া বাঘবিলাকে সাধাৰণতে বনৰীয়া জন্তুৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰি জীৱন নিৰ্বাহ কৰে। ইহঁতে চিকাৰ কৰি থকা বনৰীয়া জন্তুবিলাকৰ ভিতৰত ৰাজস্থানৰ ফালে বাস কৰা কৃষ্ণাৰ, চিন্কাৰা আৰু গেজেল নামৰ তৃণ-ভোজী প্ৰাণী কেইবিধমানো পৰে।

মৰুভূমি অঞ্চলবিলাকৰ আশে পাশে নিম্ন মান চুটি চাপৰ গছ-গছনিযুক্ত ঠাই থাকে কৃষ্ণাৰ, চিন্কাৰা আদি জন্তু বিলাকে মৰুদ্যানৰ পৰিৱেশত অগ্নি ল’বলৈ গোট খায়হি। ওচৰতে খাপ পাতি বৈ থকা কুকুৰ-নেচীয়া জন্তুবোৰৰ দৃষ্টি এটাক আক্ৰমণ কৰি প্ৰাণ বিনাশ কৰে। নেলুতে কামোৰ মাৰ ধাৰ তাৰ পৰা বিৰিঙি ওলোৱা তেজ শুহি শুহি খায়। অৱশেষত টানি আজুৰি তাৰ মাংস-খিনি খাই শেষ কৰি দিয়ে। মৰুভূমি অঞ্চলত বাস কৰা এবিধ শহাপছ ইহঁতে ধৰি ধৰি খায়।

সাধাৰণতে খৰালি মহীয়া এইবিধ প্ৰাণীয়ে পোৱালি জগায়। এবাৰত কেইবাটাও পোৱালি জগে। যিবোৰ কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ কাশ্মীৰৰ গিচিগা ঠাণ্ডা ঠাইত বাস কৰে সেইবোৰে চ’ত বহাগ মাহতহে পোৱালি জগায়।

কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—মাংসাহাৰী

গোত্ৰ—কেনিডি

প্ৰজাতি—কেনিচ লুপাচ

কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ বা উলফ নামেৰে জনাজাত বন্যজন্তু নিধ কুকুৰ পৰিয়ালৰ প্ৰাণী। অসমৰ কোনো ঠাইতে এইবিধ প্ৰাণী বনৰীয়া অৱস্থাত বাস কৰি থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। অতীজতে এইবিধ প্ৰাণী আগাব ইয়াত বাস কৰি আছিলনে নাই সেই কথাও স্পষ্টভাৱে জনা নাযায়। কিন্তু অসমীয়া ভাষাত কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ শব্দ কেইটা প্ৰচলন হৈ থকা কথালৈ চাই ক'বপাৰি যে এইবিধ জন্তু আমাৰ হাবি বগনি বিলাকত এসময়ত বাস কৰিছিল। পৰিতাপৰ বিষয় যে এতিয়া আমাৰ ইয়াত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী দেখি পাবলৈ নাইকিয়া হৈ পৰিল। সেই বাবে ক'ব পৰা যায় যে আগি এইবিধ প্ৰাণী চিৰ-দিনৰ বাবে হেৰুৱালো। হিংসাকুৰীয়া আৰু মাংসাহাৰী জানোৱাৰ হোৱাৰ বাবে আমাৰ মানুহে বন বাহ কৰিয়েই হয়তো ইয়াৰ বংশ নিৰ্মূল কৰিলে। অসমৰ বাহিৰে পূৰ্বাঞ্চলত থকা অসমৰ ওচৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্য কেইখনতো এইবিধ প্ৰাণী এতিয়ালৈকে বতি আছেগৈ বুলি ক'ব নোৱাৰি। ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য কেইবাখনো ৰাজ্যত এইবিধ প্ৰাণী থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। পৃথিৱীৰ অন্যান্য ঠাইত কুকুৰ-নেচীয়া বাঘক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা কেইবা বিধৰো প্ৰাণী আছে। আমেৰিকাৰ উত্তৰ অঞ্চলত যিবোৰ কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ আছে সিহঁতক খাউকতে “টিয়াৰ উলফ” বুলি কোৱা হয়।

ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিমৰ ফালে থকা ৰাজ্য কেইখন মানে কুকুৰ-নেচীয়া বাঘৰ সচৰাচৰ বসতি স্থান নিৰ্ণয় কৰিছে। উত্তৰ-পশ্চিমৰ ফালে থকা পৰ্বতীয়া ৰাজ্য কাশ্মীৰৰ নাম এই সম্পৰ্কত বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। এইখন পাৰ্বত্য ৰাজ্যৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ৰাজস্থানৰ মাজেদি দক্ষিণাত্যলৈকে যি বিস্তীৰ্ণ ভূ-ভাগ আছে সেই ভূ-ভাগৰ ঠায়ে ঠায়ে অৱস্থিত কোনো কোনো হাবি বননিত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বিক্ষিপ্ত ভাৱে বাস কৰে। হিন্দী ভাষাত এইবিধ প্ৰাণীক নেক্ৰা বুলি কয়। পশ্চিমৰ ফালে থকা অন্যান্য ভাষাভাষী মানুহে ইয়াক বিভিন্ন নামেৰে চিনাক্তকৰণ কৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতিস্থান এচিয়া আৰু ইউৰোপ মহাদেশৰ বহুতো ঠাইলৈ বিস্তাৰিত হৈছে। আন কি আমেৰিকাৰ উত্তৰ অঞ্চলত উলফ জাতীয় প্ৰাণী কিছুমানে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। এচিয়া আৰু

ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইত আপোন মনেৰে বাস কৰা এই জাতীয় শিয়ালবোৰৰ নোমবোৰ সাধাৰণতে বগুচীয়াটক মুগা হয়। ঠাই অনুযায়ী বাস কৰা শিয়ালৰ নোমবোৰৰ বৰণৰ গভীৰতাত কম-বেছি পৰিমাণে বিভিন্নতাৰ ভাৱ পৰিলক্ষিত হোৱা দেখা যায়। আমাৰ অসমৰ জনবায়ুয়ে যিবিলাক শিয়াল জাতীয় প্ৰাণী ধাৰণ কৰে সেইবিলাক শিয়ালৰ নোমৰ বং ধোৱাঁ বৰণীয়াটক মুগা হয় আৰু তাৰ মাজে মাজে দুই এডাল ক'লা বৰণীয়া

শিয়াল

বোৰ মিহলি হৈ থাকে। ভাৰতৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি এইবিধ প্ৰাণীয়ে পাকিস্তান, বাংলাদেশ আৰু শ্ৰীলঙ্কাতো বাস কৰে। দক্ষিণ ইউৰোপ আৰু দক্ষিণ পূব এচিয়াৰ অন্যান্য বহুতো দেশলৈ এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতিস্থান বিকশিত ভাৱে বিস্তাৰিত হৈ আছে। ব্ৰহ্মদেশ, থাইলেণ্ড আদিতো এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰে। হিমালয় শৈলমালাৰ বুকুত এইবিধ প্ৰাণীয়ে প্ৰায় ৪০০০ মিটাৰ উচ্চতালৈ আৰোহণ কৰি তেনে-

বোৰ ঠাইতো কৃতকাৰ্য্যতাৰে বসতি কৰে। সাধাৰণতে এই পৰ্বতমালাৰ যিবোৰ ঠাই ১৩০০ মিটাৰ মানৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ১৫০০ মিটাৰ উচ্চতাত থাকে তেনেবোৰ ঠাইতেই এইবিধ প্ৰাণীয়ে বাস কৰিবলৈ ভাল পায়। স্বাস্থ্য-নিবাস বিনাকৰ আশে-পাশে থকা ঠাইবোৰ ইহঁতে পছন্দ কৰে।

শিয়ালবোৰক সাধাৰণতে নিশাচৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। গধূলি হোৱাৰ লগে লগে ইহঁতে আহাৰ বিচাৰি বাহিৰলৈ ওলায় আৰু গোটেই নিশা আহাৰৰ সন্ধানত অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰে। দিনৰ দিনটো ওখ ওখ বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ মাজত অথবা গছৰ ওলাই থকা শিপা আৰু চেপেটা পাখৰৰ চাকনিৰ তলত সোমাই থাকে। পোৱালি জগোৱা মাইকী শিয়ালে পোৱালিৰে সৈতে গাঁতৰ ভিতৰতে সোমাই থাকি সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। মাকজনীয়ে গাঁতৰ ভিতৰলৈকে খোৱা বস্তুনোদ কঢ়িয়াই নি নি পোৱালি মখাক খুৱাইগৈ। অলপ ডাঙৰ হৈ টনকিয়াল নোহোৱা পৰ্যন্ত পোৱালি কেইটাই গাঁতৰ ভিতৰতে সোমাই থাকে। অলপ ডাঙৰ হ'লে সিহঁতে লাহেকৈ গাঁতৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহে আৰু ইফালে সিফালে পুলুঙা-পুলুঙি কৰি চাই সুন্দৰ পৃথিবীখনৰ লগত চিনাকি হৈ ল'বলৈ যত্ন কৰে। আনন্দ ভাৱত তেতিয়া সিহঁত আত্মহাৰা হৈ পৰে। ইটোৱে সিটোৱে খেল ধেমালি কৰে আৰু মাকজনীক টনা-আঁজুৱা কৰি নঙৰ শান্তি কৰে। ধেমালিৰ ছলতে তেতিয়া মাকজনীয়ে সিহঁতক নানা শিক্ষা দি স্বাৱলম্বী হ'বলৈ উপযোগী কৰে। ডাৱৰীয়া বতৰত শিয়ালে দিন-দুপৰতে বাহিৰলৈ ওলাই আহি অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰে আৰু খাদ্যৰ উপযোগী বস্তু বিচাৰি খুচাৰি লয়। ইয়াক সাধাৰণতে গাইগুটীয়া ভাৱে পৰিভ্ৰমণ কৰি ফুৰা অৱস্থাত লগ পোৱা যায়। কেবাটাও শিয়াল একে ডোখৰ ঠাইতে একে সময়তে বাস কৰিলেও বাং কুকুৰৰ দৰে সিহঁতে একে ঠাইতে থুপ খাই নাথাকে। একেটা পৰিয়ালৰ প্ৰাণী হলে সিহঁতৰ ভিতৰত সংযোগ ব্যৱস্থা অৱশ্যে অলপ কটকটীয়া হয়। অলপ ওচৰত থকা কিম্বা ভালেখিনি নিলগত ঘূৰাঘূৰি কৰি ফুৰা প্ৰাণীবোৰে কিবা প্ৰকাৰে সিহঁতৰ স্জাতিবৰ্গ অলপ ওচৰতে থকাৰ উমান পায়। সেয়ে নহ'লে এটা শিয়ালে “হোৱা” দিবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে ওচৰে পাজৰে বিচৰণ কৰি ফুৰা শিয়ালবোৰে “হোৱা হোৱা” হৰ্ষ ধ্বনিৰে একে সময়তে যোগদান দিব নোৱাৰিলেহেঁতেন।

শিয়ালে নিজতকৈ ডাঙৰ বিষৰ প্ৰাণীক চিকাৰ কৰি মাৰিবৰ বাবে যত্ন কৰা দেখা নাযায়। কেইবাটাও জন্তু লগ লাগি জাকৰুৱা ভাৱে কোনো প্ৰাণীক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি যোৱাৰ কথাও এইবিধ প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত জনা নাযায়। শহাপহু, ভেকুলী, নিগনি আদিৰ নিচিনা ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণী খায়েই ইহঁতে জীৱন ধাৰণ কৰে। কীট-পতঙ্গ আদি নিম্ন খাপৰ জীৱবোৰ ধৰি ধৰিও ইহঁতে খায়। কাউৰী, শগুণৰ লগতে মৰি থকা জন্তুৰ মাংস বোৰ টানি আঁজুৰি খাবলৈ ইহঁতে ভাল পায়। গেলা-পচা মাংস আদিতো ইহঁতে সমানে অভিকৃচি দেখুৱায়। এই ক্ষেত্ৰত এইবিধ প্ৰাণীকো “স্কেভেজাৰ” বা চাফাই কৰা কামত অৰিহণা যোগোৱা অন্যতম প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ ফালৰ পৰা বিবেচনা কৰি চালে শিয়াল জাতীয় প্ৰাণীক পৰম উপকাৰী জন্তু

বুলি ৰবি ল'ব পাৰি। তদুপৰি কীট-পতঙ্গ আদিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি কেচু-কুমটি পৰ্যন্ত অতি নিম্নস্তৰৰ জীৱবিলাকৰ কিছুমানক ভক্ষণ কৰি এইবিধ প্ৰাণীয়ে প্ৰকৃতিৰ ভাৰসাম্যতা বঁকা কৰাত সহায় কৰে।

অকলশৰীয়া ভাৱে অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰোঁতে কিবা কাৰণত ভয় খাই এইবিধ প্ৰাণীয়ে কেতিয়াবা উচাপ খাই উঠে। ভয়ত আতঙ্ক হৈ হৈ তেতিয়া এক প্ৰকাৰৰ বিকট শব্দ মাতে। এই শব্দক “ফেউ ফেউ” বুলি কোৱা হয়। এই অৱস্থাত আমাৰ মানুহে শিয়ালক শিয়াল বুলি নতৈ ফেকুৱা বা ফেউবা বুলি কয়। সেয়েহে আমাৰ মানুহে ফেকুৱাক চিনাকি কৰি দিয়াৰ অভিপ্ৰায়েৰে “বাঘেই বনৰ ৰজা আৰু শিয়ালেই ফেকুৱা” বুলি এটা নীতি বচন মাতে। মল-তাগ কৰাৰ সময়ত কষ্ট হ'লেও শিয়ালে “ফেউ” “ফেউ” শব্দ উচ্চাৰণ কৰিবলগীয়া হয় বুলি বহুতে অনুমান কৰে। বাঘ, নাহৰ-কুটুকী বাঘ আদি মহা-পৰাক্ৰমী হিংসাকুৰীয়া জন্তুৰ লগত ডেটাডেট হ'ব লগীয়া হ'লেও শিয়ালে ভয়তে “ফেউ ফেউ” শব্দ উচ্চাৰণ কৰে। এই বিষয়ত এটা কথা উল্লেখযোগ্য যে শিয়ালে উচ্চাৰণ কৰা “হোৱা হোৱা” শব্দৰ দৰে ফেকুৱাই একে সময়তে একেলগে কেউ কেউ শব্দ উচ্চাৰণ কৰি ছলম্বল পৰিবেশৰ সৃষ্টি নকৰে। সাধাৰণতে এটা ফেকুৱাই আৰু অতি বেছি দুটাই একে সময়তে “ফেউ ফেউ” কৰি চিঞৰা শুনিবলৈ পোৱা যায়।

হাৰিতলীয়া মানুহে ফেকুৱাই চিঞৰিলে ক'বাত বাঘ ওলাইছে বুলি ভাবে। বাঘৰ মুখৰ পৰা যি দুৰ্গন্ধ বাহিৰ হয় সেই দুৰ্গন্ধইও শিয়ালক বিবুদ্ধিত পেলায়। ঢেঁকীয়াপতীয়া বাঘৰ গৌজৰণি আৰু নাহৰ-কুটুকী বাঘৰ হোকোৰ হোকোৰ শব্দ শুনিবলৈ পালেতো কোনো কথাই নাই। তেতিয়া ভয়ত বিহ্বল হোৱা শিয়ালে ফেউ ফেউ কৰি টেটু ফালি চিঞৰি চিঞৰি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। নিৰাপদ ঠাইত গৈ পোৱাৰ উশান পালেহে ধৰক বৈ উলাটি চাবলৈ সাহস কৰে। গাঁৱৰ ভিতৰলৈকে ঢেঁকীয়া-পতীয়া অথবা নাহৰ-কুটুকী বাঘ অহাটো অসম্ভৱ কথা বুলি বিবেচনা কৰিব লাগিব। কাৰণ হাৰিৰ মাজত থকা পহু আদি বনৰীয়া জন্তু সত্বেই বিচাৰি নাপালেহে পেটৰ তাড়নাত এই দুবিধ হিংসুক প্ৰাণীয়ে গাঁৱৰ ভিতৰত লোমায়হি। গোহালিত বান্ধি থোৱা গৰু, ছাগলী আৰু পথাৰত চৰি কুৰা উলটীয়া গৰু বা ছাগলী ধৰিবলৈ ইহঁতে জোপ লয়হি। সাধাৰণতে এনে কাম নাহৰ-কুটুকী জাতৰ বাঘেহে কৰা দেখা যায়। কিয়নো জনবসতিৰ কাষে পাৰ্শ্বৰে থকা অলপীয়া হাৰিত বাস কৰিবলৈ লোৱাটো এইবিধ বাঘৰ সাধাৰণ নিয়ম। বাপ মাৰি গৰুৰ ডেমহুৱা পোৱালি বা ছাগলী এটা ৰবি নিৰ পাৰিলে সিহঁতৰ চাউল কঠা দিনটোতলৈ মুকলি হয়। পিছে গাঁৱৰ মানুহে এইবিলাক হিংসাকুৰীয়া প্ৰাণীক গাঁৱৰ মাজৰ পৰা বাহিৰ কৰি খেদি দিবলৈ অভিনৱ উপায় অৱলম্বন কৰে। দুই এটা সাহসী ডেকা-ল'ৰাই পদুলিযুৱলৈ ওলাই আহি উৰি মাৰি মাৰি চিঞৰে আৰু “বাঘ ওলাইছে ও বাঘ ওলাইছে ও” বুলি চিঞৰি গাঁৱৰ সকলো মানুহক সতৰ্ক-বাণী ওলাই দিয়ে। সিহঁতে ঢোল, পেপা, শিঙা আদি বজাই বাধক ভয় খুৱাবলৈ চেষ্টা কৰে। তেতিয়া বাঘে উৰাতু খাই হাবিলৈ পলাই গুচি যায়গৈ।

কুকুৰ পৰিয়ালত যিমান বিলাক প্ৰাণী অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছে সেই আটাইবিলাকক লগ লগাই দুটা মূল ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। ইয়াৰে প্ৰথম ভাগত শিয়াল বিলাক পৰে। কুকুৰ-নেচীয়া বাঘ নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীবিলাকো এই ভাগতে পৰে। দ্বিতীয় ভাগত “ফক্স” নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীবিলাক পৰে। আমাৰ ভাষাত “জেকল” আৰু “ফক্স” নামেৰে জনাজাত আটাইবিলাক প্ৰাণীক বুজাবলৈ খাউকতে শিয়াল শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হ’লেও আচলতে “জেকল” আৰু “ফক্স” নামেৰে অভিহিত কৰা প্ৰাণী বিলাকৰ শাৰীৰিক গঠনত অলপ পাৰ্থক্য আছে। জেকল জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ কপালখন তুলনামূলক ভাৱে উঠঙা হয়। এই উঠঙা কপালৰ ভিতৰত থকা হাড়ৰ মাজত এয়াৰ চেক নামেৰে জনাজাত এবিধ বতাহ সোমাই থকা মৌচাকৰ নিচিনা পদাৰ্থ থাকে। “ফক্স” জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ কপালখন তেনে ধৰণৰ উঠঙা হোৱা দেখা নাযায়। তদুপৰি সিহঁতৰ কপালত এয়াৰ চেকৰ নিচিনা বায়ুকোষ নাথাকে।

এই দুয়ো প্ৰকাৰৰ প্ৰাণীৰ এটা উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্য হ’ল এয়ে যে ইহঁতৰ এবিধেও গছৰ ওপৰলৈ উঠিব নোৱাৰে। তদুপৰি পানীৰ তলতো ইহঁতৰ এবিধেও বহুত পৰিলৈ ডুব মাৰি থাকিব নোৱাৰে। ইহঁতৰ ঠেং কেইখন দৌৰি যোৱা কামৰ বাবেহে উপযুক্ত। ঠেঙৰ হাতোৰাৰ নখবোৰ ইহঁতে মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে জপাব মেলিব নোৱাৰে। আচলতে এইবিলাক প্ৰাণীয়ে ঠেঙৰ পতাৰ আগ ভাগত উৎপত্তি হোৱা আঙুলি কেইটাত ভেজা দি দি খোজ কাঢ়ে। সেই কাৰণে মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বিলাকৰ দৰে ইহঁতকে ডিভিটিগ্ৰেট বা আঙুলিৰে খোজ কঢ়া প্ৰাণী বুলি কোৱা হয়। মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰৰ দৰে ইহঁতে চিকাৰৰ জন্তু হাতোৰাৰে খামোচ মাৰি ধৰিবও নোৱাৰে। এই কামৰ বাবে ইহঁতে চোকা বিধৰ দীঘল দীঘল আগদাঁত কেইটাকে ব্যৱহাৰ কৰে।

ৰাম শিয়াল বা খেক্ শিয়াল

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—মাংসাহাৰী

গোত্ৰ—কেনিডি.

প্ৰজাতি—ভল্ পেচ্ বেঙ্গলেন্ চিচ্

যিবিধ শিয়াল জাতীয় প্ৰাণীক সাধাৰণতে আমি প্ৰায় সকলোবোৰ ঠাইতে দেখিবলৈ পাবোঁ সেইবিধৰ জীৱনালেখ্য ইতিমধ্যে স্থানান্তৰত ডাঙি ধৰা হৈছে। এই প্ৰৱন্ধৰ জৰিয়তে এতিয়া আন এবিধ সৰু আকাৰৰ শিয়ালৰ বৰ্ণনা আগ বঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ব। এইবিধ শিয়ালক “ইণ্ডিয়ান ফক্স” নামেৰে জনা যায়। আমাৰ অসমীয়া মানুহে তাকে ৰাম-শিয়াল বা খেকশিয়াল বুলি কয়। “জেকল্” আৰু “ফক্স” এই দুয়োবিধ প্ৰাণী মূলতঃ একে হ'লেও সিহঁতৰ মাজত কিছুমান শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণৰ পাৰ্থক্য থকা দেখা যায়। “জেকল্” বিলাকৰ কপালখন ওখ চানেকীয়া হয় আৰু “ফক্স” জাতীয় প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত এই বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত নহয়। ৰামশিয়াল বা খেক্-শিয়াল নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীবিধক ভাৰতবৰ্ষৰ বহুতো ঠাইত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অসমতো এইবিধ প্ৰাণীক পোৱা যায়। কিন্তু অসমৰ বেলিকা ইয়াৰ সচৰাচৰ বাসস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি কেৱল নামনি অসমতে সীমাবদ্ধ হৈ থকা দেখা যায়। উজনি অসমত এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। নামনি অসমত থকা হাবিতলীয়া গাওঁবোৰৰ কাষে পাৰ্শ্বত যিবোৰ পাতলীয়া হাবি আছে সেইবোৰতে ৰামশিয়াল বা খেকশিয়াল নামৰ প্ৰাণীবোৰ বাস কৰে। ইহঁত বৰ চেঙা বিধৰ প্ৰাণী। ঠাইতে আৱিৰ্ভৱ হৈ পিছ মুহূৰ্ততে ক'ববাত লুকাই অন্তৰ্ধান হ'ব পৰাৰ ইহঁতৰ আচৰিত ক্ষমতা আছে। ই অতি ধ্বংসকীয়া গতিত দৌৰি যাব পাৰে। অতি দ্ৰুত গতিত বাগি দি গৈ গৈ ই শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীক বিভ্ৰান্ত কৰে। দুবৰী জিলাত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ উৎপত্তি বেছি। কোক্ৰাঝাৰ আৰু আই-ভলী বন সংমণ্ডলৰ অন্তৰ্গত থকা গোৰাং বেজৰ চিৰাং সংৰক্ষিত বনাঞ্চল আৰু চিলি বেজৰ মানাহ সংৰক্ষিত বনাঞ্চলৰ বহুতো ঠাইত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক বিক্ষিপ্ত ভাৱে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কছুগাওঁ বন সংমণ্ডলৰ অন্তৰ্গত থকা বিপু বনাঞ্চল আৰু কছুগাওঁ বনাঞ্চলতো এইবিধ প্ৰাণীক বিক্ষিপ্ত ভাৱে বাস কৰা দেখা যায়। উত্তৰ পাৰে থকা কোক্ৰাঝাৰ জিলাৰ অন্যান্য বনভূমি আৰু শ্ৰেণী-বিহীন হাবি বননি বিলাকতো এইবিধ প্ৰাণীক সেৰেঙা সেৰেঙাকৈ

বাস কৰা দেখা যায়। বৃহদপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে থকা কামৰূপ জিলাৰ বনাঞ্চল কেইখন মানে এইবিধ প্ৰাণীৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছে। তাৰ ভিতৰত মানাহ অভয়াৰণ্য তথা ব্যাঘ্ৰ যোজনাৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। অৱশ্যে গভীৰ অৱণ্য ভূমিত সাধাৰণতে এইবিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা নাযায়।

সৰু আকাৰৰ এই শিয়াল জাতীয় প্ৰাণী বিশ্বক ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ বাহিৰে বাংলা দেশ আৰু পাকিস্থানতো বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াক ইংৰাজী ভাষাত “বেঙ্গল ফক্স” বুলি কোৱা হয়। ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য ঠাই কিছুমানলৈ ইয়াৰ বসতিভূমি সম্প্ৰসাৰিত হোৱালৈ লক্ষ্য ৰাখি ইয়াক বহল দৃষ্টি ভঙ্গীত “চিলিয়ান ফক্স”

বান-শিয়াল বা খেক্-শিয়াল

নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। ইউৰোপ, আফ্ৰিকা আৰু আমেৰিকা মহাদেশত এইবিধ ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ শিয়ালক আন কেইবিধমান সমধৰ্মী প্ৰাণীয়ে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। তাৰ ভিতৰত আফ্ৰিকা মহাদেশখনত বাস কৰা “ফেনেক্স ফক্স” আৰু “চিলিভাৰ বেৰেড্ ফক্স” নামৰ প্ৰাণী দুবিধৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি।

“ইণ্ডিয়ান ফক্স” বা বানশিয়াল নামৰ প্ৰাণীবিধ আকাৰত তেনেই সৰু হয়। আমাৰ দেশত বাস কৰা মেচেকা একোটাতকৈ ইয়াক কোনো ঙ্গণে ডাঙৰ হোৱা দেখা নাযায়। পিট্ পিটাই দৌৰ দি দি ছুৰি ফুৰাটো ইয়াৰ স্বাভাৱিক নিয়ম। বৰণত ইয়াৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰ নগা হয়। ইয়াৰ নেজডাল জোপোহা হয় আৰু এই নেজডালৰ

আগৰ ফালে থকা নোমবোৰ বঙা শিয়াল নামৰ আন এবিধ ভাৰতীয় শিয়ালৰ নেজত থকা নোম সোপাৰ দৰে বঙা নহৈ ক'লা চানেকীয়া হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ঠিক সেইদৰে বঙা শিয়ালৰ আহিত ইয়াৰ গলধনত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰে ক'লা চানেকীয়া বৰণ ধাৰণ কৰা দেখা নাযায়। দেহৰ অন্যান্য অংশত গজা নোমবোৰৰ স্বাভাৱিক বৰণৰ লগত বামশিয়ালৰ গলধন আৰু ডিঙিত গজা নোমবোৰৰ বৰণো অধিকল মিলি যায়। বাম-শিয়াল আৰু বঙা-শিয়াল নামৰ প্ৰাণী দুবিধৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণত এই ধৰণৰ পাৰ্থক্য থকাৰ বাবে দুয়ো-বিধ প্ৰাণীক অলপ নিলগৰে পৰা চিনি উলিয়াব পৰা যায়। অৱশ্যে বাম-শিয়ালতকৈ বঙা-শিয়াল আকাৰত ভাল-খিনি ডাঙৰ হয়। খোজ কাটলতো বঙা-শিয়ালে বামশিয়ালৰ দৰে তজ্জ্বৰীয়া বা চকুল প্ৰকৃতিৰ স্বভাৱ প্ৰদৰ্শন নকৰে। উত্তৰ ভাৰতৰ হিমালয় পৰ্বতমালাৰ নামনি ভাগত থকা হাবি বননিবোৰত যিবোৰ বামশিয়াল বাস কৰে সিহঁতৰ গাঁত গজা নোমবোৰ জাৰকালি অলপ দীঘল হয়। অৱশ্যে এই বিষয়ত সিহঁতে বঙা-শিয়ালক চেৰ পেলাব নোৱাৰে।

আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে বাম-শিয়ালবিলাকে ডাঠ হাবিত বাস কৰিবলৈ ভাল নাপায়। যিবোৰ ঠাইত পাতলীয়া গছ আৰু জোপোহা বিধৰ উদ্ভিদে প্ৰাধান্য লাভ কৰে আৰু য'ত মুকলি মূৰীয়া ঘাঁহনি পথাৰবোৰ থাকে তেনে ধৰণৰ আবাস ভূমি এইবিধ প্ৰাণীয়ে পছন্দ কৰে। এনে ঠাইত থকা নদীৰ পাৰৰ ওখ গৰা বা দ-চানেকীয়া ঠাইত থকা জোপোহা গছৰ গুৰিত বাস কৰিবৰ বাবে এইবিধ প্ৰাণীয়ে একো একোটা গাঁত ৰান্ধি লয়। বামশিয়ালক নিশাচৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব লাগিব। দিনৰ দিনটো ইহঁতে গাঁতৰ ভিতৰতে সোমাই থাকে। কিবা কাৰণত গাঁত ৰান্ধি লোৱাৰ সুবিধা নহ'লে কিম্বা সচৰাচৰ বাস কৰিবলৈ বনাই লোৱা গাঁতটোৰ পৰা কেনেবাকৈ বেদা খালে ই দ চানেকীয়া ঠাই এডোখৰত সুবিধা জনক আওহতীয়া ঠাই বিচাৰি লৈ তাতে মনে মনে পৰি থাকে। গৰখীয়া ল'ৰা কিম্বা হাবিত ৰখি লুবিবলৈ সোমোৱা কোনোবা মানুহৰ উমান পালে ই আশ্ৰয় লৈ থকা ঠাইডোখৰৰ পৰা ওলাই আহি ভিৰাই পকাই দৌৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। গধূলি পৰত যেতিয়া দিনৰ পোহৰখিনি লাহে লাহে মূল হ'বলৈ আৰম্ভ কৰে ঠিক তেতিয়াই এইবিধৰ প্ৰাণীবোৰে লাহেটকৈ গাঁতৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাই আহে। প্ৰথমতে গাঁতটোৰ মুখলৈ মূৰ আগভাগ উলিয়াই ইফালে সিফালে পুলুঙা পুলুঙি কৰি চাই লয়। কোনো শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণী ওচৰতে থকাৰ গম পালে লাহেটকৈ পোলাকৈ মাৰি পুনৰ গাঁতটোৰ ভিতৰলৈ সোমাই যায়। ওচৰত তেনেকুৱা বিধৰ কোনো প্ৰাণী নাই যেন গম পালেই একে কোৰতে গাঁতটোৰ পৰা ওলাই দৌৰি দিবলৈ আৰম্ভ কৰে। অলপ দূৰত গৈ থমক্ লাগি বহি পৰে আৰু পুনৰ ইফালে সিফালে লক্ষ্য কৰি বিপদমুক্ত হোৱাৰ বিষয়ে নিচিন্ত হ'বলৈ যত্ন কৰে। তাৰ পাছত খুচু খুচাই খুচু খুচাই ইফালে সিফালে খোৱাৰ উপযোগী বস্তু বিচৰা কামত লাগি যায়।

আই-ভেলী বন-সংৰক্ষণৰ অন্তৰ্গত থকা চিদ্‌লি বেজত বৰ্ভাঙি নামৰ এটা বিট অফিচ (খণ্ড কাৰ্যালয়) আছে। সেই ফালেদি যোৱা গীয়ামূৰীয়া পথটোৱেদি তুটান লৈ বাৰ পাৰি। চিদ্‌লি বেজটো আগতে গোৱালপাৰা-পূব বন-সংৰক্ষণৰ অন্তৰ্গত

আছিল। ১৯৬০ চন মানিলৈকে গোৱালপাৰা পূব বন সংমণ্ডলৰ সদৰ ঠাই ধুবুৰীতে আছিল। পাছত সদৰ ঠাই কোক্ৰাঝাৰলৈ উঠাই অনা হ'ল। ডিভিজনটোৰ নাম মলনি কৰি হলুগাওঁ ডিভিজন নামেৰে নামকৰণ কৰা হ'ল। আইনদীখনকে উল্লেখতীয়া সীমা—বেধা কৰি পাছত আইভেনী ডিভিজন নাম দি আন এটা নতুন বন-সংমণ্ডলৰ সৃষ্টি কৰা হ'ল। এই বন-সংমণ্ডলৰ প্ৰশাসনীয় কাৰ্য এতিয়া বঙাইগাঁৱৰ পৰা পৰিচালনা কৰে। চিদ্ৰি বেজৰ সদৰ ঠাই হ'ল বাণী। বাণীৰ পৰা পূবৰ ফালে অলপ দূৰ আগবাঢ়ি গ'লে এটা তিনি আনিৰ সজম স্থল পায়। ইয়াতেই তিনিখন বনভূমিৰ সজম, ঘটছে। প্ৰথমখন বনভূমিৰ নাম হল চিৰাং, দ্বিতীয়খন মানাহ আৰু তৃতীয়খন বেংতল। চিৰাং বিজাৰ্ভখন আকাৰত ডাঙৰ। মানাহখনো কম নহয়। হলুগাওঁ ডিভিজনৰ অন্তৰ্গত থকা গোৰাং বেজ, ঝাৰবাৰী বেজ আৰু ওলুটাপানী বেজ চিৰাং সংৰক্ষিত বনাঞ্চলৰ ভিতৰতে পৰে। মানাহ সংৰক্ষিত বনাঞ্চলখন বৰডাঙি মানতে আবদ্ধ কৰি মানাহ অভয়াৰণ্যলৈকে বিয়পি আছে। সবলডাঙ্গা নদীখন হলুগাওঁ ডিভিজনত আছে। সবলডাঙ্গা নদীখনে হলুগাওঁ ডিভিজনৰ পশ্চিম সীমা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছে। বেংতলখন আকাৰত তেনেই সৰু বিজাৰ্ভ।

ওপৰত বৰ্ণনা কৰা বনভূমিবিলাকৰ বিভিন্ন পৰিবেশত যিবিলাক বন্য-প্ৰাণীয়ে নিজৰ অস্তিত্ব বক্ষা কৰি জীৱন সংগ্ৰামত জয়লাভ কৰিব পাৰিছে সেইবিলাকৰ ভিতৰতে বামশিষ্যাল নামৰ প্ৰাণীবিধো পৰে। বৰডাঙিৰ পৰা পাৰ্ৱতী বিট আৰু তাৰপৰা কুকলুং বেজলৈ যাৰ পৰা এটা পথ আছে। আইনদীখনৰ ঠিক পাৰতে পাৰ্ৱতী নামৰ বিট অক্ষিচক্ৰ আছে। এবাৰ বৰডাঙিত কেইটামান বামশিষ্যাল বা ষেকশিষ্যাল জাতীয় প্ৰাণী লগ পোৱাৰ কথা মনত পৰে। সন্ধিয়া পৰত তেতিয়া চকুৰে গাঁৱ নোম দেখিব নোৱাৰা অৱস্থা হৈছিল। জীপ গাড়ীখন বাহিৰৰ বাবে ড্ৰাইভাৰক নিৰ্দেশ দিলো। জঙ্গ কেইটাই ভিৰাই পকাই নৰ দিবলৈ আবদ্ধ কৰিলে। সিহঁতৰ পাছে পাছে ঘাঁহনি পথাৰখনৰ মাজলৈ জীপখন নমাই দিলো। কিছুদূৰ গৈ সিহঁতে এজোপা জোপোহা গছৰ আঁতৰ লুকানগৈ। তাৰ মাজতে গোমাই থকা অৱস্থাত সিহঁতক বিচাৰি উলিয়াবৰ বাবে চেষ্টা কৰা হ'ল। আমাৰ সকলো চেষ্টা ব্যৰ্থ কৰি সিহঁত কেইটা ঠাইতে অন্তৰ্দ্ধান হ'ল। আন্ধাৰ বেছি হৈ অহাত সিহঁতক বিচাৰি উলিয়াব পৰা অসম্ভৱ হৈ পৰিল। অলপ নিলগত অৱশ্যে গাড়ীৰ লাইটৰ পোহৰত জঙ্গ কেইটাক একাচেকাকৈ দেখিবলৈ পোৱা গ'ল।

কীট-পতঙ্গ, কেচু-কুমটিৰ পৰা আবদ্ধ কৰি নানা জাতৰ সৰু-সুৰা জন্তু আৰু চৰাই ধৰি খাই এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে জীৱন ধাৰণ কৰে। থকা গাঁতত সুৰক্ষ কৰা কামত এইবিধ প্ৰাণীয়ে বিশেষ সতৰ্কতা অৱলম্বন কৰিব লগীয়া হয়। গাঁতৰ ভিতৰলৈ সোমাবৰ বাবে বাহিৰত কেইবাখনো মুখ থাকে। তাৰে এখন মুখৰ ভিতৰলৈ যিটো সুৰক্ষ নিৰ্মাণ কৰা হয় সেই সুৰক্ষৰ ভিতৰত আহল-বহলকৈ এটা কোঠা বনোৱা হয়। জঙ্গটোৱে এই কোঠাটোৰ ভিতৰতে আশ্ৰয় লৈ শুই থাকে। বাকী কেইটা সুৰক্ষ কিছু দূৰলৈ আগবাঢ়ি গৈ তাতে শেৰ হৈ যায়। এনে সুৰক্ষত জঙ্গটোৱে ৰাস নকৰে। গতিকে কোনো শত্ৰু

জাতীয় প্ৰাণীয়ে কিয়া মানুহে জন্তুটোক আধাতে মূদ খোৱা সুৰভক্ত বিচাৰি নাপায়। এনেয়ে বনাই বখা গাঁতৰ মুখৰ মাটিবোৰ গুচাই তাক বিচৰা বিচৰি কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰোঁতেই সি আচল গাঁতটোৰ দুৱাৰ মুখলৈ তাৰ মূৰটো উলিয়াই ইফালে সিফালে চাই লয়। শত্ৰু প্ৰাণীয়ে একাণপতীয়াটক গাঁত খান্দোতে গাঁতৰ মুখৰ পৰা মাটিখিনি বগৰাবলৈ লওঁতেই সি চকুৰ পচাৰতে পলাই পত্ৰ দিয়ে। শত্ৰু জাতৰ প্ৰাণী বা মানুহে তেতিয়াহে গম পায় যে সি বা তেওঁ বিচৰা বিচৰি কৰা জন্তুটো ইতিমধ্যে পলাই কোনোবাখন পালেগৈ। গাঁতৰ ভিতৰত তাক বিচাৰি হাৰাথুৰি খালে কোনো লাভ নাই। এইবিধ প্ৰাণীৰ আৰু এটা মন কৰিব লগীয়া চাৰিত্ৰিক লক্ষণ হ'ল এয়ে যে মাটিত খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি যাওঁতে ইয়াৰ জোপোহা নেজডাল মাটিত চোচৰি চোচৰি যোৱা যেন লাগে।

নানা কাৰণত ৰামশিয়াল বা “ইণ্ডিয়ান ফক্স” নামৰ প্ৰাণীবিধৰ জন্তু-সংখ্যা নাহে কমি আহিছে। কিছুমান স্বাভাৱিক পৰিবেশত ইয়াৰ বংশ একেবাৰেই নিমূল হৈছে। এনে অৱস্থা আহি পোৱাৰ মূল কাৰণ কেবাটাও। জন-সংখ্যাৰ বিস্ফোৰণ ঘটাত কিছুমান স্বাভাৱিক পৰিবেশ চিৰকালৰ বাবে অন্তৰ্ধান হৈছে। ঘৰচীয়া হাঁহ কুকুৰা আদিৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰা বিধৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে কিছুমান হাবিতলীয়া মানুহে ইয়াক খেদি খেদি মাৰে। গাঁতৰ ভিতৰৰ পৰা উলিয়াই আনি তাক নগুৰ শান্তি কৰি মাৰে। নাৰকীয় অত্যাচাৰ কৰি তাৰ জীৱটো সি-পুৰীলৈ পঠাই দিয়ে। ইয়াৰ গাৰ ছালখন বখলিয়াই সেই ছালৰ পৰা উৎপন্ন হোৱা ছামৰা নানা লাগতিয়াল কামত ব্যৱহাৰ কৰে। তদুপৰি এনে ধৰণৰ বহু পৰিমাণৰ ছাল সংগ্ৰহ কৰি বেপাৰৰ পথ মুকলি কৰে। অৱশ্যে এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীকো পৃথিৱীৰ বুকুত বচাই ৰাখিবৰ বাবে সংৰক্ষণ কামী ব্যক্তি সকল আৰু চৰকাৰ এতিয়া সজাগ হৈছে।

এইবিধ শিয়ালে গাঁতৰ ভিতৰত নিৰ্মাণ কৰা কুঠৰিতে পোৱালি জগায়। এবাৰত একাধিক পোৱালি জগে। পোনেই অগোঁতে পোৱালিৰ চকু মূদ খাই থাকে। মাকে বাহিবৰ পৰা খোৱা বস্তু নিনি সিহঁতক গাঁতৰ ভিতৰতে খুৱাইগৈ। নাহে নাহে পোৱালি অলপ টনকিয়াল হ'লে নাহেকৈ বাহিবলৈ ওলাই সুন্দৰ পৃথিৱীখনৰ লগত পৰিচয় হয়হি।

বঙা শিয়াল

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—মাংসাহাৰী

গোত্ৰ—কেনিডি

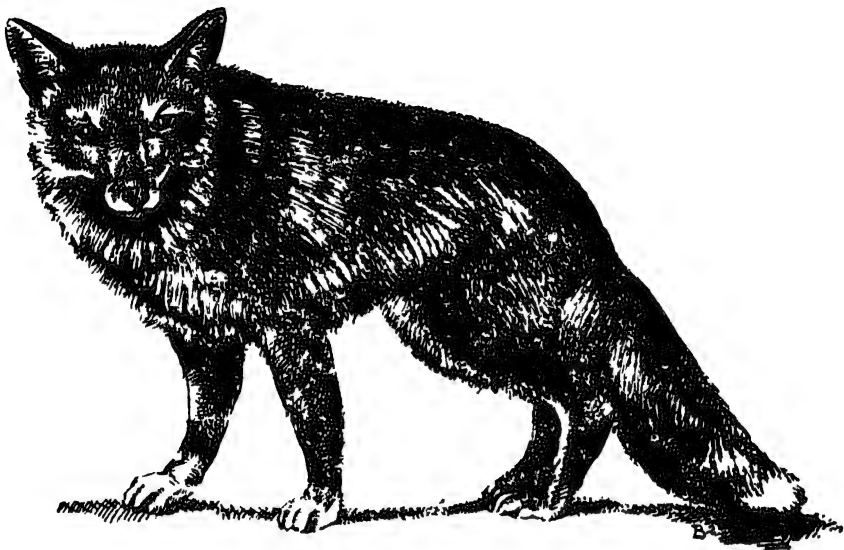
প্ৰজাতি—ভল্‌পেচ্ ভল্‌পেচ্

ইয়াৰ আগৰ প্ৰবন্ধৰ জৰিয়তে বাম শিয়াল বা খেঙ্-শিয়াল নামৰ এবিধ ‘ফক্স’ বৰ্ণনা আগ বঢ়োৱা হৈছে। বাম-শিয়ালক ইংৰাজী ভাষাত “বেঙ্গল ফক্স” বুলি কোৱা হয়। বহল দৃষ্টিভঙ্গীত ইয়াক ‘ইণ্ডিয়ান ফক্স’ বা ভাৰতীয় শিয়াল বুলি যে অভিহিত কৰা হয় সেই কথা স্থানান্তৰত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। বৰ্তমানে ‘বেঙ্ ফক্স’ বা বঙা শিয়াল নামেৰে জনাজাত আন এবিধ “ফক্স” জাতীয় ভাৰতীয় প্ৰাণীৰ বিষয়ে কোৱা হ’ব।

বঙা শিয়ালৰ যি কেইবিধ প্ৰাণী ভাৰত-উপ মহাদেশখনৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰে সেই কেইবিধ প্ৰাণীৰ বিশদ বৰ্ণনা নিৰ্দিষ্টভাৱে আগ বঢ়োৱাৰ আগতে সমগ্ৰ বিশ্বৰ তিন্ তিন্ এলেকাত বাস কৰা বঙা-শিয়াল ফৈদৰ প্ৰাণীবিলাকৰ বিষয়ে অলপ বহল ভাৱে আলোচনা কৰা যাওক। বঙা-শিয়াল বিলাকৰ বসতি স্থান ভাৰতবৰ্ষত হলেও এচিয়া আৰু ইউৰোপ মহাদেশৰ অন্যান্য বহুতো ঠাইত থলুৱা ভাৱে ইয়াক বাস কৰা দেখা যায়। ইউৰোপ মহাদেশত থকা বঙা শিয়াল বিলাকক সাধাৰণ শিয়াল বা ‘কমন ফক্স’ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়।

মধ্য এচিয়া আৰু উত্তৰ আফ্ৰিকাৰ কিছুমান ঠাইলৈ এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতি-স্থান বিয়পি আছে। উত্তৰৰ ফালে থকা মেক্সিকলৰ ঠাইবিলাকত আন এবিধ বঙা শিয়াল ফৈদৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। সেইবিধ শিয়ালক তুয়াৰ দেশীয় শিয়াল বা “আক্-টিক ফক্স” নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। উত্তৰ মেক্সৰ যিবোৰ ঠাইত তুয়াৰ শিয়াল বাস কৰে সেই একে বিলাক ঠাইতে ইউৰোপীয় বঙা-শিয়ালকো বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। তুয়াৰ-শিয়ালৰ পেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰ কোমল-আমলকৈ মৰম লগা হয়। পাত এনে ধৰণৰ নোম থকাৰ বাবে এইবিলাক প্ৰাণীয়ে বাণিজ্য জগতত এক বিশিষ্ট স্থান অধিকাৰ কৰিব পাৰিছে। এই শিয়ালবিলাকৰ পেহত উৎপন্ন হোৱা নোম ঋতু অনুযায়ী পৰিৱৰ্তন হোৱা দেখা যায়। তাৰে কিছুমানৰ গাত গজা নোমবোৰ জাৰকালি বগলী চৰাইৰ পাখিবোৰৰ দৰে চো চোটকৈ ৰঙা হয়। এইনোমবোৰে তেতিয়া অলপ দীঘল চানেকীয়া হৈ অতি মনোমোহা ৰূপ ধাৰণ কৰে। গৰমৰ দিনত এই নোমবোৰ অলপ চুটি হয়। পেটৰ তলৰ ফালে গজা নোমবোৰৰ বাহিৰে আনবোৰ নোম বঙচুৱাকৈ

মুগা হয় আৰু তাৰ মাজত ফুটকা-ফুটকা দাগৰ চিক্‌মিকনিয়ে বিৰাজ কৰে। আন কিছুমান তুষাৰ শিয়ালৰ গাত হোৱা নোমবোৰ একেবাৰে ক'লা হয়। কিছুমান জন্তুৰ ক্ষেত্ৰত এই বৰণে গেকুৱা বা মুগা বৰণীয়া ৰূপ ধাৰণ কৰে। ইউৰোপ আৰু আমেৰিকাত থকা এই শিয়াল বিলাকৰ নোমাল ছাম্বাৰ পৰা তৈয়াৰী কৰা আৰু সাধাৰণতে ভয় মহিলা সকলে কোট চোলাৰ আকাৰে ব্যৱহাৰ কৰা পোছাকৰ চাহিদা অত্যন্ত বেছি। অৱশ্যে এইবিলাক বিলাসী সামগ্ৰীৰ দায় অতিপাত বেছি হোৱাৰ বাবে ধনী মানুহৰ বাহিৰে সৰ্বসাধাৰণে সেইবোৰ পোছাক পৰিধান কৰা দেখা নাযায়। স্বাভাৱিক পৰিবেশত এইবিলাক বহুমূলীয়া প্ৰাণীক সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিবৰ বাবে কি ব্যৱস্থা হাতত লৈছে সেই বিষয়ে স্পষ্টভাৱে জনা নাযায়। বাণিজ্য জগতত তুষাৰ শিয়ালৰ এবিধক

ৰঙা শিয়াল

নীলা শিয়াল (ব্লু ফক্স) আৰু আন এবিধক বগা-শিয়াল (হোৱাইট ফক্স) নামেৰে জনা যায়। কানাদাৰ ফালে আন দুবিধ ফক্স ফৈদৰ দেখনিয়াৰ প্ৰাণী “কক্স ফাৰ” বিলাকত প্ৰতিপালন কৰি ৰখা হয়। তাৰে এবিধক আৰ্দ্‌ডাণ্ডি শিয়াল (কক্স ফক্স) আৰু আন এবিধক কপালী শিয়াল (চিল্ডাৰ ফক্স) নামেৰে জনা যায়। অষ্ট্ৰেলিয়া মহাদেশতো সেই দেশৰ মানুহে অন্যান্য ঠাইৰ পৰা ৰঙা শিয়াল গোষ্ঠীৰ কিছুমান দেখনিয়াৰ স্নাত আমদানি কৰি নি পাম আকাৰে প্ৰতিপালন কৰিছে। সেই কাৰণে ‘ফাৰ’ ব্যৱসায়ত অষ্ট্ৰেলিয়াই সমগ্ৰ বিশ্বতে এখন বিশিষ্ট আসন লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

এতিয়া ভাৰত উপ-মহাদেশখনত নিগাজীকৈ বাস কৰা ৰঙা শিয়াল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰৰ বিষয়ে অলপ বহল ভাৱে আলোচনা কৰা যাওক। পশ্চিমৰ ফালে কাশ্মীৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি নেপালেদি ছিক্কিমলৈকে এই গোটেই পাৰ্বত্য অঞ্চলত এই বিধ প্ৰাণী

বাস কৰে। অসমত ইয়াক দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। আমাৰ ইয়াত সাধাৰণতে বিবিধ শিয়াল বাস কৰে সেইবিধ প্ৰাণীতকৈ বঙা শিয়াল আকাৰত ডাঙৰ হয়। ইয়াৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবিলাকো তুলনামূলক ভাৱে দীঘল হয়। নোমাল নেজডাল জোপোহা নিৰব হোৱাৰ বাবে জন্তোটোক বেচ নোদোকা যেন দেখি। নোমবিলাক বঙচুৱাকৈ বগা বৰণৰ হয়। বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত বাস কৰা জন্তুবিলাকৰ গাঁৱ নোমৰ বৰণৰ গভীৰতাত হীনভেটি পৰিলক্ষিত হয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ আন এটা দৈহিক গুণৰ বিশেষত্ব হ'ল এয়ে যে ইয়াৰ কাণ দুখনৰ পাছৰ ফালে গজা নোমখিনি অলপ ক'লা হয়। নেজ ডালৰ আগ ভাগত অলপ বগা বৰণীয়া নোমৰ আভাস থাকে।

ভাৰতবৰ্ষত বাস কৰা বঙা শিয়াল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ তিনিটা উপজাতি আছে। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ পৰ্বতীয়া ঠাই বোৰত যিবিধ বঙা শিয়াল বাস কৰে সেইবিধ জন্তুক পাহাৰী শিয়াল বা “ছিল ফল্ল” নামেৰে জনা যায়। ইয়াৰ বৈজ্ঞানিক নাম হ'ল “ভল্ পেচ্ ভল্ পেচ্ মন্তানা”। ৰাজস্থানৰ মৰুভূমি অঞ্চলত বাস কৰা বিধ বঙা শিয়ালক মৰুভূমি নিবাসী শিয়াল (ডেজাৰ্ট ফল্ল) নামেৰে জনা যায়। মৰুভূমি বাসী বঙা শিয়ালৰ সচৰাচৰ বাসস্থান ৰাজস্থানৰ মৰুভূমিয়ে গৰকা বিস্তীৰ্ণ ভূ-ভাগো নিৰ্ময় কৰিছে। পাকিস্তানৰ সিন্ধু প্ৰদেশত সাধাৰণতে যিবিধ বঙা শিয়াল বাস কৰে সেই বিধক “ছোৱাইত ফুটেড ফল্ল” বা বগা ঠেঙীয়া শিয়াল নামেৰে জনা যায়। এই দুটা উপজাতিৰ প্ৰাণীবিলাকক ক্ৰমে “ভলপেচ্ ভলপেচ্ থ্ৰিফিট” আৰু “ভলপেচ্ ভল্ পেচ্ পুছিনা” নামেৰে জনা যায়।

আৰুকাৰি বঙা শিয়ালৰ গাত গজা নোমবোৰ অধিক দীঘল হয় আৰু সেই সময়ত জন্তোটো নোদোকাকৈ ধুনীয়া হৈ পৰে। বসন্ত কাল আহি পোৱাৰ লগে লগে এই নোম--বোৰ লাহে লাহে সন্ধিবলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু সেই সময়ত জন্তোটোক সহজে চিনি উলিওৱা টান হৈ পৰে।

কাশ্মীৰৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাকত যিটো উপজাতিৰ বঙা শিয়াল বাস কৰে সেই উপজাতিৰ প্ৰাণীবিলাকে গভীৰ অৰণ্যভূমিৰ মাজত থাকিবলৈ ভাল নাপায়। যিবোৰ ঠাইত চুটি চাপৰ বিধৰ সৰু সূৰা গছ গছনি থাকে আৰু যিবোৰ ঠাইৰ হাৰি জঙ্গলবোৰ কাটি তাত জুই অলাই নানুহে খেতি পথাৰ কৰে তেনেবোৰ ঠাইতে এইবিধ প্ৰাণীয়ে বাস কৰিবলৈ ভাল পায়। ৰাজস্থানৰ মৰুভূমি বিলাকত বাস কৰা শিয়ালবিলাকে মৰু-ভূমিৰ বালিসয় ঠাইবোৰতে চেপেটা মাৰি পৰি থাকিবলৈ ভাল পায়। বালি, শিল আদিয়ে তৰপুৰ নদী নলাবোৰৰ পাৰত থকা বালিসয় ঠাইবোৰত অনাই বনাই ঘূৰি কুৰাটো ইহঁতৰ সাধাৰণ নিয়ম। এই বালি-অঁহীয়া শুকান ঠাইবোৰৰ মাজে মাজে তুফান কদম জাতীয় কিছুমান সৰু আৰু মজলীয়া আকাৰৰ গছ গজে। তেনে ধৰণৰ কিছুমান ঠাইত আৰুণ আঠা আৰু সিজু অথবা শনসুতা জাতীয় বসাল উদ্ভিদহে দেখিবলৈ পোৱা যায়। বঙা শিয়াল জাতীয় প্ৰাণীয়ে তেনেবোৰ ঠাইত পৰি থাকি দিনৰ সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। মাটিত গাঁত খান্দি লৈ তাৰ ভিতৰতে গিৰিলৈ সোমাই থাকে। এইবিলাক ঠাইত

কিছুমান বিৰাট আকাৰৰ পাখৰৰ দ্বাৰা গঠিত সৰসুৰা পাহাৰ আৰু টিলা থাকে। চেপেটা চেপেটাকৈ ওলৰি থকা পাখৰৰ তলত আৰু গুহা গহ্বৰৰ নিচিনা ঠাইত এইবিধ প্ৰাণীয়ে কেতিয়াবা আশ্ৰয় লৈ থাকে।

বঙা শিয়াল বিলাকক নিশাচৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব লাগিব। দিনৰ ভাগত সিহঁতে গাঁতৰ ভিতৰত কিম্বা অন্যান্য সুবিধাজনক ঠাইত আশ্ৰয় লৈ থাকি সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। গধূলি পৰত বাহিৰলৈ ওলাই আহি গোটেই নিশা আহাৰ বিচাৰি ইকালে সিকালে অনাই বনাই ঘূৰি কৰে। পৰ্বতীয়া ঠাইত বাস কৰা বঙা শিয়াল বিলাকে বৰটেক উৰিব নোৱাৰা বিধৰ কিছুমান চৰাই আৰু সৰসুৰা প্ৰাণীবোৰ ধৰি ধৰি খায়। বৰসুৰিৰ বালিৰ্জীৱীয়া ঠাইবোৰত বাস কৰা শিয়ালবিলাকে নিগনি আদি প্ৰাণীবোৰ ধৰি ধৰি খায়।

গাঁতৰ ভিতৰতে বাহকী জনীয়ে এবাৰত তিনি চাৰিটা পৰ্বন্ত পোৱালি জগায়।

হায়েনা

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—মাংসাহাৰী

গোত্ৰ—হাইনিদি

প্ৰজাতি—হায়েনা হায়েনা

ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিমৰ ফালৰ বিভিন্ন ৰাজ্যত বাস কৰা হায়েনা এবিধ বিচিদ্ৰ বন্য প্ৰাণী। পশ্চিম বঙ্গ, বিহাৰ, উৰিষ্যা, উত্তৰ প্ৰদেশ, মধ্য প্ৰদেশ আদি কেইবাখনো ৰাজ্যত এইবিধ প্ৰাণীক বিক্ষিপ্ত ভাৱে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবিধ প্ৰাণী জখিবলৈ কুকুৰ বা শিয়াল জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ সৈতে একে যেন লাগে। সুখৰ আকৃতিও সাইলাখ একো একোটা শিয়াল জাতীয় প্ৰাণীৰ নিচিনাই হয়। ঠেং আৰু ঠেঙৰ হাতোৱাত উৎপন্ন হোৱা আঙুলিৰ নখবোৰ কুকুৰ ফৈদৰ প্ৰাণীবোৰৰ নখৰ দৰেই হোৱা দেখা যায়। পিছে জীৱবিদ্ পণ্ডিত সকলে এইবিধ প্ৰাণীৰ শৰীৰৰ জকা, লাওখোলা আদি বিজ্ঞান সন্মত ভাৱে পৰীক্ষা কৰি ঠাৱৰ কৰিছে যে হায়েনাবিলাকক প্ৰকৃততে কুকুৰ অথবা শিয়াল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰিব নোৱাৰি। ইয়াৰ সুৰৰ লাওখোলা আৰু দাঁতবোৰৰ গঠন প্ৰাণী আচলতে মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ লগতহে মিলি যায়। এইবিলাক বিসঙ্গতিলৈ লক্ষ্য ৰাখি জীৱবিদসকলে এইবিলাক প্ৰাণীৰ বাবে এটা আছুতীয়া গোত্ৰ বা পৰিয়ালৰ সৃষ্টি কৰিছে। এই স্বভাৱ গোত্ৰ বা পৰিয়ালৰ নাম তেওঁলোকে হাইনিদি ৰাখিছে। এইদৰে কুকুৰ পৰিয়াল আৰু মেকুৰী বা ৰাছ পৰিয়ালৰ প্ৰাণীবিলাকৰ পৰা এইবিলাক প্ৰাণীক পৃথক কৰি বৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।

ভাৰত উপ মহাদেশখনৰ অন্তৰ্গত যিবিধ হায়েনা বাস কৰে সেইবিধ হায়েনাক “ষ্টাইপড্ হায়েনা” বা গাভ আঁচ থকা হায়েনা বুলি কোৱা হয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ দেহত যিবিলাক নোমৰ উৎপত্তি হয় সেই নোমবিলাকৰ বৰণ মুগা চানেকীয়া হয়। এই নোমবোৰ বিশুদ্ধ ভাৱে অপ্ৰজপীয়া হৈ থাকে। পিঠিৰ কাষৰ পৰা পেটৰ তললৈ বৈ যোৱাৰ নিচিনা কিছুমান দীঘল দীঘল আঁচ থাকে। জন্তুটোৰ দেহত এনে ধৰণৰ আঁচবোৰ থকাৰ বাবেই এইবিধ হায়েনাক “ষ্টাইপড্ হায়েনা” বা আঁচ থকা হায়েনা নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। “ষ্টাইপড্ হায়েনাৰ” বাহিৰে অন্য কোনো জাতৰ হায়েনা আমাৰ দেশত বাস কৰা দেখা নাযায়। আফ্ৰিকা মহাদেশত আন এবিধ হায়েনা

জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰে। তাত থকা হায়েনাবিলাকৰ গাত এক প্ৰকাৰৰ ফুটুকা-ফুটুকী দাগ থাকে। সেই কাৰণে সেইবিধ হায়েনাক “স্পটেড হায়েনা” বুলি কোৱা হয়।

চায়েনা

আমাৰ অসমীয়া ভাষাত সেইবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ ফুটুকী-হায়েনা শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। চাৰিত্ৰিক গুণত আমাৰ দেশত বাল কৰা আঁচ-থকা বা চেলাপতীয়া হায়েনা

আৰু আফ্ৰিকাত থকা ফুটুকী-হায়েনাৰ মাজত দেখা ন'বলগীয়া পাৰ্থক্য আছে বুজি ক'ব নোৱাৰি। ফুটুকী-হায়েনা বিনাকৈ চিকাৰ কৰি জন্তু মাৰে আৰু এই বিষয়ত সিহঁতে বাং কুকুৰৰ চৰিত্ৰ অনুকৰণ কৰে।

আমাৰ দেশত বাস কৰা বিধ হায়েনাৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাবলীৰ বিষয়ে অলপ বহল ভাৱে আন্দোচনা কৰা যাওক। হায়েনাৰ মূৰটো তুলনামূলক ভাৱে কুকুৰ, শিয়াল আদি জন্তুৰ মূৰতকৈ ডাঙৰ আৰু মোটা হয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ ডিঙি আৰু গলধন আশাতীত ভাৱে ডাঙৰ আৰু মঙহাল হয়। ডিঙি আৰু গলধনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পাছ তপিনাতলৈ থকা অংশ মঙহাল হৈ ওখহি থকাৰ নিচিনা দেখি। ইয়াৰ গাত ডিঙি কঁকাল আদি অঙ্গৰ কোনো চিনচাব আছে বুলি কোৱা টান। তদুপৰি গাত উৎপন্ন হোৱা লিংগিভীয়া আৰু ঠনঙা নোমবোৰে বিশৃঙ্খলভাৱে গোটেই গাটো আবৰি থাকে। কৃষ্ণ চহেৰাৰ জন্তুটোৰ দেহত লেখমাত্ৰ সৌন্দৰ্য আছে বুলিও ক'বলৈ টান লাগে। বৈচিত্ৰ্যৰ ফালৰ পৰা অৱশ্যে ইয়াৰ মূল্য আছে। তদুপৰি শগুণ, কাউৰীৰ নগতে মৰা জন্তুৰ গেলা-পচা মাংসাদি ভক্ষণ কৰি ই মানৱ জাতিৰ উপকাৰ সাধন কৰে। অকল মাংসই নহয়। বাঘ আদি মাংসাহাৰী জানোৱাৰে খাব নোৱাৰি এৰি যোৱা হাড়ৰ টুকুৰা-বোৰ টানি আঙুৰি ইয়াৰ শক্তি সম্পন্ন দাঁতেনে ভাঙিচুৰাৰ কৰে। এই হাড়বোৰ ভক্ষণ কৰি ই 'অতি সহজে' হজম কৰিবও পাৰে। শিল যেন টান হাড়বোৰ পেটলৈ থেবণ কৰি এইবিধ উচ্ছিষ্ট ভোজী প্ৰাণীয়ে সেইবোৰ খাদ্য কেনেকৈ হজম কৰে তাক ভাৰিদে তবৰ নামানি নোৱাৰি। বুন বয়সত কিম্বা বেমান আজ্ঞাবত পৰি মৃত্যু হোৱা জানোৱাৰৰ মাংসাদি ভক্ষণ কৰাটো এইবিধ প্ৰাণীৰ বাবে সাধাৰণ নিয়মত পৰে। ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ আদি মাংসাহাৰী জন্তুৱে চিকানৰ মাৰি অনা জন্তুবোৰ হাবিৰ মাতল এডোখৰ ঠাইত ৰাপি বখলিয়াই বখলিয়াই পায়। সেই মাংসৰ ভাগ পোৱাৰ আশাত শগুণ, কাউৰীৰ নগতে হায়েনাই ওচৰতে থাপ পাতি বৈ থাকে। থাপ মাৰি এটুকুৰা মাংস বাঘৰ পৰা কাটি আনিব পৰাৰ আশাত কেতিয়াবা কোনো এটা ভোক্তাতন হায়েনাট মৰাশৰ তেনেই কাষ পায়গৈ। বাঘে খেদা মাৰি নি তাক ক'ৰবাত পৈ আছেগৈ। বেচেয়া হায়েনাটোৱে চুচুক-চামাক কৰি মাংসৰ আশাত আকৌ ওচৰ পায়হি। এইদৰে সিহঁতৰ মাজত বহুত পৰা জুৰি খেদা-খেদিৰ লীলা-খেলা হৈ থাকে। পেট ভৰি খোৱাৰ পাছত বাঘে যেতিয়া সেই ঠাই ত্যাগ কৰি আঁতৰ হয় তেতিয়াহে হায়েনাই তাৰ ভাগ পায়।

হায়েনাক বুঢ়খটীয়া বিধৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। ইফালে সিফালে লক্ষ্য নকৰাকৈয়ে ই তলমূৰ কৰি আহাৰৰ সন্ধানত আগবাঢ়ি গৈ থাকে। য'তে গেলা-পচা মাংস কিম্বা মৰি থকা সৰু-সুৰা প্ৰাণী পায় তাতে ই বৈ যায় আৰু তেনে বস্তু খাবলৈ আৰম্ভ কৰে। সাধাৰণতে এৰেহা মঙহ, গেলা-পচা বস্তুৰ সন্ধানত অন্যাই বনাই ধুৰি ফুৰা বিধৰ প্ৰাণী হ'লেও ভোক্তাতন অৱস্থাত দুই এটা হায়েনাই জীয়া জন্তুকো হঠাৎ আক্ৰমণ কৰি শাণ বায় বাহিৰ কৰি দিয়ে। কেতিয়াবা আঁতৰত পৰিও এইবিধ প্ৰাণীয়ে এনে আক্ৰমণ প্ৰদৰ্শন কৰে। গেলা-পচা মাংসাদি ভক্ষণ কৰি চাকাই কামৰ দাৰা পৰিবেশ উন্নত কৰি

এইবিধ প্ৰাণীয়ে মানৱ জাতিৰ উপকাৰ কৰে। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ কালৰ পৰা হায়েনাক “ভেভেজাবৰ” আখ্যা দিয়া হয়।

কেতিয়াবা কেতিয়াবা হায়েনা গোষ্ঠীৰ দুই এটা প্ৰাণীয়ে আত্মৰত পৰি বা পেটৰ আলাত ঘৰচীয়া জন্তুকো আক্ৰমণ কৰিবলৈ কুঠাবোধ নকৰে। চৰণীয়া পথাৰত চৰি কুৰা ছাগলী বা ভেড়া জাতৰ দুই এটা প্ৰাণীয়ে কেতিয়াবা হায়েনাৰ আক্ৰমণত প্ৰাণ বিসৰ্জন দিব লগীয়া হয়। বল শক্তিৰ কালৰ পৰা বিবেচনা কৰি চালে দেখিবলৈ পোৱা যায় যে হিংসাকুবীয়া বহুতো বন্য-প্ৰাণীয়ে ইয়াৰ আগত তুৰিমুৰি কৰিবলৈ সাহস নকৰে। মানুহক অৱশ্যে ই জৰ্বে-মৰ্বে আক্ৰমণ নকৰে। মানুহ দেখিলে নাহেঁতৈ ফালিবি কাটি গৈ হাবিৰ মাজত লোৱাৰগৈ। চোতালত বিচনা পাৰি শুৱাই বখা দুই এটা কেচুৱাই কেতিয়াবা হায়েনাৰ হাতত প্ৰাণ হেৰুওৱাৰ উদাহৰণ বিৰল নহয়। সেই কাৰণে বিহাৰ, উৰিষ্যা আদি ৰাজ্যৰ হাবিতলীয়া মানুহ কিছুমানে বিশেষ সতৰ্কতা অৱলম্বন কৰি নিজৰ কেচুৱা ন’বা-ছোৱালীক হায়েনাৰ মুখৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব দগীয়া হয়। সাধাৰণতে চিকাৰ-বিলাসী হিংসাকুবীয়া প্ৰাণী নহ’লেও অভাৱ অনাটনৰ তাৰণাত পৰি হায়েনা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীয়ে এনে আচৰণ দেখুৱাব লগীয়া হয়।

হায়েনাই গভীৰ অৱণ্যভূমিত থাকিবলৈ ভাল নাপায়। মুকলি-হালি হাবি-বননি বোৰতে সাধাৰণতে এইবিধ প্ৰাণীয়ে বাস কৰে। যিবোৰ হাবিতলীয়া ঠাইৰ মাজেদি বা কাষেদি নদী-নিজৰা বৈ গৈছে আৰু খ’ত বালিঅঁহীয়া মাটি আৰু শিলায় পাহাৰবোৰ আছে তেনেবোৰ ঠাই বিচাৰি লৈ এই প্ৰাণীবোৰে তাতে চিৰকাল বাস কৰিবৰ বাবে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰে। প্ৰথম ব’দৰ উদ্ভাপৰ পৰা নিজকে ৰক্ষা কৰিবলৈ ইহঁতে গুহা-গছৰ কিছা চটা-চটে ওলমি থকা চেপেটা পাহাৰৰ তলৰ সুবিধাজনক ঠাই উলিয়াই লয়। দিনৰ ভাগত ইহঁতে এনেবোৰ অনুকূল ঠাই কিছা গছ গছনিৰ ছাঁয়াবৃত্ত ঠাইত চেপেটা খাই পেট পেলাই পৰি থাকে। সন্ধিয়াৰ সময়ত নাহেঁতৈ তেনেবোৰ ঠাইৰ পৰা ওলাই আহে। গোটেই ৰাতি আহাৰৰ সন্ধানত হাবিৰ মাজে মাজে চলি চলি চলি যুৰি কুৰে। এইবিধ প্ৰাণীয়ে এক প্ৰকাৰৰ কঁচ কঁচ শব্দৰ উচ্চাৰণ কৰে। উল্লেখযোগ্য যে হায়েনা বিলাকে এক প্ৰকাৰৰ দীঘলীয়া মাত মাতে। ইয়াক হায়েনাৰ হাঁহি বুলি কোৱা হয়।

হায়েনাই বছৰৰ যেই কোনো সময়তে পোৱালি জগায়। এবাৰত একাধিক পোৱালি জগে বুলি জনা যায়।

ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাক

ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ বাবে জন্তু-জগতত এখন সুকীয়া আসনৰ ব্যৱস্থা কৰিব লগীয়া হৈছে। ইয়াৰ মূল কাৰণ এইটোৱেই যে এই আটাইবিলাক জন্তুৰ দেহত কিছুমান নিজস্ব শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণৰ বিকাশ সাধন হয়। এই গুণবান্ধিৰ বিশেষত্ব এয়ে যে ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ বাহিৰে অন্য কোনো জন্তুৰ গাত এই-বিলাক গুণৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। লাগে এই গোষ্ঠীৰ কোনো এবিধ প্ৰাণী আকাশ-চুৱী হিমালয় পৰ্বতমালাৰ বৰকাছ্য ঠাইবোৰতেই থাকক নাইবা দ্বিতীয় এবিধ প্ৰাণী উত্তৰ মেৰুৰ অগম্য বৰফৰ চপৰাবোৰৰ ওপৰতে থাকক ইহঁতৰ মাজত কিছুমান স্বতন্ত্ৰ উমৈহতীয়া চাৰিত্ৰিক আৰু শাৰীৰিক গুণ বিকশিত হয়। সেই কাৰণে এই পৃথিৱীখনৰ বিভিন্ন এলেকাং ভিন্ ভিন্ স্বাভাৱিক পৰিবেশত থলুৱা ভাৱে নিগাজীকৈ বাস কৰিবলৈ নোৱাৰে বেনেগ বেনেগ প্ৰজাতিৰ ভালুকবোৰক সম্বৰ্ণী প্ৰাণী বুলি পৰিচয় কৰা বিষয়ত অকণো অসুবিধা নহয়। এচিয়া আৰু ইউৰোপ মহাদেশৰ ভিতৰত কেবাৰিধো ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰে। তাৰে তিনি নে চাৰি প্ৰকাৰৰ প্ৰাণী ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰে। ইহঁতবোৰৰ গাত কিছুমান দৈহিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণবান্ধিয়ে প্ৰাধান্য লাভ কৰা দেখা যায়।

অষ্ট্ৰেলিয়া মহাদেশৰ বাহিৰে আন আটাই কেইখন মহাদেশক ভালুক ফৈদৰ এবিধ নহয় এবিধ প্ৰাণীয়ে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। পোন প্ৰথমতে এচিয়া মহাদেশখনৰ কথাই ধৰা যাওক। এইখন মহাদেশৰ অন্তৰ্গত অৱস্থিত কেৱল ভাৰত উপ-মহাদেশখনতে সৰ্বমুঠ চাৰিবিধ ভালুকে প্ৰতিনিধিত্ব কৰি নিগাজীকৈ বাস কৰি আছে। তাৰে এবিধক হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক বা গছ-ভালুক বুলি কোৱা হয়। দ্বিতীয় বিধৰ নাম হ'ল "স্লথ বিৱেৰ" অথবা মাটি-ভালুক। এই দুয়োবিধ প্ৰাণীক ভাৰতৰ অন্যান্য ঠাইৰ বাহিৰেও অসম আৰু পূৰ্বাঞ্চলৰ আন আন চুবুৰীয়া ৰাজ্য সমূহৰ জলবায়ু আৰু মাটি পানীৰ অনু-কূল পৰিবেশে ধাৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। এইবিলাক ঠাইতে থলুৱা ভাৱে বাস কৰা তৃতীয় বিধ ভালুকক মালয় ভালুক নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। এই বিধ ভালুক-কো অসম তথা পূৰ্বাঞ্চলৰ অন্যান্য ৰাজ্যবিলাকত সেৰেঙা-সেৰেঙাকৈ বাস কৰি থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। চতুৰ্থবিধ ভাৰতীয় ভালুকক হিমালয়ৰ মুগা ভালুক নামেৰে জনা যায়। এইবিধ ভালুকক অৱশ্যে অসমত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। হিমালয় পৰ্বতৰ বৰফৰেখাৰ ওপৰলৈ থকা সেৱেঙা ঠাইবোৰে এইবিধ ভালুকৰ বাবে অনুকূল

পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। তাৰে দুই এটা প্ৰাণী কেতিয়াবা অকস্মাৎ পৰ্বতৰ নামনিৰ হাবি বগনি বিলাকত আবিৰ্ভাৱ হয়হি।

এচিয়া মহাদেশৰ উত্তৰ অঞ্চলত থকা সেমেকা ঠাইবোৰত আৰু ইউৰোপ মহাদেশত তেনে ধৰণৰ জনবায়ুয়ে গৰকা কোনো কোনো ঠাইত আন এবিধ অনুপ ডাঙৰ আকাৰৰ মুগা বৰণীয়া ভালুক বাস কৰে। এইবিধ ভালুকক ইউৰোপীয় মুগা ভালুক নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। ইবাৰে এবিধ ভালুক নতুন গোলার্ধৰ উত্তৰ আমেৰিকাত বাস কৰে। এইবিধ ভালুকক আমেৰিকাৰ মুগা ভালুক বুলি কোৱা হয়। হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক নামেৰে যিবিধ ভালুক গোল্ধীৰ প্ৰাণী ভাৱেও বিচিত্ৰ ঠাইত বাস কৰে সেয়াই ভালুকক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা আন এবিধ ডাঙৰ আকাৰৰ ক'লা ভালুক আমেৰিকাত থাকে। এইবিধ ক'লা ভালুকক আমেৰিকাৰ ক'লা ভালুক বুলি কোৱা হয়। আমেৰিকাৰ তৃতীয় বিধ প্ৰকাণ্ড আকাৰৰ ভালুকক গ্ৰিজলি ভালুক বুলি কোৱা হয়। আমেৰিকাৰ কানাডা আৰু মাকিন যুক্ত ৰাষ্ট্ৰত বাস কৰা এইবিধ প্ৰাণীৰ সংখ্যা এৰা মানুহৰ তুলনাত ভাৱে কমি আহিছে। নানা কাৰণত এই মানুহৰ হাতত পৰিচালিত কাটিবলৈ আৰম্ভ কৰাত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে বিপদৰ সম্মুখীন হ'ব লাগিব। মাকিন যুক্ত ৰাষ্ট্ৰৰ অন্তৰ্গত থকা ইয়েলোষ্টোন নেচনেল পাৰ্কৰ প্ৰান্তত গ্ৰিজলি ভালুক আছিল এতিয়া সিমানে সংখ্যক গ্ৰিজলি ভালুক পাবলৈ সক্ষম হ'ব বুলি প্ৰকৃতিবিদ সকলৰ কোনো কোনোৱে অভিযোগ তুলিছে। প্ৰত্যেক গভীৰ ভাৱে অনুসন্ধান আৰু একনিষ্ঠ ভাৱে পৰ্যবেক্ষণ কৰি এইখন মেলাই পৰিচালিত বাস কৰা গ্ৰিজলি বিয়েৰৰ সংখ্যা কমি অহাৰ কাৰণবোৰ বিশ্লেষণ কৰি বৰ্ত্তমানৰ দৰ্শন আকৰ্ষণ কৰিছে। প্ৰতি বছৰে ইয়েলোষ্টোন নেচনেল পাৰ্ক দৰ্শন কৰিবলৈ অহা মানুহৰ তাত ভিৰ হয়। সৰহ ভাগ মানুহে তালৈ নিজৰ নিজৰ গাড়ী লৈ আহে। সৰহ দেশৰ মানুহৰ বাবে এইটো এটা তেনেই সাধাৰণ কথা। কাৰণ প্ৰত্যেক ধৰ্ম্মানুষ্ঠান তাত মটৰ গাড়ী আছেই। এৰা মানুহৰ একাধিক গাড়ী থকাটো তাত মানুহৰ বাবে কোনো আচৰিত কথা নহয়। সি যিয়েই কি নহওক ইয়েলোষ্টোনৰ দৰ্শনাৰ্থী ভ্ৰমণকাৰী সকলে সাধাৰণতে কোনোবা এখন হোটেল বা মোটেলত ৰাতি খপিবৰ বাবে ব্যৱস্থা কৰি লয়। নানা কাৰণত পাৰ্কৰ ভিতৰত ৰখা জাবৰ পেলোৱা বাৰচ বোৰ কেতিয়াবা পেলনীয়া বস্ত্ৰৰে উপচি পৰে। কৰ্ত্তৃপক্ষই এই ধৰণে গোট খোৱা জাবৰবোৰ যাত্ৰকৰ আছুতীয়া ঠাইবোৰত পেলাই দিয়েগৈ। এইদৰে জাবৰ পেলোৱা ঠাইবোৰক 'গাৰেজ ডাম্প' বুলি কোৱা হয়। গ্ৰিজলি ভালুকৰ একোটা একোটা বুজন সংখ্যাৰ জন্তু সেই জাবৰ পেলোৱা ঠাইবোৰত গোট খায়হি। জাবৰৰ মাজত মিহলি হৈ থকা পেলনীয়া খোৱা বস্ত্ৰবোৰ বুটলি বুটলি খাই সিহঁতে অসীম তৃপ্তি লাভ কৰে। স্বাভাৱজনিত কাৰণত আজি কালি এইদৰে পেলাই দিয়া জাবৰবোৰ মাটিৰ তলত পুতি পেলাবৰ ব্যৱস্থা হাতত লোৱা হৈছে। ফলত গ্ৰিজলি বিয়েৰ বিলাকৰ খোৱা বস্ত্ৰৰ অভাৱ ঘটিছে। এতিয়া তাত একেলগে গোট খোৱা বহু সংখ্যক গ্ৰিজলি ভালুক দেখি পাবলৈ নাইকিয়া হৈ পৰিল। ভালুকবোৰ আঁতৰি আঁতৰি গুচি গৈ গভীৰ অৰণ্যভূমি আৰু পৰ্বতীয়া ঠাইত

আশ্ৰয় লৈছেগৈ। প্ৰকৃতি-প্ৰেমী অভিজ্ঞ ব্যক্তি সকলৰ দুই এজনে আক্ষেপেৰে অভিনত প্ৰকাশ কৰি কৈছে যে পাৰ্ক কৰ্তৃপক্ষৰ জাবন পুতি পেলোৱা নীতিটো প্ৰশংসনীয় হোৱা নাই। কাৰণ ইয়াৰ দ্বাৰা গ্ৰিঞ্জলি ভালুকবোৰক পাৰ্ক এৰি এনি খাদ্যৰ অন্বেষণ-নিগলনলৈ আঁতৰি লবলৈ বাধ্য কৰোৱা হৈছে। খাদ্যৰ অভাৱত হয়তো বহুতৰ মৃত্যু হৈছে আৰু আন বহুতে ব্যাধৰ হাতত প্ৰাণ বিসৰ্জন দিবলগীয়া হৈছে। সেয়েহে জাবন পুতি পেলোৱা নীতিৰ পৰিবৰ্তন ঘটোৱা উচিত বুলি অভিজ্ঞ ব্যক্তিৰ দুই এজনে মত প্ৰকাশ কৰিছে।

আলাস্কাতো কিছু সংখ্যক গ্ৰিঞ্জলি ভালুক আলোঙে আলোঙে বাস কৰিছে। এইখন ৰাজ্য শীত গওলৰ আচুতীয়া ঠাইত থকাৰ বাবে বিচিত্ৰ আৰু আপুৰুগীয়া বন্যপ্ৰাণী কেইবিধ মানব বাবে এই ঠাইবোৰ স্বৰ্গপুৰীৰ নিচিনা হৈছে। তাত থলুৱা ভাৱে বাস কৰা আকৰ্ষণীয় বন্যপ্ৰাণী কেইবিধ মানও বিপদগ্ৰস্ত হোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে। কোনো কোনো বনভূমি কিছুমান অন্য কাৰণত মুকলি কৰিবলৈ নোৱা নীতিয়েই এনে ধ্বংস কাৰ্যৰ বাবে পোনপটীয়া ভাৱে দায়ী বুলি সংৰক্ষণ কাৰ্যী প্ৰকৃতি-বিদ্ মৰুৱাৰ বহুতে আক্ষেপ কৰিছে। ইয়াত থকা গ্ৰিঞ্জলি ভালুকবোৰৰো একেই অৱস্থা হৈছে।

গ্ৰিঞ্জলি ভালুক সমধনী আৰু গ্ৰিঞ্জলি ভালুকতকৈ দেখাত মনোমোহা আন এবিধ লেখত লবলগীয়া প্ৰাণী আমেৰিকাৰ উত্তৰৰ ফালে থকা উত্তৰ মেৰুৰ নৰ্থফৰে চাক খুৱাই ৰখা সাগৰৰ পানত বাস কৰে। সাগৰৰ পাৰত বুলি নকৈ সাগৰতে নিগাজীকৈ থলুৱা ভাৱে বাস কৰা প্ৰাণী বুলি এইবিধ ভালুকক ক'ব পাৰি। বিয়নো মেক অঞ্চলৰ যিবোৰ শীতল সাগৰীয় পানী বৰফৰ চাৰ্ণিয়ে চিৰকাল ঢাকি ৰাখে সদ্যহতে উল্লেখ কৰা বিধ ভালুকে তেনে বিলাক বৰফৰ চাৰ্ণিৰ ওপৰতে আশ্ৰয় লৈ থাকে। এইবিধ ভালুকক মেক দেশীয় ভালুক বা ৰগা ভালুক বুলি কোৱা হয়। ইয়াৰ সচৰাচৰ বসতি স্থান আৰু বিচৰণ ভূমি এচিয়া আৰু ইউৰোপ মহাদেশৰ এক অঞ্চল বিলাকত বিয়পি আছে।

এইবিধ প্ৰাণীয়ে চেপেটা মাৰি সাগৰৰ উপৰি ভাগত গোটমাৰি জমা হোৱা বৰফৰ ওপৰতে পৰি পৰি থাকে। বৰফৰ ওপৰেদি অহা যোৱা কৰি খাদ্যৰ সন্ধানত ইফালে সিফালে অহাই বনাই ঘূৰি ফুৰে। সাগৰৰ পানীলৈ নামি গৈ সাঁতুৰি সাঁতুৰি মাছ আৰু অন্যান্য গোষ্ঠীৰ সাগৰত থকা প্ৰাণীবোৰ ধৰি ধৰি খায়। সাগৰত সাঁতুৰি ফুৰা চিল বা চি-লান্ন নামৰ প্ৰাণীয়ে ৰগা ভালুকৰ প্ৰভাপত জাহি বহুসুন্দৰ দেখে। পানীৰ তললৈ বুৰ মাৰি নিজৰ প্ৰাণটো ৰচাবলৈ চেষ্টা কৰা চিলকো এইবিধ ভালুকে খেদি খেদি ধৰে। সম্ভৱণ বিদ্যাত অসীম পাৰদৰ্শিতা থকা এইবিধ ভালুকে কেতিয়াবা চিলৰ নিচিনা জাৰ্ণিবাসী প্ৰাণীকো চেৰ পেলায়। ৰ'দ এচেৰেঙা ল'বলৈ বুলি বাসলৈ উঠি উঠি অহা চিলৰ জাকৰ মাজত সোমাই এই বিধ ভালুকে মহা পয়ামালৰ সৃষ্টি কৰে। কেতিয়াবা অৱশ্যে নিজেই ঠেকত পৰি বিপদগ্ৰস্ত হয়। ক'বৰাত অকলশৰীয়াটক বৰফৰ ওপৰতে চেপেটা মাৰি পৰি থকা চিলক ই জোপ লৈ মাৰে। গাৰ নোমবোৰৰ

কৰণ বন্যী চৰাইৰ পাৰিষোৰৰ দৰে চৌ চৌটক বগা হোৱাৰ বাবে বৰকৰ ওপৰত পৰি থকা বগা ভালুক চিল জাতীয় প্ৰাণীৰ মাজত সহজে ধৰা নপৰে।

দক্ষিণ আমেৰিকাত আন এবিধ ভালুক জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। এইবিধ ভালুকৰ 'স্পেক্টেকুল্ড বিয়েৰ' বা চমক পিছা ভালুক নামেৰে জনা যায়। সাধাৰণতে ব্যঞ্জিত থকা হাবি-বননিৰে এইবিধ ভালুক বাস কৰাৰ উপযোগী ঠাইবোৰ নিৰ্ণয় কৰে। চকুৰ চাৰিওফালে চমকৰ নিচিনা এটা বগা দাগ থকাৰ বাবে এইবিধ ভালুকক চমক-পিছা ভালুক বোলা হয়। নানা কাৰণত এইবিধ বিচিত্ৰ জন্তুৰ সংখ্যা কমি আহিছে। আন্তৰ্জাতিক ভিত্তিত ইয়াক বিপদগ্ৰস্ত প্ৰাণীৰ তালিকাত ঠাই দিয়া হৈছে। ইংলণ্ডৰ জাৰ্চি নামৰ ঠাইত প্ৰতিষ্ঠা কৰা জাৰ্চি বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ ন্যাস সমিতি নামৰ অনুষ্ঠানে এইবিধ দুৰ্ভাগ্য প্ৰাণীক বৰত পুৰি পোৱালি জগোৱা আঁচনি হাতত লৈছে। এই বিষয়ত তেওঁলোকে বহুদূৰ কৃতকাৰ্য্যতাও লাভ কৰিছে। হাজাৰে হওক এবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী হিচাপে এনে আঁচনি হাতত লোৱা কামটো প্ৰশংসনীয় বুলি নকৈ নোৱাৰি।

আফ্ৰিকা মহাদেশখনত ভালুক জাতীয় প্ৰাণীৰ উৎপত্তি বেছি নহয়। অৱশ্যে একেধাৰে সাই বুলিও ক'ব নোৱাৰি। কিয়নো এইখন মহাদেশৰ অন্তৰ্গত থকা সবাতোত এবিধ ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী আনেঙে আনেঙে বাস কৰে। হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক জাতীয় প্ৰাণীৰ লগত সবাতোবাসী ভালুকৰ চেহেৰা কম-বেছি পৰিমাণে মিলি যায়।

এতিয়া অষ্ট্ৰেলিয়া মহাদেশখনলৈ আহোঁ। এইখন মহাদেশত ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখা নাযায়। আচলতে অষ্ট্ৰেলিয়া মহাদেশত বাস কৰা জন্তুবিলাকৰ কথাই বেলেগ। এইখন মহাদেশত বাস কৰা সবহভাগ জন্তুৰ মাইকী জনীৰ পেটত এটা মোনা থাকে। পোৱালি জগাৰ পিছত মাকজনীয়ে পেটত ওলবি থকা এই মোনা-টোতে পোৱালি ভৰাই লৈ কুৰে। তাতে মোৱাই থাকি থাকিৱেই পোৱালিটো ক্ৰমে ডাঙৰ হয়। এইখন মহাদেশত "কুৱালা" নামৰ এবিধ ভালুকৰ নিচিনা প্ৰাণী বাস কৰে। এইবিধ প্ৰাণী আকাৰত তেনেই সৰু হয় আৰু দেখাত ইয়াক ল'ৰা-ছোৱালী বিলাকে খেলা এটা পুডুলাৰ নিচিনা লাগে। তাৰ মানুহে ইয়াক "নেটভ বিয়েৰ" বা থলুৱা ভালুক বুলি কয়। আচলতে ভালুক জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ লগত ইয়াৰ কোনো সম্বন্ধ নাই। সেইখন মহাদেশতে বাস কৰা কালোজাৰ নামৰ প্ৰাণী এবিধৰ লগত এইবিধ প্ৰাণীক সাঙুৰিব পৰা যায়।

মাটি ভালুক বা স্লথবিয়ৰ

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—মাংসাছাৰী

গোত্ৰ—আৰ্চিদি

বৰ্ণাভি—বেলোৰচাচ্ আৰ্চিনচ্

“স্লথ বিয়ৰ” বা মাটি-ভালুক নামেৰে জনাজাত ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিধক কম বেছি পৰিমাণে আমাৰ দেশৰ প্ৰায় সকলো মানুহে দেখিবলৈ পাইছে। ছাৰি বননিত মুকলি মূৰীয়াটক ধুৰি কৰা অৱস্থাত এইবিধ জন্তুক অধে-মধে দেখি পাবলৈ আশা কৰিব নোৱাৰি। কাজিৰঙা অভয়ৰাণ্য তথা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যান আদি সংৰক্ষিত বনভূমিবিজ্ঞকত কোনো কোনোৱে কেতিয়াবা ইয়াক নিজ চকুৰে দেখিবলৈ পোৱাৰ সৌভাগ্য ঘটিছে। চিৰিয়াখানা বিলাকত লালন গালন কৰি বখা এইবিধৰ দুই এটা জন্তুক অৱশ্যে বহুতে দেখিছে। কোনো কোনো ৰান্ধৰ নচোৱা মানুহে কেতিয়াবা মাটি ভালুক একোটাৰ নাকত বচি লগাই আনি খেল দেখুৱাইহি। এইবিলাক মানুহ ভাটিৰ কালৰ পৰা আহে। বজাৰৰ একাষত বা ৰাজ-পথৰ দাঁতিত ভালুক ৰান্ধৰ আদিৰ নাচ চাবলৈ বহুতো মানুহ গোট ৰায়। নাচ শেষ হ’লে লৰ্ক সকলৰ দুই এজনে নাচ দেখুওৱা মানুহজনক অলপ অচৰপ পইছা দিয়ে। বেচেৰাই সেইদৰে পোৱা পইছাবে পেট প্ৰৱৰ্তায় আৰু জন্তুটোৱে খাব পৰা বস্তু কিম্বা কুটি তাকো খুৱায়। নাকত বচি লগোৱা জন্তুটোক লি বজাৰে বজাৰে লৈ কুৰে। হ’তে মানুহৰ সমাগম হয় তাতে খেল দেখুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰে।

মাটি ভালুকৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবিলাক দীঘল আৰু ঠাণ্ডা ধৰণৰ হয়। এই দীঘল দীঘল নোমবোৰৰে সৈতে সেই জন্তুটোক একেবাৰে জঘলা যেন দেখি। আনহাতে দেখা যায় যে এইবিধ ভালুক জাতীয় প্ৰাণীৰ দেহত নিজৰ বৈশিষ্ট্য আৰু সৌন্দৰ্য আছে। পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা কোনো এবিধ ভালুকৰ দেহত এনে ধৰণৰ দীঘল দীঘল নোমৰ উৎপত্তি হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। অলপ চুটি বিধৰ ঠেং কেইখনেৰে মাটিত খোজ কাটি কাটি গৈ থকা অৱস্থাত জন্তুটোক চাই বৰ আনন্দ পোৱা যায়। নাচ দেখুৱাবলৈ অহা এইবিধৰ ভালুক দেখিবলৈ পালে ল’ৰা-ছোৱালী বীলাকে বৰ আনন্দ পায়।

অন্য ভালুক জাতীয় প্ৰাণীবোৰৰ দৰে এইবিধ ভালুকো তাৰ দীঘল চানেকীয়াটক লেহুকা ওঁঠ দুটা ইচ্ছানুসাৰী লৰাৰ চৰাৰ পাৰে। এই ওঁঠ দুটাৰ সহায়ত

এইবিধ প্ৰাণীয়ে খোৱা বস্তু মুখত তুলি লয়। দাঁতেৰে কামোৰ মাৰি ধৰি সেই বস্তু টুকুৰা টুকুৰাকৈ ভাঙি পেলায় আৰু জিভাৰ সহায়ত পেটলৈ গ্ৰেবণ কৰি দিয়ে। ইয়াৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবিলাকৰ বৰণ সাধাৰণতে ক'লা চানেকীয়া হয়। এই নোম বোৰৰ উপৰি ভাগত অস্পষ্ট ধৰণৰ ফুটুকা ফুটুকী দাগৰ ছিটিকনিয়ে বিৰাজ কৰে। কিন্তু এই দৰে উৎপন্ন হোৱা দাগৰ তিৰবিৰণি ইমান সামান্য যে সেইবোৰ সাধাৰণতে চকুত ধৰা নপৰে। সেই বাবে অল্প গিলগৰ পৰা চাই পঠিয়ালে জন্তটোক একেবাৰে ক'লা যেন দেখি। হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক নামেৰে পৰিচিত প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে মাটি ভালুকৰ

মাটি-ভালুক

বুকুত কোনো প্ৰকাৰৰ বগা দাগ থকা দেখা নাযায়। কেতিয়াবা অৱশ্যে এই প্ৰকাৰৰ দুই এটা জন্তুৱে এনে ধৰণৰ বৈচিত্ৰ্য প্ৰদৰ্শন কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এনে অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা যায় যে গছ-ভালুক অৰ্থাৎ হিমালয়ৰ ক'লা ভালুকৰ দৰে এইবিধ ভালুকৰ দুই এটাৰ বুকুত ইংৰাজী ভাষাৰ “ভি” আখৰটোৰ নিচিনা বগা ধৰণৰ দাগে বিৰাজ কৰে। অৱশ্যে সাধাৰণতে এনেবিধৰ মাটি-ভালুক সৰু পাখিলৈ আগ কৰিব নোৱাৰি। অকলহে কেতিয়াবা এনে দাগ থকা মাটি ভালুকক সৰু পালে তাক প্ৰাকৃতিক বিস্ময়ৰ অন্যতম নিদৰ্শন বুলি গণ্য কৰিব লাগিব।

মাটি ভালুক ভাবত উপমহাদেশীয় প্রাণী। গিনিবাজ হিমালয় শৈলমালাৰ নামনি ডালি বনাৰ আৰম্ভণিৰ মধ্য ভাগতেদি দক্ষিণাত্যালৈকে এইবিধ প্রাণীৰ বসতিস্থান বিস্তৰি আছে। উত্তৰ বৰ্ষাকালৰ হাবি বননি বিলাকতো নাতো সময়ে এইবিধ প্রাণী গম কৰা দেখা যায়। অসমৰ বন্যপ্রাণী বেজু তথা বাগ্ৰী উদ্যান কাছৰঙাতো এইবিধ প্রাণী বাস কৰা দৰ্শনলৈ পোৱা যায়। অসমৰ অন্যান্য বনভূমি বিলাকতো ইয়াক মাছে সময়ে পৰা পৰা দেখা দিব পাৰি। আজিকালি আমাৰ হাবি বননি বিলাকৰ পৰিষ্কাৰ কমি অহাত এইবিধ প্রাণীৰ গচৰাচৰ বাসস্থান বিলাক কমি আহিছে। ইতিমধ্যে বহুতো মাটি ভালুক মানি খোৱা নকিলে। বৈদ্যুতিক স্মাৰক আৰু ভূমিত ইয়াৰ গঁচ কঠীয়া পাৰি। নাহাৰি বা হেৰিছিল। মেঘালয়ৰ গাৰোপাহাৰ জিলা আৰু খাচিয়া পাহাৰ জিলাৰ সন্মিলিত অঞ্চলত বন্যপ্রাণীৰ নামৰ যি বনভূমি আছে সেই বনভূমিৰ অন্তৰ্গত এইবিধ বিটক প্রাণী গাৰি বনৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। এইখন বাজ্যৰ অন্যান্য হাবি বনৰ মাজেৰে এইবিধ বিটক প্রাণীৰ দুই চাবিটাই আলোঙে আলোঙে বাস কৰি থকা দেখা দিয়া কৰা নোৱাৰি। এই বাজ্যত যিবিলাক শ্ৰেণীবিহীন বনভূমি আছে সেই বনভূমিৰ মাজেৰে ইয়াৰ কাউন্সিল কৰ্তৃপক্ষই পৰ্য্যটন কৰে। পৰিতাপৰ বিষয় যে মাটি ভালুকৰ বাজ্যৰ সংৰক্ষণ অজুহাতত এই অঞ্চলবিলাকত থকা ডেমছহা গছবোৰ হেৰুৱাই দিয়া হৈছে। ইয়াৰ পৰা ইয়াৰে লাগিছে। ফলত অন্যান্য বন্যপ্রাণীৰ বাসস্থান হেৰুৱাই যোৱাৰ প্ৰাণী বিবৰণে দুগুণ হৈছে।

মাটি ভালুক ডাঠ হাবিত বাস কৰে। ইয়াৰ বনৰ বাগ্ৰী গছ উৎপত্তি হয় আৰু ইয়াৰ বনৰ বাগ্ৰী গছৰ মাজেৰে ইয়াৰে বাস কৰিবলৈ ভাল পায়। তদুপৰি বাট-গাভৰু, বনৰ পৰা আদি নানা বিষ নিৰ্ভৰ কৰি এইবিধ প্রাণীয়ে ধৰি ৰায়। দিনৰ ভাৰত ইয়াৰে গছৰ কেৰে। কিম্বা পাহাৰৰ ফাঁকৰ মাজত পৰি থাকি সময়খিনি অতি-বায়। ইয়াৰে পৰা হোৱাৰ লগে লগে এইদৰে আশ্ৰয় লৈ থকা ঠাইৰ পৰা লাহে-লাহে উঠি উঠি নিশা আহাৰৰ সন্ধানত ইফালে সিফালে অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰে। ইয়াৰে পৰা যলমূল আদি বিচাৰি বিচাৰি খায় আৰু পোক-পৰুৱা আদি ব'তে যিহকে পায় তাৰে বুটাল খাই পেটৰ ক্ষুধা নিৰাধৰ কৰে। পাছ দিনা ৰাতি পুৱালৈ আবহ কৰোতে নো কৰোঁতেই ইহঁতে এইদৰে আহাৰ বিচাৰি ঘূৰি ফুৰা ঠাইবোৰ ত্যাগ কৰি প্ৰাণ্য নোৱা ঠাইবোৰলৈ গুচি যায়গৈ আৰু দিনটোৰ সময়খিনি আবহ কৰাৰ বাবে ব্যৱস্থা কৰি য়। বতৰ সোমেকা হলে দিন দুপৰতো বাহিবলৈ ওলাই আহি অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰে। যিবোৰ ভিতৰত ঠাইত মানুহৰ সন্মিলন কম তেনেবোৰ ঠাইত দিন দুপৰত বাহিবলৈ ওলাই আহিবলৈও এইবিধ ভালুক ভয় নকৰে।

মৌচাক আৰু উইপোক খাবলৈ এইবিধ ভালুক বৰ ভাল পায়। গছৰ ধোন্ধত থকা মাৰি-মোৰ বাহবোৰ ইহঁতে বিচাৰি বিচাৰি উলিয়ায়। মোৰ বাহবোৰ ভাঙি তাৰ ভিতৰৰ পৰা মৌচাকবোৰ কামুৰি কামুৰি খায়। মৌ-গুটিবোৰে সিহঁতৰ ওঙেৰে বিন্ধি এইবিধ ভালুকৰ বিশেষ অপকাৰ কৰিব পাৰে যেন নালাগে। উই পোকৰ হাফলুবোৰ

হাতোবাখনেবে খুন্দা মাৰি ভাঙি তাৰ ভিতৰৰ পৰা উই পোকৰ কণী আৰু, নতুনকৈ জগা পোহালিবোৰ ধৰি ধৰি খায়। হাবিৰ মাজত এইদৰে ভাগি-ছিগি থকা উই হাফলু দেখিবলৈ পালে তাৰ পৰা অনুমান কৰিব পৰা যায় যে ভালুক জাতীয় প্ৰাণীয়ে সেই হাফলুটো ভাঙিছে আৰু এইদৰে ভাঙি ওচৰতে ক'বাত লুকাই আছে। হাবিৰ মাজত থকা দুই এজোপা গছ বেনাৰী হৈ উঠি পৰে। কেতিয়াবা বতাহত ভাঙে আৰু উঠি পৰে। এইদৰে মাটিত পৰি থকা গছৰ বাকলিত নানাবিধ পোকে ধৰে। ভালুকে পৰি থকা পচা গছৰ বাকলি হাতোবা খনেবে ওচাই এই পোকবোৰ ধৰি ধৰি খায়। হাবি বনলিত মৰি থকা জঙ্ঘৰ গেলা-পচা মঙহ ইহঁতে টানি আজুৰি খায়। মানুহে বাৰীত লগোৱা কুঁহিয়াৰ, গোনধান আদি খাই ইহঁতে ক্ষতিসাধন কৰে।

জাবৰ দিনত মাইকী ভালুকে পোহালি জগায়। অনপ ডাঙৰ নোহোৱালৈকে পোহালিবোৰে হাকৰ লগ নেৰে। মাকে কেতিয়াবা সিহঁতক পিঠিত বোকেচা বান্ধি লৈ কুৰে।

হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক

শ্ৰেণী—স্বন্যপায়ী

বৰ্গ—সাহায্যী

গোত্ৰ—আৰ্চিদি

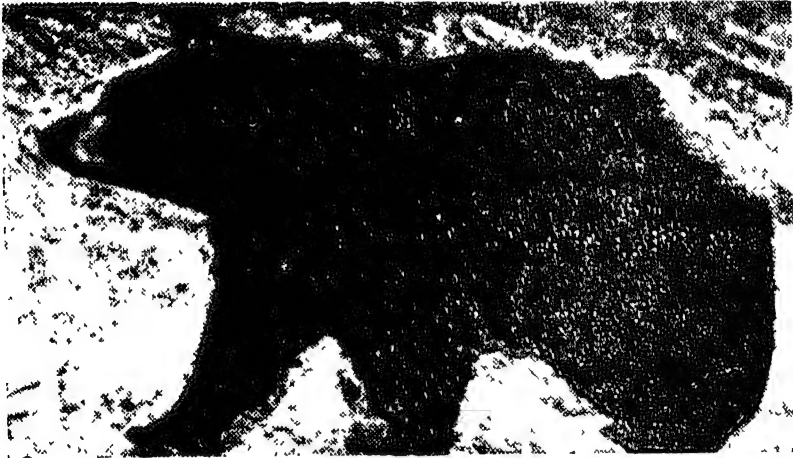
প্ৰজাতি—চেলেনাৰ্ক্টাছ থিবেটেনাছ

এই পৃথিৱীখনৰ ওপৰি ভাগত থকা বিভিন্ন প্ৰান্তৰ নানা পৰিবেশত কেইবা প্ৰকাৰৰ ভালুক জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰি সীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা ভালুক কেইবিধমানৰ জীৱনালেখ্য ব্ৰহ্মাৰত্ন বৰ্ণনা কৰা হৈছে, আৰু প্ৰসঙ্গক্ৰমে পৃথিৱীৰ অন্যান্য ঠাইত বসতি কৰা বিভিন্ন জাতৰ ভালুকৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰা হৈছে। ইয়াৰ ভিতৰতে ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ সৰ্বাধিক অৱস্থা উপলব্ধি কৰিবলৈ সুবিধা হ'ব। এই প্ৰসংগত হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক নামৰ এবিধ ভালুকৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ব। আমাৰ কোনো কোনো মানুহে এইবিধ প্ৰাণীক গছ-ভালুক বুলি কয়। গছৰ ওপৰত বগাই কুৰিৰ পৰাৰ ক্ষমতা আছে বুলিয়েই হয়তো এইবিধ জন্তুক পৰিচয় কৰি দিহাৰ বাবে গছ-ভালুক শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া হৈছে। পিছে আমাৰ দেশত “সুখ-বিয়েৰ” নামৰ বিবিধ ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী আছে সেইবিধক আমাৰ মানুহে মাটি-ভালুক বুলি কয়। আচলতে “সুখ-বিয়েৰ” আৰু হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক এই দুয়োবিধ প্ৰাণীয়েই গছত উঠিব পাৰে। সি যিয়েই কি নহওক গছ ভালুক বুলি ক'লে আৰু হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক নামেৰে জনাজাত প্ৰাণী বিধকে বুজিব লাগিব। হিন্দী ভাষাত এইবিধ ভালুকক বিচ্ বুলি কোৱা হয়।

গছ-ভালুকৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰ চুটি চুটি আৰু অলপ মিহি ধৰণৰ হোৱা দেখা যায়। মাটি-ভালুকৰ গাত গজা নোমবিলাকৰ তুলনাত এইবিধ ভালুকৰ নোমবোৰ পৰিপাট্টকৈ সজাই থোৱা যেন দেখি।

এইবিধ ভালুকৰ লেখত লবলগীয়া শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য হল এয়ে যে ইয়াৰ বুকুত ইংৰাজী ভাষাৰ “ডি” আখৰটোৰ নিচিলা এটা বগা নোমৰ দাগ থাকে। বহি থকা অৱস্থাত সন্মুখৰ কালৰ পৰা চাই পঠিয়ালে এই দাগটো টল্ টল্ কৈ জিলিকি থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেইবাবে এইবিধ ভালুক জাতীয় প্ৰাণীক এই বগা বৰণৰ দাগৰ সহায়ত অতি সহজে চিনাক্তকৰণ কৰিব পাৰি। অসম আৰু অসমৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া ৰাজ্য কেইখনৰ হাবি-খননি বিলাকত বিবোৰ গছ-ভালুক বাস কৰা দেখা যায় সেইবিলাকৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰ তুলনা মূলক ভাৱে চুটি আৰু মিহি হয়।

তদুপৰি এই নোমৰ আৱৰণৰ ভিতৰৰ ফালে কোনো প্ৰকাৰৰ কোমল-আমল নোম বা উলৰ উৎকৰ্ষ সাধন হোৱা দেখা নাযায়। অসম তথা পূবাস্থৰ অন্যান্য ৰাজ্যবিন্যাসকৰ জলবায়ু মৃদু আৰু সেমেকা হোৱাৰ বাবে শৰীৰৰ তাপমান নিয়ন্ত্ৰণ বন্ধিবলৈ অতিৰিক্ত কোমল নোমৰ আৱশ্যক নহয়। সেই কাৰণে প্ৰকৃতিয়ে এনে ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰখাৰ প্ৰয়োজন নোদেখিলে। হিমালয় শৈলমালাৰ ওপৰৰ ফালে বাস কৰা গছ তালুক বিলাকে জাৰ কালি অতিপাত শীতৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হয়। গতিকে শৰীৰৰ তাপমান নিয়ন্ত্ৰণ কৰি ৰাখিবৰ বাবে এইবিলাক তালুকৰ নোমৰ তলৰ ফালে ছালৰ ওপৰত এক প্ৰকাৰৰ কোমল আমল নোমৰ উৎপন্ন হয়। গিৰিৰাজ হিমালয় শৈলমালাৰ ওপৰৰ ফালে হিমালয়ৰ মুখা তালুক নামৰ যিবিধ তালুক জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰে সেইবিধ তালুকক গছ তালুক বা হিমালয়ৰ ক'লা তালুক আকাৰত তুলনামূলক ভাবে সৰু হোৱা দেখা যায়।

হিমালয়ৰ ক'লা তালুক

হিমালয়ৰ ক'লা তালুক নামেৰে জনাজাত তালুক জাতীয় প্ৰাণীৰ নোমৰ বৰণ আৰু কাৰুকাৰ্য লগত অৰিকল মিলা যোৱা আৰু এনিৰ ব'লা তালুক পশ্চিম গোৱাৰ্ছন উত্তৰ আমেৰিকাত বাস কৰে। সেইবিধ তালুকক আমেৰিকাৰ ব'লা তালুক নামেৰে জনা যায়। দেখাত একে হলেও আমেৰিকাৰ ক'লা তালুক আকাৰত ডাঙৰখিনি ডাঙৰ হয়। দেখাতো এই বিধ প্ৰাণীয়ে এক ভয়ঙ্কৰ ৰূপ ৰাখিব ব'লা দেখা যায়। আমেৰিকাৰ মুগা-তালুক আৰু গ্ৰিজলি-তালুক নামেৰে জনাজাত দুবিধ নামজনা তালুকৰ পাছতে আমেৰিকাৰ ক'লা-তালুক নামৰ প্ৰাণীবিধে স্থান পাইছে।

হিমালয় শৈলমালাৰ ওখ ওখ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত যিবিলাক ক'লা তালুক বা গছ তালুক গোটীৰ প্ৰাণী বাস কৰে সেইবিলাকে ছাবকাৰ্ভিন সমষ্টিৰ পৰ্বত্য অঞ্চলৰ শীতল পৰিবেশত অতিৰাহিত কৰিবলৈ অকণো অসুবিধা নাপায়। শৰীৰৰ তাপমাত্ৰা

নিয়ন্ত্ৰণ কৰি পাব উদ্‌শিনি সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিব পৰা কোমল নোমৰ ভিত্তবস্ত্ৰ আৱৰণ খনে সিহঁতক এই বিষয়ত সঁহাৰ কৰে। ডাৰ নিৰ্জন পৰিবেশবোৰত সিহঁতে পাখৰৰ কাঁক, গুহা-গছৰ আদি সুবিধা জনক ঠাই বিচাৰি লৈ দিনৰ দিনটো তাতে চেপেটা মাৰি পৰি থাকে। ভিন্ ভিন্ ঠাইৰ উন্নত জলবায়ুৱে গৰকা উৎকৃষ্ট পৰিবেশ বিলাকত হেঁচাবন্ধে বাস কৰি থাকিব পৰাটো এইবিধ প্ৰাণীৰ অন্যতম গুণ। গধূলি বেলিকা পশ্চিম আকাশত বেলিচোৱে ডুব মাৰলৈ আহন্ত কৰোঁতে নৌ কৰোঁতেই এইবিধ ডালুকে আশ্ৰয় লৈ থকা ঠাইবিলাকৰ পৰা নাহেটক বাহিৰলৈ ওলাই আহে। গোটেই নিশা ধোৱা বস্ত্ৰৰ সন্ধানত ইকালে সিকালে অসাই বনাই ধুৰি কৰে। বাতিপুত্ৰৰ বেলিচোৱে পূব আকাশত উঠিবলৈ যো-জা কৰোঁতে নৌ কৰোঁতেই ই পুনৰ আশ্ৰয় নোৱা ঠাইত সোমায়গৈ। দিনৰ দিনটো তাতে পৰি পৰি থাকে। গধূলিৰ সময়খিনি পুনৰ ধুৰি অহাৰ উমান পালেহে গাটো কেবেং মেবেং কৰি আকৌ বাহিৰলৈ ওলাই অহাৰ চিন্তা কৰে। এই দৃষ্টভঙ্গীৰ ফালৰ পৰা গৰি-পিটিকি চাব নগীয়া হলে এইবিধ জন্তুক নিশাচৰ প্ৰাণী বুলি কব লাগিব। গভীৰ নিশা ইকালে সিকালে ধুৰি পকি কুৰা সময়-খিনিতে ই য'তে বিহকে পায় তাকে খাই জীৱন নিৰ্বাহ কৰে। ধোৱা বস্ত্ৰবিলাকৰ ভিতৰত কল-মূল জাতীয় খাদ্যও এইবিধ প্ৰাণীয়ে সনানে পছন্দ কৰে। হাৰিব মাজত আপোনা-আপুনি উপৰ হোৱা গছৰ পকা পকা ফল মাটিতে সৰি মোক খা মোকখা কৰি থাকে। মাটি-ডালুক জাতীয় প্ৰাণীবোৰে এইবোৰকে বুটলি বুটলি খায়। হিমালয় পৰ্বতত বিবিলাক গছে ডালুকৰ বাবে ধোৱা বস্ত্ৰৰ যোগান ধৰিব পাৰে সেই-বিলাক গছৰ ভিতৰত পিৰেৰ (নাচপতি) এম্বিকট, ব্লানট (আখৰোট) আদিৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। এইবোৰ বনৰীয়া গছৰ পকা পকা ফলবোৰ আপোনা-আপুনি সৰি পৰে আৰু ডালুকবোৰে সেইবোৰ বুটলি বুটলি খায়।

এইবিধ ডালুকেও বে গছৰ ওপৰলৈ উঠিব পাৰে এই কথাৰ উল্লেখ ইতিমধ্যে কৰি অহা হৈছে। মাটি ডালুক বা “সুৰ্য নিৱেৰৰ” দৰে এইবিধ ডালুকেও গছৰ ওপৰলৈ উঠি নৌ-বাহবোৰ ভঙা কাৰ্যত পাৰদৰ্শিতা দেখুৱায়। গছৰ ওপৰৰ কোনোবা এঠাইত মাৰি নোৱে বাহ পতাৰ উমান পালে মাটি ডালুকে গছ খোপাৰ ওপৰলৈ উঠি নৌ বাহৰ ভিতৰলৈ আগঠেঙৰ হাতেবাখন স্তম্ভৰাই দি আঙুলিৰে মুঠি মাৰি মাৰি নৌ চাকবোৰ উলিয়াই আনে আৰু সেইবোৰ হেপাহ পলোৱাই খায়। ইহঁতৰ গাত নৌ-গুটিবোৰে সিহঁতৰ বিষাক্ত ওভেৰে বিকিলেও জন্তুটোৰ কোনো অপকাৰ নহয়। কি কোমল অৱলম্বন কৰি ইহঁতে নৌগুটিৰ শুভ্ৰ বিষাক্ত গুণৰ পৰা নিজক ৰক্ষা কৰিব পাৰে সেই কথাৰ বহুলা ডালুদৰে জনা নাযায়। বাৰিভঙ্গীয়া বানুহৰ বাৰীত এইবিধ ডালুকে কেতিয়াবা দুই এবিধ খাদ্যকল্যাণ হানি বিবিলি ঘটায়। এইদৰে অনিষ্ট সাধন কৰা বস্ত্ৰৰ ভিতৰত কুঁহিৱাৰ আৰু ধোৱাৰ জাতীয় কণা দুখিৰ পৰে। কুঁহিৱাৰ বস খাবলৈ ইহঁতে ভাল পায়। পুৰঠ গোৰফালবোৰো ছিঙি ছিঙি খায়। কীট-পতঙ্গ জাতীয় ক্ষুদ্ৰতম প্ৰাণী, সিহঁতে পাবি ধোৱা সৰু সৰু কণী আৰু এই কণীবোৰ কুটি ওলোৱা পোক আৰু লেটাৰোৰ এইবিধ ডালুকৰ উপাৰ্জন আশাৰ। জন্তুটো ডাঙৰ আকাৰৰ হোৱাৰ বাবে

এইবিলাক আহাৰে ইয়াৰ পেট ভৰাব নোৱাৰে। হান্টিত চৰি কুৰা কিছুমান স্তন্যপায়ী আৰু অন্যান্য গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীক দুৰ্বিধা বুদ্ধি এই বিধ ভালুকে আক্ৰমণ কৰে। সিহঁতৰ জীৱন বিনাশ কৰি পেট পূৰ্ত্তোৱাৰ বিকল্প ব্যৱস্থা কৰে। জগৎপ্ৰতিৰ কাষে পাৰ্জৰে থকা হাবি বোৰত বাস কৰিবলৈ লোৱা ভালুকে কেতিয়াবা দ্ব্যচীয়া প্ৰাণীৰো হানিবিধিনি ঘটায়।

ভালুকে হঠাৎ আক্ৰমণ কৰি প্ৰাণ বিনাশ কৰা দ্ব্যচীয়া জন্তু বিলাকৰ ভিতৰত ছাগলী, বাঘ-ছাগলী, ভেড়া আদি অনপ সৰু আকাৰৰ জন্তুবিলাক পৰে। চৰণীয়া পথাৰত মুকলি মনেৰে ঘাঁহ ৰাই চৰি ফুৰা অৱস্থাত কিয়া ইহঁতে গছৰ তলত নিচিন্ত মনেৰে জিৰণি লোৱা সময়খিনিত গৰখীয়াৰ অনুপস্থিতিৰ সুযোগলৈ ভালুকে ইহঁতৰ কোনোবা এটা দুৰ্ভগীয়া জন্তুৰ ওপৰত অপ্সিয়াই পৰে। পিঠিত তাৰ থকাও হাতোৰা ধনেৰে চকা এটা মাৰি প্ৰাণ বায়ু সিপুৰীলৈ পঠিয়াই দিয়ে। পাছত মৃত জন্তুটো তাৰ চোকা দাঁতৰে কানোৰ মাৰি ধৰি হাবিৰ মাজলৈ টানি নিয়ে। সেইদৰে জন্তুটো নি হাবিৰ মাজৰ সুবিধাজনক ঠাইত তাৰ মাংস খিনি দগজি দগজি ধায়গৈ।

ভালুকে সাধাৰণতে মুনুহলৈ ভয় কৰে। ওচৰেদি মানুহ পাৰ হৈ যোৱাৰ উমান পালে ই ঠাইতে চেপেটা মাৰি আত্মগোপন কৰিবলৈ যত্ন কৰে। হাজাৰে হওক ভালুক হ'ল এবিধ মাংসাছাৰী হিংসাকুৰীয়া বনৰীয়া জন্তু। মানুহৰ বুদ্ধি বিক্ৰমৰ লগত ই কেতিয়াও অগাভোটো হ'বলৈ সুবিধা নাপায়। তেনেদৰে মানুহক এবিধ অগীম বুদ্ধি বৃত্তি সম্পন্ন ক্ষমতাশীল আৰু দুৰ্জয় প্ৰাণী বুলি বিবেচনা কৰিবলৈ তাৰ আহৰি নাই। সেই কাৰণে কেতিয়াবা অকস্মাতে ভয় ৰাই আতুৰত পৰিলে আত্মৰক্ষাৰ বাবে ই মানুহকো আক্ৰমণ কৰিবলৈ বাধ্য হয়। অকলশৰীয়া হাবিতলীয়া পথেদি খোজ কাঢ়ি যোৱা মানুহে কেতিয়াবা এনে বিপৰ্যয়ৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হয়। এনে ভয়াবহ পৰিস্থিতিত হিংসাকুৰীয়া বন্যপ্ৰাণী কেইবিধ মানব পৰা নিজকে বক্ষা কৰিবৰ বাবে কি কৌশল অৱলম্বন কৰা আৱশ্যক সেই সম্পৰ্কত অসমীয়া সমাজৰ মাজত এখাৰি নীতিবচন প্ৰচলিত আছে।

বচন ফাকি হ'ল এই:-

“ম'হত লৰ

ৰাষত থৰ

ভালুকত পৰ

হাতীত বাগি”

বনৰীয়া ম'হে খেদি আহিলে লৰ দি বা দৌৰ দি পলাবলৈ চেষ্টা কৰিবলৈ নীতি বচনে কৈছে। হাবিত বাঘ দেখিলে বোলে একেধৰে তাৰ চকুলৈ চাই থাকিব লাগে। তেতিয়া হেনো বাঘটোৱে মানুহজনক তাতকৈ বলবান আৰু দুৰ্জয় প্ৰাণী বুলি ভাবি লাহেহৈক আঁতৰি দিয়ে। এনে বৰসাহ কৰি বাঘৰ লগত তুৰি-মুৰি কৰিবলৈ উপস্থিত বুদ্ধি বিচাৰি উলিয়াব পৰা মানুহ সতকাই পাবলৈ টান। তদুপৰি বাঘৰ কি বিগ্ৰাস। মানুহজনে আগভোট ধৰাৰ ইজিত পালে সি আঁতৰি নগৈ তাৰ ওপৰতে অপ্সিয়াই পৰিবও পাৰে। তেতিয়া দেখোন সকলো শেষ। বনৰীয়া হাতীৰ আক্ৰমণৰ পৰা নিজক

বন্ধা কৰিবলৈ হলে হেনো বাগি দি দি দৌৰ দিব লাগে। হাতী এটা প্ৰকাণ্ড জানো-
ৰাব। ই ঠাইতে ঘূৰা-পকা কৰি দৌৰিব নোৱাৰে। গতিকে তাৰ আক্ৰমণৰ পৰা
নিজক বন্ধা কৰিবলৈ হ'লে বাগি দি দি দৌৰ দিবলৈ নীতি বচনে বিধান দিছে।

এতিয়া ভালুকৰ কথাটো আহে। হাবিভূমীয়া লুঙ-লুঙীয়া পথেদি খোজ কাঢ়ি
অকলশৰে গৈ থকা দুই এজন পথিকে কেতিয়াবা অকস্মাতে ভালুকৰ সন্মুখীন হ'ব
লগীয়া হয়। শুনা যায় যে ভালুক জাতীয় প্ৰাণীয়ে কেনেবাকৈ মানুহক আক্ৰমণ কৰিব
লগীয়া হলে কিম্বা মানুহৰ সৈতে যুক্ত প্ৰযুক্ত হব লগীয়া হ'লে পাছ ঠেং দুখনৰ
ওপৰত থিয় হৈ লয়। হাতোবাখনত থকা দীঘল দীঘল নখেৰে মানুহ জনৰ নাকে
মুখে আঁচুৰিবলৈ ধৰে। পাছফাঁড়ৰ পৰা আক্ৰমণ কৰিব লগীয়া হ'লে পিঠিত আঁচোবা-আঁচুৰি
কৰি পিঠিখন আৰু ডিঙি ভাগ থকা সৰুকা কৰে। হাতত কোনো প্ৰকাৰৰ অস্ত্ৰ নাথ-
কিলে মানুহজন সহায়হীন হৈ পৰে। হাতত থকুৰিৰ নিচিনা অস্ত্ৰ থাকিলে তাক হেনো
সেই থকুৰিখনৰ ফাকত খামোচ মাৰি ধৰিবলৈ আগ বঢ়াই দিব লাগে। সি থকুৰিৰ
ফাকত খামোচ মাৰি থকাৰ সুযোগ লৈ থকুৰিখন ফাকৰ পৰা টানি উলিয়াই আনিব
লাগে। এগে এগে তাৰ পেটত সেই থকুৰিখন খুচ মাৰি বহুৱাই দিব লাগে। এনে
দুঃসাহসিক কাম কৰিবলৈ অৱশ্যে অসীম ধৈৰ্য আৰু সাহসৰ প্ৰয়োজন হয়।
বহুতো সাহসী মানুহে এনে ধৰণৰ কামত কৃতকাৰীতা লাভ কৰি থিয়টি উপাৰ্জন কৰাৰ
কথা শুনিবলৈ পোৱা যায়।

এতিয়া ওপৰত উল্লেখ কৰা নীতি বচনৰ উপদেশৰ কথাটো আহে। ভালুক
হেনো মৰা মানুহৰ শ স্পৰ্শ নকৰে। মৰা শ দেখিলে সি নিলগৰ পৰা শুঙি আঁতৰ
হৈ গুচি যায়। সেই বাবে হেনো ভালুক দেখিলে মৰভাও ধৰি মাটিতে পৰি দিব
লাগে। এই কামকে অতি দুঃসাহসিক কাম বুলি কব লাগিব।

ভালুক জাতীয় প্ৰাণী বিলাকৰ আৰু এটা বিশিষ্ট গুণ আছে। সেইটো হল এয়ে
যে এইবিলাক প্ৰাণীয়ে বহুত দিনলৈকে নোখোৱা নোবোৱাকৈ পৰি থাকিব পাৰে।
এনে অৱস্থাৰ বৃদ্ধাবলৈ ইংৰাজী ভাষাত "ছাইবাৰনেচ" শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই
শব্দটোৱে অগনীয়া ভাষাত কোনো জন্তুৱে "জান কালি শুই নিবলৈ কটোৱা" অৱস্থা-
টোক বুজায়। ১৯৬৮ চনত আমেৰিকালৈ যাওঁতে মই এবাৰ চেন্নী লুই নামৰ ঠাইত
প্ৰতিষ্ঠিত এখন চিৰিয়াখানা দৰ্শন কৰিবলৈ গৈছিলো। চিৰিয়াখানা চৌহদৰ সবহ ভাগ
ঠাই তেতিয়া বৰফৰ তলত পোত খাই আছিল। তেতিয়া ফ্ৰিফ্ৰীয়া বতাহ মাৰিছিল।
মই মূৰত এটা টুপী পিন্ধি লৈছিলো। কাণ দুখন সোণোকা আৰু কোমল বিধৰ দুচটা
আৱৰণেৰে ঢাকি লৈছিলো। মূৰৰ ওপৰেদি মেৰিয়াই ৰাখিব পৰা এডাল প্লাষ্টিকৰ
চেপেটা শলাই ঢাকনি দুখন লবচৰ নোহোৱাকৈ কাণ দুখনত হেচা মাৰি ধৰি ৰাখিছিল।
বেচ উন্মূ নগাৰ অৱস্থা অনুভৱ কৰিছিলো। এবাৰ ঢাকনি দুখন এৰ-ৱাৰলৈ
চেপ্টা কৰোঁতে অতিপাত ঠাণ্ডাত কাণ দুখন হলে ৰিহাদি বিহিছিল। পাছত আকৌ
ঢাকনি দুখন কাণত লগাই লৈহে বন্ধা পৰিলো। এই চিৰিয়াখানাত "প'লাৰ কিয়ৰ"
(বগা ভালুক) নামৰ এবিধ বেক দেশীয় ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী ৰখা হৈছিল। চিৰিয়া-

খানাত এইবিধ প্রাণী চাৰলৈ যোৰ মন গৈছিল। এজন কৰ্মচাৰীৰ পৰা জানিব পাবিলোঁ যে বগা ভালুক নামৰ প্রাণীয়ে তেতিয়া গাঁতৰ তিত্তৰত সোমাই গুই আছে। দুমাহ মানৰ পাছতহে তাৰ পৰা ওলাই আহিব। বুজিব পাবিলোঁ যে এই প্রাণীবিধৰ তেতিয়া “হাইবাবনেচনৰ” সময়।

“হাইবাবনেচনৰ” কালত একে দোঠাবিয়ে নোখোৱা নোখোৱাকৈ জন্তুটোৱে কেনেটেক জীয়াই থাকিব পাৰে সেইটো ভাবিহে তৰফ মাৰিব লাগে। এই অৱস্থাটোক জনশন বৃত্তৰ আখ্যা দিব পাৰি। গাঁতৰ তিত্তৰত পৰি থকা অৱস্থাত সিহঁতৰ পাকস্থলী সিক্তিকৰ হৈ থাকে আৰু উশাহ লোৱা যত্নই সকলো সময়তে কাম কৰে। শবীৰত পুঞ্জীভূত হৈ থকা চৰী আতীয়া পদাৰ্থই জন্তুটোৰ বাদ্যৰ অভাৱ পূৰণ কৰে।

পৰং কালৰ সময় ছোৱাত এই বিধ ভালুকৰ মিলন হয়। জাৰ কালি পোৱালি জগে। পাছৰৰ ওহা বা গছৰ লিপাব কাঁকৰ মাথত মাইকী জনীয়ে পোৱালি জগায়। জগাব পাছত পোৱালি কেইটা। লুতৰ পুতুৰকৈ মৰম লগা হয়। মাকৰ লগত যুখাযুখি কৰি কবিয়েই পোৱালি কেইটা ক্ৰমে ডাঙৰ হবলৈ ধৰে। সেই সময়তে মাকে তাঁহাতক নানা ধৰণৰ শিক্ষা দিয়ে।

হিমালয়ৰ মুগা ভালুক

এণী সন্ধ্যাপানী

ৰং । সাহাবী

শাস্তা আৰু চাৰি

লেখা — আৰু চাৰ্ছ আৰু চাৰ্ছ ইছাৰেণাচ

দেহত উপৰ হোৱা নোমবিলাকৰ বৰণৰ ভিত্তিত ভাগ কৰিব লগীয়া হ'লে গোটেই
বৃক্ষীয়কৈ নোমবিলাকৰ ভিত্তিত ভাগ কৰিব পাৰি। তাৰে কেইবিধ মানৰ গাৰ নোমবোৰ
ক'লা হয়। আন দুবিধ মানৰ ক্ষেত্ৰত এই নোমে মুগা ৰূপ ধাৰণ কৰে। সবাতোকৈ
শমত দেখা যায় যে উত্তৰ মেৰুৰ বৰফে গৰকা ঠাই বিলাকত যিবিধ ভালুক বাস কৰে
সেই বিধৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবিলাকৰ বৰণ বগলী চৰাইৰ পাখিৰ দৰে চো চো কৈ
বগা হয়। এতেকে পাউকতে কৈ থৰ পাৰি যে তিনিবিধ বেলেগ বৰণ ভালুক গোষ্ঠীৰ
এণী বিলাকৰ গাত প্ৰজাতি অনুযায়ী বিকশিত হৈছে। আমাৰ ভাৰত উপ-মহাদেশখনত
সচলচৰ বাস কৰা দুবিধ ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈ গৈছে।
তাদে এণীৰক মাটি-ভালুক বা “স্লথ-বিয়েৰ” আৰু আন বিধক গছ-ভালুক বা হিমালয়ৰ
ক'লা ভালুক নামেৰে পৰিচয় কৰিও দিয়া হৈছে। এই প্ৰৱন্ধত যিবিধ ভালুকৰ জীৱনালেখ্য
বৰ্ণনা দিবলৈ পোৱা হৈছে সেইবিধৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণ মুগা হয়।
তাকে হিমালয়ৰ মুগা ভালুক নামেৰে জনা যায়। ইয়াক ভাৰত উপ-মহাদেশৰ ভৈয়াম অঞ্চল
বিলাকত বাস কৰা সাধাৰণতে দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। শৈলমালাৰ ওৰ ওৰ পৰ্বতীয়া ঠাই-
বিলাকত এই বিধ ভালুকক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। মুগা ভালুকৰ সচলচৰ
বাসস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি কেবল ভাৰতবৰ্ষৰ হিমালয় পৰ্বতমালাতে সীমাবদ্ধ হৈ থকা
নাই। ইউৰোপ আৰু এয়া মহাদেশ দুখনৰ উত্তৰ অঞ্চলত থকা বহুতো এলেকাঠল
ইয়াৰ আবাস ভূমি বিৰূপি আছে। পশ্চিম গোলার্ধৰ উত্তৰ আমেৰিকাত আন এবিধ
প্ৰকাণ্ড আকাৰৰ মুগা ভালুক বাস কৰে। এইবিধ ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীক আমেৰিকাৰ
মুগা-ভালুক নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। ইউৰোপ মহাদেশৰ উত্তৰ অঞ্চলত থকা
কিছুমান ঠাইত যিবিলাক মুগা বগলীয়া ভালুক বাস কৰে সেই বিলাক আকাৰত প্ৰকাণ্ড
আৰু আকৃতিত ভয়ঙ্কৰ হয়। এইবিধ মুগা ভালুক ইউৰোপীয় মুগা-ভালুক নামেৰে
জনা যায়। উত্তৰ আমেৰিকাৰ উত্তৰ পশ্চিমত থকা অলাস্কা নামৰ ভূ-ভাগত নামবিধৰ

আপুৰুগীয়া বন্যপ্রাণী বাস কৰে। এই প্রাণী বিন্যাসৰ ভিতৰত আমেৰিকাৰ মৃগা-ভালুক নামেৰে জনাজাত প্রাণীবিধক অন্যতম বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। উল্লেখযোগ্য যে আমেৰিকাত আলেক্সাৰ ফানে বাস কৰা মৃগা-ভালুক বিন্যাস আকাৰত আনবিন্যাসক মৃগা ভালুকতকৈ যথেষ্ট ডাঙৰ হয়। ওপৰত উল্লেখ কৰা আটাইবিন্যাসক মৃগা-ভালুকক বুজাবলৈ “আৰচাচ্ আৰ্কটাচ্” নামৰ শব্দ দুটা সৰ্বত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই বৈজ্ঞানিক নামৰ তৃতীয় স্থানত সংযোগ কৰি স্থানীয় ভাৱে বলা কৰা জন্তুবিন্যাসক চিনাকি কৰি দিয়া হয়। ভাৰতবৰ্ষৰ হিমালয় পৰ্বতমালাত যিবিধ মৃগা-ভালুক বাস কৰে সেইবিধৰ বৈজ্ঞানিক নাম হ’ল “আৰচাচ্ আৰ্কটাচ্ ইছাবেলিনাচ্”।

হিমালয়ৰ মৃগা-ভালুক

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা আৰু হিমালয়ৰ মৃগা-ভালুক নামেৰে পৰিচিত ভালুক গোষ্ঠীৰ প্রাণীবিধ আকাৰত হিমালয়ৰ ক’লা ভালুকতকৈ ডাঙৰ হয়। ইয়াৰ দেহাটোও মজবুত আৰু আটল হোৱা দেখা যায়। কিন্তু ইউৰোপ

আৰু আমেৰিকা মহাদেশত যি যি উপ-প্রজাতিৰ ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰে সেই দুবিধ মুগা ভালুকৰ তুলনাত হিমালয় পৰ্বতমালাৰ বৰফে গৰকা ঠাইবোৰত বাস কৰা মুগা ভালুক জাতীয় প্ৰাণীবিলাক আকাৰত তুংনামূলক ভাৱে সৰু হয়। উত্তৰ পাশ্চিম আৰু মধ্য হিমালয়ৰ সুউচ্চ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰে এইবিধ প্ৰাণীৰ বাবে সচৰাচৰ বসতি স্থানবিলাক নিৰ্ণয় কৰে। যিবোৰ পৰ্বতীয়া ঠাইত ওখ ওখ মনল ভাৰতীয় গছবোৰৰ সীমানাৰে স্থায়ী ভাৱে প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে আৰু যি গাঁৱৰেখাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ৰোড-ডেজন্ প্ৰভৃতি সৰু আকাৰৰ গছ আৰু বিস্তীৰ্ণ ঘাঁহনি পথাৰৰ দৰে হেলনীয়া ঠাইবোৰ বিয়পি আছে এনেবোৰ সেউজীয়া পথাৰলৈ সময় বুজি মুগা ভালুকবোৰ নাগি নাগি আহে। জাব কালি ইহঁতে গুহা গছৰত কিম্বা পাখৰৰ তলত আশ্ৰয় লৈ নোখোৱা নোবোৱাকৈয়ে বহুত দিন পৰি থাকে। এইদৰে একে নেঠাইলৈ পৰি থকা অৱস্থাক “হাইবাননেচন” বুলি কোৱা হয় বুলি ইতিপূৰ্বে স্থানান্তৰত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। এই সময়ত শৰীৰত গোটিখাই থকা চৰীৰোৰে জন্তুক নোখোৱাকৈ জীয়াই থাকিবলৈ সহায় কৰে।

গৰম দিনবোৰ আহি পালে হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওপৰৰ ফালত ঠাইবোৰত গোট মাৰি থকা বৰফৰ চপৰাবোৰ লাহে লাহে গলিবলৈ আৰম্ভ কৰে। বৰফবোৰ গলি গলে সেই ঠাইবোৰত নানাবিধৰ ঘাঁহ আৰু অন্যান্য ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ উদ্ভিদৰ উৎপন্ন হয়। সেউজীয়া ঘাঁহনিবোৰত বনৰীয়া লিলি আৰু অন্যান্য জাতীয় উদ্ভিদবোৰ ফুলিবলৈ আৰম্ভ কৰে। তেতিয়া সেই ঠাইবোৰলৈ অনুপম প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য নাগি আহে। মুগা ভালুক জাতীয় প্ৰাণীবোৰে তেতিয়া ওপৰৰ ফালে উৎপত্তি হোৱা এই নতুন পৰিবেশবোৰলৈ লাহে লাহে গতি কৰে। কুমলীয়া ঘাঁহ খাবলৈ বুলি সেইবোৰ ঠাইত গোট খোৱা তুং-ভোজী বনৰীয়া প্ৰাণীবোৰ ইহঁতে ধৰি ধৰি খায়। গোক, পকৱা, কীট-পতঙ্গ আদি নিম্ন স্থাপৰ জন্তুৱে ইহঁতৰ খাদ্যাভাৱ আংশিক ভাৱে পূৰণ কৰে। এইবোৰ : পৰ্বতীয়া ঠাইত সচৰাচৰ বাস কৰা নিগনি, এলুৰ, মাৰমাট্ আদি প্ৰাণীবোৰকো ইহঁতে ধৰি ধৰি খায়। খোৱা বস্তুৰ অভাৱ হলে ইহঁতে আগতে গৰি থকা জন্তুৰ খেলা-পচা মাংসবোৰ বিচাৰি বিচাৰি খায় আৰু তেনে বস্তুবোৰে খাদ্যাভাৱ আংশিক ভাৱে পূৰণ কৰে।

কোৱা থাকিল্য যে এই পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত কিছুমান জনজাতীয় মানুহে নিগাজীকৈ বাস কৰে। সিহঁতে ছাগলী, ভেড়া আদি জন্তুও পোহে। গৰখীয়া ল'ৰাবিলাকে এই জন্তুবোৰ চৰাবলৈ মুকলি বুৰীয়া ঠাইবোৰলৈ যায়। সিহঁতে এই ঘৰতীয়া জন্তুবোৰ আকৈ আকৈ ঘাঁহনি পথাৰবোৰত চৰিবলৈ মেলি দিয়ে। আগৰ মুগা-ভালুকে সুযোগবুজি এই ঘৰতীয়া প্ৰাণীবোৰৰ দুই এটাক ধৰ কৰে।

এইবিধ ভালুকক পাখৰৰ মাজৰ সুবিধা জনক ঠাই আৰু গাঁতত লোৱাই পোৱালি জগোৱা দেখা যায়। পোনেই জগোতে পোৱালিবোৰৰ চকু জাপ খাই থাকে। দুই এদিনৰ পাছতে সিহঁতৰ চকু মেল খালে পোৱালি মখাই কেবেং বেবেং কৰিসকৈ ধৰে। খোজ কাঢ়ি ইকাল লিকাল কৰিব পৰা হলে মাক জনীয়ে ধোলাৰি ছলতে সিহঁতক লিকা দিবলৈ আৰম্ভ কৰে। এইবিধ ভালুককও এবাৰত একাধিক পোৱালি জগায়।

মালয় ভালুক

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—মাংসাছাৰী

গোত্ৰ—আৰ্চিডি

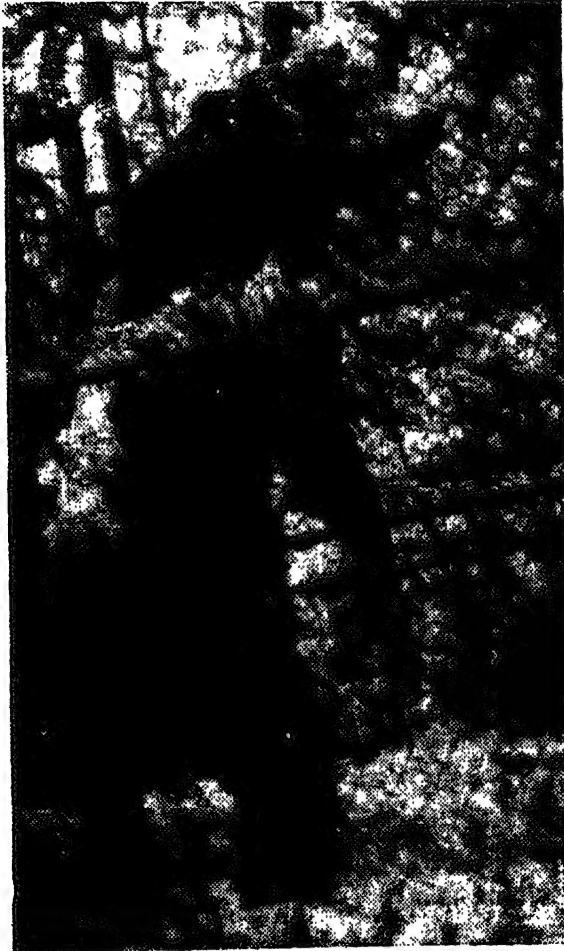
প্ৰজাতি—হেলেকটচ্ মালয়ানচ্

ভাৰত উপ মহাদেশৰ অন্তৰ্গত সচৰাচৰ বাস কৰা চতুৰ্ভুজ বিধ ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীক মালয় ভালুক নামেৰে জনা যায়। এইবিধ ভালুকৰ উৎপত্তি কম। সেই কাৰণে মাটি ভালুক আৰু গছ ভালুক নামেৰে পৰিচিত আন দুবিধ ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ দৰে ইয়াক অধিক যথেষ্ট দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। অলমকে কেন্দ্ৰ কৰি উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ কোনো কোনো হাৰি বনভিত্তি ইয়াক লেবেঙা লেবেঙাকৈ আনেঙে আনেঙে বাস কৰা দেখা যায়। এই বিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান বা স্বাভাৱিক পৰিবেশ আৰু বিচৰণ ভূমি কেৱল ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰিসীমাৰ ভিতৰতে আৱদ্ধ হৈ থকা নাই। দক্ষিণ পূব এচিয়াৰ বুৰ্মদেশৰ মাৰ্জেনি পাৰ হৈ গৈ ইন্দোনেচিয়া আৰু মালয়ালিয়া পৰ্যন্ত এইবিধ ভালুকক ঠাই অনুযায়ী বিকিণ্ড ভাৱে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সুৰাত্ৰা, জাভা, শ্ৰীলংকা, চিলিবিট্ আদি দ্বীপপুঞ্জত এই বিধ প্ৰাণীয়ে নিগ্ৰাহীকৈ বাস কৰিবলৈ উপযুক্ত পৰিবেশ বিচাৰি লৈছে। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ সিংগালে বৰা চীন দেশৰ বহুতো ঠাইত এইবিধ বন্যপ্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান বিস্তাৰিত হৈ আছে। এইবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ মালয় ভালুক নামৰ শব্দ দুটাৰ বাহিৰে অন্য কোনো নাম অনুযায়ী জাৰ্মান প্ৰচলিত হৈ থকা দেখা নাযায়। অন্যান্য দুবিধ আৰাধ এই ফালৰ ঠাইবিন্যাসত বাস কৰা ভালুকৰ দৰে এইবিধ ভালুককো গছৰ ওপৰলৈ উঠিব পাৰে।

মালয়ালিয়াৰ কালে এইবিধ বন্যপ্ৰাণীৰ উৎপত্তি দেখি। - সেই দেশৰ দাব অনুযায়ী এইবিধ ভালুকৰ নাম মালয় ভালুক হৈছে বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। আনৰ এই ফালৰ মাটি পানী আৰু জলস্ৰোতৰে এইবিধ প্ৰাণীক জিহ্ম পুখুৰি কাণ্ডৰ পথাৰ আভিভেকৈ ধাৰণ কৰি আহিছে। সিহঁত এইবিধ প্ৰাণীৰ জন্তু মাংসাৰ উত্তম পূৰ্ব ভাৰতৰ স্বাভাৱিক পৰিবেশ বিলাকত আশাতীত ভাৱে কমি অহাৰ উমান পোৱা গৈছে। কিন্তু ইয়াক আশাৰ এই ফালৰ মালয়বিন্যাসক কাটিব কেতিয়াহে হাৰি বনভিত্তি লগ পায়। নবৰ ভাৰত কোৱলৈ বুকুত ইংৰাজী ভাষাৰ “কি” আকৰ্ষণৰ লিপিখন কৰা লগ থকা মাটি ভালুক বা হিমালয়ৰ কাল ভালুক নামৰ ভালুক বিধৰ অৱস্থায় পৰিভ্ৰমণীয়া মালয়

ভেটা-ভেটি হয়। কোনো কোনো হাবিতলীয়া মানুহে কেতিয়াবা অকস্মাতে হাবিত দুই এটা ভালুকৰ পোহালি নিঠকৰা অৱস্থাত লগ পাই মৰমতে ধৰি লৈ আছে। সেই ভালুকৰ পোহালি তেওঁলোকে সবহ ভাগ ক্ষেত্ৰতে গুৱাহাটীৰ চিৰিয়া-খানালৈ প্ৰতি পালনৰ বাবে পঠাই দিয়ে। এই ভালুক পোৱালিবিলাকৰ সবহভাগকেই বুকুত আঁচ ধৰা হিমালয়ৰ ক'লা ভালুকৰ বংশধৰ বুলি প্ৰমাণিত হৈছে। মানৱ ভালুকৰ জন্তু-সংখ্যা আশাৰ হাবি

মানৱ ভালুক

বননিবিলাকত যথেষ্ট পৰিমাণৰ হোৱা হ'লে এই দৰে ধৰি অনা ভালুক পোহালিৰ জিভমত দুই চাৰিটা মানৱ ভালুকৰ পোহালিও থাকিলহেঁতেন। ১৯৬০ চন মানত এটা মানৱ ভালুকৰ পোহালি ধৰি আনি গুৱাহাটীৰ চিৰিয়াখানাত প্ৰতিপালন কৰি ৰখা হৈছিল। কিছু দিনৰ অন্তত তাৰ মৃত্যু হ'ল।

মেঘালয়ৰ শ্বিলং নগৰত লেডী হাইদৰী পাৰ্ক নামৰ খিৰণ প্ৰমোদোদ্যান পৰি-
পাটিকৈ বধা হৈছে সেইখনত নানাবিধ ফুলজাতীয় উদ্ভিদে শোভাৰ্চন কৰি বমক বমক
পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছে। নানা জাতীয় দেশী বিদেশী ফুল নগোৱা ভেটিবোৰ বিচিত্ৰ
ধৰণৰ ফুলৰ খোপাৰে উপচি থাকে। পানীত গজা ফুল-ধৰা গছবোৰে দ-চানেকীয়া
ঠাইবোৰ ধুনীয়াকৈ সজাই পৰাই ৰাখে। মেঘালয়ৰ এই পাৰ্কখনৰ ভিতৰতে কিছুমান
আকৰ্ষণীয় বন্যপ্ৰাণী আটোৱটোকাৰিকৈ বধাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। পুৱা গধূলি ইয়াত
মানুহৰ ভিৰ হয়। দৰ্শক সকলে তাত প্ৰৱেশ কৰি নানা বিধৰ বন্যপ্ৰাণী আৰু খোপা
খোপে ফুল ফুলি থকা গছ নতাব সৌন্দৰ্য্য উপভোগ কৰাৰ উপৰিও প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে
নানা জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰে। আপুৰুগীয়া বন্যপ্ৰাণী কিছুমান প্ৰতিপালন কৰি
বধাৰ ব্যৱস্থা থকাৰ বাবে এই প্ৰমোদোদ্যানখনক “মিনি জু” অৰ্থাৎ “ক্ষুদ্ৰ চিৰিয়াখানা”ৰ
আখ্যাও দিয়া হয়।

ক্ষুদ্ৰ সংৰক্ষণৰ এই চিৰিয়াখানাতো এটা মালয় ভালুক গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বধা হৈছিল।
অন্তটো আকাৰত বেচ ডাঙৰ আৰু দেখনত ধুনীয়া আছিল। যিটো সৰু ধৰণ
আহিত বনোৱা সজা বা আবেষ্টনীৰ ভিতৰত এই দৰ্শনোপযোগী জন্তুবিশেষক বধা
হৈছিল পুৱা গধূলি তাৰ কাষত সদায়েই দৰ্শকৰ সমাবেশ হৈছিল। ধেমেলীয়া প্ৰকৃতিৰ
জন্তুটোৱে দৰ্শক সকলৰ পৰা কিবা খোৱা বস্তু পোৱাৰ আশাত হাতোকা এখন নোহাৰ
নেইলিঙৰ বাহিৰৰ ফালে আগ বঢ়াই বঢ়াই দিছিল। তাৰ তেনে ধেমেলীয়া ব্যৱহাৰত
দৰ্শকসকলে আনন্দ পাইছিল। এদিন এটা ডাঙৰ দুৰ্ঘটনাই চিৰিয়াখানাৰ আনন্দ পৰি-
দেশ্য অন্ত পেলালে। ঘটনাটো ঘটিছিল ঠিক এনেদৰে।

ক্ষুদ্ৰ সংৰক্ষণৰ এই চিৰিয়াখানা তথা প্ৰমোদোদ্যানত প্ৰতিপালন কৰি বধা
আপুৰুগীয়া বন্যপ্ৰাণীবিলাকক যিজন কৰ্ম্মায়ে ততাকান কৰিব লগীয়া হৈছিল তেওঁৰ
নাম বাহাদুৰ চেট্টী আছিল। তেওঁৰ সম্পূৰ্ণ নামটো অৱশ্যে ভাল দৰে এতিয়া মনত
নপৰে। কৰ্ত্তব্যনিষ্ঠাৰ ফালৰ পৰা এওঁৰ বেচ নাম আছিল। বন্যপ্ৰাণী বিলাকক সময়-
মতে খাবলৈ দিয়াৰ পৰা আৰম্ভ কৰি গোটেই উদ্যানখনৰ পৰিবেশ ফুঁ মাৰি তাত ৰাৰ
পৰাটক পৰিষ্কাৰ কৰি বধাৰ বাহ্যতীয় কাম এওঁৰ তত্ত্বাৱধানতে সম্পাদিত হৈছিল। উদ্যানৰ
ভিতৰতে তেওঁ বাস কৰা বাঁহ কাঠৰ ঘৰটো আছিল। মানুহজনে এই ঘৰটোত অকলে
অকলে বাস কৰিছিল। এদিন সন্ধিয়াৰ পাছত তেওঁ ঘৰটোৰ ভিতৰত সোমাই জুইশালৰ
কাষতে বহি ভাত বন্ধাৰ কামত ব্যস্ত আছিল। এনেতে মালয় ভালুকটো সজাৰ ভিতৰৰ
পৰা কেনেবাটক ওলাই আহি এওঁ ভাত বান্ধি থকা ঘৰটোৰ ভিতৰত সোৱালগৈ।
উৰাতু খাই মানুহজনে ভিৰাই পকাই বাহিৰলৈ পৌৰ দিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। ভালুক-
টোৱে তেওঁক পাছে পাছে খেদি নি গেইটৰ কাষ পোৱালেগৈ। গেইটখন তেতিয়া
বন্ধ অৱস্থাত আছিল। গেইটৰ ওপৰলৈ উঠি মানুহজনে পাব হ’বলৈ চেষ্টা কৰোঁতেই
ভালুকটোৱে তেওঁৰ পিঠিত তাৰ শক্তিমূল হাতোকাখনেৰে ধাপ মাৰি পাৰে মানে আঁচ-
বিৰলৈ আৰম্ভ কৰিলে। তেজৰ টোপাৰে তাৰ গোটেই দেহ বাঙলি হ’ল। বাটেদি
অহা বোৱা কৰা মানুহে তাৰ সেই দুৰাৱস্থা দেখি চিঞৰ বাধৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰাত

ভালুক পলাল। বেচেৰাক চিকিৎসান বাবে হস্পিতাললৈ নিয়া হ'ল যদিও ডাক্তৰে তেওঁক
ৰচাৰ নোৱাৰিলে। ১২ ঘণ্টামান সংগ্ৰাম কৰি শেষত তেওঁ মৃত্যুক আকোঁৱালি ল'ব
লগা হ'ল। কি মৰ্দ্ভেদী ঘটনা! মূলকি হৈ টাউনত ভ্ৰমণ কৰি কুৰিবলৈ লোৱা
এই আপৰঙ্গীয়া জন্তটোকো পাছত ওলি বিহু কৰি নিৰ্মম ভাৱে ৰখ কৰিব লগা হ'ল।
মালয় ভালুক জাতীয় এই প্ৰাণীটোকো মেঘালয়ৰ কোনোবা এখন হাৰিৰ পৰা বৰি অনা
হৈছিল। পিছে হলে কি হব। মৃত্যুৱে তাক ছাত্ত বাউলি দি মাতি
আনিলে আৰু শেষত সি মৃত্যুবৰণ কৰিব লগা হ'ল। মেঘালয়তো এই জাতীয়
প্ৰাণী বনৰীয়া অৱস্থাত বৰ বেছি পৰিমাণে আছে বুলি ক'ব নোৱাৰি।

মালয় দ্বীপপুঞ্জত সাধাৰণতে বাস কৰি থকা বিধৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে এইবিধ
ভালুকক মালয়-ভালুক বা মালয়দেশীয় ভালুক বুলি কোৱা হয়। আচলতে ইয়াক “মাল-
য়ান চান ৰিয়েৰ” নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। অলৰীয়া ভাষাত আমি বজিতা
খুৱাই ইয়াৰ নামকৰণ কৰিবলৈ হলে “মালয়ৰ সূৰ্য-মুখী” ভালুক বুলি ক'ব পাৰোঁ।
ইমান দীঘলীয়া নামেৰে জন্তটোক মাতিবলৈ আমাৰ সময় তো নায়েই ধৈৰ্যবো অডাৰ।
সেই বাবে আমি এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক মালয় ভালুক বুলিয়েই কম। মালয়চিয়ান
হাৰিবোৰত উৎপন্ন হোৱা গছৰ ডালত বহি এই বিধ প্ৰাণীয়ে বাতিপুৱাৰ ব'দ চেৰেঙাৰ
উমখিনি উপভোগ কৰে। ওচৰৰ গছৰ ডালত উঠি সেই দেশৰ এবিধ হলৌ ৰান্ধৰে
ইয়াক দেখি পাৰে মানে উকি মাৰি চিঞৰে। ব'দ লোৱাৰ অভ্যাস থকাৰ বাবেই এই
বিধ প্ৰাণীক “মালয়ান চান ৰিয়েৰ” অৰ্থাৎ “মালয়: সূৰ্যমুখী ভালুক” বুলি কোৱা হয়।

পাণ্ডা জাতীয় প্ৰাণীবিদ্যাক

এচিমা মহাদেশৰ কোনো কোনো ঠাইত পাণ্ডা নামেৰে জনাজাত দুবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। দেখাত এইবিলাক প্ৰাণীক নিচেই সৰু আকাৰৰ ভালুক বেন লাগে। তাৰে এবিধক “জায়েন্ট পাণ্ডা” আৰু আন বিধক “ৰেড পাণ্ডা” নামেৰে জনা যায়। “ৰেড পাণ্ডা” বা ৰঙা পাণ্ডা নামৰ জন্তু বিধ ভাৰতবৰ্ষীয় প্ৰাণী। হিমালয় শৈলমালাৰ ওখ ওখ পৰ্বতীয়া ঠাইৰ হাৰিবননি বিলাকত এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে। ইহঁতৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণ চক লেটৰ দৰে উজ্জ্বল হয়। নেপাল, ভূটান, ছিক্কিম আৰু অৰুণাচল প্ৰদেশৰ বিভিন্ন ঠাইত এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে। হিমালয় পৰ্বতৰ সিপাৰে চীন দেশৰ কোনো কোনো ঠাইত আন এবিধ পাণ্ডা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰে। এইবিধ পাণ্ডাক “জায়েন্ট পাণ্ডা” অৰ্থাৎ সৈতাকায় পাণ্ডা নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। “জায়েন্ট পাণ্ডা” আকাৰত “ৰেড পাণ্ডা”তকৈ যথেষ্ট ডাঙৰ হয়। ইয়াৰ গাত কজলা বৰণৰ নোমৰ উৎপত্তি হয়। বিচিত্ৰ বৰণৰ নোমৰ আৱৰণেৰে সৈতে জন্তুটো মৰম লাগি যোৱাতকৈ ধুনীয়া হয়। এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ জন্তু-সংখ্যা এতিয়া চীন দেশত আশাতীত ভাৱে কমি আহিছে। সেই কাৰণে এই বিধ প্ৰাণীক আন্তৰ্জাতিক ভিত্তিত বিপদাপন্ন প্ৰজাতি বুলি গণ্য কৰা হৈছে। তদুপৰি প্ৰাকৃতিক পৰিবেশত ইয়াৰ বংশ বৃদ্ধি কৰি অতীতৰ অৱস্থা ফুটাই আনিবলৈ সকলো প্ৰকাৰৰ ব্যৱস্থা হাতত লোৱা হৈছে।

“ৱাৰ্ল্ড ৱাইল্ড লাইফ ফাণ্ড” (বিশ্ব বন্যপ্ৰাণী ন্যাস সমিতি) নামৰ বিশ্ববিদ্যা অনুষ্ঠানে “জায়েন্ট পাণ্ডা”ৰ ছবিখনক প্ৰতীক ৰূপে গ্ৰহণ কৰি এই বিধ প্ৰাণীৰ প্ৰতি সকলোৰে গুৰুত্ব আকৰ্ষণ কৰাৰ বাবে ব্যৱস্থা হাতত লৈছে। “জায়েন্ট পাণ্ডা” নিচিনা মৰম লগাটকৈ ধুনীয়া অথচ বিপদৰ সন্মুখীন হৈ পৃথিৱীৰ বুকুৰ পৰা একেবাৰে নিঃশিচ্ছ হৈ যোৱাৰ আশঙ্কা থকা এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ সাধাৰণ সহায়ত “ৱাৰ্ল্ড ৱাইল্ড লাইফ ফাণ্ড” বিশ্বৰ সকলো সচেতন নাগৰিকৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিছে। এইবিধ প্ৰাণীৰ ছবিখনৰ জৰিয়তে সন্মুখী সৰ্বিনয়ে বিশ্বৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা আপুৰুগীয়া বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ কৰিবৰ বাবে আত্মজানাইছে।

কেইজনমান বৈজ্ঞানিক তথা বন্যপ্ৰাণী বিদে চীন দেশত “জায়েন্ট পাণ্ডা”ৰ অৱস্থা নিৰ্ণয় কৰিবৰ বাবে যথোপযুক্ত ব্যৱস্থা হাতত লৈছে। কিছুদিন পূৰ্বে তেওঁলোকে সম্পাদন কৰা অনুসন্ধান আৰু পিয়ল কাৰ্যৰ ফলাফল এতিয়া আনিব পৰা গৈছে। ইয়াৰ পৰা জানিব পৰা গৈছে যে চীন দেশৰ বিৰোধী ঠাইত সাধাৰণতে এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে নানা কাৰণত সেই স্বাভাৱিক পৰিবেশ বিলাকৰ সজোচন ঘটিছে। চীন চৰকাৰে

অবশ্যে অভয়াবন্য সঙ্গত আছুতীয়া পৰিবেশ সৃষ্টি কৰি এইবিধ আপুৰুগীয়া প্রাণীক যাউতিবুগীয়াটক সংৰক্ষণ আৰু সংস্থাপন কৰিবৰ বাবে যাদৃতীয় ব্যৱস্থা হাওঁত লৈছে।

এইবিধ বিচিত্ৰ প্রাণীয়ে যিবিলাক গছৰ পাত ভক্ষণ কৰি জীৱন ধাৰণ কৰে সেই বিলাক গছৰ ভিতৰত এবিধ বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদক সৰ্বপ্রধান স্থান দিব লাগিব। এইবিধ বাঁহৰ পাতবোৰ বাঁহ ইহঁতে পেটৰ ক্ষুধা নিবাবৰণ কৰে। অন্য কোনো জাতীয় গছৰ পাত আদি খোৱা বিধৱত এইবিধ পাণ্ডাই অকণো অভিকণটি প্রদৰ্শন কৰা দেখা নাযায়। বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদ বিলাকৰ এটা লেখত লৰ্ণ লগীয়া বৈচিত্ৰ্য হ'ল এয়ে ইহঁতে অন্যান্য গছ-গছনিৰ দৰে প্রতি বছৰতে ফুল নধৰে। প্ৰায় ২০।২৫ বছৰৰ অন্তৰে অন্তৰে বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদবিলাকৰ ফুল ধৰে। যি বছৰত ইহঁতৰ ফুল ধৰে সেই বছৰত এটা ভাওঁত বাঁহৰ আটাইবোৰ গছেই একে সময়তে একেলগে ফুল ধৰে। বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ আন এটা বৈচিত্ৰ্য হ'ল এয়ে যে ফুল ধৰাৰ পাছত আটাইবোৰ বাঁহ মৰি যায়। সৰ্বাধিক ভাৱে পুষ্পৰ বিকাশ হোৱা এই প্রাকৃতিক বিস্ময়ক সাময়িকী পুষ্পধাৰণ বৃদ্ধি অভিহিত কৰা হয়। ফুল ফুলা বাঁহৰ পৰা বিবোৰ গুটি মাটিত সৰি সৰি পৰে সেই গুটিবোৰৰ পৰা অল্পৰ গজি পুৰঠ বাঁহ-গছ হ'বলৈ কেইবাটাও বছৰ লাগে। বিশেষজ্ঞ সকলে অনুমান কৰিছে যে ১৯৮৫ চনত চীন দেশত থকা আৰু "জায়েন্ট পাণ্ডাই" পাত খোৱা আটাই-বোৰ বাঁহ ফুলিব। এইবাবে ফুল ধৰা বাঁহ-গছবোৰ সেই বছৰত একেলগে মৰি গ'লে "জায়েন্ট পাণ্ডা" বিলাকৰ জীৱনলৈ দুৰ্ভিক্ষ নামি আহিব। সেই বাবে পৃথিবীৰ বিভিন্ন দেশত থকা বন্যপ্রাণী বিদ্-মকল এতিয়া মহা চিন্তাত পৰিছে। "জায়েন্ট পাণ্ডাক" বন্ধা কৰিবলৈ তেওঁলোকে গভীৰ ভাৱে চিন্তা কৰি প্ৰতিকাৰৰ পথ উদ্ধাৱন কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে।

"জায়েন্ট পাণ্ডা" আৰু "শ্বেত পাণ্ডাৰ" সচৰাচৰ বাসস্থান অতীততে দক্ষিণ পূব এচিয়াৰ ব্ৰহ্মদেশটোকৈ বিচলি আহিছে। "জায়েন্ট পাণ্ডা" এতিয়া বৰ্মা দেশত পাবলৈ নাইকিয়া হ'ল। গছৰ ওপৰৰ ডালে-পাতে বগাই কুৰা প্রকৃতিৰ বৃক্ষবাদী প্রাণী হলেও পাণ্ডা বিলাকে যাকো সমুদ্ৰে প্ৰবিশ বৃদ্ধি আটাইলৈকে লাবি আহে আৰু মাটিত পৰি থকা খোৱা বস্তুবোৰ বিচাৰি বিচাৰি ধাৰহি। ইহঁতৰ দাঁতবিলাক অতিপাত বজবুত আৰু শক্তিসম্পন্ন হয়। এই দাঁতৰ সহায়ত ইহঁতে অতি টাল কৰ্ত আৰু আঁহ থকা পৰ্ণাৰ ডাঙি-ছিতি চুৰাব কৰিব পাৰে। সেইবাবে খোৱা বস্তু হজম কৰাত ইহঁতৰ অকণো অসুবিধা নহয়।

যেহেতু ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰি সীমাৰ অন্তৰ্গত কেৱল "শ্বেত পাণ্ডা" বা বঙা পাণ্ডা নামৰ প্রাণীবিধকহে বাস কৰা দেখা যায়, সেইবাবে পৰবৰ্তী প্ৰবন্ধৰ সহায়ত এইবিধ প্রাণীৰ জীৱনলৈখ্য অৱন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ব। কোৱা বাহুল্য যে "শ্বেত পাণ্ডা" অন্যতম নাম হ'ল "কেই বিয়ে"। তাকে জননীয়া ভাষাত বেকুৰী-ভালুকৰ আখ্যা দিয়া হৈছে।

মেকুৰী-ভালুক বা বঙা পাণ্ডা

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—মাংসাখৰী

গোত্ৰ—এলিওৰিডি

প্ৰজাতি—এলিওৰাচ্ ক্ৰু.গেনচ্

মেকুৰী-ভালুক বা বঙা-পাণ্ডা নামৰ এবিধ প্ৰাণীৰ বিষয়ে এই প্ৰবন্ধত আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে। আমাৰ অসমৰ বনভূমি বিলাকত এইবিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা নাযায়। হিমালয় শৈলমালাৰ ওখ ওখ পৰ্বতীয়া ঠাইৰ গছ-গছনিবিলাকত এই বিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অথচ নাগালেণ্ড, মেঘালয় আদি পাহাৰী ৰাজ্যবিলাকত থকা হাৰি-বননি বিলাকত পাণ্ডা গোষ্ঠীৰ কোনো প্ৰাণী বাস কৰাৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ এতিয়ালৈকে পোৱা নাই। ঠিক সেইদৰে অসমৰ অন্তৰ্গত থকা কাৰ্বি আংল আৰু উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্বত্য জিলা দুখনৰ স্বাভাৱিক পৰিবেশ বিলাকত বঙা-পাণ্ডা বাস কৰি আছে বুলি জনা নাযায়। সেই কাৰণে গিৰিৰাজ হিমালয়ৰ ওখ ওখ পৰ্বতীয়া বনভূমি বিলাকেই এইবিধ প্ৰাণীৰ বাবে সচৰাচৰ বাসস্থান বুলি ধৰি লব লাগিব। নেপাল আৰু ভূটানৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ছিক্কিমৰ মাজেসি অৰুণাচল প্ৰদেশলৈকে যি পাৰ্বত্য ভূ-ভাগ আছে সেই বিস্তীৰ্ণ অঞ্চলতে এইবিধ প্ৰাণীয়ে নিগাজীকৈ বাস কৰিছে। হিমালয় শৈলমালাৰ সুউচ্চ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰ অতিক্ৰম কৰি ইহঁতৰ কিছুমান প্ৰাণী চীন দেশৰ দক্ষিণ অঞ্চলত সোমায়গৈ। দক্ষিণৰ ফালে ব্ৰহ্মদেশৰ কোনো কোনো ঠাইত এইবিধ প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা যায়। উল্লেখযোগ্য যে ব্ৰহ্মদেশত বাস কৰা বঙা পাণ্ডা বিলাকৰ নোৰবোৰ তুলনা মূলক ভাৱে দীৰ্ঘ হয়। তদুপৰি সেইখন দেশৰ স্বাভাৱিক পৰিবেশ বিলাকে ধৰণ কৰা বঙা-পাণ্ডা বিলাকৰ মূৰবিলাক আকাৰত তুলনা-মূলক ভাৱে ডাঙৰ হোৱা দেখা যায়। সেইখন দেশত সাধাৰণতে বাস কৰা বঙা-পাণ্ডা বিলাকৰ দাঁতবোৰ অধিক শক্তিশালী আৰু মোটা বুলি জীৱৰদ্ পণ্ডিত সকলে অভিন্নত প্ৰকাশ কৰিছে। ইহঁতৰ দেহৰ দীৰ্ঘতা হিমালয়ত বাস কৰা বিলাক প্ৰাণীৰ দেহৰ দীৰ্ঘতাতকৈ তুলনামূলক ভাৱে বেছি বুলি প্ৰমাণিত হৈছে। তদুপৰি এই ভূ-ভাগত নিগাজীকৈ থলুৱা ভাৱে বাস কৰা বঙা-পাণ্ডা বিলাকৰ মূৰৰ আকৃতি ধোপোৰা আৰু মূৰীয়া ধৰণৰ হোৱা দেখা যায়। ইহঁতৰ ঠোঁট কেইখন অধিক চুটি আৰু মঙহাল হয়।

বঙা-পাণ্ডা বিলাকৰ অন্যতম নাম হ'ল মেকুৰী-ভালুক। ইয়াৰ দ্বাৰা ইটো কথা বুজা যায় যে প্ৰকৃতে ই ভালুকৰ দৰে হ'লেও বেৰঙা অধিকল মেকুৰীৰ নিচিনা হয়। সেই কাৰণে এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক মেকুৰী-ভালুক অৰ্থাৎ মেকুৰীৰ গিচিনা ভালুক বুলি কোৱা হৈছে। প্ৰকৃতে এইবিধ প্ৰাণীক মেকুৰী গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বুলি কোৱা

বঙা-পাণ্ডা

পধ্যেই ক'ব নোৱাৰি। ভালুকৰ লগত সামান্য ভাৱৰ দৈহিক সামঞ্জস্য থাকিলেও জীৱবিদ পণ্ডিত সকলৰ মাপকাঠিত ইহঁতক ভালুক বৈদৰ প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰিব নোৱাৰি। সেই বাবে পাণ্ডা বিলাকৰ বাবে “এলিওডিডি” নামৰ এটা বৃক্ষ গোত্ৰ বা পৰিয়ালৰ সৃষ্টি কৰা হৈছে।

বঙা-পাণ্ডা নামৰ প্ৰাণী বিলাকক বৃক্ষবাসী প্ৰাণীৰ আখ্যা দিব পাৰি। গছৰ ওপৰত বগুৱা বাই বাই কুখাটোৱেই এইবিধ প্ৰাণীৰ চিহ্নজন বীতি। অৱশ্যে আৱশ্যক হ'লে ইহঁতে মাটিটোও নানি আছে। ঠেঙৰ পতাৰ অ'গ ভাগত থকা আঙুৰি কেইটাত কোঁচাব আৰু মেলিব পৰা বিধৰ নথ থাকে। এই দৰে কোঁচাব আৰু মেলিব পৰা আঙুলিৰ নথৰ সহায়ত গছৰ ডালত খামোচ মাৰি ধৰি ধৰি সিহঁতে অতি সহজে বগাই কুৰিব পাৰে। ধৰীৰত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণ গভীৰ ভাৱে বগুৱা কিম্বা চক্লেট বৰণীয়া হয়। সেই বাবে হাবিৰ মাজৰ কোনোবা এজোপা গছৰ ডালত বহি থাকিলে ই নিলগৰ পৰা টল্ টল্ টক জিলিকি থাকে। পাতৰ আঁৰত নিৰলে বহি থাকি ই শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণীৰ পৰা নিজক ৰক্ষা কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰে। গছৰ ডালৰ কেৰেঙনি বা ধোন্দৰ ভিতৰত নিতাল মাৰি শুই থকা অৱস্থাত ইয়াক সহজে বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰি। ঠেঙৰ অ'গ ভাগত গজা নোমবোৰৰ বৰণ ক'লা চানেকীয়া হয়। বগা বনৰীয়া মুখৰমৰ দুয়োকাষে দুচটা বগুৱা বৰণৰ দীঘল চানেকীয়া পাৰি থাকে। এই পাৰিৰ দুয়োকাষে দুচটাকৈ ধনুভীৰীয়া দাগ থাকে। বিভিন্ন বন্তৰ কাৰুকাৰ্য্যৰে সুশোভিত হৈ থকাৰ বাবে জন্তুটোৰ মুখখনে অঁকাৰিকা গাৰ ৰূপ লয়। ইয়াৰ জোপোহা নেজ ডালতো খাপ খাপকৈ সজোৱা ক'লা বনৰীয়া দাগ থাকে।

বঙা-পাণ্ডা নিশাচৰ প্ৰাণী। দিনৰ দিনটো গছৰ ওপৰত উঠি থাকিয়েই ই সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। গছৰ ধোন্দৰ ভিতৰত নিৰলে সোমাই থাকে। দুটা ডালৰ মাজত উৎপন্ন হোৱা সুবিধাজনক ঠাইত চেপেটা মাৰি পৰি থকাটো ইয়াৰ জাতিগত স্বাভাৱিক নিয়ম। এনেবোৰ ঠাইতে গভীৰ টোপনিত লালকাল হৈ জন্তুটোৱে একে নেঠাবিয়ে দিনৰ দিনটো পৰি পৰি থাকে। এনে ধৰণৰ নিশাচৰ প্ৰাণীক দৰ্শনৰ উপযোগী কৰি ৰাখিবৰ বাবে পশ্চিমীয়া উন্নত দেশৰ চিৰিয়াখানা বিলাকত বিশেষ ব্যৱস্থাৰ আয়োজন কৰিব লগীয়া হয়। যিটো সজাৰ ভিতৰত নিৰ্জু প্ৰকৃতিৰ নিশাচৰ প্ৰাণী বন্ধা হয় সেইটো সজা বা আবেষ্টনীৰ ভিতৰখন শক্তিশালী বৃদ্ধ লাইটৰ সহায়ত গোটেই নিশা পোহৰ কৰি ৰখা হয়। লাইটৰ উজ্জ্বল পোহৰত নিশাচৰ প্ৰাণী কেইটাই ৰাতিকে দিন হৈছে বুলি ভাবি আতুতীয়াকৈ সজাই ৰখা ঠাইত নিৰলে পৰি থাকে। দিনত এই সজাৰ ভিতৰখন ক'লা চিত কাপোৰেৰে বেৰি ৰুৰি আন্ধাৰ কৰি ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। জন্তু ঠাইটোৰ দেহৰ ওপৰত চিলমিলীয়া পোহৰ পৰিবলৈ দিয়া হয়। ৰাতিৰ আন্ধাৰ হৈছে বুলি ভাবি সিহঁতে তেতিয়া ইফালে সিকালে ঘূৰাঘূৰি কৰি আহাৰ বিচৰা কামত লাগি ৰায়। চিৰিয়াখানা চাবলৈ অহা লোক সকলে তেতিয়া সিহঁতৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰি আৱোধ পায়। আগ্ৰহী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এইবিধ প্ৰাণীৰ জীৱন বুৰঞ্জী অধ্যয়ন কৰিবলৈ সুবিধা হৈ পৰে।

নানাবিধ বনৰীয়া গছৰ ফলমূল খাই বেড-পাণ্ডা বিলাকে জীৱন ধাৰণ কৰে। গছৰ কোমল শিপা, আলু, কুঁহিপাত আদি নিৰামিধ খাদ্যৰ প্ৰতি এইবিধ প্ৰাণীৰ অ ভকতি বেছি।

গছৰ ধোন্দৰ ভিতৰত সোমাই থকাৰ সময়খিনিতে এইবিধ প্ৰাণীৰ মাইকীজনীয়ে পোৱালি জগায়। বঙা-পাণ্ডা বোৰক মৰম লাগি বোৱাকৈ ধুনীয়া আকৃতিৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব লাগিব। কিছুমান পাহাৰী ঠাংগে এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ দুই এটা পোৱালি হাবিৰ মাজৰ পৰা ধৰি আনি ঘৰত পোহৰি। ই অতি সহজে পোহ মানে আৰু মানুহৰ হাক বচন সনা বিষয়ত বহুতৰ ডাঙ প্ৰদৰ্শন কৰে।

উদ্. উইজেন, গ্ৰেবেলা, মাৰ্ট'ন প্ৰভৃতি জন্তু-সমূহ

উদ্, উইজেন, গ্ৰেবেলা, মাৰ্ট'ন প্ৰভৃতি কেইবিধমান সৰু আকাৰৰ প্ৰাণীক একে লগে সাবৰি লৈ “মাছ্ টেলিডি” নামৰ এটা বিশেষ গোত্ৰ বা পৰিয়ালত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাবলীত এই প্ৰত্যেক বিধ জানোৱাৰন দেখত গাইগুটীয়া ভাৱে কিছুমান স্বতন্ত্ৰ ৰূপ আৰু গুণৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আনহাতে উইনহাডীয়া ভাৱে ইহঁতৰ দেখত এনে কিছুমান গুণ আৰু ৰূপৰ বিকাশ সাধন হৈছে যে জীৱবিদ্ পণ্ডিতসকলে সিহঁত আটাইবোৰকে লগ লগাই এটা বিশেষ গোত্ৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ একাধিক কাৰণ বিচাৰি পাইছে। গুৰিদাঁত বিলাকৰ গঠন প্ৰণালী আৰু বিশিষ্ট আকৃতি প্ৰকৃতিৰ গুণাগুণে ইহঁতক একেটা পৰিয়ালত স্থান দিয়াত বহুতো সৰল বোণাইছে। শৰীৰৰ অন্যান্য অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গ কিছুমান গাইগুটীয়া ভাৱে পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি দেখা গৈছে যে প্ৰত্যেক বিধ প্ৰাণীয়ে নিজ নিজ ক্ষেত্ৰত বেলেগ বেলেগ ৰূপ বা গঠন প্ৰণালীৰ দ্বাৰা আত্মপ্ৰকাশ কৰিব পাৰিছে। সাধাৰণতে দেখা যায় যে যি যি পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাত বেলেগ বেলেগ জাতৰ প্ৰাণী বাস কৰে সেই সেই পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাই সিহঁতৰ জাতিগত জীৱনত অসীম প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে উদ্ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ কথাই ধৰা যাওক। ইহঁতে সাধাৰণতে পানীত নাদুৰি সাতুৰি কুৰে আৰু পানীত থকা মাছ ধৰি ধৰি ৰাই জীৱন ধাৰণ কৰে। নাও চলোৱা বঠাৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিবৰ বাবে ইহঁতৰ ঠেঙৰ পতাত একোখন পাতলীয়া ছাল থাকে। আঙুলি কেইটাক লগলগ কৰি ৰখা এই ছালখনে পানীত সাৰ্তোঁৰা কামত ইহঁতক সহায় কৰে। শৰীৰত নোমৰ আৱৰণ থকা বিধন ছাল থাকে সেইখন ছালত গজা নোমবিলাকৰ গঠন প্ৰণালী এনে যে সেই নোমবোৰৰ মাজেদি পানী সৰকি গৈ জন্তটোক লেৰেমা কৰি ভিজাই নাৰাখে। সেই কাৰণে বাবে বাবে ৰামলৈ উঠি পুনৰ পানীত নাৰিব লগীয়া হলেও সাৰ্তোঁৰা কাৰ্যৰ বাবে জন্তটো কেতিয়াও অকামিলা নহয়। সেই অনুপাতে ইয়াৰ নেজডালো মোটা আৰু মণ্ডহাল হয়। পানীৰ তলে তলে দিক্ নিৰ্ণয় কৰি আগ বাঢ়ি যোৱা কামত এই নেজডালে জন্তটোক সহায় কৰে। শৰীৰত এইখিনি বিশিষ্ট ৰূপ আৰু গুণৰ বিকাশ সাধন নোহোৱা হ'লে সম্ভৱণ কাৰ্যত উদ্ ইয়ান ব্যতপত্তি প্ৰদৰ্শন কৰিব নোৱাৰিবোহেঁতেন। সেইদৰে মাছ ধৰি ধৰি ৰাই জীৱ ধাৰণ কৰা বিষয়তো অসুবিধা হ'লহেঁতেন।

একেটা গোত্ৰত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা আন কেইবিধ মান প্ৰাণীয়ে কিন্তু সমধৰ্মী পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাত থাকি জীৱন নিৰ্বাহ নকৰে। জীৱন ধাৰণৰ বাবে সিহঁতে পানীত

বাস কৰা মাছৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণভাৱে নিৰ্ভৰ নকৰে। উইজেল, বেজাৰ, মাটিন গুড়তি জন্তুৱে এই বিষয়ত আঙুলিয়াব পাৰি। ইহঁতৰ আঁঠাই কেইবিধেই বাসত বাস কৰা বিধৰ প্ৰাণী। ইহঁতে বাসত বগাই ফুৰা সৰসুৰা প্ৰাণী আৰু মাটিত গছা উদ্ভিদৰ ওপৰতে ভাৰসা ৰাখি জীৱন কটায়। কোনো কোনো জাতৰ প্ৰাণীয়ে মাটিৰ উপৰি ভাগত উৎপন্ন হোৱা ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ তলত সোমাই থাকি সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। তাৰ মাজতে বাহ সাজি সাজি থাকিবলৈ লয় আৰু মাইকী জনীয়ে সময়মতে ভাতে পোৱালিও জগায়।

উইজেলবিলাকে সাধাৰণতে গাঁতৰ ভিতৰত সোমাই সোমাই থাকি সময় কটায়। পাবিলে হাতোৰাৰ আঙুলি আৰু নখবোৰৰ সহায়ত নিজেই বসবাসৰ উপযোগী গাঁত খান্দি লয়। সুযোগ পালে আন জানোৱাৰে বাস কৰিবলৈ বুলি নিৰ্মাণ কৰি লোৱা এৰেহা গাঁততে ঠিক ঠাক কৰি থাকিবলৈ লয়। গাঁতত বাস কৰা নিগনিক সিহঁতৰ গাঁতৰ পৰা বলপূৰ্বক খেদি দি সেই গাঁত দখল কৰি নিজে থাকিবলৈ লয়। গাঁতৰ ভিতৰতে চেপেটা মাৰি নিজৰ পোৱালি কেইটাৰ প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা এলুৱে কেতিয়াবা উইজেলৰ আক্ৰমণত প্ৰাণ বিসৰ্জন দিব লগীয়া হয়। বেজাৰ তথা গেবেলা বিলাকে মাটিৰ উপৰি ভাগত উৎপন্ন হোৱা ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ তলতে ঠাই নিৰ্বাচন কৰি লৈ গাঁতৰ নিচিনা দ ঠাইত থকাৰ সুবিধা কৰি লয়। এনেবোৰ ঠাইতে সোমাই সোমাই থাকি ইহঁতে সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। আত্মশয়ক অনুধায়ী খাদ্যৰ অন্বেষণত তলমূৰ কৰি ইফালে সিফালে ঘূৰা ঘূৰি কৰি কৰে। এইবিলাক কাৰণত ইহঁতৰ ঠেঙৰ আগভাগত থকা হাতোৰাৰ নখ-বোৰ গাঁত খন্দাৰ উপযোগী হোৱা দেখা যায়। এনে শাৰীৰিক গঠন প্ৰণালীক পাৰিপাশ্ৰিক অৱস্থাই কপদান দিয়ে। মাৰ্টেন জাতীয় প্ৰাণীবিলাকে গছৰ ওপৰত বগাই ফুৰি খাদ্য অন্বেষণত আত্ম নিয়োগ কৰে। সেইবাবে সিহঁতৰ ঠেং আৰু নখ গছত উঠাৰ উপযোগী হয়। সি যিয়েই কি নহওক কিছুমান উমৈহতীয়া কপ আৰু গুণৰ বিকাশে বিবিধ চৰিত্ৰৰ এই জানোৱাৰে যোৱাক একেলগে লগ লগাবলৈ সমল যোগাইছে। তলৰ প্ৰৱন্ধ কেইটাৰ জৰিয়তে এই জন্তু কেইবিধৰ প্ৰজাতিগত কপৰেখা অঙ্কন কৰিবলৈ বয় কৰা হৈছে।

উদ্

শ্ৰেণী---স্কন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

শ্ৰোত্ৰ---মাছ চোঁচনিদি

প্ৰজাতি---লুটু লুটু

উদ্ নামৰ যিবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায় সেইবিধ প্ৰাণীৰ লগত আমাৰ মানুহক নতুনকৈ চিনাকি কৰি দিব লাগিব বুলি ভাবিব নোৱাৰি। আকাৰত এইবিধ প্ৰাণী তেনেই লৰু। নেউল জাতীয় প্ৰাণীৰ দুই এটাক কেতিয়াবা যেনেকৈ কবৰাত অকস্মাতে দেখিবলৈ পোৱা যায়, ঠিক সেইদৰে পানীৰ কাষত কিম্বা, পানীত সাতুৰি কুৰা অৱস্থাত উদ্ জাতীয় প্ৰাণীকো দেখি পাবলৈ আশা কৰিব পাৰি। দেখনে জননে দুয়ো বিধ প্ৰাণীকে প্ৰায় একে যেন লাগে। চাৰিত্ৰিক গুণত সিহঁতৰ মাজত ভালেখিনি পাৰ্থক্য পৰিনক্ষিত হয়। উদ্ যেনেকৈ পানীত নাৰি সাতুৰি কুৰিব পাৰে ঠিক সেইদৰে নেউলে পানীত সাঁতোৰা কাষত পাৰ-দক্ষিতা প্ৰদৰ্শন কৰিব নোৱাৰে। নেউপৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰ তুলনামূলক ভাৱে উদ্ৰ দেহত পজা নোমবোৰতকৈ দীঘল হয়। এই নোমবোৰে অনপ জোপোহা ৰূপ ধাৰণ কৰে। আনহাতে উদ্ৰ দেহত বিকাশ সাধন হোৱা নোমবোৰ চুটি আৰু ঘন হয়। ঘন ঘনকৈ গজা এই নোমবোৰ জন্তোটোৰ গাত এনে ভাৱে লিপিত ৰাই লাগি থাকে যে সেইবোৰৰ মাজত পানী সোমাই জন্তোটোক লুতুৰি পুতুৰি কৰিব নোৱাৰে। সেই কাৰণে এইবিধ প্ৰাণীয়ে মাছৰ দৰে বহুত পৰলৈ একে লেঠাৰিয়ে পানীত নাৰি সাঁতুৰি সাঁতুৰি কুৰিব পাৰে। ৰানলৈ উঠি আহিলে পানীৰোৰ গাৰ পৰা নিগৰি নিগৰি বাগৰি গলে নিমিষতে জন্তোটো শুকান বুলু হৈ পৰে। ইয়াৰ গাটো দীঘল চানেকীয়াটক পোলোঙা হোৱাৰ বাবে ই অতি ক্ষীণভাবে পানীৰ উপৰি ভাগত সাঁতুৰিব পাৰে। ঠিক সেইদৰে ই বুৰ মাৰি পানীৰ তলে তলে বহুত দূৰলৈ অনায়াসে ক্ৰম গতিত ভ্ৰমণ কৰিব পাৰে। পানীৰ তলদি বুৰ মাৰি গৈ গৈ কিছু দূৰ নিলগত ই পানীৰ উপৰি ভাগলৈ মূৰখন উলিয়াই ইফালে সিকালে চাবলৈ আৰম্ভ কৰে। খন্তেক পাছতে আকৌ পানীত ডুব মাৰি অৱধান হয় আৰু এইদৰে লীলা খেলা কৰি কৰিয়েই বহুতখিনি সময় একেভাবে পানীতে কটাই দিয়ে। পানীৰ তলত সাঁতুৰি কুৰা মাছ মুখেৰে কাষোৰ মাৰি ধৰি ৰানলৈ উঠাই আহে আৰু সেই মাছ তাৰ চোকা দাঁতৰে চিঙি গিলি ধৰে।

পানীত সাঁতুৰি সাঁতুৰি পৰিভ্ৰমণ কৰা কামত ঠেঙৰ ভাৰ হাতোৰা কেইখনে জন্তটোক সহায় কৰে। ইয়াৰ হাতোৰাৰ আগ ভাগত উৎপন্ন হোৱা আঙুলি কেইটাক সংলগ্ন কৰি বন্ধা এখন পাতলীয়া ছালৰ উৎপত্তি হয়। এই বৰণৰ পাতলীয়া ছালৰ দ্বাৰা আঙুলি কেইটা সংলগ্ন হৈ থকাৰ বাবে জন্তটোৱে সহজে পানীত সাঁতুৰিব আৰু বুৰমাৰি মাৰি যাব পাৰে। পানীত ওপঙি ওপঙি সাঁতুৰি যাওঁতে ই আগ ঠেঙৰ হাতোৰা দুখন বঠাব কৰে ব্যৱহাৰ কৰে আৰু পাছৰো দুখনেৰে লৈতে নেজডাল এনেয়ে পানীত ওপঙাই আগবাঢ়ি আগবাঢ়ি গৈ থাকে। পানীৰ উপৰি ভাগত ওপৰবুজাটক ওপঙি থাকি নিজৰ বুকুখনকে টেবুলৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে আৰু মাছ আদি খাদ্য সামগ্ৰী এই টেবুলৰ ওপৰতে থৈ আগ ঠেঙৰ হাতোৰাৰে মুখত দিয়েগৈ। খবতকীয়া গতিত পানীৰ তলে তলে বুৰ-মাৰি বুৰমাৰি যাব লগীয়া হলে ই পাছ ঠেঙৰ হাতোৰা দুপাত জোৰেৰে কোষাবলৈ

আবদ্ধ কৰে। নেজডালে নাৱবীয়াৰ ভাঁৱৰ দৰে গতি পথ নিৰ্ণয় কৰাত জন্তটোক সহায় কৰে। মুখৰ আগৰ ফালে যি কেইডাল ঠৰঙা ঠৰঙা ডাঢ়ি থাকে সেই ডাঢ়ি কেইডালে পানীৰ তলত থকা খোৱা বস্তুৰ উমান লোৱা কামত সহায় কৰে।

মাছ খাই খায়েই জীৱন ধাৰণ কৰা প্ৰাণী হিচাপে ই গোটেই জীৱনটো মাছৰ লগত লীলাখেলা কৰিয়েই কটাই দিয়ে। কেতিয়াবা অকলশৰীয়া ডাৱে মাছ ধৰি থকা

স্বাস্থ্য এইবিধ প্রাণীর দুই এটাক ক'ৰবাতি দেখিবলৈ পোৱা গ'লেও সাধাৰণতে কেবা-
টাও উদ্ একেলগে পানীত নাহি বাহু ধৰা কামত লাগি যায়। এটা এটা পৰিমাণৰ
প্রাণী লগলাগি একে একোটা বাহু ধৰা দলৰ সৃষ্টি হয়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা
কবাটাও পৰিমাণৰ উপৰোৰ লগলাগি বাহু ধৰা কামত লাগি যায়। বিল, নদী আদিত
হ'ব হৈ থকা পানীৰ কাষত বাহুৰ ছাড়ুৰ কিছুমান পৰি থকা অৱস্থাত দেখিবলৈ পালে
চাৰ পৰা সহজে অনুমান কৰিব পৰা যায় যে সেইবোৰ ঠাইৰ আশে পাশে ক'ৰবাতি
উদ্ জাতীয় প্রাণীয়ে বাহু পাতি নিগাজীকৈ থাকিবলৈ লৈছে। কোনো কোনো গাঁও-
নীয়া মানুহে পথাৰৰ আলিবাটবোৰ কাটি কাটি কিছা বোৱতি পানীত ভেটা সাজি ঠায়ে
ঠায়ে লোৰ ধালি তাত খোছা, চেপা, খোকা আদি বাহু ধৰা সবজী গধূলি বেলিকা
পাতি থৈ আহে। পানীত সাঁতুৰি কুৰা বাহু এই ফালবোৰৰ ভিতৰত সোৱাই পৰিলে
পুনৰ ওলাই আহিব নোৱাৰা হৈ পৰে। খোছা, চেপা পাতি বহা মানুহকিনাকৈ বাতি-
পুতাই বিচনাৰ পৰা উঠি গৈ এইদৰে লাগি ধৰা বাহুবোৰ খালিত ডৰাই ঘৰলৈ আহে।
উদ্ জাতীয় প্রাণীয়ে ফালত লাগি থকা বাহুবোৰ উলিয়াই আনি বাতিটোৰ ভিতৰত
বহুত পৰিমাণৰ বাহু ৰাই শেষ কৰি দিয়ে। পাছ দিনা ডোক-মোকালিত গিৰিহঁতে
পৰ্ধাবলৈ আহিহে দেখিবলৈ পায় যে উদ্ বাতিটোৰ ভিতৰতে বহুতো বাহু ৰাই ৰাস্তা
কৰিছে। আধা খোৱা বাহুৰ ছাড়ু মূৰ কিছুমান হৈ সেইবোৰ ঠাইত সিঁচৰতি হৈ পৰি
থকা অৱস্থাৰ পৰা বুজিবলৈ বাকী নাথাকে যে এই কাণ্ড-কাৰখানা যিনি উদ্ জাতীয়
প্রাণীয়ে ৰাস্তাটোৰ ভিতৰতে কৰি থৈছে।

সোঁত বলি থকা পানীৰ পথত ভেটা দি পানী যাৰ বাবে আহল বহনকৈ লোৰ
ধালি বহা হয়। এই লোৰটোৱেদি পানীত সাঁতুৰি কুৰা বাহুবোৰ পাৰ হৈ যাতে বাৰগৈ
নোৱাৰে তাৰ বাবে পানী বাগৰি যোৱা পথত বাঁহৰ কাঠীৰে তৈয়াৰ কৰা একোখন
বাগ থিয় কৰি কৰি খুটিৰ সহায়ত মজবুতকৈ ৰাছি বহা হয়। যি ফালৰ পৰা পানীৰ
সোঁত বাগৰি আহি বাগখনৰ মাজেৰে সবকি সবকি বিপৰীত ফালে থকা দ চানেকীয়া
ঠাইবোৰলৈ যাবলৈ ধৰে সেই ফালে বাহু-কাঠৰ খুটি পুতি একোখন জাল বা কাপোৰ
ওলোৱাই বহা হয়। উজনীয়া বাহুবোৰে ওপৰৰ ফালৰ পানীলৈ সাঁতুৰি সাঁতুৰি যাবলৈ
চেষ্টা কৰোতে থিয়কৈ পাতি খোৱা বাগখনত বাধা প্ৰাপ্ত হয়। তেতিয়া সিহঁতে অপ-
মাই বাগখন অতিক্ৰম কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। এইদৰে আপ মাৰি আপ মাৰি দিয়াৰ
ফলত বাহুবোৰ গৈ বাগৰ লিপাৰ জালখনত পৰেগৈ। জালখন অলপ আহল-বহল
আক ওলমি পৰা আকতিত বনাই বহাৰ বাবে ফালত পৰা বাহুবোৰে পুনৰ আপ মাৰি
আকো পানীত পৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলেও শেষত নোৱাৰা হৈ পৰে। গধূলি পৰৰ পৰা
অৰ্দ্ধান্ত কৰি পাছ দিনাৰ ডোক-মোকালিৰ সময়খিনিলৈকে গোটেই নিশা অপিয়াই
পৰা বহুত পৰিমাণৰ বাহু এইদৰে বাগত ধৰা পৰে। একে লেঠাৰিয়ে বাৰত বহুত
লম্ব কটাৰ লগীয়া হোৱাত সিহঁতৰ বহুতে ঠেবেঙা লাগি ৰাতিৰ ভিতৰতে মৃত্যুক
আঁকোৱালি ল'ব লগা হয়। লেকেটা জীৱৰ কিছুমান বাহু অৱশ্যে ধৰকবাই ধৰকবাই
বাগৰ ওপৰতে অপিয়াই থাকে।

ওপৰত উল্লেখ কৰা ষাণ্ঠ গোটৰে নিশা বিবোৰ মাছ গোট খাই থাকে উল্কাভীৰু প্ৰাণীবোৰৰ বাবে সেইবোৰ ভোজ-ভাত হয়। সিহঁতে বাতাব্যন্তি উজাগৰে থাকিও ভেটাৰ কাষতে জোপ লৈ থাকি আলত পৰা মাছ সোপাৰ গতি লগায়। সেই কাৰণে আমাৰ মানুহে কোনো অযোগ্য লোকৰ হাতত কোনো মূল্যবান বস্তু গটাই দি পাছত নোপোৱা হলে “উদ্ৰক ভেটা বখীয়া” কৰাৰ বচন কাকি মাতে।

উদৰ দৰে কেচামাছ জীয়াই জীয়াই খাই জীৱন ধাৰণ কৰা প্ৰাণী পৃথিৱীত বহুতো আছে। এইবিলাক বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ ভিতৰত চিল, চি-লয়ন, ছালবাচ, মেক দেশীয় বগা ভালুক আদিৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। উদৰো বহুতো জাত আছে। বিভিন্ন জাত বা প্ৰজাতিৰ উদৰবিলাকে পৃথিৱীখনৰ ভিন্ ভিন্ ঠাইত থকা বেলেগ বেলেগ পৰিবেশত বাস কৰে। তাৰ ভিতৰত এবিধ সমুদ্ৰবাসী উদৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। এইবিধ সাগৰৰ পানীত বাস কৰা উদৰ জীৱন অতি বহুসংখ্যক আৰু বিস্ময় বৰ্জিত বুলি কব পাৰি। ওপৰলৈ পেটটো কৰি সাগৰৰ পানীত ওপঙি ওপঙি সাঁতুৰি ফুৰা অৱস্থাত ইয়াক দেখি বৰ ভাল লাগে। চিল, চি-লয়ন আদি সমুদ্ৰবাসী মাংসাহাৰী প্ৰাণীৰ লগত প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰি ই সাগৰৰ মাছবোৰ ধৰি আয়। মাছে সময়ে সাগৰৰ উপকূলৱৰ্তী বালি-অঁহীয়া ঠাইবোৰলৈও উঠি আহে আৰু সেইবোৰ দেশত বাস কৰা বিষাক্ত সাপৰ লগত যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হয়। প্ৰশান্ত মহাসাগৰৰ উত্তৰ অঞ্চলৰ জলবায়ুত এসময়ত প্ৰচুৰ পৰিমাণৰ সমুদ্ৰবাসী উদৰ বাস কৰিছিল। এতিয়া সিহঁতৰ সংখ্যা আশা-ভীত ভাৱে কমি আহিল। ইয়াৰ মূল কাৰণ হল এয়ে যে এইবিধ প্ৰাণীৰ ছালৰ পৰা তৈয়াৰ কৰা নোমাল বস্ত্ৰৰ চাহিদা ইমান বেছি যে সেইবিলাক দেশত থকা উদ্যোগপতিসকলে গাঠিৰ ধন ভাঙি সমুদ্ৰবাসী উদৰ মৰা কামত মানুহ নিয়োগ কৰিছিল। এইবিধ বিচিত্ৰ চাৰিত্ৰিক গুণ সম্পন্ন সমুদ্ৰবাসী উদৰ বাহিৰে আফ্ৰিকা আৰু আমেৰিকা মহা দেশত আন কেইবা বিধো আভ্যন্তৰিণ জলাশয় বিলাকত বাস কৰা উদৰ গোটৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত কানাডাবাসী উদৰ আৰু ব্ৰাজিলবাসী উদৰ নামেৰে জনজাত দুবিধ উদৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি।

উদৰ নিচিনাকৈ কেচামাছ খাই খাই জীৱন অতিবাহিত কৰা এবিধ বাঁক বা পিঁপাচৰ উৎপত্তিৰ বিষয়ে বহুতো জনশ্ৰুতিয়ে আমাৰ সমাজত তাহানিৰে পৰা প্ৰাধান্য লাভ কৰি আহিছে। এই বাঁকবিলাকে উদৰ দৰে ভেটাত পৰা মাছবোৰ হেনো ধৰি ধৰি খায়। ইচ্ছানুযায়ী বস্তুকতে অস্ত্ৰক্ৰীৰ হ’ব পৰাৰ ইহঁতৰ গাত আলৌকিক ক্ষমতা আছে বুলি মানুহে ধাৰণা কৰে। অৱশ্যে বিজ্ঞান সন্মত ভাৱে এনে বহুসংখ্যক প্ৰাণীৰ আৱিৰ্ভাৱ কোনো জীৱবিদ পণ্ডিতৰ দৃষ্টিগোচৰ এতিয়ালৈ হোৱা নাই। আন হাতে এনে এবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে মানুহৰ জীৱনলৈ বহুতো বিনৈ বিপত্তি কঢ়িয়াই অনাৰ কাহিনী মানুহৰ মুখত শুনিবলৈ পোৱা যায়। পাঠক পাঠিকাৰ মনোৰঞ্জনৰ বাবে তেনে এটা অপূৰ্ণ কাহিনী বৰ্ণনা কৰাৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰিলো। এখন গাঁৱত দুজন সখি আছিল। ইজনে নিজজনক ৰুতি কাপোৰ উপহাৰ দি পাছত দুয়ো একেলগে ৰহি ভোজ-ভাত খাই এদিন এওঁলোক দুজনে সখি পাতিছিল। এদিন দুয়োজন সখিয়ে লগ লাগিছিল এখনৰ

পানটৈ গৈ বোৱতি পানীৰ সোঁত বান্ধি এটা ভেটা বনালেগৈ। ভেটোটাৰ ঠায়ে ঠায়ে কিছুমান লোৰ কাটি তাত খোকা, খোহা, চেপা আদি লগাই ৰাখিছে। আহল বহল ধৰণৰ এটা পানী বগৰি যোৱা পথ কাটি তাত এখন বাগ নিৰ্মাণ কৰি দুয়োজন সখি গধূলি বেলিকা ঘৰ মুখে ৰাওনা হ'ল। কথা পাতি পাতি খোজ কাটি আহি ঘৰ পাওঁতে দাঁজ লাগি ভাগিনৰ সময় হ'ল। এজনক পদূলি মুখাত ৰাখি আনজনে নিজৰ ঘৰৰ ফালে খোজ ললে। যোৱাৰ পাছত অলপ নিলগৰ পৰা তেওঁ সখিয়েকক সন্ধান কৰি ক'লে। "সখি, কহিলে ৰাতিপুৱা বেলি নৌ উঠোৱেই অ'হি মাছ ভোটোঁ যাৰ লাগিব। নহ'লে উদে গোটেইবোৰ মাছ খাই শেষ কৰিব।" ওচৰতে থকা এটা বাঁক সিহঁতৰ কথাবোৰ হেনো শুনি আছিল। সেই নিশা পূৰ্ণিমা আছিল। জোণৰ ফৰিং কুটা পোহৰত গোটেই নিশা দিন যেন হৈ পৰিছিল। বাঁকটোৱে সখিয়েকক কপ ধাৰণ কৰি দোভাগ নিশা জোণৰ পোহৰত আহি প্ৰথম জন সখিয়েকৰ দুৱাৰমুখ পালেহি। পদূলি মুখ পালেই সখিয়েকক মাত লগাই মাছ ভোটোঁ ততাতৈয়াটক যাবলৈ লগ ধৰিলে। সখিয়েক ৰাতিপুৱালৈ বেছি সময় নাই বুলি ভাবি চকু আখি মুহাৰি হাতত দুটামান খাটৈ আৰু পাচি দৈ ঘৰৰ পৰা ওলাই আহিল। দুয়োজনে লৰা-চপৰাকৈ ভেটাৰ অভিমুখে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে। লগত অহা মানুহজন যে তেওঁৰ সখি নহয় আৰু বাঁক এটাইহে যে সখিৰ কপ লৈ তেওঁৰ লগে লগে আহিছে এই কথা প্ৰথম মানুহ জনে ধৰিবই নোৱাৰিলে। মাছৰ ভোটোঁ গৈ পোৱাৰ পিছত মানুহজনে খোকা, চেপাৰ পৰা মাছবোৰ উলিয়াই আনি আনি ৰাটল বোৱত ভৰাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। বাণত পৰা মাছবোৰ পাচিচ ঢালিলে। যিমানেই মাছ আৰু পাচিচ চালে সিমান পৰিসাধৰ মাছেই লগে লগে নাইকিয়া হৈ যায়। আচলতে সখি কপী বাঁকটোৱে এই মাছবোৰ লগে লগে খাই শেষ কৰি দিয়ে। ডেতিয়াহে মানুহজনে বুজিব পাৰিলে যে তেওঁৰ লগত অহা জন আচলতে তেওঁৰ সখি নহয়। সি এটা সখিকপী বাঁকহে। খঙে তাৰ মূৰ চলিৰ আগ পালেগৈ। কিবা প্ৰকাৰে বাঁকটোক মাৰি পেলাবৰ বাবে সি বুদ্ধি পাঙিলে। বাঁকটোৱেও তেওঁৰ অভিপ্ৰায় বুজিব পাৰিলে। সি চকুত বান মাৰি জোনাক নিশাৰ পোহৰখিনি আঁতৰাই অন্ধকাৰ কৰি পেলালে। আন্ধাৰে মুহাৰে দুয়োটাৰ মাজত এখন তয়াময়া যুঁজৰ আবৃত্তি হ'ল। মানুহজনে ছেগ বুজি দা এখন হাতত উঠাই ল'লে আৰু বাঁকটোৰ ডিঙিতে ধাপ মাৰি ডাক দুচেও কৰি পেলালে। তাৰ গাটো মাটিতে পৰি ঠেৰেঙা লাগিল। মূৰটোৱে মাটিৰ ওপৰেদি বগাই বগাই গৈ এজোপা প্ৰকাণ্ড গছৰ ওপৰত উঠিলগৈ। গছৰ টিকনি আগলৈ উঠি সি মৰিলো ও মৰিলো ও" বুলি চিঞৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। মৰিলো ও মৰিলো ও শব্দ কেইটা পাছত মন ও মন ও" শব্দৰ দৰে উচ্ছাৰিত হ'ল। ইয়াৰ পৰাই "মৰ চৰাই" নামৰ এবিধ বিচিত্ৰ কাৰ্পানক পক্ষীৰ উদ্ভৱ হ'ল বুলি জনা যায়। আকস্মিক সমাজৰ মাজত পৰিচিত আৰু অন্য ভাষাত যম-ডাকিনী নামেৰে জনাজাত এইবিধ পক্ষীৰ সন্ত্ৰেহ বিজ্ঞান জগতত পোৱা নাযায়। ৰাতি বিয়লি ক'ৰবালৈ অকল পৰীয়া ভাৱে বাৰ লগীয়া হ'লে সেই কথা ৰাতিৰ আন্ধাৰত প্ৰকাশ্যে আলোচনা কৰিব

নাপায় বুলি জনাবুজা মানুহৰ বহুতে বৰ খোজে। সি যিয়েই কি নহওক বাক নামেৰে জনাজাত এবিধ উদৰ নিচিনাকৈ কেচামাছ খোৱা ভুত বা পিশাচ কালিকা লগা পুখুৰী বা বিনৰ কাষত আঁঠুকালিও বাস কৰে বুলি বহুতে বিশ্বাস কৰে।

এতিয়া আমাৰ দেশৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা উদ্ভ জাতীয় প্ৰাণীৰ বিষয়ে জানিব লগীয়া বাকী কথাখিনি আলোচনা কৰা যাওক। ভৈয়াম অঞ্চলৰ জনাশয় বিলাকৰ কাষে পাছৰে যে উদ্ভ বাস কৰে এই কথা কোনো অবিদিত নহয়। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওখ ওখ ঠাইত থকা বিনৰ নিচিনা জনাশয়বিলাক আৰু নদী নদীৰ আওহতীয়া পৰিপৰিবেশত এইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে। বাৰিষা কালত যেতিয়া পাহাৰী নদীবোৰ পানীৰে ওপাচ পৰে তেতিয়া পৰ্বতৰ নামনিৰ ফালে সাধাৰণতে বাস কৰা উদ্ভ একোটা পৰিয়ালে পাহাৰ অভিমুখে পানীয়ে পানীয়ে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰে। খৰালিৰ দিনবোৰ আহি পালে গিহঁতে আকৌ ভৈয়ামলৈ ওলোটাই যাত্ৰা আৰম্ভ কৰে। ভৈয়াম অঞ্চলৰ নদীৰ পানীত সাধাৰণতে বাস কৰা কিছুমান আছে কণী পাৰিবৰ বাবে বাৰিষা পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰলৈ নদীয়ে নদীয়ে উছাই যায়। এই মাছবোৰ ধৰি ধৰি খোৱাৰ অভিপ্ৰায়েৰে ভৈয়ামত বাস কৰা উদ্ভ কিছুমানে নদীৰ পানীয়ে পানীয়ে গিহঁতৰ পাছ লয়। মাছৰ লগে লগে এই উদ্ভবোৰে খৰালি মহীয়া ভৈয়ামলৈ বিপৰীতমুখী যাত্ৰা আৰম্ভ কৰে।

পানীত নামি নামি মাচ ধাৰ খোৱা বিধৰ প্ৰাণী হলেও উদ্ভবিলাকে পাহাৰৰ কাঁক, মাটিৰ তলৰ ফালে উপস্থিত হোৱা সৰু সূতা গাঁত আদিত চেপেটা মাৰি মাৰি পৰি থাকে। যিবোৰ ঠাইত ওখ ওখ বাঁহ জাতীয় উদ্ভিদ গজে আৰু যিবোৰ ঠাইলৈ নদী নদী আদিৰ পৰা বৰ বেছি দূৰ নহয় এইবিলাক প্ৰাণীয়ে তেনেবোৰ ঠাইতে নিগাজীকৈ থাকিবলৈ সুবিধাজনক পৰিবেশ বিচাৰি লয়। নিচেই ৰাতিপুৱাই ইহঁতে থকা ঠাইবিলাকৰ পৰা চিকাৰৰ বাবে ওলাই আহে। ভৰ দুপৰীয়াৰ সময়খিনি ইহঁতে অলপ জিৰণি লয়। আবেলি পৰত আকৌ ওলাই আহে আৰু গধূলি পৰ্যন্ত মাছ ধৰা কামতেই ইফালে সিফালে ঘূৰে আৰু সুবিধা বুজি পানীত নামি মাছ ধৰি খায়। মাছৰ বাহিৰে কেঁচু, কুমটি, কেঁকোৰা আদি নিম্ন খাদ্যৰ প্ৰাণী ইহঁতৰ আহাৰত অন্তৰ্ভুক্ত হয়। পানীত চৰি ফুৰা হাঁহৰ পোৱালিৰ ঠেঙত কোনোৰ মাৰি ধৰি ই পানীৰ তল পোৱায়গৈ।

পানীৰ কাষৰ সুবিধাজনক ঠাইত সুৰঙ্গ নিৰ্মাণ কৰি লৈ উদ্ভ বিলাকে তাৰ ভিতৰতে পোৱালি জগায়। সুৰঙ্গৰ ভিতৰৰ ফালে এঠাইত এটা আহল বহল কোঠালি থাকে। কোঠালিটোলৈ অহা যোৱা কৰিব পৰা একাধিক নিৰ্গম পথ থাকে। তাৰে এটা পথ পানীৰ লগত সংলগ্ন হৈ থাকে। পোৱালিবোৰে ডাঙৰ নোহোৱালৈকে মাকৰ পিছে পিছে পিছে সন্নিবিষ্ট কৰে।

কোনো কোনো হাৰিতলীয়া মানুহে উদ্ভৰ পোৱালি ধৰি আনি ঘৰত প্ৰতি পালন কৰি ৰাখে। এনে উদ্ভে কুকুৰ পোৱালিৰ দৰে মানুহক অনুসৰণ কৰি মৰম লগায়। উদ্ভৰ ছালৰে তৈয়াৰ কৰা টুপী পিন্ধিলে বহুতো বেনাৰৰ পৰা বন্ধা পাৰ পাৰি বুলি কোৱা হয়।

সক-বখীয়া উদ্

শ্ৰেণী---জ্ঞাপাৰী

বৰ্গ---সংসাহাৰী

গোত্র---মাছ্‌চেলিদি

প্ৰজাতি---এনোনিছ চিনেৰিয়া

আমাৰ অসমত বিবিধ উদ্ জাতীয় প্ৰাণী সাধাৰণতে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায় আৰু বিবিধ জানোৱাৰে পানীত নানি মানি মাছ হ'বা কামত অসীম প্ৰযোজনিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰে সেইবিধ প্ৰাণীৰ জীৱন বুজাৰ বিষয়ে স্থানান্তৰত আলোচনা কৰা হৈ গৈছে। এইবিধ উদ্ৰ বাহিৰে আন এক প্ৰকাৰৰ উদ্ৰ আমাৰ এই কালৰ ঠাইবোৰতে যাকো লগতে দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই দুবিধ উদ্ৰ শাৰীৰিক গুণাগুণৰ পাৰ্থক্য

সক-বখীয়া উদ্

ইহাল সামান্য বে নিলগৰ পৰা দৃষ্টিগোচৰ হলে সিহঁতক বেলেগ বেলেগ প্ৰজাতিৰ প্ৰাণী হিচাপে চিনাক্তকৰণ কৰিবলৈ টান হৈ পৰে। তদুপৰি নিম্নোক্ত প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে আৰু সাধাৰণতে জনসন্মতিক আঁতৰত আঁতৰে আঁতৰে বাস কৰা

বিধৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে সিহঁতক গভীৰ ভাৱে আক্ৰিষ্টঃ আদি বস্তু নকৰে।। পানীত নাহি গাছ ধৰি ধৰি খোৱাৰ বাবে এইবিধ উদ্ভেদ, সাউনি সাউনি আৰু মাজে সময়ে বুৰ মাৰি মাৰি সময় কটায়। কেঁচু, কুমটি, কেকোৰা কুম্ভেশ্বৰ আদি হীল-বৰ্গৰ প্ৰাণী ধৰি ধৰি খোৱা কামতো এইবিধ প্ৰাণীয়ে অভিকৰ্চি প্ৰদৰ্শন কৰে।

এইবিধ উদ্ভেদ দেখিব গঠন অনুপ গোপোৰা বিধৰ হয়। সেৱৰ অন্যান্য অংশৰ অক-প্ৰত্যক্ষত বিশেষ শাৰীৰিক বা চাৰিত্ৰিক গুণৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখা নাযায়। হেঁচৰ আপ ভাগত থকা ছাতোকাত যি কেইটা আঙুলি আছে সেই আঙুলি আনবিধ উদ্ভেদ আঙুলিৰ দৰে দীঘল হোৱা দেখা নাযায়। আঙুলি কেইটাক সংলগ্ন কৰি বন্ধা পাঁতলীয়া ছালবন্ধৰ বিকাশ সাধনে সাধন হয়। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ নামনি ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি অগ্ৰব পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰলৈকে ইয়াৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি বিয়পি আছে। দক্ষিণ ভাৰতৰ পাৰ্বত্য অঞ্চল বিনাকতো এইবিধ উদ্ভেদ বাস কৰা দেখা যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি সৰু নখীয়া উদ্ভেদ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমিয়ে বৃজলেশ, মালয়ালম, টলেমেনছিয়া আদি দেশলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈছে।

উইজেল

শ্ৰেণী—জন্যপায়ী

বৰ্গ—স্বাস্থ্যবাহী

গোত্র—স্বাস্থ্য টেলিফি

প্রজাতি—স্বাস্থ্য টেলিফি হাইব্রিডিক

উইজেল এবিধ নেউল বা উৰণ নিচিনা সৰু আকাৰৰ প্ৰাণী। দেখাত উৰণ নিচিনা হলেও এইবিধ প্ৰাণীয়ে উৰণ চাৰিডিক গুণবিলাক প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা নাযায়। উৰণ উৰণচৰ প্ৰাণী। ই যেনেকৈ পানীত নাগুৰি সাঁতুৰি একে লেঠাখিয়ে বহুত সময় কটাই দিব পাৰে ঠিক সেইদৰে বায়ত বগাই খগাই থাকিবও পাৰে। উইজেলৰ চৰিত্ৰত এই গুণৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। এইবিধ প্ৰাণী কৃষ্ণ বেকুৰীৰ দৰে বায় ঠাইত বাস কৰে আৰু বায়ত বগাই ফুৰা মানাৰিৰ নিম্ন-ধাপৰ প্ৰাণী চিনাক্ত কৰি ৰাই জীৱন ধাৰণ কৰে। এলুৰ, নিগনি, চৰাই, নাইপিলা আদি প্ৰাণীক ইয়াৰ চোকা দাঁত কেইটাবোৰে কামোৰ মাৰি ধৰি পেটলৈ পঠিয়াই দিয়ে। পোৱা, পৰুৱা, কীট-পতঙ্গ আদি ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ জীৱবোৰ ধৰি ধৰি খোৱা বিষয়তো এইবিধ প্ৰাণীয়ে সমানে অভিজ্ঞ কঢ়ি প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়। উইজেল বহু খবতকীয়া আৰু জ্ঞানবৰীয়া প্ৰাণী। একে ডোখৰ ঠাইতে বৈ থাকি সময় অতিবাহিত কৰিবলৈ ই ভাল লাগায়। খুচু খুচাই খুচু খুচাই ইফালে সিকালে ঘূৰি কুৰা বিধৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে ইয়াক সাধাৰণতে একে ঠাইতে বৈ থকা অৱস্থাত দেখি পাবলৈ আনা কৰিব নোৱাৰি। বাটিয়েদি খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি কিবা খোৱা বস্তু বিচাৰি কুৰা অৱস্থাত ইয়াক অনু-ভীষীয়কৈ কুৰা হৈ খোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অলপ নিঃশব্দ থকা বায় জাতীয় প্ৰাণীক সহজে দেখি পাবৰ বাবে ই ঠাইতে থকা লাগি বৈ যায়। পাছ তেঁও নুখনৰ ওপৰত দুঠেঙীয়া প্ৰাণীৰ দৰে থিয় হৈ ইফালে সিকালে ডিঙি মেলি চাবলৈ ধৰে। আনৰ ডাঙাত এইবিধ প্ৰাণীক দীঘল বুৰীয়া নেউল বুলি ক'ব পাৰি।

উইজেলসে কেতিয়াবা গছৰ বোন্ধৰ ভিতৰত সোমাই থাকি জিৰণি লয়। ভাগ্যবশত গছৰ কেৰেপনিৰ বাহত সোমাই থাকি আকৰ্ষি সময়খিনি কটাই দিয়ে। "হাৰিষ হাৰুত উৰণৰ হোৱা বিবিলাক ডাঙৰ আকাৰৰ গছ বতাহত উৰি পৰি দাঙি পঢ়িবলৈ আহি কৰে। সেইবিলাক গছৰ তলত থকা কীৰবোৰতো কেতিয়াবা এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীয়ে

সোমাই সোমাই থাকে। ইয়াৰ চকু দুটা অলপ নিলগৰ পৰা চালে টল্‌টল্‌ টক জিলিকি থকা দেখা যায়। জোঙাল দুখখনত যিবোৰ ছিঙিখোৱা দাঁতৰ উৎপত্তি হয় সেই দাঁত বোৰ খুৰ যেন চোকা হয়। চিকাৰ কৰি ধৰা কোনো প্ৰাণীৰ দেহত এই কেইটা দাঁতেৰে জন্তুটোৱে এবাৰ কামোৰ মাৰি ধৰিলে সি পলাই সাৰিব নোৱাৰে। ইয়াতকৈ আকাৰত সৰু কিম্বা ইয়াৰ সমান আকাৰৰ কোনো জন্তুৰ কথাই নাই। আনকি ইয়াটোক আকাৰত

উইজেল

অলপ ডাঙৰ বিধৰ প্ৰাণীয়েও কেতিয়াবা ইয়াৰ হাতত প্ৰাণ বিলুপ্ত দিব লগীয়া হয়। চিকাৰৰ জন্তুটোৰ কোন ডোৰৰ আলুহুৱাইত কামোৰ মাৰি ধৰিলে জন্তুটোৱে লবচৰ কবিত্ত নোৱাৰা হৈ মৃত্যু বৰণ কৰিব লগীয়া হয় উইজলে সেই কথা ভালদৰে জনে। মৃত্যুৰ পৰবৰ কালে থকা বসন্তত চোকা দাঁত কেইটা বহুদূৰৈ বিধ পাবিলে জন্তুটো

নিমিষতে অচেতন হৈ পৰে। তেতিয়া সি ডাক মাটিত খেঁকেচা মাৰি মাৰি মৃত্যুৰ মুখলৈ
ঠেলি দিয়ে। বগৰা-বগৰিকৈ ওপৰ তল কৰিব নগীয়া হ'লেও জন্তোটোক কামোৰ মাৰি
ধৰা দাঁতৰ খামোচ ই এৰি নিদিয়ে। ডিঙিৰ নলীত কিছা পিঠিৰ ওপৰেদি বাগৰি যোৱা
ৰাজহাড় ডালত ই দাঁতেৰে কামোৰ মাৰি ধৰিবলৈ পালে সতকাই এৰি নিদিয়ে। এইবিধ
প্ৰাণীয়ে হাঁহ-কুকুৰা আদি ঘৰচীয়া প্ৰাণীকো সুবিধা পালে ধৰি ধৰি ধায়।

উইজেল জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ গাটো অঘাচিত ভাৱে দীঘল হোৱা দেখিবলৈ
পোৱা যায়। ইয়াৰ ডিঙিটোও সেইদৰে দীঘল হোৱাৰ বাবে গোটেই প্ৰাণীটোৱে দীঘ-
লীয়া ৰূপ ধাৰণ কৰে। জন্তোটোৱে যেনেকৈ দীঘল চানেকীয়া ৰূপ ধাৰণ কৰে ঠিক
সেইদৰে ইয়াৰ ঠেং কেইখন দীঘল হোৱা দেখা নাযায়। নোমাল নেজ ডালৰ দীৰ্ঘতাও
সিমান বেছি নহয়। দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বং সাধাৰণতে মদক্ৰমা বা ছাই-
বৰণীয়া হয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ অৱশ্যে কেবাটাও উপ-প্ৰজাতি আছে। উপ-প্ৰজাতি
অনুযায়ী এই জন্তুবিলাকৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমৰ উজ্জলতা সামান্য ভাৱে বেলেগ
বেলেগ হয়। পেটৰ তলৰ ফালে গজা নোমবোৰৰ বৰণ প্ৰায় সকলো ক্ষেত্ৰত বগা
চানেকীয়া হোৱা দেখা যায়।

ভৈয়াম অঞ্চলত থকা বিভিন্ন পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাত সাধাৰণতে থকা বিধৰ প্ৰাণী
হ'লেও উইজেলৰ কেইটামান উপ-প্ৰজাতি হিমালয় শৈলমালাৰ ওখ ওখ পৰ্বতীয়া
ঠাইবিলাকতো বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। হিমালয় পৰ্বতমালাত আন এটা
বেলেগ জাতৰ উইজেল বাস কৰে। এইবিধ উইজেলক আৰমাইন অথবা ষ্টোট নামেৰে
অভিহিত কৰা হয়। ইয়াৰ বুকু আৰু তল পেটত গ্ৰন্থ পৰিমাণে বগা বৰণীয়া
নোমৰ উৎপত্তি হয়। আচলতে মুখখনৰ তল ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি তল পেটেদি
পাছ ঠেং মুখখনৰ ভিতৰ ভাগলৈকে শৰীৰৰ গোটেই অংশই কপাহৰ দৰে বগা বং
ধাৰণ কৰে। ইউৰোপ মহাদেশৰ উত্তৰ অঞ্চলত বিবিলাক ষ্টোট বাস কৰে
সিহঁতৰ দেহৰ গোটেই খিনি নোৱে শুক্ল বৰ্ণ ধাৰণ কৰা দেখা যায়।
ইয়াৰ বগা বৰণীয়া নোম থকা ছালখন বৰলিৱাই এক প্ৰকাৰৰ সোমাল
চোলা ভৈয়াৰ কৰা হয়। হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওপৰৰ ফালে বিবিলাক ঠাই যন্ত্ৰৰ
সবছৰ ভাগ সময় বৰফেৰে ঢাক খাই থাকে তেন্তেওৰে শীতল ঠাইতো শেঁতা বৰণীয়া
উইজেল বা জোঙা বুৰীয়া নেউল নামৰ আন এবিধ প্ৰাণী বাস কৰে। এই দুবিধ
উইজেল জাতীয় প্ৰাণীৰ বাহিৰে হালধীয়া পেটীয়া উইজেল আৰু পিঠিত
থকা উইজেল নামৰ আন দুবিধ প্ৰাণী হিমালয় শৈলমালাৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত
বাস কৰে।

হগ্-বেজাৰ বা গেবেলা

শ্ৰেণী---সুনাপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---মাছ-টোলিচি

প্ৰজাতি---আৰ্কটান্সি কল্যাবিচ

উদ, উইজেল, মাৰ্টেন, ক্লাক, বেজাৰ প্ৰভৃতি কেবাৰিখ প্ৰাণীক একে লগ লগাই এটা স্বতন্ত্ৰ গোত্ৰ বা কুলত স্থান দিয়া হৈছে। এই প্ৰাণীবিলাকৰ দেহত যে কিছুমান উনৈহতীয়া গুণৰ বিকাশ হৈছে সেই কথা ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। বেলেগ বেলেগ পৰিবেশত তিন্ তিন্ জাতৰ এই জন্তুবিলাক বাস কৰাৰ বৈচিত্ৰ্যলৈ চাই আৰু সিহঁতৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণত তিন্ তিন্ কপৰ বিকাশ সাধন হোৱাতৈ লক্ষ্য ৰাখি এই আটাই কেইবিৰ প্ৰাণীক একেলগে লগাই একোটা গোত্ৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে যদিও জাত অনুযায়ী সিহঁত তিন্ তিন্ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণ প্ৰদৰ্শন কৰে। জীৱবিদ পণ্ডিতসকলে এই আটাইবিলাক প্ৰাণীৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গাদিক বিজ্ঞান সন্মত ভাবে পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি চাই প্ৰত্যয় গৈছে যে ইহঁতক একেলগে লগাই একোটা গোত্ৰ বা কুলত স্থান দিয়াৰ একাধিক যুক্তি আছে। ইয়াৰ ভিতৰত ক্লাক নামেৰে জনাজাত প্ৰাণী বিলাকক আমেৰিকাতহে বাস কৰা দেখা লয়। বেজাৰ বিলাক এচিয়া আৰু ইউৰোপ মহাদেশীয় প্ৰাণী। তাৰে ভিতৰত হগ্-বেজাৰ নামেৰে জনাজাত এবিধ প্ৰাণীৰ বিষয়ে সদ্যহতে আলোচনা কৰিবলৈ হোৱা হৈছে।

দেখাত এটা গাহৰি জাতীয় প্ৰাণীৰ নিচিনা হোৱাৰ বাবে আৰু খুচ খুচাই খুচ খুচাই আহাৰ বিচাৰি ফুৰা গাহৰিৰ চাৰিত্ৰিক গুণ থকাৰ বাবে এইবিধ বেজাৰক হগ্-বেজাৰ বা গাহৰি-খুজীয়া বেজাৰ বুলি কোৱা হয়। আমাৰ মানুহে ইয়াক গেবেলা বা গেবেলা পছ বুলি কয়।

খোৱা বোৱা সম্পৰ্কত এইবিধ প্ৰাণীয়ে আমিষ আৰু নিৰামিষ এই দুয়োপ্ৰকাৰ-খাদ্যৰ ওপৰত সৰানে অভিকৰ্চ প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়। আমিষ-ভোজী অথবা মাংসা-হাৰী প্ৰাণী হিচাপে মাছ-মাংস আৰু কীট-পতঙ্গ আদিতৈ যে ইয়াৰ আগ্ৰহ অলপ বেছি হ'ব এই কথা হয়তো স্বতঃসিদ্ধ ভাবে গঁচা বুলি মানি ল'ব লাগিব। খোৱা বস্তু বিচাৰি উলিয়াবৰ বাবে হুণ শক্তিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। নিলগত থকা বস্তু ই মহাজে চকুৰে মানিব নোৱাৰে। সেই বাবে নাকৰ আগ ভাগেৰে মাটিত পৰি থকা গছৰ গুৰু পাত,

জানৰ আদি ইফাল সিফাল কৰি ই খাদ্যৰ উপযোগী বস্তুবোৰ বিচাৰি বিচাৰি কৰে। চাৰি বগনিৰ মাজত বিবিলাক পকাও পাখৰ থাকে আৰু যি ঠাইত এই পাহাৰবোৰে ফাট যেনিলে একো একোটা ফাঁক বা গাঁতৰ উৎপত্তি হয় এইবিধ প্ৰাণীয়ে তেনেবোৰ ঠাইতে চেপেটা মাৰি মাৰি পৰি থাকে। নিজৰ আগ ঠেং দুখনৰ হাতোৰাত থকা নখৰ সহায়ত ই মাটিতে গাঁতৰ নিচিনা এডোখৰ দ ঠাই তৈয়াৰ কৰি লয়। এইদৰে নিজে খান্দি লোৱা গাঁতৰ ভিতৰতে গোসাই থাকি থাকিও ই সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। কেঁচু, কুখটি, কেবুলুৱা আদি নিম্ন খাপৰ প্ৰাণী ই ধৰি ধৰি খায়। গছৰ কলমূল, কঁহিপাত

ইগু-বেজাৰ বা গেবেলা

আদি খাবলৈও ই ভাল পায়। আশ্চৰ্য্যকৰ বাবে শত্ৰু ভাৱীয়া প্ৰাণীক ভয় বোৱাই বেদি দিবৰ বাবে ই মুখৰ পৰা একপ্ৰকাৰ ফুচু ফুচু শব্দ উচ্চাৰণ কৰে আৰু গাত গজা নোমবোৰ ঠৰঙা কৰি দি ভয়টোৱে ধনু এখনৰ দৰে এক প্ৰকাৰৰ কুঁজা আকৃতি ধাৰণ কৰে। গাৰ দীঘল নোমখিনি এইদৰে ঠৰঙা কৰি দি ই এই নোমবোৰৰ ভিতৰৰ ফালে উৎপন্ন হোৱা শেঁতা বৰণীয়া কোমল নোমবোৰ প্ৰদৰ্শন কৰি শত্ৰুক ভয় খুৱাবলৈ চেষ্টা কৰে। এক প্ৰকাৰৰ অকটা গোন্ধযুক্ত ৰস নিঃসৰণ কৰিব পৰা এবিধ গ্ৰন্থি এইবিধ প্ৰাণীৰ দেহতো উৎপন্ন হয়। এই গোন্ধযুক্ত আৰু বিষাক্ত গুণ থকা পদাৰ্থৰ সহায়তো ভয়টোৱে শত্ৰু ভাৱীয়া প্ৰাণীক আঁতৰ কৰিব পাৰে।

বাটেল বা হৰিাবজাৰ

শ্ৰেণী—স্কলপায়ী

বৰ্গ—মাঃসাহাবী

গোত্ৰ—ৰাছ্‌চেলিদি

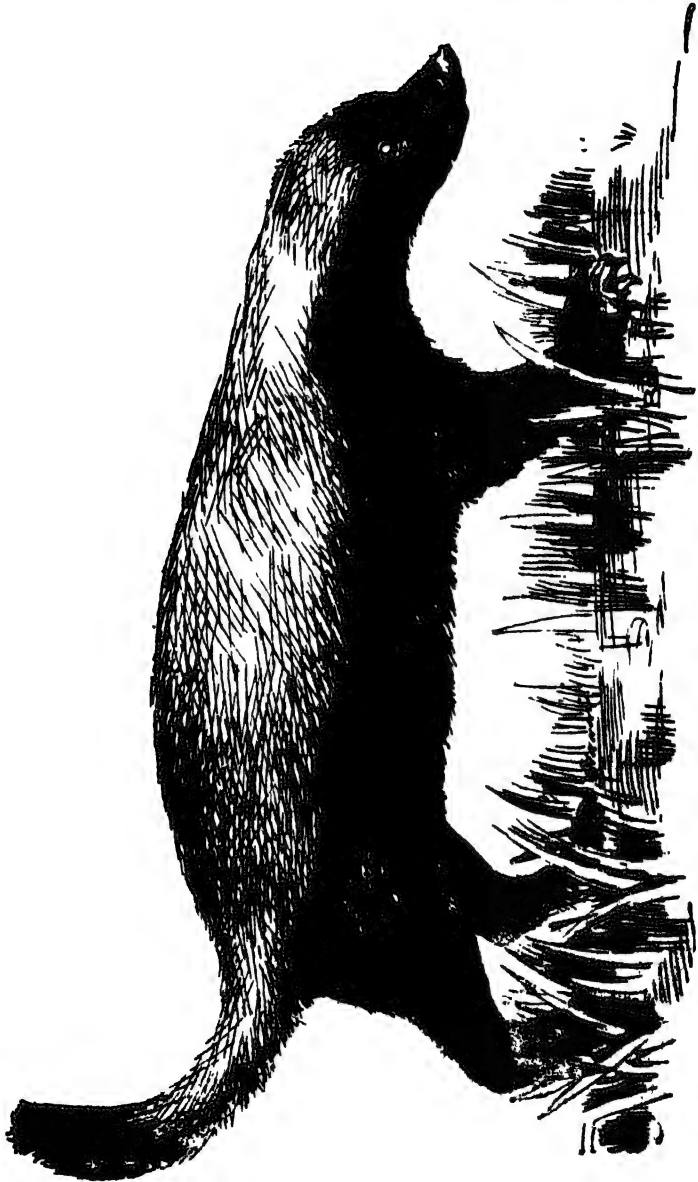
প্ৰজাতি—মেলিভা কেপেন্‌চিচ্

বাটেল বা হৰি বেজাৰ নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীবিধক হগ্-বেজাৰ বা পেবেলাৰ অন্যতম প্ৰতিভু বুলি ক'ব পাৰি। এইবিধ প্ৰাণীক কিন্তু দেখাত এটা ভালুক জাতীয় প্ৰাণী যেনহে লাগে। জন্তুটোৰ আকাৰৰ তুলনাত ইয়াৰ ঠেং কেইখন চুটি হোৱা দেখা যায়। সেই হিচাপে ইয়াৰ নোমাল নেজ ডালেও দীঘল ৰূপ ধাৰণ কৰে। মুখ বগলৰ আকৃতি সাইলাখ হগ্ বেজাৰৰ মুখৰ দৰে জোঙাল নহৈ অলপ ভোটোকা হয়। ঠেঙৰ পতা বা হাতোৰা কেইখন বহল হয়। এইবিধ প্ৰাণীৰ পিঠিৰ উপৰি ভাগত যিবিলাক নোমৰ উৎপত্তি হয় সেই নোমৰ বৰণ সাধাৰণতে বগা আৰু কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত নাখন বৰণীয়া হোৱা দেখা লয়। আচলতে সুৰৰ ওপৰ ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পিঠিৰ ওপৰেদি নেজৰ ওপৰ ছোৱালৈকে বিয়পি থকা গোটেই সোপা নোমেই পীতবৰ্ণ মিশ্ৰিত শুকুলা বৰণ ধাৰণ কৰে। খুতৰি, বুকু আৰু পেটৰ তল আৰু কাষত যিবোৰ নোমৰ উৎপত্তি হয় সেইবোৰ নোমৰ বৰণ কাউৰী চৰাইৰ পাখি যেন ক'লা হোৱা দেখা যায়।

অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ অন্যান্য আটাই কেইখন ৰাজ্যত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী নিগাজীকৈ বাস কৰি থাকিবলৈ সক্ষম হৈছে সে নাই সেইবিষয়ে স্পষ্ট ভাৱে জনা নাযায়। হিমালয় পৰ্বত-মালাৰ নামনিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দক্ষিণাত্যৰ মালভূমি অঞ্চল বিলাকলৈকে এই বিস্তীৰ্ণ ভূ-ভাগৰ অনুকূল ঠাইত এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি বিয়পি আছে। এই সম্পৰ্কত এটা কথা উল্লেখ্যই ধোৱা উচিত হ'ব যে বৰষুণ প্ৰধান এলেকা বিলাকত থাকিবলৈ এই বিধ জন্তুৱে সিমান ভাল নাপায়। সেই কাৰণে যিবিলাক ঠাইত কম পৰিমাণে বৰষুণ হয় আৰু যিবোৰ ঠাইত শিলঙাটি আৰু বালিৰ পৰিমাণ বেছি হয় এইবিধ প্ৰাণীয়ে তেনেবোৰ ঠাইতে থলুৱা ভাৱে বাস কৰিবলৈ উপযুক্ত পৰিবেশ নিৰ্বাচন কৰি লয়। মাঘ ফাগুণ মহীয়া গছৰ পাতবোৰ সৰি সৰি লঠঙা হোৱা বনভূমি আৰু অলপ সেমেকা জলবায়ুয়ে প্ৰাধান্য লাভ কৰা ঠাইবোৰে ইয়াৰ বাবে অনু-কূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। এই দৃষ্টান্তৰ ফালৰ পৰা বিবেচনা কৰি চাই ক'ব

পাৰি যে অসমৰ অন্তৰ্গত থকা কোনো কোনো বনভূমিয়ে এইবিধ বিচিত্ৰ শাণীৰ বাবে
বনকল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। নদী নলাৰ পাৰত থকা থিয় গৰাখ ওচৰৰ ঠাই-

বাটেল বা হনি বেজাৰ

বোৰত ইহঁতে থাকিবলৈ ভাল পায়। সচৰাচৰ থাকিবৰ বাবে এনেধৰণ নদীকুলীয়া
পৰিবেশ বাচি বাচি লোৱাৰ কাৰণ নাই বুলি ক'ব নোৱাৰি। নদী নলাবিলাকৰ আত-

হতীয়া ঠাইবোৰত যিবোৰ থিয় গ'ৰা থাকে সেইবোৰতে একোটা গাঁত খান্দি লৈ জন্ত-টোৱে তাৰ ভিতৰতে সোমাই থাকে। সেই কাৰণে শঙ্কজাতীয় প্ৰাণীয়ে তাক সহজে বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰে। অসম উপত্যকাৰ সংশ্লিষ্ট বনাঞ্চলবোৰ আৰু মেদা-লয়ৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাকৰ কোনো এঠাইতো এইবিধ প্ৰাণীৰ লগত দেখা দেখি হোৱা মোৰ বনত নপৰে। মোৰ সহকৰ্মী বন্ধু সকলৰ মুখৰ পৰাও মই তেনে সন্তোষ কেতিয়াও পোৱা নাই। ১৯৬০-৬১ খৃষ্টাব্দৰ কথা। কাছাৰ জিলাৰ এডোখৰ ঠাইত এইবিধ প্ৰাণীৰ এটা জন্তক এবাৰ মই দেখিবলৈ পাইছিলোঁ। ঘটনাটো ঘটিছিল মাটিজুৰি বেজৰ জন্তগত থকা গোহাবলল নামৰ বিট অফিচৰ ওচৰৰ এখন হাবিত। সংশ্লিষ্ট বনাঞ্চল খনৰ নাম হ'ল ইনাৰ লাইন বিজাৰ্ড। বিভাগীয় ভাৱে নিৰ্মাণ কৰা এডবা গছ-পুলিৰ বাগান পৰিষ্কাৰৰ বাবে হাবিত সোমাইছিলো। লুলুতীয়া হাবিতলীয়া বাট এটাইদি খোজ কাঢ়ি গৈ গৈ বাগানখন পাবলৈ পাবি। বিট অফিচৰ জনৰ নাম আছিল সুবৰ্ণ বিলু পাল। বেজ অফিচৰ জনৰ নামটো পাহৰি গ'লোঁ। তেওঁৰ উপাধিটো কিন্তু মনত আছে। পুৰস্কাৰস্থ বেজুৰ বুলি ক'লে সেই অঞ্চলৰ মানুহে তেওঁক ভালদৰে চিনি পায়। তেওঁলোক দুয়োজনে মোৰ লগত হাবিত প্ৰবেশ কৰিলে। হাবিতলীয়া পথ-টোৱেদি আগবাঢ়ি আগবাঢ়ি গৈ হঠাৎ এটা বিচিহ্ন আকৃতিৰ বনবীয়া জন্ত পথটোৰ একাষৰ পৰা আনটো কাষলৈ দৌৰি দি হাবিৰ মাজত সোমাই পৰা দেখিলো। জন্তটো দেখাত এটা গাহৰি জাতীয় প্ৰাণীৰ নিচিনা লাগিল। মূৰৰ তালুৰ পৰা পিঠিয়েদি নেজলৈকে বাগৰি পৰা গোটেই ডোৱৰ ঠাইত যিবোৰ গোম আছিল সেইবোৰে বগলী চৰাইৰ পাখিৰ দৰে বগা বৰণ ধাৰণ কৰাত নিঃশব্দ পৰা জিলিকি আছিল। জন্তটোৰ বুকুত আৰু তল পেটত গজা নোমবোৰৰ বৰণ টলকিৰ নোৱাৰিলোঁ। খন্তেকৰ বাবে দেখা দি পলকতে অন্তৰ্ধান হোৱাত জন্তটোক চিনাক্ত কৰি উলিওৱাটো সম্ভৱপৰ হৈ নুঠিল। মোৰ অনুগামী কৰ্মচাৰী কেইজনেও এই বিষয়ত মোক সহায় কৰিব নোৱাৰিলে। পাচত শিলচৰলৈ ঘূৰি আহি এই জন্তটো কোন জাতৰ বন্যপ্ৰাণী হ'ব পাৰে তাক খবৰছি মাৰি জানিবলৈ বাবে ব্যগ্ৰ হৈ পৰিলোঁ। বন্যপ্ৰাণী বিষয়ৰ কিতাপ-পত্ৰ বিলাকৰ পাতবোৰ লুটিয়াই জন্তটোৰ পৰিচয় সম্পৰ্কে নিশ্চিত হ'বৰ বাবে চেষ্টা কৰিলোঁ। অৱশেষত এইটো জানোৱাৰ এই প্ৰৱন্ধত উল্লেখ কৰা বাটেল বা হনি বেজাৰ জাতীয় প্ৰাণী হ'ব পাৰে বুলি নিজে নিজেই পতিমন গ'লোঁ।

বাটেল বা হনি বেজাৰ সাংস্হাৰী প্ৰাণী। হাবি-তলীয়া ঠাইবোৰত বাস কৰা নিগনি, এলুৰ, হান্ট নামৰ এবিধ পৰ্বতীয়া এলুৰ, শহাপছ আদি প্ৰাণী ধৰি ধৰি থাকে। কেঁচু-কুমটি, কীট-পতঙ্গ আদি নিম্নস্তৰৰ জীৱবোৰেও এইবিধ প্ৰাণীৰ বাবে বিকল্প আছাৰ যোগান ধৰিব পাৰে। গাওঁ-ভূঁইৰ কাষে পাৰ্শ্বৰে থকা পাতলীয়া ধৰণৰ হাবি-বনবিবোৰত বাস কৰা বাটেলবোৰে ঘৰচীয়া হাঁহ-কুকুৰাবোৰ অনিষ্ট সাধন কৰে। তেনে-বোৰ জনপূৰ্ণ ঠাইত বাস কৰা বাটেলবিলাকে নিজৰ জীৱটোকো ছাড়ব বৃষ্টিত লৈ ফুৰিব লগীয়া হয়। অন্য ভাষাত ক'ব পাৰি যে গাঁৱলীয়া মানুহৰ আবাসস্থান থকা ঠাইত থকা জন্তবোৰৰ জীৱন কেতিয়াও কিপদম্ভ হ'ব নোৱাৰে। ঘৰচীয়া জন্তবোৰক

তাৰ আক্ৰমণৰ পৰা বক্ষা কৰিবৰ বাবে গাঁৱলীয়া মানুহে তাক খেদি খেদি মাৰে । ঘৰচীয়া বা বনৰীয়া জন্তুৰ মৰা-শ আৰু এই মৰা-শ বিলাকৰ গেলা-পচা অৱশেষবোৰ এইবিধ প্ৰাণীয়ে বিচাৰি বিচাৰি খায় । নতুনকৈ পুটি থৈ অহা মৰাশৰ মৰিশালি খালি মানুহৰ মৰা শৰ মাংস উলিয়াই উলিয়াই খায় বুলি এইবিধ প্ৰাণীৰ এটা দুৰ্গাণ আছে । বাটেল জাতীয় প্ৰাণীয়ে যেই কোনো জাতৰ জন্তুৰ লগত যুঁজ কৰিবলৈ শক্তা নকৰে । টেঁকীয়াপতীয়া বাঘৰ নিচিনা মহা পৰাক্ৰমী জন্তুৰ আগত তুৰি-মূৰি কৰিবলৈ অৱশ্যে ই সাহস নকৰে । ইয়াৰ চোকা চোকা দাঁত আৰু মজবুত হাড়োবা দৃখনক ই আয়তন আৰু আক্ৰমণৰ সজুলি হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰে । ইয়াৰ গাৰ ছালখন অলপ ডাঠবিধৰ হোৱাৰ বাবে আক্ৰমণকাৰী প্ৰাণীয়ে ইয়াক সহজে পৰাভয় কৰিব নোৱাৰে । ইয়াৰ নেজ ডালৰ তলত অকটা গৌদ্ধন বস ধাৰণ কৰিব পৰা এক প্ৰকাৰৰ মোনা থাকে । শত্ৰুজাতীয় প্ৰাণীক আঁতৰ কৰা নিময়ত এই মাংস গ্ৰন্থিয়ে ডঙটোক সহায় কৰে ।

বিচ্ বা ষ্টোন মাৰ্টেন

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্র---মাছ টেলিদি

প্ৰজাতি--মাৰ্টেচ্ ফইনা ইণ্টাৰমিদিয়া

উদ আৰু উইজেল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত মাৰ্টেন নামেৰে জনাজাত কেই-বিধমান বিচিত্ৰ আকাৰৰ প্ৰাণী পৃথিৱীখনৰ বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত বাস কৰে। উমৈহতীয়া ভাৱে এই প্ৰাণী বিলাকক মাৰ্টেন নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। জাত অনুযায়ী ইহঁতক বিভিন্ন নামেৰে নামকৰণ কৰা হৈছে। মাৰ্টেন ফৈদৰ কিছুমান প্ৰাণী গছৰ ওপৰত বাস কৰে। আন কেইবিধ মানে তাকো মাৰ্টেন ওপৰত বগাই বগাই কুৰিছে জীৱন ধাৰণ কৰে। খাউকতে গছত বগাই ফুৰা মাৰ্টেন বিলাকক বৃক্ষবাসী মাৰ্টেন আৰু দ্বিতীয় গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰক মছলনিবাসী মাৰ্টেন বুলি ক'ব পাৰি। উইজেল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত মাৰ্টেন বিলাকক আটাইতকৈ দেখনিয়াৰ বুলি কোৱা হয়। এচিয়া মহাদেশ, ইউৰোপ মহাদেশ আৰু উত্তৰ আমেৰিকাৰ বিভিন্ন ঠাইত বেলেগ বেলেগ প্ৰজাতিৰ মাৰ্টেন বাস কৰে।

ভাৰত উপ মহাদেশৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা এবিধ মাৰ্টেন জাতীয় প্ৰাণীৰ জীৱনালেখ্য বৰ্ণনা কৰিবলৈ সদ্যহতে লোৱা হৈছে। আমাৰ অভিধানৰ (ইংৰাজ-অসমীয়া অভিধান) মাৰ্টেনক এবিধ নেউল বিশেষ বুলি কোৱা হৈছে। আচলতে মাৰ্টেনক নেউল জাতীয় প্ৰাণী বুলি ক'ব নোৱাৰি। ইয়াক এবিধ উইজেল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বুলিহে ক'ব লাগিব। অসমীয়া ভাষাত উইজেলৰ প্ৰতিশব্দ পাবলৈ নোহোৱাৰ বাবে মাৰ্টেন জাতীয় প্ৰাণীক বুজোৱা কোনো শব্দ বিচাৰি পোৱা নাযায়। যেহেতু এইবিলাক প্ৰাণীক অসমৰ চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায় সেইবাবে মাৰ্টেন শব্দটোক আমাৰ ভাষাত কোনো সালসলনি নষটোৱাকৈয়ে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লোৱা উচিত হ'ব।

ষ্টোন মাৰ্টেন নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীবিধক হিমালয় পৰ্বতমালাৰ ওখ ওখ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত বাস কৰা দেখা যায়। ভৈয়াম অঞ্চলবিলাকৰ পৰা হিমালয় পৰ্বতৰ কৰ্দৈ-সীৰিয়া পাহাৰ আৰু আকাশ চুহী পৰ্বতবোৰলৈ পাহাৰ বগাই বগাই উঠি উঠি গৈ থাকিলে বাটত নানা বিধৰ গছ গছনি থকা পৰ্বতীয়া পৰিবেশবোৰ দেখিবলৈ পোৱা

যায়। এইবিলাক ঠাইৰ মনোৰম প্ৰাকৃতিক দৃশ্য দেখিলে মনপ্ৰাণ আনন্দ ভাৱত আত্মত হয়। কিছুমান ঠাইত নানা জাতৰ সৰল গছ প্ৰধান্য লাভ কৰে। আন কিছুমান ঠাইত আমাৰ ভৈয়াম অঞ্চল বিলাকত উৎপন্ন হোৱাৰ নিচিনাকৈ নানাবিধৰ বহলপতীয়া গছহে দেখিবলৈ পোৱা যায়। পৰ্বতীয়া পথাৰোৰ অনুসৰণ কৰি গৈ থাকিলে ৫০০ মিটাৰ মান উচ্চতাৰ পৰা ডাঙৰ আকাৰৰ গছবোৰে সোৱানি মাগে। সেইবোৰ ঠাইত

বিচ্ বা ষ্টোন মাটোন

ৰোডডেভেলন, খুজা আদি সৰু আকাৰৰ গছহে উৎপন্ন হয়। ইয়াৰো ওপৰৰ ফালে যি বিলাক পৰ্বতীয়া হেলনীয়া ভূমিখণ্ড আছে সেইবিলাকত য'হ জাতীয় উদ্ভিদৰ প্ৰাচুৰ্য বেছি। তাৰ ওপৰৰ ফালে থকা পৰ্বতীয়া ঠাই বিলাক বছৰৰ সকলো সময়তে বৰফৰ চামণিয়ে ঢাক খুৱাই ৰাখে। ডাঙৰ জাতীয় গছ-গছনিৰ শেষ সীমা আৰু বৰফৰ স্থায়ী সীমাৰেখাৰ

ৰাজত যিবোৰ পৰ্বতীয়া ভূমি বিদ্যমান হৈ অপূৰ্ণ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য ঘোষণা কৰিছে সেই-
বোৰ ঠাইতে ষ্টোন মাৰ্টেন নামৰ প্ৰাণীবিধক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। মাজে
সময়ে এইবিধ প্ৰাণীয়ে বৃহৎ বৃক্ষ উৎপন্ন হোৱা অলপ নিম্ন স্তৰৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰলৈ
নানি আহে। সিহঁতৰ কিছুমানে তেনেবোৰ ঠাইতে নিগাজীকৈ বাস কৰিবৰ বাবে
সুবিধাজনক ঠাই বিচাৰি লয়। কিছুমান থিয় হৈ থকা গছৰ ভিতৰখন কিবা কাৰণত
পচি গলে গোটেই গছজোপাৰ এটা ডাঙৰ অংশ বাহৰ চুঙাৰ দৰে ফোপোলা হৈ পৰে।
আমাৰ ষ্টোন মাৰ্টেন জাতীয় প্ৰাণীৰ দুই এটাই এনে ধৰণৰ জীয়া গছৰ ফোপোলাৰ
ভিতৰতে সোমাই থাকি অৱসৰৰ সময়খিনি অতিবাহিত কৰি দিয়ে। বতাহত উঘলি
পৰা গছৰ ধোন্দৰ মাজতো ইহঁতে সোমাই থাকিবলৈ ভাল পায়। কোণোটোৱে মাটিৰ
তলত একোটা আহল বহল গাঁত খান্দি লৈ তাৰ ভিতৰতে সোমাই থাকে। এই
পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত তওল নামৰ এবিধ উতনুৱা গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী গাঁতৰ ভিতৰত সোমাই
সোমাই থাকে। সেইবিলাক ঠাইত এবিধ সৰু আকাৰৰ শহাপহ জাতীয় প্ৰাণীও বাস
কৰে। মাৰ্টেনবিলাকে সুবিধা বুজি এই দুয়োবিধ প্ৰাণীকো ধৰি ধৰি খায়। তদুপৰি
ইহঁতে গছৰ ওপৰলৈ বগাই বগাই উঠি গৈ নানাবিধৰ ঢংই, এন্দুৰ, বেক্টেৰা আদি
প্ৰাণীকো ধৰি ধোৱাত সমানে পাৰদৰ্শিতা প্ৰদৰ্শন কৰে।

মাইকী ষ্টোন মাৰ্টেন বিলাকে গছৰ ধোন্দ আৰু পাখৰৰ ফাঁকৰ মাজত বাহ সাজি
তাতে পোৱালি জগায়। ইহঁতে একেবাৰতে কেবাটাও পোৱালি দিয়ে।

হালধীয়া ডিঙীয়া মাটেন

শ্ৰেণী---স্তুন্যপাৰী

বগ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---গাছ্ টেলিদি

প্ৰজাতি---চাবনিয়া ফুজিগোলা

ইয়াৰ আগৰ প্ৰবন্ধৰ জৰিয়তে ষ্টোন মাটেন নামৰ এবিধ প্ৰাণীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। গিনিৰাজ হিমালয়ৰ এৰ ওখ পাৰ্বত্য অঞ্চলবিলাকত আন এবিধ মাটেন জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰে। এইবিধ মাটেনৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবিলাকে বিচিত্ৰ ৰূপ ধাৰণ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ক'লা, যুগা আৰু হালধীয়া নোমৰ সংমিশ্ৰণত এইবিধ মাটেনৰ দেহৰ আৱৰণ আকৰ্ষণীয় হৈ পৰে। ডিঙিত হালধীয়া বৰণৰ নোমৰ পৰিমাণ বেছি হোৱাৰ বাবে ইয়াক হালধীয়া ডিঙীয়া মাটেন বুলি কোৱা হয়।

হিমালয় পৰ্বতমালাৰ বিবিলাক ঠাই ডাঙৰ ডাঙৰ গছ গছনিৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ থাকে আৰু যিবোৰ ঠাইত সাধাৰণতে বৰফ নপৰে তেনেবিলাক পৰ্বতীয়া ঠাইতে এই বধ প্ৰাণী বাস কৰে। মাটিটলৈ নামি ইফালে সিফালে যুৱা যুৱি কৰি কুৰা বিষৰ প্ৰাণী হলেও সৰহাৰিনি সময় গছৰ ওপৰত উঠি থকা অৱস্থাত ইয়াক দেখিবলৈ পোৱা যায়। দিন বাতিৰ ভেদাভেদ নৰখাটক সকলো সময়তে চিকাৰ কাৰ্যত আত্মনিয়োগ কৰা দেখা যায়। গছৰ ওপৰৰ ফালে থকা ডালে-পাতে বগাই কুৰা কামত হালধীয়া ডিঙীয়া মাটেনে অলীম পাবদণ্ডিতা প্ৰদৰ্শন কৰে। কেৱল গছৰ ডালে ডালে বগুৱা বাই যুৱি কুৰা কামতহে যে এইবিধ মাটেন জাতীয় প্ৰাণীয়ে পাৰ্গতালি দেখুৱাব পাৰে এনে নহয়। এটা ডালৰ পৰা আন এটা ডাললৈ আপ মাৰি মাৰি গৈ বহুতখিনি ঠাইত পৰিভ্ৰমণ কৰি কুৰা কামতো এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক অন্য বহুতো বৃক্ষবাসী জানোৱাবে চেৰ পেলাব নোৱাৰে। সেই বাবে গছৰ ডালে পাতে বগাই কুৰা অন্যান্য প্ৰজাতিৰ বৃক্ষবাসী প্ৰাণীবিলাকে ইয়াৰ প্ৰতাপত ত্ৰাহি মধুসূদন দেখিবলগীয়া হয়। গছৰ ডালে পাতে বগাই কুৰা কেৰ্কেটুৱা আদি স্তুন্যপাৰী জানোৱাৰ আৰু নানা জাতীয় চৰাইক ই চল বৃজি ধৰে। তদুপৰি এই বিলাক প্ৰাণীয়ে গছৰ ওপৰৰ সুবিধাজনক ঠাইত বাহ সাজি থাকিবলৈ ল'লে এই জাতীয় মাটেন বিলাকে নিহঁতৰ বাহবোৰ বিচাৰি বিচাৰি উলিয়ায়। কেৰ্কেটুৱাৰ সৰু-সুৰা পোৱালি আৰু বাহত পানি খোৱা চৰাইৰ কণী ইয়াৰ অন্যতম আহাৰৰ ভিত্তৰত পৰে। গছৰ ডালৰ পৰা যাজে সৰে ই মাটিলৈ নামি আহে আৰু বাটত বগাই কুৰা নানা

বিধ ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ প্ৰাণীবোৰ ধৰি ধৰি খায়। এই প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত নিগলি, এম্প্ব, শহাপলু আদি জালোৱাৰ আৰু ডবিক গোষ্ঠীৰ নানাবিধ চৰাইৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। মৰি থকা জীৱ জন্তুৰ গেলা পচা মাংসবোৰ খাবলৈও এইবিধ প্ৰাণীয়ে সজোচ বোধ নকৰে। কীট-পতঙ্গ, সাপ, ছেঠি, নাইপিয়া আদি প্ৰাণীও ইয়াৰ আহাৰৰ ভিতৰত পৰে।

হাৰিৰ মাজত উৎপন্ন হোৱা নানাবিধ গছৰ ফল মূল আদি খোৱা বিষয়তো এইবিধ মাৰ্টেনে অভিকৃতি প্ৰদৰ্শন কৰে। ফুদৰ বেগুৰে ধাৰণ কৰা বোৰসবোৰ চুহি চুহি খায়।

হালৰীয়া ডিঙীয়া মাৰ্টেনৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমিয়ে ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি ব্ৰহ্মদেশেদি মালয়াচিয়া, ইন্দোনেচিয়া আৰু চীন দেশৰ বহুতো ঠাইলৈকে বিস্তাৰিত হৈ আছে। দক্ষিণ ভাৰতৰ ফালে আন এটা প্ৰজাতিৰ হালৰীয়া ডিঙীয়া মাৰ্টেন বাস কৰে। এইবিধ মাৰ্টেনক নীলগিৰিৰ মাৰ্টেন নামেৰে অভিহিত কৰা হয়।

মাৰ্বল ৰঙৰ হেপা

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্ৰ---মাছ-টেলিদি

প্ৰজাতি---ভৰ্মেলনা পেৰেণ্ডুনা

ভাৰত উপমহাদেশখনৰ পশ্চিম প্ৰান্তত মাৰ্বল ৰঙৰ হেপা বা মাৰ্বল পোলকেট নামৰ এবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰে। আচলতে ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমান অস্তৰ্গত পোলকেট বাস কৰাৰ বিষয়ে সঠিক ভাৱে জনা নাযায়। পৃথিৱীৰ অন্যান্য বহুতো ঠাইত কেইবাবিধো পোলকেট ধনুৱা ভাৱে বাস কৰে। ইউৰোপ মহাদেশৰ কোনো কোনো ঠাইত পোলকেট নামৰ এবিধ বেলেগ প্ৰজাতিৰ পোলকেট বাস কৰে। দেখাত এইবিধ প্ৰাণীক উইজেল নামৰ প্ৰাণীৰ সৈতে একে যেন লাগে। এইবিধ পোলকেটৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোম বিলাক মিহি আৰু কোমল আমল হয়। জাব-কালি আহি পালে এই নোমবোৰৰ বৰণ সলনি হৈ বগা পৰে। ইউৰোপ মহাদেশৰ কিছুমান মানুহে এইবিধ প্ৰাণীৰ ছালখন বৰলিয়াই তাৰ পৰা এক প্ৰকাৰৰ নোমাল বস্ত্ৰ তৈয়াৰ কৰে। ইংলণ্ডৰ কোনো কোনো ঠাইতো আন এবিধ পোলকেট নামৰ প্ৰাণী বাস কৰি থকাৰ কথা জনা যায়।

মাৰ্বল ৰঙৰ হেপা বা মাৰ্বল পোলকেট নামৰ যিবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ বিষয়ে এই প্ৰৱন্ধত আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে সেইবিধ প্ৰাণীৰ বাসস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি এচিয়া আৰু ইউৰোপ মহাদেশৰ বহুতো ঠাইলৈ বিয়পি আছে। ভাৰত উপ মহাদেশ খনৰ ভিতৰত কেৱল বেলুচিস্থানতহে এইবিধ প্ৰাণীক স্থানীয় ভাৱে বাস কৰা দেখা যায়। উইজেল নামৰ প্ৰাণীতকৈ এইবিধ প্ৰাণী আকাৰত ভালৈমানখিনি ডাঙৰ হয়। ইয়াৰ নেজডাল নোমাল আৰু জেপোহা হয় আৰু জন্তটোৰ গাত গজা নোমবিলাকো সেই অনুপাতে অলপ দীঘল হয়। দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবিলাকে বিচিত্ৰ বৰণৰ অঁকাবিকা কপ ধাৰণ কৰে। মুখৰ আগভাগ বগা হয় আৰু কপালৰ ওপৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মুখ মণ্ডলৰ দুয়ো কাষলৈ বৈ পৰা দুটা বগা বৰণীয়া দাগৰ উদ্ভৱ হোৱা দেখা যায়।

সাধাৰণতে নিশাচৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হলেও মাৰ্বল ৰঙৰ হেপাবোৰে দিন দূপৰতো চিকাৰ কাৰ্যত বাহিৰ হয়। নিগনি, এন্দুৰ, নাইপিয়া, জেঠি, চৰাই আদি নানাবিধৰ প্ৰাণী

চিকাৰত নিধন কৰে। উইজেল জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে এইবিধ প্ৰাণীয়েও চিকাৰ কৰি মাৰিবলৈ লোৱা প্ৰাণীৰ মৃত্যু তাৰ চোকা দাঁত কেইটাৰে কামোখ মাৰি ধৰে। এবাৰ কানোৰ মাৰি ধৰিলে অন্ততঃ তাৰ মূৰৰ পৰা সাৰি যাব নোৱাৰে। অন্যান্য

শৰ্বল বঙৰ হেপা

হেপা বা উইজেল জাতৰ প্ৰাণী বিলাকৰ দৰে এইবিধ প্ৰাণীয়েও ঘৰচীয়া হাঁহ-কুকুৰান গড়ালত প্ৰবেশ কৰি গিৰিহঁতৰ হানি বিঘিনি ঘটায়। ইয়াৰে এটা উপপ্ৰজাতিৰ প্ৰাণী কান্দীৰৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাকত বাস কৰাৰ কথা জনা যায়।

নেউল কৈদৰ প্ৰাণীসমূহ

আমাৰ অসমৰ প্ৰায় সকলো মানুহেই নেউল দেখিছে। সৰু আকাৰৰ নোমাল জন্তুবিধক বিভিন্ন ঠাইত কম বেছি পৰিমাণে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ডাঠ হাবিৰ মাজত এই বিধ প্ৰাণীক সাধাৰণতে দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। যিখোৰ ঠাই নল, খাগৰি ইকৰা আদি ওখ ওখ ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদৰ দ্বাৰা পৰিপূৰ্ণ হৈ থাকে তেনেখোৰ ঠাইত এইবিলাক প্ৰাণীয়ে বাস কৰিবলৈ লয়। মুকলি-মূৰীয়া হাবি বননি-বিলাকেও ইহঁতৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। অসম আৰু অসমৰ ওচৰ চুবুৰীয়া আটাই কেইখন ৰাজ্যতে নেউল কৈদৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ভাৰত-বৰ্ষৰ অন্যান্য ৰাজ্যবিলাকৰ অনুকূল পৰিবেশ বিলাকতো নেউল জাতীয় প্ৰাণী বাস কৰা দেখা যায়। ইহঁতৰ কেইবাটাও উপ-জাতি আছে। এই উপজাতীয় নেউল বিলাকে বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত বাস কৰে। নেউল বা মংগুচ গোষ্ঠীৰ আটাইবিলাক প্ৰাণীক একেদৰে বগাই যিটো গোত্ৰ বা পৰিয়ালৰ সৃষ্টি কৰা হৈছে সেইটো গোত্ৰক হাৰপেচ টিদি নামেৰে অভিহিত কৰা হয়।

আকাৰত নেউল জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ কিছুমান ডাঙৰ আৰু আন কিছুমান তুলনামূলক ভাৱে সৰু হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। গিৰিৰাজ হিৰালয় পৰ্বতমালাৰ পাৰ্শ্বত অৰুণবিলাকৰ পৰা আৰম্ভ কৰি নামনিৰ ভৈয়াম অৰুণখোৰলৈকে ইয়াৰ সচৰাচৰ বসতি-স্থান যি়াপি আছে। ৰাজস্থানৰ মৰুভূমিয়ে গৰকা বিস্তীৰ্ণ ভূভাগ আৰু দক্ষিণাত্যৰ মালভূমিতো এবিধ নহয় এবিধ নেউলে ধলুৱাভাৱে বাস কৰিবৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশ বিচাৰি লৈছে। ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য ৰাজ্যবিলাকতো নেউল জাতীয় প্ৰাণীক বাস কৰা দেখা যায়। সমগ্ৰ পৃথিবীৰ আন আন বহুতো দেশত বিভিন্ন জাতৰ নেউল জাত অনুযায়ী বেলেগ বেলেগ পাৰিপাশ্ৰিক অৱস্থাত বাস কৰে। আফ্ৰিকা মহাদেশখনতে সৰ্বাধিক জাতৰ নেউল আছে। ইউৰোপ মহাদেশৰ কেৱল স্পেইনতহে মাত্ৰ এবিধ নেউল বাস কৰে। এচিয়া মহাদেশৰ ভাৰত উপ-মহাদেশখনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মধ্য এচিয়া আৰু সুদূৰ দক্ষিণ-পূব এচিয়াত থকা বিভিন্ন দেশত নেউল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী কম বেছি পৰিমাণে বাস কৰে। এইদৰে বিভিন্ন দেশ-বিদেশত বাস কৰি থকা নেউলৰ কম পক্ষেও ৩০টা প্ৰজাতি আছে বুলি প্ৰমাণ পোৱা গৈছে।

নেউলবিলাকক মাটিত বগাই কুৰা চাৰিত্ৰিক গুণ-সম্পন্ন প্ৰাণীৰ আখ্যা দিব পাৰি। ইহঁতৰ মাজত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা কোনো এবিধ প্ৰাণীকো গছৰ ওপৰলৈ উঠিব পৰা দেখা নাযায়। চিকাৰ কৰি জীৱন ধাৰণ কৰা জন্তুবিধ প্ৰাণী হিচাপে নেউল গোষ্ঠীৰ

প্ৰাণীবোৰে অসীম পাৰদৰ্শিতা প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়। এইবিলাক প্ৰাণীয়ে সাধাৰণতে যিবিলাক নিম্ন খাপৰ প্ৰাণীক চিকাৰ কৰি ধৰে সেইবিলাকৰ তিতবত নানা বিধৰ চৰাই, ভেকুলী, বেং, নিগনি, এন্দুৰ, নাইপিয়া আদি পৰে। কেঁকোৰা পালেও ইহঁতে এৰি নিদিয়ৈ। কীট-পতঙ্গ, কেচু-কুমটি, বিছা, পলু আৰু অন্যান্য ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ প্ৰাণীবোৰ ইহঁতে বিচাৰি বিচাৰি খায়। কেতিয়াবা ইহঁতৰ দুই এটা প্ৰাণীয়ে ঠেকত পৰি নিজতকৈ অলপ ডাঙৰ আকাৰৰ প্ৰাণীক আক্ৰমণ কৰিবলৈ কুঠাৰোধ নকৰে।

নেউল ফৈদৰ প্ৰাণীবোৰক নিৰ্জু প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী যেন লাগে। সাধাৰণতে ইহঁতে তলমূৰ কৰি খুচ্ খুচাই খুচ্ খুচাই ঘূৰি ফুৰে আৰু খাদ্যৰ উপযোগী জীৱ পালে মুখেৰে কামোৰ মাৰি ধৰে। তাৰ লগত দেখা দৈনিকৈ ফেৰ মাৰিব পৰা জন্তুৰ লগত ভেটা-ভোটা হ'লে সি আত্ম-ৰক্ষাৰ বাবে কিম্বা আক্ৰমণ কৰিবৰ বাবে প্ৰস্তুত হয়। সেই সময়ত জন্তুটোৰ গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰ জিলিম খাই ঠৰঙা হৈ পৰে। প্ৰতিদ্বন্দীক ভয় খুৱাই নিজৰ অৱস্থা শক্তিশালী কৰিবৰ বাবে এই বিলাক প্ৰাণীয়ে এনে ধৰণৰ ভীতি সূচক প্ৰচণ্ড ৰূপ ধাৰণ কৰাৰ উপায় অৱলম্বন কৰে। আত্ম ৰক্ষাৰ সজুলি হিচাপে কোনো কোনো বিধ নেউলে আন এবিধ বিষাক্ত পদাৰ্থৰ সহায় লয়। বদ্‌গুণ থকা এই পদাৰ্থখিনি জন্তুটোৰ দেহতে উৎপত্তি হয়। জন্তুটোৰ নেজৰ তলৰ ফালে এক প্ৰকাৰৰ মাংস গ্ৰন্থি বা জোলোঙা থাকে। জন্তুটোৰে ইচ্ছানুযায়ী এই জোলোঙা বা টোপোলাৰ পৰা অকটা গোন্ধ নিঃসৰণ কৰিব পাৰে। কোনো কোনো বিধ নেউলে আত্ম-ৰক্ষাৰ বাবে এই সজুলিৰ সহায় লয়। মূৰৰ চিত্ৰ বিচিত্ৰ ৰবণ আৰু কদৰ্ঘ আকৃতি প্ৰকৃতি প্ৰদৰ্শন কৰিও দুই এবিধ নেউলে শত্ৰুপক্ষীয় জানোয়াৰক বিভ্ৰান্ত কৰে।

নেউল গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ আন এটা চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে ইহঁতে বিষাক্ত সাপৰ লগত যুঁজ কৰি জয় লাভ কৰিব পাৰে। সাপৰ বিষাক্ত পদাৰ্থৰ পৰা এই জাতীয় প্ৰাণীবোৰে কেনেকৈ নিজকে ৰক্ষা কৰে সেই ৰহস্যৰ তাৎপৰ্য ভালদৰে জনা নাযায়। কোনোৱে কোনোৱে ক'ব খোজে যে সাপৰ লগত যুঁজ লাগি থাকোঁতে এইবিলাক প্ৰাণীয়ে নিজৰ গাৰ নোমবোৰ ঠৰঙা কৰি দিয়ে। তেতিয়া সাপে তাৰ কালজিভা খনেৰে জন্তুটোৰ গাত বিষাক্ত পদাৰ্থ নিক্ষেপ কৰিব নোৱাৰা হৈ পৰে। আন কিছুমান মানুহৰ পৰা শুনিবলৈ পোৱা যায় যে সাপৰ লগত যুদ্ধত হৈ থকা সময় ছোৱাত নেউলে এক প্ৰকাৰৰ বনৌষধ ব্যৱহাৰ কৰে। তদুপৰি এই বিষয়ত আৰু এটা কথা উল্লেখ কৰিব পৰা যায় যে সাপৰ লগত যুঁজ কৰি থাকোঁতে ই এনে ধৰণেৰে লাট বাগৰ মাৰি নিজৰ দেহাটো পৰিচালনা কৰে যে সাপে তাৰ গাত বিষাক্ত পদাৰ্থ নিক্ষেপ কৰিবলৈ সুবিধা নাপায়। সি যিয়েই কি নহওক এটা কথা সত্য যে অহি নকুলৰ যুদ্ধই মানৱ জগতত এটা বৃদ্ধিৰ নোৱাৰা সাধৰৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰি সীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা কেইবিধমান নেউলৰ জীৱনালেখ্য পৰৱৰ্তী প্ৰৱন্ধৰ জৰিয়তে ডাঙি ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ল।

নেউল

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---মাংসাহাৰী

গোত্র---হাৰ্পেচিডি

প্ৰজাতি---হাৰ্পেচটেচ্ এডৱাৰ্ডিয়াই নিউলা

অসমত যিবিধ নেউল জাতীয় প্ৰাণী সাধাৰণতে বাস কৰে সেইবিধ নেউলক বুজাবলৈ আমি কেৱল নেউল শব্দটোকে ব্যৱহাৰ কৰোঁ। ইংৰাজী ভাষাত ইয়াক সাধাৰণ নেউল বা কমন্ মংগুচ বুলি কোৱা হয়। এইবিধ প্ৰাণীক আমাৰ এই ফালৰ ঠাইবোৰত প্ৰায়েই দেখিবলৈ পোৱা যায়। পাতলীয়া হাবি বননি বিলাকৰ মাজত উৎপন্ন হোৱা জোপোহা গছৰ তলত, বাটৰ কাষৰ দ-চানেকীয়া ঠাইত আৰু বাৰীৰ কাষৰ নলাৰ ভিতৰত সোমাই সোমাই এইবিধ প্ৰাণীয়ে খোৱা বস্তুৰ সন্ধানত ঘূৰি ফুৰে। ডাঠ হাবিৰ মাজত বাস কৰিবলৈ এইবিধ প্ৰাণীয়ে বৰ ভাল নাপায়। জন বসতিৰ কাষে পাৰ্শ্বৰে থকা সৰু-সুৰা হাবি বননি বিলাকত বাস কৰিবলৈ লৈ পৰোক্ষ ভাৱে মানুহৰ পৰা বহুতখিনি উপকাৰ পায়। যিবোৰ ঠাইত মানুহে বেঙেনা, কেৰেলা আদি নানাবিধৰ কচল লগায় সেইবোৰ ঠাইতে কীট-পতঙ্গ, বেং, নিগনি আদিয়ে থাকিবৰ বাবে সুবিধা কৰি লয়। এইবোৰ প্ৰাণীক ধৰি ধৰি খাবৰ বাবে নেউল জাতীয় প্ৰাণীবোৰে ওচৰৰ হাবি বননিবোৰত থলুৱা ভাৱে বাস কৰিবলৈ সুবিধাজনক ঠাই বিচাৰি লয়। বাৰীৰ কাষে কাষে মানুহে খাল খান্দি যিবোৰ চাপ নিৰ্মাণ কৰি লয় সেইবোৰ চাপ আৰু খালত বগুৱা ৰাই ফুৰি ইহঁতে নানা বিধৰ প্ৰাণী চিকাৰ কৰি ধৰে। মানুহ ওচৰ চাপি অহাৰ উমান পালে লাহেকৈ জোপোহা গছৰ আঁৰত লুকাই আত্মগোপন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। কিছু দূৰ তলমূৰ কৰি আগবাঢ়ি গৈ ইফালে সিকালে পুলুঙা পুলুঙিকৈ চাবলৈ ধৰে। লাহেকৈ হাবিৰ মাজত সোমাই ধন্তেকতে অন্তৰ্ধান হয়।

জোপোহা গছৰ তল, পাখৰৰ ফাঁক, গছৰ ধোন্ধ, ডাঙৰ ডাঙৰ গছৰ গুৰি ভাগত মাটিৰ উপৰি ভাগলৈকে ওলাই থকা শিপা, বতাহত উৰালি পৰা গছৰ তলৰ মুকলি ঠাই আদিত সোমাই সোমাই থাকি এই জাত প্ৰাণীয়ে দিনৰ সবহখিনি সময় কটাই দিয়ে। মাটিত গাঁত খান্দি খান্দি লৈ তাৰ ভিতৰত একোটা আহল বহল খোৰোং বনাই লয়। কিবা কাৰণত মানুহে এনেবোৰ ঠাইত আপোনা-আপুনি উৎপন্ন হোৱা হাবি জঙ্গলবোৰ কাটিব লগীয়া হ'লে তাত সোমাই থকা নেউল কেইটাই চকুৰ পচাৰতে মৌৰ দি পলাই

যায়। অতি খবতকীয়া। যোগত ইহঁতে মাটিৰ ওপৰেদি দৌৰি দৌৰি যাব পাৰে। নগ-
ৰীয়া ঠাইবোৰত মানুহৰ সংগমক আওকাণ কৰি এই নেউলবিলাকে খাল, নলা, চুহু-
পাতনি আদিত ভুমুকি মাৰেহি। মানুহৰ গম পালে টলকতে অন্তৰ্ধান হৈ থাকিব নাজত
সোমাই গৈ। দিন বাতিৰ ভেদাভেদ নৰখাক এইবিধ প্ৰাণীয়ে চিকাৰ বিচাৰি ইফালে
সিকালে ঘূৰি ফুৰে। সাপ, নাইপিয়া, জেঠি আদি সৰীসৃপ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ পৰা আবদ্ধ
কৰি ভেকুলী, কেঁচু, কুমটি, কুম্ভেলুকা, কেৰেলুৱা বিচা, পলু আদি নানা বিধৰ ক্ষুদ্ৰ
আকাৰৰ প্ৰাণীবোৰ ই ধৰি ধৰি খায়। মাটিত বাহ সজা চৰাই আৰু এনে প্ৰকৃতিৰ
চৰায়ে পাবি খোৱা কণী বিচাৰি বিচাৰি নেউলে চলাথ কৰে। গছৰ ফল মূল আদি
খোৱা বিষয়তো এইবিধ নেউলে অতিকৃষ্টি প্ৰদৰ্শন কৰে। মৰা জন্তুৰ গেলাপচা মাংস
খাবলৈও এইবিধ প্ৰাণীয়ে অকণো সঙ্কোচবোধ কৰা দেখা নাযায়। সুবিধা পালে ঘৰ-
চীয়া হাঁহ কুকুৰাকো ই আক্ৰমণ কৰে। বাতি গড়ালৰ ভিতৰলৈ সোমাই যাব পৰা
গুৰুঙা এটা বিচাৰি লৈ সেই ফালেদি গড়ালৰ ভিতৰত প্ৰৱেশ কৰে। এবাৰ গড়ালৰ
ভিতৰত সোমাই লৰ পাবিলে ই সেই গড়ালত থকা আটাইবোৰ হাঁহ কুকুৰাক মাৰি
শেষ কৰি পেলায়। যি কেইটা হাঁহ-কুকুৰা খালে তাৰ পেটৰ ভোক মৰে সেই কেইটা
খাই শেষ কৰি দিয়ে। বাকীবোৰ আধা আধি খাই অৱশিষ্টখিনি গড়ালৰ ভিতৰতে এৰি
থৈ যায়। কোনো কোনোটো হাঁহ-কুকুৰা একেবাৰে নোখোৱাকৈ গোটে গোটে
গড়ালতে এৰি থৈ যায়। বাহত থকা পোৱালিক খুৱাবৰ বাবে দুই এটা চৰাই টানি
আজুৰি লগতে লৈ যায়। পিছ দিনা বাতি পুৱাহে গিৰিহঁত গিৰিহঁতনীয়ে গড়ালৰ দুৱাৰ
খুলি চাই গম পায় যে নেউলে গড়ালৰ আটাই কেইটা প্ৰাণীকে মাৰি শেষ কৰি থৈ
গৈছে। ঘৰত চোকা কুকুৰ থাকিলে অৱশ্যে নেউলে এনে ধাণৰ উৎপাত কৰিব
নোৱাৰে।

অলপ নিলগৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে নেউলৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণ
মদকুৱা হোৱা দেখা যায়। আচলতে বৰঙত এই নোমবোৰে খাপ খাপ ৰূপ ধাৰণ
কৰে। সেই কাৰণে গোটেই জন্তুটোৰ গাত এক প্ৰকাৰৰ চিকমিকনিয়ে বিৰাজ কৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰি সীমাৰ অন্তৰ্গত তিনিটা উপজাতিৰ নেউল বাস কৰে। উত্তৰ
ভাৰত আৰু পূৰ্বাঞ্চলত যি বিধ 'নেউল সাধাৰণতে বাস কৰে সেই বিধ নেউলৰ নোম
বিলাক তুলনামূলক ভাৱে দীঘল হয়। ৰাজস্থানৰ মৰুভূমি অঞ্চলত বাস কৰা নেউল-
বোৰৰ নোমবোৰ এনে ধৰণেৰে দীঘল হোৱা দেখা নাযায়। তদুপৰি মৰুভূমি এলেকাত
বাস কৰা নেউলবোৰৰ নোম বৰঙত বঙচুৱা হয়। দক্ষিণ ভাৰতৰ ফালে যিটো উপ-
জাতিৰ নেউল বাস কৰে সেই উপজাতিৰ নেউলৰ নোমবোৰ একেবাৰে চুটি চুটি হয়।

এই প্ৰসংগত উল্লেখ কৰা বিধ নেউলৰ বাহিৰে আন কেবাটাও প্ৰজাতিৰ নেউল
ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেই বিলাকৰ ভিতৰত
ডিঙিত আঁচ থকা এটা প্ৰজাতিৰ নেউল দক্ষিণ ভাৰতৰ পশ্চিমঘাট পৰ্বতমালাত বাস
কৰে। এইবিধ নেউলক ডিঙিত আঁচ থকা নেউল নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। এচিয়া
মহাদেশত বাস কৰা নেউল জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত আকাৰত এইবিধ নেউল

আটাইতকৈ ডাঙৰ বুলি জনা যায়। বুগা বৰণীয়া নোমৰ আৱৰণ থকা আন এবিধ নেউল দক্ষিণ ভাৰতৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবিলাকত বাস কৰা দেখা যায়। এইবিধ নেউলক বুগা বৰণীয়া নেউল বুলি কোৱা হয়। তৃতীয় শ্ৰেণীৰ নেউলক কেঁকোবা খোৱা নেউল বুলি কোৱা হয়। এইবিধ নেউলৰ বসতিস্থান নেপালৰ পৰা আৰম্ভ কৰি অসমলৈ বঙ্গদেশ, মালয়ালিমা আদি দেশলৈ বিস্তৰিত হৈ আছে।

নেউল জাতীয় প্ৰাণীৰোহে বহুৰকৰ যেই কোনো সৰলভাৱে পোৱালি জগায়।

বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীসমূহ

জন্যপাৰী জন্তু বিলাকৰ ভিতৰত মানৱ জাতিয়ে আটাইতকৈ শ্ৰেষ্ঠ আসন লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। এই শ্ৰেষ্ঠতাৰ গুৰিতে হ'ল মানুহৰ বুদ্ধি বৃত্তিৰ বিকাশ সাধন। পৃথিৱীত পোন প্ৰথমতে জীৱৰ সৃষ্টি হোৱাৰ পাছৰ পৰা আৰম্ভ কৰি কোটি কোটি বছৰ বাগৰি বোহাৰ অত্যন্ত এতিয়ালৈকে জীৱ জগতত যি উৎকৰ্ষ সাধন হৈছে সেই উৎকৰ্ষ সাধনৰ চূড়ান্ত পৰ্যায়ত মানৱ জাতিয়ে স্থান লৈছে। আনহাতে মানৱ জাতিৰ হাতত হাত মিলাই অন্যান্য যি যি বিলাক ইতৰ প্ৰাণীয়ে উৎকৰ্ষ সাধনৰ পথত এৰোজ দূ-খোজকৈ আগবাঢ়ি যাবলৈ সক্ষম হৈছে সেই বিলাকৰ ভিতৰত বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বিলাকক স্থান দিব পাৰি। বান্দৰক 'বা-নৰ' অৰ্থাৎ অকপাৰ্থত নৰ কিম্বা বিকল্পে "নৰ" বুলি গণ্য কৰিব পৰা যায়। জীৱবিদ্ সকলেও মানুহৰ লগতে বানৰ কৈদৰ অমানুহ প্ৰাণী বিলাকক সামৰিলে প্ৰাইমেট বৰ্গ বা গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। মানুহ বান্দৰৰ পৰাই উৎপত্তি হ'লনে কিম্বা অন্য কিম্বা ধৰণৰ বিশিষ্ট ৰূপ লৈ পোন প্ৰথমতে পৃথিৱীত উৎপত্তি হ'ল এই বিষয়ে বিভিন্ন জনে বিভিন্ন অভিমত প্ৰকাশ কৰিব ধোজে। পিছে মানুহ আৰু বান্দৰ জাতীয় প্ৰাণী বিলাকৰ মাজত বিধিৰি ব্যৱধান পৰিলক্ষিত হোৱা দেখা যায় সেইখিনিৰে সমগোষ্ঠীৰ প্ৰাদুৰ্ভাৱৰ - তদ্ব বিশ্লেষণ কৰাত ভালেখিনি অন্তৰায়ৰ সৃষ্টি কৰা দেখা যায়। জীৱ বিজ্ঞানী সকলৰ বহুতে এই অভিমত পোষণ কৰে যে বান্দৰৰ পৰা মানুহলৈ উৎকৰ্ষ সাধন কৰি পৰিৱৰ্তন হোৱাৰ পথত উৎপত্তি হোৱা বহুতো প্ৰাণী ইতিমধ্যে পৃথিৱীৰ বুকুৰ পৰা বিলুপ্ত হৈছে। মাটিৰ তলত বা বৰফৰ তলিত পোত খাই থকা কিছুমান জীৱাশ্ম পৰীক্ষা কৰি এওঁলোকে বহুতো তথ্য উদ্ধাৰ কৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে মানৱৰ বৈজ্ঞানিক নাম হ'ল হোমো চেপিয়ান্চ। মানুহ আৰু বান্দৰৰ মধ্যভাগত থকা কেৰাবিধো অৱলুপ্ত প্ৰাণীৰ জকা ইতিমধ্যে জীৱবিদ সকলৰ দৃষ্টি এজল বিজ্ঞানীয়ে ফচিল ৰূপত বিচাৰি উলিয়াইছে।

এতিয়া মগজু বিকাশৰ কথাখিনি ধাউকতে আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা হওক। এই মগজুৰ পূৰ্ণ বিকাশ সাধনক আশ্ৰবকাৰ শ্ৰেষ্ঠতম সজুলি বুলি গণ্য কৰিব লাগিব। নিম্নজৰৰ প্ৰাণীবিলাকৰ দেহত মগজুৰ বিকাশ সামান্য হোৱাৰ বাবে আশ্ৰবকাৰ বাবে সিহঁতে নিজৰ দেহতে থকা নানা বিধৰ সজুলি ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া হয়। আশ্ৰবকাৰ সজুলি হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আৰু শত্ৰু জাতীয় প্ৰাণীৰ লগত বৃদ্ধ বাগবত প্ৰস্তুত হৈ নিজৰ ৰংগ বৰ্ণা কৰিবৰ বাবে ইত্য প্ৰাণী বিলাকে নিজৰ দেহতে উৎপত্তি হোৱা নানা জক আৰু শিং আদিৰ বিশেষ ৰূপ আৰু উৎকৰ্ষ সাধনক এই বিধৰত উদাহৰণ

স্বৰূপে আত্মনিয়াই দেখুৱাব পৰা যায়। মানৱ জাতিৰ ক্ষেত্ৰত এইবিলাক সজুলিৰ অভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছে। নিজে মানুহৰ বগজৰ চুড়াত বিকাশে এই আটাই ঘোৰ আয়োজনক ব্যৰ্থ কৰিবলৈ সৰ্ব্ব হৈছে।

বহুতো বিঘৰত বাল্মব গোটীৰ ইতৰ প্ৰাণী বিলাকে মানুহৰ চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰে। বুদ্ধি বৃত্তিত কিন্তু ইহঁত মানৱ জাতিৰ পৰা বহুতো আঁতৰত আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে ক'ব পাৰি যে মানুহৰ দৰে বাল্মব গোটীৰ প্ৰাণীৰ দুখনকৈ হাত থকা স্বৰূপে দলি যবা বা কৰ্মটি মাৰি শত্ৰুক বিভাৱণ কৰা কামৰ বাবে সিহঁতে এই হাত দুখন ব্যৱহাৰ কৰিব বা কৰ্মটি মাৰি শত্ৰুক আঁতৰ কৰা কামৰ বাবে সিহঁতে এই হাত দুখন ব্যৱহাৰ কৰিব নাজানে। তেনে ধৰণৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক তথা মানসিক বিকাশ সাধনত ব্যুৎপত্তি লাভ কৰা কিছুমান মানৱ সদৃশ প্ৰাণীয়ে ধণ্ড সেও মানি ইতিমধ্যে যে পৃথিৱীৰ বিদ্যৰ লৈ যাব লগা হ'ল এই কথা ভাবো থল নাই বুলি ক'ব নোৱাৰি। লি যিৱেই কি মহৎক বৰ্তমান যুগত বাল্মব বিলাকেই যে মানুহৰ পাছতে বগজ বিকাশত স্থান অধিকাৰ কৰি লব পাৰিছে এই কথা সৰ্বসন্মত ক্ৰমে মানি লোৱা নিতান্ত প্ৰয়োজন।

আমাৰ দেশত বাল্মব বুলি ক'লে সাধাৰণতে আৰি যিবিধ প্ৰাণীক ধুজো সেইবিধ বাল্মব জাতীয় প্ৰাণীয়ে সকলো বিলাক প্ৰাইমেট গোটীৰ আনোৱাৰক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব নোৱাৰে। অষ্ট্ৰেলিয়া মহাদেশখনৰ বাহিৰে পৃথিৱীৰ আন আটাই কেইখন মহাদেশতে বাল্মব গোটীৰ প্ৰাণীৰ এবিধ নহয় এবিধে স্বাভাৱিক পৰিবেশত বাস কৰি আহিছে। শৰীৰৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গ বিলাকৰ গঠন প্ৰণালী আৰু প্ৰাণী বিলাকৰ চাৰিত্ৰিক গুণাগুণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্ৰাইমেট বিলাকক ষোটাষোটি ভাবে তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। তাৰ ভিতৰত গছত বগাব পৰা চিকা জাতীয় প্ৰাণী বিলাকক সামৰি লৈ লেমুৰ নামেৰে জনাজাত যিবিলাক প্ৰাণী আছে সেই বিলাকেই বাল্মব জাতীয় প্ৰাণীৰ নিম্নস্তৰত স্থান পাইছে। এই লেমুৰ ফৈদৰ প্ৰাণী বিলাকৰ ভিতৰত আমাৰ লাজুকী বাল্মব নামৰ প্ৰাণী বিধো পৰে। দ্বিতীয় স্থানত ঠাই পাইছে টাৰচিয়াৰ নামেৰে জনাজাত প্ৰাণী বিলাকে। টাৰচিয়াৰ নামৰ প্ৰাণীক অৱশ্যে আমাৰ ইয়াত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। অসমৰ কথাই নকওঁ। গোটেই ভাৰত উপ মহাদেশখনৰ অন্য কোনো ঠাইতে এই ফৈদৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ইহঁতৰ কিছুমানে সুমাত্ৰা, জাতা, বৰ্ণিও, চিলিৰিচ আদি দ্বীপপুঞ্জত বাস কৰিবৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশ বিচাৰি লৈছে। সাধাৰণ বাল্মব, হুনুমান বাল্মব, হলৌ বাল্মব আদি প্ৰাণীৰ প্ৰতিনিধি বিলাকে ভাগে ভাগে এচিয়া, ইউৰোপ, আফ্ৰিকা আৰু আমেৰিকা মহাদেশ কেইখনৰ বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন পৰিবেশত বাস কৰে। আটাই কেইখন মহাদেশত একে একে বিধৰ বাল্মব গোটীৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখা নাযায়। আমাৰ দেশত বাল্মব জাতীয় যি কেইবিধ প্ৰাণী বাস কৰে ইউৰোপ, আফ্ৰিকা আৰু আমেৰিকা মহাদেশত সেইবিলাকক স্বাভাৱিক অৱস্থাত দেখা নাযায়। ইয়াত থকা সাধাৰণ বাল্মবক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা প্ৰাণী বিলাকক ধাউকতে সেকেক বুলি কোৱা হয়। আফ্ৰিকা মহাদেশখনত বেকেকৰ ঠাই বাগাৱে আৰু বেবোন বিলাকে দখল কৰিছে। আফ্ৰিকাৰ দ্বাৰি অঙ্গল বিলাকক কিছুমান দীঘলনেজীয়া বাল্মব জাতীয়

গ্ৰাণী বাস কৰে। ইহঁতে সৰহ জাগ সৰহ গছৰ ওপৰত কঠোৰ আৰু কঠিন কেডিয়া-
বাহে বাটটো লাগি আছে। সেইখন মহাদেশৰে বুকু-বুৰীয়া হাঁহসি পক্ষীবিলাকত
বাটত বগাই কৰা কেইবিধ মান মানৰ জাতীয় গ্ৰাণী বাস কৰে। তাৰে এৰিবিধ হোচাৰ
মানৰ বুলি কোৱা হয়। কোনো কোনোৱে ইহঁতক বিনিটেৰী মানৰ বুলিও কয়।
সেনা বাহিনীৰ সৈন্য বিলাকৰ দৰে আৰু বান্ধি পৰিভ্ৰমণ কৰি কুৰাৰ চাৰিবিধ গুণ
থকাৰ বাবেই এই গ্ৰাণী বিলাকক বিনিটেৰী মানৰৰ আখ্যা দিয়া হৈছে। দক্ষিণ
আমেৰিকাত কপোচিল্ মাৰ্চোচেট, তামাৰিণ প্ৰভৃতি বিভিন্ন জাতৰ সৰু আকাৰৰ
মানৰ জাতীয় গ্ৰাণী বাস কৰে। ওপৰত হুলো মানৰ নামৰ বিধি মানৰ জাতীয় গ্ৰাণীৰ
নাম উল্লেখ কৰা হ'ল সেইবিধ মানৰৰ প্ৰতিনিধি বিলাকক ধাউকতে গীৰন বুলি কোৱা
হয়। আফ্ৰিকাত থকা বাফ্ৰিল, বেৰোন আদি গ্ৰাণীয়ে আমাৰ দেশত থকা মানাৰিধ
মানৰৰ ঠাই অধিকাৰ কৰিব পাৰিছে। চিম্পাঞ্জী, গৰিলা আৰু ওৰাং ওটান
নামেৰে জনাজাত বৃহৎ আকাৰৰ মানৰ সদৃশ মানৰে এপ্ বা গ্ৰেইট এপ্ নাম লৈছে।
ওৰাং ওটান ইণ্ডোনেচিয়াৰ জালৰ গ্ৰাণী আৰু গৰিলা, চিম্পাঞ্জী নামেৰে জনাজাত গ্ৰাণী
দুখিৰ সচৰাচৰ কলতিমান হ'ল আফ্ৰিকা মহাদেশৰ গভীৰ অৰণ্যভূমিবিলাক।

ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা বিভিন্ন কৈলৰ মানৰৰ
প্ৰতিনিধি বিলাকৰ বিষয়ে ইয়াৰ পাছত উল্লিখিত কৰা প্ৰৱন্ধ বিলাকৰ অধিনতে বৰ্ণনা
আগ বঢ়াবলৈ যত্ন কৰা হ'ল।

বৃক্ষাবোহী চিকা

শ্ৰেণী----স্তন্যপায়ী

বৰ্গ----পাইথেট

গোত্ৰ----টুপাইদি

প্ৰজাতি----আস্থানা ইলিহাটি

ইয়াৰ আগতে মাটিত বগাই ফুৰা আৰু মানুহৰ ঘৰৰ ওচৰত বাগ কৰা এবিধ চিকা জাতৰ প্ৰাণীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি অহা হৈছে। সেইবিধ প্ৰাণীৰ জীৱনালেখ্য বৰ্ণনা কৰাৰ সময়ত এই কথা উনুকিয়াই অহা হৈছিল যে মাটিত বগাই ফুৰা চিকা জাতীয় প্ৰাণীবোৰক পতঙ্গ-ভোজী প্ৰাণীবোৰৰ লগত সাঙুৰি থকা হৈছে। বৰ্তমান যিবিধ গছত বগাব পৰা বা সাধাৰণতে গছৰ ডালে পাতে বগুৱা বাই ফুৰা চিকা জাতৰ প্ৰাণীৰ বিষয়ে এই প্ৰৱন্ধত আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে সেই জাতৰ প্ৰাণীকো পূৰ্বতে জীৱবিদ পণ্ডিত সকলে পতঙ্গ-ভোজী প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে স্থান দিছিল। এতিয়া গছত বগাই ফুৰা চিকা বিলাকক বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ মাজলৈ টানি অনা হৈছে। এই নিমুন্তৰৰ স্তন্যপায়ী জন্তু বিলাকক এইদৰে বান্দৰৰ গোষ্ঠীলৈ টানি আনিব লগীয়া হোৱাৰ একাধিক বৃত্তি জীৱবিদ সকলে বিচাৰি পাইছে। মালয়া-চিয়াৰ মানুহে এইবিধ প্ৰাণীক কেৰ্কেটুৱা নামেৰে অভিহিত কৰিব খোজে। গোটেই পৃথিৱীখনৰ অন্যান্য দেশত থকা মানুহবিলাকে অৱশ্যে ইয়াক গছত বগুৱা চিকা বুলিয়েই কয়। বৃক্ষাবোহী চিকাবিলাকে মাটিত বগাই ফুৰা আনবিলাক চিকাৰ দৰে জীৱন ধাৰণৰ বাবে কীট পতঙ্গৰ ওপৰতে সম্পূৰ্ণভাৱে নিৰ্ভৰ নকৰে। মানা জাতীয় গছৰ ফলমূল আদি তক্ষণ কৰাৰ উপৰিও ইহঁতে চৰাই আদি নানা বিধৰ প্ৰাণীক ধৰি ধৰি খায়। মগজুৰ উৎকৰ্ষ সাধনৰ ক্ষেত্ৰত অৱশ্যে দেখিবলৈ পোৱা যায় যে চিকা জাতীয় প্ৰাণীবোৰে এই বিষয়ত বিশেষ অগ্ৰগতি লাভ কৰিব পৰা নাই। মাটিৰ ওপৰত বগুৱা বাই ফুৰা পতঙ্গভোজী চিকাবোৰৰ কথাই নাই, আনকি গছত বগুৱা বাই ফুৰা চিকাবোৰেও এই বিষয়ত উন্নত পৰ্যায়ৰ বান্দৰবিলাকৰ দৰে অগ্ৰগতি লাভ কৰিব পৰা নাই।

বান্দৰ গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা আটাইবোৰ প্ৰাণীৰে যে অ-মানুহ বান্দৰ কিছু-মানৰ দৰে মগজুৰ বিকাশ ঘটিছে এই কথাও সত্য বুলি ক'ব নোৱাৰি। কাৰণ লাজুকী বান্দৰ, লাহি লাজুকী বান্দৰ, পোতো, পাঙ্গাগো প্ৰভৃতি কিছুমান বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ

নগৰে উন্নতিৰ পথৰ আন আন কিছুমান বান্ধবৰ দৰে আগবাঢ়িব পৰা নাই। সেই-
 বাবে বনজন্তুৰ উৎকৰ্ষ সাধন নোহোৱাকৈ থকা আৰু শাৰীৰিক ওখা চাৰিত্ৰিক গুণাৱলীত
 সিহঁতৰ পৰম্পৰাৰ মাজত যথেষ্ট সাদৃশ্য থকা প্ৰাণী বিলাকক লগ লগাই এটা বড়ো উপ-
 গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। এই উপগোষ্ঠীটোক প্ৰচিন্নবাহি নামেৰে অভিহিত
 কৰা হৈছে। বৃক্ষাবোহী চিকা বিলাককো এই উপগোষ্ঠীতে স্থান দিয়া হৈছে।
 বেকেক, হনুমান-বান্দৰ, হলো বান্দৰ, চিম্পাঞ্জী, গবিলা, ওবাং ওটান আদি চালাক
 চতুৰ প্ৰাণীক লগ লগাই চিনিয়াই নামৰ এটা উপগোষ্ঠীত স্থান দিয়া হৈছে।

বৃক্ষাবোহী চিকাৰ ভিতৰত মাত্ৰ দুটা জাতৰ জন্তু ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰি সীমাৰ অন্তৰ্গত
 ৰাস কৰে। ইয়াৰে এবিধক “ইণ্ডিয়ান ট্ৰি শ্ৰো” আৰু আন বিধক “মালয়ান ট্ৰি শ্ৰো”
 বুলি কোৱা হয়। এই দুবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ খাচ জলৱীয়া ভাষাত জনে “ভাৰত-
 বৰ্ষীয় গছত বগুৱা চিকা” আৰু “মালয়দেশীয় গছত বগুৱা চিকা” নাম দুটা হয়তো
 ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়। অলপ সংক্ষিপ্ত আকাৰত সিহঁতক ভাৰতৰ বৃক্ষনিবাসী চিকা
 আৰু মালয়ৰ বৃক্ষনিবাসী চিকা বুলি ক’ব পাৰি।

ভাৰতৰ বৃক্ষনিবাসী চিকাৰ ৰসতি স্থান আৰু বিচৰণ ভূমি দক্ষিণাত্যৰ কালে
 থকা কোনো কোনো ঠায়ে নিৰ্ণয় কৰিছে। এই বিধ বৃক্ষনিবাসী চিকাৰ ৰসতি
 স্থান সুদূৰ বিয়পা নহয়। গঙ্গা নদীৰ উত্তৰৰ কালে থকা বিস্তীৰ্ণ সমভূমি আৰু হিমালয়
 শৈলমালাৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত এইবিধ চিকাক সাধাৰণতে দেখিবলৈ পোৱা নাযায়।
 গঙ্গা নদীৰ দক্ষিণ পাৰে থকা কিছুমান অনুকূল পৰিবেশত উৎপত্তি হৈ ইহঁতৰ সচৰাচৰ
 ৰসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি দক্ষিণ প্ৰান্তত অৱস্থিত উপকূলবৰ্তী ঠাই বিলাকলৈ সম-
 সাৰিত হৈছে। আনহাতে দেখা যায় যে মালয়ৰ বৃক্ষ-নিবাসী চিকা নামেৰে জনাজাত
 ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণীৰ ৰসতিস্থান দেশখনৰ উত্তৰ আৰু পূৰ্বাঞ্চলত বিয়পি আছে।

বৃক্ষাবোহী চিকাৰিলাকে যে সকলো সময়তে গছৰ ডালে পাতে পৰিভ্ৰমণ কৰিয়েই
 সময়বোৰ অতিবাহিত কৰে এই কথা আখৰে আখৰে সঁচা বুলি কব নোৱাৰি। কথা
 ইবানেই যে গছৰ ওপৰলৈ নখৰ সহায়ত বগুৱা ৰাই যাব পৰাৰ গুণ ইহঁতে আৱৰ
 কৰি ল’ব পাৰিছে। সময় আৰু সুবিধা বুজি এই প্ৰাণীবিলাকে মাটিলৈও নাৰি আছে
 আৰু খোৱা বস্তুৰ সন্ধানত ইফালে সিফালে ঘূৰি কৰে। গছৰ তলখন উপচি থকা ডল-
 লৰা শুকান পাত, জাবৰ আদি খুচৰি মুচৰি ইহঁতে তাৰ তলত লোমাই থকা পোক
 পৰুৱা, কীট-পতঙ্গ আদি বিচাৰি বিচাৰি খায়। বহুতো বিষয়ত ইহঁতে কেৰেক্টাৰ
 গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা প্ৰাণীবোৰৰ চৰিত্ৰিক গুণ প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়।

বৃক্ষাবোহী চিকাৰ মাইকী জনীয়ে এবাৰত মাত্ৰ এটাকৈ পোৱালি জগায়। সাধা-
 ৰণতে এটা মতা আৰু এজনী মাইকী চিকা লগ লাগি সংসাৰিক জীৱনৰ পাতনি মেলে।
 যিডোখৰ ঠাইত ইহঁতহালে বাহ সাজি থাকিবলৈ লয় সেইডোখৰ ঠাইলৈ জাতৰ আনবোৰ
 চিকাক আহিবলৈ নিদিয়।

লাজুকী ৰাম্ভৰ

শ্ৰেণী—জল্যপায়ী

বৰ্গ—গাইবোঁট

গোত্ৰ—লবিচিদি

প্ৰজাতি—নিজিচেৰাহ কওকাং

লাজুকী ৰাম্ভৰ নামৰ প্ৰাণী বিধক অসমৰ হাৰি-জলম বিলাকত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইংৰাজী ভাষাত এইবিধ প্ৰাণীক 'গ্লো লবিছ' বুলি কোৱা হয়। এই একে বিধ প্ৰাণীকে বুজাবলৈ আৰাৰ কোনো কোনো মানুহে নিলাজী ৰাম্ভৰ শব্দ দৃঢ় ব্যৱহাৰ কৰে। গোটেই ভাৰতবৰ্ষৰ ভিন্ ভিন্ ঠাইত গ্লো লবিচ আৰু গ্লেন্দাৰ লবিচ নামৰ দুবিধ প্ৰাণী বাস কৰে। অসমৰ বাহিৰেও পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰায় আটাই কেইখন ওচৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্যত লাজুকী ৰাম্ভৰ কসতি স্থান বিয়পি আছে। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাৰিসীমাৰ বাহিৰে লাজুকী ৰাম্ভৰক দক্ষিণ পূব এচিয়াৰ কেবাখনো দেশত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। গ্লেন্দাৰ লবিচ নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীবিধক আৰাৰ এই কালৰ ঠাই-বোৰত বাস কৰি থকা দেখা নাযায়। এইবিধ দক্ষিণ ভাৰতীয় প্ৰাণী। আৰাৰ ভাষাত এই দ্বিতীয় বিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ "লাহি লাজুকী ৰাম্ভৰ" শব্দাৱলী ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। ইয়াৰ বসতিস্থান দক্ষিণৰ কালে সাগৰৰ সিপাৰে থকা শ্ৰীলঙ্কা পৰ্যন্ত বিয়পি আছে।

লাজুকী ৰাম্ভৰ তিনিটা উপ-প্ৰজাতি আছে। যিটো উপ-প্ৰজাতিৰ প্ৰাণী অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি পূৰ্বাঞ্চলৰ ৰাজ্য কেইখনত সাধাৰণতে বাস কৰে সেই উপ-প্ৰজাতিৰ প্ৰাণীক বিজ্ঞান সন্মত ভাষাত নিজিচেৰাহ কওকাং বেকনেজিছ বুলি কোৱা হয়। ইয়াৰ কসতি স্থান ভাৰতবৰ্ষৰ চাৰিসীমাৰ বাহিৰে বাংলাদেশৰ চিটাগঙেদি ব্ৰহ্মদেশলৈকে বিস্তাৰিত হৈ আছে।

এই সুযোগতে লাজুকী ৰাম্ভৰ সম্বন্ধী প্ৰাণীবিলাকৰ বিষয়ে অলপ বহুলাই আলোচনা কৰা যাওক। ৰাম্ভৰ গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত লাজুকী ৰাম্ভৰ নিচিনা জন্তু কেইবিধমানক সৰ্ব-নিম্ন স্থাপন স্থান দিয়া হয়। কিয়নো বগজুৰ বিকাশ সাধনৰ ক্ষেত্ৰত অন্যান্য জাতীয় ৰাম্ভৰ বিলাকৰ দৰে এই কেইবিধ ৰাম্ভৰে আগ বাঢ়িব পৰা নাই। ইহঁতৰ কেইবিধমান প্ৰাণী আফ্ৰিকা মহাদেশৰ হাৰি বননি বিলাকত নিৰলে বাস কৰে। তাৰ ভিতৰত পোন প্ৰথমতে "হাৰি কেঁচুনা" (বুচ বেৰি) নামেৰে জনাজাত এবিধ প্ৰাণীৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। দ্বিতীয় বিধ প্ৰাণীৰ নাম হ'ল "পোডো"।

নাইজেরিয়াৰ কালে “আগ্‌ৱান্টিবো” নামৰ আন এবিধ সমপৰ্যায়ৰ প্ৰাণী বাল কৰে। দেশাত “আগ্‌ৱান্টিবো” নামৰ প্ৰাণীবিধক “সুন্দৰ নৰিচ” বা নাহি লাজুকী বান্ধবৰ সৈতে একে বেন লাগে। “পোভো” নামেৰে জনাজাত প্ৰাণীবিধক “ম্লো নৰিচ” বা লাজুকী বান্ধবৰ সৈতে একে দেখি। ইহঁত আটাইবোৰেই নিশাচৰ প্ৰাণী। দিনৰ ভাগত ইহঁতে গছৰ ধোন্দত কিম্বা তেনে ধৰণৰ সুবিধা জনক ঠাইত নুৰা বান্ধি পৰি থাকে। গধূলি হোৱাৰ লগে লগে এইদৰে আশ্ৰয় লৈ পৰি থকা ঠাইবোৰৰ পৰা ওলাই আহে। গোটেই নিশা গছৰ ডালে পাতে বগাই বগাই আহাৰ বিচাৰি ঘূৰি ফুৰে। সেই বাবে দিন পূৰ্বত সহজতে ইহঁতক হাবিৰ মাজত দেখি পাৰলৈ আশা কৰিব নোৱাৰি।

লাজুকী বান্ধ

এনে ধৰণৰ নিশাচৰ প্ৰাণীবিলাকৰ দৰ্শন দিনৰ ভাগত সম্ভৱপৰ কৰিবলৈ উন্নত দেশৰ চিৰিয়াখানা বিলাকত বিশেষ ব্যৱস্থা কৰা হয়। আগ্‌ৱান্টিবো নামৰ বিবিধ লাজুকী বান্ধবৰ নিচিনা প্ৰাণী আছে সেইবিধ প্ৰাণীক দৰ্শক সকলে সহজে দেখি পাৰৰ বাবে “নাইট হাউচ” বা “বাতি থকা ঘৰ” নিৰ্মাণ কৰা হয়। এই নাইট হাউচ বিলাকত প্ৰতিজন বিজুলি বাতি জলাই গোটেই নিশা পোহৰ কৰি ৰখা হয়। বিজুলি বাতিৰ পোহৰকে দিলৰ পোহৰ বুলি ভাবি এই নিশাচৰ প্ৰাণীবিলাকে ভেতিয়া নুৰা পাতি উঠি থাকে। দিনৰ ভাগত এই নাইট হাউচ বিলাকৰ চাৰিও ফালে ক’লা কাপোৰৰ আঁৰৰে

দি অন্ধকাৰ কৰি ৰখা হয়। তাত চিলিমিলি পোহৰৰ ৰশ্মি পেলাই দৰ্শকসকলে জন্তু কেইটাক সহজতে দেখি পাৰৰ বাবে সুবিধা কৰি ৰখা হয়। জন্তু কেইটাইও সেই চিলিমিলি পোহৰ বাতিৰ জোনৰ পোহৰ বুলি ভাবি মুকলি মনেৰে ইফালে সিফালে বগাই ফুৰে। দৰ্শকসকলে সিহঁতৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰিবলৈ সুবিধা হৈ পৰে। বিসকল আশ্ৰয়ী বৈজ্ঞানিকে সিহঁতৰ জীৱন ধাৰণৰ নতুন তথ্য উদ্ঘাটন কৰিবলৈ একাধাৰ চিন্তে অনুসন্ধান তথা পৰ্যবেশনৰ কাম হাতত লব খোজে তেওঁলোকে নাইট হাউচত সংৰক্ষণ কৰি ৰখা জন্তু কেইটাকে প্ৰতিনিধিমূলক প্ৰাণীৰ আৰ্হিত ল'ব পাৰে।

মানুহৰ কেচুৱাৰ নিচিনা মৰম লগা প্ৰাণী হলেও শ্লো লৰিচ্, শ্লোন্দাৰ লৰিচ্ বুচবেৰি, পোতো আগৱান্‌ৰো প্ৰভৃতি প্ৰাণী বিলাকক মৰমৰ পোহনীয়া প্ৰাণী (Pet) হিচাপে ঘৰত ৰাখি পালন কৰাৰ উপযুক্ত প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰিব নোৱাৰি। দিনৰ ভাগত বাহিৰলৈ ওলাই নহা নোৰপা প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে আকৰ্ষণীয় বন্য প্ৰাণীৰ বেশত সিহঁতৰ এটাকো আদৰ কৰিব নোৱাৰি। তদুপৰি পোতো, বুচবেৰি আদি প্ৰাণীৰ এটা বেয়া অভ্যাস আছে। পেচাৰ কৰিব লগীয়া হ'লে ইহঁতে হাতৰ তলুৱাতে (আগঠেঙৰ হাতোৰা) কামফেৰা কৰি পেলায়। এনে প্ৰকৃতিৰ কৰ্মৰ অভ্যাস থকাৰ বাবে সেই দেশৰ ধলুৱা মানুহে এইবোৰ প্ৰাণী মৰমৰ পোহনীয়া জন্তু হিচাপে ঘৰত ৰাখিবলৈ ভাল নাপায়। লাজুকী বান্দৰ আৰু লাহি লাজুকী বান্দৰৰ গাত এইখিনি বদ্‌ গুণৰ উৎপত্তি হোৱা দেখা নাযায়।

চুটি চুটি নোমৰ আৱৰণখনৰ সৈতে এই লাজুকী বান্দৰ নামৰ প্ৰাণীবিধ দেখিবলৈ কোমল অমল হয়। ইয়াৰ গাটোক মেকুৰী জাতীয় প্ৰাণীৰ গাটোৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি। চকু কেইটা পখালি পখালিকৈ সজাই থোৱা যেন লাগে আৰু ইয়াৰ চকুৰ মণি কেইটাই গোল গোল ৰূপ ধাৰণ কৰে। বহল ধৰণৰ মুখ মঙলৰ সৈতে এইবিধ প্ৰাণীৰ মুখখনত মানুহৰ মুখৰ স্বৰূপ প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা যায়। চকু দুটাৰ চাৰিওফালে এচটা বগা বৰণীয়া নোমৰ চকৰ থাকে। আকাৰত এইবিধ প্ৰাণী সিমান ডাঙৰ নহয়। দীঘলে দীঘলে নাকৰ আগ ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি নেজলৈকে প্ৰায় একুট মানুহে হ'ব। ইয়াৰ নেজডালক অৱশ্যে নেজৰ আখ্যা দিব নোৱাৰি। এই নেজডাল ইমান চুটি যে বাহিৰৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে নেজৰ কিনা চিন্‌চাব আছে বুলি কোৱা টান। ইয়াৰ গাটো অলপ আটিল হয় আৰু এই আটিল দেহাটোৰ ওপৰত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ ৰং ছাই বৰণীয়া হয়। মূৰৰ ওপৰ ভাগৰ পৰা পিঠিয়েদি নেজৰ গুৰিলৈকে বৈ পৰা আঁচ ডাল বগা চানেকীয়া হয়। ইয়াৰ ঠেঙৰ আগ ভাগত থকা হাতোৰাৰ তলুৱা আৰু নখৰ নিচিনা ধূৰণীয়া আকাৰৰ নখ থাকিলেও দেখা যায় যে তৰ্জনী আঙুলিত যিটো নখৰ উৎপত্তি হয় সেই নখ হাঁকোটাৰ নিচিনাকৈ দীঘল হয়। এই দীঘল আৰু হাঁকোটাৰ নিচিনা নখৰ সহায়ত জন্তুটোৱে পাথৰৰ কাঁক কিস্বা গছৰ বাকলিৰ ভিতৰৰ পৰা কীট-পতঙ্গ আদি খোৱাৰ উপযোগী বস্তু উলিয়াই আনে। ইয়াৰ হাতৰ মুঠিটো বৰ মজবুত হয়। গছৰ ডাল বা অন্য কোনো ঠাইত খামোচ মাৰি ধৰিলে এই মুঠিটো টানি একেদৰে নোৱাৰি। হাত খনেৰে খোৱা বস্তুবোৰ তুলি আনি ই মূখত দিয়ে আৰু

বসন্তো বুধন্ত দিহাব লগে লগে লি বাবক্ বাবক্ কবি চোবাই, ডাক খুবুটি কবি পেলায় ।
এবাব ডাব বুধন্ত ভিত্তবন্ত মোবাই পবিলে কোমো প্রাণীয়ে জীৱন বন্ধা কবি জীয়াই
পাকিবলৈ আশা কবিল মোৱাখে । চুকি লোপোৱা ঠাইৰ পৰা বোৱা বস্ত হাতেৰে
ধৰি আনিব লগীয়া হলে ই পাছ ত্ৰৈঃ বুধন্তৰ ওপৰত থিয় হৈ বেঙা বেলি আগ তেঁওৰ
হাতোৰাৰে বসন্তো ধৰি আনে আৰু ততালিকে বুধন্ত লি ৰাই পেলায় ।

এইখিন বিচিত্ৰে প্রাণীৰ পাৰিবাৰিক জীৱন সম্পৰ্কে সিহান স্পষ্টভাৱে জনা নাযায় ।

নাহি লাজুকী বাল্য

শ্ৰেণী—ভদ্রাপাঠী

বৰ্গ—গ্ৰাইবেট

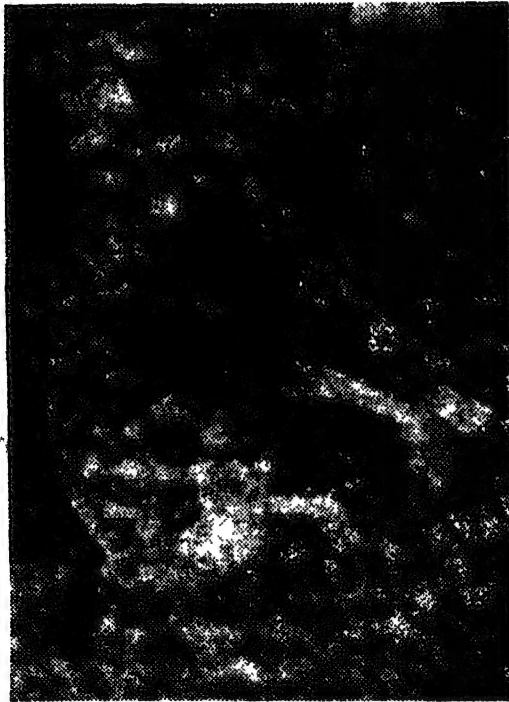
মোত্ৰ—লবিচিদি

শ্ৰব্ৰাতি—লবিচ টাৰিফ্ৰেনছ

স্নো লবিচ আৰু স্নোন্দাব লবিচ নামৰ দুবিধ বাল্যৰ মোটীৰ গ্ৰাণীৰ বিষয়ে ইতিমধ্যে আগৰ প্ৰবন্ধত উল্লেখ কৰা হৈছে। এই দুবিধ ভাৰতীয় বন্যগ্ৰাণীৰ লগত শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণত বহুতো সাদৃশ্য থকা পোভো, বৃহৎবেৰি, আগুয়াণ্টিবো আদি যি কেইবিধ বিচিত্ৰ গ্ৰাণী আক্ৰিক। বহালক্ষণ হাবি বনসিখোবত আলোতে আলোতে বাস কৰে, সেই কেইবিধ গ্ৰাণীৰ বিষয়েও ইতিমধ্যে খুশখুশ ভাৱে আলোচনা কৰি অহা হৈছে। স্নোন্দাব লবিচ নামটোৱেই ইজিত দিবে যে এইবিধ গ্ৰাণীৰ পাটো কীণ আৰু লেংগেঙীয়া হয় আৰু জন্তোটোৰ নেহত বহুতৰ পৰিমাণ ভেনেই কৰ থাকে। আচলতে গছত বহুতা পাতৰেঙৰ দৰে এইবিধ আলোহাবৰ পাটো একেধাৰে পাতল আৰু ঠেং কেইখন দীঘল চানেকীয়া হোৱা দেখা যায়। এইবিধ গ্ৰাণীক বুজাবলৈ আৱাৰ অসমীয়া ভাষাত নাহি লাজুকী বাল্যৰ বুলি কেইটা প্ৰয়োগ কৰিছিলোঁ। এতিয়াও এই একেটা নামেৰে এইবিধ গ্ৰাণীক নামকৰণ কৰাৰ বাহিৰে অন্য পথ বিচাৰি উলিয়াব পৰা নাই।

নাহি লাজুকী বাল্যৰ নামৰ সৰু আকাৰৰ গ্ৰাণীবিধক আৱাৰ এই কালৰ ঠাই-বিলাকত দেখি পাবলৈ আশা কৰিব সোৱাৰি। অসমৰ ভৌগোলিক চাৰি সীমাৰ কংখাই নকণ্ড। উত্তৰ ভাৰত, উত্তৰ পূব ভাৰত, পশ্চিম ভাৰত আৰু বংগ ভাৰতৰ কোনো এডোখৰ ঠাইতো এইবিধ গ্ৰাণীক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। দক্ষিণ ভাৰতৰ অদ্ৰু প্ৰদেশৰ পৰা আৰম্ভ কৰি কুমাৱিকা অস্তৰীপলৈকে যি বিস্তীৰ্ণ ভূ-ভাগ আছে সেই ভূ-খণ্ডৰ অন্তৰ্গত অৱস্থিত কোনো কোনো বনভূমিৰে এইবিধ বিচিত্ৰ গ্ৰাণীৰ বাবে অনু-কূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰিছে। সংক্ষেপতে ক'ব পাৰি যে নাহি লাজুকী বাল্যৰ হাড়ো হিমজুৰে দক্ষিণ ভাৰতবৰ্ষীয় গ্ৰাণী। ভাৰতৰ ভৌগোলিক চাকিলীয়া অভিক্ৰম কৰি এইবিধ বন্য গ্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বসতিহাৰে দক্ষিণৰ ফালে সন্মুখ অভিক্ৰম কৰি এলিফাণ্টকে সন্মুখাধিত হৈ আছে।

এইবিধ লাজুকী বান্দৰৰ কাণ দুখন তুলনা মূলক ভাৱে সাধাৰণ লাজুকী বান্দৰৰ কাণ দুখনতকৈ দীঘল হয়। ইয়াৰ মূৰৰ আকৃতিয়েও লাজুকী বান্দৰৰ মূৰৰ দৰে ঘূৰণীয়া ৰূপ ধাৰণ কৰা দেখা যায়। পখালি পখালিকৈ সজোৱা চকু হালৰ ৰণি দুটা ৰাটলুঙাৰ দৰে গোল গোল হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। দুয়োটা চকুৰ মাজ ভাগত থকা নাকৰ উঠঙা ঠাইখিনিৰ ব্যৱধান ইমান সামান্য যে এই দুয়োটা চকু গাতে গা লাগি থকা যেন দেখি। সাধাৰণ লাজুকী বান্দৰৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ দৰে ইয়াৰ গাত থকা নোমবোৰো কোমল আনল হয় আৰু এই নোম লোপাই নটীয়া বা ধোঁৱাবৰণীয়া ৰং ধাৰণ কৰে। চকু দুটাৰ চাৰিওফালে এচটা ক'লা বৰণীয়া নোমৰ পাৰি থাকে। নাকৰ চাৰিও ফালে থকা নোমবোৰৰ বৰণ অলপ অলপ বগা হয়। ঠিক সেইদৰে পেটৰ তলৰ ফালে গজা নোমবোৰেও শুকুলা ৰং ধাৰণ কৰে।

লাহি লাজুকী বান্দৰ

চাল-চলন আৰু খোৱা-বোৱাৰ নীতি নিয়ম সম্পৰ্কত এইবিধ প্ৰাণী আৰু লাজুকী বান্দৰৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য থকা দেখা নাযায়। লাজুকী বান্দৰৰ দৰে এই বিধ প্ৰাণীয়েও নিশাচৰ প্ৰাণীৰ চাৰিত্ৰিক গুণাবলী প্ৰদৰ্শন কৰে। দিন দুপৰত ই গছৰ কেৰেপনি, গা-গছৰ ধোম আদিৰ ভিতৰত নুৰা বাহি শুই থাকে আৰু সন্ধিয়াৰ সময়ত

খোৱা বস্তুৰ সন্ধানত তেনেবোৰ ঠাইৰ পৰা লাহেকৈ ওলাই আহে। বাতাবাতি গছৰ ডাল-পাতত বগুৱা বাই বাই ইফালে সিফালে ঘূৰি কৰে। ব'তে খাদ্যৰ উপযোগী বস্তু পায় ত'তে তেনেবোৰ বস্তু বুটলি বুটলি খায়। কীট-পতঙ্গবোৰৰ পৰা আবদ্ধ কৰি জেঠি, নাইপিয়া, ডেকুলী, পাতৰেং, নিগনি, এলুৰ আদি ক্ষুদ্ৰ আকাৰৰ প্ৰাণী চিকাৰ কৰি ধৰে আৰু বস্তুকতে কামুৰি ভাঙি পেটৰ ভিতৰলৈ পঠিয়াই দিয়ে। ফল মূল আৰু নিৰানিষ খাদ্যৰ প্ৰতিও এইবিধ প্ৰাণীয়ে সমানে অভিকৃচি প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়। পাছ ঠেং দুখনৰ সহায়ত গছৰ ডালত খামোচ মাৰি ধৰি ই মানুহৰ নিচিনাকৈ দুটা ঠেঙৰ ওপৰত নিৰ্ভৰে থিয় হ'ব পাৰে। গছৰ ডালত এইদৰে থিয় হৈ থকা অৱস্থাৰ পৰা বেঙা বেলি আগ ঠেঙৰ হাতোৰা আৰু আঙুলিৰ সহায়ত ই দূৰৰ বস্তু ধৰিব পাৰে। খোৱা বস্তু মুখত দিয়াৰ লগে লগে ই দাঁতেৰে চোৰাই টুকুৰা-টুকুৰ কৰি পেলায় আৰু লগে লগে পেটৰ ভিতৰলৈ পঠিয়াই দিয়ে। সবহৰিনি সময় এইবিধ প্ৰাণীয়ে গছৰ ওপৰতে কটাই দিয়ে আৰু কাচিং কেতিয়াবাহে মাটিলৈ নামি আহে। গছৰ পাতত গোট খাই থকা নিয়বৰ টোপাল ই হাতৰ তলুৱাৰে টোকি আনি মুখত দিয়েহি। কেতিয়াবা হাত দুখন ব্যৱহাৰ নকৰাকৈয়ে ই মুখেৰেই পাতৰ ওপৰত গোট খাই থকা পানীবোৰ চেলেকি চেলেকি খায়। খং উঠাৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰিবলৈ ফোঁচ-ফোঁচাই উঠে।

লাহি লাজুকী বান্দৰক সমাজ পাতি বাস কৰা বিধৰ প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰিব নোৱাৰি। সাধাৰণতে ইয়াক গাই - ওটীয়া ভাৱে বগাই কুৰা অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবিধ প্ৰাণীয়ে বজৰত কেৰাবাবো পোৱালি জগায়।

সাধাৰণ বান্দব

শ্ৰেণী—তৃত্যপাঠী

বৰ্গ—প্ৰাইমেট

গোত্ৰ—চাৰকোপিথেচিদি

প্ৰজাতি—মেকাকা নিউলেটা

আমাৰ অসমত যি কেইবিধ বান্দব জাতীয় প্ৰাণীক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায় সেই আটাই কেইবিধৰ ভিতৰত এই প্ৰবন্ধত বৰ্ণনা কৰিবলৈ লোৱা বান্দব বিলাককে আমি ব'তে ভ'তে দেখিবলৈ পাওঁ। সৰ্বসাধাৰণৰ ভাষাত এই বিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ “বান্দব” শব্দটোকে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। বেছেতু বান্দব শব্দটো আমাৰ দেশত বাস কৰা কেবাবিধো বান্দব গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীক বুজাবলৈ উল্লেখভীয়া ভাৱে দেশৰ বিভিন্ন ৰাজ্যৰ মানুহে ব্যৱহাৰ কৰে সেই বাবে কিছুমান উপ-শব্দ সংযোজনৰ দ্বাৰা সিহঁতৰ জাতিগত পৰিচয় সাব্যস্ত কৰিব লগীয়া হৈছে। অৱশ্যে এই বিধ বান্দবক বুজাবলৈ আমি বান্দব বা জাতি বান্দব শব্দ অন্যৱাণে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁ। চিনাক্তকৰণৰ সুবিধাৰ বাবে এই প্ৰবন্ধত সাধাৰণ বান্দব শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

হুনুমান বান্দব আৰু হলৌ বান্দব গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকক বাদ দি আমাৰ দেশত থকা অন্যান্য বান্দব বিলাকক খাউকতে নেকেক্ বুলি কোৱা হয়। কোৱা বাছল্য যে নেকেকৰ বহুতো জাত আছে। আমাৰ ইয়াত বাস কৰা আৰু আমি সহজতে ব'তে ব'তে দেখিবলৈ পোৱা বিধ বান্দবক বেচাচ নেকেক্ বুলি অভিহিত কৰা হয়। এইবিধ বান্দবৰ জন্তুসংখ্যা ইমান বেছি যে ইয়াক জাকৰুৱা ভাৱে যেতিয়াই তেতিয়াই ব'তে ভ'তে দেখা যায়।

এইবিধ বান্দবৰ দৰ্শন লাভ কৰিবলৈ গভীৰ অৱণ্য ভূমিত প্ৰবেশ কৰিব নালাগে। ইহঁতৰ কিছুমান প্ৰাণীয়ে আৰু বান্ধি জনকসভিৰ কাষে পাৰ্জবে থকা ঠাইবোৰতে নিগা-জীটক বাস কৰিবলৈ লয়। মানুহৰ বনিষ্ট সম্পৰ্কত থাকি থাকি এই বান্দববোৰ দগধা হৈ পৰে। ইহঁতৰ কিছুমান জন্তু অৱশ্যে ডাঠ হাবিৰ মাজত জাকৰুৱা ভাৱে বাস কৰাও দেখিবলৈ পোৱা যায়। গছ গছনি বিলাকৰ ডালে পাতে ৰগাই কুৰা বিধৰ প্ৰাণী হ'লেও ইহঁতক নায়ে সৰয়ে মাটিলৈ নাৰি অহা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অচৰা হাবিৰ মাজত বাস কৰা বান্দব বিলাকে সাধাৰণতে হাবিত উৎপন্ন হোৱা গছৰ ফুলবুল ধায়েই জীৱন ধাৰণ কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ইহঁতে বুকলি মূৰীয়া ঠাইবোৰলৈ মাব বান্ধি ওলাই

আছে আৰু মানুহে বগাই বঁকা বাম শস্যৰ য'চল তাহি মুহি খাটলৈ আঁহল কৰেহি।
বান্দৰৰ উৎপাতত বহুতো মানুহৰ দুৰ্গতি হয়। খেতিয়ক সকলৰ বহুতো বান্দৰৰ পৰা
শস্য বঁকা কৰিবৰ বাবে নানা উপায় অৱলম্বন কৰিব লগীয়া হয়। কিছুমান মানুহে গছৰ

পোৱালিৰে সৈতে এজনী সাধাৰণ বান্দৰ

কেবেঙনিও টাঙি ধৰ সাঙি তাৰ ওপৰতে দিনৰ দিনটো বহি থাকি বান্দৰ খেদোৱাৰ
ব্যৱস্থা কৰিব লগীয়া হয়। খোৱা বস্তু লগতে কঢ়িয়াই নি তেনে মানুহে দিগটোৰ
খোঁৱাকি টাঙি ধৰতে যুগুত কৰি থাকে। চৌপদী ৰখিলে গছৰ ওপৰত বনাই লোৱা

টহি ঘৰৰ চাঙতে খুমাটি মানে। হাই উৰুনি মানি আৰু কেবাচিন তেলৰ টিন আদিত কোৱাই বান্ধবোৰ আঁতৰলৈ খেদাই পঠোৱান ব্যৱস্থা কৰে। কেটেপা বা বেনুৰ সহায়ত বাটলুগুটি মানিও বান্ধব খেদায়।

এইবিধ বান্ধবৰ বহুতা সংখ্যক প্ৰাণীয়ে ডাক বান্ধি আমাৰ দেশৰ বিভিন্ন ঠাইত থকা ঠাইবোৰতে থলুৱা ভাৱে নিগাজীকৈ বাস কৰে। মঠ-মন্দিৰ বিলাকৰ চৌপাশে থকা বাবে সুবিধাজনক পৰিবেশ বিচাৰি লৈছে। এনেবিলাক ঠাইত বসতি কৰিবলৈ নোৱা বান্ধব বিলাকে কিন্তু মানুহলৈ অকণো ভয় নকৰে। পুৰুষ-মহিলা নিৰ্বিশেষে ধৰ্মানুৰাগী স্বাক্ষিত সকলে ইষ্ট দেৱদেৱীক অৰ্পণ কৰিবৰ বাবে কল, কুঁহিয়াৰ, বুট, নাৰিকল, আপেল আদি যি ফলাহাৰ দ্ৰব্য লগত লৈ যায় এই বান্ধব বিলাকে সেইবোৰৰ ভাগ পাবলৈ মানুহ অহা যোৱা কৰা পথৰ কাষত জাকে জাকে খাপ পাতি বৈ থাকে। পূজাৰ যাৱতীয় কাম শেষ হ'লে পূজাৰীয়ে ভক্ত বুলক যি প্ৰসাদ বিনাই দিয়ে এই বান্ধববোৰেও তাৰে অলপ অচৰপ খাবলৈ পায়। ধৰ্মপৰায়ণ লোকসকলে যত জীৱ তত শিৱ"ৰ মনোভাৱ পোষণ কৰি বান্ধবকণী দেৱতাক দুপদ খোৱা বস্তু দিয়াই দিয়ে। মানুহৰ হাতৰ পৰাও সিহঁতে দুই এটা বস্তু লৈ খাবলৈ আৰম্ভ কৰে। ঘৰচীয়া জন্তুৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰাৰ স্বভাৱ দেখুৱালেও কিন্তু ইহঁতক তেনেকৈ বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি। আশয় পোৱা কুকুৰে গললৈকে অপিওৱাৰ দৰে হাতৰ পৰা খোৱা বস্তু বুটলি লৈয়েই ই দাঁত মুখ নিকটাই দিওতা জনক কামুৰিবলৈ খেদি আহে। তেতিয়া বাহেকৈ আঁতৰি দিয়াৰ বাহিৰে অন্য উপায় নাইকিয়া হৈ পৰে।

গোৱালপাৰা জিলাত টোকোৰা-বন্ধা নামৰ এটা পাহাৰ আছে। এই পাহাৰৰ নিৰ্ধৰত এটা শিৱমন্দিৰ আছে। প্ৰতিদিনে সেই মন্দিৰত পুৰোহিতে সভক্তিৰে পূজা পাওল আগবঢ়ায়। এই পাহাৰটোত বহুতো সংখ্যক বান্ধবে নিগাজীকৈ বাস কৰিবৰ বাবে সুবিধাজনক ঠাই বিচাৰি লৈছে। পূজা-পাওল হৈ যোৱাৰ পাছত আটাইবোৰ বান্ধব আহি মন্দিৰৰ সন্মুখত প্ৰসাদ খাবৰ বাবে গোট ৰায়হি। সেই বান্ধব বোৰৰ ভিতৰতে এটা বুঢ়া মলুৱা বান্ধব আছে। এই বুঢ়া বান্ধবটোৱে প্ৰসাদ খোৱাৰ পাছতহে বাকীবিলাক বান্ধবে খাবলৈ আৰম্ভ কৰে। তাৰ মানুহে এই বুঢ়া বান্ধবটোক পৱিত্ৰ জ্ঞান কৰি শ্ৰদ্ধাৰ চকুৰে চায়।

কিছুমান বান্ধবে নগৰৰ জনপূৰ্ণ ঠাই বিলাকত বাস কৰিবলৈ লয়। নগৰৰ পকী দাঙ্গাল, বেৰা, ঘৰৰ চাল আদিত ইহঁতক বগাই ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সুবিধা বুজি ইহঁতৰ কিছুমানে মাটিলৈ নামি আহে আৰু মানুহৰ খোৱা বস্তুবোৰ বুটলি বুটলি ৰায়হি। গুৱাহাটী চিৰিয়াখানাৰ ভিতৰতো কিছুমান বনৰীয়া বান্ধব সোমাই দাঙ্গা উপহাৰ কৰেহি। গড়ালৰ ভিতৰত প্ৰতিপাল কৰি বখা অন্যান্য জাতীয় বান্ধবক বিদ্ৰা খোৱা বস্তুবোৰৰ ভাগ লয়হি। বিহাৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশৰ কালে থকা কিছুমান ৰেল ষ্টেচনত এইবিধ বান্ধবৰ একো একোটা জাকে নিগাজীকৈ বাস কৰিবৰ বাবে উপ-বৃত্ত ঠাই নিৰ্বাচন কৰি লৈছে। যেতিয়া ৰেল গাড়ীখন আহি ষ্টেচনৰ প্লেটফৰ্মত বয়হি তেতিয়া এই বান্ধববোৰে যাত্ৰীসকলৰ পৰা ইটো সিটো খোৱা বস্তু পোৱাৰ আশাত বেজৰ ডবাৰোৰ কাষত থিয় হয়হি। কোনোবা যাত্ৰীয়ে পেলনীয়া বস্তু ৰাখিবলৈ

দলিয়াই পেলালে বান্দৰবোৰে তাত জপিয়াই পৰে। যেয়ে যিসাম পাৰে সেই বস্তুবোৰ বুটলি বুটলি খায়। কিছুমানে খোৱা বস্তু পপিয়াই লৈ অলপ নিদৰ্গৰ নিদ্রান ঠাইত বহি বহি খায়গৈ। আকৌ কিবা ভাল বস্তু পাবলৈ পোৱাৰ আশাত পুনৰ বেলখনৰ ওচৰলৈ ঘূৰি আহে। বেলখনে ষ্টেচন এৰি আঁতৰ নহয় গানে বান্দৰ জাকে নীলা-খেলা কৰি তাতে ঘূৰি ফুৰে। যাত্ৰীসকলৰ কিছুমানে এই বান্দৰ জাকৰ আলেখ-লেখ চাই আনন্দ উপভোগ কৰে।

এইবিধ বান্দৰক সমাজ প্ৰিয় প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। কাৰণ ইহঁত য'তেই নাথাকক সকলো সময়তে এজাক বান্দৰে লগ লাগি বাস কৰে। হাৰি অজ্ঞানত থাওঁ কৰা বান্দৰ বিনাকৈ নানাবিধ বনৰীয়া গছৰ ফলমূল বিলাক তক্ষণ কৰি জীৱন ধাৰণ কৰে। কীট-পতঙ্গ আদি ক্ষুদ্ৰতম আকাৰৰ প্ৰাণীবিলাকে ইহঁতক খাদ্যৰ অভাৱ আংশিক ভাৱে পূৰণ কৰে। ইহঁতে পানীত নামিকলৈও ভয় নকৰে। আৱশ্যক হ'লে সৰু-সুৰা আকাৰৰ নদী-নলাবোৰ সাঁতুৰি পাৰ হৈ যাবলৈ সক্ষমচৰোধ নকৰে। কোনো কোনোটো জাকৰ মাজত একো একোটা ডাঙৰ আকাৰৰ মতা বান্দৰ বাল কৰা দেখা যায়। এনে ধৰণৰ ডাঙৰ আকাৰৰ বান্দৰক কেতিয়াবা গা-ঙটীয়া ভাৱে বিচৰণ কৰি কৰা অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। আমাৰ মানুহ এনে বান্দৰক মলুৱা বান্দৰ বুলি কয়। মলুৱা বান্দৰৰ টিকাত এচটা বঙা বনৰীয়া কুচন জিলিকি থকা দেখা যায়।

বছৰৰ যি কোনো সময়তে এইবিধ বান্দৰে পোৱালি জগায়। মাকে কেতিয়াবা পোৱালিটো পিঠিৰ ওপৰত তুলি বা বুকুত ওলোমাই লৈ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

অসমীয়া বান্দৰ

শ্ৰেণী—স্বন্যপায়ী

বৰ্গ—প্ৰাইমেট

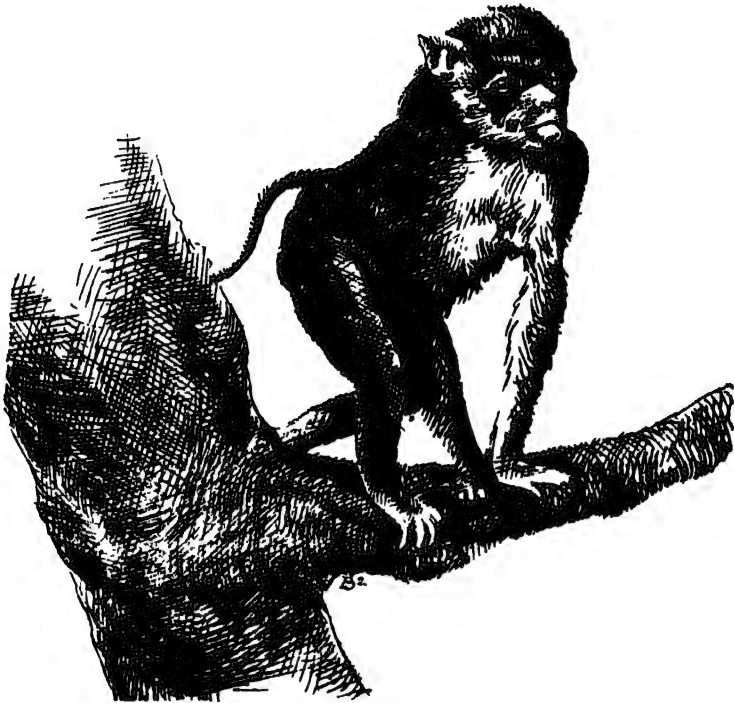
গোত্ৰ—চাব্‌কোপিথেচিডি

প্ৰজাতি—সেকাকো আচামোঙ্কচ্

ইয়াৰ আগৰ প্ৰৱন্ধৰ জৰিয়তে নেচাৰ্‌ ৰেকেক বা সাধাৰণ বান্দৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি অহা হৈছে। সেইবিধ বান্দৰৰ লগত সকলো বিষয়ে ক'ম ৰেছি পৰিমাণে মিলি যোৱা এইবিধ বান্দৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ বিষয়ে এই প্ৰৱন্ধত আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে। অসম আৰু অসমৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া আটাই কেইখন ৰাজ্যৰ হাবি জঙ্গল বিনাকত এইবিধ বান্দৰ নিৰলে বাস কৰে বুলি জনা যায়। নিলগৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে এই দুবিধ বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ ভিতৰত যে কিবা লেখত ল'ৰ বগীয়া পাৰ্থক্য আছে সেই কথা সহজে ধৰিব নোৱাৰি। অসম আৰু অৰুণাচল প্ৰদেশৰ বনভূমি বিনাকৰ পৰা আবদ্ধ কৰি হিমালয় পৰ্বতমালাৰ নামনি ভাগেদি উত্তৰ প্ৰদেশ আৰু হিমাচল প্ৰদেশৰ পশ্চিম অঞ্চললৈকে এইবিধ প্ৰাণীৰ বসতি স্থান বিয়পি আছে। পশ্চিম বঙ্গত সুলবন নামৰ এখন সাগৰ-পৰীয়া উপবন অন্বেষণ আছে সেই উপবনখনতো অসমীয়া বান্দৰ নামেৰে জনাজাত প্ৰাণী বিধ বাস কৰি থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক চাবিসীমা অতিক্ৰম কৰি এইবিধ প্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান পাট্‌কাই পৰ্বতেদি ব্ৰহ্মদেশৰ অৰুণাচল কিছুমানলৈ সম্প্ৰসাৰিত হৈ আছে। শাৰীৰিক গুণাগুণত এইবিধ বান্দৰ আৰু আমাৰ ইয়াত সচৰাচৰ দেখিবলৈ পোৱা বিধ বান্দৰৰ মাজত দুই এটা লেখত ল'ৰ লগীয়া পাৰ্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। সৰ্বপ্ৰথমে ক'ব লাগিব যে আমাৰ ইয়াত সাধাৰণতে বাস কৰা বান্দৰৰ টিকাত এটা বঙা বৰণীয়া কুচন থাকে। অসমীয়া বান্দৰৰ ক্ষেত্ৰত এনে ধৰণৰ বিশেষৰ দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ইংৰাজী ভাষাত এইবিধ বান্দৰক আচামিঙ্ক ৰেকেক্‌ (Assamese Macaque) বুলি অভিহিত কৰা হয়। এই নামটোৰ লগত খজিতা ধুৱাই আমাৰ ভাষাত ইয়াক অসমীয়া বান্দৰ নামেৰে নামকৰণ কৰা হ'ল। এই দুবিধ বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ বাহিৰে আন দুবিধ বান্দৰ আমাৰ এই কালৰ হাবি বননি বিনাকত নিৰলে বাস কৰা দেখা যায়। তাৰে এবিধক ষ্টাম্প চেইল্ড ৰেকেক্‌

(Stump-tailed Macaque) আৰু আন বিধক পিগ্ টেইলড মেকেক (Pig-tailed Macaque) বুলি কোৱা হয়। অসমীয়া ভাষাত এই দুবিধ বান্দৰক ক্ৰমে চুটি নেজীয়া বান্দৰ অথবা নেজহীন বান্দৰ আৰু গাহৰি-নেজীয়া বান্দৰ নামেৰে নামকৰণ কৰা হ'ল। এই দুবিধ বান্দৰৰ বিষয়ে স্থানান্তৰত আলোচনা কৰা হৈছে।

অসমীয়া বান্দৰ নামেৰে জনাজাত প্ৰাণী বিধক গভীৰ অৰণ্যভূমি বিলাকত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইহঁতে সাধাৰণতে গছৰ ওপৰত বাস কৰে। গছৰ ডালে পাতে বগুৱা বাই কুৰা অৱস্থাত ইহঁতে এক প্ৰকাৰৰ “পিউ পিউ” শব্দ উচ্চাৰণ কৰে। কিবা কাৰণত ভয় ভাৱৰ সন্ধান হলে ইহঁতে ততাতৈয়াকৈ

অসমীয়া বান্দৰ

মাটিলৈ নামি আহে আৰু আশ্ৰয় স'বৰ বাবে আওহতীয়া ঠাই বিচাৰি ইফালে সিফালে দৌৰ দি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। কলবুল আদি কলাহাৰ বাদ্য ভঞ্জন কৰি সিহঁতে জীৱন ধাৰণ কৰে। কীট-পতঙ্গ আদি ধাবলৈও ভাল পায়। চিকিৰ আৰু দাঙিলিঙৰ ফালে বাস কৰা লেপ্‌চা জনজাতীয় লোকসকলে এইবিধ বান্দৰৰ বাসও ধাৰ। সামাজিক আৰু পাবিবাৰিক জীৱনৰ ক্ষেত্ৰত এইবিধ বান্দৰ আৰু সাধাৰণ বান্দৰৰ মাজত পাৰ্থক্য নাই।

সিংহ-নেজীয়া বান্দৰ

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---প্ৰাইমেট

গোত্ৰ---চাৰকোপিথেচিডি

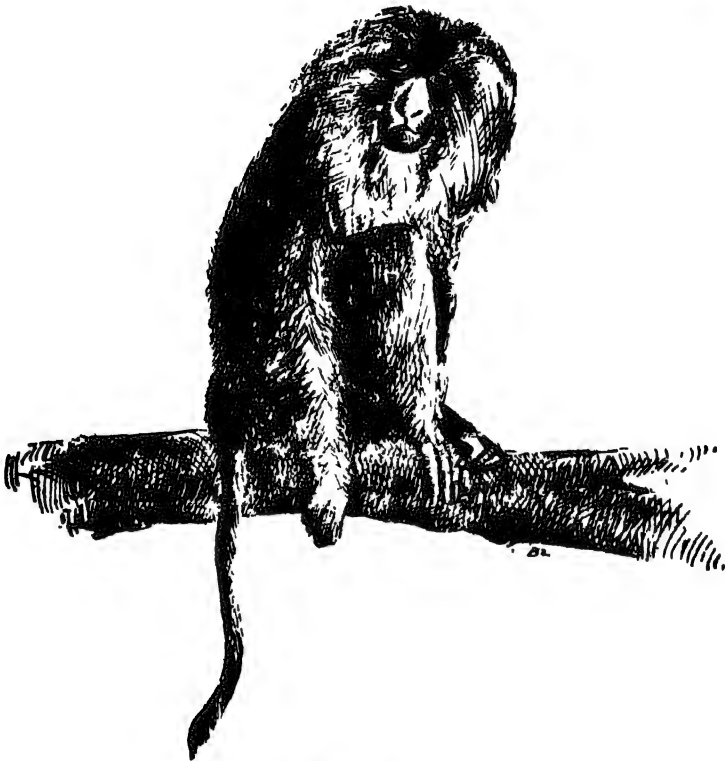
প্ৰজাতি---মেকাকা চাইলেনচ্

সিংহ নেজীয়া বান্দৰ দক্ষিণ ভাৰতীয় প্ৰাণী। দক্ষিণাত্যৰ ফালে থকা কোনো কোনো নিদিষ্ট বনভূমিৰ বাহিৰে ভাৰত উপ-মহাদেশখনৰ অন্য কোনো এলেকাতে এই-বিধ বান্দৰক দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ইয়াৰ নেজ ডালৰ আগ ভাগত সিংহৰ নেজৰ আগ ভাগত থকান দৰে এখোপা দীঘল চানেকীয়া নোমৰ উৎপত্তি হয়। সেই বাবে ইয়াক সিংহনেজীয়া বান্দৰ বা লায়ন টেইল্ড মেকেক (Liontailed Macaque) বুলি কোৱা হয়। তদুপৰি ইয়াৰ মুখ বগলৰ চাৰিওকাষে থিথিনি নোম গজে সেই নোম-খিনি সিংহৰ মন্থপ ভাগত উৎপত্তি হোৱা কেশৰৰ দৰে অতিপাত দীঘল হয়। কেশৰ খিনিৰ সৈতে লগ লাগি জন্তোটো দেখাত ভমকা-ফুৰীয়াতকৈ গহীন হৈ পৰা দেখা যায়। কেশৰ থকাৰ বাবে জন্তোটোক আকাৰত ডাঙৰ দেখি। ইয়াৰ দেহত থকা নোমবোৰৰ বৰণ কেট্ কেট্ কৰে ক'লা হয়। কেশৰ খিনিয়ে অলপ মুগা বৰণীয়া ৰূপ ধাৰণ কৰে।

এইবিধ জানোৱাৰৰ চৰিত্ৰত কিছুমান স্বতন্ত্ৰ গুণৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখা যায়। অন্যান্য বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বিলাকৰ দৰে সিংহনেজীয়া বান্দৰে মুকলি হাবিত অথবা বগতিৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া ঠাইত বসবাস কৰিবলৈ ভাল নাপায়। মানুহৰ সন্মুখৰ পৰা নিলগত থকা গভীৰ অৰণ্যভূমি বিলাকে ইহঁতৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে। বগুৱা বাই ফুৰা গছ-গছনি বিলাকৰ তললৈ কোনোবা মানুহ কাষ চাপি অহাৰ উমান পালে জন্তুবোৰে ছিটকি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। অন্যান্য বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰৰ দৰে সিংহনেজীয়া বান্দৰেও জাক বান্ধি হাবিত একেলগে পৰিভ্ৰমণ কৰি কুৰে। খোজ-কাটল আৰু চলন-ফিৰণত ইহঁতে গহীনালীৰ ভাৱ প্ৰদৰ্শন কৰে। গছৰ গুপত বা মাটিত দৌবা-দৌৰি কৰি খেলা-খেদি কৰি ক'লা ইহঁতৰ প্ৰকৃতি নহয়।

মতা বান্দৰবোৰে মাঙে সময়ৈ একপ্ৰকাৰৰ শব্দ উচ্চাৰণ কৰে। সাধাৰণতে মতা বান্দৰবোৰতকৈ মাইকী বান্দৰবোৰে আকাৰত অলপ সৰু হয়। মতা-মাইকী আৰু বিভিন্ন বয়সৰ পোৱালিবোৰ লগ লাগি একোটা জাকৰ সৃষ্টি হয়। জাকৰ মাজত অত-

ভুক্ত হৈ থকা বান্দৰবোৰে কোনো প্ৰকাৰৰ কাজিয়া-পেচাল নকৰাটো, বিলা-প্ৰীতিয়ে বাস কৰে। কিবা কাৰণত মতা বান্দৰবোৰৰ মাজত অবিয়া-অবিৰ ভাৱৰ সৃষ্টি হ'লেও সেই বৈৰীভাৱে কোনো ভয়াবহ অৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে। মোচৰ ওপৰত এইবিধ বান্দৰক সবল আৰু নিৰ্ভু প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। আক বাহি গছৰ ডালে পাতে বগাই ইফালে সিকালে বুলি ফুৰা বিধৰ প্ৰাণী হ'লেও এইবিধ বান্দৰে কেতিয়াও একেলগে মাটিতৈ নাযি আহে। কিছু সময়ৰ বাবে মাটিত ইফালে সিকালে খোজ কৰি কুৰি ইহঁতে পুনৰ গছৰ ওপৰত উঠেগৈ। দিনৰ দিনটো এইখন কামকে কৰি কৰি

সিংহনেজীয়া বান্দৰ

সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। বনৰীয়া গছত উৎপন্ন হোৱা নানাবিধৰ ফলমূলবোৰ খাই ইহঁতে জীৱন ধাৰণ কৰে।

সিংহনেজীয়া বান্দৰৰ জন্তু-সংখ্যা আশাতীত ভাৱে নিম্ন হুবলৈ কমি আহিছে বুলি বিশেষজ্ঞ সকলে অভিমত প্ৰকাশ কৰিছে। সেই কাৰণে এই আশু-কণীয়া প্ৰাণীবিধক বিলুপ্তি হোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবৰ বাবে দেশৰ সংৰক্ষণকাৰী ব্যক্তি সকল উঠি পৰি লাগিছে আৰু চৰকাৰৰ ফালৰ পৰাও ইতিমধ্যে উপযুক্ত ব্যৱস্থা হাতত লোৱা হৈছে।

এইবিধ প্ৰাণীৰ স্থিতিৱস্থা নিৰ্ণয় কৰিবৰ বাবে কেইবা গৰাকীও বিশিষ্ট প্ৰাণীবিদে আগবাঢ়ি আহি যথোপযুক্ত ব্যৱস্থা হাতত লৈছে। এই সকল অনুসন্ধিৎসু ব্যক্তিৰ ভিতৰত চুজিয়ায়া নামৰ এজন বন্যপ্ৰাণীবিদৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। বহু পৰিশ্ৰম কৰি তদন্ত সাপেক্ষে তেওঁ সংগ্ৰহ কৰা তথ্যপাতি বিলাকৰ পৰা জানিব পৰা গৈছে যে এইবিধ বান্দৰৰ জন্তু-সংখ্যা বহু পৰিমাণে হ্ৰাস পাই আহিছে। স্বাভাৱিক পৰিবেশ বিলাকৰ সন্মোচন ঘটাত এইবিধ বান্দৰৰ বাবে থকা ঠাইৰ নাটনি হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিছে। ককুপ নামেৰে জনাজাত আন এজন বিশেষজ্ঞই স্বাভাৱিক পৰিবেশত বাস কৰা সিংহনেজীয়া বান্দৰৰ জন্তু-সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তেখেতে সংগ্ৰহ কৰা তথ্য পাতিৰ পৰা জনা যায় যে সিংহনেজীয়া বান্দৰৰ সৰ্বমুঠ ৫৫টা জাকৰ প্ৰাণী স্বাভাৱিক পৰিবেশ বিলাকত এতিয়াও বিচৰণ কৰি ফুৰিছে। গড় হিচাপে প্ৰত্যেকটো জাকত যদি ১০ টাকৈ বান্দৰ আছে বুলি যদি ধৰি লোৱা হয় তেন্তিহে সৰ্বমুঠ বান্দৰৰ সংখ্যা ৫৫০ টা হ'ব। পিছে ককুপ চাহাবৰ হিচাপ অনুযায়ী সিংহনেজীয়া বান্দৰৰ সৰ্বমুঠ জন্তুসংখ্যা ৫০০টা মান হ'ব বুলি অনুমান কৰা হৈছে।

বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণ আৰু পৰিচালনাৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে বিবেচনা কৰি ক'ব পাৰি যে সিংহনেজীয়া বান্দৰৰ স্থিতিৱস্থা সন্তোষজনক নহয়। ইমান কম সংখ্যক বন্যপ্ৰাণীৰ ওপৰত ভাৰসা ৰাখি এদিশ আপুৰুগীয়া প্ৰাণীৰ ভবিষ্যত বিপদমুক্ত বুলি গণ্য কৰিব নোৱাৰি। তদুপৰি এটা নিদিষ্ট পৰিসৰৰ অন্তৰ্গত বাস কৰা বিধৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে এইবিধ বন্যপ্ৰাণীৰ ভবিষ্যত উজ্জ্বল বুলি কোৱা টান। প্ৰাকৃতিক দূৰ্যোগ আৰু মানুহৰ অত্যাচাৰৰ পৰা এই জন্তুখিনিক ৰচাই ৰাখিব নোৱাৰিলে এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী চিৰদিনৰ বাবে পৃথিৱীৰ পৰা নিলুপ্তি সাধন হ'ব পাৰে। সেই বাবে বন্যপ্ৰাণীৰ সংৰক্ষণ কাৰ্য্য ব্যক্তি সকল এই বিষয়ত উদীগু হৈ পৰা দেখা গৈছে। এইবিধ বন্যপ্ৰাণীক পৃথিৱীৰ অন্যতম বিপদ-গ্ৰস্ত প্ৰাণী (Endangered Species) বুলি গণ্য কৰা হৈছে। ১৯৭২ চনতে প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা ভাৰতীয় বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণৰ আইনৰ ধাৰা অনুযায়ী এইবিধ বান্দৰক নিৰ্দিষ্ট প্ৰাণী বুলি ঘোষণা কৰা হৈছে। এইবিধ আপুৰুগীয়া প্ৰাণীক ভাৰতীয় বন্য প্ৰাণী সংৰক্ষণ আইনৰ প্ৰথমখন তালিকাত (Schedule I) স্থান দিয়া হৈছে।

সিংহনেজীয়া বান্দৰৰ বিষয়ে আৰু এটা জানিব লগীয়া বহুসংখ্যক কথা আছে। এইবিধ বান্দৰৰ মাংসত কিবা এফেৰি ভাল গুণ আছে বুলি দক্ষিণ ভাৰতৰ কিছুমান মানুহে বিশ্বাস কৰে। আমাৰ অসমত থকা গ'ড় জাতীয় প্ৰাণীৰ বৰ্গত আৰোপ কৰাৰ দৰে এইবিধ বান্দৰৰ মাংসত বিশেষ গুণ আৰোপ কৰা হয়। এইবিধ বান্দৰৰ মাংস খালে বোলে পাণ্ডতা জনৰ যৌন-শক্তি প্ৰবৰ্দ্ধিত আৰু দীৰ্ঘস্থায়ী হয়। সেই বাবে সেই ফালৰ কিছুমান মানুহে হেনো এইবিধ প্ৰাণীক খেদি খেদি মাৰে আৰু ইয়াৰ মাংসৰ জুতিলৈ ভবিষ্যত ভীৰৱ শুভ কবিতলৈ দেখা কৰে।

তামিলনাডুৰ পৰিচালক প্ৰাণীবিদৰ দ্বাৰা বান্দৰৰ সংৰক্ষণ আৰু বংশ বৃদ্ধিৰ বাবে ইতিমধ্যে এখন অভয়াৰণ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। ১৯৭৬ খৃষ্টাব্দতে পাতনি মেলা এই অভয়াৰণ্যখনৰ নাম হ'ল কালিকাৰ বন্যপ্ৰাণী অভয়াৰণ্য। সিংহনেজীয়া বান্দৰৰ বাহিৰে এই অভয়াৰণ্যখনত ঢেঁকীয়া - পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফটুকী বাঘ, নীলগিৰি লেজুৰ, নীলগিৰি ধাৰ, গোঙল, বাৰ্টি ভালুক, ছায়েনা আদি বহু প্ৰকাৰৰ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

দক্ষিণ ভাৰতীয় বান্দৰ বা টুপীয়া বুয়া বান্দৰ

শ্ৰেণী—স্তন্যপায়ী

বৰ্গ—প্ৰাইমেট্

গোত্ৰ—চাৰকোপিথেচিদি

প্ৰজাতি—মেকাকা বেভিয়েটা

অসমকে কেন্দ্ৰ কৰি উত্তৰ আৰু পূব ভাৰতত যিবিধ বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী বাস কৰে সেইবিধ সাধাৰণ বান্দৰৰ বিষয়ে ইতিমধ্যে আলোচনা কৰি অহা হৈছে। দক্ষিণ ভাৰতৰ ফালে এইবিধ বান্দৰ জাতীয় প্ৰাণীক বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। দক্ষিণ ভাৰতত আমাৰ ইয়াৰ সাধাৰণ বান্দৰবোৰক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা আন এবিধ বান্দৰক দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেই ফালৰ ঠাইবোৰত বাস কৰা বিধ বান্দৰক বনেট মেকেক্ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। তাকে অসমীয়া ভাষাত দক্ষিণ ভাৰতীয় বান্দৰ বা টুপী বুয়া বান্দৰ নামেৰে নামকৰণ কৰা হৈছে। চাৰিত্ৰিক গুণত এই দুবিধ বান্দৰৰ মাজত কোনো লেখত লব লগীয়া পাৰ্থক্য থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়।

দক্ষিণ ভাৰতীয় বান্দৰৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে ইয়াৰ কপালখনৰ ওপৰৰ পৰা তালু নৈকে যিকোছা খলপ দীঘল চানেকীয়া নোমৰ উৎপত্তি হয় সেই নোমকোছাই এটা টুপীৰ নিচিনা গঢ় লয়। এই নোমসোপা জন্তোটোৰ মূৰত এনে ভাৱে লিপিত ৰখি থাকে যে তাৰ মূৰটো সোঁত ফণিয়াই ৰখা যেন দেখি। এইবিধ বান্দৰেও সাধাৰণতে জাক পাতি বাস কৰে। ইহঁতক হাবি বননিৰ মাজত আৰু মানুহ বসতি কৰা গাওঁবিলাকত জাকে জাকে বিচৰণ কৰি ফুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। গছ-গছনিৰ ডালে পাতে ইহঁতে জুম বান্ধি বগুৱা বাই ফুৰে আৰু হাবিৰ বনৰীয়া গছবোৰত উৎপন্ন হোৱা নানাবিধৰ ফলমূল ভক্ষণ কৰি জীৱন ধাৰণ কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ইহঁতে মাটিলৈও নামি আহে আৰু তলসৰা ফলমূলবোৰ বুটলি বুটলি খায়। কীট-পতঙ্গ, পোক, মকৰা আদি নানাবিধৰ নিম্নশাৰীৰ প্ৰাণীবোৰো ইহঁতে ধৰি ধৰি খায়। এইবিধ বান্দৰৰ যিবোৰ প্ৰাণী অৰণ্যভূমি বিলাকত বাস কৰিবলৈ লয় সেইবোৰ বান্দৰে মানুহলৈ ভয় কৰি কৰি আলোঙে আলোঙে বাস কৰে। কিন্তু যিবিলাক জন্তুৱে গাঁৱৰ বা নগৰৰ কাষে পাৰ্শ্বৰে বাস কৰিবলৈ লয় সিহঁতে মানুহ লৈ কোনো ভয় নকৰে। মতা মাইকী আৰু বিভিন্ন বয়সৰ পোৱালিবোৰ লগ লাগি একোটা জাকৰ সৃষ্টি হয়। কেইটাও দক্ষি-

শালী মতা বান্দৰে জাকটোৰ ভিতৰত থকা মাইকী বান্দৰবোৰৰ ওপৰত অধিপাত্য বিস্তাৰ
কৰে। মাঘ মাহৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বহাগ মাহৰ ভিতৰতে সাধাৰণতে মাইকীবোৰে

দক্ষিণ-ভাৰতীয় বান্দৰ

পোৱালি জগায়। আৱশ্যক হলে মাকজনীয়ে পোৱালিশৈক পিঠিত বোকোচা বাঁহ
লৈ ফৰে।

খৰা-নেজীয়া বান্দৰ

শ্ৰেণী----স্তন্যপায়ী

বৰ্গ----প্ৰাইমেট

গোত্ৰ----চাৰকোপিথেচিদি

প্ৰচাৰিত---মেকাকা আৰ্কটাইডিচ, মেকাকা স্পেচিওচা

খৰা নেজীয়া বান্দৰ বা ষ্টাম্প টেইল্ড মেকেক্ নামেৰে জনাজাত এবিধ বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ বিষয়ে এই প্ৰবন্ধত আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে। এইবিধ বান্দৰক মুকলি-মুৰীয়া ঠাই আৰু জগৰসতিৰে পৰিপূৰ্ণ ঠাইবিলাকত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। সাধাৰণতে ইহঁতে গভীৰ অৰণ্যভূমি বিলাকত থকা গছ-গছনিবোৰৰ ওপৰত উঠি লৈ ডালে পাতে বগুৱা বাই ফুৰে আৰু আৱশ্যক অনুযায়ী এজোপা গছৰ ডালৰ পৰা আন এজোপা গছৰ ডাললৈ জাপ মাৰি হাবিৰ মাজত ঘূৰা ঘূৰি কৰি ফুৰে। গছৰ ওপৰত থাকিবলৈ ডাল পোৱা বিধৰ প্ৰাণী হলেও কেতিয়াবা কেতিয়াবা ইহঁতে মাটিলৈও নামি আহে। হাবি বননিত আপোন!-আপুনি উৎপন্ন হোৱা নানা জাতীয় গছৰ ফল-মূল আদি খাই এইবিধ প্ৰাণীয়ে জীৱন ধাৰণ কৰে। কীট-পতঙ্গ আদি নিম্ন খাপৰ প্ৰাণীও অন্যান্য বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ দৰে ইহঁতে সময় আৰু সুবিধা অনুযায়ী ভক্ষণ কৰে।

এইবিধ বান্দৰৰ নেজডাল একেবাৰেই চুটি হয়। নিলগৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে জুৰুটোৰ নেজডাল একেবাৰেই নথকা নিচিনা লাগে। সেই কাৰণে ইয়াক খৰা-নেজীয়া বান্দৰ কিম্বা নেজহীন বান্দৰ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। সাধাৰণতে মেকেক্ গোষ্ঠীৰ সকলোবিলাক বান্দৰৰ দেহত নেজৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ঠিক সেইদৰে লেজুৰ বা হনুমান বান্দৰ বিলাকৰো দীঘল দীঘল নেজ থাকে। কেৱল এপ্ বা হলৌ বান্দৰৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ক্ষেত্ৰতহে নেজ থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। পৃথিৱীৰ অন্যান্য ঠাইত বাস কৰা চিম্পাঞ্জী, গৰিলা, ওৰাং ওটান আদি অ-মানুহ বান্দৰ গোষ্ঠীৰ (Primate) প্ৰাণীবো কোনো নেজ নাথাকে। সেই কাৰণে মেকেক্ ফৈদৰ বান্দৰবোৰৰ ক্ষেত্ৰত নেজ নথকা বান্দৰ হিচাপে খৰা-নেজীয়া বান্দৰ বা ষ্টাম্প টেইল্ড মেকেক্ নামৰ বান্দৰে এটা ব্যতিক্ৰমৰ অভিলেখ সৃষ্টি কৰিব পাৰিছে বুলি ক'ব লাগিব।

পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰ্বতীয়া অৰণ্যভূমি বিলাকৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ব্ৰহ্মদেশৰ অন্তৰ্গত থকা কোনো কোনো বনভূমিতো এইবিধ বান্দৰ বাস কৰে বুলি জনা যায়। তদুপৰি ইয়াৰ

গচবাচৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি পাইলোণ্ড পৰ্যন্ত বিৰপি আছে বুলি কোৱা হৈছে। সাধাৰণ বিধৰ বান্দৰ কিছা বেচাচ্ মেচেক্ জাতীয় প্ৰাণী। দৰে খৰা-নেজীয়া বান্দৰক য'তে ততে ভাকে ভাবে নগ পাবলৈ আশা কৰিব নোৱাৰি। তদুপৰি অৰণ্যভূমিত আনেঙে আনেঙে বাগ ক'ৱা প্ৰকৃতি প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে ইহঁত মানুহৰ সংশ্ৰৱণে অহাৰ সম্ভাৱনাও তেনেই কম। এইবিধ বান্দৰৰ জন্তু-সংখ্যাও স্বাভাৱিক পৰিবেশ বিনাকত বন বেছি হয় বুলি উমানা গোৱা গৈছে। সেই কাৰণে ইয়াৰ সংৰক্ষণ ব্যৱস্থা নিকপ্ৰুপীয়াবৈ পানী নগৰৰ কাটো অতিশয় প্ৰয়োজনীয় বিষয় হৈ পৰিছে। অসমৰ গুৱাহাটী ৰাজ্যিক চিৰিয়াখানাত এইবিধ বান্দৰ কেইটামানক ডাঙৰ

খৰা-নেজীয়া বান্দৰ

আকাৰৰ আবেষ্টনীৰ ভিতৰত ভৰাই ৰাখি প্ৰতিপালন কৰা হৈছে। মেঘালয়ৰ তুৱাং বিখন ক্ষুদ্ৰ সংস্কৰণৰ চিৰিয়াখানা প্ৰতিষ্ঠা কৰি ৰখা হৈছে সেইখন চিৰিয়াখানাত ৰখাই ৰখা এটা ডাঙৰ আকাৰৰ মজ্জাতো কেইটামান খৰা-নেজীয়া বান্দৰ ৰখা হৈছে। এইদৰে চিৰিয়াখানা বিনাকত আধেবেখে সংৰক্ষণ কৰি ৰখা খৰা-নেজীয়া

বান্দৰ কেইটাৰ আকাৰ আকৃতি আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাগুণ পৰ্যবেক্ষণ কৰি সিহঁতৰ জীৱন ধাৰণৰ ৰীতি-নীতিৰ বিষয়ে বহুতো কথা জানিব আৰু শিকিব পৰা যায়। ছাত্ৰ সমাজে এনে ধৰণৰ অধ্যয়ন মুখী কাম হাতত ল'বোঁ বন্য প্ৰাণী বিলাকৰ স্বভাৱ চৰিত্ৰ আৰু আকাৰ-আকৃতিৰ বিষয়ে বহুতো জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰিব। এইবিধ বান্দৰৰ টিকাত দুচটা বঙা বৰণীয়া আৰু সোপোকা ধৰণৰ পদাৰ্থন কুচনল উৎপত্তি হয়। এই কুচন দুচটাক বহাৰ দাদী বুলি ক'ব পাৰি। অৱশ্যে এনে ধৰণৰ শাৰীৰিক গুণাগুণ অন্যান্য কেইবাবিধ বান্দৰৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰকাশ পোৱা দেখা যায়। এইবিধ বান্দৰে একে ঠাইতে থিৰেৰে বৈ থাকিবলৈ ভাল নাপায়। খন্তেকৰ বাবে কোনো এঠাইত বহিবলৈ ললেও পিছ মুহূৰ্ততে তাৰ পৰা উঠি আন এঠাইলৈ গুচি যায়গৈ। স্বাধীন নগেৰে হাবি বননিত পৰিভ্ৰমণ কৰাৰ সময়ত ইহঁতে এই প্ৰবৃত্তি প্ৰদৰ্শন কৰেনে নকৰে সেই বিষয়ে স্পষ্টভাৱে জ্ঞান নহায়। গছল ডালত বগুৱা বাই ঘূৰি কুৰা অৱস্থাত সন্মুখৰে সময়ে ই চাৰিওখন দিশে হাতেৰাহাতে ডাল এটাত খামোচ মাতি ধৰি পাবোৱাৰে জোকাৰি থাকে। এই কামৰ পুনৰাবৃত্তি মাজে মাজে চলি থকা দেখা যায়। পোৱালি উৎপাদন কৰি লালন পালন কৰা নিয়তে এইবিধ বান্দৰেও অন্যান্য বান্দৰ ফৈদৰ প্ৰাণীবিধৰ চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়।

গাহৰি-নেজীয়া বান্দৰ

শ্ৰেণী----স্থল্যপায়ী

বৰ্গ----প্ৰাইমেট

গোত্ৰ----চাৰকোপিথেচিদি

প্ৰজাতি----মেকাকা নোমেছিটনা

মেকেক্ ফৈদৰ বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত বেচাচ্ মেকেক্ বা সাধাৰণ বান্দৰ নামৰ প্ৰাণীৰ লগত আনৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক আছে। এইবিধ বান্দৰক অতি সহজে ব'তে ত'তে দেখিবলৈ পোৱা যায়। আমাৰ মঠ মন্দিৰ বিলাকত যে এইবিধ বান্দৰে নিগাজীকৈ বাস কৰিবৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশ বিচাৰি লৈছে সেই কথাও ইতিমধ্যে যথাস্থানত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। তদুপৰি আমাৰ বাৰীত লগোৱা নানাবিধ ফচল চাহিমুহি খাই এইবিধ বান্দৰে মানুহৰ ক্ষতি সাধন কৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ-পূব অঞ্চলৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত গাহৰি-নেজীয়া বান্দৰ বা পিগ টেইল্ড মেকেক্ নামেৰে এবিধ মেকেক্ ফৈদৰ বান্দৰ বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অন্যান্য বান্দৰ ফৈদৰ প্ৰাণীবিলাকৰ দৰে এইবিধ বান্দৰেও গছৰ ডালে পাতে বগাই ফুৰে। এজোপা গছৰ এটা ডালৰ পৰা আন এজোপা গছৰ আন এটা ডাললৈ জাপ মাৰি যায়। এইদৰে গছৰ ওপৰতে বগুৱা বাই ফুৰিয়েই সৰহ খিনি সময় অতিবাহিত কৰি দিয়ে। নানাবিধৰ বনাৰীয়া গছৰ ফল মূল বিলাক ছিঙি ছিঙি খায়। আৱশ্যক হলে ইহঁতে মাটিলৈও নানি আহে আৰু গছৰ তলৰা ফলমূলবোৰ বুটলি খায়।

এইবিধ বান্দৰৰ নেজডাল সাধাৰণ বিধ বান্দৰৰ নেজৰ দৰে দীঘল আৰু জোপোহা হোৱা দেখা নাযায়। চুটি নেজডালত নোমৰ পৰিমাণ তেনেই কম। ঠৰঙা নেজডাল ওপৰমুৱা হৈ ধনুৰৰ নিচিনাকৈ পাক খাই থাকে। এইবিধ বান্দৰৰ টিকাত যি দুচটা সোপোকা ধনুৰ কুচন বা গাদি থাকে সেই কুচন দুখন আকাৰত সিমান ডাঙৰ হোৱা দেখা নাযায়। তদুপৰি অন্যান্য বান্দৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ কুচনৰ দৰে এইবিধ বান্দৰৰ টিকাত উৎপন্ন হোৱা কুচন দুখনৰ বৰণো সিমান উজ্জল ভাৱে বগুচুৱা হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। গাত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বঃ ছাই বৰণীয়া বা মদকুৱা হোৱা দেখা যায়। নাক, মুখ আৰু চকুৰ চাৰিওফালে যি ডোখৰ ঠাই থাকে সেই ডোখৰ ঠাইত কোনো প্ৰকাৰৰ নোমৰ উৎপত্তি হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। মুখ-বঙলৰ অন্যান্য ঠাইত যিবোৰ ছাই বৰণীয়া নোমৰ উৎপত্তি হয় সেইবোৰ নোমত কোনো প্ৰকাৰৰ কাৰুকাৰ্যৰ বিকাশ সাধন হোৱা দেখা নাযায়।

এইবিধ বান্দৰৰ মতাবিলাক মাইকীবোৰতকৈ আকাৰত অলপ ডাঙৰ হয়। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত একোটা মতা বান্দৰ আকাৰত ইমান ডাঙৰ হয় যে অকস্মাতে লক্ষ্য কৰিলে তাক আফ্ৰিকা মহাদেশত বাস কৰা একোটা বেবোন গোষ্ঠীৰ বান্দৰ যেনহে লাগে। বেবোন জাতীয় বান্দৰৰ নেজৰ দৰে এইবিধ বান্দৰৰ নেজডালে দীঘল ৰূপ ধাৰণ নকৰে। তদুপৰি ইয়াৰ নেজৰ আগ ভাগত কোনো প্ৰকাৰৰ নোমৰ খোপা থকা দেখা নাযায়।

গাহৰি-নেজীয়া বান্দৰ

ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ পূব সীমান্তত অৱস্থিত নগাভূমিৰ পৰ্বতীয়া ঠাইবোৰত পৰা আৰম্ভ কৰি এই বিধ বান্দৰৰ বৰ্ত্তমান ব্ৰহ্মদেশৰ বগভূমি কিছুমানলৈ বিয়পি আছে বুলি জনা যায়। থাইলেণ্ডতো এইবিধ বান্দৰ বাস কৰে বুলি কোৱা হৈছে। মালয়ালিয়াৰ হাবি বননিবোৰত ইয়াৰে আন এটা উপজাতি বাস কৰে। তাত বাস কৰা গাহৰি-নেজীয়া বান্দৰ বিলাকে দুৰ্দান্ত চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ইহঁতৰ দুই এটাই মানুহলৈও চোঁচা লয় আৰু সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীক অকলে পালে আক্ৰমণ কৰিবলৈও কৃষ্ঠাবোধ নকৰে।

হনুমান বাম্বৰ বা মেসুৰ

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---প্ৰাইমেট

প্ৰাণ---চাৰকোপথেচিদি

প্ৰজাতি---প্ৰেচুৰিচিচ্ এণ্টলচ্

হনুমান বাম্বৰ বা মেসুৰ নামৰ প্ৰাণীবিধক ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ৰাজ্যত বাস কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে এইবিধ হনুমান বাম্বৰক অসম আৰু পূৰ্বাঞ্চলৰ অন্যান্য ৰাজ্য-সমূহত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। উত্তৰে হিমালয় পৰ্বতমালাৰ দামনি অঞ্চল-বিলাকৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দক্ষিণে কুম্ভিকা অন্তৰীপলৈকে এই বিস্তীৰ্ণ ভূ-ভাগৰ বিভিন্ন ঠাইত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক স্বাধীন চিত্তীয় ভাৱে বাস কৰা দেখা যায়। ঠাই অনুযায়ী পলুৱা হিচাপে নিগাজীকৈ বাস কৰিবলৈ হোৱা এই জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ শাৰী-ৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাৱলীত সামান্য বৰণৰ ভেদভাৱ বিকশিত হোৱা দেখা যায়। এই ভেদভাৱ বৈচিত্ৰ্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভীৰবিদ্ পণ্ডিত সকলে ঠাৱৰ কৰিছে যে পোটেটই দেশখনত নিচেই ফলো ১৪ বিধমান হনুমান বাম্বৰ স্থানীয় ভাৱে নিগাজীকৈ বাস কৰি আছে। ইহঁতৰ কিছুমান জন্তু আকাৰত ডাঙৰ, কিছুমান মজলীয়া আৰু আন কিছুমান তুলামূলক ভাৱে সৰু হোৱা দেখা যায়। কিছুমানৰ দেহত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰ দীঘল চানেকীয়া হয় যদিও আন কিছুমানৰ নোমবোৰে ঠিক তেনে বৰণৰ দীঘল ৰূপ ধাৰণ কৰা দেখা নাযায়। নোমবোৰৰ বৰণৰ কাৰুকাৰ্য্যতো থকা ঠাইৰ বিভিন্নতা অনুপাতে বিভিন্ন ৰূপ প্ৰতিফলিত হোৱা দেখা যায়।

সি যিয়েই কি নহওক এই সকলো বিলাক ক্ষেত্ৰতে দেখা যায় যে এই জাতীয় হনুমান বাম্বৰৰ ঠেং বেইংগন অভাৱনীয় ভাৱে দীঘল হয়। সেই অনুপাতে ইয়াৰ নেজ-ডালেও অতিপাত দীঘল ৰূপ ধাৰণ কৰে। সকলো ক্ষেত্ৰতে মুখ নগুনৰ বৰণ ক'লা হয়। দেহৰ অন্য ঠাইত উৎপন্ন হোৱা নোমবিলাক মটীয়া হয়। ঠাই অনুযায়ী বাস কৰা জন্তুবিলাকৰ মাজত কিছুমান ঠাইৰ জন্তুৰ নোমবোৰ গভীৰ ভাৱে ছাই বৰণীয়া হয়। আন কিছুমান ঠাইত থকা জন্তুবোৰৰ নোমে অলপ পাতলীয়া ৰূপ ধাৰণ কৰে। সেই কাৰণে আঞ্চলিক বা স্থানীয় ভাৱে বাস কৰি থকা হনুমান বাম্বৰবোৰৰ আকাৰ আৰু নোমৰ বৰণৰ গভীৰতা আৰু গঠন ভঙ্গীমাৰ তাৰতম্যই বিভিন্ন বংশগত বৈচিত্ৰ্য প্ৰতিপন্ন কৰাত সহায় কৰে।

অন্যান্য বান্দব গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীবোৰৰ দৰে এইবিধ হনুমান বান্দবে গছৰ ডালত পাতে বগাই ফুৰিবলৈ ভাল পায়। মানুহা সংশ্ৰৱত নগালে চহদে বস কৰিবলৈ গোৱা হনুমান বান্দব বিলাকে পৰ্বা যৰৰ চালৰ ওপৰত বিন্ধা দেৱালত বগাই ফুৰাও দেখা যায়। গছৰ ওপৰত থকা এটা ডালৰ পৰা আন এটা ডাললৈ যাব নগীয়া হলে বিন্ধা এজোপা গছৰ ডালৰ পৰা আন এজোপা গছৰ ডাললৈ যাব নগীয়া হ'লে ইহঁতে হেৰ-

হনুমান বান্দব বা লেঙ্গুৰ

নীয়াটক জাপ মাৰি দিয়ে। অন্য ডালত জাপ মাৰি পৰি ইহঁতে ঠেং কেইখনৰে সেই ডালত খানোচ মাৰি ধৰে আৰু লাহেকৈ বগুৱা বাঢ় গছৰ ওপৰে ওপৰে পৰিভ্ৰমণ কৰি ফুৰে। দেহৰ ভাবসাম্যতা বক্ষা কৰাত দীঘল নেজডালে জঙ্ঘটোক সহায় কৰে। গছৰ ডালত বেৰিয়াই ধৰি মাটিলৈ সৰি নপৰা বিষয়তো নেজডালে অবিহণা যোগায়। গছৰ ডালে পাতে বগুৱা বাই ফুৰা প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হ'লেও হনুমান বান্দববোৰে মাছে গম্ভীৰ

একেলগে মাটিৰ নামি আহে আৰু মাটি খোজ কাঢ়ি ইফালে সিফালে ঘূৰি ফুৰে। জাক বান্ধি একেলগে বিচৰণ কৰা প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে এইবিধ বান্দৰকো সমাজপ্ৰিয় প্ৰাণী বুলি ক'ব লাগিব। মাটিৰ ওপৰত কিছূ তেনে ধৰণৰ কোনো সমান বা এজনীয়া ঠাইত খোজকাঢ়ি ঘূৰা-ঘূৰি কৰিব লগীয়া হ'লে এইবিধ বান্দৰে কুকুৰ নেকুৱী আদিৰ দৰে চাৰিওখন ঠেং খোজকাঢ়া কামত ব্যৱহাৰ কৰে। সেই কাৰণে ইহঁতক কুকুৰ-খুঙীয়া গোষ্ঠীৰ বান্দৰ বুলি ক'ব পাৰি।

হিন্দুনাথ পৰ্বতমালাৰ ওখ ওখ ঠাইবোৰত যিবিলাক হনুমান বান্দৰ বাস কৰে সেই সেইবিলাক বান্দৰৰ নোমবোৰে দীঘল কপ ধাৰণ কৰে। এই পৰিবেশত বাস কৰা হনুমান বিলাকৰ দেহৰ আঁঠু এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে মুখৰ নুয়োকাষে উৎপন্ন হোৱা ডাঢ়ি-বোৰ অন্য ঠাইত থকা হনুমানৰ ডাঢ়িতকৈ অলপ দীঘল হয়। মুখৰ আগডোৰৰ কেটু কেটু কৰে ক'লা হনেও মুখৰ ওপৰ ভাগত গজা নোমসোপান বং একেবাৰে উল্ল-বৰ্ণন হোৱা দেখা যায়। দক্ষিণ ভাৰতৰ ফালে যিবিলাক হনুমান বাস কৰে সিহঁতৰ মূৰত গজা নোমবোৰ তেনে ধৰণৰ বগা হোৱা দেখা নাযায়।

ভাৰতবৰ্ষত হিন্দু সমাজে হনুমান বান্দৰক বাম-ভক্ত হনুমানৰ বংশধৰ বুলি গণ্য কৰে। সেই বাবে এইবিধ প্ৰাণীক কেতিয়াও বধ নকৰে। সেই একেটা কাৰণে এইবিলাক হনুমান বান্দৰে সাধাৰণতে মানুহলৈ ভয় নকৰে। বহু সংখ্যক হনুমানে মানুহৰ বসতি স্থানত নিগাজীকৈ বাস কৰে। বহুতে মঠ-মন্দিৰ বিলাকৰ কাষে-পাছৰে থাকিবলৈ লয়। ইহঁতে মানুহৰ কোনো অপকাৰ নকৰে। বাতিপুৱা ভাগতে ইহঁতে থকা ঠাই-বোৰৰ পৰা ওলাই আহে আৰু দিনৰ দিনটো ইফালে সিফালে ঘূৰা ঘূৰি কৰি আহাৰ বিচৰা কামত লাগি যায়। দুপৰীয়া সময়ত অলপ জিৰণি লৈ আকৌ আবেলি পৰত ঘূৰাঘূৰি কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে।

হনুমান বান্দৰৰ পাৰিবাৰিক আৰু সামাজিক জীৱনৰ বিষয়ে অলপ জানিব লগীয়া বহুতাজনক কথা আছে। ইহঁতে যোৰা-পাতি পাৰিবাৰিক জীৱন যাপন নকৰে। এটা জাকত একেলগে বাস কৰা মাইকী হনুমানবোৰৰ ওপৰত একচেটিয়া কৰ্তৃত্ব লাভ কৰিবৰ বাবে মতাবোৰৰ মাজত অনিয়া-অৰি ভাৱৰ সৃষ্টি হয়। জীৱনী প্ৰতিদন্দীৰ লগত তেতিয়া যুঁজ বাগবৰ সৃষ্টি হয়। বিজয়ী হনুমানে বাকীবোৰ প্ৰতিদন্দীক জাকৰ মাজৰ পৰা বাহিৰ কৰি দিয়ে। পৰাজয় বৰণ কৰা হনুমানে আঁতৰ লৈ গৈ নিঃসজ জীৱন কটাবলগীয়া হয়। এই অভিনয় অৱশ্যে একেবাৰে ক্ষণস্থায়ী হোৱা দেখা যায়। পৰাজিত হনুমানৰ দুই এটাই পুনৰ জাকৰ মাজত সোমাই লৈ বিজয়ী হনুমানক আক্ৰমণ কৰে। তাক জাকৰ মাজৰ পৰা বাহিৰ কৰি দি নিজৰ অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰাত সক্ষম হয়। এই ধৰণৰ খেদা-খেদিৰ খেলা ধাৰাবাহিক ভাৱে হৈ থাকে।

হনুমান বান্দৰে বছৰৰ এটা নিদিষ্ট সময়ত পোৱালি উৎপাদন কৰা দেখা যায়। উত্তৰ ভাৰতৰ ফালে থকা হনুমান বিলাকে বহাগ জেঠ মাহত পোৱালি জগায়। দক্ষিণ ভাৰতীয় হনুমানবোৰে সাধাৰণতে মাঘ ফাগুন মাহত পোৱালি দিয়ে। গৰ্ভাৱধান সময় গ্ৰায় হুৱাহ বুলি জনা যায়।

টুপী-মুৰায়া হনুমান বান্দব

শ্ৰেণী---স্তন্যপায়ী

বৰ্গ---পাইমেট

গোত্ৰ---চাৰকোপিথেচিডি

প্ৰজাতি---প্লেচ্ বাইটচ্ পাইনিয়েটচ্

অসমৰ বনাঞ্চল বিলাকত টুপী মূৰীয়া হনুমান নামৰ এবিধ হনুমান গোষ্ঠীৰ বান্দব বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবিধ হনুমানৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান অসমৰ ওচৰ-চুৰীয়া ৰাজ্য কেইখনলৈও সম্প্ৰসাৰিত হৈ থকা দেখা যায়। ভূপূৰ্বি বাংলাদেশৰ চিটা গঙেদি ব্ৰহ্মদেশৰ বনাঞ্চল বিলাকলৈ এইবিধ বান্দবৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি বিয়পি আছে। সাধাৰণতে গভীৰ অৰণ্যভূমি বিলাকত এইবিধ হনুমানক বাস কৰা দেখা যায়। ডাঠ হাবিৰ কাষত থকা পাতলীয়া হাবি বিলাকেও ইহঁতৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। এইবিধ হনুমান বান্দবৰ মূৰত এক প্ৰকাৰৰ ঠাৰঙা নোম গজে আৰু এই দীঘল চানেকীয়া নোমবোৰ মূৰৰ ওপৰত এনে ভাৱে সজুৱা থাকে যে ইয়াক দেখিলে এটা মূৰত টুপী পিন্ধি থকা প্ৰাণীৰ নিচিনা দেখি। মূৰত গজা চুলিৰ নিচিনা নোম-বোৰৰ গঠন তলীয়াৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এইবিধ হনুমানৰ নাম টুপীপিঙ্গা হনুমান (Capped langur) ৰখা হৈছে। মূখ-মণ্ডলৰ বৰণ একেবাৰে ক'লা হোৱা দেখা যায়। পিঠিৰ উপৰিভাগত উৎপন্ন হোৱা নোমবোৰৰ বৰণ ক'লা চানেকীয়াটক হোঁৱাবৰণীয়া হয়। গালত বঙচুৱা বৰণৰ নোম থাকে। ঠেং কেইখনত গজা নোমৰ বৰণ বঙচুৱা বা কমলা বঙৰ হোৱা দেখা যায়।

এইবিধ হনুমান বান্দবেও সাধাৰণতে গছৰ ডালে পাতে বগাই কুৰি সময়খিনি অতিবাহিত কৰে। এজোপা গছৰ এটা ডালৰ পৰা আন এটা ডাললৈ যাবলৈ হ'লে ই কেতিয়াবা আপ হাবি এই কাম সমাধা কৰে। ওচৰত থকা আন এজোপা গছৰ ডাললৈ যাব লগীয়া হ'লেও ইহঁতে এইদৰে অপিয়াই অপিয়াই যাব পাৰে। বত্ৰা, মাইকী আৰু পোৱালিক লৈ এটা দল বা জাকৰ সৃষ্টি হয়। হাবিৰ মাজত ইহঁতক এইদৰে জাক বান্ধি একেলগে বাস কৰা অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। খক্ৰ জাতীয় প্ৰাণী ওচৰ চাপি অহাৰ উমান পালে ইহঁতে গছৰ ডালে পাতে বঙুৱা বাই আৰু আৱশ্যক অনুযায়ী ডালে ডালে অপিয়াই অপিয়াই নিৰ্বাপদ ঠাইলৈ আঁতৰি যাবৰ বাবে চেষ্টা কৰে। অৰণ্যভূমিত বাস কৰা টুপীমূৰীয়া হনুমানবোৰে

মানুহকো সন্দেহৰ চকুৰে চায়। মানুহ গছৰ তলদি অহাৰ উমান পালে ইহঁতে খাটাব
যাবলৈ চেষ্টা কৰে। গাওঁ-ভঁইৰ কাষে পাজৰে থকা গছ-গছনিবোৰত বাগ কৰা এট

টুপী-মূৰীয়া হনুমান বান্দৰ

জাতীয় হনুमानে কিন্তু মানুহলৈ সিমান ভয় নকৰে। গছৰ তলদি মানুহ অহা বোকা
কৰি থাকিলেও ইহঁতে নিবলৈ গছৰ ওপৰতে বহি থাকি মানুহৰ আলোৰ্শ-লোৰ্শ লক্ষ্য
কৰে। কেতিয়াবা নিচিন্ত বনেৰে গছৰ ওপৰত বগাই কুৰে আৰু মানুহৰ পৰা কোনো

প্ৰকানৰ আমনি নাপালে নিচিন্ত মনেৰে গছৰ ডালে পাতে বহি থাকে কিম্বা ইফালে সিফালে বগাই ফুৰে।

চোঁ চোঁ কৈ এক প্ৰকাৰৰ উকি মৰা শব্দ উচ্চাৰণ কৰাৰ বাহিৰে এইবিধ হনুমান বান্দৰে কোনো প্ৰকাৰৰ মাত মতা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। এইবিধ হনুমান বান্দৰে গছৰ কান্ধল আদি তৰুণ কৰি জীৱন ধাৰণ কৰে।

আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে টুপী-মূৰীয়া হনুমান বান্দৰৰ কেবাটাও উপ-প্ৰজাতি আছে। এই বিভিন্ন উপ-প্ৰজাতিৰ হনুমানবান্দাক সাধাৰণতে একে ঠাইতে একেলগে বাস কৰি থকা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। বৃক্ষপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে থকা শোণিত-পুৰ আৰু দৰং জিলাৰ অন্তৰ্গত আৰু হিমালয় পৰ্বতমালাৰ নামনি অঞ্চলত চামদুৱাৰ, বালিগাৰা, নন্দুৱাৰ প্ৰভৃতি যি কেইখন সংৰক্ষিত বনাঞ্চল আছে সেই কেইখন বনাঞ্চলত টুপীমূৰীয়া হনুমান বান্দৰৰ এটা ভাৰত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। কোনো শব্দ উচ্চাৰণ নকৰাকৈ নিৰলে গছৰ ডালে পাতে বগাই ফুৰা বিধৰ প্ৰাণী হোৱাৰ বাবে ওচৰৰে গছবোৰৰ ওপৰত থাকিলেও সিহঁতক সহজে দেখা নাযায়। গছৰ ওপৰৰ ডাল পাত লৰি শব্দৰ উৎপত্তি হ'লেহে ইহঁত তাত থকা নথকাৰ গম ল'ব পৰা যায়। মাজৰাট বেজৰ অন্তৰ্গত থকা বাতাচিপুৰ নামৰ এটা বিট অফিচৰ ওচৰৰ এখন হাবিত এবাৰ এজাক টুপীমূৰীয়া হনুমান বান্দৰ দেখিবলৈ পোৱা মনত পৰে। ভাৰতৰ ব্যাস্থ যোজনাৰ কৰ্ণধাৰ কৈলাশ শব্দৰ সাংখ্যিক সৈতে একেলগে বনাঞ্চলত প্ৰবেশ কৰিছিলোঁ। সাংখ্যিক হাবিত বাস দেখিবলৈ নাপালে যদিও গছৰ ওপৰত বগুৱা বাই ফুৰা টুপীমূৰীয়া হনুমান বান্দৰক নিজ চকুৰে দেখিবলৈ পালে। গছৰ ডালে পাতে বগাই ফুৰা হনুমান কেইটামানৰ ভেঁও ফটো তুলি ল'লে। দক্ষিণ পাৰে থকা কাজিৰঙা ৰাষ্ট্ৰীয় উদ্যানৰ অন্তৰ্গতো সেই একে উপজাতিৰ টুপীমূৰীয়া হনুমান-বান্দৰ কেতিয়াবা অকস্মাতে গছৰ ওপৰত বগাই ফুৰা অৱস্থাত দেখি পাবলৈ আশা কৰিব পাৰি।

কাছাৰ জিলাত লোহাৰ-বন্দ নামেৰে জনাজাত এটা বিট অফিচ আছে। ইয়াৰ লাইন ৰিজাৰ্ভলৈ যাব পৰা এটা ৰাস্তাই দি গৈ থাকিলে লোহাৰ-বন্দৰ পৰা মিজো পাহাৰৰ সীমানমূৰীয়া ঠাইবোৰলৈ যাব পাৰি। বাটত কেবাখনো বনগাওঁ (ফৰেষ্ট ভিলেজ) আছে। এই বনগাওঁ কেইখনৰ পৰা ফালৰি কাটি যিটো পথ পশ্চিমৰ ফালে আগবাঢ়ি গৈছে সেইটো পথ গৈ লালাচেৰা নামৰ বিট অফিচত শেষ হৈছেগৈ। লালাচেৰা বিটত এটা বনবিভাগৰ জিৰণি ঘৰ আছে। এদিন ইয়াতে ৰাতিটো কটাবলগীয়া হৈছিল। পিছ দিনা ৰাতিপুৱাই বিচনাৰ পৰা উঠি কিবা কন্যাপ্ৰাণী দেখিবলৈ পাওঁনেকি তাৰ বাবে বাহিৰৰ ফালে ওলাই আহিলোঁ। সৌভাগ্যবশতঃ এজাক হনুমান বান্দৰে গছ এজোপাৰ ওপৰৰ পৰা ষোক অভিনন্দন জনালে। এই হনুমান বান্দৰ জাকৰ মুখৰোৰ একেবাৰে ক'লা আছিল। সিহঁতে যে টুপী-মূৰীয়া হনুমানৰ এটা উপজাতিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে এই কথা বুজিবলৈ বেছি সময়ৰ প্ৰয়োজন নহ'ল। তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ উপজাতিৰ টুপী-মূৰীয়া হনুমানক স্বাভাৱিক অৱস্থাত মই কেতিয়াও দেখা নাই। সি যিয়েই কি নহওক

বিশেষজ্ঞ সকলে অভিমত প্ৰকাশ কৰে যে উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ ৰাজ্য কেইখনত চাৰিটা উপ-প্ৰজাতিৰ টুপমূৰীয়া হনুমান বাস কৰে।

এই বিধ হনুমান বান্দৰৰ আন এটা উপপ্ৰজাতি ব্ৰহ্মদেশৰ বনাঞ্চল কিছুমানত নিবলে বাস কৰে বুলি জনা যায়।

টুপমূৰীয়া হনুমান বান্দৰ বিলাকে সাধাৰণ জাতৰ হনুমানৰ দৰে সমাজ পাতি একেলগে বাস কৰে। এটা মতা হনুমানে কেইবাজনী মাইকী হনুমানৰ ওপৰত আধিপাত্য বিস্তাৰ কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা পুৰুষ মতা হনুমানবোৰৰ মাজত অবিয়াঅবি ভাৱৰ সৃষ্টি হ'লে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰা হনুমান কেইটাই কিছু সময়ৰ বাবে সমাজ ত্যাগ কৰি নিঃসঙ্গ জীৱন যাপন কৰে। সেয়েহে কেতিয়াবা তিনি চাৰিটা মতা হনুমানে একেলগে লাগি কেৱলীয়া জীৱন যাপন কৰিব লগীয়া হয়। গাত বল বান্ধি সিহঁতে পুনৰ জাকৰ মাজত সোমাই লৈ প্ৰতিদ্বন্দীক বহিষ্কাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

সোণোৱালী হনুমান বান্দৰ

শ্ৰেণী---জন্যপায়ী

বৰ্গ---প্ৰাইমেট

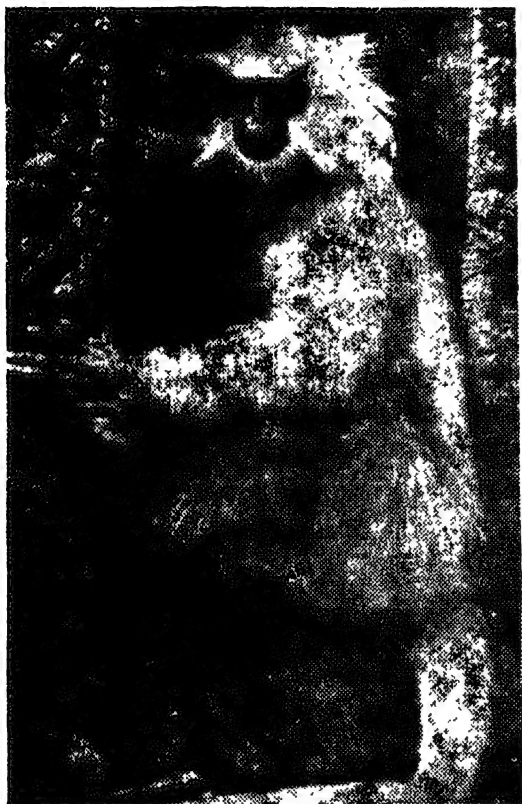
গোত্ৰ---চাৰকোপিথেচিদি

প্ৰজাতি--শ্ৰেণী বাইটিচ গীয়াই

সোণোৱালী লেঙ্গুৰ বা সোণোৱালী হনুমান বান্দৰ নামৰ এবিধ আটক-ধুনীয়া বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী নামনি অসমৰ কেইখনমান বনভূমিত আলোঙে আনোঙে বাস কৰা দেখা যায়। উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ বাহিৰে ভাৰতবৰ্ষৰ অন্য কোনো এখন ৰাজ্যতো এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰাৰ পোনপটীয়া প্ৰমাণ এতিয়ালৈকে কোনোও পোৱা নাই। মেঘালয়ৰ গাৰো পাহাৰ (পশ্চিম) জিলাৰ অন্তৰ্গত থকা বংবিংগিৰি সংৰক্ষিত বনাঞ্চল আৰু চিজু অভয়ারণ্যত এইবিধ প্ৰাণীক কোনো কোনো লোকে দেখিবলৈ পাইছে বুলি দাবী কৰে। নিৰীক্ষণ, অনুসন্ধান আৰু অধ্যয়ন সাপেক্ষে এতিয়ালৈকে যিমানবিলাক তথ্যপাতিৰ সন্বেদ পোৱা গৈছে সেইবিলাক সমলৰ পৰা সিদ্ধান্তলৈ আহিব পাৰি যে আগতে ভবাৰ দৰে গাৰোপাহাৰ জিলাত সোণোৱালী হনুমান বান্দৰৰ কোনো থলি নাই। অসমৰ ধুবুৰী আৰু কোক্ৰাঝাৰ জিলাৰ সীমামুখীয়া বনভূমি বিলাকে এই বিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান আৰু বিচৰণ ভূমি নিৰ্ণয় কৰিছে। অৱশ্যে অসমৰ ভোগো লক চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি সোণোৱালী হনুমানৰ বিচৰণ-ভূমি ভূটান পৰ্বতমালাৰ নামনি অঞ্চললৈ বিস্তাৰিত হৈছে।

সোণোৱালী হনুমানৰ বান্দৰ লগত বিজ্ঞান সন্মত ভাৱে পৰিচয় লাভ কৰাটো জীৱবিদ সকলৰ বাবে বৰ বেছি দিনৰ পুৰণি কথা বুলি ক'ব নোৱাৰি। ধুবুৰী জিলাৰ উত্তৰৰ ফালে থকা সীমামুখীয়া বনভূমিত যমদুৱাৰ নামৰ এডোখৰ ঠাই আছে। অটৰ্য হাবিৰ মাজত বিৰাজ কৰা আঙহতীয়া ঠাই হোৱাৰ বাবে জোন-বেলিৰ পোহৰে তাত সকলো সময়তে লীলা-খেলা কৰিষ নোৱাৰে। ডবা ডবাকৈ স্বাভাৱিকতে উৎপন্ন হোৱা শালনি হাবিবোৰৰ মাজেদি গৈ গৈ হে সেই ঠাইত উপনিত হ'বগৈ পাৰি। তাতেই এটা বহুত দিনৰ আগতে নিৰ্মাণ কৰা বন বিভাগৰ জিৰণি ঘৰ আছে। ঘৰ-টোৰ নিচেই কাষেদি সঙ্কোচ (সোণকোষ) নামৰ নদীখন বৈ গৈছে। এইখন নদীৰ উৎপত্তিস্থান ভূটানৰ মোহময়ী পৰ্বতমালাই নিৰ্ণয় কৰিছে। সঙ্কোচ নদীয়ে অসম, পশ্চিম বঙ্গ আৰু ভূটানৰ উল্লেখতীয়া সীমাৰেখা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাত সহায় কৰিছে। হিমালয় শৈল-ৰাজিৰ পৰা বাগৰি অহা পানীবোৰে তলৰ ফালে নাৰি আহোঁতে যি খন্দৰ উৎপত্তি

হয় সেই শব্দ নিলগৰ পৰা বিগি বিগি শুনা যায়। সঙ্কোচ নদীৰ বালিচৰত জাকে জাকে বালিমাহী আৰু বালিষোঁৰা জাতৰ পক্ষী উৰি উৰি আহি শস্ত্ৰকৰ বাবে জিৰণি লয়হি। জিলীয়ে তাত জুনুকা বজাৰ আৰু কেচু-কুমটিৰ চিঁ চিঁ শব্দে তবৰ সমলয়ৰ সৃষ্টি কৰে।

সোণোৱালী হনুমান বান্দৰ

সঙ্কোচ নদীৰ পাৰত থকা অৰণ্যভূমিবিলাকে সোণোৱালী হনুমান বান্দৰৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছে। ইহঁতে গছৰ ডালত বগাই ফুৰে আৰু এজোপা গছৰ ডালৰ পৰা আন এজোপা গছৰ ডাললৈ লক্ষা-জাপ মাৰি মাৰি পৰিভ্ৰমণ কৰে। সেই বাবে ইহঁতক অন্যান্য হনুমান গোষ্ঠীৰ বান্দৰ বিলাকৰ দৰে বৃক্ষধাসী প্ৰাণীৰ আখ্যা দিব পাৰি। গছৰ ওপৰত বগাই বগাই কুৰাটো সাধাৰণ ব্ৰহ্মি হ'লেও সোণোৱালী হনুমান বান্দৰে সমস্তবুজি মাজে সময়ে মাটিলৈও নাৰি আহে। শিলায়ৰ পাহাৰৰ বকত

উৎপত্তি হোৱা পানীৰ ডোঙাবোৰ বিচাৰি কেতিয়াবা হাতৰ ভলুৱাই সহায়ত আৰু সুবিধা বুজি পানীত মুখখন ডুৰাই পিয়াহ নিৰাৰণ কৰে। ইহঁত আৰু ৰান্ধি থাকে।

সোণোৱালী হনুমান ৰাম্ভৰৰ সচৰাচৰ বসতিস্থান যমুৱাৰ নামৰ অৰণ্যভূমিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মানাহ অভয়াৰণ্যৰ অন্তৰ্গত থকা মঠনুৰি নামৰ ঠাইলৈকে বিয়পি থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। মঠনুৰিতো বনবিভাগৰ এটা বঙলা আছে। ইয়াৰ কাষেদি মানাহ নদীখন ভূটানৰ পাৰ্বত্য অঞ্চলৰ পৰা বেকাবেকী পতিত ওলাই আহি ভৈৰৱদ্বীপত বৈ গৈছে। মঠনুৰিৰ বঙলাটো নদীৰ পাৰত থকা এটা টিলাৰ ওপৰত অৱস্থিত। এই বঙলাটোৰ ওপৰ মহলৰ পৰা মানাহ নদী আৰু এই নদীখনৰ সিপাৰে থকা ভূটানৰ কৰ্দেগীৰীয়া পাহাৰবোৰৰ দৃশ্য চাবলৈ বৰ ভাল লাগে। মানাহ অভয়াৰণ্যৰ অভূতপূৰ্ব প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যই অসমৰ অন্যান্য ঠাইত থকা সকলোবিলাক প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যক চেৰ পেলাইছে বুলি ক'ব পাৰি। মঠনুৰিৰ অনুপম প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰিবৰ বাবে যতি বছৰে বনালি মাহত তাত প্ৰকৃতি-প্ৰেমী আৰু বন্যপ্ৰাণী অনুৰাগী মানুহৰ সমাগম হয়। সবহ ভাগ মানুহে নানা জাতীয় বন্যপ্ৰাণী দৰ্শনৰ বাবে মানাহ অভয়াৰণ্যলৈ গৈ মঠনুৰিৰ বঙলাত বাতিটো কটায়গৈ। ওচৰতে বেলৰ ডবাৰ নিচিনা কেইটামান ঘৰ আটোমটোকিৰিতকৈ থকা হৈছে। ইচ্ছা কৰিলে দৰ্শন-প্ৰাৰ্থী পৰিচক সকলৰ কেইজনখনে এইবিলাক ঘৰতো বাতিটো কটাৰ পাৰে। বন্যপ্ৰাণীৰ দৰ্শন-প্ৰাৰ্থী সকলক হাতীৰ পিঠিত তুলি অভয়াৰণ্যৰ ভিতৰলৈ লৈ যোৱা হয়। ওৰ ওৰ খাঁহ জাতীয় উদ্ভিদ আৰু অচৰ্য্য অৰণ্যৰ মাজে মাজে হাতীৰ পিঠিত উঠি উঠি গৈ নানা জাতীয় বন্যপ্ৰাণীৰ দৰ্শন লাভ কৰিব পাৰে। হাবিৰ মাজেদি বৈ যোৱা নদী-নলাবিলাক পাৰ হৈ যাওঁতে কেতিয়াবা দ-পানীৰ ওপৰেদি হাতী পাৰ হৈ যাব লগীয়া হয়। পানীলৈ নাৰি যোৱা হাতীৰ কেতিয়াবা পেটলৈকে পানী উঠে আৰু তেনে অৱস্থাত আৰোহীৰ বন-প্ৰাণ আনন্দ আৰু আশঙ্কাৰ দোমোজাত পুলকিত হয়।

দৰ্শন-প্ৰাৰ্থী সকলৰ কোনোবাই এই মানাহ অভয়াৰণ্যৰ ভিতৰত সোণোৱালী হনুমান ৰাম্ভৰ দেখিবলৈ পোৱাৰ কোনো অভিলেখ আজিলৈকে থকাৰ কথা জনা নাযায়। এইবোৰ ঠাইত অৱশ্যে গোঁওৰ নামেৰে জনাজাত এবিধ বনগৰু ৰাস কৰা দেখা যাব। কাৰবাৰ ভাগ্যত লিখা থাকিলে এইবিধ বিচিহ্ন বন্যপ্ৰাণীৰ দুই এটাক দেখিবলৈ পাৰ পাৰে। বনৰীয়া মহৰ পালবোৰ এইবোৰ ঠাইত থকা দেখা নাযায়। মানাহ নদীৰ পাৰৰ বালিঅঁহীয়া ঠাইবোৰে ইহঁতৰ বাবে অনুকূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰিছে। পহু জাতৰ প্ৰাণীৰ দুই এটাক এইবোৰ ঠাইত দেখি পাবলৈ আশা কৰিব পাৰি। সিহঁতৰ দুই এটাই কুমলীয়া খাঁহ খাঁহ হাবিৰ মাজত চৰি ফুৰে। কেতিয়াবা একেলগে বহুতো সংখ্যক পহু জাক ৰান্ধি চৰি ফুৰা অৱস্থাত দেখি পাবলৈ আশা কৰিব পাৰি। আৰোহী সহ ঘৰবীয়া হাতী সিহঁতৰ কাষ চপি যোৱাৰ উৰান পাৰে গোটেই জাক হৰিণে চাৰিও ফালে ছিটিকি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। নিম্ন-খাপৰ বন্যপ্ৰাণীৰ ভিতৰত বনৰীয়া গাহৰিৰ প্ৰাদুৰ্ভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। ইহঁতে খাইগুটিয়া ভাৱে নিজৰ

নিজগে আপোন মনেৰে ঘাঁহ খাই চৰি কৰে। মানহৰ গৰ পালে লাহেকৈ গভীৰ অৰণ্যভূমিৰ আঁৰত লুকাই আত্মগোপনৰ ব্যৱস্থা কৰে।

মানাহ অভয়াৰণ্যৰ অন্তৰ্গত আৰু পাতি পাতি চাব কৰা বনৰীয়া হাতী লগ পোৱা যায়। একেলগে একে ঠাইতে মাৰ বান্ধি চৰি কৰা বনৰীয়া হাতীৰ পালক চাহন বুলি কোৱা হয়। দাঁতাল, বখনা, ধুই (পোৱালি জগোৱা মাইকী হাতী) চাৰিণ (পোৱালি নজগোৱা ডেকেৰী মাইকী হাতী) আৰু কম বয়সীয়া কিশা মাকৰ গাখীৰ খাবলৈ নেৰা পোৱালি কেইটামানক লৈ এটা চাহনৰ সৃষ্টি হয়। ইহঁতৰ সামাজিক জীৱনৰ বৈচিত্ৰ সম্পৰ্কে এচিয়াৰ হাতী (Asian Elephants) বিষয়ৰ প্ৰৱন্ধত বিষদ ভাৱে আলোচনা আগ বঢ়োৱা হৈছে। কেতিয়াবা দৰ্শন-প্ৰাৰ্থী তথা ঘৰবীয়া হাতীৰ পিঠিত আৰোহণকাৰী পৰ্যটকে বনৰীয়া হাতীৰ চাহনৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হয়। এনে লোমহৰ্ষক ঘটনা আৰম্ভজনক ভাৱে আকৰ্ষণীয় হ'লেও ই কেতিয়াবা ভয়াবহ ৰূপ ধাৰণ কৰে। বেলা চিকাৰত বনৰীয়া হাতী ধৰা মানুহৰ বাবে এনে পৰিস্থিতি অতিশয় কাম্য হলেও সৰ্বসাধাৰণে জীৱটোক হাতৰ বৃষ্টিত লৈ হেতালি খেলিব নোখোজে। কেনেবাকৈ বনৰীয়া হাতীৰ চাহনৰ মাজত আৰোহী সহিতে ঘৰবীয়া হাতী সোমাই পৰিব লগীয়া হ'লে গোটাই আৰু বনৰীয়া হাতী ছিটিকি পলাবলৈ আৰম্ভ কৰে। ঘৰবীয়া হাতীটোৱে অৱশ্যে বীৰ স্থিৰ ভাৱে এই প্ৰত্যাহ্বানক মূৰ পাতি লয়। কিন্তু কেনেবাকৈ গছ-লতাত লাগি আৰোহীজন মাটিত খহি পৰিব লগীয়া হলে সৰ্বনাশ!

মঠনগুৰিত থকা বনবিভাগীয় জিৰণি ভৱনৰ কাষেদি বৈ যোৱা মানাহ নদীখনে অসম আৰু ভূটানৰ উমৈহতীয়া সীমাৰেখা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছে। নদীখন ঠাইতে দ আৰু ঠাইতে বাম। দ ঠাই বোৰত শিল-ঘৰীয়া, বোকাঘৰীয়া আদি মাছে আশ্ৰয় লৈ থাকে। নদীৰ পাৰৰ থিয় গৰাৰ তলৰ ফালে থকা শিলাময় ঠাইত বহি মানুহে বৰশী বাই নাছ ধৰে। কোনো কোনোৱে নাৱত উঠি পাহাৰী নদীখনৰ ওপৰৰ ফালে গৈ দুৰ্গম ঠাইত থকা ধূলিবোৰত বৰশীৰে নাছ ধৰেগৈ। ঠায়ে ঠায়ে নদীৰ বুকুখন তেনেই বাম। তাত শিলগুটি আৰু ডাঙৰ আকাৰৰ শিলৰ ভঙাছিঙা টুকুৰাবোৰ পানীৰ সোঁতে আনি আনি ঠায়ে ঠায়ে জমা কৰেহি। ফলত নদীখনৰ বুকুৱেদি নামনিৰ ফালে নাও পাৰ কৰি নিব নোৱাৰাৰ অৱস্থা আহি পৰে। এনে পৰিস্থিতিক অতিক্ৰম কৰিবৰ বাবে নাৱৰীয়া পানীলৈকে নামি নাও তেলি তেলি আৰু আৱশ্যক অনুযায়ী নাওখনৰ টিং অলপ ওপৰলৈ ডাঙি ধৰি ডাটয়নীৰ দ-পানীত নাওখন এৰি দিব লগীয়া হয়। যি ঠাইত মানাহ আৰু ৰেকী নদী দুখন পাহাৰৰ বুকুৰ পৰা হেলনীয়াতকৈ বৈ আহি একেলগ লাগিছেহি তাত দুয়োখন নদীৰ পানীৰ মাজত খণ্ড যুদ্ধ আৰম্ভ হয়। অলপ নিলগৰ পৰা পানীৰ শব্দ শুনিলে এনেহে লাগে যেন ক'ৰবাৰ পৰা এজাক প্ৰবল ধুমুহা ঘৰবুণ আহিছে আৰু অলপ পৰৰ পাছতে শিলাবৃষ্টি হোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে।

এই নদীখনৰ পানীত এবিধ বিচিত্ৰ আকৃতিৰ বনৰীয়া হাঁহ জাতীয় পক্ষী চৰি কুৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই হাঁহ জাতীয় পক্ষীক মাৰগেন্‌চাৰ নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। এইবিধ মাৰগেন্‌চাৰৰ ডিঙিৰ পৰা মূৰৰ ওপৰ ভাগত থকা পাখিবোৰৰ বৰণ

বগা হয়। সেই কাৰণে পানীত চৰি ফুৰা চৰাইটোক নিলগৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে জিলিকি থকা যেন লাগে। অৱশ্যে মাইকী মাৰগেন্‌চাৰৰ গাত এনে ধৰণৰ বগা পাখিৰ উৎপত্তি হোৱা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। পানী কাউৰী, দৈকলা, মণিয়ৰি আদি জনচৰ পক্ষীৰ দৰে ইহঁতে পানীৰ তললৈ বুৰ মাৰি বহত দূৰ যাৰ পাৰে। পানীৰ তলত বুৰ মাৰি সাতুনি মাঙতে ইহঁতে মাছ ধৰে। উল্লেখযোগ্য যে এইবিধ হাঁহ জাতীয় পক্ষীৰ ঠোঁটটো হাঁহৰ ঠোঁটৰ দৰে চেপেটা নহৈ বগলী চৰাইৰ ঠোঁটৰ দৰে জোঙা হয়। এই বিধ বিচিৰ পক্ষীক মানাহ অভয়াৰণ্যৰ অন্যতম আপুৰুগীয়া প্ৰাণী বুলি গণ্য কৰিব পাৰি।

নাৱত উঠি মানাহ নলীখন অতিক্ৰম কৰি উত্তৰ পাৰলৈ গ'লে ভূটানৰ অন্তৰ্গত থকা উত্তৰ পাৰৰ ঠাই ভোখৰত এটা বাজ-হাউলি পোৱা যায়। মাছে সৰয়ে ভূটানৰ মহা-বজাই অৱসৰ বিনোদনৰ বাবে ইয়ালৈ আহে। অনুপম প্ৰাকৃতিক দৃশ্যৰে এইভোখৰ ঠাই ভৰপূৰ হৈ আছে বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াৰ ঠিক কাষতে যিখন বনভূমি আছে সেই খণ্ড বনভূমিক অভয়াৰণ্যলৈ ব্যাপ্ত কৰি ভূটান চৰকাৰে মানাহ অভয়াৰণ্যৰ পৰিপূৰক তথা বন্যপ্ৰাণীৰ বিচিৰ বনভূমি ৰূপত ঘোষণা কৰি ৰখাৰ ব্যৱস্থা হাতত লৈছে।

ভূটানৰ অন্তৰ্গত থকা মানাহ অভয়াৰণ্যৰ অনুপম পৰিবেশে কেইবাটাও পৰিয়ালৰ সোণোৱালী হনুমান বান্দৰ ধাৰণ কৰিছে। ইয়াৰ নদী-কুলীয়া অৰণ্যভূমিত চিৰা, কৰৈ আদি যিবিলাক ওখ ওখ গছ আছে সোণোৱালী হনুমান বান্দৰে কেইটামান জাকে তাতেই আনেও আনেও গছৰ ওপৰৰ ডালবোৰত উঠি উঠি থাকে। এইবিলাক গছ-লতাই ধাৰণ কৰা মানাৰিধ ফলে ইহঁতৰ বান্ধে আহাৰৰ যোগান ধৰে। গছবোৰৰ তললৈ মানুহ যোৱাৰ উমান পালে ইহঁতে গছৰ ডালবোৰত জপিয়াই জপিয়াই আঁতনি মাৰিলে চেষ্টা কৰে। অলপ নিলগৰ গছৰ ডালত বহি মানুহৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰে। সন্দেহৰ মাত্ৰা উপশম নহ'লে পুনৰ ডাল পাত বগাই কিম্বা ডাপ মাৰি মাৰি নিয়াপদ ঠাইলৈ গুচি যায়গৈ। কেতিয়াবা নুই এটা বান্দৰে কিবা কাৰণত মাটিলৈ নামি আহিব লগীয়া হ'লেও ইহঁতে বৰ বেছি সময় মাটিত খোজ কাঢ়ি ধৰি নুফুৰে।

এইবিধ হনুমান বান্দৰৰ দেহত যিবিলাক নোমৰ উৎপত্তি হয় সেই নোমনোমৰ বৰণ সাধাৰণতে বগা হয়। এই নোমৰ উপৰি ভাগত সোণালী বৰণৰ চিক্‌মিকিয়া দাগে বিৰাজ কৰে। গাত সোণালী বৰণৰ নোমৰ বিকাশ সাধন হোৱাৰ বাবেই এইবিধ হনুমান বান্দৰক সোণোৱালী হনুমান বান্দৰৰ আখ্যা দিয়া হয়। মাটিত খোজ কাঢ়ি যাৰ লগা হ'লে এইবিধ হনুমান গোষ্ঠীৰ বান্দৰেও কুকুৰ-খুজীয়া গতিত চাৰিখন ঠেঙেৰে খোজ কাঢ়ি যায়। গছৰ ডালত বগাই ফুৰা অৱস্থাত দীঘল নেজ ডালে ইয়াক সহায় কৰে।

স্বাভাৱিক পৰিবেশত এইবিধ আপুৰুগীয়া হনুমান বান্দৰৰ সৰ্বমুঠ জন্তুৰ সংখ্যা কিমান হ'ব পাৰে সেই বিষয়ে নিশ্চুট ভাৱে জনা নাযায়। অনুমান কৰা হৈছে যে বৰ্তমান অৱস্থাত ইয়াৰ জন্তু-সংখ্যা ১০০০ৰ কম নহ'ব। সং-বক্ষণৰ ব্যৱস্থা প্ৰৱৰ্তন কৰাৰ ফলশ্ৰুতিত এইবিধ বান্দৰৰ জন্তু-সংখ্যা এতিয়া ক্ৰমে বৃদ্ধি পাইছে। তদুপৰি ইয়াৰ থকা ঠাইৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি পোৱাৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। পিয়লৰ জৰিয়তে জন্তু-সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিলে আক এই পিয়লৰ কাম কেইবছৰ মানৰ অন্তৰে অন্তৰে ধাৰাবাহিক ভাৱে সম্পাদিত হ'লে এইবিধ বিচিৰ প্ৰাণীৰ ভবিষ্যত ঠাৱৰ কৰিব পৰাটো সম্ভৱপৰ হৈ উঠিব।

সোণোৱালী হনুমান বান্দৰে জুন-জুলাই মাহত এবাৰত এটাকৈ পোৱালি জগায়।

নীলগিৰি-হনুমান

শ্ৰেণী---স্থান্যপায়ী

বৰ্গ---পাইমেট

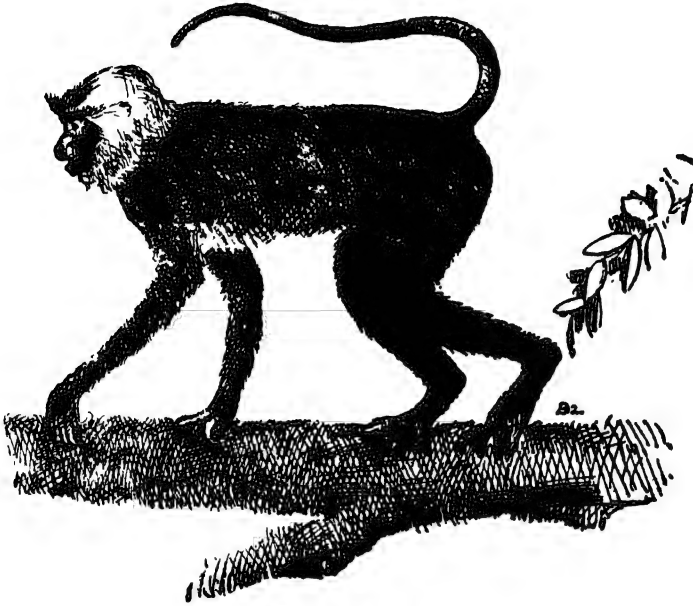
গোষ্ঠ---চাৰকোপপেচিচ

প্ৰজাতি---প্ৰেচবাইটিচ্ কানিগাই

ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন ঠাইত সাধাৰণতে গিৰিৰ হনুমান বান্দৰ মঠ-মন্দিৰ বিলাকৰ চৌহদৰ পৰা আৰম্ভ কৰি নানা ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত বাস কৰা দেখা যায়। সেইবিধ হনুমানৰ জীৱন বুজা ইতিমধ্যে যথা স্থানত আলোচনা কৰি লোৱা হৈছে। আনহাতে টুপীমূৰীয়া হনুমান বান্দৰ নামৰ গিৰিৰ হনুমান আমাৰ অঙ্গমগ্নকৈ আশ্ৰয় কৰি এইফালৰ ঠাইবোৰৰ গছ-গছনিত বগুৱা বাই বা ইজোণা গছৰ ডালত পৰা আন এজোপা গছৰ ডালটোত আপ মাৰি মাৰি ইফালে সিফালে ঘূৰি ফুৰে। সেইবিধ হনুমান বান্দৰৰ জীৱনালেখা অঙ্কন কৰিও ইতিপূৰ্বে দেখুওৱা হৈ গৈছে। সোণোৱানী হনুমান বান্দৰ নামেৰে জনাজাত তৃতীয় বিধ ধুনীয়া চেহেৰা-পাতিৰ জানোৱাৰ দ্বাৰায়ও আগতে আলোচনা কৰি লোৱা হৈছে। এই প্ৰৱন্ধত গিৰিৰ হনুমান বান্দৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে। সেইবিধ হনুমান বান্দৰক নীলগিৰি-হনুমান বুলি অভিহিত কৰা হয়। এইবিধ হনুমান বান্দৰক দক্ষিণ ভাৰতৰ ফালে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেই ফালৰ যিবোৰ কল্পিত সাধাৰণতে সিংহনেজীয়া বান্দৰ বাস কৰে ঠিক তেনেবোৰ পৰিবেশতে কম-বেছি পৰিমাণে নীলগিৰি-হনুমান নামৰ প্ৰাণীবিধকো একেলগে বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

পশ্চিমঘাট পৰ্বতমালাই এইবিধ হনুমান বান্দৰৰ মূল ঘাট বুলি ক'ব পাৰি। দক্ষিণ ভাৰতত সাগৰৰ পাৰে পাৰে উত্তৰে কুৰ্গৰ পৰা দক্ষিণৰ ফালে থকা কুমাৰিকা প্ৰান্তৰীয়া গিৰিৰ পৰ্বতীয়া ঠাই আছে। সেই ঠাইখিনিত থকা অগ্ন্যভূমি বিলাকত এইবিধ হনুমানে নিগাজীকৈ বাস কৰিবৰ বাবে সুবিধা কৰি লৈছে। দক্ষিণাত্যৰ এনে-বোৰ ঠাইত যিবোৰক চিৰ সেউজীয়া গছ-গছনিৰ ছাৰি-বনানীয়ে বিস্তীৰ্ণ ঠাই জুৰি পৰাও নাভ কৰি আছে তেনেবোৰ ঠাইক তাৰ মানুহে “চোলা” বুলি কয়। “চোলা” নামৰে জনাজাত এই ছাৰি-বনানী বোৰৰ মাজে মাজে নানা মিচিলা পানীৰ সুঁতি বৈ আছে আৰু এনে ধৰণৰ ঠাইবোৰক এইবিধ হনুমান বান্দৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ বাবে অনু-

কূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে। অৰণ্যভূমিৰ গছ-গছনি বিলাকৰ ডালে-পাতত বগাই কুপা বিৰৰ প্ৰাণী হ'লেও নীলগিৰি হনুমান বান্দৰ বিলাকৰ একো একোটা ডাকে কেতিয়াবা নাটিলৈকে নামি আহে আৰু কেতিয়াবা দলে বনে আহি মানুহে খেতি পথাৰ কৰা ঠাইবোৰত সোমাইহি। খেতি কৰা ঠাইত মানুহে লগাই দিয়া শস্য বিলাকৰ কেতিয়াবা এইবিধ জানোৱাৰে অনিষ্ট সাধন কৰে। এইবিধ প্ৰাণীয়ে বাতিৰ বাতিটো গছৰ ওপৰত উঠি থাকে আৰু বাতিপুৱাৰ বেজিটো মূৰৰ ওপৰলৈ উঠিবলৈ লওঁতে নো লওঁতেই

নীলগিৰি-হনুমান

ইহঁতে খোৱা বস্তু বিচাৰিবৰ বাবে জাক বান্ধি নামি আহে। দুপৰীয়া সময়ত বেতিয়া সূৰ্যৰ বশিষ্ঠ প্ৰবৰ হৈ পৰে তেতিয়া ইহঁতে টলকা নাৰি গছৰ ডালত বহি থাকে। আবেলি সময়ত বেজিটো পশ্চিম আকাশত ডুব সাবটৈ; বহুতখিনি সময় বাকী থাকোঁতেই ইহঁত আকৌ গছৰ ডালপাত বোৰৰ পৰা নাটিলৈ নামি আহে আৰু নানা ধৰণৰ গছৰ কুঁহিপাত, ফল-মূল আদি বিচাৰি বিচাৰি খাবলৈ আৰম্ভ কৰে। বেজি পৰোঁতে নৌপ-বোঁতেই আকৌ গৈ গছৰ ডালত আশ্ৰয় লয় গৈ।

নীলগিৰি লেঙ্গুৰ বা হনুমান বান্দৰৰ গাঁৱ নোমবিলাক অতিপাত ক'লা হয়। এই বিষয়ত সেই বিলাক ঠাইত বাস কৰা সিংহভোজীয়া বান্দৰৰ গাঁৱ নোমৰ আগত ইয়াৰ গাঁৱ নোমৰ বৰণৰ ভালেখিনি সাদৃশ্য থকা দেখা যায়। আনহাতে দেখা যায় যে এইবিধ লেঙ্গুৰৰ মূৰৰ নোমবোৰৰ বৰণ গাত গজা নোমবোৰৰ দৰে ক'লা নহয়। ডিঙিৰ ওপৰ ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মূৰৰ ওপৰ-ছোৱাত যিখিনি নোম থাকে সেইখিনি নোমৰ বৰণ ছালবীয়া ধৰণৰ বগা হয়। সেইবাবে এইবিধ হনুমান বান্দৰৰ প্ৰত্যেকটোৱে

একোটাকৈ বাশৰ-টুপী পিছি থকা যেন লাগে। পাছ-তপিনাৰ পাছৰ ফালে আৰু দীঘল নোঙ্গ ডালত যিবোৰ নোম থাকে সেইবোৰ নোমৰ বৰণো ক'লা হলেও তাত ফুটুকী বং ছটিয়াই থোৱাৰ নিচিনা লাগে। এই ধৰণৰ বঙৰ ছিটিকনি পৰাৰ বাবে এই ডোখৰ ঠাইত এক ধৰণৰ চিক্‌নিকনি বিৰাজ কৰা দেখা যায়।

এইবিধ হনুমান বান্দৰে “হোহা” “হোহা” ধৰণৰ দীঘলীয়া দীঘলীয়া উকি মাৰে। যিবোৰ ঠাইৰপৰা এই ধৰণৰ শব্দ আহি মানুহৰ কাণত ঠহৰ ঠহৰকৈ বিচ্ছিন্ন সেইবোৰ ঠাইত যে এইবিধ প্ৰাণী আনেঙে আনেঙে গছৰ ডালত উঠি বগুৱা বাই কুৰিছে এই কথা অনুমান কৰিব পৰা যায়। সেইবিলাক ঠাইত থকা জনআতীয়া মানুহ কিছুমানে এইবিধ হনুমান বান্দৰক মাৰি মাৰি খায়। তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে যে এইবিধ হনুমান বান্দৰৰ মঙহত কিবা একেৰি ভাল গুণ আছে আৰু সেই বাবে ইয়াৰ মাংস, তেজ আদি খালে হেনো বহুতো বেমাৰ আত্মাৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাব পাৰি। তদুপৰি ইয়াৰ গাৰ ধুনীয়া নোম থকা ছালখন বখলিয়াই বহুতো মানুহে নানা ধৰণৰ বিলাসৰ সামগ্ৰী তৈয়াৰ কৰি লয়। এইবিলাক কাৰণত সচৰাচৰ বিচৰণ ভূমি বিলাকত এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ সংখ্যা কমি অহাৰ উমান পোৱা গৈছে।

পাৰিবাৰিক বা সাৰ্বজনিক জীৱনৰ ক্ষেত্ৰে ক'ব লগীয়া হ'লে এই কথা সঁচা বুলি গণ্য কৰিব লাগিব যে অন্যান্য বিলাক হনুমান বান্দৰৰ দৰে এইবিধ হনুমানৰ মাজতো পৰিয়াল গঠনৰ বেলিকা ষোড়শ-কাষোৰা লাগে। শক্তিশালী মতাটোৱে লগৰ অনাগ্য মতাষোৰক আঁতৰাই মাইকীবোৰৰ মাজত অধিপত্য বিস্তাৰ কৰিবলৈ যত্ন কৰে।

হলৌ বান্দৰ

শ্ৰেণী—সুন্দৰপায়ী

বৰ্গ—প্ৰাইমেট

গোত্ৰ—হাইলোৰেটিডি

প্ৰজাতি—হাইলোৰেটিচ হ'লক

হলৌ বান্দৰ প্ৰাইমেট গোষ্ঠীৰ প্ৰাণী। প্ৰাইমেট বিলাকক সিহঁতৰ শাৰীৰিক আৰু চাৰিত্ৰিক গুণাবলীৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পৰা যায়। এই বান্দৰ জাতীয় অমানুষ প্ৰাইমেট বিলাকে কিছুমানে সিহঁতৰ চালিওখন ঠেং ব্যৱহাৰ কৰি মাটিত খোজ কাঢ়ি যাব পাৰে। আন কিছুমানে আকৌ সাধাৰণতে চাৰিখন ঠেঙে সলনি ধামেই দুখন ঠেংহে পোজ কৰাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰে। পাছ ঠেং দুখনেৰে ইহঁতে মানুহৰ দৰে মাটিত খোজ কাঢ়ি আগ বাঢ়ি যাব পাৰে। এই দৰে খোজ কাঢ়ি যোৱাৰ সময়ত ইহঁতে আগ ঠেং দুখন মানুহৰ হাতৰ দৰে ওলোমাই ৰাখে। এই দুখন ঠেঙে তেতিয়া জন্তুটোৰ ভাবসাম্যতা ৰক্ষা কৰাত সহায় কৰে। পাছৰ ঠেং দুখনেৰে খোজ কাঢ়িব পৰা বান্দৰ জাতীয় প্ৰাণীবিলাকক “মেন লাইক মংকি” বা মানুহৰ নিচিনা বান্দৰ বুলি কোৱা হয়। চাৰিওখন ঠেং ব্যৱহাৰ কৰি খোজ কঢ়া বান্দৰ বিলাকক “দগ্ লাইক মংকি” বা কুকুৰ সদৃশ বান্দৰ বুলি অভিহিত কৰা হয়। ইহঁতক সংক্ষেপতে কুকুৰ-খুজীয়া বান্দৰ বুলিও ক'ব পাৰি।

আমাৰ দেশৰ বিভিন্ন ঠাইৰ ভিন্ ভিন্ পৰিবেশত বাস কৰা সাধাৰণ বিধ বান্দৰকে আৰম্ভ কৰি আঁহ বনোতা প্ৰকাৰৰ বান্দৰ জাতীয় প্ৰাণীয়ে চাৰিওখন ঠেং মাটিত পেলাই খোজ কাঢ়ে। মুঠৰ ওপৰত বান্দৰ জাতীয় সাহ ভাগ প্ৰাণীকে এই চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আমাৰ দেশত বাস কৰা হনুমান বান্দৰ বা লেদুৰ আৰু লাজুকী বান্দৰ নামৰ প্ৰাণী বিলাকে এই শ্ৰেণীতে পৰে। গোটেই পৃথিৱীখনৰ অন্যান্য ঠাইত বাস কৰা লেম্বু, মাগাৰে, টাৰচিয়াৰ, লৰিচ (লাজুকী বান্দৰ) বেবোন, মাৰমোচেট, মাজিল, উকাৰি আদি বান্দৰ এই দ্বিতীয় শ্ৰেণীত পৰে। প্ৰথম শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীৰ সংখ্যা সিমানে বেছি নহয়। গৰিলা, চিম্পাজী, ওবাং ওটান প্ৰভৃতি প্ৰাণী এই শ্ৰেণীত পৰে। আমাৰ হলৌ বান্দৰ নামেৰে জনাজাত বান্দৰ গোষ্ঠীৰ প্ৰাণীকে আৰম্ভ কৰি গীৰন ফৈদৰ বেলেগ বেলেগ প্ৰাণীবোৰ এই শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি। উল্লেখযোগ্য যে প্ৰথম ফৈদত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা আটাইবিলাক বান্দৰৰ বসতি-

স্থান পূৰ্ব গোলাধ্বৰ এচিয়া আৰু আফ্ৰিকা মহাদেশ দুখনতে সীমিত হৈ আছে সিহঁতৰ বসতিস্থান অন্যান্য মহাদেশত সন্মত হোৱা নাই। ইহঁতক দুটা নিৰ্দিষ্ট গোত্ৰ বা পৰিয়ালত ভালকাতক কৰা হৈছে। গৰিলা, চিম্পাঞ্জী আৰু ওৰাং ওটানক যিটো

হলৌ বাঘৰ

গোত্ৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে সেই গোত্ৰক পংগিৰি গোত্ৰ বা পৰিয়াল বুলি কোৱা হয়। হলৌ বাঘৰকে আঁৰত কৰি গৰিলা বিলাকক হাইলোবোচিদি পৰিয়ালত স্থান দিয়া হৈছে।

ভাৰতবৰ্ষৰ চানি সীমানা ভিত্তত হলৌ বান্দৰ বাসস্থান আৰু নিচিনা ভূমি পৰ্শ্য-
কৰ্ম অসম আৰু অন্যান্য ৰাজ্য কেইখনতে আৱদ্ধ হৈ থকাৰ কথা জনা যায়। এইবিধ
বান্দৰ জাতীয় প্ৰাণীৰ কোনো নেজ নাথাকে আৰু ইয়াৰ আগৰ ঠোঁট দুখন পাচৰ ঠোঁট
দুখনতকৈ ডালেখনি দীঘল হয়। গাত গজা নোমৰিকাৰৰ বৰণ সাধাৰণতে বগা
হয়। মাইকী হলৌ বান্দৰৰ বয়স আগবাঢ়ি গৈ গাঁৱ নোমবোৰ শেঁতা পৰি পীত-বৰ্ণ
ধাৰণ কৰে। চকুৰ চেলাউৰীৰ ওপৰেদি বৈ পৰা নোমখিনি বগা বগা হয়। এই
বগা বৰণীয়া নোমৰ পাট্টাল কপালত নিয়গি থকাৰ বাবে এইবিধ গীৰনক ছোৱাই-
বুড়ি গীৰন বা বগা চেলাউৰী থকা হলৌ বান্দৰ বুলি কোৱা হয়। বাংলাদেশৰ চাট-
গড়েদি বৃহদ্দেশ পাৰ হৈ খাইলৈও পৰ্যন্ত এইবিধ বিচিত্ৰ আকাৰৰ বান্দৰ বসতিস্থান
আৰু বিচৰণ ভূমি সংগ্ৰহাবিত হৈ আছে।

যিবিলাক অৰণ্যভূমি ওখ ওখ গছৰে পৰিপূৰ্ণ আৰু য'ত খোৱা বস্তু যথেষ্ট পৰি-
মাণে পোৱা যায় হলৌ বান্দৰে তেনেবোৰ ঠাইকে বাস কৰিবৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰি লয়।
সাধাৰণতে ইহঁতে জাক বান্ধি একে ডোখৰ ঠাইত বাস কৰে। গত, মাইকী আৰু
পোৱালিবোৰক লৈ একোটা জাকৰ সৃষ্টি হয়। দিনৰ সৰহখিনি সময় ইহঁতে গছৰ
ওপৰত বগাই বগাই সময় অতিবাহিত কৰে। ৰাতি হলে হাবিৰ মাজৰে এডোখৰ
নিজান ঠাইৰ গছত আলোঙে আলোঙে জিনগি লৈ থাকে। ৰাতিপুৱাৰ বেলিটো ওলাই
অহাৰ লগে লগে ইহঁতে গছৰ ডালত বগাবলৈ আৰম্ভ কৰে। ইহঁতৰ দীঘল হাত দুখ-
নেৰে গছৰ ডালত ধৰি ধৰি ইঠাইদ পৰা সিঠাইলৈ যায়। গছ জোপাৰ এটা ডালৰ
পৰা আন এটা ডাললৈ এইদৰে গতি কৰি গৈ থকাৰ ওপৰিও এজোপা গছৰ পৰা আন
এজোপা গছলৈ আগ বাঢ়ি গৈ থাকে। সাধাৰণতে একোটা পথকে ইহঁতে দিনৰ পাছত
দিন ধৰি অনুসৰণ কৰে। ব'দ ওলাবলৈ আৰম্ভ কৰা সময়খিনিত ইহঁতে উকি মাৰি
মাৰি শব্দ উচ্চাৰণ কৰে আৰু এই শব্দৰ স্বনি বহুত দুখৰ পৰা শুনিবলৈ পোৱা
যায়। পোন প্ৰথমতে এটা হলৌ বান্দৰে শব্দ উচ্চাৰণ কৰে। তেতিয়া ওচৰৰ গছবোৰত
উঠি থকা আনবিনাক হলৌ বান্দৰে তদুপ শব্দ উচ্চাৰণ কৰি গোটেই হাবিখন ৰঞ্জন-
জনাই তোলে। ভৰ-দুপৰীয়াৰ সময়খিনিত হলৌ বান্দৰ ডাকে গছৰ ডালত বহি জিনগি
লয় আৰু আবেলি বেলিকা পুনৰ আহাৰ বিচাৰি ইফালে সিফালে থকা গছৰ ডালবোৰত
বগাবলৈ আৰম্ভ কৰে। এইদৰে ধুৰি ফুৰাৰ সময়ত ইহঁতে আনকো চিঞৰিবলৈ আৰম্ভ
কৰে আৰু গোটেই হাবিখনকে পুনৰ সজীৱ কৰি তোলে। মাটিত পোজকাটি ৰাৰ
লগীয়া হলে ইহঁতে খোজ কঢ়াৰ বাবে পাছৰ ঠোঁট দুখন ব্যৱহাৰ কৰে। ওলমি থকা
দীঘল হাত দুখনে জন্তুটোৰ ডাৰসাম্যাত ৰক্ষা কৰাত সহায় কৰে।

হলৌ বান্দৰৰ মাইকী জনীয়ে এবাৰত এটাকৈ পোৱালি জগায় বুলি জনা যায়।
সাধাৰণতে জাৰকালিৰ সময়ত তাই পোৱালি জগায়। মাক জনীয়ে প্ৰায়েই পোৱালিটো
পিঠিৰ ওপৰত তুলি লৈ ফুৰে। এইদৰে পিঠিৰ ওপৰত পোৱালিটো নোকোচাত বান্ধি
লৈ লৈয়েই তাই এটা ডালৰ পৰা আন এটা ডাললৈ জাপ মাৰি মাৰি যায়। হলৌ
বান্দৰে পোহ মানে। গিৰিহঁতে কোনো খোৱা বস্তু তাৰ হাতত দিলে সি অতি আগ্ৰ-
হৰে লৈ খাবলৈ আৰম্ভ কৰে। তদুপৰি গিৰিহঁতক সি অনুসৰণ কৰি খেৰেলীয়া স্বভাৱ
দৰ্শন কৰে।

সমুদ্রবাসী স্তন্যপায়ী জন্তুসমূহ

এতিয়ালৈকে ভাৰত উপ মহাদেশখনত সাধাৰণতে বাস কৰা যিবিলাক স্তন্যপায়ী জন্তুৰ জীৱন বুৰঞ্জী বৰ্ণনা কৰা হ'ল সেই সকলোবিলাক প্ৰাণীয়েই পৃথিৱীৰ উপবিভাগত মাটিত বাস কৰে। সেই কাৰণে এইবিলাক প্ৰাণীক খাউকতে স্থলচৰ প্ৰাণী বুলি ক'ব পাৰি। এই প্ৰকৃত পানীৰ তলত আৰু পানীৰ উপবিভাগত নাপুৰি সাতুৰি সময় অতি-বাহিত কৰা স্তন্যপায়ী জন্তু বিলাকৰ বিষয়ে আলোচনা অৰ্দ্ধ বঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ব। কোনো বাহুল্য যে স্তন্যপায়ী জন্তুৰ প্ৰাণীবিলাকৰ সৰহ ভাগেই মহা-সমুদ্ৰৰ বিশাল জল-বাশিত বাস কৰে। তাৰে ভিতৰত কেইবিধমান বিচক্ৰ প্ৰাণীয়ে সাধাৰণতে পানীত থাকিবলৈ ভাল পায় যদিও মাছে সময় বামলৈও উঠি উঠি আহে আৰু একে লেঠালিয়ে বহুতো সময় সাগৰৰ পানৰ মাটি ভাগত কিয়া বৰফৰ চামনিৰ ওপৰত কটাই দিয়েহি। এনেবিলাক প্ৰাণীক খাউকতে পিনিপেদিয়া (Pini-pedia) নামৰ এটা গোট বা উপ-শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। চিল, চি-লায়ন আৰু হাঙ্গাৰ নামৰে জনাজাত প্ৰাণী কেইবিধ এই উপ-শ্ৰেণীত পৰে। পৃথিৱীৰ উপবিভাগত থকা বায়ুস্থল আৰু গভীৰ পানীৰ তলত সমান দক্ষতাৰে বহুতো সময় কটাৰ পৰা আচৰিত চাৰিত্ৰিক গুণৰ অধিকাৰী হোৱাৰ বাবে এই প্ৰাণীবিলাকক হয়তো উভয়চৰ প্ৰাণীৰ আখ্যাও দিব পাৰি। উল্লেখযোগ্য যে পিনিপেদিয়া গোটত ঠাই পোৱা প্ৰাণীবিলাকৰ ঠেং নাই। চৰাইৰ ডেউকাৰ দৰে ফিপাৰ নামৰ শাৰীৰিক গঠনে পানীত সাতুৰা আৰু মাটিত ইফালে সিফালে যোৱা কামত ইহঁতক সহায় কৰে।

ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা পিনিপেদিয়া উপশ্ৰেণীৰ কোনো এবিধ প্ৰাণীকো ভাৰত উপ মহাদেশৰ জলবাশিত বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। ব্ৰহ্মপুত্ৰ, গঙ্গা, যমুনা, মহানদী, গোদাবৰী, তাপ্তী, কৃষ্ণা, কাবেৰী আদি মহাবাহু নদ-নদী সমূহ আৰু এই নদী-বিলাকৰ উপনদী বিলাকৰ কথাই নাই আনকি ভাৰতৰ উপকূলৱৰ্তী ঠাই আৰু সমুদ্ৰৰ জলবাশিতো ইহঁতৰ কোনো এবিধ প্ৰাণীকো দেখিবলৈ পোৱা নাযায়।

দ্বিতীয় উপশ্ৰেণী বা গোটত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা স্তন্যপায়ী জন্তুৰ প্ৰাণীবিলাকক চিটা-চিয়া (Cetacea) নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। তিনিবাছ (Whale) বিলাক এই উপ-শ্ৰেণীত পৰে। উল্লেখযোগ্য যে হোৱেল বিলাকক আমাৰ ভাষাত তিনিবাছ বুলি কোৱা হয় যদিও ইহঁত প্ৰকৃততে মাছ নহয়। পানীত বাস কৰা প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণী হ'লেও ইহঁতৰ শাৰীৰিক গুণাগুণত স্তন্যপায়ী জন্তুৰ চৰিত্ৰেহে বিকাশ সাধন হোৱা দেখা যায়। এইবিলাক প্ৰাণীয়ে মাছৰ দৰে কণী পাৰি পোৱালি উৎপাদন নকৰে। স্তন্যপায়ী জন্তু

বিলাকৰ দৰে ইহঁতে পোৱালি জগাই ডাঙৰ দীঘল কৰে। তিনিমাছ বা হোৱেলৰ বহুতো জাত আছে আৰু এই হোৱেল বিলাকে মহাসমুদ্ৰৰ বিশাল জনবান্ধিত ঠায়ে ঠায়ে বাস কৰে। কিছুমানে সাগৰৰ পানীৰ উপৰিভাগত থাকিবলৈ ভাল পায়। কিছুমানে পানীৰ বহুত তললৈ গৈ পানীৰ তলে তলে বুৰমাৰি বুৰমাৰি পৰিস্ফৰণ কৰি ফুৰে। দুই এবিধ তিনি মাছে মহাসমুদ্ৰৰ গভীৰ তলিত নান্দুৰি সাতুঁৰি সময় অতিবাহিত কৰে। সিহঁতৰ কিছুমান আকাৰত বিৰাট ডাঙৰ হয়। ইয়াৰ ভিতৰত ব্লু-হোৱেল (Blue Whale) বা নীলা তিনিমাছ নামৰ প্ৰাণীবিধ আকাৰত আটাইতকৈ ডাঙৰ হয়। পূৰ্ণ বয়স পোৱা একোটা ব্লু-হোৱেল দীঘলে দীঘলে এশ ফুটতকৈ বেছি হ'লেও কম নহ'ব। আন কিছুমান জাতৰ তিনিমাছ বিলাক আকাৰত ব্লু-হোৱেলৰ তুলনাত অলপ সৰু হয়। কিন্তু ব্লু-হোৱেলতকৈ আকাৰত সৰু হ'লেও এইবিলাক তিনি মাছকো বিৰাট আকাৰৰ জনচৰ প্ৰাণী বুলিয়েই ক'ব লাগিব। উল্লেখযোগ্য যে বৰ্তমান যুগত পৃথিৱীত যিমান বিলাক জনচৰ আৰু স্থলচৰ প্ৰাণী জীৱিত অৱস্থাত ৰাচি আছে সেই আটাইবিলাকৰ ভিতৰত তিনিমাছৰ কেইটামান জাতেই আকাৰত আটাইতকৈ ডাঙৰ। ব্লু-হোৱেলতকৈ তুলনামূলক ভাৱে অলপ সৰু আকাৰৰ তিনিমাছ জাতীয় প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত স্পৰ্মি হোৱেল, গ্ৰে-হোৱেল, ব্ৰেক-বাইট হোৱেল, ফিন-হোৱেল, ৰ'হেড-হোৱেল, হাম্পবেক হোৱেল আদিৰ নাম বিশেষ ভাবে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। কিছুমান জাতৰ তিনিমাছ বিলাক অৱশ্যে আকাৰত বহুতো সৰু হয়। বৰণত ইহঁতৰ দুই এবিধ বগা বা হালধীয়া আৰু কেইবিধমান চিলা-পৰ্বা কৈ ধুনীয়া হয়। তাৰ ভিতৰত পাইলট-হোৱেল আৰু কিলাব-হোৱেল নামেৰে জনাজাত দুবিধ তিনিমাছৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। এই-বিলাক তিনিমাছে পোঁহ মানে আৰু ডলফিন, চিল আদি জনচৰ প্ৰাণীৰ দৰে নানা প্ৰকাৰৰ খেল-ধেমালি প্ৰদৰ্শন কৰি মানুহক আনন্দ দিয়ে। পাইলট-হোৱেল আৰু কিলাব-হোৱেল নামেৰে জনাজাত দুবিধ তিনিমাছে ধেমেলীয়া চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰে আৰু শিকা-ওতা জনৰ নিৰ্দেশ অনুযায়ী পানীত সাতুঁৰি সাতুঁৰি থকা অৱস্থাতে পানীৰ উপৰি ভাগতে লুটিবাগৰ মাৰে আৰু পানীৰ ওপৰলৈ বিভিন্ন ভঙ্গিমাত আপ মাৰি বিবিধ খেল প্ৰদৰ্শন কৰে। ইউৰোপ, আমেৰিকাৰ উন্নত দেশ বিলাকৰ মেৰিন-লেণ্ড (Marineland) ওচিনেৰিয়াম (Oceanarium) চি-ৱৰ্ল্ড (Sea World) একুৱাৰিয়াৰ (Aquarium) আদি বহুতো আনন্দ বিলাসী অনুষ্ঠান আছে। এই অনুষ্ঠান বিলাকত প্ৰতিদিনে জনচৰ প্ৰাণীবিলাকে পৰিবেশন কৰা নানা ধৰণৰ বিচিত্ৰ খেল প্ৰদৰ্শন কৰা হয়। হাজাৰ হাজাৰ মানুহে এই খেল-ধেমালি বিলাক চাই অসীম আনন্দ উপভোগ কৰে। ল'ৰা-ছোৱালী বিলাকে এই বিচিত্ৰ প্ৰাণীবিলাকৰ বিষয়ে বহুতো জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰে।

ইউৰোপ, আমেৰিকা, অষ্ট্ৰেলিয়া আদি মহাদেশৰ কিছুমান মানুহে বহুত পৰিমাণৰ ডাঙৰ আকাৰৰ হোৱেল বা তিনিমাছ প্ৰতি বছৰে বধ কৰে। এইদৰে ধাৰাবাহিক ভাৱে বহুবি বহুবি এই জন্তুবিলাকক বধ কৰোঁতে কৰোঁতে এতিয়া সাগৰ মহাসাগৰৰ জনবান্ধিত বাস কৰা তিনিমাছ বিলাকৰ সংখ্যা আশাতীত ভাৱে কমি আহিল। ইতিমধ্যে বহুতো উন্নত দেশৰ উদ্যোগপতি ব্যক্তি সকলৰ কিছুমানে তিনিমাছ বধ কৰা কামক জীৱন

ধাৰণৰ মুখ্য অৱলম্বন ৰূপে বাচি ল'লে। ঠায়ে ঠায়ে তিমিয়াছ বধ কৰাৰ উদ্দেশ্যে শিল্পানুষ্ঠান বিলাক গঠন কৰা হ'ল। আনহাতে পৃথিৱীৰ সমুদ্ৰভাগৰ জনবাসিত তিনি-মাছৰ সংখ্যা বহু পৰিমাণে হ্ৰাস পোৱাত শিল্পানুষ্ঠান বিলাকে মহা বিপৰ্যয়ৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হ'ল। বিশ্বৰ প্ৰকৃতি আৰু প্ৰাকৃতিক সম্পদ বাশি সংৰক্ষণৰ বাবে যিটো আন্তৰ্জাতিক অনুষ্ঠান গঠন কৰা হৈছে (International union for Conservation of Nature and Natural Resources) সেই অনুষ্ঠানৰ কৰ্মকৰ্তা আৰু সদস্য বৃন্দই এই ভয়াবহ পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে গভীৰ ভাৱে চিন্তা কৰিছে। এই সন্দৰ্ভত আন্তৰ্জাতিক তিমি শিল্প আয়োগ (International Whaling Commission) নামৰ এটা অনুষ্ঠানো ইতিমধ্যে গঠন কৰা হৈছে। এই অনুষ্ঠানৰ সদস্যবৃন্দই গভীৰ ভাৱে আলো-

স্পৰ্ম হোৱেল

চনা-বিলোচনা কৰি এই সিদ্ধান্তলৈ আহিছে যে ১৯৮৫ চনৰ পৰা তিমিয়াছ বধ কৰা কিছুদিনৰ বাবে একেবাৰে বন্ধ কৰি দিব লাগে। তিমিয়াছ বধ কৰা শিল্পই (Whaling Industry) অগ্ৰগতি লাভ কৰা বহুতো উন্নত দেশৰ চৰকাৰে এই বিষয়ত সহায়ী জনাই সস্তাৱৰ পৰিচয় দিছে। এই সম্পৰ্কত জাপানৰ নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। উল্লেখ যোগ্য যে প্ৰতি বছৰে জাপানলৈ বহু পৰিমাণৰ তিমিয়াছ-জাত সামগ্ৰী পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশৰ পৰা আমদানি কৰা হয়। সেই কাৰণে আন্তৰ্জাতিক তিমি শিল্প আয়োগৰ সদস্যসকলে আশা পোষণ কৰিছে যে জাপানলৈ তিমিয়াছ-জাত

সামগ্রীৰ আমদানি বন্ধ হ'লে বহুতো দেশত তিনি শিল্পৰ পতন ঘটিব। ফলত মহা-সমুদ্রবিলাকৰ জলবাসিত বাস কৰা বিভিন্ন জাতৰ তিনিমাছ বিলাকে স্বাভাৱিক পৰিৱেশ বিলাকত বাচি থাকিবলৈ সক্ষম হ'ব। সিহঁতৰ জন্তু-সংখ্যা (Population) ক্ৰমে বাঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰিব আৰু কালক্ৰমে পূৰ্বৰ শুভ দিনাবোৰ থাকে। পৃথিৱীত যি যি আহিব। উল্লেখযোগ্য যে সিদিনাখনলৈকে বাছিয়াৰ পৰা আন্তৰ্জাতিক তিনি শিল্প আয়োগে কোনো আশাভাৱক সমিধান নোপোৱাত সংশ্লিষ্ট অনুষ্ঠানৰ সদস্য বৃন্দ উইগু হৈ পৰা দেখিবলৈ পোৱা গৈছিল। পৃথিৱীৰ আটাইবিলাক সংশ্লিষ্ট দেশৰ পৰা আশা-নুকম্প সহানি আৰু সহানুভূতি নাপালে তিনিমাছ সংৰক্ষণৰ কামত যে লাধা পাবিব এই কথাৰ পুনৰুল্লেখ নিম্নপ্ৰয়োজন।

তিনি শিল্প (Whaling Industry) জন্ম আৰু অগ্ৰগতিৰ বিষয়ে কিছু কথা এতিয়া আলোচনা কৰা যাওক। মানৱ সভ্যতাৰ বহুত দিন পূৰ্বেই যে সংশ্লিষ্ট দেশ-বিলাকত তিনি শিল্পই অগ্ৰগতি লাভ কৰিছিল এই কথা পুনৰাই নকলোও হ'ব। তিনি শিল্পত আত্ম নিয়োগ কৰা লোকসকলে দোপতদোপে উন্নতি কৰি উৰ্দ্ধ শিখৰত নিঙক প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। কিছুমান লোকে অসীম ঐশ্বৰ্য্যশালী হৈ পৰিয়াল সহ মহা আনন্দত জীৱন যাপন কৰিছিল। কিছুমানৰ ভাণ্ডা উদয় হৈছিল আৰু আন কিছু মানে তিনিমাছ চিকানত মহা সমুদ্রলৈ জাহাজত যাত্ৰা আৰম্ভ কৰি দৈৱ দুখিপাকত দুৰ্ভিক্ষাত পতিত হ'ব লগীয়া হৈ প্ৰাণ বিসৰ্জন দিছিল।

আমেৰিকাৰ ঠায়ে ঠায়ে তিনি শিল্পৰ কাহিনী অঙ্কন কৰা কিছুমান সংগ্ৰহালয় স্থাপন কৰি ৰখা হৈছে। উত্তৰ মেক্স দুৰ্গম বৰফাচ্ছৰ ঠাইবিলাকলৈ উন্নতিকামী আৰু সাহসী উদ্যোগপতি সকলে পূৰ্বেতে পাৰতৰা নান্ধা নিচিনা জাহাজত ডা. উইগু কেমেৰৈ জীৱন বিপন্ন কৰিব লগীয়া হৈছিল আৰু তেওঁলোকৰ বহুতেই কমেও জীৱন উদ্ধাৰ কৰিব লগীয়া হৈছিল এই সংগ্ৰহালয় বিলাকত তেনে পৰিস্থিতিবিলাকৰ জীৱন্ত স্বৰূপ প্ৰতিকৃতি দ্বাৰা কপায়ণ কৰা হৈছে। আমেৰিকাত থাকোঁতে তেনে ধৰণৰ অনুষ্ঠান বিলাক দৰ্শন কৰি তিনি মাছৰ জীৱন বুজা আৰু তিনি শিল্পৰ কাৰ্যকলাপৰ বিষয়ে জানিব লগীয়া কথা বিলাকৰ জ্ঞান আহৰণ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিলোঁ। ইয়াৰ ভিতৰত মুজ হিল পক্ষীবিহাৰ (Moose Hill Bird Sanctuary) অন্তৰ্গত স্থাপন কৰা তিনি শিল্পৰ সংগ্ৰহালয় (Whaling Museum) নাম বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়।

তিনি শিল্প (Whaling Industry) আৰু তিনি শিল্পৰ লগত পৰোক্ষ ভাৱে সাঙুৰ খাই থকা বিষয়-বস্তু বিলাকৰ লগত আমেৰিকাৰ মানুহ বিলাক বাককৈয়ে জড়িত হৈ থকা দেখা যায়। এই সম্পৰ্কত আমেৰিকাৰ পূৰ্বাঞ্চলত থকা ৰাজ্য কেইখনমানৰ মানুহবিলাকৰ কথা বিশেষভাৱে উল্লেখ্য পাৰি। এই ৰাজ্যবিলাকৰ ভিতৰত নিউ ইয়ৰ্ক, মাচাচাছেট্‌, নিউ হেম্পশায়াৰ, ৰোড আইলণ্ড আৰু মেইন নামৰ ৰাজ্য কেইখনৰ কথা ক'ব পাৰি। ঠাউকতে এই আটাই কেইখন ৰাজ্যক নিউ ইংলণ্ড নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। কলহছে আমেৰিকা মহাদেশ আৱিষ্কাৰ কৰি উলিওৱাৰ পাছত ইংৰাজ সকলৰ বহুতে গৈ এইবিলাক ঠাইত উপনিবেশ স্থাপন কৰিছিলগৈ। এই

ঠাইবোৰ তেতিয়া-প্ৰচুৰ পৰিমাণৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদেৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ আছিল। মানুহৰ বসতি তাত তেনেই থাকিব আছিল। জনশূণ্য বনভূমি বিলাকৰ মাজত বেড্ ইণ্ডিয়ান সকলৰ কেইটামান সম্প্ৰদায়ৰ মানুহ সেৰেঙা সেৰেঙাক বাস কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে বেড ইণ্ডিয়ান বিলাকে তেতিয়া ইংৰাজী, ফৰাচী আদি কোনো ইউৰোপীয় ভাষা নাভাষিছিল। সেই কাৰণে তেওঁলোকে নবাগত সকলক সম্প্ৰদায়ৰ চকুৰে চাইছিল। কালক্ৰমত তেওঁলোকৰ ভিতৰে কোনো কোনো মানুহে দুই চাৰিটা ইংৰাজী কথা ক'বলৈ শিকিলে। ইংৰাজসকলে তেওঁলোকৰ লগত বন্ধুত্ব কৰিলে। সংঘৰ্ষৰ সম্ভাৱনা নাহে নাহে কৰি আছিল।

সাগৰ উপসাগৰৰ উপকূলবৰ্তী জলবায়ু, সমুদ্ৰৰ পানীৰ বালিচৰ, উপকূলৰ ধল ভাগত থকা সৰু-সুৰা জলাশয় আৰু নদ-নদীৰ সজ্জমন্তলৰ বালিঅঁহীয়া ঠাইবোৰত নানাবিধৰ প্ৰাণী বাস কৰে। এই জীৱজন্তু বিলাকৰ ভিতৰত মানুহৰ খাদ্যৰ উপযোগী কিছুমান জলচৰ প্ৰাণীও আছে। আন কিছুমান প্ৰাণীক অৰ্থনৈতিক দৃষ্টিকোণৰ ফালৰ পৰা অতি মূল্যবান বুলি গণ্য কৰা হয়। খাদ্যৰ উপযোগী প্ৰাণী বিলাকৰ ভিতৰত লব্ঠাৰ নামৰ এবিধ, ডাঙৰ মিছা মাছ আৰু কেইবিধ মান শামুক গোষ্ঠীৰ জলচৰ প্ৰাণী পৰে। এই সম্পৰ্কত ক্লেম, ক্ৰেম (Clam) ক্ৰেব (Crab) অৰ্থাৎ খাদ্যোপযোগী কেঁকোৰা কেইবিধ মানৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। মাচাচুছেট নামৰ ৰাজ্যখন মাকিন যুজৰাষ্ট্ৰৰ পূৰ্বাঞ্চলত থকা সমুদ্ৰৰ পাৰত অৱস্থিত। এইখন উপকূলবৰ্তী ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত কেপ কড নামৰ যিটো উপদ্বীপ আছে সেই উপদ্বীপটোৱে পুৰণি দিনৰ কিছুমান অৰ্থ-পূৰ্ণ সাধৰ সামগ্ৰি ৰাখিছে। এই উপদ্বীপটো দীঘলে দীঘলে প্ৰায় ৪৫ কিলোমিটাৰৰ কম নহ'ব। এজন দৈত্যাকায় মানুহৰ হাত এখনৰ আকৃতিত গঢ় লোৱা এই উপদ্বীপটো আট্টলান্টিক মহাসাগৰৰ অশান্ত জলবায়িয়ে সাৱটি ৰাখিছে। পথানিয়ে পথানিয়ে এই উপদ্বীপবোৰৰ ব্যাপকতা অতি কম। কোনো কোনো ঠাইত বহলে বহলে দুই বা তিনি কিলোমিটাৰতকৈ বেছি হোৱা দেখা নাযায়। সৰল (Pine) এচ্পেন (Aspen) উইলো (Willow) মেপল (Maple) আদি গছে এই উপদ্বীপটোক সজাই পৰাই ৰাখিছে। আকাৰত অৱশ্যে এই গছবোৰ সিমান ডাঙৰ হোৱা দেখা নাযায়। সিহঁতক দেখিলে বয়সত কম আৰু আকাৰ আকৃতিত গঁঠীয়া যেন লাগে।

ইউৰোপৰ পৰা অহা মানুহ বিলাকে কড্ উপদ্বীপৰ চাৰিওফালে থকা সাগৰৰ পানীত প্ৰচুৰ পৰিমাণৰ কড্ মাছ (Cod-fish) দেখিবলৈ পাইছিল। তেওঁলোকৰ বহুতো কড্ মাছ ধৰা বৃত্তিটোক জীৱন ধাৰণৰ বুখা অৱলম্বন ৰূপে গ্ৰহণ কৰিছিল। কালক্ৰমত উপকূলবৰ্তী সমুদ্ৰৰ পানীত কড্ মাছৰ সংখ্যা কমি আহিল আৰু এই ব্যৱসায়ী সকলৰ জীৱন ধাৰণৰ সুগম পথ ৰুদ্ধ হ'ল। উদ্যোগী আৰু উৎসাহী ব্যক্তি সকলে তেতিয়া তিনিবাছ বধ কৰা ব্যৱসায়ত আৱনিয়েগ কৰিলে। এই কামৰ বাবে তেওঁলোকে বহুতো সাগৰ ভ্ৰমণৰ উপযোগী পাল-ডবা জাহাজ তৈয়াৰ কৰিলে। এই জাহাজ বিলাকত উঠি তেওঁলোকে সাগৰৰ পানীত তিনিবাছ বধ কৰিবৰ বাবে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে। কালক্ৰমত এইদৰে তিনিবাছ ধৰাৰ কামে ইমান ব্যাপক ৰূপ ধাৰণ

কবিলে যে কড় উপরীপৰ আশে পাশে থকা সমুদ্রৰ পানীত তিনি মাছৰ সংখ্যা একে-
বাবে কমি আহিল। তেতিয়া এই ব্যৱসায়ী লোকসকলে মহাসমুদ্রৰ মাজৰ পানী ভাগলৈ
যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিবলৈ ধৰিলে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা সমুদ্রযাত্ৰী জাহাজ ঘূৰি আহি
আগৰ ঠাই পাওঁতে তিনি চাৰি মাহ সময় লাগিছিল। অকল আটান্টিচ মহাসাগৰৰ
অশান্ত জনবান্ধিতেই এই তিনি মাহ গৰা মানুহ বিলাকৰ কাৰ্যকলাপ সীমিত হৈ থকা
নাছিল। তেওঁলোকে সমুদ্র যাত্ৰাত উত্তৰ-মুৱা হৈ গৈ গৈ কেতিয়াবা উত্তৰ মহাসাগৰৰ
বৰফাচ্ছন্ন ঠাইবোৰ পাইছিলগৈ। মহাসমুদ্রৰ মাজত প্ৰৱাহমান প্ৰৱল ধুমুহাত আক্ৰান্ত
হৈ বহুতো তিনিমাছ মৰীয়া জাহাজ অথাই সাগৰত ডুব গৈছিল। বাটলৈ চাই বৈ থকা
পৰিয়াল বৰ্গই বহুত দিনৰ পাছতহে শোকাবহ ঘটনাৰ সন্তোষ পাইছিল। চকুৰ পানী
টুকি পৰিয়ালবৰ্গই অশুভ বাতৰি আদৰিব লগীয়া হৈছিল। দুৰ্ঘটনাত পতিত হোৱা
জাহাজৰ তিনিমাছ ধৰা মানুহৰ দুই এজনে কিবা প্ৰকাৰে কেতিয়াবা প্ৰাণটো বচাই
নাদুৰি সাতুৰি সমুদ্রৰ উপকূলৰ বালিখঁড়ীয়া ঠাই কিম্বা পাথৰেৰে পৰিবেষ্টিত থিয় গৰাৰ
বিপদ সঙ্কুল ঠাইত উপনিত হৈছিলহি। পিছে অতিপাত ঠাণ্ডাত আক্ৰান্ত হোৱা এই
মানুহ বিলাকৰ বহুতে খোজ কাটি কাটি ঘৰ পোৱাৰ আগতে মৃত্যুক আকোঁৱালি ল'ব
লগীয়া হৈছিল। এই মানুহবিলাকক বন্ধা কৰিবৰ বাবে আমেৰিকাত কোষ্ট গাৰ্ড
(Coast Guard) বা উপকূলৰক্ষী বাহিনী গঠন কৰিব লগীয়া হৈছিল। এই উপকূল-
ৰক্ষী বাহিনী বিলাকে এতিয়াও আমেৰিকাৰ উপকূল বিলাকৰ তত্ত্বাৱধান লয়। এনে
ধৰণৰ শোকাবহ ঘটনাবোৰে বৰ্জিত বহুতো কাহিনী তিনি শিল্প জগতত কলঙ্কৰ দৰে
জিলিকি আছে বুলি ক'ব পাৰি। এই কলঙ্ক মোচন কৰা সামান্য কথা নহয়। যুগ
যুগান্তৰৰ পাছতো মানৱ জাতিৰ সন্তান সন্ততি সকলে এই শোকাবহ ঘটনাবোৰ
সোঁৱৰিব লাগিব। সেয়েহে তিনি শিল্প উদ্যোগক জীৱন্ত ৰূপত প্ৰদৰ্শন কৰা
এই তিনি মাছৰ সংগ্ৰহালয় বা বাদুৰবোৰে আজি সকলোৰে মনোযোগ লাভ কৰিবলৈ
সক্ষম হৈছে। এই মিউজিয়াম বিলাকে ভবিষ্যতেও যে সকলোৰে পৰা আদৰ সমাদৰ
পাব পাৰিব এই বিষয়ে সন্দেহ কৰিবৰ কাৰণ আছে বুলি ভাবিব নোৱাৰি।

এতিয়া তিনিমাছ বিলাকৰ আকাৰ আকৃতি আৰু স্বভাৱ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে অলপ
আলোচনা কৰা যাওক। আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে সকলো জাতৰ তিনি-
মাছৰ ভিতৰত ব্লু-হোৱেল বা নীলা তিনি নামৰ প্ৰাণীবিধ আকাৰত
আটাইতকৈ ডাঙৰ। আচনতে বৰ্তমান যুগত জীৱিত হৈ পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত পৰি-
ভ্ৰমণ কৰি ফুৰা প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত ব্লু-হোৱেলক সৰ্ববৃহৎ আকাৰৰ জানোৱাৰ
বুলি গণ্য কৰা হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে সাগৰৰ পানীত বাস কৰা কিছুমান জাতৰ
তিনিমাছে নানাবিধৰ সাগৰত থকা মাছ আৰু অন্যান্য প্ৰাণী ভক্ষণ কৰি জীৱন ধাৰণ
কৰে। ইয়াৰ ভিতৰত স্পাৰ্-হোৱেল নামৰ তিনিমাছৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিব
পাৰি। এইবিধ তিনিমাছৰ ওপৰৰ আৰু তলৰ ঠোঁটত চুটি চুটি আৰু আগ-জোড়া এশাৰী
চোকা চোকা দাঁত থাকে। এই দাঁতৰ সহায়ত এইবিধ তিনিমাছে সাগৰত থকা মাছ
ধৰি খায়। উল্লেখযোগ্য যে সাগৰৰ পানীত কুইড্ (Squid) নামৰ এবিধ দশভোজী

প্ৰাণী বাস কৰে। কেঁকোৰাৰ দৰে দহ ঠেঙীয়া প্ৰাণী হলেও স্কুইডৰ দেহৰ উপবিভাগ কোনো ধৰণৰ বাকলিৰ আৱৰণেৰে ঢাক খাই নাথাকে। বু-হোৱেলকে ধৰি কিছুমান জাতৰ তিনিশাছৰ মুখত দাঁতৰ উৎপত্তি হোৱা দেখা নাযায়। দাঁতৰ গলনি সিহঁতৰ মুখৰ এক প্ৰকাৰৰ ঠৰঙা গৌফৰ উৎপত্তি হয়। এই গৌফক বালিন (Baleen) নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। বালিন নামেৰে পৰিচিত গৌফৰ বিশেষত্ব হ'ল এয়ে যে এই গৌফ মুখৰ বাহিৰৰ ফালে উৎপত্তি নহয়। দাঁত দৃপাৰিৰ

বু-হোৱেল

নিচিনাকৈ এই গৌফবোৰ মুখৰ ভিতৰত উৎপত্তি হয়। সিহঁতে দীঘল দীঘল চুলি যেন ঠৰঙা শলাবে গঠিত একো একোখন ফণিৰ নিচিনা কপ ধাৰণ কৰে। সমুদ্ৰৰ পানীত প্লেকটন (Plankton) নামৰ এবিধ উদ্ভিদৰ উৎপত্তি হয়। শেলুটৰেৰ নিচিনাকৈ এই উদ্ভিদবোৰ পানীৰ মাজতে ওপঙি ওপঙি থাকে। বালিনৰ সহায়ত তিনি মাছে এই প্লেকটনৰ জীৱবোৰ আঁকৰে মাছ ধৰাৰ দৰে ধৰে। মুখৰ ভিতৰত যথেষ্ট পৰিমাণৰ প্লেকটন গোট ঝালে সেই গোটেইখিনি আহাৰ পেটৰ ভিতৰলৈ প্ৰেৰণ কৰি দিয়ে। বু-হোৱেল নামেৰে জনাজাত তিনিশাছৰ ক্ষেত্ৰতো বালিন নামৰ গৌফ উৎপন্ন হোৱা দেখা যায়।

উশাহ-নিশাহ লোৱা ক্ষেত্ৰত ত্ৰিমিষাছ বিলাকে এক অদ্ভুত চৰিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা যায়। মাছৰ নিচিনা জলচৰ প্ৰাণীৰ দৰে ইহঁতৰ দেহত নাক নাথাকে। নাকৰ সন্নিহিত ইহঁতৰ মূৰৰ ওপৰত এক প্ৰকাৰৰ বতাহ ফুৰোৱা বিন্দু (Blow-hole) থাকে। এই নলি বা বিন্দুৰ মাজেদি সিহঁতে সাগৰৰ পানীৰ উপৰিভাগৰ পৰা মাজে মাজে প্ৰচণ্ড ফোৰাত পানী উদ্‌গীৰণ কৰে। তেতিয়া সাগৰৰ মাজত আগুৱয়গিৰিৰ দৰে পানী-গছাৰ উৎপত্তি হয়। যিখন সাগৰৰ বা উপসাগৰৰ অনুকূল পৰিবেশত যথেষ্ট সংখ্যক ত্ৰিমিষাছ একে ঠাইতে ওচৰাওচৰিকৈ বাস কৰে তাত অসংখ্য পানী-গছাৰ উৎপত্তি হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশৰ পৰ্যটন বিভাগ আৰু অন্যান্য অনুষ্ঠান বিলাকে এইবোৰ ঠাইলৈ দৰ্শনপ্ৰাৰ্থী পৰ্যটক সকলক আহ্বাজ্ঞাত তালি তালি এইদৰে থকা ত্ৰিমিষাছৰ ঘাটীবোৰলৈ লৈ যায়। দৰ্শক সকলে পানী-গছাৰ অনুপম দৃশ্য জাহাজৰ পৰা নিচেই ওচৰতে দেখিবলৈ পায়। পানীৰ ওপৰলৈকে জাপ মাৰি 'গুমাই' আহিলে চোৱা কৰা ত্ৰিমিষাছ দুই এটা কেতিয়াবা কেতিয়াবা দৰ্শকৰ চকুত পৰে। অনুপম প্ৰাকৃতিক দৃশ্য উপভোগ কৰিব পৰা ভ্ৰমণসূচী (Sight-seeing tours) বিলাক এনে ধৰণেৰে পৰিচালনা কৰা হয় যাতে যাত্ৰীসকলে আনায়ালে পানী-গছা আৰু ত্ৰিমিষাছবোৰ নিচেই ওচৰৰ পৰা চোৱাৰ সুবিধা হয়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা পানী-গছা বোৰৰ পৰা ওফুৰি পৰা পানীৰ কণিকাবোৰ জাহাজৰ ভিতৰত পৰিলে জাহাজত এক হুলস্থূল পৰিবেশৰ সৃষ্টি হয়।

এতিয়া ডলফিন আৰু শিহ নামেৰে জনাজাত জলচৰ প্ৰাণীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা যাওক। এই দুবিধ প্ৰাণীকো ত্ৰিমিষাছৰে অন্যতম সংৰক্ষণ বুলি ক'ব পাৰি। ডলফিন বিলাক সাধাৰণতে সাগৰৰ পানীত বাস কৰে। ভূমধ্য সাগৰ, লোহিত সাগৰ আদিত ইহঁতৰ উৎপত্তি বেছি। পৃথিৱীৰ অন্যান্য ঠাইত থকা সাগৰ উপসাগৰ বিলাকেও এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীক ধাৰণ কৰিছে। এই প্ৰাণীবিলাকৰ ভিতৰত সাধাৰণ ডলফিন (Common Dolphin) আৰু বটল-নকীয়া ডলফিনৰ (Bottle-nosed Dolphin) নাম বিশেষ ভাৱে উল্লেখ কৰিব পাৰি। এইবিলাক প্ৰাণীৰ সংৰক্ষণ ব্যৱস্থা নিকপ-কপীয়া কৰিবৰ বাবে বন্যপ্ৰাণী সংৰক্ষণকাৰী অনুষ্ঠান বিলাকে উঠি পৰি লাগিছে। শিহ বিলাকক ইংৰাজী ভাষাত পৰ-পইজ (Porpoise) বুলি কোৱা হয়। ইয়াৰে এবিধ প্ৰাণীক বুজাবলৈ গদা নদী বাসী ডলফিন্ (Gangetic Dolphin) শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এইবিধ প্ৰাণীক অসমৰ নদ-নদী বিলাকতো বাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইহঁতে উশাহ ন'বৰ বাবে মাজে মাজে পানীৰ ওপৰি ভাগলৈ উঠি আহে আৰু এইদৰে উঠি অহাৰ সময়ত ফঁচ ফঁচ শব্দৰ উৎপত্তি হোৱা শুনিবলৈ পোৱা যায়।

সৰ্বশেষত ডুগং (Dugong) বা চি-কাউ (Sea-cow) নামেৰে জনা-জাত এবিধ সমুদ্ৰবাসী বিচিত্ৰ প্ৰাণীৰ কথাটো আহোঁ। কোনো কোনো দেশৰ মানুহে এইবিধ প্ৰাণীকে সমুদ্ৰকন্যাৰ আখ্যা দিব খোজে। ত্ৰিমিষাছ, ডলফিন, শিহ আদি জলচৰ প্ৰাণীৰ শাৰীৰিক গঠন-প্ৰণালীৰ লগত এইবিধ প্ৰাণীৰ দেহৰ গঠন-প্ৰণালী যোটাখাটি ভাৱে মিলি যোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই বিধ বিচিত্ৰ জলচৰ প্ৰাণীকে কোনো কোনো দেশে

মাৰমেইদ (Mermaid) নামেৰে জনাজাত এবিধ কাল্পনিক প্ৰাণীৰ অন্যতম প্ৰতিনিধি বুলি ক'ব খোজে। মাৰমেইদৰ ওপৰৰ ভাগে তিবোতা মানুহ আৰু তলৰ ভাগে মাছৰ আকৃতি ধাৰণ কৰে বুলি জনা যায়। এইবিধ সমুদ্ৰবাসী কাল্পনিক প্ৰাণীৰ জীৱন বহুসংখ্যক কল্পিত ক'ৰি বহুতো সাধুকথাৰ সৃষ্টি হৈছে আৰু সেই সাধু কথা বিলাকে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষাৰ সাহিত্যত স্থান পাইছে। ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিম আৰু দক্ষিণৰ ফালে থকা উপকূলবৰ্তী সমুদ্ৰৰ পানীত ডুগং বা চি-কাউ নামৰ প্ৰাণীবিধ বাস কৰে। তিমিয়াছ, ডলফিন আৰু শিহৰ নিচিনা প্ৰাণী হলেও ডুগঙৰ দেহত কিছুমান স্বতন্ত্ৰ ৰূপৰ বিকাশ সাধন হোৱা

এটা ডলফিনে খেলৰ কৌশল দেখুৱাইছে

দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াৰ মুখখন তিমিয়াছ আৰু ডলফিন তথা শিহৰ মুখৰ দৰে কোণেঙানি বুহা নহৈ ভোটা হয়। তলৰ ফালে থকা ওঠটোতকৈ ওপৰৰ ওঠটো বহুত-খিনি ডাঙৰ আৰু বগুহাল হোৱা দেখা যায়। এই ওঠ দুটাৰ সহায়ত জন্তুটোৱে পানীৰ উপৰ হোৱা সানো জাভৰ উত্তলি বুটলি বুটলি খাই জীৱন ধাৰণ কৰে। কেতি-

যাবা কেতিয়াবা ই সাগৰৰ পাৰৰ বাঘ পানী থকা ঠাই ফাঁকিলৈও উঠি উঠি আহে। তেনেবোৰ ঠাইত গজা নানা বিধৰ ঘাঁহ খায়। অতীততে উপকূলবৰ্তী সাগৰৰ কোনো কোনো ঠাইত বহুত সংখ্যক ডুগং একেলগে চৰি ফুৰা অৱস্থাত দেখিবলৈ পোৱা গৈছিল। সাগৰপৰীয়া মানুহবিলাকৰ বহুতে ইয়াৰ মাংস খাইছিল। বহুতো সংখ্যক জাগোৱাৰ মানুহে একেলগে মাৰোঁতে মাৰোঁতে ইয়াৰ জন্তু-সংখ্যা স্বাভাৱিক পৰিমাণ বিলাকত আশাতীত ভাৱে কমি আহিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

আমেৰিকাৰ কালিফৰ্ণিয়া, লচ্ এঞ্জেলচ্ আদি ঠাইৰ উপকূলবৰ্তী সমুদ্ৰত আন এবিধ এনে আকৃতিৰ বিচিত্ৰ প্ৰাণী বাস কৰে। এইবিধ প্ৰাণীক মেনোটি (Manatee) নামেৰে অভিহিত কৰা হয়। এইবিধ বিচিত্ৰ প্ৰাণীকো তাৰ মানুহে মার্মেইড (Mermaid) বুলি ক'ব খোজে।

ভাৰতবৰ্ষত ১৯৮৩ খ্ৰীষ্টাব্দলৈকে প্রতিষ্ঠিত বাঙালীৰ উদ্যান আৰু অভয়াৰণ্য বিলাকৰ বিষয়ে ধূলমূলকৈ জানিব লগীয়া
ৰূপাৰোৰ ।

অংশ

(১)

(২)

(৩)

(৪)

(৫)

নাম

কি কি অঙ্গ সাধাৰণতে
সেৰিবলৈ পোৱা যায়

কি উপায়েৰে যাৰ পাৰি

কাৰ ঙ্গত যোগাযোগ
কৰিব লাগে

দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময় আৰু থকা
বেলাৰ সা-সুবিধা

কাৰ্জিবস্তু।

গঁড়, হাতী, বাঘ, ভালুক,
দলহৰিণ, খটীয়া হৰিণ,

বাঙালীৰ উদ্যান

সুগৰী পহু, বনৰীয়া মহু,

বা নোচনেন

বনৰীয়া গাহৰি, বান্দৰ,

পাৰ্ক

চুপীৰুৱীয়া হনুমান, উৰু,

উলুৰ'বা আৰু নানা জাতীয়

চৰাই আৰু ভয়ংকৰী

বনৰীয়া হাঁহ ।

শুৱাহাটী আৰু যোৰহাটৰ

পৰা চুৰিট বিতাগৰ আৰু

ষ্টেট ট্ৰেন্সপৰ্টৰ বাছেৰে

কইবটলৈ যাব পাৰি ।

নৰেশ্বৰ মাহৰ পৰা ফেব্ৰুৱাৰী

মাহলৈ । বগৰকাৰী সকলৰ বাবে

কইবাট কেইবাটাও পৰ্যটক নিবাস

আছে । অগতীয়াটক যোগাযোগ

কৰিলে বনবিভাগে দৰ্শনৰ বাবে

হাতীৰ ব্যৱস্থা কৰি থাকে ।

মানাহ অভয়া-

হাতী, বাঘ, ভালুক, গঁড়,

দলহৰিণ, শৰ-পহু, খটীয়া

হৰিণ, অহামাল, সোণোৱালী

হনুমান, নল-গাহৰি, বনৰীয়া

গাহৰি, পানী-গুই, উৰু আৰু

নানা জাতীয় চৰাই ।

শুৱাহাটীৰ পৰা নিজৰ

গাড়ী লৈ কিম্বা চুৰিট

বিভাগৰ গাড়ীৰে মঠ-

গুৰিলৈ যাব পাৰি ।

ফিল্ড ডিৰেক্টৰ, চাইগাৰ

শ্ৰেষ্ঠ, বৰপেটা ৰোড,

জি: বৰপেটা (অসম)

জানুৱাৰী, ফেব্ৰুৱাৰী আৰু মাৰ্চ

মাহ । মঠ-গুৰি নান্ন গুহিত

বনবিভাগৰ ডাক বঙলা আছে ।

দৰ্শনৰ বাবে হাতী ব্যৱহাৰ কৰাৰ

সুবিধা আছে আৰু নাৱেৰে বৰণ

কৰিবওঁ ।

(১)

ওষা:
অভয়াবধা

(২)

গঁড়, হাতী, বাঘ, নাহর-
ফুটকী বাঘ, শবপত্ৰ, দল
হরিণ, সুগরী পত্ৰ, পানী-
হাঁহ, বেৰা, কোব্ৰেইল বা
চাকৰ, উলুবা ।

(৩)

গুৱাহাটীৰ পৰা টুৰিট
বিভাগৰ গাড়ীৰে যাব
পাৰি ।

(৪)

ডিভিজনেল কৰ্মেট
অফিচৰ, ৱাইল্ড লাইফ
ডিভিজন পো: তেজপুৰ
জি: শোণিতপুৰ
(অসম)

(৫)

দৰ্শনৰ উৎকৃষ্ট সময় ফেব্ৰুৱাৰী,
মাৰ্চ । অভয়াবধাৰ অন্তৰ্গত বন-
বিভাগৰ বঙলা আছে । অপ-
তীয়াকৈ পৰ্ব দিলে বনবিভাগে
খকা-বেলাৰ সুবিধা কৰে ।
গাভৰুশিল্প নামৰ ওখ চানেকীয়া
ঠাইত পিব দিলে বিলত চৰি
কুনা জানোৱাৰ আৰু নাগবিধৰ চৰাই
দেখিবলৈ পোৱা যায় । হাতীত
যোৱাৰ ব্যৱস্থা আগতীয়াকৈ
কৰিব লাগে ।

নাওবোৱা
অভয়াবধা

গঁড়, বনৰীয়া ম'হ, শৰ পত্ৰ,
নানাবিধৰ বন-নীয়া হাঁহ,
পানী কাউৰী আদি পানীত
চৰা চৰাই ।

নগাঁওপৰগণা বাছেৰে যাব
পাৰি । দূৰত্ৰ প্ৰায় বিশ
কিলোমিটাৰ ।

ডিভিজনেল কৰ্মেট অফি-
চাৰ, ৱাইল্ড লাইফ ডিভিজন,
পো: তেজপুৰ জি: শোণিতপুৰ
(অসম)

ভানুৱানী, ফেব্ৰুৱাৰী আৰু মাৰ্চ
মাহ দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।
নাওবোৱাত এটা সামান্য বৰ্ণৰ
নন বিভাগৰ জিৰণি ঘৰ আছে ।
হাতীৰে ভ্ৰমণ কৰিবলৈ হ'লে
আগতীয়াকৈ যোগাযোগ কৰিব
লাগিব ।

পৰমপানী
অভয়াবধা

হাতী, বনৰীয়া ম'হ, হলৌ
বান্দৰ, ইপীমূৰীয়া হনুৱান ।

বোৰহাট, গোলাঘাট, আৰু
ডিভিজনেল কৰ্মেট অফি-
চাৰ, কাৰি আংল: ইট
ভিক্ৰম পৰা বাছেৰে অহা

বছৰটোৰ সকলো সময়তে
পৰমপানীৰ উই দৰ্শনৰ বাবে যাব

(১২)

(২)

হাইঠা ডাঙীৰ আঁক
অন্যান্য বনৰীয়া চৰাই।
ভুপুৰি ইয়াৰ পৰা পানীৰ
উঠত দৰ্শন-দ্বাৰী লোকে
শুন কৰাৰ সুবিধা আছে।

ব-বীয়া ম'হ, ফলবী পৰ।

পাত
অভয়াবণ্য

সোণাই-কপাই গঁড়, হাতী, গৌড়, বনৰীয়া
ম'হ, হৰিণ, বাঘ, নাহৰ-
কটুকী বাঘ, বনৰীয়া মেকুৰী
হৰণিল, হাইঠা পছুয়া
আদি চৰাই।

পৰিতৰা গঁড়, গাহৰি, নানাজাতৰ
অভয়াবণ্য চৰাই।

নাৰদাকা ঢেঁকীয়া পতীয়া বাঘ,
অভয়াবণ্য নাহৰকটুকী বাঘ, গোধা
তথা মজাৰিত কটুকী বাঘ, হিবৰাঘ, সোণো-

(৩)

যোজা কৰ্ম্মি পাৰি

উ: লক্ষীমপুৰৰ পৰা
বাছেৰে বা নিজৰ গাড়ী
যোগাৰ কৰি যাব পাৰি।

তেজপুৰৰ পৰা বাছেৰে
যাব পাৰি যদিও ডি এক
অ'ব লগত বিশেষ ব্যৱস্থা
কৰি গলে সুবিধা হয়।

গুৱাহাটীৰ পৰা ৬০ কি:
বি: দূৰ। বাছেৰে যাব
পাৰি।

অকণ্ঠচিলা প্ৰায়েশ

ভিত্তপুৰত থকা চাবুৱা
বিমান বন্দৰৰ পৰা এই
ঠাইৰ দূৰত্ব ১৭৫ কি:

(৪)

ভিভিজন, পো: ভিক্টি,
জি: কাৰি আ., (অসম)

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি-
চাৰ লক্ষীমপুৰ ভিভিজন
পো: লক্ষীমপুৰ (অসম)

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি-
চাৰ ৱাইল্ড লাইফ ডিভি-
জন পো: তেজপুৰ জি:
পোণিতপুৰ (অসম)

ডি এক অ' নগাঁও বা
ডি এক অ' ৱাইল্ড
লাইফ (তেজপুৰ)

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি-
চাৰ, গামদাফা ৱাইল্ড
লাইফ চেংগোৱাৰী ডিভি-

(৫)

পাৰি। কিন্তু হাৰিৰ ভিভিজনেল
সোণাই বন্যপ্ৰাণী চাবলৈ হলে
খবানি যাহত যোৱাই ভাল।
পৰা পানীত এটা বনভিভাজন
জিৰাফ ঘৰ আছে।

খবানি নাহৰ সময়খিনি দৰ্শনৰ
বাবে উৎকৃষ্ট বুলি ক'ব পাৰি।
লক্ষীমপুৰত থকা চাক্ষিকি হাউচ,
ডাক বজাৰ বা অন্যান্য হোটেলত
থকাৰ ব্যৱস্থা কৰি ল'ব লাগিব।

খবানি: সময়খিনি দৰ্শনৰ বাবে
উপযুক্ত। তেজপুৰত থকা চাক্ষিকি
হাউচ বা হোটেল লুইত নাহৰ
হোটেল থকাৰ বাবে উপযুক্ত।

জানুৱাৰী, ফেব্ৰুৱাৰী মাৰ্চ আৰু
এপ্ৰিল মাহ দৰ্শনৰ উপযোগী।

দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময় খবানি-মহীয়াৰ
উকান বতৰ। থকা-ফলৰ বাবে
ডি এক অ'ব দৃশ্যত যোগাযোগ

বায়োস্কফেৰ	বালী বেকুৰী, বনৰীয়া ম'হ	মি:। তাৰ পৰা বাছেৰে	ডিভিজন, পো: মিয়াও	কৰিব লাগে।
বিজাৰ্ড অৰ্ধাং	গৌণ্ডৰ, বাং কুকুৰ, বিন্টন,	লিডুলৈ যাব পাৰি।	জি: টিৰাপ (অকণাচল	
পৰ্যাবৰণ	হাতী, খটীয়া হৰিণ, সুগৰী	লিডুৰ পৰা নামদাকালৈ	প্ৰদেশ)	
সংৰক্ষিত	পহু, ভালুক, আৰু নানা	৯০ কিলোমিটাৰ দূৰ।		
বনাঞ্চল	জাতীয় পাহাৰী চৰাই।			
লানি	চেকীয়া পতীয়া আৰু নাহৰ	লীলাবাৰী বিমান বন্দৰ	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি-	নবেৰুং মাহন: পৰা এপ্ৰিল মাহৰ
অভয়াৰণ্য	ফুটুকী জাতৰ বাঘ, হাতী,	পৰা ২৩০ কিলোমিটাৰ	চাঁব, চেণ্টেল ডিভিজন	সময়ছোৱা দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত
	খটীয়া-হৰিণ, সুগৰী পহু	আৰু মৰকচেলেৰ পৰা	পো: পাছিয়াট, জি: চিয়াং	সময়। থকা-বেলা আৰু দৰ্শনৰ
	অজগৰ সাপ আৰু নানাবিধ	ইয়ালৈ ৪০ কিলোমিটাৰ	(অকণাচল প্ৰদেশ)	বাৰে আগতীয়াটক যোগাযোগ কৰিব
	পানীত চৰি ফুৰা আৰু	দূৰ হ'ব।		নাগ্ৰে।
	গছত পৰা পক্ষী।			
ইটানপৰ	চেকীয়াপতীয়া আৰু নাহৰ-	লীলাবাৰী বিমান বন্দৰ	ডেপুটি চীফ, ৱাইল্ড	নবেৰুং মাহৰ পৰা এপ্ৰিল পৰ্যন্ত
অভয়াৰণ্য	ফুটুকী বাঘ, হাতী, গৌণ্ড, খৰপহু, সুগৰী পহু, খটীয়া	পৰা ইয়ালৈ ৫২ কিলো	লাইক ৱাৰ্ডেন, ইটানপৰ	এইছোৱা সময় দৰ্শনৰ উপযুক্ত।
	হৰিণ, ভালুক ইত্যাদি।	মিটাৰ দূৰ। হাবমতিপৰা	পো: জি: গোৱদণ্ডী	থকা-বেলাৰ বাবে আগতীয়াটক
		নাত্ৰ ২৫ কি: মি:	(অকণাচল প্ৰদেশ)	যোগাযোগ কৰা আৱশ্যক।
পাকুই	হাতী, গৌণ্ডৰ, খৰপহু, খটীয়া	ভেজপুৰৰ পৰা ৬০	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি-	নবেৰুং মাহৰ পৰা এপ্ৰিল মাহ
অভয়াৰণ্য	হৰিণ, সুগৰী পহু, অজগৰ	কিলোমিটাৰ আৰু বালি-	চাব, ফৌণ্ড ৱাইল্ড লাইক	পৰ্যন্ত এই ছোৱা সময়ই দৰ্শনৰ
	সাপ আৰু নানাবিধ	পাৰাৰ পৰা ২৫ কিলোমিটাৰ	ডিভিজন, পো: ভালুক পু:	বাৰে প্ৰস্তু। আগতীয়াটক
	পৰ্বতীয়া চৰাই।	দূৰত অৱস্থিত।	জি: কাকৈ (অকণাচল	যোগাযোগ কৰা ভাল! ভালুক
			প্ৰদেশ)	

(১)

পাকুই
অভয়াবণা

(২)

৩)

(৪)

(৫)

পুত্ৰ অসমৰ পৰ্যটন বিভাগে এটা
অনৰ্থকাৰীৰ নিবাস নিৰ্মাণ কৰি
বাৰিছে আৰু ইয়াৰ পৰা অলপ
দূৰত পকা টিপি নামৰ ঠাইত
অৰণ্যচৰণ বনবিভাগৰ এটা ভিৰবি
ভৱন আছে।

নাগালেণ্ড

ইন্টাৰ্ণা
অভয়াবণা

হাতী, গোধী, গাহৰি,
চৈকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহব-
কুটুকী বাঘ, গোয়া ফুটুকী
বাঘ, কেমটাই পহু, আৰু
নাগাবনৰ সৰীফপ গোষ্ঠীৰ
গ্ৰামী আৰু পকী কুলৰ
জীৱ।

ডিমাপুৰ বিমান বন্দৰ
আৰু ডিমাপুৰ বেলবে
ষ্টেচনৰ পৰা পাড়ীৰে
যাব পাৰি।
বাইল্ডে গাইফ প্ৰিজাৰ্ডে-
চন অফিচাৰ, বাইল্ডে
লাইফ প্ৰিজাৰ্ডেচন ডিভিজন
পোঃ ডিমাপুৰ ভিঃ কোহিমা
(নাগালেণ্ড)

খকা বেল। আৰু চৰ্মাৰ স্মৃতিধাৰ
নানে আন্তৰীমাতিক যোগাযোগ কৰিব
বাহে।

পুলি বদ্ৰ
অভয়াবণা

গোধী, দেও-ছাগলী, খটীয়া
হৰিণ, সুগৰী-পহু, বনৰীয়া
গাহৰি, বন-সেকুৰী, কেৰ্কে-
টুয়া, বাঘৰ, কুগোপান,
হাইঠা, পৰ্শুমা, ভাটে
ইত্যাদি।

কোহিমাৰ নিচেই ওচৰতে ডিভিজনেল ফৰেষ্ট
অৱস্থিত। ডিমাপুৰ বিমান
বন্দৰ আৰু বেলবে ষ্টে-
চনৰ পৰা ট্ৰেনপট বাছ
কিবা টেক্সিৰে যাব পাৰি।
অফিচাৰ, কোহিমা ডিভি-
জন, ডিমাপুৰ (নাগালেণ্ড)

পৰ্যটক নিবাস কোহিমা আৰু
অতিথি শালা কোহিমাৰ
বাহে আন্তৰীমাতিক যোগাযোগ কৰা
আৱশ্যক।

(১)	(২)	(৩)	মণিপুৰ
কেইবোল লাৰজাও বাহীৰ উদ্যান	(২) ব্ৰোও-এন-গাৰ্ড বনুশিঙীয়া হৰিণ, সেও ছাগলী আৰু নানাবিধৰ পানীত চৰা চৰাই।	(৩) ইন্ ফাল বিমান বন্দৰ কিয়া ইমফালৰ পৰা যাব পাৰি।	(৫) ধকা-মেনা আৰু দশনদ সুবিধা বাবে আগভূমিক নোপায়োগ কৰা ভাৰ।
চিহ্ন অভয়াবগ্য	হাতী, বাঘ, নাহৰ ফুকী বাঘ গোৰাফুকী বাঘ, গৌওৰ, সোণোৱালী মেকৰী, বাং কুকুৰ নানাবিধৰ বলীয়া চৰাই। চিহ্নৰ গুহা আৰু তাত সচৰাচৰ বাস কৰা বাদুলিবোৰ এই অভয়াবগ্যৰ অন্যতম আকৰ্ষণ।	মেঘালয় গুৱাহাটী বিমান বন্দৰ বা গুৱাহাটীৰ পৰা তুৰা টাইনটল বাছেৰে যাব পাৰি। তুৰাৰ পৰা চিহ্নলৈ আকৌ বাছেৰে যাব লাগিব।	পৰ্বতীৰ সাহ কেইটা দৰ্শনৰ উপ- যোগী গন্য। পৰা-মেনাৰ সুবিধা আৰু দৰ্শনৰ বাবে ই- তীয়টক যোগাযোগ কৰা নিতান্ত আৱশ্যক। তুৰাৰ চাকিট হাউচ আৰু বাঘ-গৰাও পৰা টাৰ বঙলগত পৰা-মেনাৰ সুবিধা আছে। তুৰাৰ তুৰাৰ-পৰা- তিতলতো বনবিভাগে এটা বন বহুলা শিক্ষণ কৰি দাখিলে।
গংখালিন অভয়াবগ্য	হাতী, চেকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুকী বাঘ, দলহাবিণ, সুগুৰী পহু, হলৌ-বান্দৰ, ভহাৰাল ভাতীয়া পানী, বাঘ- পৰ, ভাংৰ কেপেক্টা, লাল জাতীয় বলীয়া চৰাই।	গুৱাহাটীৰ বৰখাৰ বিমান বন্দৰৰ পৰা প্ৰায় ৮০ কিলোমিটাৰ আৰু গুৱাহাটী বেনৰে টেনৰ পৰা ৬৫ কিলোমিটাৰ মান দূৰত অৱস্থিত।	ডিভিজেণেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, ৱাইল্ড লাইফ ডিভি- জন মেঘালয়, শিলং আৰু কনজাৰভেটৰ অফ ফৰেষ্ট ৱাইল্ড লাইফ চাৰ্কেল (মেঘালয়) ডিভিজেণেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, ৱাইল্ড লাইফ ডিভি- জন মেঘালয়, শিলং আৰু কনজাৰভেটৰ অফ ফৰেষ্ট ৱাইল্ড লাইফ চাৰ্কেল (মেঘালয়)

কলকাক বাহু

বাহীয়া
উদ্যান

হাতী, গৌড়, বনবীৰ্য্য বাহু
হিমানয়ৰ ক'না ভানুক,
হেৰাও বা হেও ছাগলী, বাঃ
ক'বু, গোৰা-কটুকী বাহু,
সোণোৱালী বেকুৰী, নত
বেকুৰী, বন-কেকুৰী
হলৌ বান্দৰ, টপী মূৰীয়া
হুনুৱান, সেওডবিক ইত্যাদি

বহাগেউ গৰ্জ নামৰ ডু-

পৃষ্ঠৰ বহু তালিলৈকে দেখিব
পৰা বিচিত্ৰ পুতুতুনি আৰু
নানাবিধৰ দুঃপ্ৰাপ্য বৃক্ষবাজি

তথা উদ্ভিদ সমূহ এই

বাহীয়া উদ্যানৰ অনা-
তৰ অপূৰ্ব আকৰ্ষণ। তদু-
পৰি কলকাক বাহু নামৰ বিখ্যাত
মানভূমি আছে সেই ডোখৰ
ঠায়েদি যুতকৰ প্ৰেতাত্মা স্বৰ্গ
লৈ যায় বুলি গাৰো। জন-
জাতীয় লোকসকলে বিশ্বাস
কৰে আৰু সেই অঞ্চলত
কোনো প্ৰকাৰৰ নিৰ্মাণ কাৰ্য
কৰিবলৈ অনুমতি নিদিয়ৈ।

বনজায়েউটৰ অৰ
কৰেই, হাইল্ড লাইক
চাৰ্কোল (সেৰালয়) শিল:
আৰু ডিভিজনেল কৰেই
অকিচাব, হাইল্ড লাইক
ডিভিজন, (সেৰালয়) শিল:

ডিভিজনৰ হাছৰ পৰা কেবুৱাবী,
নাছ পৰ্বত এই অভয়াৰণ্য
তথা নেচনেল পাৰ্কৰ সৌন্দৰ্য উপ-
ভোগ কৰা আৰু বন্যপ্ৰাণী তথা
অতুলনীয় চিহ্নিত সঙ্গৰ দৰ্শন আৰু
অধ্যয়ন কৰাৰ উপায়ঃ সদয়
বুলি ক'ব লাগিব। বাৰিষাৰ সময়
ছোৱাত এই ঠাইলৈ যোৱা মান।

(২)

বং আপু গাই-
বোঁ চোঁকা-
হাবী বা
বান্দৰ
অভয়াবণ
(প্রস্তাবিত)

হলো বান্দৰ, দু পীষুৰীয়া হনু-
মান, সাধাবণ বিধৰ বান্দৰ,
হাতী. বাঘ, নাহৰ-কুটুকী
বাঘ, গোৰা-কুটুকী বাঘ,
সোণোহানী বেকুদী আৰু
নাগ জাতীয় পাহাৰী বন-
নীয়া পক্ষীকুলৰ গ্ৰাণী ।

(২)

গুৱাহাটী-দামৰা-ডাইনা-ডুবি
দাকগিৰি পথেদি এই
ঠাইলৈ গভীৰে যাব পাৰি ।
বং আপু প্রস্তাবিত অভয়া-
বণখনৰ নিচেই ওচৰতে
দৰ্শনগিৰি বেজ অকি-
চটো আছে । বৰিগিৰিৰ
পৰা গ্ৰাম ৬ কিলোমিটাৰ
বাঁওৰত জিনাব সৰ
উইনিয়ান নগৰ নামৰ ঠাই
আছে । গুৱাহাটীৰ পৰা
ইয়ালৈ বাছেৰে যাব পাৰি ।

(৩)

(৪)

কনজাবডেটৰ অৰ ফৰেট,
হাইল্ড নাইক চাকোল,
(সেবানয়) শ্মিলাং
বা ডিভিজনাল ফৰেট
অকিচাৰ, হাইল্ড নাইক
ডিভিজন, (সেবানয়)
শ্মিলাং ।

(৫)

বছৰৰ যেই কোনো সময়ত বং-
বিগিৰি পৰ্বত যাব পাৰি । পিছে
অভয়াবণ দৰ্শনৰ বাবে ধৰ্ম্মি
হাীয়া তালৈ যাব লাগে ।

ত্ৰিফলিঙ্গ শাৰ্ভ
চোঁকাহাৰী বা
পক্ষীবিহাৰ অভয়াবণ
(প্রস্তাবিত)

নাগ জাতীয় পাহাৰী আৰু
ভৈয়নীয়া পক্ষী কুলৰ গ্ৰাণী ।

গুৱাহাটীৰ পৰা ফুল-
বাৰিয়েলি তুবানৈ
যাওঁতে বাটতে হাইল্ড!
নাগৰ সংৰক্ষিত বনভূমিত
এই প্রস্তাবিত অভয়াবণ
দৰ্শন কৰিব পাৰি ।

কনজাবডেটৰ অৰ ফৰেট,
হাইল্ড নাইক চাকোল
সেবানয়, শ্মিলাং আৰু
ডিভিজনাল ফৰেট অকি-
চাৰ, হাইল্ড নাইক
ডিভিজন (সেবানয়) শ্মিলাং ।

বছৰৰ যেই কোনো সময়ত
যাব পাৰে যদিও ধৰ্ম্মি হাীয়া
সময়ৰ দৰ্শনৰ বাবে অধিক
উপযুক্ত ।

(১)

(২)

(৩)

(৪)

(৫)

তুৰান-নক্‌বেক বীজ বায়ো- ক্ষিৰেৰ বিজাতি বা পৰ্য্যাবৰণ বনাঞ্চল। (প্ৰস্তাৱিত চাইট্ৰাচজিন চেকোৱাৰী)	সেখালয়ৰ গানোপাহাৰ পূব আৰু গানোপাহাৰ পশ্চিম এই জিলা দুখনত পূৰ্বা- পশ্চিমটোক বিস্তৃতি লাভ কৰি পকা তুৰা নক্‌বেক নামৰ ওপৰ পৰ্বতমালাৰ পৰা সোম শুৰী, ভোগাই নিতাই আৰু গানন নদী প্ৰবাহমান হৈ আছে। এই পাহাৰত গজা বনৰীয়া সন্মতিৰ টেণ্ডাক গাবোসকলে "মোং নাৰেং" বা "ভুত পিৰাচন কল্লা" বুলি কয়। বিশেষজ্ঞসকলে অভিসমত প্ৰকাশ কৰে যে এইবিধ বনৰীয়া গছৰ লগত বাৰীত বোৱা সন্মতিৰ কলম ধৰি গছ গজাব পাৰিলে সেই গছ নিৰোগী আৰু দীৰ্ঘ জীৱি হ'ব।	ইয়াৰ বাহিৰেও এই পৰ্বত- মালাত বহুতো প্ৰকাৰৰ আপকুপীয়া বনৰীয়া উদ্ভিদ আৰু বন্যপ্ৰাণী আছে। তাৰ ভিতৰত "বাক-চাল" নামৰ সৰু আকাৰৰ এবিধ বনৰীয়া গাঁহৰি জাতীয় প্ৰাণীৰ নাম বিশেষ ভাবে উল্লেখ- যোগ্য। তদুপৰি পিগুমি এলিফেণ্ট নামৰ এবিধ সৰু আকাৰৰ বনৰীয়া হাতী ইয়াত বাস কৰাৰ কথা জনা যায়। তুৰাৰ পৰা গৈ এই পাহাৰ সৌন্দৰ্য উপ- ভোগ কৰিব পাৰি।	কগজাৰডোৰ অৱ- ফৰেট, হাইল্ড লাইক চাৰ্কোল, মৈথালয়, শিলং আৰু ডিভিজনেল ফৰেট অফিচাৰ, হাইল্ড লাইক ডিভিজন (মৈথালয়) শিলং।	এই দুৰ্গম পৰ্বতমালাৰ ওপৰ অঞ্চল দৰ্শন কৰিবৰ বাবে খবালি মহীয়া সময়খিনি উৎকৃষ্ট।
---	---	---	--	--

(২)	(২)	মাজেন্দো	(৩)	(৫)
ডাকমা অত্যাচারণ	চৈকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহব- ফটুকী বাঘ, নতামেকবী বাঘ, হাতী, শরপাহ, নুগবী পহ, হিমালয়ৰ ভালুক, গৌড়ৰ, বাং ককন, অজগৰ সাপ, দেও- ডাৰিক ইত্যাদি।	আইজানৰ পৰা ১৫০ কিলোমিটাৰ আৰু পিন- চৰৰ পৰা ৩৫০ কিলো- মিটাৰ দূৰত এই অত্যা- চৰণৰ প্ৰতিষ্ঠা।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, জ. ইজাল ডিভিজন, পো: আইজাল (মিজোৰাম)।	নাবেৰ সাহৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ফেব্ৰুৱাৰী মাহলৈ এইছোৱা সময় অভয়াৰণ্য দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল। আগতীয়াকৈ যোগাযোগ কৰি গোৱা ভাল।
অখিয়ান হীপ অভয়াৰণ্য ২৪-পৰগণা)	বন্যীয়া গাহৰি, ফটুকী হৰিণ, মৰিয়াল, ডাকফিল, অৰু নানা জাতীয় পানীত চৰি কৰা পক্ষী।	পশ্চিমবঙ্গ	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, ২৪-পৰগণা ডিভিজন, আলিপুর, কলিকতা-২৭ (পশ্চিম বঙ্গ)	ডিচেম্বৰ, জানুৱাৰী আৰু ফেব্ৰুৱাৰী মাহ দৰ্শনৰ উপযুক্ত।
দ্বীপ ২৪ পৰগণা)	চৈকীয়া-পতীয়া বাঘ, ফটুকী হৰিণ আৰু নাগবিধৰ পানীত চৰি কৰা চৰাই।	দক্ষিণ-পশ্চিম বঙ্গ পৰা ১৭১ কিলোমিটাৰ আৰু উয়েমণ্ড হাৰবাৰ পৰা ৮৮ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, ২৪ পৰগণা ডিভি- জন, আলিপুর, কলি- কতা-২৭ (পশ্চিম বঙ্গ)	ডিচেম্বৰ, জানুৱাৰী আৰু ফেব্ৰু- ৱাৰী মাহ দৰ্শনৰ উপযুক্ত।
চাভুনা খালি অভয়াৰণ্য (২৪-পৰগণা)	চৈকীয়া-পতীয়া বাঘ, বন- বীয়া গাহৰি, ফটুকী-হৰিণ শামুক ভড়া, পানী কাউৰী, দৈকনা, মৰিয়াল, বগা আই বিচ, বেঙেনীয়া, কণামচৰী, সেউলীয়া ইটা গুৰীয়া চৰাই, বেৰা ইত্যাদি।	দক্ষিণ-পশ্চিম বঙ্গ পৰা ১৩০ কিলোমিটাৰ আৰু ইষ্টাৰ্ণ বেলেৱৰ প'ষ্ট কেনিং ষ্টেচনৰ পৰা ৬৫ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত।	কিল্ড ডিবেষ্টৰ, স্কুৱ বন টাইগাৰ ৰিজাৰ্ভ, গ'চাভ, ২৪-পৰগণা (পশ্চিম বঙ্গ)	জুলাই মাহৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ডিচেম্বৰ মাহলৈ এই গোটেই ছোৱা সময় দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল।

(১)

পক্ষমা জন-
পাইগুৰি
অভয়াবণ্য

(২)

হাতী, গড়, বাঘ, গৌওৰ,
শবপত্ৰ, খটীয়া হৰিণ, বন-
বীয়া-গাহৰি আৰু নানাবিধ
পক্ষী।

চাৰামাৰি অভয়াবণ্য

হাতী, ঢেকীয়াপতীয়া বাঘ,
গৌওৰ, শবপত্ৰ, সুগৰী পত্ৰ,
বনবীয়া গাহৰি আৰু নানা
ধৰণৰ পক্ষী।

(৩)

বাগদুপৰা বিমানবন্দৰ
পৰা ৮৫ কিলোমিটাৰ
আৰু চালচা বেলৰে
ষ্টেচনৰ পৰা ১৩ কি:
মি: দূৰত অৱস্থিত।

বাগদুপৰা বিমান বন্দৰৰ
পৰা ৭৮ কিলোমিটাৰ
আৰু চালচা ষ্টেচনৰ পৰা
৬ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱ-
স্থিত। নাপাকটা ষ্টেচনৰ
পৰাও ৬ কি:মি: দূৰ।

অনুদাপাৰা
অভয়াবণ্য

হাতী, ঢেকীয়াপতীয়া বাঘ,
নাহৰ-ফুটী বাঘ, গঁড়, গৌওৰ,
বনবীয়া গাহৰি, খটীয়া হৰিণ,
সুগৰী পত্ৰ, শৰ পত্ৰ, আৰু
নানা জাতীয় বনবীয়া চৰাই।

মহানদী অভয়াবণ্য

বাঘ, হাতী, গৌওৰ, খটীয়া
হৰিণ, বনবীয়া গাহৰি, হলৌ
বান্দৰ আৰু নানা বিধৰ পক্ষী।

(৪)

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি-
চাৰ, জনপাইগুৰি ভিভি-
জন, পো: জনপাইগুৰি
জি: জনপাইগুৰি
(পশ্চিম বঙ্গ)

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচা
চাৰ, জনপাইগুৰি ভিভিজন,
পো: জনপাইগুৰি, জি:
জনপাইগুৰি (পশ্চিম বঙ্গ)

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি-
চাৰ, কোছবিহাৰ ভিভি-
জন পো: কোছবিহাৰ,
জি: কোছবিহাৰ
(পশ্চিম বঙ্গ)

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি-
চাৰ, কাটিং: ভিভিজন,
পো: মাণ্ডহিল জি:
দাৰ্জিলিং (পশ্চিম বঙ্গ)

(৫)

অষ্ট্ৰেলি়াৰ সাহৰ পৰা এণ্ডিল
মাহটেল এই পোটেই ছোৱা সময়
এইখন অভয়াবণ্য দৰ্শনৰ বাবে
অনুকূল।

অষ্ট্ৰেলি়াৰ সাহৰ পৰা এণ্ডিল
মাহটেল দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময়।

তিচেষ্টাৰ সাহৰ পৰা মে' মাহটেল
দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময়।

মৰেশ্বৰ সাহৰ পৰা এণ্ডিল মাহটেল
দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময়।

নিচাৰ নিলপত্ৰ অৱস্থিত।

ফল যন্তরাবণ্য

হেবাও বা শেঙ্‌হাপলী, হিমা-
নয়ৰ ক'লা ভালুক, গড়াল,
সুগৰী পহু আৰু
নাৰ্ণাবিধৰ পৰ্বতীয়া চৰাই।

বাগ্‌দগৰা বিমান বন্দৰৰ
পৰা ৪৫ কিলোমিটাৰ
আৰু যোম ষ্টেচনৰ পৰা
২ কিলোমিটাৰ নিলগত
অৱস্থিত।

ভিভিজনেল যেনেজাৰ,
দাৰ্জিলিং শ্বেটিয়াল
ভিভিজন, পো: দাৰ্জিলিং
জি: দাৰ্জিলিং
(পশ্চিম বঙ্গ)

এপ্ৰিল, যেই, অক্টোবৰ
নবেম্বৰ মাহৰ প্ৰথম
দৰ্শনৰ বাবে জনকুল
সন্মত।

দিয়েৰ পাৰ্ক বনভপুৰ
শাস্তিনিকেতন)

বৃক্ষসমৃদ্ধ আৰু ফুটুকী হৰিৎ।

দয়পুৰ বিমান বন্দৰৰ
১৬৫ কিলোমিটাৰ নিল-
গত অৱস্থিত। বনপুট
বেলৱে ষ্টেচনৰ পৰা মাত্ৰ
৩ কিলোমিটাৰ।

ভিভিজনেল যেনেজাৰ,
বীৰভূম ভিভিজন, পো:
চুৰি, জি: বীৰভূম,
(পশ্চিম বঙ্গ)

বছৰৰ সকলো সময়
দৰ্শনৰ
জনকুল।

বেথুৱাবাৰী দিয়েৰ
পাৰ্ক

ফুটুকী হৰিৎ, শৰ পহু, সুগৰী
পহু।

দয়পুৰ বিমান বন্দৰৰ
পৰা ১৪৪ কিলোমিটাৰ
নিলগত অৱস্থিত। বেথুৱা
বাৰী বেলৱে ষ্টেচনৰপৰা
মাত্ৰ ২ কিলোমিটাৰ।

ভিভিজনেল যেনেজাৰ,
চেনেটুল ভিভিজন, পো:
বৃক্ষ নগৰ, জি: নৰীয়া
(পশ্চিম বঙ্গ)

বছৰৰ সকলো সময়
দৰ্শনৰ
জনকুল।

পৰমানন্দ দিয়েৰ
পাৰ্ক

ফুটুকী-হৰিৎ আৰু নিপান
হৰিৎ।

দয়পুৰ বিমান বন্দৰৰপৰা
১৩০ কিলোমিটাৰ আৰু
বনেন যন্তলা আৰাধ্যাটী
ষ্টেচনৰ পৰা ৩৬'
কিলোমিটাৰ নিলগত
অৱস্থিত।

ভিভিজনেল যেনেজাৰ,
চেনেটুল ভিভিজন, পো:
বৃক্ষনগৰ, জি: নৰীয়া
(পশ্চিম বঙ্গ)

নবেম্বৰ মাহৰ পৰা যেই
দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময়।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
সুন্দৰ-বন টাইগাৰ বিজাৰ্ভ	ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, বেলেগ বেলেগ জাতৰ হৰিণ, ঘৰিয়াল আৰু ডল্‌ফিন।	দন্দু, বিমান বন্দৰৰ পৰা ১২ কিলোমিটাৰ দূৰ।	কিল্ড ডিয়েট্টৰ, সুন্দৰ বন টাইগাৰ বিজাৰ্ভ। গোচাৰা, জি: ২৪-পৰ- গণা (পশ্চিম বঙ্গ)	চেণ্ডেৰৰ মাহৰ পৰা বৈই মাহলৈ দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময়।
হাজাৰবিগা জন্তাৰণা	ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, মাহৰ- ফুটুকী বাঘ, ফুটুকী হৰিণ, নীলগাহী, বনবীয়া গাহৰি, বন- বোলা আৰু ম'ৰা চৰাই।	বিহাৰ	ডিজেনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, পশ্চিম হাজাৰবিগা ডিজেনেল। পো: হাজা- ৰবিগা জি: হাজাৰবিগা (বিহাৰ)।	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহলৈকে এই গোটেই সময় দৰ্শনৰ উপযুক্ত।
তীক্ষ্ণ-বক্ষ জন্তাৰণা	ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, মাহৰ- ফুটুকী বাঘ, ফুটুকী হৰিণ, মনবীয়া গাহৰি, কুকুৰ নেচীয়া বাঘ আৰু নানাবিধ পানীত চৰি ফুৰা চৰাই।	পাটনা বিমান বন্দৰৰ পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ নিল গত অৱস্থিত। জামুই বেলত্ৰে ষ্টেচনৰ পৰা ২০ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিজেনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, যুদ্ধৰ ডিভিজন, পো: যুদ্ধৰ জি: যুদ্ধৰ (বিহাৰ)	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহলৈ এই গোটেইছোৱা সময় বাবে অনুকূল।
বহুদূৰাব জন্তাৰণা	ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, মাহৰ- ফুটুকী বাঘ, শৰ পহু, ফুটুকী হৰিণ, সুগৰী পহু, বনবীয়া গাহৰি, কুকুৰ নেচীয়া বাঘ।	ৰাঁচিৰ পৰা ২৪০ কিলো- মিটাৰ আৰু চিপাদুহাৰ ষ্টেচনৰ পৰা ৮০ কিলো মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত।	ডিজেনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, ডালটন গঞ্জ ডিজেনেল। পো: ডাল- টন গঞ্জ জি: ডালটনগঞ্জ (বিহাৰ)	নবেম্বৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ পর্যন্ত এই গোটেই ছোৱা সময় দৰ্শনৰ উপযুক্ত।

(১)

ভালুয়া অভয়াবণ্য

(২)

হাতী, নাহব কুটুকী বাঘ,
বনবীয়া গাহবি, নিগনি হবিণ,
সুগৰী পহ, সুখ ভালুক বা
মাটি ভালুক ।

পানানো অভয়াবণ্য

হাতী, নাহব-কুটুকী বাঘ,
গৌড়, বনবীয়া গাহবি,
কুটুকী হবিণ, শবপহ, সুগৰী
পহ আক ব'বা চবাই ।

শৌণ্ডম বৃহ
অভয়াবণ্য

চুকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহব
কুটুকী বাঘ, কুটুকী হবিণ,
সুগৰী পহ আক
ব'বা চবাই ।

বান্দৰীয়া অভয়াবণ্য

চুকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহব-
কুটুকী বাঘ, সুগৰী পহ,
আক ব'বা চবাই ।

চপলসানি
অভয়াবণ্য

নাগা কিৰ বনবীয়া হাঁহ ।

(৩)

বাঁচিৰ পৰা ১১০
কিলোমিটাৰ আক জাম-
ছেলপুৰ পৰা ১৬ কিলো
মিটাৰ দূৰত অৱস্থিত ।
বাঁচিৰপৰা ১৮০ কিলো-
মিটাৰ আক চিপা-
দুহাৰ পৰা ৮০ কিলো-
মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত ।

(৪)

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি-
চাৰ, গানভুং ভিভিজন,
পো: গানভুং, জি:
সিংভুং (বিহাৰ)
ফিল্ড ডিবেক্টৰ, চাইগাব
বিজাৰ্ড, পানানো, জি:
ডালটন-গঞ্জ (বিহাৰ) ।

(৫)

অষ্টোৰব মাহৰ পৰা জুন মাহলৈ
এই গোটাইছোৱা সময় দৰ্শনৰ
অনুকূল ।

বছৰৰ সকলো সময় দৰ্শনৰ
অনুকূল ।

শৌণ্ডম বৃহ

অষ্টোৰব মাহৰ পৰা জুন মাহলৈ
এই গোটাইছোৱা সময় দৰ্শনৰ
অনুকূল ।

অষ্টোৰব মাহৰ পৰা জুন
মাহলৈ এই গোটাইছোৱা সময়
দৰ্শনৰ অনুকূল ।

অষ্টোৰব মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহলৈ
দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময় ।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
লুপ্তপ্ৰায় অভয়াৰণ্য	চেকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ,, ভালুক, ফুটুকী হৰিণ, শৰপহ ইত্যাদি ।	বাঁচিৰ পৰা ১৫০ কিলোমিটাৰ আৰু গয়াৰ পৰা ১০০ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, ছাত্ৰা ডিভিজন, ছাত্ৰা জিঃ হাজাৰিবাগ (বিহাৰ) ।	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময়।
লাণ্ডাউল, যদনপুৰ আৰু উদয়পুৰ অভয়াৰণ্য	চেকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহৰ- ফুটুকী বাঘ, সুখ ভালুক, বুৰুৰ নেটীয়া বাঘ, ফুটুকী হৰিণ, শৰপহ ইত্যাদি ।	পাটনাৰ পৰা ১৫০ কিলোমিটাৰ আৰু বাগাহাৰ পৰা ৮ কিলোমিটাৰ।	ডেপুটি ডিবেঞ্জৰ, বিহাৰ নাভিয়ান ফৰেষ্ট ডেভে- লপমেন্ট কৰ্ণ'পৰেচন্ জিঃ চান্দাবান (বিহাৰ) ।	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময়।
কাইমুৰ অভয়াৰণ্য	চেকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহৰ- ফুটুকী বাঘ, শৰ পহ, নীল- গাই, চিল্ কাৰা আৰু হৰিয়াল।	পাটনা বিমান বন্দৰৰ পৰা ১৯০ কিলোমিটাৰ আৰু চাচাবান্ লেনাৰে ষ্টেচনৰ পৰা ৪০ কিলোমিটাৰ ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, চাহাবাদ ডিভি- জন পোঃ চাহাবাদ, জিঃ বহটাই (বিহাৰ) ।	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময়।
বাৰিয়া বুক অভয়াৰণ্য	হাতী, চেকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, শৰ পহ, বনৰীয়া গাহৰি ইত্যাদি।	বাঁচিৰ পৰা ১৫০ কিলোমিটাৰ আৰু চনুৱা বেলৰে ষ্টেচনৰ পৰা, ১৫ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, কলহান্ ডিভিজন পোঃ কলহান জিঃ সিংতুন্ (বিহাৰ) ।	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময়।

(১) ঠাণ্ডা অভয়াবণা

(২)

হাতী, ঢেঁকীয়াপতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, শৰ-পহু, বনৰীয়া গাহৰি ইত্যাদি ।

ফলমাৰা অভয়াবণা

ঢেঁকীয়াপতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, গুপ তালুক, শৰপহু, ফুটুকী হৰিণ, চাৰিনিভীয়া এন্টেলপ ।

চাটুকুছিয়া গৰ্জ, অভয়াবণা

হৰিয়াল আৰু বগৰ, ঢেঁকীয়া, পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, গৌড়ৰ, বন-সেকুৰী, বাটেল, তালুক, শৰপহু, ফুটুকী হৰিণ, নীলগাই, চাৰি নিভীয়া এন্টেলপ, গানৰিধন বনৰীয়া চৰাই ।

ডিচাৰ কালিকা অভয়াবণা

লুপীয়া পানীৰ ঘৰিয়াল, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, হায়েনা, বন-বোশা, লতা সেকুৰী, বনৰীয়া গাহৰি, ফুটুকী হৰিণ ।

(৩)

বাঁচিৰ পৰা ৭০ কিলো-মিটাৰ আৰু চাকাদৰপৰা ষ্টেচনৰ পৰা ৩৫ কিলোমিটাৰ ।
পাটনাৰ পৰা ২৫০ কিলোমিটাৰ আৰু কলকাতা ষ্টেচনৰ পৰা ৮ কিলোমিটাৰ ।

উৰিষ্যা

ভুবনেশ্বৰ পৰা ২৫০ কিলোমিটাৰ আৰু মাৰা-মুণালি ষ্টেচনৰ পৰা ৮০ কিলোমিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত ।

(৪)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, পৰাহাটি ডিভি-জন, পোঃ পৰাহাটি, জিঃ সিংভূম্ (বিহাৰ)
ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ কলকাতা ডিভি-জন, পোঃ কলকাতা, জিঃ হাছবিবাগ্ (বিহাৰ)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট

অফিচাৰ আৰু ৱাইল্ড হাইক ৱাৰ্ডেন, আকুল, নায়াগড়, অ'ৰিগণ্ড, ফুৰাবাৰী, বাইৰকন, জিঃ বেণকাল পুণ্ডী, কটক ফুৰাবাৰী (উৰিষ্যা) ।

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, আৰ্ঠগ্ৰাফ ডিভি-জন, জিঃ কটক (উৰিষ্যা) ।

(৫)

অক্টোবৰ নাহৰ পৰা জুন নাহৰ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময় ।

অক্টোবৰ নাহৰ পৰা জুন নাহৰ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

বছৰৰ প্ৰায় সকলো সময় দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল ।

খৰি নহীয়াৰ সময়পৰি দৰ্শনৰ বাবে বেছি উপযুক্ত ।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
চিন্কা অভয়াবণ	কপাহ, পানীওই, সাপবত খকা কাছ, অঙ্গপৰ সান, কেটীলাপ, বতীন কবটোকোলা, সাধাবণ কবটোকোলা, শাহুক ভঙা, বগা আইবিচ্, ক'না আইবিচ্ ইত্যাদি ইত্যাদি।	বৃক্ষাৰ, ফুটুকী-হৰিণ, বগা আৰু ক'না বৰগীয়া আইবিচ্ কৰ্চন বা ক্ৰেইন, পানীকাউৰী মপিল্লিবি, সৈকলা, ফেৰিংগো আৰু ধোবা।	ভিত্তিজন্মেন ফৰেট অফি- চাৰ আৰু হাইল্ড নাইক ৱাৰ্ডেন, লক্ষিণ গুণাৰ ভঞ্জ-নগৰপুৰী ডিভিজন, পো: খোৰদা, জি: গজামপুৰী (উৰিষ্যা)	খৰালি মহীয়াৰ সময় ছোৱা দৰ্শনৰ বাবে অধিক উপযুক্ত।
কুলদিয়া অভয়াবণ	হাতী, গৌণ্ডৰ, ফুটুকী হৰিণ, শৰপহ।	ভূবনেশ্বৰ পৰা ২৫০ কিলোমিটাৰ আৰু বালচুৰ ষ্টেচনৰ পৰা ৭০ কিলো- মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত।	ভিত্তিজন্মেন ফৰেট অফিচাৰ আৰু হাইল্ড নাইক ৱাৰ্ডেন, বাৰি- পাডা ডিভিজন, পো: বাৰিপাডা, জি: বালচুৰ (উৰিষ্যা)	খৰালি মহীয়া দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত।
কাৰলাপাট অভয়াবণ	চেঁকীয়াপতীয়া বাঘ, নাহব- ফুটুকী বাঘ, গৌণ্ডৰ, শহাপহ,	ভূবনেশ্বৰ পৰা ৪০০ কিলোমিটাৰ দূৰ আৰু	ভিত্তিজন্মেন ফৰেট অফিচাৰ আৰু হাইল্ড নাইক উপযুক্ত।	খৰালি মহীয়া দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত।

ফুটুকী হবিণ ।

সগুৰ্ভ অভয়াবণ্য

হাতী, গৌওব, নাহব-ফুটুকী
বাঘ, শবপহ, ফুটুকী হবিণ ।

কাচিঙ্গা ষ্টেনব পৰা
৮০ কিলোমিটাৰ ।

ৱাৰ্ডেন, কান্ধাহান্দি
ভিভিজন, পো: ডৱানী-
পাটনা, জি: কান্ধাহান্দি
(উবিষ্যা)

খৰালি মহীয়া দৰ্শনৰ উপযুক্ত
সময় ।

ভুবনেশ্বৰ পৰা ১২০
কিলোমিটাৰ আঁতৰত
অৱস্থিত । বেনকানাল
ষ্টেনব পৰা ২০ কিলো-
মিটাৰ ।

ভিভিজনেন ফৰেট
অফিচাৰ, বেনকানাল
ভিভিজন, পো: বেনকা-
নাল জি: বেনকানাল
(উবিষ্যা)

কাপিলচ অভয়াবণ্য

হাতী, গৌওব নাহব-ফুটুকী
বাঘ, শবপহ, ফুটুকী-হবিণ ।

ভুবনেশ্বৰ পৰা ১৫০
কিলোমিটাৰ আৰু বেন-
কানাল ষ্টেনব পৰা ৫০
কিলোমিটাৰ নিলগত
অৱস্থিত ।

ভিভিজনেন ফৰেট
অফিচাৰ, বেনকানাল
ভিভিজন, পো: বেনকানাল
জি: বেনকানাল (উবিষ্যা)

খৰালি মহীয়া দৰ্শনৰ উপযুক্ত
সময় ।

উতাকুঠ অভয়াবণ্য

হাতী, গৌওব, ঢেঁকীয়া-পতীয়া
বাঘ, নাহব-ফুটুকী বাঘ, শব
পহ, ফুটুকী-হবিণ, সূপনী
পহ ।

ভুবনেশ্বৰ পৰা ৪০০
কিলোমিটাৰ আঁতৰত
আৰু চহলপুৰ ষ্টেনব
পৰা ৮০ কিলোমিটাৰ
নিলগত অৱস্থিত ।

ভিভিজনেন ফৰেট
অফিচাৰ আৰু হাইন্ড
নাইক ৱাৰ্ডেন, বাঘা
ভিভিজন, জি: চহলপুৰ
(উবিষ্যা)

খৰালি মহীয়া দৰ্শনৰ উপযুক্ত
সময় ।

চিম্ নিপাল
অভয়াবণ্য

ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, হাতী,
গৌওব, নাহব-ফুটুকী বাঘ,
ফুটুকী হবিণ, সিঙ্গনি-হবিণ,
বাকৰ আৰু ফৰ ।

ভুবনেশ্বৰ পৰা ৩৫০
কিলোমিটাৰ নিলগত
আৰু বাৰিপাঙ্গা ষ্টেনব
পৰা ৫০ কিলোমিটাৰ
আঁতৰত অৱস্থিত ।

ভিভিজনেন ফৰেট
অফিচাৰ আৰু হাইন্ড
নাইক ৱাৰ্ডেন, বাৰিপাঙ্গা,
কাৰাঞ্জিয়া ভিভিজন, জি:
ময়বতঙ্গ (উবিষ্যা)

খৰালি মহীয়া দৰ্শনৰ উপযুক্ত
সময় ।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
গৰাচুনি অভয়াৰণ্য	হাতী, গৌওৰ, শাপহ, ফুটুকী, হৰিণ আৰু ভালুক।	ভূবনেশ্বৰৰ পৰা ৩৩০ কিলোমিটাৰ নিলগত আৰু মেঘালয়ৰ গৈলুং পৰা ১৫০ কিলোমিটাৰ -	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট চাৰ আৰু হাইল্ড নাইফ ৱাৰ্ডেন, হাইবৰ্ণ ডিভিজন, জি: চৰলপুৰ (উৰিষ্যা)।	খৰালি মহীমা দৰ্শন উপবন
কুপৰা অভয়াৰণ্য	কুপৰা আৰু ফুটুকী হৰিণ।	ভূবনেশ্বৰৰ পৰা ৮০ কিলোমিটাৰ আৰু পূবীৰ পৰা ১০ কিলোমিটাৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচ আৰু হাইল্ড নাইফ ৱাৰ্ডেন, পূবী ডিভিজন, খোৰদা, জি: পূবী (উৰিষ্যা)।	কুপৰা সৰু সৰু সৰু উপবন
গৰাচা অভয়াৰণ্য	হাতী, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, ফুটুকী-হৰিণ, শৰপহ, মূৰী-পহ, ভালুক, জহালাল ইত্যাদি।	ভূবনেশ্বৰৰ পৰা ৩৫ কিলোমিটাৰ আৰু বৰা: টেচনৰ পৰা ১০ কিলোমিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচ আৰু হাইল্ড নাইফ ৱাৰ্ডেন, পূবী ডিভিজন, খোৰদা, জি: পূবী (উৰিষ্যা)।	খৰালি মহীমা সৰু সৰু দৰ্শন উপবন
শেখাৰ অভয়াৰণ্য	নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, শৰ পহ, আৰু গৌওৰ।	ভূবনেশ্বৰৰ পৰা ৩৫০ কিলোমিটাৰ আৰু হিৰা-কুড় টেচনৰ পৰা ১০ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচ আৰু হাইল্ড নাইফ ৱাৰ্ডেন, চৰলপুৰ ডিভিজন, পো: চৰলপুৰ জি: চৰলপুৰ (উৰিষ্যা)।	খৰালি মহীমা সৰু সৰু দৰ্শন উপবন

(১)

বন্দনকানন অভয়াবণা হাতী, বাঘ, সাহব-কুটুকী বাঘ,
(পূৰী) যক্ষ্মাল ইত্যাদি ।

(২)

বাংচেন্দ্ৰজেনা হিৰ বাঘ, গোৰা ফুটুকী বাঘ,
অভয়াবণা সৰ্বল কেট্, বিটুৰং
হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক, বেড
পাঙা, ভিন্নতৰ বনবীয়া পাৰ, নীলাভেড়া, ছেৰাও, গড়াল,
টাকিন, কন্তৰী হৰিণ, দেওভৰিক, পাট্টুছ,
হাইঠা আৰু অলানী
পৰ্বতীয়া পক্ষী ।

(৩)

ভুবনেশ্বৰৰ পৰা যাব
পাবি ।

ছিক্কিম

বাগ্পুৰ বা বিমান বন্দৰৰ
পৰা গেন্টকলৈ ১৪৮
কিলোমিটাৰ দূৰ ।

(৪)

হাইল্ড নাইফ হাৰ্ডেন
পূৰী ডিভিজন, ধোবদা
স্বিঃ পূৰী (উৰিষ্যা) ।

চিক্ হাইল্ড নাইফ,
হাৰ্ডেন. (ছিক্কিম)
গেন্টক ।

(৫)

খৰানি সাহ কেইটা দৰ্শনৰ বাবে
অনুকূল ।

চোপ্ৰেৰ অক্টোবৰ সাহ দৰ্শনৰ
বাৰে ভাল ।

উত্তৰ প্ৰদেশ

কৰবেট নেচনেল হাতী, ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ,
পাৰ্ক সাহব-কুটুকী বাঘ, নীলগাই,
শৰ পহু, ফুটুকী হৰিণ,
বনবীয়া-শুহৰি, কেনটাই পহু
ব'ৰা চৰাই, বঙা বন-কুৰা,
শ্ৰেণ্ডভৰিক, ঘৰিয়াল, বগৰ,
গছাৰ আৰু চাৰি শিঙীয়া
গেন্টলপ্ ।

নাইনিভালৰ পৰা ১৩০
কিলোমিটাৰ আৰু বান-
গপৰ ষ্টেচনৰ পৰা ৫০
কিলোমিটাৰ নিলগত
অবস্থিত ।

নবেদৰ সাহব পৰা বেই সাহ
পৰ্বত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
দুধুয়া নোচনেল পাৰ্ক	শ্ৰীমঙ্গল-পুৰীয়া বাঘ, নাহব-কুটুকী বাঘ, মটি-ভালুক (মুখ বিয়েৰ) শব-পহ, কুটুকী ছবিণ, খাটয়া ছবিণ, সুগৰী পহ, নীলপাই, বন কুকুৰা আৰু কেণ্ডবিক ।	লক্ষ্মীৰ পৰা ২৫০ কিলো-মিটাৰ আৰু দুধুয়া ষ্টেচনৰ পৰা ৪ কিলো-মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত ।	হাইল্ড লাইক হাৰ্ডিন, খেৰি অকল, লক্ষীমপুৰ, খেৰি (উত্তৰ ব্ৰহ্মণ)	নবেৰৰ মাহৰ পৰা মেই মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত ।
গোবিন্দ পত-বিহাৰ	হিমালয়ৰ ক'লা ভালুক, হিমালয়ৰ দুগা-ভালুক, হিম-বাঘ, ভাঙাল, কছৰী ছবিণ, শাব, ছেবাও, গড়াল, নাহব-কুটুকী বাঘ, শব-পহ, বনৰীয়া গাহৰি, বনাল, কেণ্ডবিক, হিম হাইঠা, সেউজীয়া হাইঠা ইত্যাদি ।	শিল্পীৰপৰা ৪০০ কিলো-মিটাৰ নিলগত আৰু ডেবাডুন বেনৰে ষ্টেচনৰ পৰা ২২৫ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত ।	হাইল্ড লাইক হাৰ্ডিন, ডেবাডুন অকল, ডেবাডুন, জি: উত্তৰ কানি (উত্তৰ ব্ৰহ্মণ)	চেণ্ডেৰ-অকলৰ আৰু মেই জুন মাহ দৰ্শনৰ অনুকূল ।
নশাদেবী অভয়াৰণ্য (প্ৰজ্ঞাপিত বাহীৰ উপাণ)	হিমালয়ৰ ক'লা-ভালুক, হিমালয়ৰ দুগা-ভালুক, হিম-বাঘ, ভাঙাল, কছৰী ছবিণ, শাব, ছেবাও, গড়াল, নাহব-কুটুকী বাঘ, শব-পহ, বনৰীয়া গাহৰি, বনাল, কেণ্ডবিক, হিম হাইঠা, সেউজীয়া হাইঠা ইত্যাদি ।	ৰবিকেশ বেনৰে ষ্টেচনৰ পৰা বাহেৰে যাব পাৰি ।	হাইল্ড লাইক হাৰ্ডিন, ডেবাডুন অকল, ডেবাডুন, জি: চামনি (উত্তৰ ব্ৰহ্মণ)	চেণ্ডেৰ-অকলৰ আৰু মেই জুন মাহ দৰ্শনৰ উপযুক্ত ।

(১) বাঙ্গালী অভয়াবণ

(২)

হাতী, ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ ফুটুকী বাঘ, মাটি ভালুক নীল-গাই, শবপহ, ফুটুকী হৰিণ, বনবীয়া গাহৰি, কেটেলা পহ, ম'ৰা চৰাই, বঙা বন-কুকুৰা, আক ডবিক ।
ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ, ফুটুকী-নাহ, হাতী, মাটি-ভালুক নীলগাই, শবপহ, ফুটুকী-হৰিণ বনবীয়া গাহৰি, কেটেলা পহ, ম'ৰা চৰাই, বঙা বন-কুকুৰা, সেউজডিক ।

মিত্ৰৰ অভয়াবণ

(৩)

দিল্লীৰপৰা ২০০ কিলো-মিটাৰ আৰু হৰিষাৰ বেলেৱে ষ্টেচনৰ পৰা। যাত্ৰা ৫ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত ।
অৱস্থিত ।
দিল্লীৰপৰা ২০০ কিলো-মিটাৰ আৰু হৰিষাৰ বেলেৱে ষ্টেচনৰ পৰা ৫ কিলোমিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত ।

(৪)

বাইল্ড লাইক বাৰ্ডেন, ডেৰাডুন মণ্ডল, ডেৰাডুন জি: ডেৰাডুন (উত্তৰপ্ৰদেশ)

(৫)

নৰেঘৰ মাহৰ পৰা সেই মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

বাইল্ড লাইক বাৰ্ডেন, ডেৰাডুন মণ্ডল, ডেৰাডুন জি: ডেৰাডুন (উত্তৰপ্ৰদেশ)

নৰেঘৰ মাহৰপৰা সেই মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

কিৰাণপুৰ অভয়াবণ

আমগুটি (নক্কো) বিমান বন্দৰৰ পৰা ২৫০ কিলো-মিটাৰ দূৰ আৰু নাইনি-ডালৰ পৰা যাত্ৰা ১২ কিলোমিটাৰ ।
ঢেঁকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, শবপহ, দল-হৰিণ, ফুটুকী হৰিণ, খটীয়া-হৰিণ, মূগুৰী পহ, নীলগাই, ম'ৰা চৰাই, বন-কুকুৰা আৰু ডবিক জাতীয় পক্ষী ।

বাইল্ড লাইক বাৰ্ডেন, বেৰি মণ্ডল, লক্ষীমপুৰ বেৰি (উত্তৰপ্ৰদেশ)

নৰেঘৰ মাহৰ পৰা সেই মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

কেন্দৰনাথ অভয়াবণ

হিৰাগল ক'লা-জালুক, হিৰা-দলৰ মূগা-ভালুক, দিব বাঘ, ভকটাল, কড়ৰী হৰিণ, গাম, হেৰাঙ, গঁড়াল ।

ভিভিজেন্স ফৰেষ্ট অফিচাৰ, কোলাৰ নথ ফৰেষ্ট ভিভিজেন্স, কোলাৰ নথ (উত্তৰপ্ৰদেশ)

ফেব্ৰুৱাৰী মাহৰ পৰা সেই মাহলৈ এই পোটেই ছোৱা। সময় দৰ্শনৰ অনুকূল ।

(୧) ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରଭା ଅଭରାବଣୀ	(୨) ଟେକିଆ-ପତ୍ତୀୟା ବାସ, ନାହବ-କୁଟୁକୀ ବାସ, ଶବପତ, ଶେଡେଲ, ଯାଲି-ତାଲୁକ, ନୀଳଗାଈ, ନ'ବା ଚବାଇ ଇତ୍ୟାଦି ।	(୩) ବାମାନ-ମୀନ ପବା ୬୫ କିଲୋମିଟାର ଆନ୍ତରତ୍ତ ଅବସ୍ଥିତ ।	(୪) ଡିଭିଜନେଲ କ୍ଷେତ୍ର ଅଫିଟାର, ବାମାନମୀ ଡିଭିଜନ, ଖି: ବାମାନମୀ (ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ) ।	(୫) ଡେପୁଟିର ନାହବପବା ସେଇ ନାଟୁଲେ ଏହି ଫୋଟୋ ଡ୍ରୋ। ସମସ୍ତ ଚର୍ଚ୍ଚନା ଉପସନ୍ଧାନୀ ।
କାଟିନିଗାସାଟ ଅନ୍ତରାବଣୀ	ଟେକିଆ-ପତ୍ତୀୟା ବାସ, ନାହବ-କୁଟୁକୀ ବାସ, ତାଲୁକ, କୁଟୁକୀ ହରିଦ ।	ନାକ୍ସୋ, ବାମାନ ବନ୍ଦବଦପବା ଆକ କାଟିନିଗାସାଟ ଷ୍ଟେସନର ପବା ଇୟାଟିନ ଯାସ ପାରି ।	ହାଇଲ୍ଡ ନାହିକ ବାର୍ଡେନ ଇଷ୍ଟାର୍ବୁ ବିଜ୍ଞାନ, ଗଞ୍ଜା (ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ) ।	ନବେବ ନାହିଲ ପବା ସେଇ ନାହ ପର୍ବତ ଚର୍ଚ୍ଚନାର ବାବେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସମସ୍ତ ।
ବାବିପୁର ଅଭରାବଣୀ	ଟେକିଆ-ପତ୍ତୀୟା ବାସ, ନାହବ-କୁଟୁକୀ ବାସ, ବନବୋଲା, ଶବ-ପତ, ହାରେନା, ଶେକ ଶିରାନ, ବଞ୍ଚା ଶିରାନ, କୁଟୁକୀ ହରିଦ, ଚିକନୁବା, କୁଟୁକୀ ଇତ୍ୟାଦି ।	ଏନାହାଲର ପବା ଇୟାଟିନ ବଟିରେବେ ଯାସ ପାରି ।	ଡିଭିଜନେଲ କ୍ଷେତ୍ର ଅଫିଟାର, ବାମାନ ଡିଭିଜନ, ବାମାନ (ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ) ।	ନବେବ ନାହିଲ ପବା ସେଇ ନାହ ପର୍ବତ ଚର୍ଚ୍ଚନାର ବାବେ ଉପସନ୍ଧାନୀ ସମସ୍ତ ।
ଚିମା ଅଭରାବଣୀ	ଟେକିଆ-ପତ୍ତୀୟା ବାସ, ନାହବ-କୁଟୁକୀ ବାସ, ତାଲୁକ, ହାତୀ, କୁଟୁକୀ ହରିଦ, ଶବପତ, ଗଞ୍ଜା, ନୀଳଗାଈ ଇତ୍ୟାଦି ।	ଦିନି ଆବ ହରିଦାବଦ ପବା ଯାସ ପାରି ।	ହାଇଲ୍ଡ ନାହିକ ବାର୍ଡେନ ବଟି ହାବା ନଂ ୭୭୭ ଖଟି ହାବା ଖି: ଗାଈରାନ (ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ) ।	ନବେବ ନାହିଲ ପବା ସେଇ ନାହ ପର୍ବତ ଚର୍ଚ୍ଚନାର ବାବେ ଉପସନ୍ଧାନୀ ସମସ୍ତ ।
ବହାବୀର ବାବୀ ଅଭରାବଣୀ	ନାହବ-କୁଟୁକୀ ବାସ, ନୀଳ ଖାଈ, ଶବ ପତ, ତାଲୁକ, କୁଟୁକୀ-ହରିଦ, ଚିକନୁବା, କୁଟୁକୀ, କ'ନା ତାଲୁକ ଇତ୍ୟାଦି ।	କାମପୁରର ପବା ଇୟାଟିନ ଗୋରାବ ମୁରିବା ଆହେ ।	ଡିଭିଜନେଲ କ୍ଷେତ୍ର ଅଫିଟାର, ବୁଲେନଖାଲ କ୍ଷେତ୍ର ଡିଭିଜନ, ବାମାନ (ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ) ।	ନବେବ ନାହିଲ ପବା ସେଇ ନାହ ପର୍ବତ ଚର୍ଚ୍ଚନାର ବାବେ ଉପସ୍ତୁତ ସମସ୍ତ ।

(১) চাৰাল অভয়াৰণ্য

(২) ধৰিয়াল আৰু মগৰ।

(৩) লক্ষ্ণৌৰ পৰা ইয়াটল

বোৱাৰ সুবিধা আছে।

(৪)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ চাৰাল চেঞ্চা-ৱাৰী, লক্ষ্ণৌ (উত্তৰ প্ৰদেশ)

(৫)

বহুবৰ যেই কোনো সময়তে যাব পাৰি।

বীৰ মতিবাগ্ অভয়াৰণ্য

নীলগাই, বনৰীয়া গাহৰি, খটীয়া হৰিণ, শহা গহ, ম'ৰা চৰাই, নানাবিধৰ অন্যান্য বনৰীয়া চৰাই।

পাটিয়ালাৰপৰা আঠ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত।

বীৰ ভোনাৰহৰী অভয়াৰণ্য

নীলগাই, বনৰীয়া গাহৰি, খটীয়া হৰিণ, শহা গহ, ম'ৰা চৰাই, নানা বিধৰ অন্যান্য বনৰীয়া চৰাই।

পাটিয়ালাৰ পৰা ১২ কিলোমিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত।

আৱহাৰ অভয়াৰণ্য

কৃষ্ণাৰ, শহা গহ, ডবিক জাতীয় চৰাই, হাইঠা, কপৌ ইত্যাদি।

কিবোজপুৰৰ পৰা ১৩৭ কিলোমিটাৰ আৰু আৱ-হাৰ ষ্টেচনৰ পৰা ১৬ কিলোমিটাৰ নিলগত।

হাৰিক হেড্ হাৰ্কচ

নীলগাই, বনৰীয়া গাহৰি, বনৰীয়া হাঁহ, কুট, দেওৰাজ হাঁহ, অন্যান্য পানীত চৰি বুৰা বিধৰ বনৰীয়া চৰাই।

চণ্ডীগড়ৰ পৰা ৪০ কিলোমিটাৰ আৰু কপাৰ পৰা কেতু কিলো-মিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত।

সুৰনা লেক্ চেণেৱাৰী

নানাবিধৰ পানীত চৰি বুৰা চৰাই।

চণ্ডীগড়।

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, চণ্ডীগড় (চণ্ডীগড়)।

বহুবৰ সকলো সময় দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত।

১১

(১)

(২)

(৩)

(৪)

(৫)

টুন্ দাহ অভয়াৰণ্য

ধাৰ, যুগা ভালুক, কলা ভালুক,
কস্তুরী হৰিণ, গড়াল, ছেৰাও,
আইবেল, হিমবাহ, নাহৰ
কুটুকী বাঘ, উইজেল, মাৰ্টেন,
চিভেট, ফক্স, মনাল, টাৰ্গ'পান
ডব্লিফ, চাকৰ ইত্যাদি ইত্যাদি।

এখিল মাহৰ পৰা জুন মাহলৈ
আৰু চেণ্ডেবৰ অক্টোবৰ মাহ
দৰ্শনৰ বাবে উপযোগী।

কুণ্ টি অভয়াৰণ্য

যুগা-ভালুক, ক'লা-ভালুক,
হিমালয়ৰ ধাৰ, কস্তুরী হৰিণ,
আইবেল, গড়াল, ছেৰাও,
হিমবাহ, নাহৰ কুটুকী বাঘ,
মাৰ্টেন, চিভেট, বেক্ শিয়াল,
বামশৰ, ডব্লিফ, কক্ লাছ,
চাকৰ, মনাল, ট্ৰেগ'পান।

এখিল মাহৰ পৰা জুন মাহলৈ
আৰু চেণ্ডেবৰ-অক্টোবৰ মাহ
দৰ্শনৰ বাবে উপযোগী।

কিলাটপ্ আৰু ঝাণ্
জাৰ অভয়াৰণ্য

গড়াল, ছেৰাও, ক'লা-ভালুক,
সুগৰী পহু, হিমবাহ, মাৰ্টেন,
চিভেট, ফক্স, বামশৰ, (ফ্লাইং
ফক্স) কক্ লাছ, কলিছ
(ডব্লিফ জাতীয় চবাই) চিবো
ইত্যাদি।

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, চাফা ডিভিজন
জি: চাফা (হিমালয় প্ৰদেশ)

এখিল, মেই, জুন, চেণ্ডেবৰ,
অক্টোবৰ মাহ দৰ্শনৰ উপযুক্ত।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
নেৰগো আৰু উইলস কাৰো অভয়াৰণ্য	গড়াল, ছেৰাও, ক'লা ভালুক, কন্তৰী হৰিণ, নাঙ্গু-কুটুকী বাঘ, হিমবাঘ, ব'ৰ্চেন, ফক্স, চিভেট ফ্লাইং ফক্স, মনাল, কলিঙ্গ, কক্‌লাছ, চিৰো ইত্যাদি ইত্যাদি।	পাঠানকোটিৰ পৰা ১৫৫ কিলোমিটাৰ দূৰত অৰু- চিভেট আৰু ছগিলৰ পৰা ১৩৭ কিলোমিটাৰ দূৰত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, নান্দি ডিভিজন জিলা-মান্দি (হিমাচল প্ৰদেশ)।	এপ্ৰিল মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত আৰু ডিচেম্বৰ জানুৱাৰী মাহ দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত।
চিকৰী দেৱী অভয়াৰণ্য	গড়াল, ছেৰাও, ক'লা ভালুক, সুগৰী, পহু, কন্তৰী হৰিণ, নাহৰ কুটুকী বাঘ, হিমবাঘ, মাৰ্চেন, চিভেট, ফক্স, ফ্লাইং ফক্স, মনাল, কলিঙ্গ, চিৰো, চাকৰ, পাটুই ইত্যাদি।	ভোনটাৰ পৰা ১৬০ কিলোমিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত। কিৰাটপুৰ চাহেব চিলাৰ পৰা ১৮৭ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, সুন্দৰ নগৰ ডিভিজন, জিলা-মান্দি (হিমাচল প্ৰদেশ)।	এপ্ৰিল মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত আৰু ডিচেম্বৰ জানুৱাৰী মাহ দৰ্শনৰ অনুকূল।
শালি অভয়াৰণ্য	ক'লা ভালুক, সুগৰী, পহু, গড়াল, হিমবাঘ, নাহৰ-কুটুকী বাঘ, মাৰ্চেন, চিভেট, ফক্স, ফ্লাইং ফক্স, কলিঙ্গ, চাকৰ, পাটুই।	ভোনটাৰ পৰা ১৬০ কিলোমিটাৰ আৰু চণ্ডীগড়ৰ পৰা ১৬৭০ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত। কিৰাটপুৰ চাহেবৰ পৰাও ১৭০ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, সুন্দৰনগৰ ডিভিজন, জিলা মান্দি (হিমাচল প্ৰদেশ)।	এপ্ৰিল মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত আৰু ডিচেম্বৰ জানুৱাৰী মাহ দৰ্শনৰ উপযোগী।

(১) পোবিল সাগৰ অভ্যাসৰণ্য	(২) মেওঁহাঁহ, মেওঁহাঁহ আৰু ক'চন প্ৰভৃতি পানীত চৰি কৰা বিধৰ চৰাই।	(৩) চঙীপড়ৰ পৰা ১২৫ কিলোমিটাৰ আৰু কিৰাটপুৰ চাহেবৰ পৰা ৬৪ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত।	(৪) তিভিজনেন কৰেট অকিচাৰ, বিনাসপুৰ তিভিজন জিলা-বিনাসপুৰ (হিমাচল প্ৰদেশ)।	(৫) বহুবৰ সকলো সময় উপযুক্ত।
বীণায়না মেৰী অভ্যাসৰণ্য	ক'লা ভালুক, গুৰ্গবী পহু, খৰপহু, বনৰীয়া গাহৰি, নীল গাই, হিবৰাষ, নাহৰ-ফুটী, ৰাঘ, বাৰ্টেন, চিভেট, ফল, ফ্লাইং ফল, বঙা বন-ফুৰা, কলিঙ্গ, পাফিছ, ইত্যাদি ইত্যাদি।	চঙীপড়ৰ পৰা ১৮০ কিলোমিটাৰ আৰু কিৰাট- পুৰ চাহেবৰ পৰা ২১ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত।	তিভিজনেন কৰেট অকিচাৰ, বিনাসপুৰ তিভিজন জিলা- বিনাসপুৰ (হিমাচল প্ৰদেশ)।	বহুবৰ সকলো সময় উপযুক্ত।
কাকৰণ আৰু হাব- ওঁ অভ্যাসৰণ্য	ক'লা ভালুক, গুড়াল, হিব- ৰাঘ, নাহৰ-ফুটী ৰাঘ, বাৰ্টেন, চিভেট, ফল, ফ্লাই ফল, মুগৰী পহু, ডবিক, বঙা বন- ফুৰা, পাফিছ, ইত্যাদি ইত্যাদি।	চঙীপড়ৰ পৰা ১১০ কিলোমিটাৰ আৰু চিন্- নাৰ পৰা ৫০ কিলো- মিটাৰ দূৰ।	তিভিজনেন কৰেট অকিচাৰ, কুনিহাৰ ভিভি- জন, জিলা-চনান্ (হিমাচল প্ৰদেশ)।	বহুবৰ সকলো সময় উপযুক্ত।
পৰাংখাটি অভ্যাসৰণ্য	গুড়াল, ছেৰাও, ক'লা ভালুক, নাহৰ-ফুটী ৰাঘ, চিভেট, বাৰ্টেন, ফ্লাই ফল, বনান, কলিঙ্গ, ক'লাছ ইত্যাদি ইত্যাদি।	চঙীপড়ৰ পৰা ৩১৬ কিলোমিটাৰ আৰু চিনা হেলিপেডৰ পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ।	তিভিজনেন কৰেট অকিচাৰ, কুনিহাৰ ভিভি- জন, জিলা-কিনাওৰ, (হিমাচল প্ৰদেশ)।	এখিল সাহৰ পৰা কুুন সাহ পৰ্বত আৰু মেওঁহাঁহৰ অটোৰ সাহৰ দৰ্শনৰ উপযোগী।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
চিলি অভয়াৰণ্য	স গৰী পহ, নাহৰ-কটকী বাঘ, হিৰবাৰ, মাৰ্টেন, চিটেট, ফল, ফ্লাইং ফল, চাকৰ, কনিজ, পাটিল ইত্যাদি ইত্যাদি।	চণ্ডীপড়ৰপৰা ৬৪ কিলোমিটাৰ আৰু চ'না-নৰ পৰা যাত্ৰ ৫ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিভিজনৰ ফৰেষ্ট অফিচৰ চ'না ডিভিজনৰ স্থানাংক চানাল (হিমালয় প্ৰদেশ)।	আৰ কনিজ বাহিৰে বহুতৰ বাকী আটাইবোৰ সৰু দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল।
চিলি বাটৰ চাপ্ৰাই কেচৰেন্ট এবিয়া	গড়াল, ছেবাও, স গৰী পহ, হিৰবাৰ, নাহৰ কটকী বাঘ, মাৰ্টেন, হিল ফল, ফ্লাইং ফল, কনিজ, ক'লাছ ইত্যাদি।	চণ্ডীপড়ৰপৰা ১১৬ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডেপুটি টেক্সটাইল্ড নাইক হাউচ, চিমলা, (হিমালয় প্ৰদেশ)।	আৰ কনিজ বাহিৰে বহুতৰ বাকী সকলো সৰু দৰ্শনৰ অনুকূল।
চালৰা অভয়াৰণ্য	গড়াল, স গৰী পহ, ক'লা ভালুক শৰপহ, কছাৰী ছবিণ, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, মাৰ্টেন, চিটেট কেট, ফ্লাইং ফল, কনিজ, ক'লাছ, চাকৰ, মনাল ইত্যাদি।	চণ্ডীপড়ৰপৰা ১২৪ কিলোমিটাৰ আৰু চিমলা হেলিপেডৰ পৰা ১২৫ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, চপাল ডিভিজন, (হিমালয় প্ৰদেশ)	এপ্ৰিল মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত আৰু পুনৰ চেপ্তেম্বৰ অক্টোবৰ মাহটো দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময়।
দাৰলাঘাট অভয়াৰণ্য	গড়াল, হিমবাৰ, স গৰী পহ, মাৰ্টেন, চিটেট কেট, ফ্লাইং ফল, চাকৰ, কনিজ, পাটিল ইত্যাদি।	চণ্ডীপড়ৰপৰা ১০০ কিলোমিটাৰ আৰু চিমলাৰ পৰা ৪০ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, কনিহাৰ ডিভিজন, জি: চ'না (হিমালয় প্ৰদেশ)	বহুতৰ সকলো সময় অনুকূল।
বাৰ্চচাৰ আৰু চিতকুল অভয়াৰণ্য	ভাঙাল, গড়াল, ক'লা ভালুক, মুগা ভালুক, নাহৰ-কটকী বাঘ, মাৰ্টেন, ফ্লাইং ফল, মনাল, ক'লাছ, চাকৰ ইত্যাদি।	চণ্ডীপড়ৰ পৰা ৩৮৬ কিলোমিটাৰ আৰু চিমলা হেলিপেডৰ পৰা ২৭০ কিলোমিটাৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, কিনাণ্ডাৰ ডিভিজন, জিলা: কিনাণ্ডা (হিমালয় প্ৰদেশ)।	এপ্ৰিল মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত পুনৰ চেপ্তেম্বৰ-অক্টোবৰ মাহটো দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময়।

(১)

নিপা-শাচনা:
অভয়াবণ্য

(২)

ভাটাল, আইবেজ, গড়াল,
নাহব-ফুটকী বাঘ, মাটেন,
ফ্লাইং ফক্স, বনাল, কক্‌নাছ
শ্রোকব, চাকব ইত্যাদি
ইত্যাদি।

বেথুকা অভয়াবণ্য

গড়াল, শবপহ, সুগরী পহ,
বনরীয়া গাছবি, নাহব-ফুটকী
বাঘ, মাটেন, চিভেট কেট,
ফ্লাইং ফক্স, ম'বাচবাই, ভবিক
পাফিঙ্ক, বঙা বন-কুৰা
ইত্যাদি ইত্যাদি।

চিব্বাল-বাং
অভয়াবণ্য

গড়াল, শবপহ, সুগরী পহ,
বনরীয়া-গাছবি, নাহব-ফুটকী
বাঘ, মাটেন, চিভেট, কেট,
ফ্লাইং ফক্স, ম'বা চবাই, কনিজ
বঙা বন-কুৰা, পাফিঙ্ক ইত্যাদি।

মানালি অভয়াবণ্য

গাং, গড়াল, ছেবও, ক'লা
ভালুক, নাহব-ফুটকী বাঘ,
চিভেট, মাটেন, ফ্লাইং ফক্স,
কনিজ, কক্‌নাছ, চাকব।

(৩)

চণ্ডীগড়ৰ পৰা ৩৯০
কিলোমিটাৰ আৰু চিৰনা
হেলিপেডৰ পৰা ২৭৫
কিলোমিটাৰ দূৰত
অৱস্থিত।

দিল্লীৰপৰা ২৫৪ কিলো-
মিটাৰ, নাহান আৰু আশা-
নাৰ পৰা ১২৫ কিলো-
মিটাৰ নিৰপত্তা অৱস্থিত।

(৪)

ডিজিভৰ্ণেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, কিলোমিটাৰ ডিভি-
জন, জি: কিলোমিটাৰ
(হিমাচল প্ৰদেশ)।

ডিজিভৰ্ণেল ফৰেষ্ট অফি-
চাৰ, বাজগড় ডিভিজন
জি: শিবমুৰ
(হিমাচল প্ৰদেশ)।

(৫)

এণ্ডাল নাহব পৰা জুন নাহ
পৰ্বত আৰু পুনৰ চেণ্ডেব
অক্টোবৰ নাহ পুটা পৰ্জনৰ বাবে
অনুকূল সময়।

গোটেই বছৰেই পৰ্জনৰ বাবে
অনুকূল।

গোটেই বছৰটোৱেই পৰ্জনৰ
বাবে অনুকূল সময়।

ডিজিভৰ্ণেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, নাহান ডিভিজন
জি: শিবমুৰ (হিমাচল
প্ৰদেশ)।

ডিজিভৰ্ণেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ,
কুল ডিভিজন, জি: কুল
(হিমাচল প্ৰদেশ)

এণ্ডাল, বেই, জুন, চেণ্ডেব
আৰু অক্টোবৰ নাহ পৰ্জনৰ
উপযুক্ত।

(১)

কিয়াছ অভয়াবণ্য

(২)

ধাৰ, গড়াল, ছেৰাও, ক'লা
ভালুক, নাহৰ-ফটুকী বাঘ,
চিভেট, মাৰ্চেন্ট, ফ্লাইং ফক্স,
কনিজ, ককলাছ, চাকৰ
পাট্ৰিছ ইত্যাদি ।

খোঁখান অভয়াবণ্য

ধাৰ, গড়াল, ছেৰাও, ক'লা
ভালুক, নাহৰ-ফটুকী বাঘ,
চিভেট, মাৰ্চেন্ট, ফ্লাইং ফক্স,
কনিজ, ককলাছ, চাকৰ ।

কাঞ্চন
অভয়াবণ্য

ধাৰ, গড়াল, ছেৰাও, ক'লা,
ভালুক, নাহৰ-ফটুকী বাঘ,
মাৰ্চেন্ট, ফ্লাইং ফক্স, কনিজ
ককলাছ, চাকৰ, পাট্ৰিছ
ইত্যাদি ইত্যাদি ।

চেইল্ অভয়াবণ্য

গড়াল আৰু সুগৰী-পহ ।

খিৰখান অভয়াবণ্য

গড়াল, ছেৰাও, কলা-ভালুক
ইত্যাদি ইত্যাদি ।

(৩)

ভোনটাৰ পৰা ১০
কিলোমিটাৰ আৰু জগি-
ন্দৰ নগৰৰ পৰা ১৫৬
কিলোমিটাৰ আঁতৰত
অৱস্থিত

ভোনটাৰ পৰা ১০
কিলোমিটাৰ আৰু জগি-
ন্দৰ নগৰৰ পৰা ১৫৬
কিলোমিটাৰ আঁতৰত ।

ভোনটাৰ পৰা ৪০
কিলোমিটাৰ আৰু জগি-
ন্দৰ নগৰৰ পৰা ১৪৬
কিলোমিটাৰ নিলগত
অৱস্থিত ।

চণ্ডীগড়ৰ পৰা ৯০
কিলোমিটাৰ আৰু কান্দা-
ঘাটৰ পৰা ২০ কিলো-
মিটাৰ ।

চণ্ডীগড়ৰ পৰা যাৰ
পাৰি ।

(৪)

ভিত্তিঙ্গনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ,
কলু ডিভিজন, জিঃ কলু,
(হিমাচল প্ৰদেশ) ।

ভিত্তিঙ্গনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, কলু ডিভিজন
জিঃ কলু (হিমাচল প্ৰদেশ)

ভিত্তিঙ্গনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, কলু ডিভিজন,
জিঃ কলু (হিমাচল প্ৰদেশ) ।

ভিত্তিঙ্গনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, চোনাং ভিডি-
জ্ঞান জিলা: চোনাং
(হিমাচল প্ৰদেশ) ।

ভিত্তিঙ্গনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, কলু ডিভিজন,
জিঃ কলু (হিমাচল প্ৰদেশ) ।

(৫)

এপ্ৰিল, মেই, জুন, চেপ্তেম্বৰ
আৰু অক্টোবৰ মাহ দৰ্শনৰ
বাবে উপযুক্ত ।

এপ্ৰিল, মেই, জুন, চেপ্তেম্বৰ আৰু
অক্টোবৰ মাহ দৰ্শনৰ বাবে
প্ৰশস্ত সময় ।

এপ্ৰিল, মেই, জুন, চেপ্তেম্বৰ
আৰু অক্টোবৰ মাহ দৰ্শনৰ বাবে
উৎকৃষ্ট সময় ।

এপ্ৰিল, মেই, জুন, চেপ্তেম্বৰ
আৰু অক্টোবৰ মাহ দৰ্শনৰ বাবে
ভাল সময় ।

এপ্ৰিল, মেই, জুন, চেপ্তেম্বৰ,
অক্টোবৰ মাহ দৰ্শনৰ বাবে
উপযুক্ত ।

(১)

(২)

(৩)

(৪)

(৫)

কান্দীৰ

ভাটিপায় অভয়াৰণ্য

হাঙ্গুল, কস্তুরী-হৰিণ, ছেৰাও,
গঁড়াল, ক'লা-ভালুক, মুগা-
ভালুক, নাহৰ-ফুটুকী বাঘ
ইত্যাদি।

শ্রীমগৰৰ পৰা ২৬
কিলোমিটাৰ আৰু জামুৰ
পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ
নিলগত অৱস্থিত।

ডিবেষ্টৰ, গেইন এণ্ড
ফিচাৰিজ, শ্রীমগৰ
(কান্দীৰ)

এপ্ৰিল মাহৰ পৰা নবেম্বৰ মাহলৈ
এই গোটটি ছোৱা সময় দৰ্শন
অনুকূল।

ৰাজপাৰিবাণ
অভয়াৰণ্য

মুগা ভালুক, ক'লা ভালুক,
কস্তুরী-হৰিণ, ছেৰাও, হাঙ্গুল,
চাকৰ গড়ুডি পক্ষী কুলৰ
ঘানী।

শ্রীমগৰৰ পৰা ৬১
কিলোমিটাৰ আৰু
জামুৰ পৰা ২০০
কিলোমিটাৰ আঁতৰত
অৱস্থিত।

ডিবেষ্টৰ গেইন এণ্ড
ফিচাৰিজ শ্রীমগৰ
(কান্দীৰ)

এপ্ৰিল মাহৰ পৰা নবেম্বৰ মাহলৈ
এই গোটটি ছোৱা সময় দৰ্শন
উপযুক্ত।

শৰভাচাৰিয়া
অভয়াৰণ্য

চাকৰ পক্ষী।

শ্রীমগৰৰ পৰা ১২
কিলোমিটাৰ আৰু
জামুৰ পৰা ২০০
কিলোমিটাৰ আঁতৰত
অৱস্থিত।

ডিবেষ্টৰ গেইন এণ্ড
ফিচাৰিজ, শ্রীমগৰ(কান্দীৰ)

গোটটি বছৰটোৱেই দৰ্শনৰ
উপযুক্ত।

চোমলাই বেচিন
অভয়াৰণ্য

মুগা ভালুক, ক'লা ভালুক,
নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, কস্তুরী
হৰিণ ইত্যাদি।

শ্রীমগৰৰ পৰা ৬৭
কিলোমিটাৰ আৰু জামুৰ
পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ
দূৰ।

ডিবেষ্টৰ গেইন এণ্ড
ফিচাৰিজ শ্রীমগৰ
(কান্দীৰ)

এপ্ৰিল মাহৰ পৰা নবেম্বৰ মাহলৈ
এই গোটটি ছোৱা সময় দৰ্শনৰ
বাবে ভাল।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
কান্ধা নেচনেল পাৰ্ক	ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ- ফুটী বাঘ, মন-হৰিণ, শৰ পহ, ফুটী-হৰিণ, কৃষ্ণাব, চাওচিঙ্গা, স গৰীয়া হা, নীলগাই নিৰ্গা-হৰিণ, বা কুকুৰ, বনৰীয়া গাহাং ইত্যাদি।	মধ্য প্ৰদেশ নাগপুৰ পৰা ২৭০ কিলোমিটাৰ আৰু ভৰল পৰা ষ্টেচন পৰা ১৭০ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত।	কিন্ড ডিবেট্টৰ, কান্ধা নেচনেল পাৰ্ক, মান্ডালা (মধ্য প্ৰদেশ)	মাৰ্চি সাহব পৰা জুন সাহব দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময়।
বাৰুগড় নেচনেল পাৰ্ক	ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটী বাঘ, গৌড়ব, শৰপহ, ফুটী-হৰিণ, নীল- গাই, চিন্কাবা, সুগৰী পহ, ভালুক, বনৰীয়া গাহাং আৰু নানানিৰ বনৰীয়া চনাই।	ভৰলপুৰ পৰা ১৭০ কিলোমিটাৰ আৰু খেজু- বাহৰ পৰা ২১০ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত। উমাৰিয়া বেলৰে ষ্টেচনৰ পৰা মাৰ্চ ৩০ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিবেট্টৰ বাৰুগড় গেচ- নেল পাৰ্ক, উমাৰিয়া (মধ্য প্ৰদেশ)	নবেম্বৰ সাহব পৰা জুন সাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।
শিৱপুৰী নেচনেল পাৰ্ক	ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ- ফুটী বাঘ, মাৰ্চি ভালুক, হাংগা, শৰ পহ, ফুটী- হৰিণ, চাওচিঙ্গা, নীলগাই, কৃষ্ণাব, চিন্কাবা, বনৰীয়া গাহাং, মৰিয়াল, ইত্যাদি।	গৌৰাচিৱৰ পৰা ১২০ কিলোমিটাৰ আৰু ঝাঞ্চিৰ পৰা ৯৭ কিলো- মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত।	ডিবেট্টৰ, নেচনেল পাৰ্ক শিৱপুৰী (মধ্য প্ৰদেশ)	জানুৱাৰী, মাইন পৰা জুন সাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময়।

(১) বরী অভয়াবণ্য

(২)

চৈকীয় পতীয়া বাঘ, নাহব-
ফুটুকী বাঘ, গৌড়, শব পহ,
ফুটুকী-হরিণ, নীলগাই, সুগরী
পহ, চিন্কাবা, বনবীয়া গাহবি,
ভালুক ইত্যাদি ।

কুত্ৰি হাইলন্ত বকেলো
চেকোহাবী বা
বনবীয়া ম'হব
অভয়াবণ্য

বনবীয়া ম'হ, চৈকীয়াপতীয়া
বাঘ, নাহব ফুটুকী বাঘ, মাটি
ভালুক, নীল-গাই, শব-পহ,
ফুটুকী-হরিণ, বনবীয়া গাহবি,
গৌব, বাঃ কুকুদ, চাওচিকা,
হিল মইলা ইত্যাদি ।

ভাবুৰপিন্ধা
অভয়াবণ্য

চৈকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহব-
ফুটুকী বাঘ, গৌড়, শব পহ,
ফুটুকী-হরিণ ইত্যাদি ।

চোব্ চট্ অভয়াবণ্য

চৈকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহব-
ফুটুকী বাঘ, গৌড়, শব পহ,
ফুটুকী-হরিণ ইত্যাদি ।

পায়া অভয়াবণ্য

চৈকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহব
ফুটুকী বাঘ, শবপহ, ফুটুকী
হরিণ, গৌড়, নীলগাই,
সুগরী পহ ইত্যাদি ।

(৩)

পাছ্ মাবহিব পৰা ৩২
কিলোমিটাৰ আক
ইটাৰিছ টেচনৰ পৰা
১০৪ কিলোমিটাৰ নিল-
গত অবস্থিত ।

মানা বিমান বন্দৰ
(বায়ুপথ) পৰা ৪৯০
কিলোমিটাৰ আক ভলন-
পুৰ জংচনৰ পৰা ২০০
কিলোমিটাৰ দূৰ ।

বোনাৰাসৰ পৰা ২০০
কিলোমিটাৰ দূৰ ।

বোনাৰাসৰ পৰা ১১৫
কিলোমিটাৰ দূৰ ।

বেজোৰাহৰ পৰা ২০
কিলোমিটাৰ দূৰ ।

(৪)

চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট, বরী
চেকোহাবী, ইটাৰিছ
(যথা প্রদেশ)

চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট, কুত্ৰি
হাইলন্ত বকেলো চেকো-
হাবী, জবলপুৰ (মাজাব)
(যথা প্রদেশ)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, চোবগোজা
অধিকাৰপুৰ (যথা প্রদেশ)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, চোবগোজা,
অধিকাৰপুৰ (যথা প্রদেশ)

চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট, পায়া
চেকোহাবী, পায়া
(যথা প্রদেশ)

(৫)

জানুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহ-
দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

মাৰ্চ মাহৰ পৰা এপ্রিল মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

ডিচেম্বৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

ডিচেম্বৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

নবেম্বৰ মাহৰ পৰা বেই মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
ৰোমাক্সী অভ্যৰণ	চেকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহব ফুটুকী বাঘ, শবপহ, নীলগাই ফুটুকী হৰিণ, গৌণব, সুগৰী পহ ইত্যাদি ।	বাইপুৰৰ পৰা ২০২ কিলোমিটাৰ দূৰ আৰু বাক্সগড় বেলৰে ষ্টেচনৰ পৰা ৭০ কিলোমিটাৰ ।	চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট, গোসাঁজা চেফোৱাৰী (যৰা প্ৰদেশ)	ফেফুৱাৰী সাহৰ পৰা কেই সাহ দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময় ।
বাল্ল ৰল্ অভ্যৰণ	চেকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহব ফুটুকী বাঘ, নীলগাই, শবপহ, ফুটুকী হৰিণ ইত্যাদি ।	বাঁচিৰ (বাহাৰ) পৰা ২৪০ কিলোমিটাৰ আৰু বাইপুৰৰ (যৰা প্ৰদেশ) পৰা ৩৮৬ কিলোমিটাৰ দূৰ ।	চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট ৰাজলখল চেফোৱাৰী (যৰা প্ৰদেশ)	নাৰেখৰ সাহৰ পৰা ফেফুৱাৰী সাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে ভাল সময় ।
বানাসাৰাপাৰা অভ্যৰণ	চেকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহব- ফুটুকী বাঘ, তালুক, শবপহ, ফুটুকী হৰিণ ইত্যাদি ।	বাইপুৰৰ পৰা ১৩০ কিলোমিটাৰ ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, নৰ্থ বায়পুৰ ডিভিজন (যৰা প্ৰদেশ)	মাৰ্চ সাহৰ পৰা জুন সাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময় ।
চিৰপাৰ পকী অভ্যৰণ	নাগাবিৰৰ চবাই আৰু জানোৱাৰ ।	বাইপুৰৰ পৰা ৬৮ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, নৰ্থ বায়পুৰ ডিভি- জন (যৰা প্ৰদেশ) .	মাৰ্চ সাহৰ পৰা জুন সাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময় ।
সীতানন্দী অভ্যৰণ	চেকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহব- ফুটুকী বাঘ, শবপহ, ফুটুকী হৰিণ, বনৰীয়া গাহৰি, গৌণব সুগৰী পহ, য'ৰা চবাই ইত্যাদি ।	মানা বাইপুৰ বিমান বন্দৰৰ পৰা ১৮৬ কিলোমিটাৰ দূৰ আৰু ধানচাৰি ষ্টেচনৰ পৰা ৯৮ কিলোমিটাৰ ।	চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট, সীতানন্দী চেফোৱাৰী (যৰা প্ৰদেশ)	মাৰ্চ সাহৰ পৰা জুন সাহলৈ দৰ্শনৰ বাবে ভাল সময় ।

(১)

নবদেহী অভয়াবণা

(২)

টেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, গাছব-
ফুটুকী বাঘ, শৰপহ, চিন-
কাৰা, নীলগাই, ফুটুকী হৰিণ,
ভালুক ইত্যাদি।

(৩)

বানা সাগৰৰ পৰা ৭২
কিলোমিটাৰ দূৰ।

৪)

চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্টে নৱদেহী
চেঞ্চোৱাৰী (নৰা প্ৰদেশ)

(৪৫)

ডিচেম্বৰ মাহত পৰা মাৰ্চ মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ প্ৰশস্ত সময়।

নবদেহী অভয়াবণা

নাহৰ ফুটুকী বাঘ, শৰ পহ,
ফুটুকী হৰিণ, নীলগাই, বন-
বীয়া গাহৰি, ন'ৰা চৰাই
ইত্যাদি।

ভূপালপৰা ৭৫ কিলো-
মিটাৰ আৰু বিয়াউৰা
ষ্টেচনৰ পৰা ২৫ কিলো-
মিটাৰ নিম্নপত অৱস্থিত।

চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্টে, নৱদেহী
চেঞ্চোৱাৰী (নৰা প্ৰদেশ)

জানুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে ভাৰত সময়।

নবদেহী অভয়াবণা

টেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, গাছব-
ফুটুকী বাঘ, নীলগাই, ফুটুকী
হৰিণ, সুগৰী পহ, চিলকাৰা
ইত্যাদি।

চিৰিৰ পৰা ৬৫ কিলো-
মিটাৰ দাঁতৰত অৱস্থিত।

চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্টে, দুৰ্গা
চেঞ্চোৱাৰী (নৰা প্ৰদেশ)

নৱেম্বৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উৎকৃষ্ট সময়।

বাগ্‌দাৰা অভয়াবণা

নাহৰ ফুটুকী বাঘ, কুকুৰাৰ,
ভালুক, গৌণ্ডৰ, শৰপহ,
সুগৰী পহ, নীলগাই ইত্যাদি।

বিৰ্জাপুৰ (উত্তৰপ্ৰদেশ)
পৰা ৮০ কিলোমিটাৰ

চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্টে, বাগ্-
দাৰা চেঞ্চোৱাৰী
(নৰা প্ৰদেশ)

নৱেম্বৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে ভাৰত সময়।

পাচমাৰহী
অভয়াবণা

টেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-
ফুটুকী বাঘ, ভালুক, ফুটুকী-
হৰিণ, শৰ পহ, সুগৰী পহ,
নীল গাই ইত্যাদি।

পাপাৰিয়া বেলহে ষ্টে-
চনৰপৰা ২৫ কিলোমিটাৰ।
নাবহি চেঞ্চোৱাৰী
(নৰা প্ৰদেশ)

মাৰ্চ মাহৰ পৰা জুন
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ প্ৰশস্ত সময়

(১)

আজানাব্দ মাহ
অভয়াবধা

(২)

ঠেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, গৌড়ব,
শব-পহ, ফুটুকী হৰিণ, বন-
বীয়া পাহৰি, য'বা চৰাই
ইত্যাদি।

(৩)

ভূপালৰ পৰা ১৬৫
কিলোমিটাৰ আৰু কাব
পিবোড ষ্টেচনৰ পৰা
মাত্ৰ ৩০ কিলোমিটাৰ
নিৰাপত্ত অৱস্থিত।

(৪)

চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট, আচা-
নাক্ষ্যাব চেঞ্চাৰী
(মৰা প্ৰদেশ)

(৫)

নবেম্বৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে ভাল সময়।

মাতাপানী অভয়াবধা

ঠেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহব-
ফুটুকী বাঘ, শব পহ, ফুটুকী,
হৰিণ, নীলগাই, চিল্কাবা
ইত্যাদি।

চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট, বাত্ৰা-
পানী চেঞ্চাৰী
(মৰা প্ৰদেশ)

ফেব্ৰুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে প্ৰশস্ত সময়।

পাক অভয়াবধা

ঠেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহব
ফুটুকী বাঘ, গৌড়ব, শবপহ,
ফুটুকী হৰিণ, নীলগাই
ইত্যাদি।

ডিভিডেন্স ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, চেউনী ডিভিজন
(মৰা প্ৰদেশ)

নবেম্বৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।

নিজাবি অভয়াবধা

ঠেঁকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহব
ফুটুকী বাঘ, গৌড়ব, শব পহ,
ফুটুকী হৰিণ, নীলগাই
ইত্যাদি।

ডিভিডেন্স ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, ৰাইচেন ডিভিজন
(মৰা প্ৰদেশ)

নবেম্বৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।

পানি দাঁপৰ
অভয়াবধা

শব পহ, শূপী পহ, ফুটুকী-
হৰিণ, চিল্কাবা আৰু নানা-
বিধ পানীত চৰি ফুৰা চৰাই।

ডি.এক'ৰ্'টাইল কন-
জাৰেভেণ্ট, নান্দত
(মৰা প্ৰদেশ)

নবেম্বৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে ভাল সময়।

(১২)

খেওনি অভয়াবধা

(২)

নাছং ফুটকী বাঘ, শব পহ,
ফুটকী-হৰিণ, ভালুক, নীল
গাই ইত্যাদি ।

চান্দোবা নেচনেল

পাৰ্ক

চেন্দীয়া-পড়ীয়া বাঘ, নাছং-
ফুটকী বাঘ, মাটি ভালুক,
গৌড়, শবপহ, ফুটকী হৰিণ,
নীল গাই, চিল্কাবা আৰু
ঘৰিবাৰ ।

পাৰ্ক নেচনেল পাৰ্ক

চেন্দীয়া-পড়ীয়া বাঘ, নাছং
ফুটকী বাঘ, মাটি ভালুক,
শব-পহ, ফুটকী হৰিণ, সুগৰী
পহ, সগুচিলা, নীল গাই,
চিল্কাবা, বুৰা চৰাই, বন-
বুৰুয়া ইত্যাদি ।

নাছংগাঁও নেচনেল

পাৰ্ক

চেন্দীয়া পড়ীয়া বাঘ, নাছং-
ফুটকী বাঘ, গৌড়, মাটি
ভালুক, শব পহ, ফুটকী-
হৰিণ, সুগৰী পহ, নীলগাই
আৰু জালাখিল ঘৰপৰীদ
চৰাই

(৩)

ইলোৰ বিমান বন্দৰৰ
পৰা ১৫০ কিলোমিটাৰ ।
মহাবাষ্টি

নাগপুৰ পৰা ২০৮
কিলোমিটাৰ দূৰত,
ৰাৰোদা আৰু চম্পুৰ
বেলৰে ছেচনল পৰা ক্ৰমে
৫৬ কিলোমিটাৰ আৰু
৪৫ কিলোমিটাৰ আঁতৰত
অৱস্থিত ।

নাগপুৰ বিমান বন্দৰৰ
পৰা ১৪ কিলোমিটাৰ
নিৰপত্ত আৰু নাগপুৰ
বেলৰে ছেচনল পৰা
৬৪ কিলোমিটাৰ
আঁতৰত অৱস্থিত ।

নাগপুৰ বিমান বন্দৰৰ
পৰা ১৪৫ কিলোমিটাৰ
নিৰপত্ত অৱস্থিত ।

(৪)

চুপাৰিন্টেণ্ডেণ্ট, পেণ্ডান
চেফোৱাণী (মহা প্ৰশংসা)

ভিত্তিভগ্নেজ কলেজ
অফিস, চান্দা ভিত্তিভগ্ন,
চম্পুৰ (মহা-প্ৰশংসা)

ভিত্তিভগ্নেজ কলেজ
অফিস, নাগপুৰ ভিত্তিভগ্ন-
নাগপুৰ (মহা-প্ৰশংসা)

ভিত্তিভগ্নেজ কলেজ
অফিস, পঞ্জিয়া ভিত্তিভগ্ন-
পঞ্জিয়া (মহা-প্ৰশংসা)

(৫)

নাছং বাঘৰ পৰা ক্ৰমে
পৰ্বত পৰ্জনৰ নামে ভাৰ্জ সমুদ্র ।

মেই ভাৰ্জ ক্ৰমে
নাছং উপৰত সমুদ্র ।

মেই নাছং পৰ্জন।
বাৰে ভাৰ্জ ক্ৰমে ।

মেই নাছং পৰ্জনৰ নামে ভাৰ্জ ।

(১)

বসিভূমি
পার্ক

(২)

নাহর-ফুটকী ঘর, শব পহ,
চাওচিকা, নির্ধনি ছবিও,
বনবীয়া গ্রাহবি আক লেজু
বা হুবুয়ান বালব ।
সিহ-চাকারি আছে !

বাহ না
গাইপাব
প্রবেষ্ট

ফেঁকীয়া-পটীয়া, বাঘ, নাহর-
ফুটকী বাঘ, শব পহ, ভাঙ্গুক
সুপারী পহ, চাওচিকা, বনবীয়া
গ্রাহবি, ফুটকী ছবিও, নানাবিধ
বনবীয়া চবাই ।

ইয়াহান
অভাষণ

নাহর-ফুটকী বাঘ, বনবোলা,
নীল গাই, বনেট বেকক,
হুনয়ান বালব, শব পহ,
ফুটকী ছবিও, হায়েনা, বাঃ
কুকু, বাঘ, চিন্ কাবা, হ'লা-
চবাই, বন-কুকু, হাইচা,
পাটুই ইডাণি ।

বাধানপনী
অভাষণ

গৌড়, নাহর ফুটকী বাঘ,
শব পহ, বনবীয়া গ্রাহবি
আক নানা বিধ বনবীয়া
চবাই ।

(৩)

চাভাকোছ কয়ে পবা
২০ কিনোমিটাব খাঁড-
বড অরুহিত । হাটব
পাটীয়ে কয়ে পবা হাট
পাবি ।

নাগপুর পবা ২৬০
কিনোমিটার আক বাড-
নেবা টেচন পবা ১২৪
কিনোমিটার দুবড
অরুহিত ।

অলপাঠ নাহর গাইব
পবা ঘাঘ পাবি । ডলুনি
বাজের বেগরে টেচন
পবা ১৭ কিনোমিটার
দুব ।

পুণাব পবা ২৯০

কিনোমিটার দুব আক
কনহাশুর বেগরে টেচ-
নব ওচবেতে অরুহিত ।

(৪)

ভিভিজনেল কবেটে
অকিচাব, ববিভুনি ভিভি-
জন (কহাবাই)

ভিভিজনেল কবেটে
অকিচাব, ইয়াহান ভিভি-
ভিভিজন (কহাবাই)

ভিভিজনেল কবেটে
অকিচাব, ইয়াহান ভিভি-
জন, অলপাঠ (কহাবাই)

ভিভিজনেল কবেটে

অকিচাব, কনহাশুর ভিভি-
জন, কনহাশুর (কহাবাই)

(৫)

জানহাশী সাহব পবা মাট সাহ
কর্ণক বাবে উপবৃত্ত সময়

এফিল আক সেই সাহ কর্ণক
উপবোণী ।

এফিল আক সেই সাহ কর্ণক
বাবে জল ।

সে সাহব পবা চেগেফ সাহেল
কর্ণক বাবে উপবৃত্ত সময় ।

(২)

কাৰিগলা পক্ষীবিহাৰ মিনিভেট, পানডাইড

অভয়াবণ্য

(২)

কুই কেচাৰ, চামা (কল্যাণি)
মালৱান হুইচিং: প্ৰাচ,
ভীম্বাজ, কাঠৰোকা বা ৱাটিন-
টোকা, ব্ৰহ্মৰ তিত্তবত নাহৰ
ফুটকী নাথ, চাণ্ডচিঙ্গা আৰু
গাধৰণ হনুমান বান্দৰ দেৰি-
বলৈ পোৱা যায়।

তান্‌ছা অভয়াবণ্য

নাহৰ ফুটকী বাথ, চাণ্ডচিঙ্গা
বা চাৰি-শিঙীয়া এণ্টেলপ্‌,
ফুটকী-হৰিণ, শৰপহ, বন-
নীয়া গাছবি আৰু নাগাবিধ
ৰং বেন্ডৰ বনবীয়া চৰাই।

নাৰ্জিৰা অভয়াবণ্য

চেৰীয়া-পতীয়া বাথ, নাহৰ-
ফুটকী বাথ, পৌণ্ড, মাটি-
ভালুক, শৰ-পহ, চাণ্ডচিঙ্গা,
নাগ-পাই, ফুটকী হৰিণ,
সুগন্ধী পহ, নিগনি-হৰিণ
ম'ৰা চৰাই, বন-কুকুৰা আৰু
নাগাবিধ অন্যান্য বনবীয়া
চৰাই।

(৩)

বৰেব চান্দাক্ৰজ বিমান
বন্দৰ পৰা ৭০ কিলো-
মিটাৰ দূৰ আৰু পান-
ভেল নাগৰ বেলৱে ষ্টেচ-
চনৰ পৰা ১২
কিলোমিটাৰ।

(৪)

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, বাইপাড ভিভি-
জন, আলিবাগ (মহাবাট্ৰ)

শেই মাহ দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত।

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, চাহাপুৰ ভিভি-
জন জিলা: ধান
(মহাবাট্ৰ)
বেলৱে ষ্টেচনৰ পৰা ১৩
কিলোমিটাৰ দূৰ।

এপ্ৰিল মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।

ভিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, ভান্দাৰা ভিভি-
জন (মহাবাট্ৰ)
নাগপুৰৰ গোণপাণ্ড
বিমান বন্দৰৰ পৰা ১৬০
কিলোমিটাৰ দূৰ
আৰু গালে বেলৱে
ষ্টেচনৰ পৰা ১৪ কিলো
মিটাৰ।

(৫)

জানুৱাৰী মাহৰ পৰা এপ্ৰিল মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।

দেব অভয়াবণ্য

নাহবকুটুকী বাঘ, মাটি ভালুক
শব-পহ, নীল-পাই, কুটুকী
হবিণ, সুগুৰী-পহ, বনবীয়া
গাহবি আৰু বাঘ ।

কিন্‌ হাট্‌ অভয়াবণ্য

চেকীয়া গভীয়া বাঘ, নাহব
কুটুকী বাঘ, নীলগাই, মাটি
ভালুক, কুটুকী-হবিণ, চিন-
কাৰা, সুগুৰী পহ আৰু
বনবীয়া গাহবি ।

গ্ৰেইট ইণ্ডিয়ান

বাষ্টাৰ্ড চেঞ্চাৰাবী
গ্ৰেইট ইণ্ডিয়ান বাষ্টাৰ্ড বা
গোদবন নামৰ উলুবা
স্ৰাটীয় পকী ।

মেইজগাওঁ দেহেকুৰি

ব্লেক-বাক
চেঞ্চাৰাবী

ব্লেকবাক্ বা কুকুৰাব ।

নাগপুৰ পৰা ৮০

কিলোমিটাৰ আৰু বাল্‌ব
পৰা ৩৬ কিলোমিটাৰ
দূৰ ।

নাগপুৰ সোণগাঁও

বিমানকোঠৰ পৰা ৩৭২
কিলোমিটাৰ নিজগত
আৰু কিন্‌বাট ষ্টেচনৰ
পৰা মাত্ৰ ২ কিলোমিটাৰ
সীতহত অৱস্থিত ।

পুনা বিমান বন্দৰ পৰা

যাৰ পাৰি । শ্ৰীগণ্ডা
বেলহে ষ্টেচনৰ পৰা
৮০-৮৫ কিলোমিটাৰ
আৰু চোলাপুৰ পৰা
২০০ কিলোমিটাৰ ।

পুণা বিমান বন্দৰপৰা

যাৰ পাৰি । শ্ৰীগণ্ডা
বেলহে ষ্টেচনৰ পৰা
৮০-৮৫ কিলোমিটাৰ দূৰ ।

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট

অফিচাৰ, বাল্‌ব ডিভিজন
(মহাবাহু)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট

অফিচাৰ, ইন্‌টানাল ডিভি
জন, ইন্‌টানাল (মহাবাহু)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট

অফিচাৰ, আহমদনগৰ
আৰু চান ডিভিজনেল
ফৰেষ্ট অফিচাৰ, চোলাপুনা
(মহাবাহু)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট

অফিচাৰ, আহমদনগৰ
(মহাবাহু)

১৩৭

মে নাহ, শৰ্মনৰ বাবে উপযুক্ত ।

মেই আৰু জুন নাহ, শৰ্মনৰ
বাৰে উপযুক্ত ।

আগষ্ট আৰু চেপ্তেম্বৰ নাহ, শৰ্মনৰ
বাৰে উপযুক্ত ।

কক্‌বৰ সকলো সময়
বাৰে উপযুক্ত ।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
বাঘাব টাইপাব প্রজেক্ট	চৈকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহব ফুটুকী বাঘ, হায়েনা, বন- বোন্দা, চিত্বেট, শব পহু, ফুটুকী-হবিন্দ, নীলগাই, ভালুক, বনবীয়া গাছনি, নাগাবিধ বনবীয়া চবাই ।	জয়পুর পৰা ১৪৫ কিলোমিটাৰ আৰু তাহাই মাধপুৰ েনেৰে ষ্টেচনৰ পৰা ১১ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত ।	ফিল্ড ডিবেটব, চাবাই মাধপুৰ বাঘাব টাইপাব প্রজেক্ট (বাঁজস্থান)	জুলাই, আগষ্ট আৰু নাহব বাহিৰে বছৰ বাকী আটাই কেইটা মাহ দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল ।
চাৰিহা অভয়াৰণ্য	চৈকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহব- ফুটুকী বাঘ, হায়েনা, বন- শেকুৰী, চিত্বেট, শবপহু, চিনকাৰা, নীলগাই, চাওচিহা আৰু বিভিন্ন প্ৰকাৰ বনবীয়া পক্ষী ।	জয়পুর পৰা ১০৮ কিলোমিটাৰ আৰু আল- ৱাৰ বেলেৰে ষ্টেচনৰপৰা ২১ কিলোমিটাৰ দূৰ ।	ৱাইল্ড লাইফ ৱাৰ্ডেন, চাৰিহা অভয়াৰণ্য (বাঁজস্থান)	জুলাই, আগষ্ট আৰু মাহব বাহিৰে বছৰ বাকী আটাই কেইটা মাহ দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত ।
ভাবতপুৰ পক্ষী- বিহাৰ অভয়াৰণ্য	চাইবেৰিয়ান ফ্ৰেইগ, পানী- কাউনী, সৈকলা, শৰিয়বি, বব- চৌকোলা, শায়ুক ভঙা, আই- বিত, বগলী, কণাযুচবি, ইটা- গুৰীয়া চবাই, চাকৰ, কুট- গঙা চিলনী, বঙীন বব- চৌকোলা, বালি-মাহী, বালি- শোৰা, নাগাবিধ বনবীয়া পাতিহাঁহ, ডাউক, দলৰা আদি চবাই ।	আগ্ৰাৰ পৰা ৫০ কিলোমিটাৰ আৰু ভাবতপুৰ পৰা ২ কিলোমিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত দিল্লীৰ পৰা ১৭৬ কিলোমিটাৰ জয়পুর পৰা ১৫২ কিলোমিটাৰ আৰু মথ- নাৰ পৰা ৩৫ কিলো-	ডেপুটি চীফ ৱাইল্ড লাইফ ৱাৰ্ডেন, ভাবতপুৰ পক্ষীবিহাৰ চৌকো- ৱানী, ভাবতপুৰ (বাঁজস্থান)	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত দায় ।

(১)

(২)

(৩)

(৪)

(৫)

কাম চৰাই ইত্যাদি ।

স্তন্যপায়ী দ্ৰৱ্যৰ ভিতৰত শব-
পহ, ফুটুকী হৰিণ, নীলগাঁহি,
কুকুৰাৰ, বনৰীয়া গাহৰি,
চিতেই কেট আদি আনোৱাৰ
পেৰিবলৈ পোৱা যায় ।

বনবিহাৰ বাকগাওঁৰ
অভয়াৰণ্য

নীল গাঁহি, ফুটুকী-হৰিণ, শব
পহ, ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ,
নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, বনৰীয়া
গাহৰি, শহাপহ আৰু নানা-
বিধৰ বনৰীয়া চৰাই ।

দৰা অভয়াৰণ্য

ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-
ফুটুকী বাঘ, শব-পহ, ফুটুকী
হৰিণ, নীলগাঁহি, বনৰীয়া-
গাহৰি, শহাপহ আৰু নানা-
বিধ চৰাই ।

অৱচানাত
অভয়াৰণ্য

নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, ফুটুকী
হৰিণ, শিয়াল, নীল-গাঁহি,
চিন্কাৰা, শহাপহ আৰু
বিভিন্ন জাতীয় চৰাই ।

মিঠাই দূৰ ।

আশাৰ পৰা ৭৫ কিলো-
মিটাৰ আৰু চলপুৰ
বেলৰে ষ্টেচনৰ পৰা
২০ কিলোমিটাৰ দূৰত
অৱস্থিত ।

অমপুৰৰ পৰা যাব পাৰি ।
কোচা বেলৰে ষ্টেচনৰ
পৰা ৫০ কিলোমিটাৰ
দূৰ ।

উদয়পুৰৰ পৰা ৬০
কিলোমিটাৰ আৰু উদয়-
পুৰ ষ্টেচনৰ পৰা ৫০
কিলোমিটাৰ নিলগত
অৱস্থিত ।

জুলাই, আগষ্ট আৰু চেপ্তেম্বৰ
মাহৰ বাহিৰে বছৰৰ বাকী
আটাই কেইটা মাহ দৰ্শনৰ বাবে
উপযুক্ত সময় ।

জুলাই, আগষ্ট আৰু চেপ্তেম্বৰ
মাহৰ বাহিৰে বছৰৰ বাকী
আটাই কেইটা মাহ দৰ্শনৰ বাবে
অনুকূল সময় ।

জুলাই, আগষ্ট আৰু
বাহিৰে বছৰৰ বাকী আটাই
কেইটা মাহ দৰ্শনৰ বাবে ভাল ।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
হাউন্ট আবু অভ্যাবণ্য	ধৰপত্ৰ, নীলগাঁই, শহা-পত্ৰ, বন-কুকুৰা, ভৰিক ইত্যাদি	আহুমেলাবাদৰ পৰা বোয়াৰ সুবিধা আছে। আবু বোত্ৰ বেলতৰ ষ্টেচনৰ পৰা ২০ কিলোমিটাৰ দূৰত্বে অবস্থিত।	হাইল্ড লাইক বেজাব হাউন্ট আবু জি: চিপিহি (বাজহান)	জুন, জুলাই আৰু আগষ্ট মাহৰ বাহিৰে বছৰ বাকী আটাই কেইটা মাহ দৰ্শনৰ উপযুক্ত।
জাল্‌চাপি অভ্যাবণ্য	কুজাৰ।	জয়পুৰ পৰা ২৫ কিলোমিটাৰ আৰু সুৰজ- গড় ষ্টেচনৰ পৰা যাত্ৰা ১২ কি: মি: নিম্নত অবস্থিত।	হাইল্ড লাইক বেজাব, তাল্‌চাপিৰ অভ্যাবণ্য, জি: চোৰো (বাজহান)	বছৰ সকলো মাহ দৰ্শনৰ অনুকূল।
কুস্তালগড় বাগাছ- পুৰ অভ্যাবণ্য	ধৰপত্ৰ, বনৰীয়া গাহৰি, নাহৰ-কুটুকী বাঘ, নীল গাঁই, বনৰীয়া গাহৰি আৰু কেইবা- বিধো বনৰীয়া চৰাই।	উদয়পুৰ পৰা ৯০ কিলোমিটাৰ আৰু উপর- পুৰ ষ্টেচনৰ পৰা ৮০ কিলোমিটাৰ।	এচিষ্টেণ্ট কনজাৰভেটৰ, কুস্তালগড়, বাগাছপুৰ অভ্যাবণ্য (বাজহান)	জুলাই, আগষ্ট আৰু চেপ্তেম্বৰ মাহৰ বাহিৰে বছৰ বাকী আটাই কেইমাহ দৰ্শনৰ বাবে ভাল।
জাহাঙ্গীৰ সাগৰ অভ্যাবণ্য	বৰিয়াল, চিল্‌কাৰা শহাপত্ৰ ইত্যাদি।	জয়পুৰ পৰা যোয়াৰ সুবিধা আছে। কোটা বেলতৰ ষ্টেচনৰ পৰা যাত্ৰা ৩০ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডেপুটি কনজাৰভেটৰ, চাহাব জেমী শ্ৰেণ্ট, জিলা-কোটা (বাজহান)	জুলাই, আগষ্ট আৰু চেপ্তেম্বৰ মাহৰ বছৰ বাকী আটাই কেইটা মাহ দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত।

ভক্তি দিবেন এবেলা
(২৩শ বিন্দু হই
গীতা জন্ম পঠিত)

(১৭)
বোধপুৰ
(বাজস্থান)

(১৮)

বোধপুৰ বিমান কোঠৰ
পৰা এইবোৰ ঠাইলৈ
যাব পাৰি। বোধপুৰ
বেলৰে ষ্টেচনৰ পৰা
৫০ কিলোমিটাৰ দূৰত
অৱস্থিত।

(১৯)

কলকাতা
যাব উপযুক্ত।

গীতা বাচ্য
অভিযাণ
মহাত্মা

বুদ্ধাব, চিনকাবা, শীলগাই
ইত্যাদি।
শ্ৰীমদ্ভগবদ্গীতা
বুদ্ধাব, চিনকাবা ইত্যাদি।

বোধপুৰ, উপপুৰ
(বাজস্থান)
বোধপুৰ, উপপুৰ
(বাজস্থান)

কলকাতা
যাব উপযুক্ত।

বোধপুৰ
পাৰ্শ্ব

হাতী, বাঘ, গঁড়, শৰপহ,
শ্ৰীমদ্ভগবদ্গীতা, সুগদী পুত,
বাং-কুকুৰ, বনবীয়া-গাহৰি,
শিয়ান, মাটি ভালুক, নাহৰ-
কুটুৰী বাঘ, চাঙাচিলা,
বালাবাৰ কেৰ্কেট, বন-
কুকুৰা, ভৰি, হাইঠা
চৰাই, চাকৰ ইত্যাদি।

কিন্ড ডিবেট, প্রজ্ঞা
টাইগাৰ, মহাত্মা
(কৰ্ণাটক)

মাৰ্চ হাৰ পৰা আগট
দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময়।

কৰ্ণাটক

বালুৰপৰা ১৯০
কিলোমিটাৰ আৰু মহা-
ভবৰ পৰা ৬৫ কিলো-
মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
বানানবাচী নেচনেল পাৰ্ক	হাতী, মাটি ভালুক, ফুটকী- হৰিণ, সুগৰী-পহু, মূগা বৰণৰ পাটুজ, চাকৰ ইত্যাদি ।	বাক্সালোবৰ পৰা ২০ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত ।	এচিষ্টেণ্ট কনষ্টাৰভেটৰ অৱ ফৰেষ্ট, ৱাইল্ড লাইফ চাৰ ডিভিজন, বাঙ্গালোব (কৰ্ণাটক)	বছৰৰ যেই কোনো সময়ত দৰ্শন কৰিব পাৰি ।
নাগৰহোল নেচনেল পাৰ্ক	হাতী, ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটকী বাঘ, ফুটকী হৰিণ, শৰপহু, মাটি ভালুক, বন-কুকুৰা, পাটুজ ইত্যাদি ।	বাক্সালোবৰ পৰা ২২০ কিলোমিটাৰ আৰু মহী- ভবৰ পৰা ৯০ কিলো- মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত । বাক্সপাটৰ পৰা ৯০ কিলোমিটাৰ আৰু বাক্সা লোবৰ পৰা ১১০ কি: দূৰত অৱস্থিত ।	এচিষ্টেণ্ট কনষ্টাৰভেটৰ অৱ ফৰেষ্ট, ৱাইল্ড লাইফ চাৰ ডিভিজন, বাক্সালোব (কৰ্ণাটক) ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, মাৰকুৰা ডিভিজন, কুৰ্গ (কৰ্ণাটক)	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহ পৰ্যন্ত এই গোটেই ছোৱা সমূহ দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত । বছৰৰ যেই কোনো সময় ।
মুখাপিৰি অভয়াৰণ্য	ঢেঁকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহৰ- ফুটকী বাঘ, শৰপহু, ফুটকী হৰিণ, মূগৰী পহু, মাটি- বালুক, ফেটীপাণ, বাঘশৰ, মাল্লাবৰ কেৰ্কেটৱা, চিভেট, নিপানি-হৰিণ ইত্যাদি ।	মাল্লালোবৰ পৰা ১২৫ কিলোমিটাৰ আৰু মহী- ভবৰ পৰা ১০০ কিলো- মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, মাৰকুৰা ডিভিজন কুৰ্গ (কৰ্ণাটক)	বছৰৰ যেই কোনো সময় ।
আৰাৰিখিতা মূৰ্গাৰন	ফুটকী-হৰিণ, বনৰীয়া গাহৰি কেটেলা-পহু, মহাপহু, শিয়াল, ডৰিক, চাকৰ, বন-কুকুৰা ইত্যাদি ।	বাক্সালোবৰ পৰা ১৬০ কিলোমিটাৰ আৰু মহী- ভবৰ পৰা ৩০ কিলো- মিটাৰ নিলগত অৱস্থিত ।	এচিষ্টেণ্ট কনষ্টাৰভেটৰ অৱ ফৰেষ্ট, ৱাইল্ড লাইফ চাৰ ডিভিজন, মহীভব (কৰ্ণাটক)	বছৰৰ যি যেই কোনো সময় দৰ্শনৰ অনুকূল ।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
শালকেটি মলিব অভয়াৰণ্য	নাহব-ফুটুকী বাঘ, কুকুৰ নেচীয়া বাঘ, মাটি ভালুক, কৃষ্ণসাব, শহাপহু, কেটনা, পহু, বনৰীয়া গাহৰি ইত্যাদি।	বাক্সাগোবৰ পৰা ৯০ কিলোমিটাৰ নিম্নপত অৱস্থিত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, নৰ্থ ডিভিজন মধ্য (কৰ্ণাটক)	খৰালি নাহ দৰ্শনৰ উপযোগী।
ঘাটাগুতা পক্ষী- বিহাৰ অভয়াৰণ্য	বৰানী, পানী-কাউৰী, দৈকনা, কণামুচৰি ইত্যাদি।	বেলগাৱৰ পৰা ৪০ কিলোমিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, পৌকাৰ ডিভি- জন, পৌকাৰ (কৰ্ণাটক)	খৰালি নাহ কেইটা দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল।
নোগো অভয়াৰণ্য	হাতী, বাঘ, শৰপহু, ফুটুকী- হৰিণ, জুপৰী-পহু, গৌওৰ, বনৰীয়া-গাহৰি, মাটি ভালুক ইত্যাদি।	বাক্সাগোবৰ বিনামৰ্কেটাৰ পৰা ৯০ কিলোমিটাৰ আৰু মহীশূৰৰ পৰা ৬০ কিলোমিটাৰ নিম্নপত বাক্সাগোবৰ পৰা ১২০ কিলোমিটাৰ দূৰ।	প্ৰাচিষ্টেণ্ট কংগ্ৰেগেচ্যন অৱ ফৰেষ্ট, ৱাইল্ড লাইফ চাৰ ডিভিজন, মালী ওৰ (কৰ্ণাটক)	খৰালি নাহ কেইটা দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল।
টঙ্গ-ভদ্রা অভয়াৰণ্য	নাহব-ফুটুকী বাঘ, কৃষ্ণসাব, চিনকাদা, ফুটুকী-হৰিণ, বন- বীয়া-গাহৰি, চাপতিঙা বা চাৰিশিঙীয়া এণ্টেলপ, শৰ-পহু মাটি-ভালুক, থেক-শিয়াল, গ্ৰাণ্ড, বাস্তাৰ্ড, উলুৰা আদি জন্তু আৰু চৰাই।	বেলগাৱৰপৰা ১৬০ কিলোমিটাৰ দূৰ আৰু বাক্সাগোবৰ বেলগে ষ্টেচনৰ পৰা মাত্ৰ ১০ কিলোমিটাৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, বেলাৰী ডিভি- জন, বেলাৰী (কৰ্ণাটক)	খৰালি নাহ কেইটা দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল।
বাণাবেলোৰ কৃষ্ণাব অভয়াৰণ্য	কৃষ্ণসাব, ফুটুকী-হৰিণ, কুকুৰ- নেচীয়া দাপ, শহাপহু আদি স্তন্যপায়ী জন্তু আৰু গ্ৰেইট ইণ্ডিয়ান বাস্তাৰ্ড নামৰ উলু-শৰা জাতীয় চৰাই।	বেলগাৱৰপৰা ১৬০ কিলোমিটাৰ দূৰ আৰু বাক্সাগোবৰ বেলগে ষ্টেচনৰ পৰা মাত্ৰ ১০ কিলোমিটাৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, ধাবছাৰ ডিভি- জন, ধাবছাৰ (কৰ্ণাটক),	বহুৰং সকলো সময়তে এইখন অভয়াৰণ্য দৰ্শন কৰিব পাৰি।

(১) মোকাদ্দিক অভয়াবণ্য	(২) হাতী, শব-পহ, বনবীয়া- গাহবি, ফেটেলনা পহ, নাহব- ফুটকী বাঘ আদি জানোৱাং ।	(৩) মাকালোৱাং পৰা ৯০ কিলোমিটাৰ নিলগত অৱস্থিত ।	(৪) ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, গোন্দাপুৰ, ডিভি- জন গোন্দাপুৰ (কৰ্ণাটক)	(৫) বহুবৰ মেই ৫।না। সময় দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল ।
শাৰদাখি উপত্যকা অভয়াবণ্য	হাতী, ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, গোঁড়ৰ, শবপহ, ফুটকী-হৰিণ সুগৰী-পহ, বনবীয়া-গাহবি, শিয়াল, বাং-কুকুৰ, ভালুক, চাৰিনিজীয়া এন্টেলপ বা চাওচিঙ্গা, মানায়াৰ কেৰ্কেটুৱা, বন-কুকুৰা, পাণ্ডুজ, সিংহ- নেজীয়া বান্দৰ, ঘৰিয়াল, কাছ, অজগৰ, ফেটসাপ আদি নানাবিধৰ সাপ ইত্যাদি ।	বাকালোৱাং পৰা ৩৫০ কিলোমিটাৰ আৰু সাগৰ ষ্টেচনৰ পৰা ৬০ কিলো- মিটাৰ দূৰত অৱস্থিত ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, সাগৰ ডিভিজন, গো: সাগৰ জি.চি.সোণ (কৰ্ণাটক)	মেঘনাৰী সাহৰ পৰা সেই গহ পৰ্যন্ত এই পোটেইখিনি সময় দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল ।
বিনিপিৰি বাসমামী অভয়াবণ্য	হাতী, গৌড়, ফুটকী-হৰিণ, সুগৰী-পহ, শব-পহ, ভালুক আৰু নাহব-ফুটকী বাঘ ইত্যাদি ।	বাকালোৱাং পৰা ১৭০ কিলোমিটাৰ আৰু মহী- ভুবৰ পৰা ৪০ কিলো- মিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত ।	এচিষ্টেণ্ট কনভাৰভেচন অফ ফৰেষ্ট, মহীভুব চাৰ্ ডিভিজন, মহীভুব (কৰ্ণাটক)	কেম্ৰাহাবলীৰ পৰা এখিল সাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ অনুকূল ।
ভয় অভয়াবণ্য	হাতী, গৌড়, নাহব-ফুটকী বাঘ, মাটি-ভালুক, শব পহ, ফুটকী-হৰিণ, সুগৰী পহ, বনবীয়া গাহবি ইত্যাদি ।	বাকালোৱাং পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ আৰু কাংসেৰ ষ্টেচনৰ পৰা ৭০ কিলোমিটাৰ দূৰ ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি চাৰ, চিক্ মাকালোৱাং ডিভিজন, চিক্ মাকালোৱাং (কৰ্ণাটক)	জালোৱাৰী সাহৰ পৰা জুন সাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে প্রশস্ত সময় ।

(১)

পেৰিয়াৰ অভয়াৰণ্য

(২)

হাতী, বাঘ, নাহৰ ফুটুকী,
বাঘ, গাং-বুকুৰ, ভালুক, শব-
পহ, সুপুৰী-পহ, নীল-গাই,
বনৰীয়া গাহৰি ইত্যাদি।

পৰষিকুলুৰ
অভয়াৰণ্য

চেকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-
ফুটুকী বাঘ, হাতী, পৌতৰ,
মাটি-ভালুক, নীলগাই, শব-পহ,
ফুটুকী হৰিণ, বৰিয়াল ইত্যাদি।

নেৰাৰ অভয়াৰণ্য

হাতী, চেকীয়া-পতীয়া বাঘ,
নাহৰ-ফুটুকী বাঘ, বনৰীয়া
গাহৰি, শবপহ, ফুটুকী-হৰিণ
নীল-গাই, নীলগিৰি পাৰ
ইত্যাদি।

প্ৰাচ-ভালুগি
অভয়াৰণ্য

হাতী, বনৰীয়া গাহৰি, ফুটুকী-
হৰিণ ইত্যাদি।

(৩)

কোচিনৰ পৰা ২০০
কিলোমিটাৰ আৰু
মাদুৰাইৰ পৰা ১৪০
কিলোমিটাৰ আঁতৰত
অৱস্থিত। বটায়াৰ বেনাৰে
ষ্টেচনৰ পৰা ১২২
কিলোমিটাৰ দূৰ।
কুইয়াটুৰৰ পৰা ৯০৫
কিলোমিটাৰ আৰু
কোচিনৰ পৰা ১৯২
কিলোমিটাৰ দূৰ। পলাচী
বেনাৰে ষ্টেচনৰ পৰা
৬০ কিলোমিটাৰ।

ত্ৰিবাংগুৰৰ পৰা ৩৮
কিলোমিটাৰ আৰু ত্ৰিবা-
ংগুৰ বোৰে ষ্টেচনৰ পৰা
১২ কিলোমিটাৰ দূৰ।

কোচিনৰ পৰা ১২০
কিলোমিটাৰ আঁতৰ কৰি-
কতে ষ্টেচনৰ পৰা ১০৪
কিলোমিটাৰ নিৰ্দ্ধৃত
অৱস্থিত।

(৪)

হাইল্ড নাইফ ৱাৰ্ডেন-
ভেচন অফিচাৰ, ট্ৰেকাডি
(কেৰেলা)

হাইল্ড নাইফ ৱাৰ্ডেন
আৰু ডি এক অ'
পৰষিকুলাং (কেৰেলা)

হাইল্ড নাইফ ৱাৰ্ডেন
আৰু ডি এক অ'
ত্ৰিবাংগুৰ (কেৰেলা)

ডিভিডগেল কৰেণ্ড
অফিচাৰ, ত্ৰিবাংগুৰ ডিভিডগেল
ত্ৰিবাংগুৰ (কেৰেলা)

(৫)

অক্সোবন মাহৰ পৰা কেই মাহ
পৰ্যন্ত পৰ্জনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।

অক্সোবন মাহৰ পৰা এপ্ৰিল মাহ
পৰ্যন্ত পৰ্জনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।

অক্সোবন মাহৰ পৰা কেই মাহ
পৰ্যন্ত পৰ্জনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।

অক্সোবন মাহৰ পৰা এপ্ৰিল মাহ
পৰ্যন্ত পৰ্জনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।

(১) উইনাৰ্ড অভয়াৰণ্য	(২) হাতী, গৌণ, শৰ পহু, ফুটুকী হৰিণ, সুগৰী পহু, বনৰীয়া গাহৰি ইত্যাদি।	(৩) ৩১০ কিলোমিটাৰ আৰু কৰিকডে ষ্টেচনৰ পৰা ১০৪ কিলোমিটাৰ নিৰ্গত ব্ৰহ্মত। কোচিং পৰা ১৬৪ কিলোমিটাৰ আৰু ত্ৰিশূৰ পৰা ৯১ কিলোমিটাৰ আন্তৰ্গত ব্ৰহ্মত।	(৪) ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, কৰিকডে ডিভি-জন আৰু ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ উই-নাৰ্ড ডিভিজন (কেৰেলা) ৱাইল্ড লাইফ প্ৰিভা-ৰ্টেচন অফিচাৰ, থোকাডি (কেৰেলা)	(৫) অক্টোবৰ মাহৰ পৰা মেই মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শন, বাবে উপযুক্ত সময়।
ইডুক অভয়াৰণ্য	হাতী, শৰপহু, গৌণ, মাটি ডালুক, বনৰীয়া গাহৰি ইত্যাদি।	হাতী, শৰপহু, গৌণ, মাটি ডালুক, বনৰীয়া গাহৰি ইত্যাদি।	ৱাইল্ড লাইফ ৱাৰ্ডেন, মাদ্ৰাছ (তামিল নাডু)	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা মেই মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শন, বাবে উপযুক্ত সময়।
গুইদি নোচনেল পাৰ্ক ফুটুকী হৰিণ, কৃষ্ণমাৰ্জ আৰু ব্ৰেক পাৰ্ক।	হাতী, গৌণ, ফুটুকী-হৰিণ, শৰ-পহু, গৌণ-পতীয়া বাঘ মাহৰ-ফুটুকী বাঘ, মাটি ডালুক বাং কুকুৰ ইত্যাদি।	হাতী, গৌণ, ফুটুকী-হৰিণ, শৰ-পহু, গৌণ-পতীয়া বাঘ মাহৰ-ফুটুকী বাঘ, মাটি ডালুক বাং কুকুৰ ইত্যাদি।	ৱাইল্ড লাইফ ৱাৰ্ডেন, মাদ্ৰাছ (তামিল নাডু)	বহুবৎ গকলো গায় দৰ্শন, বাবে উপযুক্ত সময়।
শৰুমালাই অভয়াৰণ্য	হাতী, গৌণ, ফুটুকী-হৰিণ, শৰ-পহু, গৌণ-পতীয়া বাঘ মাহৰ-ফুটুকী বাঘ, মাটি ডালুক বাং কুকুৰ ইত্যাদি।	হাতী, গৌণ, ফুটুকী-হৰিণ, শৰ-পহু, গৌণ-পতীয়া বাঘ মাহৰ-ফুটুকী বাঘ, মাটি ডালুক বাং কুকুৰ ইত্যাদি।	ৱাইল্ড লাইফ ৱাৰ্ডেন, কুইল্টাৰ (তামিল নাডু)	ফেব্ৰুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শন, বাবে উপযুক্ত সময়।
আগামালাই অভয়াৰণ্য	হাতী, গৌণ, ফুটুকী-হৰিণ, শৰপহু, গৌণ-পতীয়া বাঘ, মাহৰ-ফুটুকী বাঘ, মাটি ডালুক, বাং কুকুৰ ইত্যাদি।	হাতী, গৌণ, ফুটুকী-হৰিণ, শৰপহু, গৌণ-পতীয়া বাঘ, মাহৰ-ফুটুকী বাঘ, মাটি ডালুক, বাং কুকুৰ ইত্যাদি।	ৱাইল্ড লাইফ ৱাৰ্ডেন, কুইল্টাৰ (তামিল নাডু)	ফেব্ৰুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শন, বাবে উপযুক্ত সময়।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
মুদানখুৰাই টাইগাৰ অভয়াৰণ্য	চৌকীয়া-পতীয়া বাঘ, শৰপত, ফুটকী-হৰিণ, বনৰীয়া গাহৰি আৰু সিংহ নেজীয়া বান্দৰ।	মাদুৰাই বিনাম ফোষ্টৰ পৰা ২০৩ কিলোমিটাৰ দূৰ আৰু অহা সমুদ্ৰ বেলতৰ ষ্টেচনৰ পৰা ৪০ কিলোমিটাৰ।	বাইল্ড লাইফ হাউচ কুইয়াটৰ (ভাৰ্মিনাভু)	চৌকীয়াৰ অষ্টোবৰ আৰু নবেম্বৰ মাহ দৰ্শনৰ উপযুক্ত সময়।
পইন্ট কালিমেৰে অভয়াৰণ্য	বৃক্ষসৰ, কুটুকী, হৰিণ, বনৰীয়া গাহৰি ইত্যাদি।	টিৰচি বিনাম ফোষ্টৰ পৰা ২৩২ কিলোমিটাৰ আৰু পইন্ট কালিমেৰে বেলতৰ ষ্টেচনৰ পৰা মাত্ৰ ৫ কিলোমিটাৰ দূৰ।	বাইল্ড লাইফ হাউচ নাস্ৰাজ (ভাৰ্মিনাভু)	ডানুৱাৰী মাহৰ পৰা চেপ্তেম্বৰ মাহ দৰ্শনৰ বাবে সমকূল সমন।
ভেদাশাকল পক্ষী বিহাৰ অভয়াৰণ্য (পাৰাতাই শুৰনাগৰ)	বেলেগ বেলেগ বিধৰ পানীত চৰিহুৱা চৰাই।	মিনাষাকাম বিহাৰ কেষ্টৰ পৰা ৭০ কিলো- মিটাৰ আৰু চিঙ্গুপুত বেলতৰ ষ্টেচনৰ পৰা মাত্ৰ ২৮ কিলোমিটাৰ দূৰ।	বাইল্ড লাইফ হাউচ মাইল (ভাৰ্মিনাভু)	নবেম্বৰ মাহৰ পৰা ফেব্ৰুৱাৰী মাহ পৰ্যন্ত এই আটাই কেইটা মাহ দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।
কালাকাছ অভয়াৰণ্য	সিংহ-নেজীয়া বান্দৰ আৰু টুপী-মুনীয়া বান্দৰ প্রভৃতি দক্ষিণ ভাৰতীয় প্রাণী।	ব্রিবাশ্ৰমৰ পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ আৰু পেলা ৱাংগাই বেলতৰ ষ্টেচনৰ পৰা ২৫ কিলোমিটাৰ বিলগত অবস্থিত।	বাইল্ড লাইফ হাউচ পাম্ৰাচি (ভাৰ্মিনাভু)	বহুদূৰ যেই কোনো মাহতে এই অভয়াৰণ্য দৰ্শন কৰিবলৈ যাব পাৰি।
ভেটাজুপি পক্ষীবিহাৰ অভয়াৰণ্য	নাগ। ধৰণৰ বনৰীয়া চৰাই।	ব্রিবাশ্ৰমলৰ পৰা ২৮ পাৰি।	বাইল্ড লাইফ হাউচ বায়নাথপুত্ৰ (ভাৰ্মিনাভু)	বহুদূৰ যেই কোনো সময়তে এইখন অভয়াৰণ্য দৰ্শন কৰিব পাৰি।

নীলগিৰি বায়ো- সিফ্‌য়েৰ বিজাৰ্ভ ৰা পৰ্য্যাবৰণ সং- ক্ষিপ্ত বনভূমি (প্ৰস্তাৱিত)	সকলো বিধৰ উদ্ভিদ আৰু জীৱ-জন্তুক সংৰক্ষণ কৰি বৰাৰ বাবে তামিলনাডু, কৰ্ণা- টক আৰু কেৰেলা ৰাজ্যৰ কেইবাখনো বনভূমি।	বায়োসিফ্‌য়েৰ বিজাৰ্ভ বা পৰ্য্যাবৰণ বনভূমি: প্ৰতি-ষ্ঠাৰ ৰাৱহা ভাৰত চৰকাৰৰ পৰ্য্যাবৰণ বিভাগে কৰিছে।	চেক্ৰেটৰী পৰ্য্যাবৰণ বিভাগ ভাৰত চৰকাৰ, চাহ জাহান ৰোড, নতুন দিল্লী	দৰ্শনৰ ব্যৱস্থা এতিয়াও হৈ উঠা নাই।
পাণাল অভয়াৰণ্য	চৈকীয়া পতীয়া বাঘ, নাহৰ ফুটকী বাঘ, শৰপত, ফুটকী- হৰিণ, নীলগাই ইত্যাদি।	হায়দাৰাবাদ বিনাম কোঠৰ পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ আৰু কাজি পেট বেলৱে ষ্টেচনৰ পৰা ৬০ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, ৱাইল্ড লাইফ ৱেনেইছমেণ্ট, ৱাদাঙ্গাল (অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ)	ডিচেম্বৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময়।
এঠোৰনাগাৰা অভয়াৰণ্য	শৰপহ, চৈকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-ফুটকী বাঘ, গৌওৰ বন-বেকুৰী, কৃষ্ণাৰ ইত্যাদি।	হায়দাৰাবাদ বিনাম কোঠৰ পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ আৰু কাজিপেট ষ্টেচনৰ পৰা ৮০ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, উত্তৰ ৱাদাঙ্গাল ডিভিজন, জি: ৱাদাঙ্গাল (অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ)	ডিচেম্বৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময়।
পচাৰাৰ অভয়াৰণ্য	চৈকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ ফুটকী বাঘ, চিলকাৰা, শৰা চৰাই আৰু নানা প্ৰকাৰৰ পানীত চৰি ফুৰা পক্ষী কুলৰ প্ৰাণী।	হায়দাৰাবাদ বিনাম কোঠৰ পৰা ১২০ কিলোমিটাৰ আৰু ৱাডি- য়াৰাম বেংগেৰ ষ্টেচনৰ পৰা ৪০ কিলোমিটাৰ দূৰত অৱস্থিত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, ৱেদক ডিভিজন, জি: ৱেদক (অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ)	ডিচেম্বৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল সময়।

(১)

কাৰাল অভয়াৰণ্য

(২)

ঢোলীয়া পতীয়া বাঘ, নাহৰ-
ফুটুকী নাঘ, গৌড়ৰ, শৰপল,
ফুটুকী-হৰিণ, কৃষ্ণাৰ, বনা-
ৰীয়া গাহৰি, আন
মান্তালক ।

কলেক

পেনিকেনেৰী

পেনিকান (ধেনা), বগলী,
ফ্ৰেন্টিংগো, বটীন বনটো-
কোলা, এভোচেট, দেওহাঁহ
আৰু গঙ্গাচিলনী চৰাই ।

নীলাপাঠো পক্ষী
বিহাৰ (অভয়াৰণ্য)

গ্ৰে পৈলিকান, বগলী, পানী-
কাউৰী, দৈকলা, মণিয়ৰি,
নানা জাতীয় দেওহাঁহ
ইত্যাদি ।

কিনাৰচান
অভয়াৰণ্য

চৌদীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ-
ফুটুকী নাঘ, কৃষ্ণ-মোচীয়া
বাঘ, গৌড়ৰ, শৰ-পল, ফুটুকী-
হৰিণ, নীলগাই, ভালুক
ইত্যাদি ।

(৩)

হায়দাৰাবাদ বিমান
কোঠৰ পৰা ২৮৮ কিলো-
মিটাৰ আৰু মানচাৰি-
য়াঃ বেলেৱে ষ্টেচনৰ
পৰা ৬০ কিলোমিটাৰ
দূৰ ।

মাদ্ৰাজৰ পৰা ৯০
কিলোমিটাৰ আৰু চুলু-
পেটা বেলেৱে ষ্টেচনৰ
পৰা ৫০ কিলোমিটাৰ দূৰ ।

মাদ্ৰাজ বিমান বন্দৰৰ
পৰা ৯০ কিলোমিটাৰ
আৰু ডুনাবাৰী ক্ষেত্ৰন
বেলেৱে ষ্টেচনৰ পৰা যাত্ৰ
৪ কিলোমিটাৰ নিলগত
অৱস্থিত ।

হায়দাৰাবাদ বিমান
কোঠৰ পৰা ৩০০
কিলোমিটাৰ আৰু ভদ্ৰ-
চান বেলেৱে
ষ্টেচনৰ পৰা ২০
কিলোমিটাৰ দূৰ ।

(৪)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, ভাণাৰাম ডিভি-
জন, স্ত্ৰি: আনিসাদাৰ
(অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, ইলেক ডিভি-
জন, ইলেক (অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, নোলোৰ ডিভি-
জন, নোলোৰ (অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ)

এচিষ্টেণ্ট কন্সালভেটৰ
অৱ ফৰেষ্ট, কিনাৰচানি
অভয়াৰণ্য (অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ)

(৫)

ডিচেষ্টৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে শ্ৰমন্ত সময় ।

ডিচেষ্টৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত
সময় ।

নবেম্বৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহলৈ
এই আটাই কেইটা মাহ দৰ্শনৰ
বাৰে অনুকূল সময় ।

ডিচেষ্টৰ মাহৰ পৰা মাৰ্চ মাহলৈ
দৰ্শনৰ বাবে যিভোগুন সময়

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
গান্ধীজী (শিৱালয়) অভয়াৰণ্য	ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ- ফুটুকী বাঘ, মাটি-ভালুক, শৰপহু, ফুটুকী-হৰিণ, হনুমান বান্দৰ, বনৰীয়া গাহৰি ইত্যাদি।	হায়দাবাদ বিমান কোঠৰ পৰা ২৮০ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, কৰিমগৰ পশ্চিম ডিভিজন, কিয়া, ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ মানচোৰিয়াল ডিভিজন, জিঃ এদিলাবাদ আৰু কৰিমগৰ (অস্থঃদেশ)	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে প্রশস্ত সময়।
মজিৰা অভয়াৰণ্য	ঘৰিয়াল আৰু নাৰ্গাৰিওৰ পানীত চৰিফদা পক্ষী কুলৰ প্ৰাণী।	হায়দাবাদ বিমান কোঠৰ পৰা ১০০ কিলো- মিটাৰ আঁতৰত অৱস্থিত।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, মেদাক ডিভিজন জিঃ মেদাক (অস্থঃদেশ)	অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহলৈ দৰ্শনৰ বাবে সুন্দৰ সময়।
পাপিকলা অভয়াৰণ্য	ঢেঁকীয়া-পতীয়া বাঘ, নাহৰ- ফুটুকী বাঘ, বাঃ কুকুৰ, হায়েনা, শিয়াল, কুকুৰ- নেচীয়া বাঘ, গৌওৰ, চাৰি- শিঙীয়া এণ্টেলপ্ শৰপহু ফুটুকী-হৰিণ, নীলগাই।	বিজয়াদা বিমান কোঠৰ পৰা ২০০ কিলোমিটাৰ নিৰাপত্ত অৱস্থিত।	স্বাইল্ড লাইফ হাউচ, ৰাজামহী ফৰেষ্ট ডিভিজন, জিঃ পূৰ গোদাবৰী (অস্থঃদেশ)	নবেম্বৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উৎকৃষ্ট সময়।

(১)

কৰিলাগা
অভয়াৰণ্য

(২)

লুনীয়া পানীত থকা বিধৰ
ষমিয়াল, মাছোঠৰ মেকুৰী,
শিয়াল, চি-গাল বা সাগৰৰ
গজাচিলনী ডাতীয় পক্ষী
(বাম পাৰ), পেলিকান ল
ধোৰা, বৰটোকোচা, বগলী,
ফ্লুমিংগো।

নাগোৰ্জুন সাগৰ

বীচাইনাম অভয়াৰণ্য
ফুটুকী বাঘ, মাটি-ভালু ব.
বগলীয়া গাহৰি, শৰপছ,
ফুটুকী-হৰিণ, গীলগাই, কৃষ্ণ-
সাৰ, শিয়াল, খেক শিয়াল,
কুকুৰ-মেচীয়া বাঘ, ডাক
সগৰ কোকদাইল (ষমিয়াল)
ইত্যাদি।

পুলিকাট অভয়াৰণ্য

ফ্লুমিংগো, পেলিকান, নাগা-
বিধৰ বনহীয়া হাঁহ, কৰ্চন বা
ক্লেইন আৰু বগলী।

প্ৰগহিতা অভয়াৰণ্য

চেকীয়া-পতীয়া বাঘ, কৃষ্ণগৰ

(৩)

বিজয়াদা বিমান
কোঠৰ পৰা ইয়াটল
যাব পাৰি। কাকিন্দ
বেলৱে ষ্টেচনৰ পৰা ২০
বিনোমিটাৰ নিলগত
অৱস্থিত।

হামদাৰবাদ পৰা ইং টে
অহা যোৱা বৰিব পাৰি।

(অক্স প্ৰদেশ)

(৪)

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, কাকিন্দ ডিভি-
জন (অক্স প্ৰদেশ)

ৱাইট হাৰ্ফ ৱাৰ্চেন,

আচাৰ্যপট, মহাবুৰ্গৰ
(অক্স প্ৰদেশ)

অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উন্মোদিত
সময়।

(৫)

অক্টোবৰ মাহৰ পৰা মেই মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উন্মোদিত
সময়।

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট

অফিচাৰ, নেলোৰ ডিভি-
জন জিঃ নেলোৰ,
(অক্স প্ৰদেশ)

অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে ভাল সময়।

ডিভিজনেল ফৰেষ্ট
অফিচাৰ, মানচোৰিয়াল
ডিভিজন, আদিলাবাদ
(অক্স প্ৰদেশ)

অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুন মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উন্মোদিত
সময়।

আত্মদামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জ

নাবচান্ দ্বীপ
অত্মদামান নৰ্ধ বীক
দ্বীপ অত্মদামান
বাবেন আত্মদামান
অত্মদামান চাউথ
চেনিটেন আত্মদামান
অত্মদামান

হৰিণ, গাহৰি, কাঁচ আৰু
নানাবিধ সাগৰত ধকা প্ৰাণী।

আত্মদামান
উৰাজাহাজেৰ
কলিকতাৰ পৰা
যাব পাৰি।

আত্মদামান আৰু নিকোবৰ দ্বীপ
পুঞ্জত থকা অত্মদামান সমূহ
দৰ্শন কৰিবলৈ চীফ হাইন্ড
নাইক হাউন্ড (গোৱা) ব্ৰেয়াৰ
হাউন্ড যোগাযোগ কৰি লোৱা
ভান।

গোৱা, দমন আৰু কিউ

নমান্ অত্মদামান

গোৱা, দমন, নিগনি
হৰিণ, সুগুণী-পহ, নাহৰ-
ফুটকী বাঘ, বাঘৰ, কেটেলা
পহ, চিভেট কেট, বন-
বেকুৰী, কেমেটাই পহ, লাহি
লাহুকী বাঘৰ, বন-কুকুৰা
ইত্যাদি।

আত্মদামান (গোৱা)
বিমান কোঠৰ পৰা ৮০
কিলোমিটাৰ আৰু কলম
বেলৰে ষ্টেচনৰ পৰা যাত্ৰা
৬ কিলোমিটাৰ।

নামেৰৰ পৰা মেই নাই পৰ্যন্ত
দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।

দমনা অত্মদামান

গোৱা, দমন, নিগনি-
হৰিণ, সুগুণী পহ, নাহৰ-
ফুটকী বাঘ, বাঘৰ, কেটেলা
পহ, চিভেট-কেট, বন-
বেকুৰী, কেমেটাই পহ, লাহি
লাহুকী বাঘৰ, বন-কুকুৰা
ইত্যাদি।

আত্মদামান (গোৱা)
বিমান কোঠৰ পৰা ৭০
কিলোমিটাৰ আৰু বাদ-
গাওঁ ষ্টেচনৰ পৰা ৩৬
কিলোমিটাৰ দূৰ।

নামেৰৰ নাহৰ পৰা মেইনাই
পৰ্যন্ত এই গোটেই ছোৱা সময়
দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত।

(৫)

কাটিগোৱা
যজ্ঞমানবা

(২)

গৌওৰ, শব-পহ, নিগনি-
হৰিধৰ্ম্মগুৰী-পহ, নাহৰ-
ফুটুকী বাঘ, কেটেলা-পহ,
চিভেট-কেট, বন-সেংকুৰী,
কেমটাই-পহ, লাহি লাজুকী
বাদৰ, বন-কুকুৰা ইত্যাদি।

গাঁৱ মেচনেল
পাৰ্ক

ভান্ডাৰীয়া গিহে, নাহৰ ফুটুকী
বাঘ, হায়েনা, শবপহ, নীল-
গাই, ফুটুকী হৰিধৰ্ম্ম, চাৰি-
শিঙীয়া এন্টেলপ, চিনকাৰা,
বনগীয়া গাহৰি, নগৰ ইত্যাদি
কুকুৰাৰ আৰু কুকুৰ-নেটীয়া
বাঘ হাইটেল পোৱা যায়।

ভেনাডাৰ মেচ-
নেল পাৰ্ক

নগৰ সলোৱৰ পাৰ্ক;
বিহাৰ (অত্মদানৰ্ণা)

(৩)

ডাবোনিম (গোৱা)
বিনাম কোঠাৰ পৰা ৭০
কিলোমিটাৰ আৰু
মাদ-গাওঁ বেলেৱে ষ্টেচন
পৰা ৩৪ কিলোমিটাৰ
দূৰ।

গুজৰাট

কেজদৰ পৰা ৮৬
কিলোমিটাৰ আৰু
বাজকোটাৰ পৰা ১৬৬
কিলোমিটাৰ দূৰত
অৱস্থিত।
ভাৱনগৰৰ পৰা মায়
৬৫ কিলোমিটাৰ দূৰ।

আহমেদাবাদৰ পৰা ৬৪
কিলোমিটাৰ দূৰ।

(১)

টাইকু, হাইল্ড লাইফ
ৱাউণ্ড (গোৱা)

(৫)

নবেম্বৰ মাহৰ পৰা বেই মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনশীলৰে ভাল সময়।

ভেপুটি কল্ডাৰভেটল
অৰ ফৰেষ্ট (নাইল্ড
লাইফ) শাপল গীৰ. ডি:
জুনাগড় (গুজৰাট)

ডিচেম্বৰ মাহৰ পৰা জুনা মাহ
নাথ ডাৰ্গিনকে দৰ্শনৰ বাবে
উপযুক্ত সময়।

ৰেঞ্জ অফিচাৰ, ভেনা-
ডাৰৰ গেচনেল পাৰ্ক,
ভেনাডাৰ, পো:
বল্লভিপুৰ ডি: ভাৱ-
নগৰ (গুজৰাট)

অক্টোবৰ মাহৰ পৰা জুনা মাহ
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত
সময়।

ৰেঞ্জ অফিচাৰ, নল
সৰোবৰ ৱাৰ্ড চেফ্টোৱাৰী,
ৰেকাৰিয়া, পো: চানদে,
ডি: আহমেদাবাদ (গুজৰাট)

নবেম্বৰ মাহৰ পৰা ফেব্ৰুৱাৰী
পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে অনুকূল
সময়।

(২) বাণ্ জৱ কচ্ছৰ বনৰীয়া গাধ অভয়াৰণ্য	(২) বনৰীয়া গাধ, নীল গাই, কুকুৰ-গোচীয়া বাঘ, চিম্কাৰা।	(৩) আহুদাবাদৰ পৰা ১৫৬ কিলোমিটাৰ আৰু ধৰাঙ্গাধাৰাৰ পৰা ২৫ কিলোমিটাৰ দূৰ। বাজনাৰ পৰা মাত্ৰ ১০ কিলোমিটাৰ।	(৪) চেকোৱাৰী চুপাৰিচে- ভেণ্ট, ৱাইল্ড এচ চেকোৱাৰী, ধাৰাঙ্গাধাৰা, জি: সূৰ্য্য নগৰ (গুজৰাট)	(৫) জানুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহৰ মাজ ভাগলৈকে দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।
জেটৌৰ মুখ বিয়েৰ অভয়াৰণ্য	মুখ বিয়েৰ: না মাটি ভালুক আৰু নৰ-ভূমি এলেকাত সাধাৰণতে বাস কৰা অন্যান্য স্থানপায়ী জন্তু আৰু চৰাই।	আহুদাবাদ বিমানকোঠৰ পৰা আৰু ধাৰাঙ্গাধাৰাৰ পৰা যাব পাৰি।	শ্বেচিয়েল চীফ কন্- চেণ্টেইণ্ট হাৰ যন্ত্ৰেঠ, (ৱাইল্ড লাইফ) গুজৰাট ষ্টেট পো: ভাদ্- দাৰা (গুজৰাট)	জানুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ সময়।
গোৰিণ চেকোৱাৰী বা উপকূলবতী অভয়াৰণ্য আৰু মেৰিণ নেচনেল পাৰ্ক	ফ্লেমিং পো: নামৰ বিচিত্ৰ হাঁহ- জাতীয় চৰাই আৰু নানাবিধ সাগৰ আৰু সাগৰৰ উপকূল অঞ্চলত বাস কৰা সৰীসৃপ, নাহু, শায়ুক আৰু পক্ষী- কুলৰ প্ৰাণী।	আহুদাবাদ বিমানকোঠ আৰু ধাৰাঙ্গাধাৰাৰ পৰা যাব পাৰি। যমুনগৰ নিচেই ওচৰত অভয়াৰণ্য আৰু নেচনেল পাৰ্কখন স্বৰস্থিত।	শ্বেচিয়েল চীফ কন্- চেণ্টেইণ্ট হাৰ যন্ত্ৰেঠ, (ৱাইল্ড লাইফ) গুজ- ৰাট ষ্টেট পো: ভাদ্- দাৰা (গুজৰাট)	জানুৱাৰীৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত সময়।
বগ্ছ দা নেচনেল পাৰ্ক	মৰুভূমিৰ ৰালিঅৰীয়া ঠাইৰ নিৰাকী বিচিত্ৰ প্ৰাণী।	আহুদাবাদ বিমানকোঠৰ পৰা যাব পাৰি।	শ্বেচিয়েল চীফ কন্- চেণ্টেইণ্ট হাৰ যন্ত্ৰেঠ, (ৱাইল্ড লাইফ) গুজ- ৰাট ষ্টেট, ভাদুদাৰা (গুজৰাট)	জানুৱাৰীৰ পৰা জুন মাহ পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উৎকৃষ্ট সময়।

(১)

বাবদা লায়ন

চেঞ্চোৱাবী

(অভয়াবণ্য)

(২)

ভাৰতীয় সিংহ সংৰক্ষণ

কৰিবৰ বাবে এই নতুন

অভয়াবণ্য গুজৰাট চলকাৰে

প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে ।

হিঙ্গল গড় নোচৰ

এডোকেচন

চেঞ্চোৱাবী

নোচৰ এডোকেচন বা প্ৰকৃতি

অধ্যয়ন আৰু গৱেষণাৰ বাবে

গুজৰাটৰ বাণ্ডা চলকাৰে এই

অভয়াবণ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে ।

নয়ন গৰোবৰ

প্ৰস্তাৱিত চিন্কাৰা

চেঞ্চোৱাবী বা

অভয়াবণ্য

চিন্কাৰা নামঃ এণ্টেলপ্

ভাৰতীয় প্ৰাণী সংৰক্ষণৰ বাবে

এই অভয়াবণ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰি-

বলৈ লোৱা হৈছে ।

ফ্ৰেন্সিঃ গো চেঞ্চো

ৱাবী (প্ৰস্তাৱিত)

বা অভয়াবণ্য

গাথু অৱ কচ্ছৰ বিস্তীৰ্ণ

বালিষ্ঠীয়া এলেকাৰ মাজ

ভাগত থকা সৰোবৰ বিলাকত

ফ্ৰেন্সিঃগো নামৰ অসংখ্য

বিচিত্ৰ ৰাজহাঁহ জাতীয় চৰায়ে

বাচিবৈ বাঁহ সাজি থাকে ।

(৩)

ভূনাগড় আৰু ভাৰ-

নপৰিব পৰা এই অভয়া-

বণ্যলৈ যাতায়াত কৰিব

পাৰি ।

ৰাজকোটিৰ পৰা প্ৰায়

৫০ কিলোমিটাৰ

নিলগত অৱস্থিত ।

আহুমালাদ আৰু বাৰা-

ভাৰাৰ পৰা যাব

পাৰি ।

আহুমালাদ আৰু বাৰা-

ভাৰাৰ পৰা জীপ

গাড়ীৰে যোৱাৰ ব্যৱস্থা

কৰিব লাগিব ।

(৪)

শ্বেচিয়াল চীফ কন-

জাৰভেটৰ অৱ ফৰেষ্ট

(ৱাইল্ড লাইফ) গুজ-

ৰাট ষ্টেট পোঃ ভাদুদাৰা

(গুজৰাট)

শ্বেচিয়াল চীফ কন-

জাৰভেটৰ অৱ ফৰেষ্ট,

(ৱাইল্ড লাইফ) গুজ-

ৰাট ষ্টেট পোঃ ভাদুদাৰা

(গুজৰাট)

শ্বেচিয়াল চীফ কনজাব-

জাৰভেটৰ অৱ ফৰেষ্ট

(ৱাইল্ড লাইফ) গুজ-

ৰাট ষ্টেট পোঃ ভাদুদাৰা

(গুজৰাট)

শ্বেচিয়াল চীফ কনজাব-

ভেটৰ অৱ ফৰেষ্ট

(ৱাইল্ড লাইফ) গুজৰাট

পোঃ ভাদুদাৰা

(গুজৰাট)

(৫)

জানুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহ

পৰ্যন্ত অভয়াবণ্য দৰ্শনৰ উপযুক্ত

সময় ।

জানুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহ

পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উৎকৃষ্ট সময় ।

জানুৱাৰী মাহৰ পৰা জুন মাহ

পৰ্যন্ত দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত

সময় ।

ডিচেম্বৰ, জানুৱাৰী মাহৰ পৰা

আৰম্ভ কৰি বছৰৰ খৰালি মাহ

কেইটাৰ সময়কালিত এই অভয়া-

বণ্য দৰ্শন কৰিব পাৰি ।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
<p>পূৰ্ণ চেকোৱাৰী বা অভয়াবণা (প্ৰস্তাবিত)</p>	<p>তাতে কবী পাবি পোৱানি জগায় । এই জাতীয় অসংখ্য চৰাইৰে ভৰপূৰ অকলটোক সামৰিলৈ গুজৰাট চৰকাৰে এই অভয়াবণখন প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ লৈছে ।</p>	<p>এই প্ৰস্তাবিত অভয়া- বণখন দৰ্শন কৰিবলৈ কোন ঠাইৰ পৰা কি উপায়েৰে গলে সুবিধা হ'ব পাৰে সেই বিষয়ে সঠিক তথ্যৰে জনা নাযায় ।</p>	<p>শ্বেচিমাল চীফ কনজাৰ- ভেটৰ অৱ ফৰেষ্ট, (বাইল্ড লাইফ) গুজ- ৰাট ষ্টেট, পো: ভাদ্ৰাৰা (গুজৰাট)</p>	<p>খৰানি মহীয়া সময়খিনি দৰ্শনৰ বাবে উপযুক্ত হ'ব ।</p>
<p>বতন মহল বায়ো- শ্বিমেৰ বিজাৰ্ত অথবা পৰ্য্যাবণ সংৰক্ষিত বনাঞ্চল (প্ৰস্তাবিত)</p>	<p>গুজৰাট চৰকাৰৰ বনবিভাগে পঞ্চমহল জিলাৰ অন্তৰ্গত ধকা বতন মহল নামৰ বিচিত্ৰ উদ্ভিদ আৰু বন্যপ্ৰাণী অধ্যা- ষিত এলেকাক সামৰি লৈ বায়োস্ফিমেৰ বিজাৰ্ত বা "পৰ্য্যাবণ সংৰক্ষিত বনাঞ্চল" এখন প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ যাৰতীয় ব্যৱস্থা হাতত লৈছে ।</p>	<p>বতন মহল পৰ্য্যাবণ সংৰক্ষিত বনাঞ্চল নামৰ এলেকা দৰ্শনৰ্থ বাবে কোন ঠাইৰ পৰা গলে সুবিধা হ'ব পাৰে সেই বিষয়ে বিতং বিবৰণ এতিয়াও নিৰ্দিষ্ট হোৱা নাই ।</p>	<p>শ্বেচিমাল চীফ কন- জাৰ্ভেটৰ অৱ ফৰেষ্ট, (বাইল্ড লাইফ) গুজৰাট ষ্টেট পো: ভাদ্ৰাৰা (গুজৰাট)</p>	<p>খৰানি মহীয়া সময়খিনি পূৰ্বা বৰণ সংৰক্ষিত বনাঞ্চল দৰ্শনৰ বাবে উৎকৃষ্ট সময় হ'ব বুলি বিবেচনা কৰা হৈছে ।</p>

অসম
(পৰিপূৰক তালিকা)

(১) বৰনদী অভয়াৰণ্য	(২) পিপ্পি হগ্ বা নল-গাহবি আৰু দলৰবিয়া নামৰ দুবিধ আপুৰুপীয়া প্ৰাণীৰ সংৰক্ষণ নিশ্চিত কৰিবৰ বাবে ১৯৮০ চনত এই অভয়াৰণ্যখন প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল।	(৩) গুৱাহাটীৰ পৰা নিজৰ গাড়ীৰে বা বাছেৰে যাব পাৰি। দুবছৰ প্ৰায় ১০০ কিলোমিটাৰ। যজ্ঞলৈদৰ পৰাও যাব পাৰি।	(৪) ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফিচাৰ, ৱাইল্ড লাইফ ডিভিজন, পো: 'তেজ- পুৰ, জিলা শোণিতপুৰ (অসম)	(৫) বৰনদী বিজাৰ্ডৰ কিনাৰত থকা নতুন নামৰ ঠাইত ৰেজ অফিচ আৰু এটা পৰিদৰ্শন বঙলা আছে। বৰনদী নামৰ ভিতৰুৱা ঠাইতো আন এটা জিৰণি ঘৰ আছে।
কছুগাঁও গেইন্ বিজাৰ্ড বা মুগয়াৰন	সোণালী হনুমান বাগৰ আৰু অগ্ন্যান্য জাতৰ থলুৱা পশু- পক্ষী।	গুৱাহাটীৰপৰা কছুগাঁওলৈ বাছেৰে বা মটৰ গাড়ীৰে যাব পাৰি। দুবছৰ প্ৰায় ৪৬০ কিলোমিটাৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, কছুগাঁও ডিভিজন, পো: গোসাই গাওঁ।	কছুগাঁও, ৰাইনা আৰু যমদুৱাৰত বনবিভাগৰ পৰিদৰ্শন বঙলা আছে।
নাৰেবি অভয়াৰণ্য	হাতী, গৌড়, বনৰীয়া ম'হ, বাঘ প্ৰভৃতি স্তম্ভ আৰু যেনে মইনা, দেও-ডৰিৰ, বন- বুকুৰা, ভাটী প্ৰভৃতি চৰাই। জীয়া-ভৰলী নদীত বৰশীৰে মাছ ধৰিব পাৰি।	তেজপুৰৰ পৰা চাৰি- দুৱাৰেনি প্ৰায় ৩৫ কিলোমিটাৰ দূৰ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, ৱাইল্ড লাইফ ডিভিজন, পো: তেজপুৰ, জিলা-শোণিতপুৰ(অসম)	ভালুকপু: নামৰ ঠাইত পৰ্বত বিভাগৰ বঙলা আছে।

(১)	(২)	(৩)	(৪)	(৫)
দীপৰ বিন অভয়া- ৰণ্য (প্রত্যাহিত)	নানা জাতৰ বন্যপ্ৰাণী বন- বীয়া হাঁহ আৰু বগলী, কণা- মুচৰি আদি জনবিলাসী থলুৱা চৰাই ।	গুৱাহাটী মহানগৰীৰপৰা মাত্ৰ ১২ কিলোমিটাৰ মান হ'ব ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, পূব গুৱাহাটী ডিভিজন, পোঃ গুৱাহাটী (অসম)	চক্ৰবেৰ্ত্তী নামৰ ঠাইত বনবিভাগৰ এটা অফিচ হ'ব আছে ।
ডিব্ৰু-ছৈখোৱা অভয়াৰণ্য	“গুৱপাৰিৰ সেওহাঁহ” নামৰ লুপ্তপ্ৰায় পক্ষী ধকাৰ সম্ভাৱনা আছে । হাতী, বাঘ, বনৰীয়া- ম'হ, শৰপহ, খটীয়া-হৰিণ, সুবগী পহু আদি প্ৰাণী আছে । নানা জাতৰ জনবিলাসী আৰু বৃক্ষাৰোহী পক্ষীও দেখা যায় ।	তিন্ চুকীয়াৰপৰা ডিব্ৰু- বিজাৰ্ভৰ গুইজান, লাইকা, দীঘল-ভৰজ প্ৰভৃতি ঠাইলৈ মটৰ গাড়ীৰে যাব পাৰি । গুইজানলৈ দূৰত্ব প্ৰায় ১০ কিলোমিটাৰ ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, ডিব্ৰুগড় ডিভিজন, পোঃ ডিব্ৰুগড়, জি: ডিব্ৰু- গড় (অসম)	তিন্ চুকীয়া আৰু গুইজানত বনবিভাগৰ পৰিদৰ্শন বঙলা আছে ।
পানীতিহিঃ পক্ষী- বৈহাৰ অভয়াৰণ্য (প্রত্যাহিত)	সেওঁহাঁহ, মূভাজ, মানাৰ্ড, দীঘলী হাঁহ, শৰালি, বিলা প্ৰভৃতি বন্যপ্ৰাণী পানী- হাঁহ আৰু বগলী, কণামুচৰি ভাউক, কাম চৰাই বৰ- টোকাৰোনা প্ৰভৃতি জনবিলাসী থলুৱা চৰাই ।	শিৱসাগৰ টাউনৰ পৰা মাত্ৰ ২০ কিলোমিটাৰ মান দূৰত্ব অৱস্থিত ।	ডিভিজনেল ফৰেষ্ট অফি- চাৰ, শিৱসাগৰ ডিভি- জন পোঃ যোৰহাট, জি: শিৱসাগৰ (অসম)	শিৱসাগৰত এটা পৰ্যটন বিভাগৰ নিৰাস আছে । আগতীয়াকৈ অনুমতি লৈ যোৰহাট আৰু শিৱসাগৰত থকা আৱৰ্ত্ত ভৱনতো ধাকিব পাৰি ।

-: সমাপ্ত :-